

CONSILIUL JUDEȚEAN BACĂU
COMPLEXUL MUZEAL „IULIAN ANTONESCU“ BACĂU

CARPICA XL

ROVIMED PUBLISHERS
BACĂU, 2011

<http://www.cimec.ro> / <http://cmiabc.ro>

CARPICA XL

FONDATOR: IULIAN ANTONESCU

CONSILIUL JUDEȚEAN BACĂU
COMPLEXUL MUZEAL „IULIAN ANTONESCU” BACĂU

CARPICA

XL

ROVIMED PUBLISHERS
2011

*Coperta I – Sceptrul de piatră descoperit la Măgura, județul Bacău (foto
Lăcrămioara-Elena Istina)*

**LUCRARE FINANȚATĂ DE:
CONSILIUL JUDEȚEAN BACĂU**

ISSN: 1013-4182

COLECTIVUL REDACȚIONAL:

**Feodosia Rotaru
Ioan Mitrea
Lăcrămioara-Elena Istina
Marius-Alexandru Istina**

TEHNOREDACTARE COMPUTERIZATĂ:

**Lăcrămioara-Elena Istina
Marius-Alexandru Istina
Valentin Bucșă**

CUPRINS

Abrevieri	9
-----------------	---

ARHEOLOGIE ȘI ISTORIE

<i>Ioan Vasiliu</i> , Noi considerații privind locuirea Monteoru de la Gura Văii-Poiana Mirăuță	11
<i>Ioan Vasiliu</i> , Toporul miniatural din lut ars de la Bogdănești-Todoscanu	48
<i>Vasile Diaconu</i> , Lăcrămioara-Elena Istina, Un sceptru din piatră atribuit epocii bronzului provenit de la Măgura, județul Bacău	53
<i>George Dan Hânceanu</i> , O scurtă analiză comparativă a unui complex de așezări dacice, de epocă romană, de pe malurile Moldovei	63
<i>Vasile Mărculeț</i> , Denumirea stăpânirilor bizantine de la Dunărea Inferioară din secolele X-XII și semnificația lor	78
<i>Manuela Ghiurcă</i> , Orașul Bârlad – origine și evoluție până în secolul XVII	88
<i>Mihaela Băbușanu Amalanci</i> , Biserica „Adormirea Maicii Domnului” din Ițcani, Suceava. Istoricul	109
<i>Petru-Iulian Bucur</i> , <i>Ecce lignum</i> sau despre biserica de lemn din Faraoani	115
<i>Ioan Ungureanu</i> , Neamul Morțunilor și prezența lor în comuna Dămienestii	139
<i>Cornelia Cucu</i> , Legislația școlară din Moldova în secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea	145
<i>Jean Ciută</i> , Concepția politică a lui Vasile Gh. Morțun. 150 de ani de la naștere și 91 de ani de la moarte	159
<i>Anton Coșa</i> , Un izvor genealogic inedit: „Liber Confirmatorum”	166
<i>Gheorghe-Florin Știrbăț</i> , Din viața politică a României anilor 1876-1878. Procesul foștilor miniștri conservatori (II)	189
<i>Gheorghe A. Știrbăț</i> , N. Iorga și Marea Unire (III)	219
<i>Laurențiu Stroe</i> , România în timpul regimului politic Ion Antonescu. Guvernarea cu legionarii (I). Prima lună (7 septembrie 1940-4 octombrie 1940)	249

Elena Ungureanu, Liga Operelor Sociale și înființarea căminelor de copii în județul Bacău	274
Viorel Cruceanu, Premisele decolonizării teritoriului Congo belgian	287

MUZEOGRAFIE ȘI NUMISMATICĂ

Feodosia Rotaru, Donația preotului Vasile Heisu, punct de pornire al secției de etnografie de la Complexul Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău	300
Simona Ionescu, Muzeul „Alexandru Ioan Cuza” Ruginoasa. Porți spre cunoaștere	307
Viorel M. Butnariu, Cu privire la problema editării unui „Lexicon numismatic pentru Moldova (1359-1859)” (II)	313

RECENZII ȘI NOTE

Geto-dacii dintre Carpați și Nistru (secolele II a.Chr.-II p.Chr.), volumul I, editori S. Sanie, T. Elena Marin (George Dan Hânceanu).....	340
D. Protase, Orizonturi daco-romane, vol. III (Ioan Mîtreă)	344
D.Gh. Teodor, Un centru meșteșugăresc din Evul Mediu timpuriu. Cercetările arheologice de la Lozna-Botoșani (George Dan Hânceanu)	346
Istorie și tradiție în spațiul românesc: colecție de studii. Hrana – între necesitate și artă la români și minorități (coord. Sultana Avram), vol. VIII (Dimitrie-Ovidiu Boldur)	349
Elena Ungureanu, Mărturii iconografice despre învățământul preșcolar băcăuan (Jana Țarălungă)	350
Muzeele din România între clasic și modern. Proiecte muzeale (1990-2010) (Roxana Diaconu)	351
Icoana pe sticlă... timp de credință în spațiul Transilvaniei - catalog (Dimitrie-Ovidiu Boldur)	353

IN MEMORIAM

Profesorul Liviu Mărghită (20 decembrie 1937-13 ianuarie 2011) (Ioan Mîtreă)	355
---	------------

CONTENTS/SOMMAIRE

Abbreviations/Abreviations	9
----------------------------------	---

THE ARCHAEOLOGY AND THE HISTORY/ ARCHEOLOGIE ET L'HISTOIRE

<i>Ioan Vasiliu</i> , New considerations on the Monteoru habitation at Gura Văii-Poiana Mirăuțăuță	11
<i>Ioan Vasiliu</i> , The miniatural butned clay axe from Bogdănești-Todoscanu	48
<i>Vasile Diaconu</i> , Lăcrămioara-Elena Istina, A stone scepter assigned to the Bronze Age, from Măgura, Bacău County	53
<i>George Dan Hânceanu</i> , Courte analyse comparative d'un complexe d'établissements daces, d'époque romaine, sur la rive de Moldova	63
<i>Vasile Mărculeț</i> , Les dénominations des possessions byzantines du inférieur Danube des X ^e -XII ^e siècles et leur signification	78
<i>Manuela Ghiurcă</i> , La ville de Bârlad – origine et évolution jusqu'au XVII ^e siècle	88
<i>Mihaela Băbușanu Amalanci</i> , The Church „Asumption” from Ițcani, Suceava. The history	109
<i>Petru-Iulian Bucur</i> , <i>Ecce lignum</i> or about of church of wood in Faraoani	115
<i>Ioan Ungureanu</i> , The Morțun's and their presence in Dămieniști village	139
<i>Cornelia Cucu</i> , School legislation in Moldavia until the first half of the 19 th Century	145
<i>Jean Ciută</i> , Vasile Gh. Morțun's Political View	159
<i>Anton Coșa</i> , A unique genealogical source: „Liber Confirmatorum”	166
<i>Gheorghe-Florin Știrbăț</i> , From Romania's political life of the years 1876-1878. The process of the former Conservatory ministers (II)	189
<i>Gheorghe A. Știrbăț</i> , N. Iorga and the Great Union (III)	219
<i>Laurențiu Stroe</i> , La Roumanie pendant le Régime Politique Ion Antonescu. Le Gouvernement avec les légionnaires (I). Premier mois (7 septembre 1940-4 octobre 1940)	249

<i>Elena Ungureanu, The Social Works League and the setting up of nurseries for children</i>	274
<i>Viorel Cruceanu, Les prémisses de la decolonisation de le territoire Congo belge</i>	287

MUSEOGRAPHY AND NUMISMATICS/ MUSÉOGRAPHIE ET NUMISMATIQUE

<i>Feodosia Rotaru, Donation of priest Vasile Heisu, starting point of Departament of Ethnography at The Museum Complex „Iulian Antonescu” Bacău</i>	300
<i>Simona Ionescu, The „Alexandru Ioan Cuza” Museum of Ruginoasa. Gateway to knowledge</i>	307
<i>Viorel M. Butnariu, On the editing of a „Moldavian Numismatic Lexicon 1359-1859” (II)</i>	313

REVIEWS AND NOTES/ COMPTE-RENDUS ET NOTES

<i>Geto-dacii dintre Carpați și Nistru (secolele II a.Chr.-II p.Chr., volumul I, editori S. Sanie, T. Elena Marin (George Dan Hânceanu)</i>	340
<i>D. Protase, Orizonturi daco-romane, vol. III (Ioan Mitrea)</i>	344
<i>D.Gh. Teodor, Un centru meșteșugăresc din Evul Mediu timpuriu. Cercetările arheologice de la Lozna-Botoșani (George Dan Hânceanu)</i>	346
<i>Istorie și tradiție în spațiul românesc: colecție de studii. Hrana – între necesitate și artă la români și minorități (coord. Sultana Avram), vol. VIII (Dimitrie-Ovidiu Boldur)</i>	349
<i>Elena Ungureanu, Mărturii iconografice despre învățământul preșcolar băcăuan (Jana Țarălungă)</i>	350
<i>Muzeele din România între clasic și modern. Proiecte muzeale (1990-2010) (Roxana Diaconu)</i>	351
<i>Icoana pe sticlă... timp de credință în spațiul Transilvaniei - catalog (Dimitrie-Ovidiu Boldur)</i>	353
<i>Proffesor Liviu Mărghitan (20 December 1937-13 January 2011) (Ioan Mitrea)</i>	355

ABREVIERI

AARMSI	<i>Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice</i> , București.
ActaMM/AMM	<i>Acta Musei Meridionalis</i> , Muzeul „Ștefan cel Mare” Vaslui.
AIIAI	<i>Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol”</i> , Iași.
ArhGen	<i>Arhiva Genealogică</i> , Iași.a
ArhNat/DJ	Arhivele Naționale/ Direcția Județeană
ArhMold	<i>Arheologia Moldovei</i> , Institutul de Arheologie Iași.
AȘUI	<i>Analele Științifice Ale Universității „Al.I. Cuza” Iași</i> .
BAR	British Archaeological Reports, Oxford.
BMA	Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, Complexul Muzeal Neamț, Piatra Neamț.
Cronica/CCA	<i>Cronica Cercetărilor Arheologice</i> , Ministerul Culturii și Cultelor, București.
Carpica	<i>Carpica</i> , Complexul Muzeal „Julian Antonescu” Bacău.
CCDJ	<i>Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos</i> , Muzeul Dunării de Jos, Călărași.
CDM	Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva Istorică Centrală a Statului , București.
Dacia, N.S.	<i>Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne</i> , Nouvelle Série, București.
DAD	Dezbaterile Adunării Deputaților , București.
DIR.A	Documente privind Istoria Românilor. A (Moldova) , București.
DJAN	Direcția Județeană a Arhivelor Naționale
DRH.A	Documenta Romaniae Historica. A (Moldova) , București.
EAIVR	Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României (coord. C. Preda), București, I (1994); II (1996); III (2000).
Materiale/MCA	<i>Materiale și cercetări arheologice</i> , București.
MemAntiq	<i>Memoria Antiquitatis</i> , Complexul Muzeal Neamț, Piatra Neamț.
MO	<i>Monitorul Oficial</i> , București.
MuzNaț	<i>Muzeul Național</i> , Muzeul Național de Istorie a României, București.
RdI	<i>Revista de istorie</i> , București.
RevArh	<i>Revista Arhivelor</i> , București.
RÉSEE	<i>Revue des Études Sud-Est Européennes</i> , București.
RI	<i>Revista Istorică</i> , București.
SAI	<i>Studii și articole de istorie</i> , București.
SCIV(A)	<i>Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie)</i> , București.
SCȘIași	<i>Studii și Cercetări Științifice</i> , Istorie, Iași.
Zargidava	<i>Zargidava. Revistă de istorie</i> , Bacău

NOI CONSIDERAȚII PRIVIND LOCUIREA MONTEORU DE LA GURA VĂII-POIANA MIRĂUȚĂ

Ioan Vasiliu

New considerations on the Monteoru habitation at Gura Văii-Poiana Mirăuță Summary

This article focuses on the study of the archaeological investigations C. Buzdugan performed in 1963 in the Monteoru culture settlement at Gura Văii – Poiana Mirăuță. We have applied a new analysis of the artefacts found there, and also proposed a dating for the Ic3 and Ic2 phases of the evolution of Monteoru culture.

Key words: *Moldova, Gura Văii, Middle Bronze Age, Monteoru culture.*

Cuvinte cheie: *Moldova, Gura Văii, Bronz mijlociu, cultura Monteoru.*

Situl arheologic de pe dealul „Mirăuță”, sau „Poiana Mirăuță”, amplasat pe malul stâng al râului Troțuș, la confluența acestuia cu Pârâul Mare, în perimetrul fostului sat Pătrășcani, înglobat din anul 1968 localității Gura Văii¹, este cunoscut în literatura de specialitate atât ca urmare a cercetărilor de suprafață², cât și a sondajului efectuat aici de către Constantin Buzdugan în anul 1963³.

Înregistrările grafice ale sondajului au rămas până astăzi necunoscute, din scurta prezentare făcută de autorul săpăturii arheologice, reieșind că stratigrafia așezării, puternic afectată de intervențiile antropice, conținea, sub vegetalul actual – humus și pământ întors de plug – de circa 0,20 m, un singur strat de cultură, într-un sol de culoare brun-cenușie, gros în medie de 0,20-0,30 m, cu depuneri Monteoru, materialul arheologic, aproape în totalitate fragmentar, fiind constituit din ceramică, piese litice și din os.

Deși nu a fost identificat nici un complex arheologic, totuși au fost înregistrate câteva zone – □16, 18, 20 – în care erau concentrate mai multe fragmente ceramice, obiecte din os și din piatră.

¹ C. Stoica, **Dicționar istoric al localităților troțușene**, Onești, 2002, p. 383; Idem, **Valea Troțușului. Enciclopedie**, Onești, 2008, p. 208, 261; I. Ungureanu, **Gura Văii**, în **Enciclopedia județului Bacău**, Bacău, 2007, p. 239-240.

² I. Șandru, **Contribuții geografice economice asupra evoluției așezărilor omenești din depresiunea subcarpatică Onești**, în *AȘUI*, sect. II, tom 7, fasc. 1, p. 221.

³ C. Buzdugan, **Descoperiri arheologice în depresiunea Onești**, în *Carpica*, 1, 1968, p. 107.

Materialul arheologic

O parte a materialului arheologic recuperat în urma cercetărilor de suprafață și a sondajului din 1963, se află în colecțiile Muzeului Municipal de Istorie din Onești, fiind alcătuit dintr-un număr de 168 piese, dintre care 151 sunt recipiente ceramice, 10 unelte și ustensile din os, restul fiind obiecte confecționate din lut și din piatră.

C. Buzdugan, autorul sondajului cu caracter preventiv, a prezentat sumar materialul arheologic, atribuind descoperirile de la Gura Văii-Poiana *Mirăuță*, culturii Monteoru, fără a face precizări privind apartenența la vreuna dintre fazele evolutive ale acesteia.

În literatura de specialitate, referitor la cercetările de la Gura Văii, sunt amintite și fragmente ceramice aparținând Bronzului timpuriu, respectiv fazei Monteoru Ic4⁴, așezarea de pe dealul *Mirăuța* fiind încadrată, fără ilustrarea adecvată a materialului arheologic, fie în perioada corespunzătoare fazei Ic3⁵, fie în cea a fazelor Ic3 – Ic6⁶.

În privința materialului arheologic, principalul reper cronologic îl reprezintă ceramica – atât formele, dar în mod special motivele ornamentale și modalitățile de executare ale acestora – celelalte artefacte neavând valoare cronologică sau culturală.

Ceramica reprezintă, fără îndoială, cea mai numeroasă categorie a inventarului arheologic, în urma cercetărilor de suprafață și a sondajului din anul 1963, fiind recoltate un număr de peste 100 de exemplare, majoritar fragmentare, ce păstrează, din punct de vedere tipologic, caracteristicile generale ale repertoriului specific culturii Monteoru.

După modul în care a fost realizată, ceramica poate fi împărțită în trei categorii:

- *ceramica fină*, redusă numeric, modelată din pastă omogenă, cu pereții subțiri, bine finisați, arși corespunzător, cu urme de lustruire pe ambele suprafețe.

- *ceramica intermediară* – cea mai numeroasă – realizată din pastă relativ omogenă, având în compoziție cioburi pisate, nisip și, în cazuri foarte rare, granule mici de calcar; datorită arderii neuniforme, suprafața recipientelor a căpătat nuanțe de la cărămiziu la cenușiu.

⁴ M. Florescu, **Contribuții la cunoașterea etapelor timpurii ale culturii Monteoru în Moldova**, în *ArhMold*, 4, 1966, p. 44, n. 28; R. Munteanu, **Începutul bronzului mijlociu în depresiunile marginale ale Carpaților Orientali**, BMA 24, Piatra Neamț, 2010, p. 191.

⁵ S. Iacobescu, **Repertoriul descoperirilor arheologice din epoca bronzului, din județul Bacău**, în *Carpica*, 29, 2000, p. 43.

⁶ M. Florescu, **op.cit.**, p. 59, 62, fig. 1, punctul 25; 37/6; Eadem, **Gura Văii**, în *EAIVR*, vol. II (D-L), p. 211; Al. Oancea, **Unele observații cu privire la fazele finale ale culturii Monteoru în lumina cercetărilor de la Cârlomanești, județul Buzău**, în *CAB*, 2, 1976, p. 228, nr. 93; R. Munteanu, **op.cit.**, p. 30.

- *ceramica grosieră*, lucrată din pastă neomogenă, cu cioburi pisate în compoziție, arsă necorespunzător, suprafața vaselor având nuanțe de la cărămiziu la negru-cenușiu.

Obiectele din lut . Din această categorie face parte o lingură având căușul semisferic și coada oarecum conică, tip des întâlnit în arealul culturii Monteoru.

Obiectele din os, reduse din punct de vedere numeric, sunt reprezentate de un topor cu orificiul pentru fixarea cozii transversal, de o spatulă și de împungătoare lucrate din oase de animale.

Obiectele din piatră sunt ilustrate prin trei cuțite curbe, întregi sau fragmentare, un topor cu ceafa cilindrică și un dop rezultat în urma procesului de perforare a topoarelor, M. Florescu amintind și dălțițe de formă triunghiulară sau trapezoidală, lucrate din marnă albă sau din altă rocă locală⁷.

Două amulete din piatră de râu fac parte din categoria **obiectelor de podoabă**.

Analiza materialului arheologic, în special a ceramicii, arată că, din punct de vedere cronologic, acesta aparține etapelor Ic3 și Ic2 din evoluția culturii Monteoru, totodată fiind întâlnite și importuri din arealul culturii Costișa.

Artefacte de tip Monteoru Ic3

Ceramica

Deși este în totalitate fragmentară, au putut fi distinse următoarelor forme:

Ceștile, modelate din pastă intermediară, sunt reprezentate printr-un număr de 32 exemplare, de dimensiuni mici și medii, aparținând atât tipului având gâtul înalt, distinct față de corpul semisferic, cât și celui având corp scund, globular.

Cu privire la ornamente și modalitățile de realizare a acestora, observăm că majoritatea ceștilor au fost decorate pe gât, pe umăr, pe corp și pe toarte, cu butoni cilindrici, cu incizii simple ori realizate cu ajutorul împunsăturilor succesive, în diverse combinații :

- cercul, compus din incizii circulare concentrice, realizate destul de neglijent, combinat cu nervura decorată cu creștături, executată cu rolul de a separa gâtul de corpul recipientului (Pl. III/4);

- cercul, compus din incizii circulare concentrice, executate destul de neglijent, combinat cu o incizie circulară simplă, situată în zona ce delimitează gâtul de corpul vasului, pe acesta din urmă fiind plasată o incizie în zig-zag, dispusă vertical, realizată în tehnica împunsăturilor succesive (Pl. III/6);

- cercul, compus din incizii circulare concentrice, destul de neglijent

⁷ M. Florescu, **op.cit.**, p. 57.

realizate, mărginit de un cerc exterior din împunsături circulare; în zona ce delimitează gâtul de corp a fost amplasată o nervură simplă, orizontală, și o bandă alcătuită din două linii incizate, obținute din împunsături succesive, pe corp decorul fiind completat cu o incizie în zig-zag, dispusă vertical, realizată în tehnica împunsăturilor succesive, având la partea superioară o alveolă circulară (Pl. III/3);

- cercul simplu, având un șir de alveole pe rază, asemenea unei ținte de tir, delimitat de grupe de incizii scurte, verticale și de arce de cerc terminate la partea inferioară cu alveole; demarcarea dintre gât și corp este făcută de o incizie circulară; întregul motiv decorativ este realizat în tehnica împunsăturilor succesive (Pl. III/5).

- incizii concentrice, cu rolul de a departaja gâtul de corp, combinate cu incizii verticale ce împart corpul vasului în mai multe metope, în interiorul acestora fiind executate arcuri de cerc, întregul motiv decorativ fiind realizat din împunsături succesive (Pl. II/1-2);

- nervura simplă, plasată în zona ce delimitează gâtul de corpul recipientului, împărțit în metope prin intermediul grupelor de incizii verticale obținute prin împunsături succesive (Pl. II/6);

- incizia, sau grupa de incizii simple, circulare, marcând delimitarea dintre gâtul și corpul recipientelor (Pl. II/3-4);

- grupe de câte trei pastile aplicate imediat sub buză, de o parte și de alta a toartelor (Pl. II/6);

Pe toarte ceștilor Monteoru I c3 motivele decorative constau din:

- butoni cilindrici aplicați la partea superioară a acestora (Pl. II/1, 3-4, 6; X/5);

- butoni cilindrici având în centru o alveolă circulară, mărginiți de un arc de cerc realizat din alveole circulare (Pl. XI/1);

- butoni cilindrici mărginiți de incizii sub formă de căpriori, simple sau realizate din împunsături succesive (Pl. XI/3, 9);

- incizii simple sub formă de căpriori mărginite de o incizie în zig-zag (Pl. XI/8);

- incizii simple sub formă de căpriori mărginite de grupe de incizii dispuse orizontal (Pl. XI/2, 7);

- incizii simple sub formă de căpriori mărginite de creștături scurte (Pl. XI/6);

- incizii neorganizate (Pl. XI/4).

Pentru cești, atât în privința formelor, dar mai ales a ornamentelor și a modalităților de realizare ale acestora, găsim analogii în așezările de la Bogdănești⁸, Tg. Ocna-Podei⁹, Terchești-Chitita¹⁰, Bordești¹¹ sau Poduri-

⁸ M. Florescu, C. Buzdugan, **Săpăturile din așezarea din epoca bronzului (cultura Monteoru) de la Bogdănești (r. Tg. Ocna, reg. Bacău)**, în *MCA*, 8, 1962, p. 303-304, fig. 2/1, 3, 7-8; M. Florescu, C. Buzdugan, **Așezarea din epoca bronzului de la Bogdănești. Raport amplu asupra cercetărilor arheologice efectuate în anii 1959-1962**, în *ArhMold*, 7, 1972, p. 165-167, 169-170, fig. 11/10; 12/10, 17, 20; 21/10; 22/2, 6-7, 9, 12; 23/5, 8; 25/5; 28/12; M. Florescu, **op.cit.**, p. 62,

*Dealul Ghindaru*¹², și în descoperirile de la Răcăciuni¹³, Mândrișca¹⁴, Anghelești¹⁵ și Fitionești¹⁶.

*Paharul*¹⁷, vas de dimensiuni mici, este reprezentat de un singur exemplar, modelat din pastă intermediară, de formă tronconică, având baza plată, ușor profilată, fiind lipsit de decor (Pl. XIV/6).

Bolul este ilustrat de un recipient având corp semisferic cu umărul arcuit. Decorul constă din motive plastice: brâu alveolat plasat pe buză, imediat sub aceasta fiind aplicată o nervură crestată (Pl. VI/2).

Castroanele au corpul tronconic și buza tăiată orizontal sau teșită spre interior, unul dintre exemplare fiind prevăzut cu toartă tubulară, trasă din buză, alte două având câte o proeminență ovoidală, perforată sau nu.

Decorul, dispus pe buză și pe corp, constă din motive plastice, din nervuri și din incizii, simple sau realizate cu ajutorul împunsăturilor succesive, din combinația acestora rezultând următoarele motive decorative:

- brâu crestat aplicat pe marginea buzei, incizie în zigzag dispusă orizontal pe buză, întreruptă de o bandă de șase incizii simple, plasată pe proeminența ovoidală (Pl. VI/1a-1b);

- două nervuri simple, concentrice, plasate imediat sub buză, combinate cu segmente de nervuri, combinate câte trei, plasate pe toartă (Pl. VI/5);

- două incizii concentrice, plasate imediat sub buză, împreună cu o grupă de patru incizii simple plasate vertical pe buză (Pl. VI/3).

Analogii pentru acest tip ceramic găsim în așezarea de la Bogdănești¹⁸.

Vasul borcan, modelat din pastă grosieră, este tipul cel mai bine reprezentat în așezarea de la Gura Văii-Poiana Mirăușă. Fragmentele păstrate

fig. 10/3; 15/4-6; 28/12.

⁹ C. Matasă, *Așezarea eneolitică Cucuteni B de la Târgu Ocna-Podei (raionul Târgu Ocna, reg. Bacău)*, în *ArhMold*, 2-3, 1964, p. 49, 53, fig. 34/8; 37/2, 6-7; R. Munteanu, *op.cit.*, p. 37, fig. 39/1-3.

¹⁰ M. Florescu, *op.cit.*, fig. 16/6; 29/3, 9; M. Florescu, Gh. Constantinescu, *Cercetări arheologice în așezarea din epoca bronzului (cultura Monteoru) de la Terchești (r. Focșani, reg. Galați)*, în *SCIV*, 18, 2, 1967, p. 290, fig. 7/3.

¹¹ E. Zaharia et alii, *Așezarea din epoca bronzului de la Bordești-Vrancea*, în *Vrancea*, 5-8, 1987, p. 9, fig. 3/1.

¹² Gh. Dumitroaia, R. Munteanu, C. Preoteasa, D. Garvăn, *Poduri – Dealul Ghindaru. Cercetările arheologice din caseta C. 2005-2009*, BMA 22, Piatra Neamț, 2009, cat. 10; R. Munteanu, *op.cit.*, p. 34, fig. 42/7-8.

¹³ Al. Vulpe, *Descoperiri arheologice pe cursul mijlociu al Siretului*, în *ArhMold*, 1, 1961, p. 77, fig. 6/23.

¹⁴ Gh. Bichir, E. Dogan, *Săpături arheologice la Mândrișca (r. Adjud, reg. Bacău)*, în *MCA*, 8, 1962, fig. 7/6-7.

¹⁵ M. Florescu, *op.cit.*, p. 62, fig. 10/6.

¹⁶ *Ibidem*, p. 59, fig. 31/1, 3-4.

¹⁷ Forma 2 după tipologia întocmită de către R. Munteanu, *op.cit.*, p. 127, fig. 32/2.

¹⁸ M. Florescu, C. Buzdugan, *Așezarea din epoca bronzului...*, p. 170, fig. 24/20.

arată că aceste recipiente erau realizate în maniere diferite, unele dintre ele sugerând existența unor vase având corp ovoidal, altele provenind de la exemplare cu profilul aproape drept.

Decorul, dispus pe buză, gât și corp, constă, în general, din motive plastice :

- brâu alveolat plasat pe buză (Pl. VII/1);
- brâu crestat așezat pe buză (Pl. VIII/4-5);
- brâie crestăte, dispuse pe buză și la câțiva centimetri sub aceasta (Pl. VII/2, 4, 6; VIII/2-3, 6);
- brâie alveolate, dispuse pe buză și la câțiva centimetri sub aceasta (Pl. VII/3, 5);
- brâul crestat dispus la câțiva centimetri sub buză (Pl. VIII/1).

Analogii pentru vasele borcan de la Gura Văii-Poiana Mirăuță, ca formă, motive ornamentale și modalități de execuție, întâlnim atât în așezările de la Bogdănești-Todoscanu¹⁹, Tg.Ocna-Podei²⁰, Terchești-Chitita²¹ și în descoperirile de la Răcăciuni²² și Mândrișca²³.

Strecurătoarea este ilustrată prin două fragmente provenite din recipiente având gura largă cu buza tăiată orizontal. Găurile sunt răspândite pe întreaga suprafață, fiind executate până aproape de buzele vaselor. Starea fragmentară nu permite să ne pronunțăm asupra finalității bazelor (Pl. XIV/3, 5).

O piesă similară este semnalată în descoperirile de tip Monteoru de la Răcăciuni²⁴.

Vasul de provizii este reprezentat de un singur fragment provenind din partea superioară a unui recipient. Decorul plastic constă din trei brâie continui, alveolate, aplicate unul pe buză, unul imediat sub aceasta, iar cel de al treilea la oarecare distanță dedesubtul celui de al doilea, între cele două din urmă fiind așezate segmente de brâu alveolat, dispuse vertical, grupate câte trei (Pl. XIV/7).

Alte fragmente ceramice. În afară de artefactele prezentate mai sus, pe câteva fragmente ceramice se observă benzile decorative obținute prin trasarea unor incizii oblice, paralele, cu interspațiile umplute cu linii scurte, incizate, perpendiculare pe primele, mărginite de câte două linii incizate, obținute prin împunsături succesive ori incizii scurte (Pl. X/1-2). Acest motiv decorativ apare combinat cu o incizie verticală în zig-zag, din incizii scurte (Pl. X/2), sau cu o nervură alveolată sub care s-a executat o incizie circulară, continuă, obținută

¹⁹ **Ibidem**, p. 168-169, fig. 18/3-4; 20/3, 5; 23/10; 31/3; M.Florescu, **op.cit.**, fig. 26/3; 27/7-8, 10.

²⁰ C. Mătasă, **op.cit.**, p. 49, 53, fig. 35/9-11; 36/2; R. Munteanu, **op.cit.**, fig. 39/1-3; 40; 47/3-5; 48.

²¹ M. Florescu, **op.cit.**, fig. 18/3, 6, 11, 13; M. Florescu, Gh. Constantinescu, **op.cit.**, p. 290, fig. 7/4.

²² Al. Vulpe, **op.cit.**, p. 76, fig. 3/4, 14.

²³ **Ibidem**, p. 68, fig. 5/2-6, 11, 13-14; Gh. Bichir, E. Dogan, **op.cit.**, p. 296.

²⁴ Al. Vulpe, **op.cit.**, p. 68, fig. 4/13.

prin împunsături succesive (Pl. X/3).

Ornamente asemănătoare sunt documentate și în descoperirile de la Răcăuți²⁵, Jevreni²⁶ și Poduri-Dealul Ghindaru²⁷.

Din cele prezentate mai sus rezultă că, dintre formele specifice fazei Monteoru Ic3, ceștile sunt recipiente cu cel mai bogat decor, pe umărul, gâtul, corpul și toartele lor regăsindu-se cea mai mare parte a ornamentelor enumerate mai sus.

Obiecte din lut ars. Din această categorie face parte o lingură având căușul semisferic și coada oarecum conică, modelată din pastă intermediară de culoare cenușie (Pl. XIV/4).

Piese oarecum similare, atestate în așezările de la Bogdănești²⁸ și Tg.Ocna-Podei²⁹, precum și în descoperirile de la Mândrișca³⁰, sunt cunoscute și în alte medii culturale din Bronzul mijlociu³¹.

Obiectele din os sunt reprezentate de împungătoare, majoritatea având capetele active de formă conică, subțiate, ascuțite și lustruite, cele pasive păstrând forma originală a oaselor de animale din care au fost lucrate (Pl. XV/1-2, 5-8).

Piese similare sunt întâlnite atât în aria culturii Monteoru³², cât și în alte arii culturale din perioada mijlocie a Epocii Bronzului³³.

Obiectele din piatră sunt ilustrate de un fragment din partea inferioară a unui topor de luptă cu ceafă cilindrică, de mici dimensiuni, în curs de execuție, lucrat din rocă de culoare vineție, rupt de la jumătatea orificiului pentru fixarea cozii, de formă cilindrică, plasat mai aproape de tăiș³⁴ (Pl. XVI/3).

Topoarele de luptă cu ceafă cilindrică, confecționate din roci de diverse

²⁵ M. Florescu, *op.cit.*, p. 70, fig. 9/5; 12/9; R. Munteanu, *op.cit.*, p. 35, fig. 36/5.

²⁶ M. Florescu, *op.cit.*, p. 70, fig. 12/7.

²⁷ *Ibidem*, p. 34, fig. 41/1-2, 4; 43/1, 3.

²⁸ Material aflat în colecțiile Muzeului Municipal de Istorie Onești.

²⁹ C. Matasă, *op.cit.*, p. 53, fig. 34 / 1, 5, 9.

³⁰ Gh.Bichir, E.Dogan, *op.cit.*, p. 296.

³¹ Al. Vulpe, M. Zamoșteanu, *Săpăturile de la Costișa (r. Buhuși, reg. Bacău)*, în *MCA*, 8, 1962, p. 313; T. Bader, *Epoca bronzului în sud-vestul Transilvaniei*, București 1978, p. 58, pl. 35/28-29.

³² M. Florescu, C. Buzdugan, *Așezarea din epoca bronzului...*, p. 176, fig. 43-44.

³³ V. Leahu, *Cultura Tei*, București, f.a., p. 65, fig. 7/1-2, 4-6; T. Bader, *op.cit.*, p. 58, pl. 35/16-18; N. Chidioșan, *Contribuții la istoria tracilor din nord-vestul României. Așezarea Wietenberg de la Derșida*, Oradea 1980, p. 63, pl. 39/16-19; I. Lădrișoiu, *Civilizația tracilor din sud-vestul Transilvaniei în epoca bronzului*, *BiblThr* 2, 1992, p. 46, pl. 40/12-13; N.G.O. Boroffka, *Die Wietwnberg – Kultur. Ein Beitrag zur Erforschung der Bronzezeit in Südosteuropa*, Bonn, 1994, p. 224, pl. 139/13; 148/14; N.C. Rîșcuța, *Obiectele din os și corn în cultura Wietenberg*, în *BCCS*, 1, 1995, p. 53, pl. I/5-6.

³⁴ I. Vasiliu, *Topoare de piatră din epoca bronzului aflate în colecțiile Muzeului de Istorie din Onești*, în *MemAntiq*, 25-26, 2010, p. 319, pl. IV/7.

calități, sunt cunoscute atât în aria culturii Monteoru³⁵, cât și în alte medii culturale.

Artefacte de tip Monteoru Ic2

Ceramica

Ceștile, modelate ca și cele din etapa Ic3 din pastă intermediară, sunt reprezentate printr-un număr restrâns de exemplare, încadrate în categoria vaselor medii, un singur exemplar putând fi atribuit recipientelor de dimensiuni mari. Aparțin tipului având corpul globular.

Într-un singur caz, a putut fi identificat un exemplar cu două toarte supraînălțate. Este vorba de o ceașcă miniaturală, având buza dreaptă cu marginea rotunjită și corp bitronconic lipsit de decor (Pl. IV/5).

Unele vase sunt nedecorate (Pl. V/5), pe celelalte, privind motivele ornamentale și modalitățile de executare ale acestora, observăm că majoritatea sunt decorate, pe gât, umăr, corp și toarte cu nervuri simple, incizii și alveole, în următoarele combinații :

- nervuri simple, orizontale, continui, aplicate în zona ce delimitează gâtul de corpul recipientelor (Pl. IV/4; V/1);
- nervuri simple, orizontale, continui, grupate câte două în zona delimitării gâtului de corp (Pl. V/2-4, 6);
- nervuri simple, orizontale, continui, aplicate pe linia de demarcație a gâtului, pe corp întâlnind o grupă de trei incizii dispuse oblic, având la partea inferioară câte o alveolă circulară (Pl. IV/6).

Pe toartele ceștilor Monteoru Ic2 apar ca ornamente, următoarele motive :

- grupe de trei nervuri simple dispuse orizontal (Pl. XII/1);
- grupe de trei nervuri simple dispuse orizontal, cea din mijloc fiind decorată cu alveole (Pl. XII/3);
- grupe de două sau trei nervuri simple mărginind nervuri dispuse în câpriori (Pl. XII/2-4);
- trei grupe de câte două nervuri dispuse vertical (Pl. XII/6);
- două grupe de câte două incizii verticale mărginite de butoni conici (Pl. XII/5).

Pentru ceștile Monteoru Ic2, analogii găsim în așezările de la Bogdănești-*Todoscanu*³⁶, Terchești-*Chitita*³⁷ și în descoperirea de la Podul Morii³⁸.

³⁵ M. Florescu, **op.cit.**, p. 176; V. Bobi, A.E. Apostu, **Contribuții la întocmirea catalogului topoarelor-ciocan cu gaură de înmănușare, descoperite în zona de curbură a Carpaților**, în *Vrancea*, 11, 1997, p. 36-38, fig. 3-6; I. Vasiliu, **op.cit.**, p. 305-321.

³⁶ M. Florescu, C. Buzdugan, **Așezarea din epoca bronzului...**, p. 170-171, fig. 11/11, 13 -14; 12/11, 15, 18; 13/2; 33/8, 12.

³⁷ M. Florescu, **op.cit.**, fig. 34/2, 5, 7; 42/4-5; M. Florescu, Gh. Constantinescu, **op.cit.**, p. 296, fig. 7/11, 13.

³⁸ M. Florescu, **op.cit.**, fig. 40/4; V. Căpitanu, M. Florescu, **Așezarea din epoca bronzului de la**

Castronul este ilustrat printr-un singur exemplar, prevăzut cu tortiță tubulară, trasă din buză, decorat pe corp cu o grupă de trei nervuri simple (Pl. VI/6).

Decor asemănător cu cel de pe castronul de la Gura Văii găsim atât la Bogdănești-Todoscanu³⁹, cât și la Terchești-Chitita⁴⁰.

Vasele borcan, modelate din pastă grosieră, puține din punct de vedere numeric în raport cu cele aparținând fazei Ic3, sunt decorate, pe buză, pe gât și pe corp cu următoarele motive :

- brâu crestat aplicat pe buză (Pl. IX/1);
- brâu crestat aplicat pe buză și la câțiva centimetri sub aceasta, în interspațiul dintre ele fiind executați butoni conici (Pl. IX/2);
- brâu crestat aplicat pe buză, pe gât decorul constând dintr-un șir de butoni conici și nervuri scurte, dispuse vertical (Pl. IX/4);
- grupă de două brăie continui, unul simplu celălalt crestat, dispusă la câțiva centimetri sub buza decorată cu creștături, între cele două motive decorative fiind plasat un șir de butoni conici (Pl. IX/5).
- grupă de trei nervuri dispuse imediat sub buză, mărginită de o alta, plasată orizontal, cu rol de departajare între gâtul și corpul recipientului (Pl. IX/3).

Pentru ultimul motiv ornamental găsim analogii în descoperirile Monteoru Ic2 de la Costișa⁴¹, pe un fragment de la Adjudul Vechi găsindu-se un decor similar însă privit în oglindă⁴².

Pe două exemplare fragmentare provenind de la vase borcan decorul constă din combinația dintre brăiele crestate și nervurile simple dispuse în zig-zag având la îmbinarea dintre unghiuri butoni cilindrici (Pl. XII/5-6), pe un al treilea între două brăie simple, apărând șirul de butoni cilindrici (Pl. XII/3).

Un motiv decorativ oarecum similar cu cel de pe primul exemplar este documentat în descoperirea de la Răcăciuni⁴³.

Pe alte fragmente provenind de la recipiente aparținând fazei Monteoru Ic2, apar inciziile în zig-zag (Pl. XII / 2) și combinația dintre brăul simplu și cel crestat (Pl. XII / 1).

Obiectele din piatră sunt ilustrate de un dop rezultat în urma procesului de perforare a topoarelor de luptă cu ceafă cilindrică (Pl. XVII/4).

Obiectele de podoabă sunt ilustrate de două amulete confecționate din pietre de râu, cu perforație pentru suspensie la partea superioară, una dintre ele

Podul Morii-Bărboasa, în *Carpica*, 2, 1969, fig. 5/3-4.

³⁹ M. Florescu, C. Buzdugan, **Așezarea din epoca bronzului...**, p. 172, fig. 32/11.

⁴⁰ M. Florescu, **op.cit.**, fig. 35/6.

⁴¹ A. Popescu, R. Băjenaru, **op.cit.**, p. 285, fig. 8/10.

⁴² M. Florescu, **op.cit.**, fig. 38/1.

⁴³ Al.Vulpe, **op.cit.**, p. 77, fig. 6/24.

fiind în curs de prelucrare (Pl. XVII/1-2).

Piese de podoabă confecționate din piatră nu sunt specifice doar mediului cultural Monteoru⁴⁴, amulete, oarecum asemănătoare celor de la Poiana Mirăușă, fiind semnalate și în Bronzul târziu, în aria culturii Noua⁴⁵.

Artefacte de tip Costișa

Ceramica, puțin numeroasă, ilustrează două forme :

- *Ceașca*, este documentată de un exemplar aproape întreg și de alte trei fragmentare. Decorul, dispus pe gât și pe umăr constă din nervuri și incizii, în următoarele combinații:

- incizii oblice, mărginite, atât la partea superioară, cât și la cea inferioară, de incizii orizontale (Pl. XV/3);

- incizie circulară, cu rolul de a realiza delimitarea dintre gât și corp, combinată cu linii incizate scurt, dispuse vertical pe corp (Pl. XV/1);

Primul motiv decorativ se aseamănă cu tipul 22 din clasificarea întocmită de către R. Munteanu⁴⁶, pe când cel de al doilea este mai rar aplicat pe recipiente, fiind întâlnit pe o singură ceașcă din arealul culturii⁴⁷.

- *Castronul*, reprezentat de singurul exemplar cu profil complet. Decorul, plasat pe umăr, constă din combinația dintre două grupe de linii incizate circular cu una din triunghiuri trasate cu vârful în jos, hașurate oblic (Pl. XV/2).

Decorul de pe castronul de la Gura Văii este des întâlnit pe ceramica descoperită în așezarea de la Costișa, fiind dispus pe umărul vaselor⁴⁸.

Alte artefacte descoperite întâmplător

Obiectele din corn și din os, reduse din punct de vedere numeric, sunt reprezentate de un topor confecționat din corn de cerb, cu orificiul pentru fixarea cozii transversal și de o spatulă pentru modelarea lutului, lucrată dintr-un os de animal (Pl. XVI/9-10).

Topoare confecționate din corn de cerb, oarecum similare celui de la Gura Văii, utilizate fie ca unelte, fie ca arme, cunoscute încă din Eneolitic⁴⁹,

⁴⁴ M. Florescu, M. Nicu, Gh. Rădulescu, *Câteva date referitoare la fazele târzii ale culturii Monteoru în lumina cercetărilor de la Pufesti*, în *MemAntiq* 3, 1971, p.170.

⁴⁵ M. Rotaru, *Noi descoperiri de la sfârșitul epocii bronzului în bazinul Elanului*, în *Thraco-Dacia*, 4, 1983, fig. 7/12; V. Diaconu, *Recunoașteri arheologice de suprafață în zona orașului Târgu Neamț*, în *MemAntiq*, 24, 2007, p. 99, fig.6/5.

⁴⁶ R. Munteanu, *op.cit.*, p. 141, fig. 50/22; Al. Vulpe, M. Zamoșteanu, *op.cit.*, p. 313, fig. 5/5.

⁴⁷ R. Munteanu, *op.cit.*, p. 141, n. 67.

⁴⁸ Al. Vulpe, M. Zamoșteanu, *op.cit.*, p. 313, fig. 4/1-3; 5/3; A. Popescu, R. Băjenaru, *Cercetările arheologice de la Costișa, jud. Neamț, din anii 2001-2002*, în *MemAntiq*, 23, 2004, p. 285.

⁴⁹ M. Petrescu-Dîmbovița, M.-C.Văleanu, *Cucuteni – Cetățuie. Monografie arheologică*, BMA 14, Piatra Neamț, 2004, p.146, fig. 74/3; Șt. Cuciș, *Faza Cucuteni B în zona subcarpatică a Moldovei*, BMA 6, Piatra Neamț, 1999, p. 69-70, fig. 21/4-7; H. Schmidt, *Cucuteni. Din*

sunt întâlnite și în alte medii culturale specifice Bronzul mijlociu⁵⁰.

Ca și topoarele din corn de cerb, nici spatulele nu sunt specifice doar Bronzului mijlociu⁵¹, fiind cunoscute încă din Eneolitic⁵².

Obiectele din piatră sunt ilustrate prin trei cuțite curbe, întregi sau fragmentare, având spatele curbat și tăișul arcuit (Pl. XVII/5-7).

Astfel de piese, lucrate în marea lor majoritate din gresie, sunt documentate în număr mare în aria culturii Monteoru⁵³.

Un al doilea topor, din categoria celor cu ceafă cilindrică, provenind din descoperirile de la Gura Văii, și el fragmentar, este amintit și ilustrat de către M.Florescu⁵⁴.

Concluzii

Autorul cercetării arheologice, C. Buzdugan, în scurta notă publicată, atribuia, în mare, în urma analizei materialului arheologic, situl de la Gura Văii-Poiana Mirăuță, culturii Monteoru.

Analiza ceramicii, în special a motivelor ornamentale și a modului de dispunere a acestora pe corpul recipientelor arată că, promontoriul de pe *Mirăuța* a fost ocupat de-a lungul fazelor Ic3 și Ic2, neputând afirma cu certitudine, datorită caracterului restrâns al sondajului din 1963, în care dintre ele locuirea a fost intensă sau de scurtă durată, sau dacă așezarea a beneficiat ori nu de sistem de fortificație.

Prezența în cadrul materialului arheologic a fragmentelor ceramice de tip Costișa ilustrează, mai degrabă, circulația mărfurilor în perioada mijlocie a Epocii bronzului, decât prezența efectivă a comunităților acestei culturi la Gura Văii.

Armele și al uneltele din piatră se încadrează, prin tipurile prezente, în caracteristicile perioadei mijlocii ale Epocii bronzului. Dintre acestea, este semnalată existența a topoarelor de luptă cu ceafă cilindrică și a cuțitelor curbe lucrate din roci cu parametrii mineralogici inferiori, piesele executate din materie primă de bună calitate devenind o raritate, aceasta explicându-se prin

Moldova-România. Așezare fortificată cu ceramică pictată, din epoca pietrei și cuprului și până în apogeul epocii bronzului, volum îngrijit și prefăcut de M.-C. Văleanu, Iași, 2007, p. 58, fig. 14a, pl. 29/16.

⁵⁰ T. Bader, *op.cit.*, p. 27, 58, pl. 5/15; 35/12; N.G.O. Boroffka, *op.cit.*, p. 224, pl. 15/2; C.Rișcuța, *op.cit.*, p. 53, pl. I/3.

⁵¹ T. Bader, *op.cit.*, p. 58; N. Chidioșan, *op.cit.*, p. 62, pl. 39/14-15; 40/7; I. Andrițoiu, *op.cit.*, p. 46, pl. 40/7.

⁵² M. Petrescu-Dîmbovița, M.-C. Văleanu, *op.cit.*, p. 147, fig. 74/1, 4; Șt.Cucoș, *op.cit.*, p. 68, pl. 21/8-10; 22/2.

⁵³ D. Costache, *Catalogul cuțitelor curbe din piatră (Krummesser) din colecția Muzeului Județean Buzău (I)*, în *Mousaios*, 12, 2006, p. 129-135.

⁵⁴ M. Florescu, *op.cit.*, p. 57, fig. 5/3.

folosirea, mai mult sau mai puțin intensă, atât a obiectelor din os și corn cât și a celor din metal.

Prezența toporului cu ceafă cilindrică în curs de execuție și a unui dop rezultat ca urmare a procesului de perforare, indică faptul că astfel de unelte/arme erau confecționate și de către comunitarii așezării de la Gura Văii.

Inventarul obiectele din os și corn este alcătuit din ustensile – spatulă și împungătoare, având de obicei fasonat doar capătul ascuțit, restul uneltei fiind prelucrat mai neglijent, piese similare cu cele de la Gura Văii fiind des întâlnite în descoperiri din arealul Monteoru.

Catalogul selectiv al descoperirilor

Ceramica Monteoru Ic3

Cești

- Ceașcă fragmentară – P.M./63, S.1, □10, -0,30 m; buza dreaptă cu marginea rotunjită. Toartă supraînălțată, trasă din buză, prevăzută pe maximum de curbura cu un buton cilindric, decorată cu incizii unghiulare și în zig-zag. Imediat sub marginea buzei au fost aplicate, de o parte și de alta a toartei, grupe de câte trei pastile, iar demarcația dintre gât și corp este făcută cu ajutorul unei nervuri simple, corpul fiind, probabil, împărțit în metope prin grupe de incizii dispuse vertical, obținute din împunsături succesive. Pastă intermediară de culoare cenușie. Urme de lustruire în special pe suprafața exterioară. Inv. 2.187. I = 74 mm. Pl. II/6.

- Fragment din partea superioară a unei cești – P.M./63, passim; are buza dreaptă cu marginea rotunjită. Toarta trasă din buză, supraînălțată, este prevăzută cu creastă. Departajarea dintre gât și corp este făcută prin intermediul a două incizii concentrice, executate cu ajutorul împunsăturilor succesive. Registrul corpului era împărțit în mai multe metope, despărțite între ele de benzi compuse din două linii verticale realizate tot din împunsături succesive. În interiorul metopelor decorul constă din arcuri de cerc, din împunsături succesive, dispuse simetric, de o parte și de alta a inciziilor ce delimitează metopele. Pastă intermediară de culoare bej. Ușoare urme de lustru pe ambele suprafețe. Inv. 2.193. I = 64 mm. Pl. II/1.

- Fragment de ceașcă – P.M./63, S.1, □20, -0,20 m; are buza dreaptă cu marginea rotunjită. Toarta trasă din buză. Departajarea dintre gât și corp este făcută prin intermediul a două incizii concentrice, executate cu ajutorul împunsăturilor succesive. Și la acest exemplar se pare că registrul corpului era împărțit în mai multe metope, despărțite între ele de benzi compuse din două linii verticale realizate tot din împunsături succesive. Pastă intermediară de culoare cărămiziu - cenușie cu urme de lustruire pe ambele suprafețe. Inv. 6.035. Pl. II/2.

- Fragment din partea superioară a unei cești - P.M./63, S.1, □10, -0,40 m; buza dreaptă cu marginea rotunjită, toarta ruptă din vechime. Demarcația dintre gât și corp este făcută cu ajutorul unei incizii circulare. Pe corp, decorul, realizat din împunsături succesive, constă din motivul cercului simplu, având în centru o alveolă, delimitat de grupe de incizii scurte, verticale și de arce de cerc terminate la partea inferioară cu alveole. Pastă intermediară de culoare cărămiziu – cenușie. Inv. 6.564. Pl. III/5.

- Fragment de ceașcă – P.M./62, passim; buza dreaptă cu marginea rotunjită. În zona ce delimitează gâtul de corp a fost amplasată o nervură simplă și o bandă alcătuită din două linii incizate, obșinute din împunsături succesive. Pe corp, decorul realizat din împunsături succesive, constă dintr-un cerc combinat cu o incizie în zig-zag, dispusă vertical, terminată la partea superioară cu o alveolă. Pastă intermediară de culoare bej-cenușie. I = 67 mm. Inv. 6.576. Pl. III/3.

- Fragment de ceașcă – P.M. /62, passim. Demarcația dintre gât și corp este realizată de o incizie circulară, simplă. Pe corp decorul constă din motivul cercului compus din incizii circulare concentrice, realizate destul de neglijent, combinat cu o incizie în zigzag dispusă vertical, realizată în tehnica împunsăturilor succesive. Pastă intermediară cenușie. I = 88 mm. Inv. 6.577. Pl. III/6.

- Ceașcă fragmentară – P.M./63, S.1, □14, -0,40 m; buza dreaptă cu marginea rotunjită. Toartă supraînălțată, ruptă din vechime. Demarcația dintre gât și corp a fost realizată cu ajutorul unei incizii circulare crestate. Decorată pe corp cu un cerc din incizii circulare concentrice executate destul de neglijent. Pastă fină de culoare bej-maronie cu urme de lustruire pe ambele suprafețe. Inv. 6.566. Pl. III/4.

- Ceașcă fragmentară – P.M./63, S.1, □16, -0,40 m; buza dreaptă cu marginea rotunjită. Toartă supraînălțată, trasă din buză, prevăzută cu buton cilindric. Demarcația dintre gât și corp este făcută printr-o incizie fină. Pastă intermediară de culoare cenușie. Urme de lustruire pe suprafața exterioară. Inv. 2.191. I = 57 mm. Pl. II/3.

- Ceașcă fragmentară – P.M./ 63, S.1, □14, -0,40 m; are buza dreaptă cu marginea rotunjită. Toartă supraînălțată, trasă din buză, prevăzută cu creasă. Delimitarea dintre gât și corp este făcută printr-o incizie fină. Pastă intermediară de culoare cenușie. Urme de lustruire pe ambele suprafețe. Inv. 6.032. I = 63 mm. Pl. II/4.

- Fragment din partea superioară a unei cești – P.M./63, S.1, □14, -0,40 m; buza dreaptă cu marginea rotunjită și toarta trasă din buză, ușor supraînălțată, prevăzută pe maximum de arcuire cu un butonaș cilindric. Pastă intermediară de culoare cărămiziu-cenușie. Inv. 6.562. I = 69 mm; Pl. III/1.

- Fragment din partea superioară a unei cești – P.M./63, S.1, □16, -0,40 m; buza dreaptă cu marginea rotunjită și toarta trasă din buză, ușor

supraînălțată, prevăzută pe maximum de arcuire cu un butonaș cilindric. Pastă intermediară de culoare cărămiziu-cenușie. Inv. 6.563. I = 77 mm; Pl. III/2.

Pahare

- Pahar fragmentar – P.M./62, *passim*. Corp tronconic, buza dreaptă cu marginea tăiată orizontal, baza plată, ușor profilată. Pastă intermediară de culoare cenușie cu urme de lustruire pe suprafața exterioară. Inv. 2.423. I = 83 mm, DB = 36 mm. Pl. XIV/6.

Boluri

- Fragment de bol – P.M./63, S.1, □11, -0,30 m; vasul are gura largă, corp emisferic, umăr arcuit. Pe buză este decorat alveole de mici dimensiuni, imediat sub aceasta fiind aplicat un brâu crestat. Pastă fină de culoare bej. Urme de lustruire pe suprafața exterioară. Inv. 6.063. I = 52 mm. Pl. VI/2.

Castroane

- Castron fragmentar⁵⁵ – P.M./62, *passim*; recipient având gura largă, buza teșită la interior, corp tronconic. Este prevăzut cu toartă tubulară, trasă din buză, având marginile ușor ridicate. Imediat sub buză este decorat cu o bandă alcătuită din două nervuri simple, dispuse orizontal, toarta purtând același motiv decorativ, alcătuit însă dintr-o bandă de trei nervuri plasate vertical. Pastă intermediară, bej-cenușie. Inv. 2.421. I = 64 mm. Pl. VI / 5.

- Fragment de castron – P.M./63, S.1, □20, -0,40 m; are gură largă, buza dreaptă cu marginea tăiată orizontal, corpul fiind, probabil, tronconic. Este prevăzut cu o proeminență ovoidală, trasă din buză, neperforată. Pe buză a fost aplicat un brâu crestat, decorul fiind completat de o incizie în zigzag dispusă orizontal, realizată din împunsături succesive, întreruptă de o bandă de șase incizii plasate vertical pe proeminența ovoidală, realizate în aceeași manieră ca și cea în zig-zag. Pastă grosieră de culoare cenușie. Inv. 6.062. I = 38 mm. Pl. VI / 1a-1b.

- Castron fragmentar – P.M./63, S.1, □14, -0,40 m. Face parte din categoria recipientelor având gura largă, buza teșită la interior și corp tronconic. Imediat sub buză a fost executată o bandă din două incizii adânci, dispuse circular, pe buză decorul fiind completat de o grupă de patru incizii plasate vertical. Pastă intermediară de culoare cenușie. Inv. 6.046. I = 48 mm. Pl. VI/3.

- Fragment din partea superioară a unui castron - P.M./63, S.1, □16, -0,40 m. Vasul are gura largă, buza tăiată orizontal cu marginea rotunjită, corp tronconic. Din buză a fost trasă o proeminență ovoidală, perforată. Pastă intermediară, cenușie, cu urme de lustru pe ambele suprafețe. Inv. 6.055. I = 72

⁵⁵ C. Buzdugan, *op.cit.*, fig. 3/4.

mm. Pl. VI/4.

- Castron – P.M./63, S.1, □16, -0,40 m. De mici dimensiuni, buza dreaptă cu marginea rotunjită, corp tronconic, baza aplatizată. Pastă intermediară de culoare bej cu urme de ardere secundară. Inv. 2.195. I = 26 mm, DG = 94 mm. Pl. XIV/1.

- Fragment de castron – P.M./63, passim. Miniatural, buza dreaptă corp tronconic, baza probabil plată. Pastă intermediară de culoare bej. Suprafața interioară a fost lustruită. Inv. 2.422. I = 26 mm, DG = 53 mm. Pl. XIV / 2.

Vase borcan

- Fragment din partea superioară a unui vas borcan – P.M./63, S.1, □14, -0,40 m. Recipientul are gura largă, buza tăiată orizontal, gâtul marcat, corp ovoidal. Pe buză a fost aplicat un brâu crestă, iar la câțiva centimetri sub aceasta o grupă din două brăie, de asemenea crestă. Pastă grosieră de culoare cărămidă. I = 90 mm. Inv. 6.571. Pl. VII/2.

- Vas borcan fragmentar – P.M./63, S.1, □16, -0,40 m. Gura largă, buza tăiată orizontal, gâtul marcat, corp ovoidal. Decorul constă din două brăie, unul plasat pe buză, celălalt, cu rolul de a trasa demarcația dintre gât și corp, ambele crestă. Pastă intermediară, cărămidă. Inv. 6.572. I = 66 mm. Pl. VII/6.

- Vas borcan fragmentar – P.M./63, S.1, □14, -0,40 m. Gura largă, buza tăiată orizontal, corp ovoidal. Decorat identic ca cel anterior. Pastă intermediară, cărămidă. Inv. 2.196. I = 91 mm. Pl. VIII/6.

- Fragment din partea superioară unui vas borcan – P.M./71, passim. Vasul are gura largă, buza tăiată orizontal, gât înalt, cilindric, corp ovoidal. Decorat identic ca cele anterioare. Pastă intermediară de culoare gri-cenușie. Inv. 2.302. I = 84 mm. Pl. VIII/2.

- Vas borcan fragmentar – P.M./63, S.1, □16, -0,40 m. Gura largă, buza tăiată orizontal, gâtul marcat, corp ovoidal. Decorat identic ca cele anterioare. Pastă grosieră de culoare cenușie. Inv. 6.574. I = 103 mm. Pl. VII/4.

- Vas borcan fragmentar – P.M./63, S.1, □20, -0,30 m. Gura largă, buza tăiată orizontal, gâtul marcat, corp ovoidal. Decorat identic ca cele anterioare. Pastă intermediară de culoare cenușie. Inv. 6.043. I = 65 mm. Pl. VIII/3.

- Vas borcan fragmentar – P.M./63, S.1, □16, -0,40 m. Gura largă, buza tăiată orizontal, gâtul marcat, corp ovoidal. Decorul constă din două brăie, unul plasat pe buză, celălalt, cu rolul de a trasa demarcația dintre gât și corp, ambele alveolate. Pastă intermediară, bej-cenușie. Inv. 6.560. I = 96 mm. Pl. VII/3.

- Fragment din partea superioară unui vas borcan – P.M./62, passim. Vasul are gura largă, buza tăiată orizontal, gât înalt, cilindric, corp ovoidal. Decorat identic ca cel anterior. Pastă intermediară de culoare bej. Inv. 6.575. I = 88 mm. Pl. VII/5.

- Fragment din partea superioară unui vas borcan – P.M./63, S.1, □20, -

0,40 m. Vasul are gura largă, buza tăiată orizontal, gât înalt, cilindric, corp ovoidal. Decorat cu un brâu alveolat aplicat pe buză. Pastă intermediară de culoare gri-cenușie. Inv. 6.573. I = 81 mm. Pl. VII/1.

- Fragment din partea superioară unui vas borcan – P.M./63, S.1, □20, - 0,40 m. Vasul are gura largă, buza tăiată orizontal, gât înalt, corp ovoidal. Decorat cu un brâu crestat aplicat pe buză. Pastă intermediară de culoare cenușie. Inv. 2.302. I = 67 mm. Pl. VIII/4.

Vas borcan fragmentar – P.M./63, S.1, □16, -0,40 m. Gura largă cu marginea rotunjită, gât marcat, corpul, probabil tronconic. Decorat cu un brâu crestat aplicat pe buză. Pastă intermediară de culoare cenușie. Inv. 6.038. I = 60 mm. Pl. VIII/5.

- Vas borcan fragmentar – P.M./71, passim. Gura largă, buza tăiată orizontal cu marginea rotunjită, profilul corpului aproape drept. Decorul constă dintr-un brâu crestat, plasat la câțiva centimetri sub buză. Pastă intermediară, gri-cenușie, cu urme de ardere secundară. Inv. 2.301. I = 70 mm. Pl. VIII/1.

Strecurători

- Fragment – P.M./63, S.1, □18, -0,20 m. Provine de la un recipient având buza tăiată orizontal și profilul corpului aproape drept. Găurile sunt răspândite pe întreaga suprafață a vasului, fiind executate până aproape de buză. Pastă intermediară cenușie. Inv. 6.580. I = 57 mm. Pl. XIV/5.

- Fragment – P.M./63, S.1, □18, -0,20 m. Provine de la un vas având buza tăiată orizontal și profilul corpului aproape drept. Găurile sunt răspândite pe întreaga suprafață a recipientului, fiind executate până aproape de buză. Pastă intermediară cenușie. Inv. 6.570. I = 58 mm. Pl. XIV/3.

Vase de provizii

- Fragment de vas de mari dimensiuni – P.M./63, passim. Gura largă, buza tăiată orizontal, corp tronconic. Pe buză, a fost aplicat un brâu alveolat, pe corp decorul fiind alcătuit din brăie continui, decorate cu alveole, unul plasat imediat sub buză, celălalt la câțiva centimetri dedesubtul acestuia, între ele fiind plasată vertical, o grupă alcătuită din trei segmente de brâu alveolat. Pastă grosieră de culoare neagră. Inv. 2.467. I = 129 mm. Pl. XIV/7.

Ceramica Monteoru Ic2

Cești

- Ceașcă miniaturală – P.M./63, S.1, □16, -0,20 m; are buza dreaptă cu marginea rotunjită și corp bitronconic lipsit de decor, fiind prevăzută cu două toarte supraînălțate trase din buză, rupte din vechime. Pastă intermediară de culoare bej – cenușie cu miez negru. Inv. 2.194. I = 53 mm; DM = 52 mm. Pl. IV/5.

- Ceașcă fragmentară – P.M./63, *passim*. Gura largă, buza dreaptă cu marginea rotunjită, toartă supraînălțată trasă din buză, prevăzută cu limbă. În zona delimitării dintre gât și corp a fost aplicată o nervură simplă. Pastă fină de culoare bej. Inv. 6.034. I = 65 mm. Pl. V/1.

- Fragment din partea superioară a unei cești – P.M./63, S.1, □20, -0,20 m; delimitarea dintre gât și corp era făcută de o grupă de nervuri simple, pe corp decorul constând din incizii scurte, oblice, având la partea inferioară alveole. Pastă intermediară de culoare cenușie, cu ușoare urme de lustruire pe ambele suprafețe. Fără inv. I = 72 mm; Pl. IV/6.

- Fragment din partea superioară a unei cești - P.M./63, S.1, □20, - 0,20 m; buză dreaptă cu marginea rotunjită. Toartă trasă din buză, ușor supraînălțată, prevăzută pe maximum de arcuire cu un butonaș cilindric. Se pare că, delimitarea dintre gât și corp era făcută de o grupă de nervuri simple. Pastă intermediară de culoare cenușie, cu ușoare urme de lustruire pe ambele suprafețe. Inv. 2.465. I = 67 mm; Pl. IV/4.

- Ceașcă fragmentară – P.M./63, S.1, □20, -0,20 m; are buza dreaptă cu marginea rotunjită, toarta supraînălțată fiind ruptă din vechime. Este decorată ca exemplarul anterior. Pastă intermediară cenușie cu urme de lustruire pe ambele suprafețe. I = 124 mm. Inv. 6.568. Pl. IV/3.

- Ceașcă fragmentară – P.M./63, S.1, □18, -0,20 m; are buza dreaptă cu marginea rotunjită, toarta supraînălțată fiind ruptă din vechime. Este decorată ca exemplarele anterioare. Pastă intermediară cenușie. I = 84 mm. Inv. 6.036. Pl. V/4.

- Ceașcă fragmentară – P.M./63, S.1, □2, -0,20 m; are buza dreaptă cu marginea rotunjită. Pe linia ce departajează gâtul de corp a fost executată o grupă de trei nervuri simple. Pastă intermediară de culoare cenușie. I = 61 mm. Inv. 6.579. Pl. V/2.

- Fragment din partea superioară a unei cești – P.M./ 63, S.1, □16, -0,20 m. Demarcația dintre gât și corp era făcută cu ajutorul unei benzi alcătuită din două nervuri simple. Pastă intermediară de culoare bej. Ușoare urme de lustruire pe suprafața exterioară. Inv. 6.578. I = 97 mm; Pl. V/3.

- Fragment din partea superioară a unei cești – P.M./63, S.1, □16, -0,20 m; are buza dreaptă cu marginea rotunjită. Toartă trasă din buză, ușor supraînălțată, prevăzută pe maximum de arcuire cu un butonaș cilindric. Pastă intermediară de culoare cenușie, cu ușoare urme de lustruire pe suprafața exterioară. Inv. 6.033. I = 72 mm; Pl. IV/1.

Castroane

- Castron fragmentar – P.M./63, S.1, □16, -0,20 m, gura largă, buza teșită la interior cu marginea rotunjită. Este prevăzută cu o tortiță tubulară, trasă din buză. Decorul constă dintr-o grupă de trei nervuri simple, dispuse orizontal, la

câțiva centimetri sub buză. Pastă intermediară de culoare cenușie, cu urme de lustruire mai pronunțate la interior. Inv. 6.569. I = 127 mm. Pl. VI/6.

Vase borcan

- Fragment⁵⁶ – P.M./62, passim. Provine din partea superioară a unui vas borcan având gura largă, buza evazată, gât scund, cilindric, corp ovoidal. Recipientul a fost decorat cu un brâu crestat aplicat pe buză, cu un șir de butoni conici, plasat pe gât și cu o grupă de două nervuri pe linia de demarcație a gâtului de corp, dintre care una crestată. Pastă grosieră de culoare cenușie. Inv. 2.420. I = 86 mm. Pl. IX/5.

- Fragment – P.M./63, S.1, □18, -0,20 m. Provine din partea superioară a unui vas borcan având gura largă, buza evazată, gât scund, cilindric. Vasul a fost decorat cu două brăie crestăte, unul plasat pe buză, celălalt la câțiva centimetri sub aceasta, în interspațiul dintre acestea fiind aplicați butoni conici și nervuri dispuse vertical. Pastă grosieră de culoare cenușie. Inv. 6.041. I = 49 mm. Pl. IX/4.

- Fragment – P.M. / 63, S.1, □18, -0,20 m. Provine din partea superioară a unui vas borcan având gura largă, buza evazată, gât scund, cilindric. Borcanul a fost decorat cu două brăie crestăte, unul plasat pe buză, celălalt la câțiva centimetri sub aceasta, în interspațiul dintre acestea fiind aplicați butoni conici. Pastă grosieră de culoare cenușie. Inv. 6.056. I = 50 mm. Pl. IX/2.

- Fragment – P.M./63, S.1, □16, -0,20 m. Provine din partea superioară a unui vas borcan având gura largă, buza evazată, gât scund, cilindric. Recipientul a fost decorat cu un brâu crestat, plasat pe buză. Pastă grosieră de culoare cenușie. Inv. 6.058. I = 50 mm. Pl. IX/1.

- Vas fragmentar, cu gât bine profilat și corp bombat – P.M./63, S.1, □16, -0,20 m, având gura largă, buza răsfrântă la exterior cu marginea rotunjită. Decorul constă dintr-o grupă de trei nervuri scurte, dispuse imediat sub buză, mărginită de trei nervuri simple, concentrice, cu rolul de a departaja gâtul de corpul vasului. Pastă intermediară cenușie. Inv. 6.051. I = 50 mm. Pl. IX/3.

Ceramica de tip Costișa

Cești

- Ceașcă fragmentară – P.M./63, S.1, □16, -0,40 m. Modelată din pastă intermediară, de culoare neagră, cu o singură toartă, având buza înălțată în partea opusă acesteia; corp bitronconic; delimitarea dintre gât și corp este făcută prin intermediul unei incizii fine; între baza gâtului și zona diametrului maxim, în porțiunea opusă toartei, decorul este completat de o grupă alcătuită din patru segmente de incizii, dispuse vertical. Inv. 2.177. I = 58 mm; DM = 78 mm; DG

⁵⁶ Ibidem, p. 107, fig. 3/1.

= 61 mm. Pl. XV/1.

- Fragment din corpul unei cești al cărei decor constă din incizii oblice mărginite, atât la partea superioară, cât și la cea inferioară de incizii orizontale. Pastă intermediară de culoare cenușie. Fără inv. I = 50 mm. Pl. XV/3.

Castroane

- Castron – P.M./63, S.1, □10, -0,20 m. Gura largă, buza dreaptă cu marginea tăiată orizontal, corp tronconic, baza plată. Decorat în zona umărului cu o grupă de două incizii fine, dispuse circular, combinată cu o grupă de triunghiuri trasate cu vârful în jos, umplute cu linii oblice. Pastă intermediară de culoare cenușie. Inv. 2.490. I = 140 mm, DG = 278 mm, DB = 70 mm. Pl. XV/2.

Obiecte din lut ars

- Lingură – P.M./63, S. 1, □20, -0,40 m. Căuș semisferic având buza dreaptă cu marginea rotunjită. Coadă de formă conică. Pastă intermediară de culoare cenușie. Inv. 2.178. L = 98 mm, D = 53 mm. Pl. XIV/4.

Obiecte din os

- Topor – P.M./64, passim. Face parte din categoria celor cu orificiu pentru fixarea cozii transversal, tăișul fiind lat și ascuțit. Este lucrat din vârful unui corn de cerb, pe unele porțiuni păstrând încă elementele caracteristice materialului din care a fost confectionat. Inv. 1.725. L = 83 mm, D = 22 mm; Pl. XVI/10.

- Spatulă fragmentară – P.M./62, passim. Are formă relativ dreptunghiulară, cu capătul, activ rotunjit și profilul drept. Partea inferioară a piesei este ruptă. Inv. 2.130. L = 85 mm, LA = 23 mm. Pl. XVI/9.

- Împungător – P.M./63, S 1, □14, -0,40 m. Capătul activ, de formă conică, este subțiat și ascuțit, cel pasiv păstrând fața originală a osului din care a fost confectionat. Inv. 2.021. L = 81 mm; LA = 25 mm; Pl. XVI/2.

- Împungător⁵⁷ – P.M./62, passim. Capătul activ, de formă conică, este subțiat și ascuțit, cel pasiv păstrând fața originală a osului din care a fost confectionat. Inv. 2.132. L = 79 mm; LA = 25 mm; Pl. XVI/6.

- Împungător – P.M./63, S 1, □14, -0,40 m. Capătul activ, de formă conică, este subțiat și ascuțit, cel pasiv păstrând fața originală a osului din care a fost confectionat. Inv. 6.212. L = 122 mm; LA = 32 mm; Pl. XVI/7.

- Împungător – P.M./63, S 1, □16, -0,40 m. Capătul activ este rupt din vechime, cel pasiv păstrând fața originală a osului din care a fost confectionat. Inv. 6.213. L = 94 mm; LA = 37 mm; Pl. XVI/8.

- Împungător – P.M./63, S 1, □16, -0,40 m. Capătul activ, de formă conică, este subțiat și ascuțit, cel pasiv păstrând fața originală a osului din care a

⁵⁷ *Ibidem*, fig. 3/8.

fost confecționat. Inv. 6.214. L = 96 mm; LA = 46 mm. Pl. XVI/5.

- Împungător – P.M./63, S 1, □20, -0,40 m. Capătul activ este rupt din vechime, cel pasiv păstrând forma originală a osului din care a fost confecționat. Inv. 6.215. L = 93 mm; LA = 29 mm; Pl. XVI/1.

- Împungător – P.M./63, S 1, □20, -0,40 m. Capătul activ, de formă conică, este subțiat și ascuțit, cel pasiv fiind rupt din vechime. Inv. 6.216. L = 44 mm ; LA = 8 mm; Pl. XVI/3.

- Împungător – P.M./63, S 1, □20, -0,40 m. Păstrează una dintre fețele originale ale osului din care a fost confecționat. Capătul activ, de formă conică, este subțiat și ascuțit, cel pasiv fiind rupt din vechime. Inv. 6.217. L = 94 mm ; LA = 23 mm; Pl. XVI/4.

Obiecte din piatră

- Cuțit curb – P.M./63, passim. Confecționat din gresie silicoasă, are spatele puternic curbat și tăișul arcuit. Inv. 2.179. L = 153 mm, LA = 55 mm. Pl. XVII/5

- Cuțit curb – P.M./63, passim. Fragmentar, are spatele curbat și tăișul ușor arcuit. Inv. 6.031. L = 150 mm, LA = 52 mm. Pl. XVII/7.

- Cuțit curb – P.M./63, passim. Fragmentar, are spatele curbat și tăișul ușor arcuit. Inv. 6.556. L = 88 mm, LA = 43 mm. Pl. XVII/6.

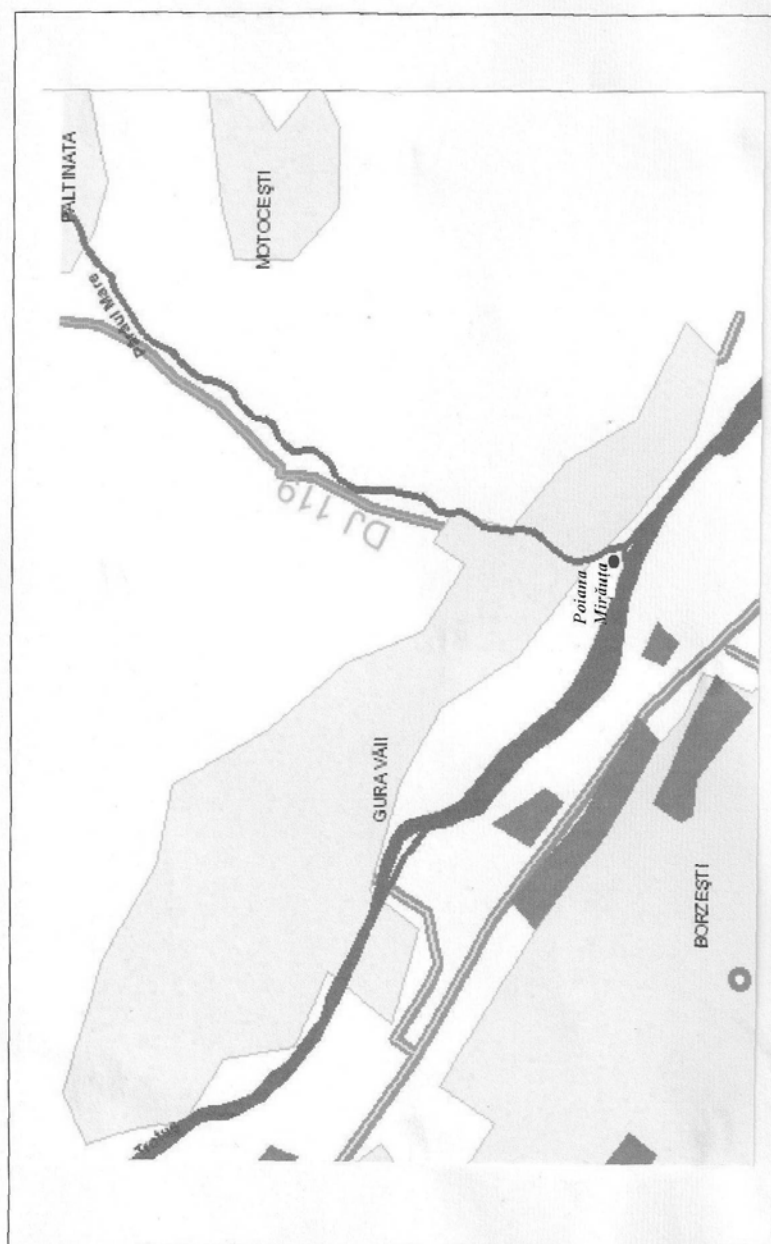
- Topor – P.M./63, S 1, □20, -0,40 m. Se păstrează partea inferioară a unui topor cu ceafa cilindrică, de mici dimensiuni, confecționat din rocă de culoare vineție. Orificiul pentru fixarea cozii, de formă cilindrică, plasat mai aproape de tăiș, este executat parțial. Pe fețele care se unesc formând tăișul, toporul are două muchii. Tăișul drept este neascuțit. Inv. 2.203. I = 40 mm, LA = 38 mm. Pl. XVII/3.

- Dop – P.M./63, S.1, □8, -0,20 m. Formă conică, cu urme de striatii, rezultate în urma acțiunii de perforare a unui topor din piatră. După forma obiectului se pare că, perforația a fost executată dinspre partea ventrală către cea dorsală. L = 24 mm, D = 18 mm. Pl. XVII/4.

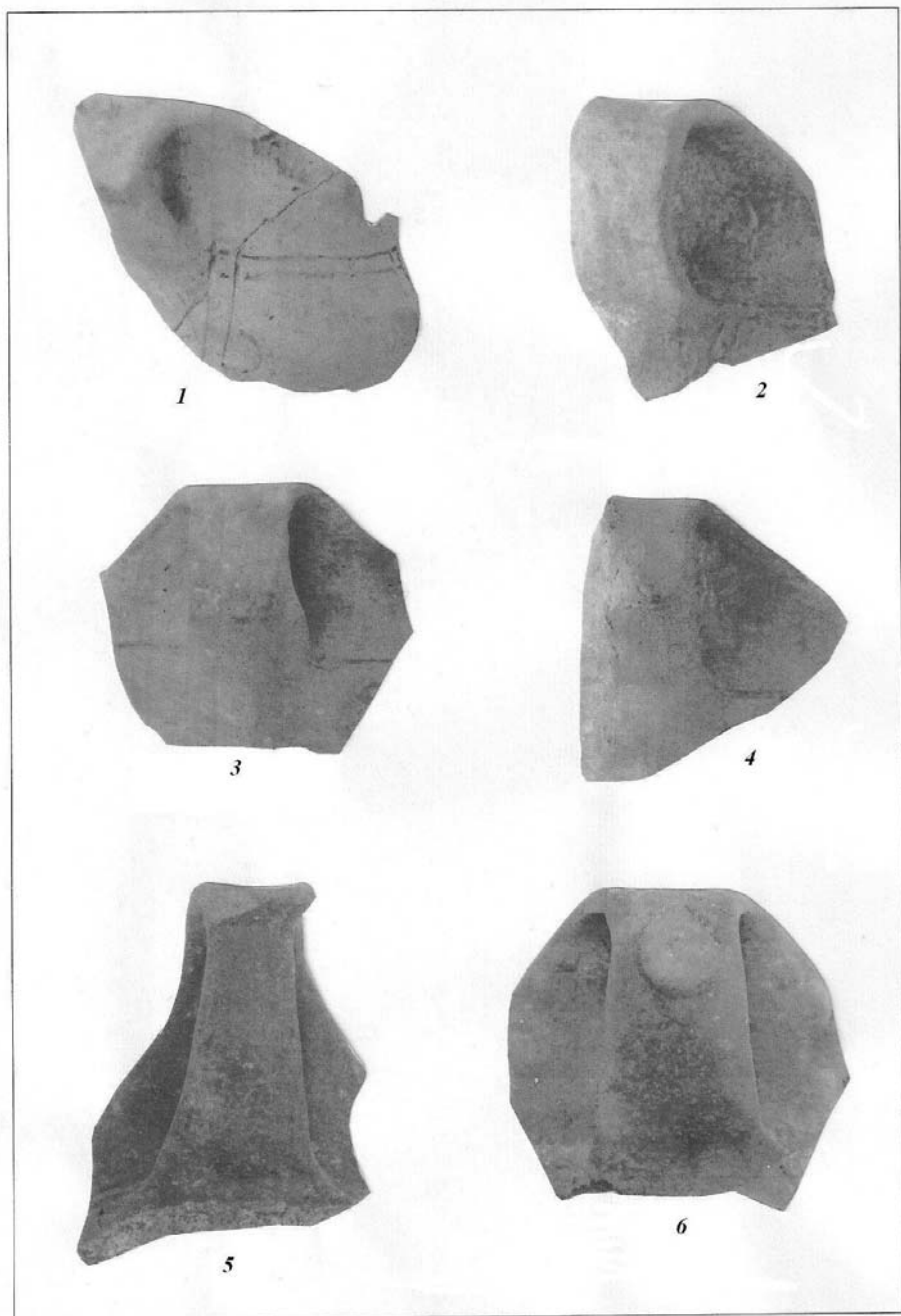
Obiecte de podoaabă

- Amuletă – P.M./63, S 1, □8, -0,20 m. Păstrează forma originală a pietrei de râu din care a fost lucrată, prezentând două fețe plane, foarte bine lustruite. La capătul distal este prevăzută cu orificiu pentru suspensie, plasat lateral. Inv. 2.180. L = 32 mm, LA = 21 mm. Pl. XVII/1.

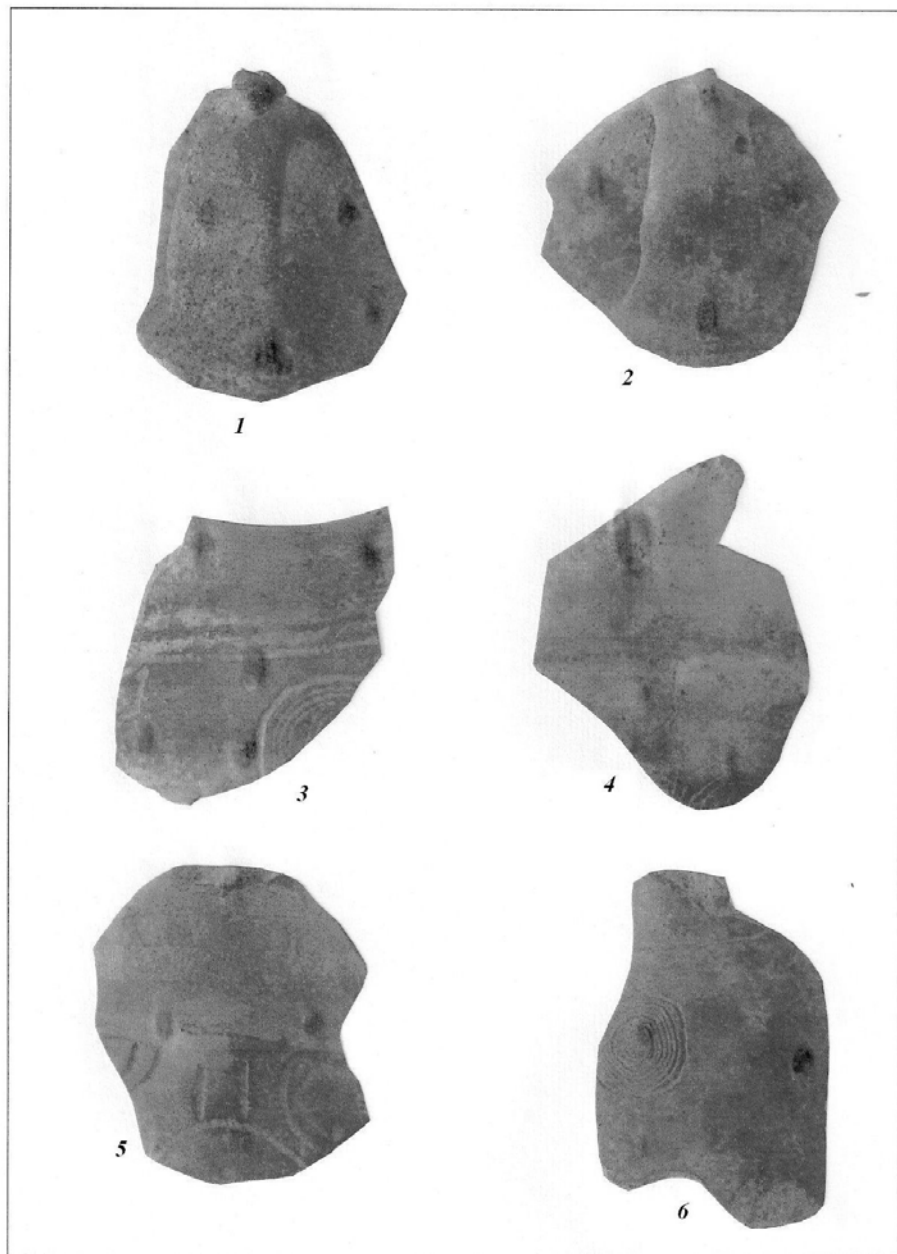
- Amuletă – P.M./63, S 1, □10, -0,30 m. Fragmentară, de formă oarecum cvasirectangulară, prezintă două fețe plane, foarte bine lustruite. Capătul distal a fost rupt în timpul procesului de perforare, piesa fiind reutilizată prin executarea unui nou orificiu pentru suspensie, și el neterminat. Inv. 2.181. L = 30, LA = 21mm. Pl. XVII/2.

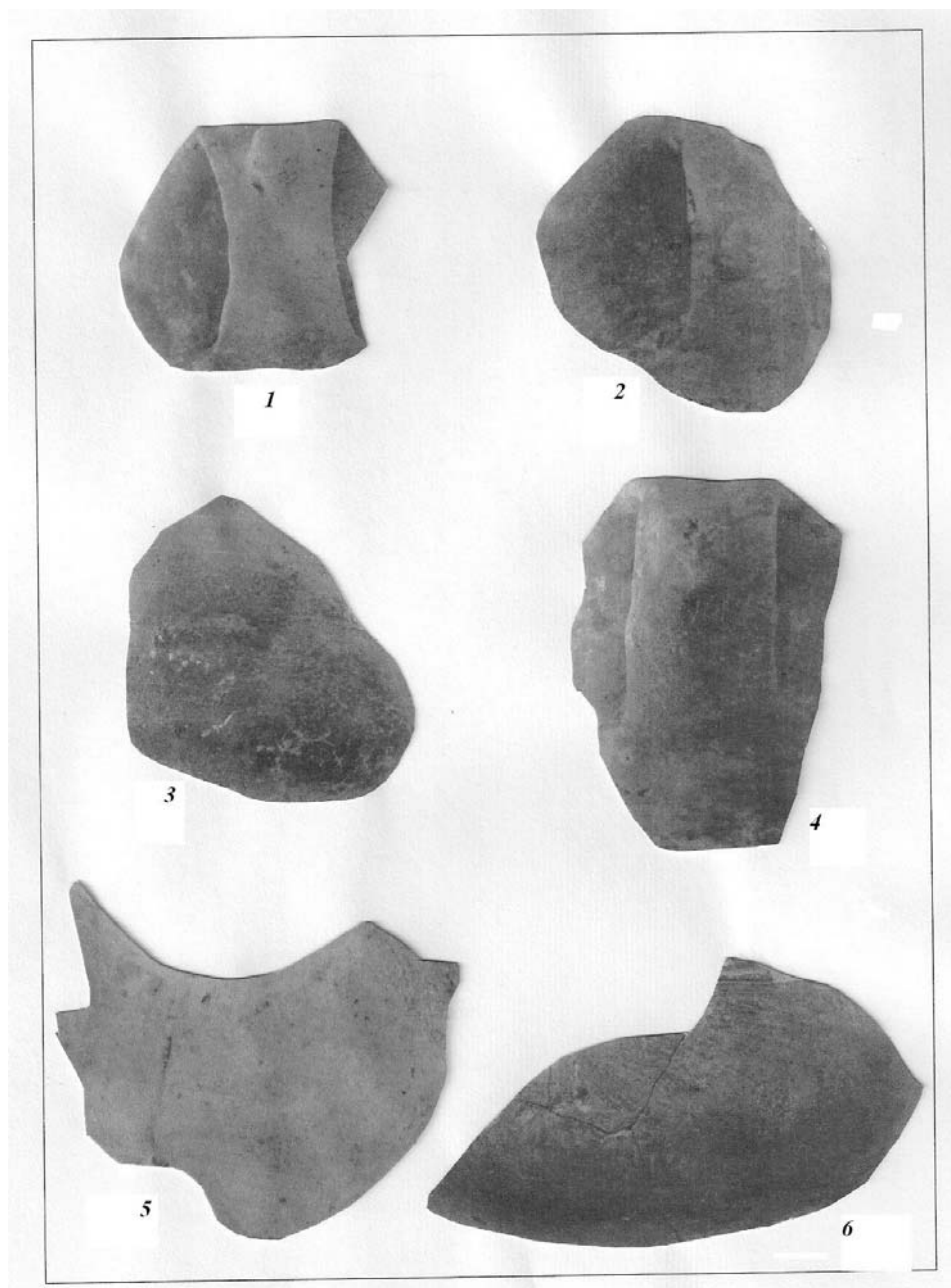
Pl. 1. Amplasarea sitului Gura Văii-Poiana Mirăuță
Site location from Gura Văii – „Poiana Mirăuță

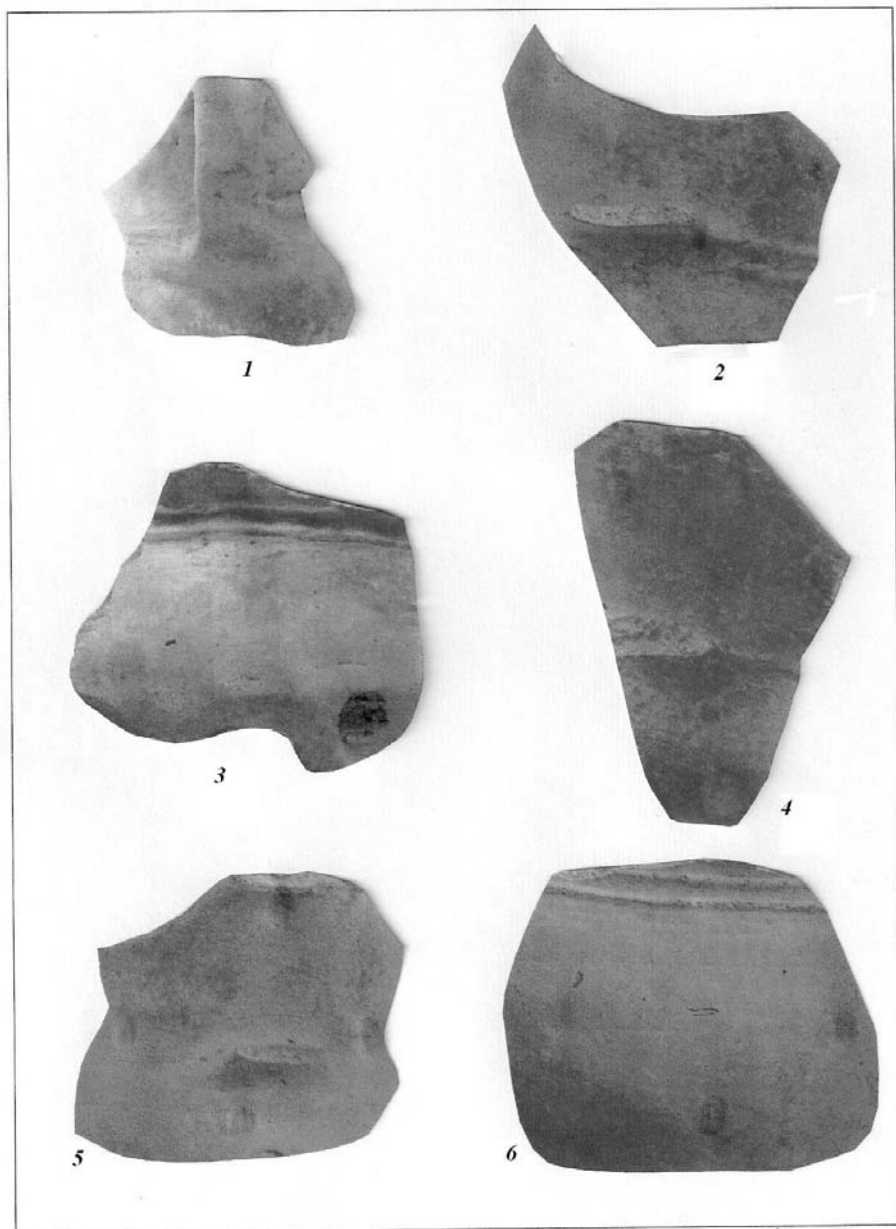
Pl. II. Cești Monteoru Ic3; Monteoru cups Ic3

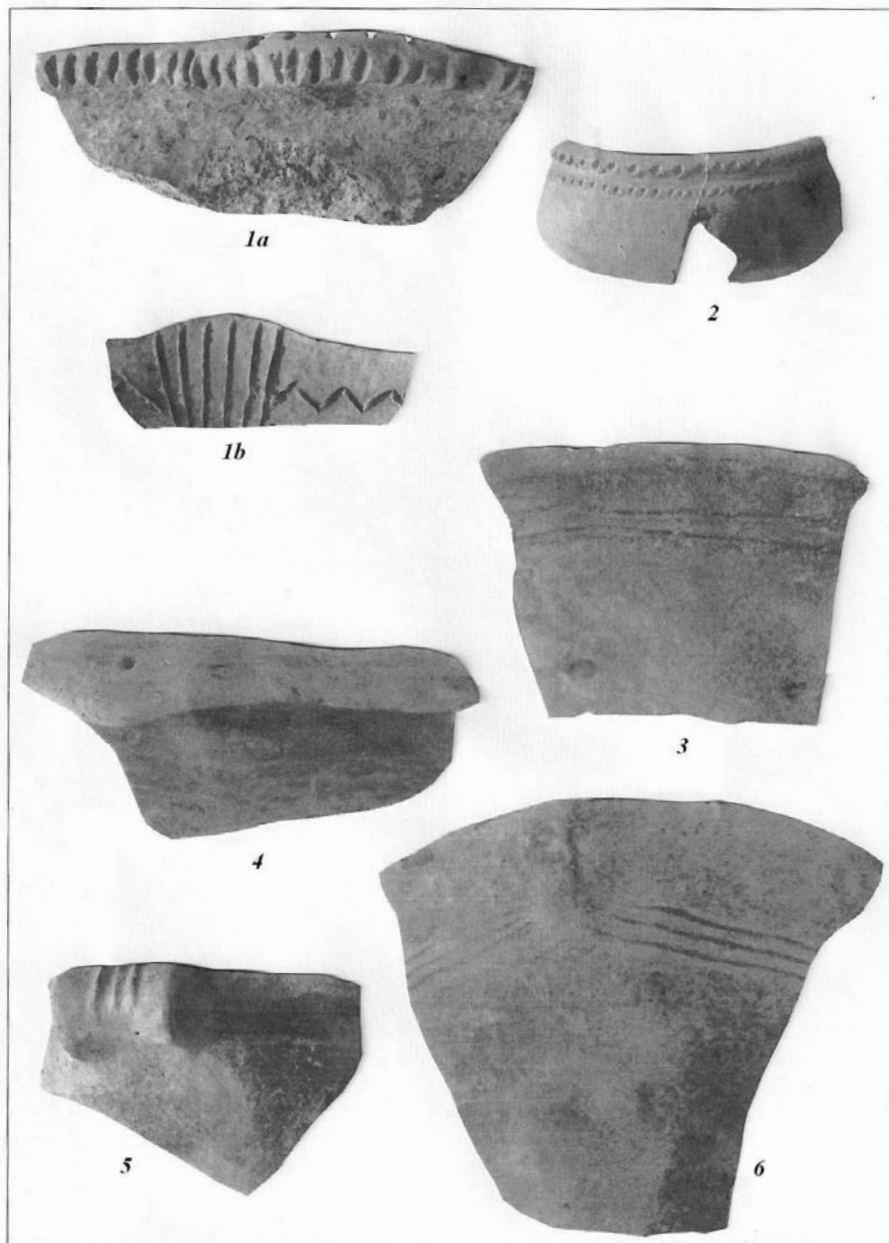
Pl. III. Cești Monteoru Ic3; Monteoru cups Ic3

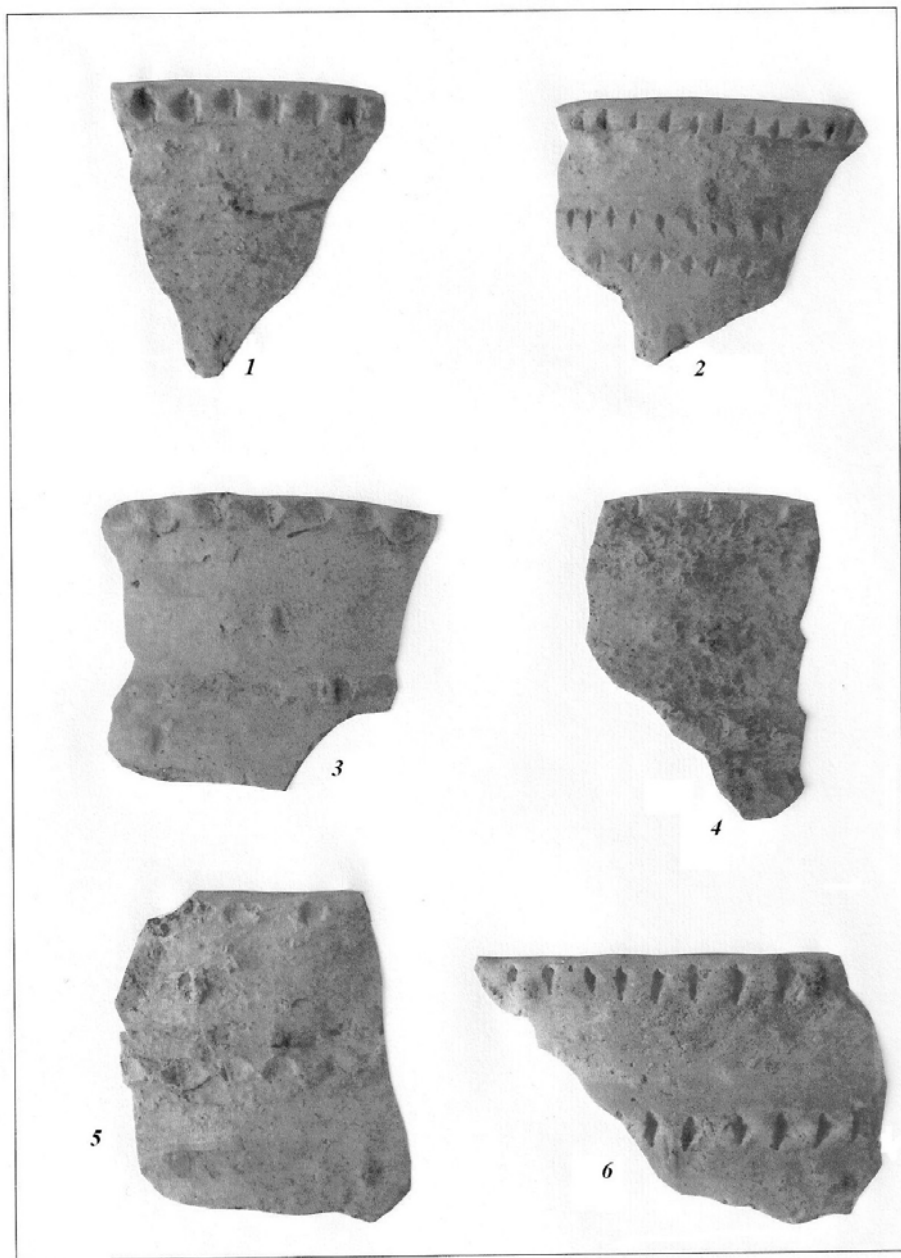
Pl. IV. Cești Monteoru Ic2; Monteoru cups Ic2

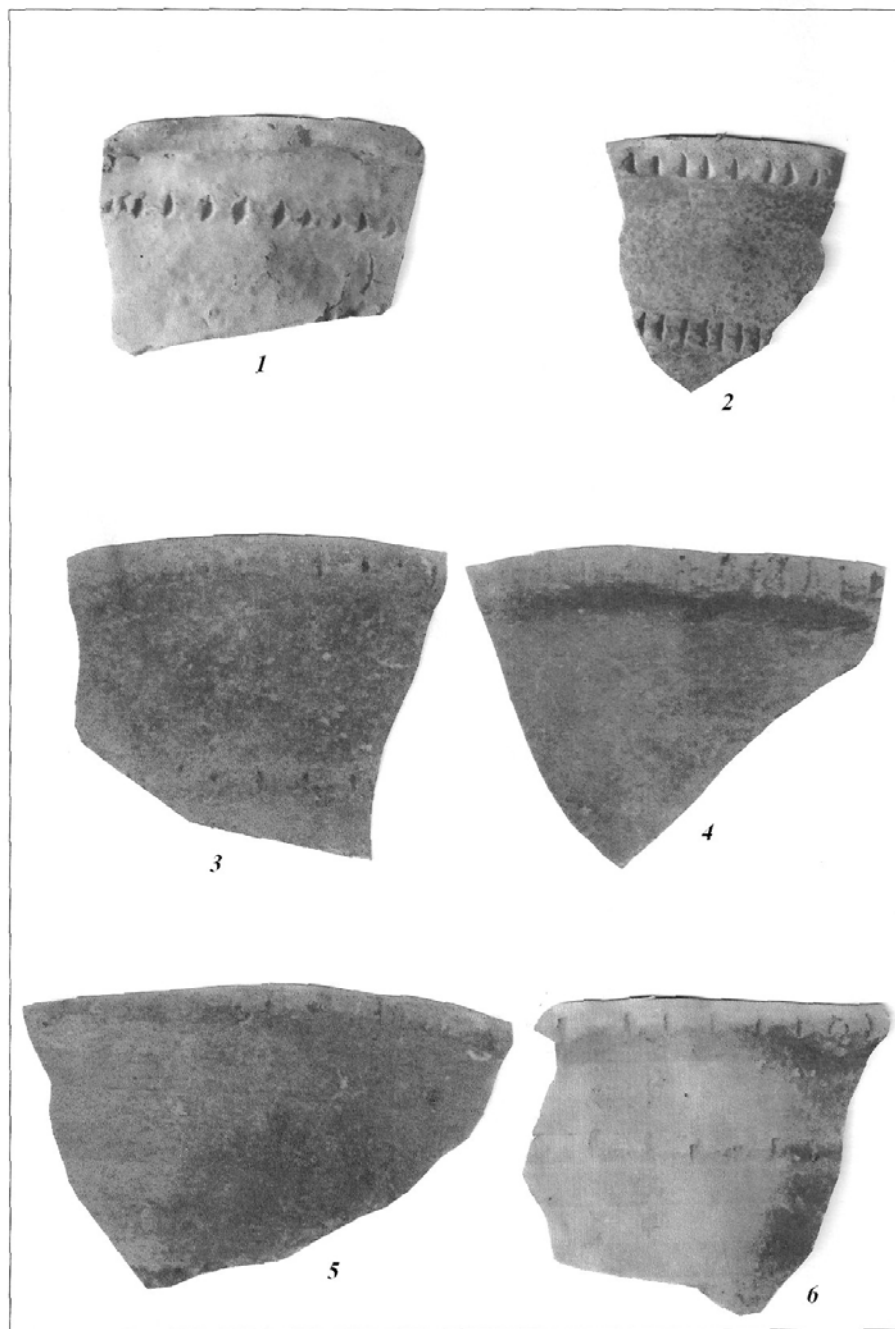
Pl. V. Cești Monteoru Ic2; Monteoru cups Ic2

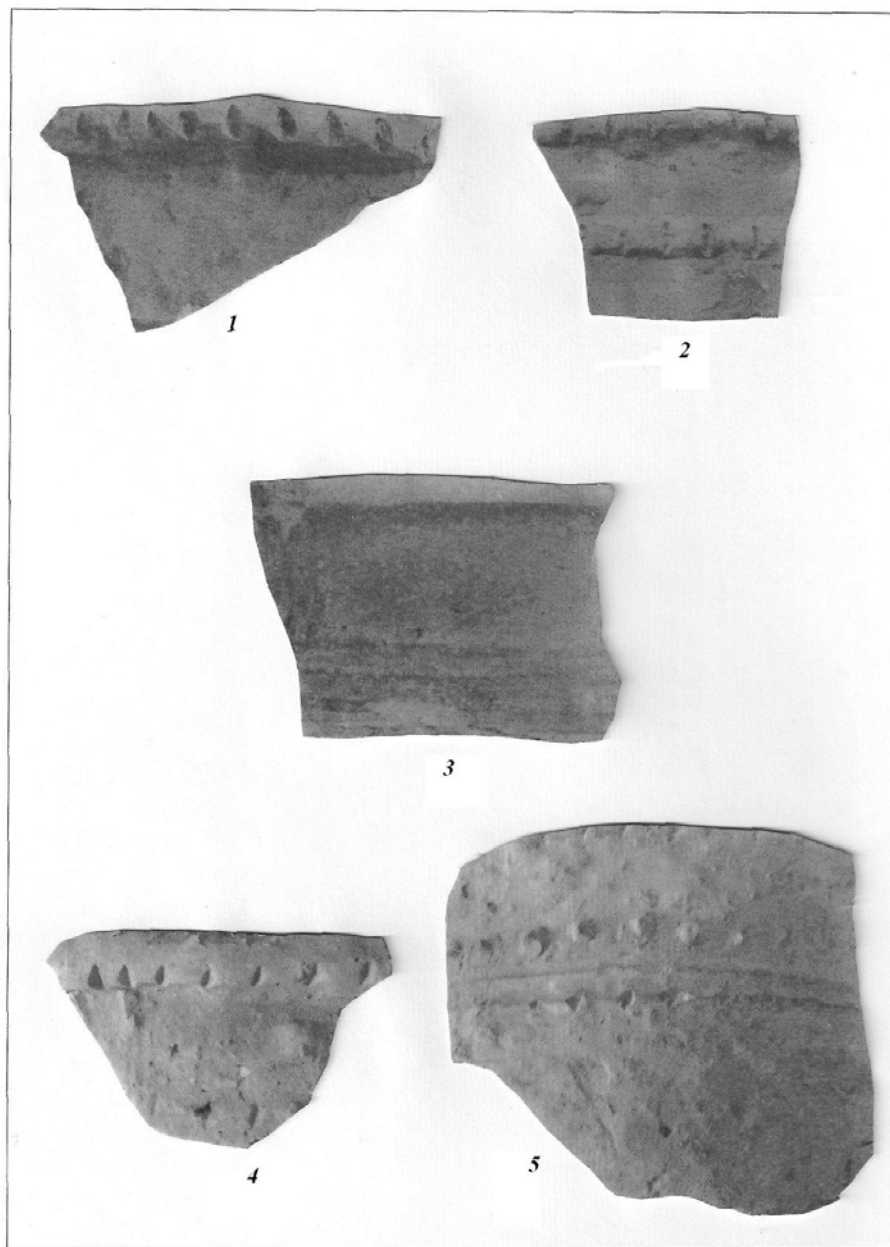
Pl. VI. 1-5. Castroane Monteoru Ic3; 6. castron Monteoru Ic2
 1-5. Monteoru Bowls Ic3; 6. Bowl Monteoru Ic2

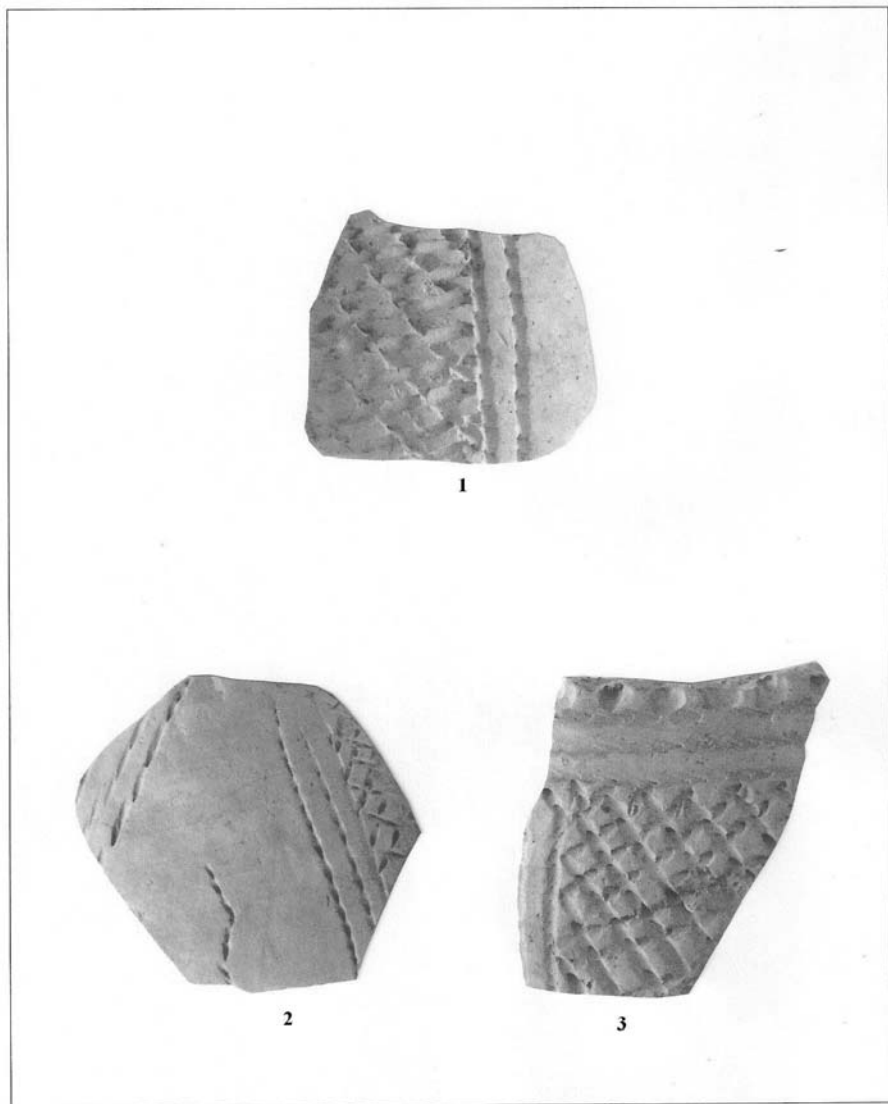
Pl. VII. Borcane Monteoru Ic3; Banks Monteoru Ic3

Pl. VIII. Borcane Monteoru Ic3; Banks Monteoru Ic3

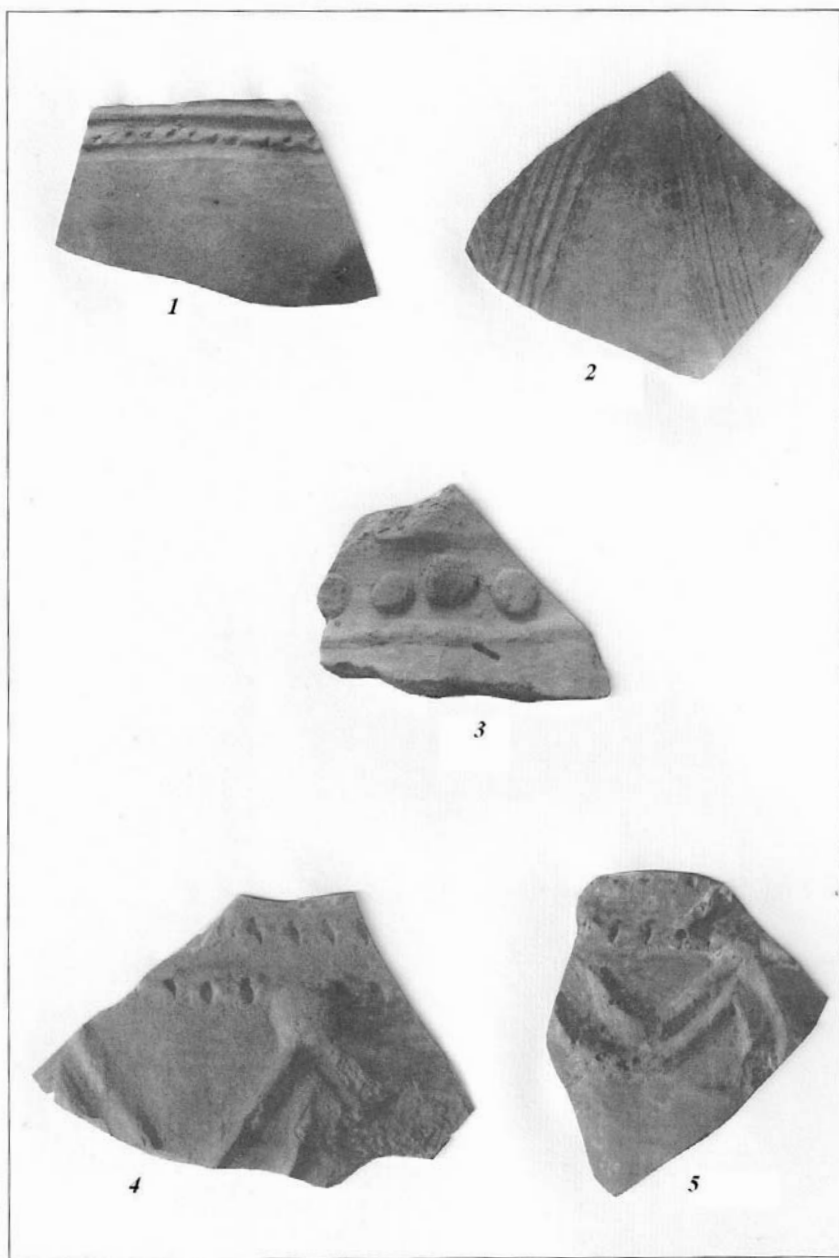
Pl. IX. 1-2, 4-5. Borcane Monteoru Ic2; 3 Vas cu gât trompetimorf Monteoru Ic2;
1-2, 4-5. Banks Monteoru Ic2, 3. Trompetimorf neckeped vessel

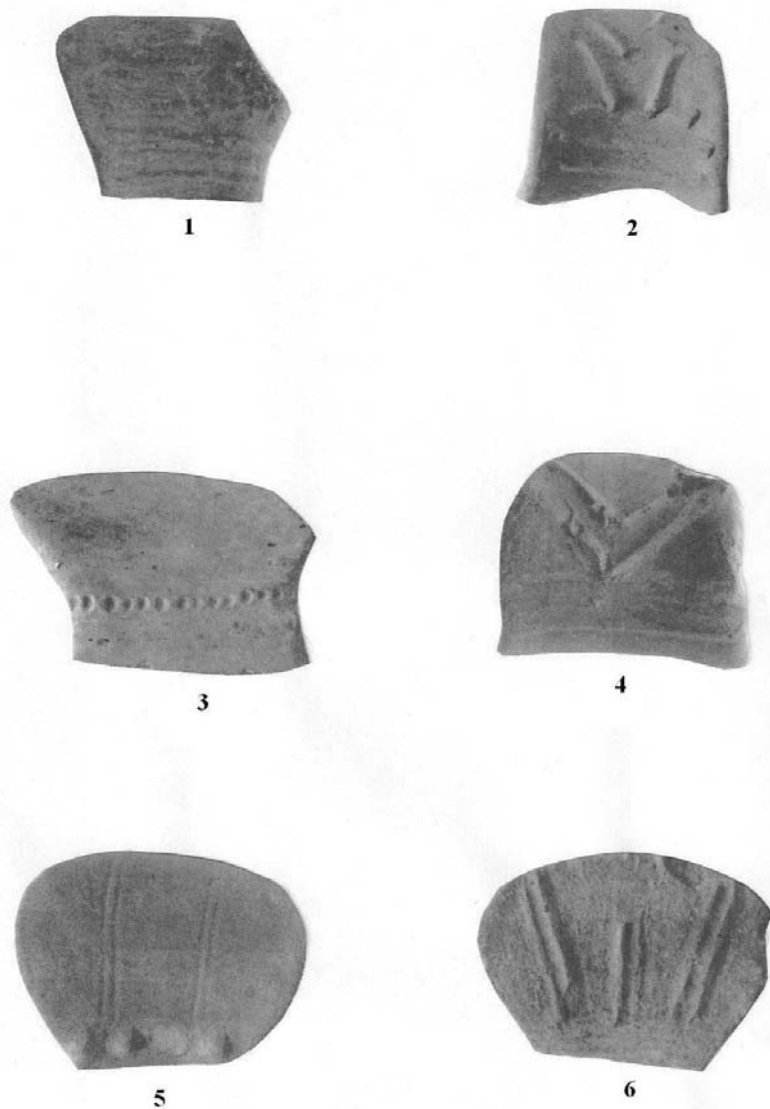
Pl. X. Motive decorative pe ceramica Monteoru Ic3
Motifs on ceramics Monteoru Ic3

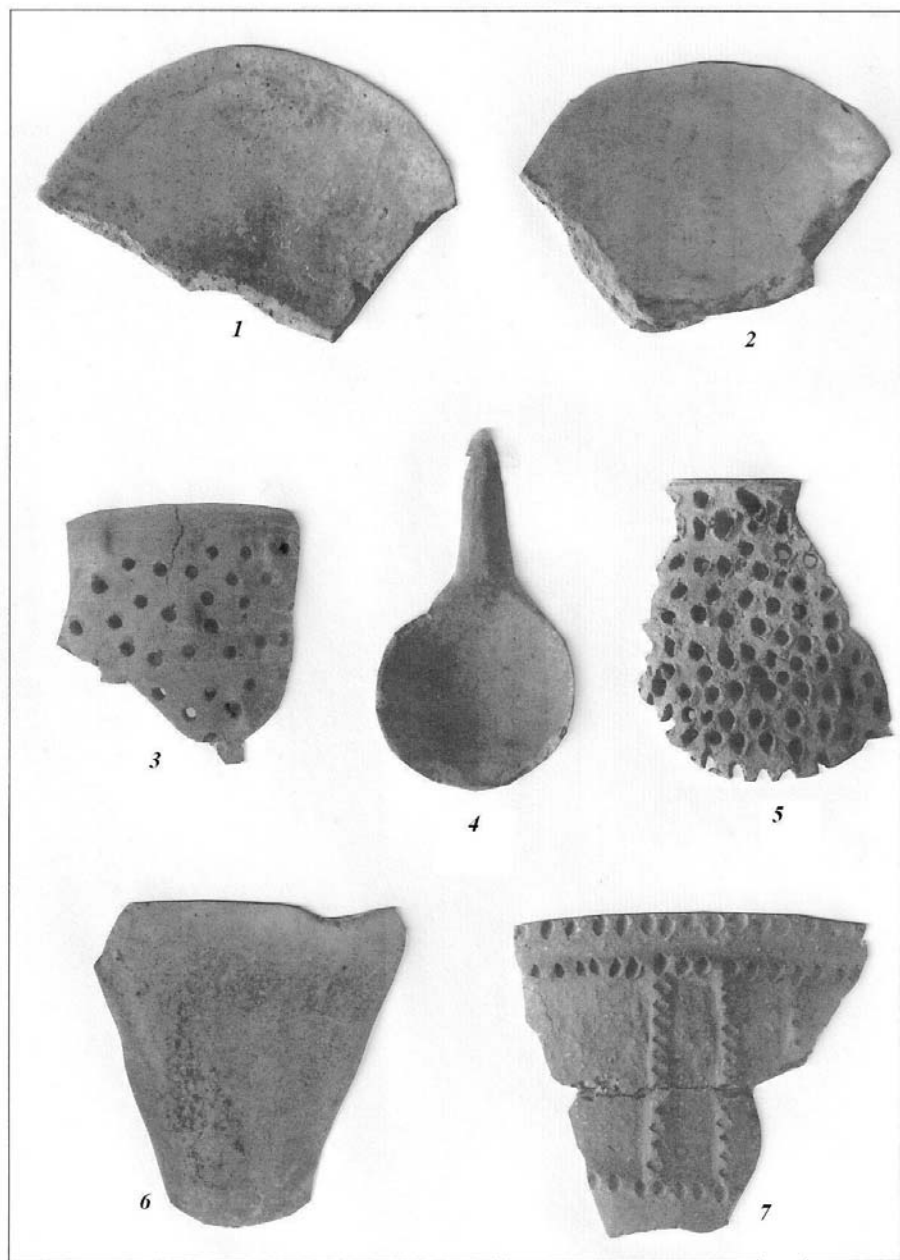
Pl. XI. Motive decorative pe ceramica Monteoru Ic3
Motifs on ceramics Monteoru Ic3

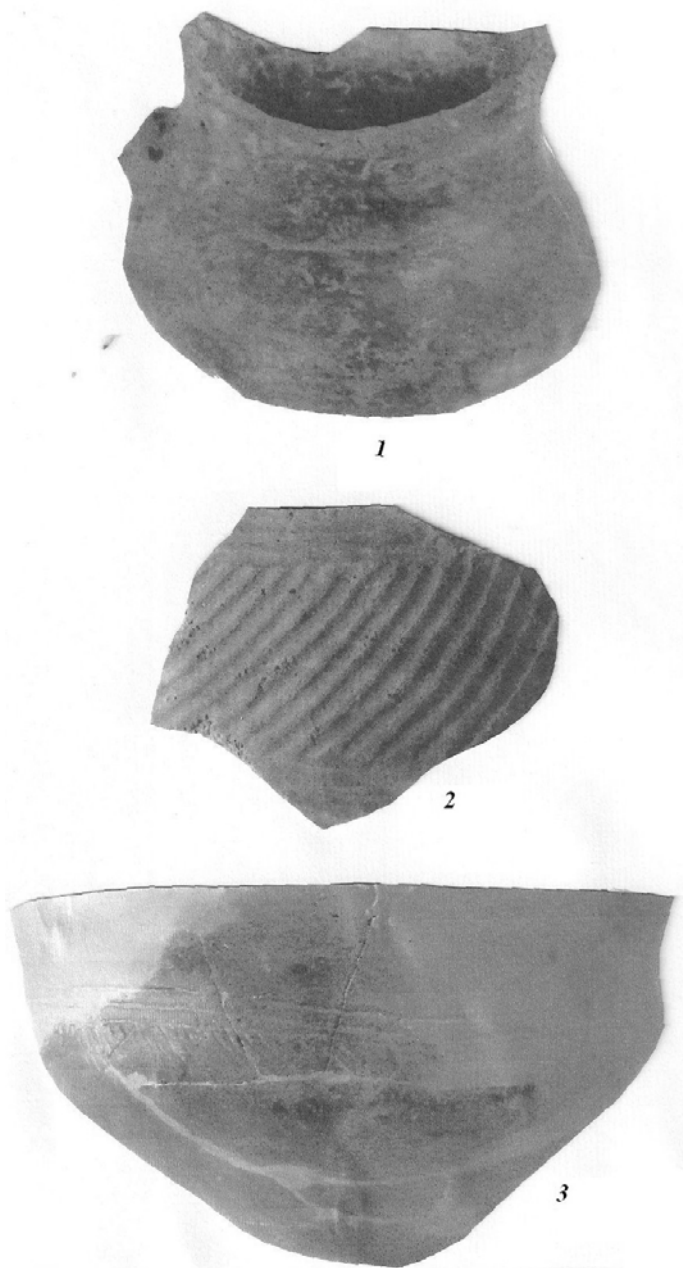
Pl. XII. Motive decorative pe ceramica Monteoru Ic2
Motifs on ceramics Monteoru Ic2

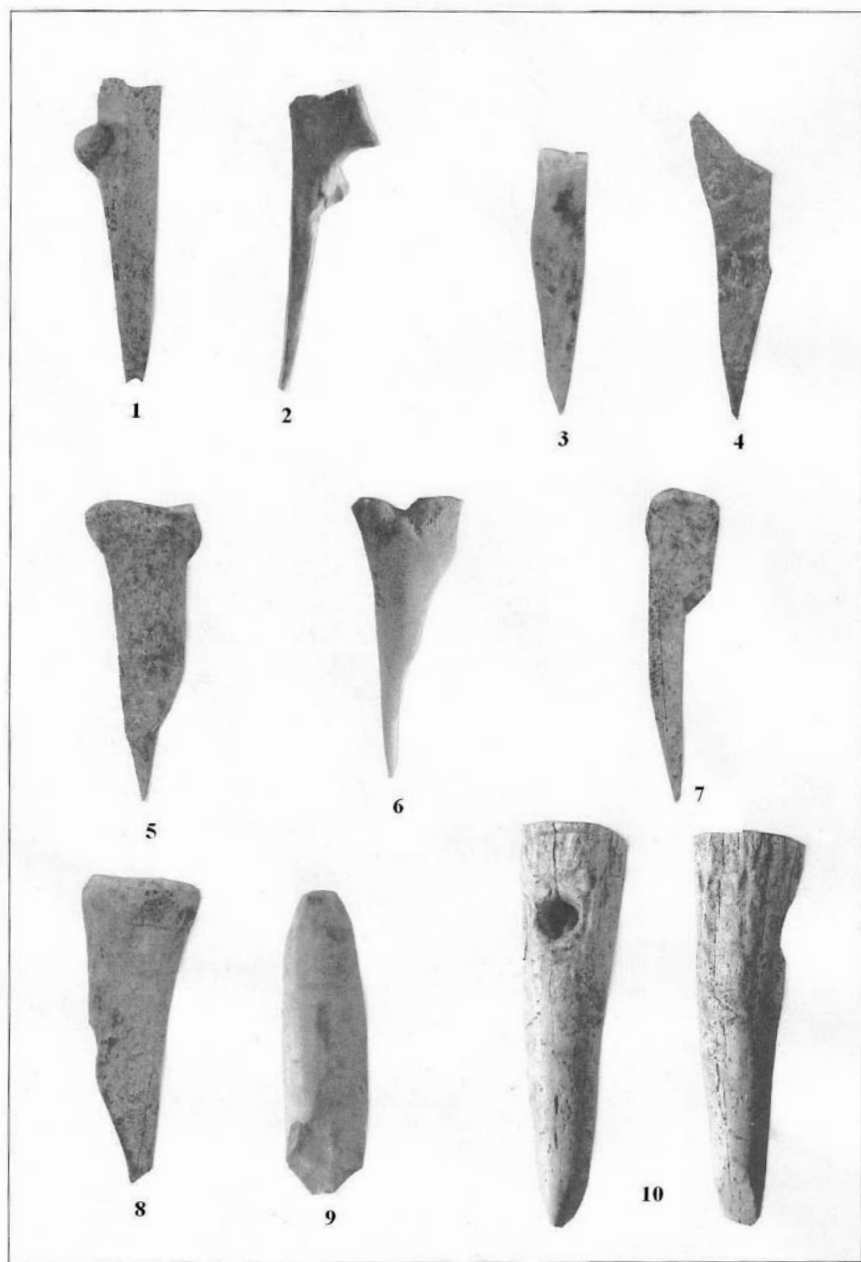
Pl. XIII. Motive decorative pe ceramica Monteoru Ic2
Motifs on ceramics Monteoru Ic2

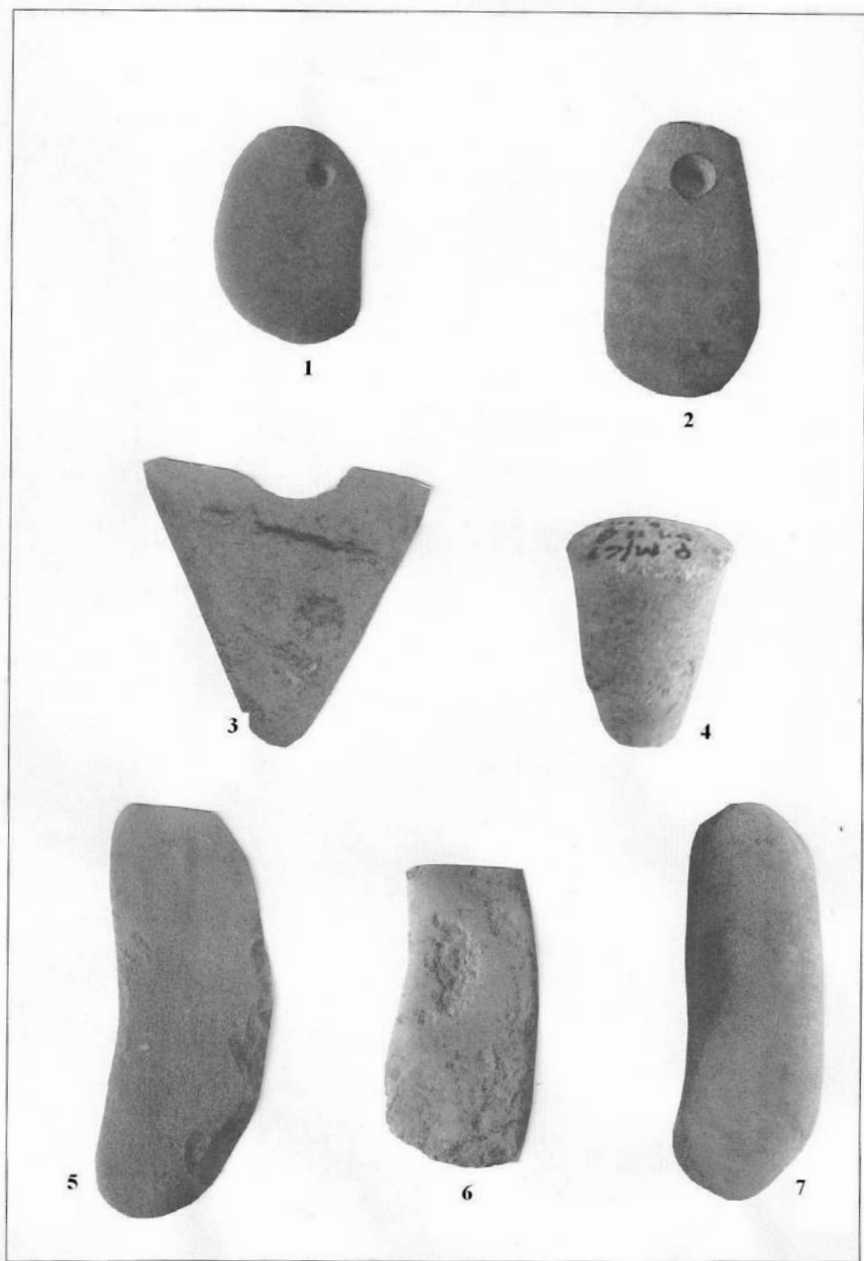
Pl. XIV. Ceramică Monteoru Ic3
Ceramics Monteoru Ic3

Pl. XV. Ceramică Costișa
Ceramics Costișa

Pl. XVI. Obiecte din os
Objects of bone

Pl. XVII. Obiecte din piatră
Objects of stone

TOPORUL MINIATURAL DIN LUT ARS DE LA BOGDĂNEȘTI-TODOSCANU

*Ioan Vasiliu**

The miniatural butned clay axe from Bogdănești-Todoscanu Summary

In the article, the author presents an ax miniature clay found in the settlement belonging to the culture Monteoru from Bogdănești-Todoscanu.

Ax, worked in good quality paste, brown, just mimic battle axes made of stone. Neck, cylindrical in section ends with a circular surface, flat. The shoulders are arched and reflected in the right hole for fastening the handle, placed around the center. Axis is right. Faces that are joined to from edge widened slightly convex, the ax has rounded edges.

Chronologically, ax miniature clay from Bogdănești-Todoscanu, belongs to the Middle Bronze Age.

Miniature axes of this type were used as amulets or different practices of worship year.

Key words: *Moldova, Bogdănești, Middle Bronze Age, Monteoru culture.*

Cuvinte cheie: *Moldova, Bogdănești, Bronz mijlociu, cultura Monteoru.*

Așezarea de la Bogdănești-Todoscanu, aparținând culturii Monteoru, situată pe platoul unui promontoriu de terasă ce înaintază în albia majoră a Oituzului, este cunoscută atât prin raportul preliminar de săpătură¹ și amplul articol dedicat cercetărilor întreprinse aici², cât și prin citările în alte articole și lucrări de specialitate³.

* Muzeul Municipal de Istorie, B-dul Republicii, nr. 45 A, 601137, Onești, jud. Bacău, e-mail vasiliucioan@yahoo.com, muzmunonesti@yahoo.com

¹ M. Florescu, C. Buzdugan, *Săpăturile din așezarea din epoca bronzului (cultura Monteoru) de la Bogdănești (r. Tg. Ocna, reg. Bacău)*, în *MCA*, 8, 1962, p. 301-308.

² Idem, *Așezarea din epoca bronzului de la Bogdănești. Raport amplu asupra cercetărilor arheologice efectuate în anii 1959-1962*, în *ArhMold*, 7, 1972, p. 103-203.

³ M. Florescu, *Contribuții la problema începuturilor epocii bronzului în Moldova*, în *ArhMold*, 2 -3, 1964, p. 105-125; Eadem, *Unele observații asupra evoluției bronzului timpuriu în Moldova*, în *SCIV*, 16, 1965, 4, p. 649-661; Eadem, *Contribuții la cunoașterea etapelor timpurii ale culturii Monteoru în Moldova*, în *ArhMold*, 4, 1966, p. 39-118; Eadem, *Câteva date referitoare la cunoașterea sistemului de fortificație a așezărilor Monteoru din Moldova*, în *ArhMold*, 10, 1985, p. 7-28; E. Zaharia, *La culture Monteoru. L'étape des débuts à la lumière des fouilles de Sărata Monteoru*, în *Dacia*, N.S., 31, 1987, p. 21-49; Eadem, *La culture Monteoru. Sa deuxième étape de développement à la lumière des fouilles de Sărata Monteoru (dép. de Buzău) (II)*, în *Dacia*, N.S., 34, 1990, p. 23-52; Fl. Burtănescu, *Epoca timpurie a bronzului între Carpați și Prut. Cu unele contribuții la problemele perioadei premergătoare epocii bronzului în Moldova*, *BiblThr* 37, 2002, p. 98, 189-198; R. Munteanu,

Dintre artefactele găsite în așezarea de la Bogdănești, ne-a atras atenția un topor miniatural din lut ars, încadrat de către descoperitori în categoria amuletelor⁴.

Piesa, întreagă – *Bgd / 60, S.III, □10, - 0,30 m*, imită topoarele de luptă confecționate din piatră. Ceafa, cilindrică în secțiune, se termină cu o suprafață circulară, plană. Umerii sunt arcuiți și reliefați în dreptul orificiului pentru fixarea cozii, plasat aproximativ în centrul piesei. Axul longitudinal este drept. Pe fețele care se unesc formând tăișul lățit, ușor convex, toporul are muchiile rotunjite.

Dimensiuni : I = 46 mm, LA maximă = 18 mm, LA tăiș = 14 mm, GR maximă = 16 mm, D orificiului pentru coadă = 7 mm. Inv. 911. Pl. I/2.

Din punct de vedere al caracteristicilor morfologice⁵, piesa de la Bogdănești se încadrează în categoria celor având profil drept, tăiș arcuit și umerii reliefați în dreptul orificiului pentru fixarea cozii plasat central.

Toporul este modelat din pastă de bună calitate, compactă, având ca ingredient nisip cu bobul mic. Arderea, uniformă, a dat la exterior culoarea bej-cafenie. Pe una dintre laturi piesa prezintă puternice urme de ardere secundară.

În Eneolitic, în descoperiri de tip Gumelnița⁶, Stoicani-Aldeni⁷ și Cucuteni⁸, sunt documentate miniaturi din lut ars imitând fidel artefactele din piatră, în aria culturii Cucuteni fiind întâlnite, în siturile de la Hăbășești⁹, Mărgineni¹⁰ și Scânteia¹¹, imitații în lut ale diverselor tipuri de topoare confecționate din aramă.

Pentru perioada de tranziție de la Eneolitic la Epoca bronzului, imitații în lut a topoarelor confecționate din piatră, sunt documentate în așezarea de la Foltești¹².

Începutul bronzului mijlociu în depresiunile marginale ale Carpaților Orientali, BMA 24, Piatra Neamț, 2010, p. 15, 26, 42, 57-58.

⁴ M. Florescu, C. Buzdugan, *Așezarea din epoca bronzului...*, p. 178.

⁵ V. Diaconu, *Unele considerații despre topoarele miniaturale de lut ars din epoca bronzului*, în *Mousaios*, 15, 2010, p. 65.

⁶ M. Toderas, S. Hansen, A. Reingruber, J. Wunderlich, **Pietrele-Măgura Gorgan: o așezare eneolitică la Dunărea de Jos între 4500 și 4250 î.e.n.**, în *MCA* (serie nouă), 5, 2009, p. 56, pl. XXI/B.

⁷ I.T. Dragomir, **Eneoliticul din sud-estul României. Aspectul cultural Stoicani-Aldeni**, București, 1983, p. 105, fig. 58/19-21.

⁸ M. Petrescu-Dâmbovița, M-C. Văleanu, **Cucuteni-Cetățuie. Monografie arheologică**, BMA 14, Piatra Neamț 2004, p. 151, fig. 69/11-13 ; H. Schmit, **Cucuteni. Din Moldova-România. Așezarea fortificată cu ceramică pictată din epoca pietrei și cuprului și până în apogeul epocii bronzului**, volum îngrijit și prefăcut de M.-C.Văleanu, Iași, 2007, p. 71, fig. 19a, pl. 35/25; Gh. Dumitroaia, R. Munteanu, C. Preoteasa, D. Garvăn, **Poduri – Dealul Ghindaru. Cercetările arheologice din caseta C (2005-2009)**, BMA 22, Piatra Neamț, 2009, p. 122, cat. 318.

⁹ Vl. Dumitrescu, H. Dumitrescu, M. Petrescu-Dâmbovița, N. Gostar, **Hăbășești. Monografie arheologică**, București, 1954, p. 469-472, fig. 46.

¹⁰ D. Monah, **Topoare de aramă și bronz din județele Neamț și Bacău**, în *MemAntiq* 12-14, 1980-1982, p. 33, fig. 2/3; Șt. Cucos, **Faza Cucuteni B în zona subcarpatică a Moldovei**, BMA 6, Piatra Neamț, 1999, p. 139, fig. 24/4.

¹¹ C.-M. Lazarovici, **Copper artefacts and clay axes at Scânteia, în Cucuteni. 120 ans des recherches. Le temps du bilan**, BMA 16, Piatra Neamț, 2005, p. 119, fig. 1/16-18.

¹² M. Petrescu-Dâmbovița, M. Dinu, **Nouvelles fouilles archéologiques à Foltești (dép. de Galați), în Dacia**, N.S., 18, 1974, p. 30, fig. 6/4-5.

În perioada timpurie a Epocii bronzului crește numărul miniaturilor din lut ars ce imită artefactele din piatră, astfel de piese fiind semnalate atât în mediile Coțofeni¹³, Livezile¹⁴, Jigodin¹⁵, Zăbala¹⁶, Schneckenberg¹⁷, Zoltan¹⁸, cât și în aria culturii Glina¹⁹.

Piesele de la București-Cățelu Nou²⁰, Orevița Mare²¹ și Ostrovul Mare-Colonie²², demonstrează că în Bronzul mijlociu, în descoperiri de tip Tei, Verbicioara și Gârla Mare, numărul topoarelor miniaturale confecționate din lut ars scade semnificativ, pentru ca în etapa finală a Epocii bronzului, în aria culturii Noua, un astfel de artefact să fie semnalat în așezarea de la Olteni-Cariera de nisip (Tag)²³.

Atât în raportul preliminar de săpătură, cât și în articolul dedicat cercetărilor de la Bogdănești-Todoscanu, atunci când se face prezentarea stratigrafiei, autorii cercetărilor menționează că, sub stratul vegetal ce nu depășește 15 cm, urmează „o

¹³ H. Ciugudean, **Epoca timpurie a bronzului în centrul și sud-vestul Transilvaniei**, BiblThr 13, 1996, p. 136-137; C.I. Popa, **Cultura Coțofeni. Cu specială privire asupra Transilvaniei**, rezumatul tezei de doctorat, Alba Iulia, 2009, p. 43.

¹⁴ H. Ciugudean, **op.cit.**, p. 136-137, fig. 34/17.

¹⁵ P. Roman, A. Dodd-Oprîeșc, J. Pál, **Beiträge zur problematik der schnurverzierten keramik Südosteuropas**, 1992, p. 6/30; 136/16-18; 147/9.

¹⁶ Sz. Székely, **Perioada timpurie și începutul celei mijlocii a epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei**, BiblThr 21, 1997, p. 31, pl. 19/5; 28/1-6.

¹⁷ A. Prox, **Die Schneckenbergkultur**, Brașov, 1941, pl. 12/1-2; Sz. Székely, **op.cit.**, pl. 48/9.

¹⁸ V. Cavruc, G. Cavruc, **Așezarea din epoca bronzului timpuriu de la Zoltan**, în *Angustia*, 2, 1997, fig. 4/3; V. Cavruc, **The final stage of the Early Bronze Age in south-eastern Transilvania (in the light of new excavations at Zăbala)**, în *Thraco-Dacica*, 18, 1997, p. 98, fig. 5/3; C.I. Popa, **Manifestări culturale la finalul bronzului timpuriu și începutul bronzului mijlociu în Transilvania**, în **Omagiul profesorului Ioan Andrițoiu cu prilejul împlinirii a 65 de ani. Studii și cercetări arheologice**, Alba Iulia, 2005, p. 73, pl. 21/3, 5-7.

¹⁹ S. Morintz, D.V. Rosetti, **Din cele mai vechi timpuri și până la formarea Bucureștilor**, în **Bucureștii de odinioară**, București, 1959, p. 21, fig. 3/3; M. Constantiniu, P.I. Panait, **O așezare din epoca bronzului la Roșu**, în *CAB*, 1, 1963, p. 303, pl. I/9-10; D. Berciu, **Rezultatele primelor săpături de la Crivăț (1965)**, în *SCIV*, 17, 1966, 3, p. 533, fig. 3/5; E. Tudor, **Săpăturile de salvare din comuna Văcărești, jud. Dâmbovița – 1971**, în *Scripta Valachica*, 1972, fig. 8/6; P. Roman, **Die Glina III-Kultur**, în *Præhistorische Zeitschrift*, 56, 1976, 1, p. 28, fig. 2/4; A. Ulanici, **Săpăturile arheologice efectuate la Branet în anul 1976**, în *CAB*, 3, 1979, p. 28, fig. 7/3, 9; C. Schuster, **Perioada timpurie a epocii bronzului în bazinele Argeșului și Ialomiței superioare**, BiblThr 20, 1997, p. 78, fig. 44/2; 54/1-6; Idem, **Despre obiectele din lut ars din aria culturii Glina**, în *Angustia*, 3, 1998, p. 21, fig. 1/1-7; C. Schuster, M. Negru, **Militari-Câmpul Boja. An archaeological site on the territory of Bucharest. II. Pre- and Proto-Historic Settlements**, 2006, p. 35, pl. 30/6; C. Schuster, G. Crăciunescu, C. Fântâneau, **Zur Bronzezeit in Südrumänien. Drei Kulturen: Glina, Tei und Verbicioara**, Bd. II, 2006, p. 21.

²⁰ V. Leahu, **Cultura Tei. Grupul cultural Fundenii Doamnei. Probleme ale epocii bronzului în Muntenia**, BiblThr 38, 2003, p. 119; C. Schuster, G. Crăciunescu, C. Fântâneau, **op.cit.**, p. 53.

²¹ G. Crăciunescu, **Descoperiri arheologice în zona localității Orevița Mare, jud. Mehedinți**, în *Drobeta*, 13, 2003, pl. 21/1; C. Schuster, G. Crăciunescu, C. Fântâneau, **op.cit.**, p. 89.

²² G. Crăciunescu, **Așezarea din epoca bronzului de la Ostrovul Mare-Colonie**, în *MCA*, 13, 1979, p. 73.

²³ V. Cavruc, D. Buzea, **Olteni, com. Bodoc, jud. Covasna**, în *CCA* 2002, punct 154.

depunere de 30 cm constând din pământ negru clisos la baza căruia se găsesc urmele locuințelor și vetrelor din faza Monteoru Ic2”²⁴.

Așa cum am arătat mai sus, fiind descoperit la -0,30 m adâncime, toporul miniatural din lut ars aparține, din punct de vedere cronologic, ultimei faze de locuire – Ic2 – din așezarea de la Bogdănești, fiind singurul exemplar de acest fel ce poate fi încadrat în perioada mijlocie a Epocii bronzului din aria descoperirilor atribuite culturii Monteoru, fragmentul de topor miniatural găsit în așezarea de la Năeni-Zănoaga, în nivelul Zănoaga Ib²⁵, aparținând perioadei timpurii a Epocii bronzului, fazei Monteoru-Zănoaga²⁶.

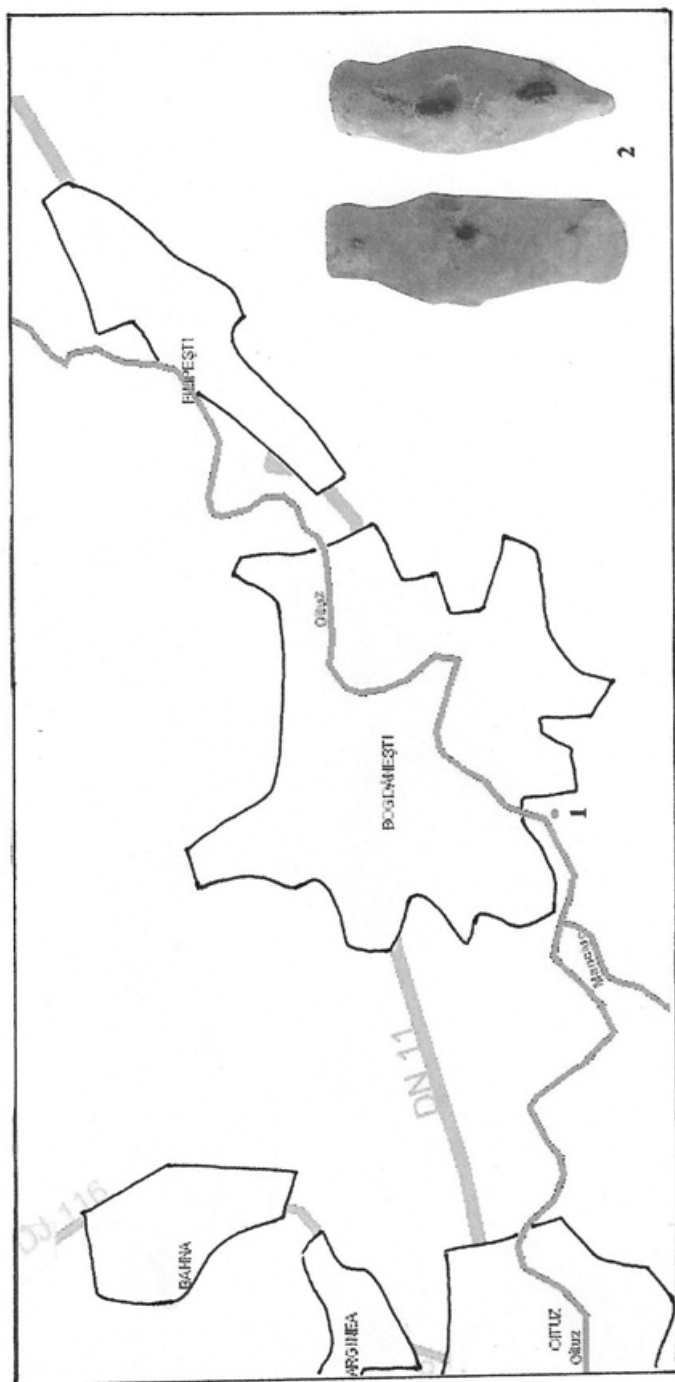
În privința funcționalității acestor piese, s-a afirmat că, cele prevăzute cu orificiu pentru fixarea cozii au fost utilizate ca amulete ce confereau putere și dădeau sănătate, sau erau folosite în diferite practici de cult²⁷, fapt confirmat și de urmele de arsură secundară de pe toporul de la Bogdănești.

²⁴ M. Florescu, C. Buzdugan, *Săpăturile din așezarea din epoca bronzului...*, p.301, fig. 1; Idem, *Așezarea din epoca bronzului...*, p.104, fig. 2.

²⁵ I. Motzoi-Chicideanu, M. Șandor-Chicideanu, *Cercetările arheologice de la Năeni-Zănoaga (jud. Buzău). Campaniile 1982-1986, 1988-1993 și 1996*, în *MCA* (serie nouă), 1, 1999, p. 83.

²⁶ *Ibidem*, p. 75; I. Motzoi-Chicideanu, *Câteva observații asupra culturii Monteoru*, în *Mousaios*, 8, 2003, p. 49.

²⁷ M. Florescu, *Contribuții la cunoașterea concepțiilor despre lume și viață a comunităților tribale monteorene*, în *Carpica*, 11, 1979, p. 112; C.F. Schuster, *op.cit.*, p.78; C.-M. Lazarovici, *op.cit.*, p. 119.

Pl. I. 1 Localizarea sitului de la „Todoscanu”; 2. Topor miniatural din lut ars;
1. Site location from „Todoscanu”; 2. Ax miniature clay.

UN SCEPTRU DIN PIATRĂ ATRIBUIT EPOCII BRONZULUI PROVENIT DE LA MĂGURA, JUDEȚUL BACĂU

Vasile Diaconu^{}, Lăcrămioara-Elena Istina^{**}*

A stone scepter assigned to the Bronze Age, from Măgura, Bacău County Summary

This article brings into question a stone scepter found in Măgura-Șipote, Bacău County, to the West of the city, on the eastern slope of Culmea Pietricica (com. Măgura, Bacău County). For this object the conditions of the discovery are not known but, on the basis of analogues can be attributed to the late Bronze Age (Noua culture).

The scepter has a tronconic form, it is done with a button at the top and was carefully sanded, the morphological forms type II, variant II b (after N. Boroffka, E. Sava, 1998).

For an overview, the authors presents all findings on Romanian territory (40), but insists on those ascribed to the Noua culture, located in the space between Carpathians and Prut (22).

Are brought into question also the possible interpretations of these objects, but, more likely, they represented tokens of persons or social groups, and sometimes could be used in culturale practices.

Key words: *Măgura, Bacău county, stone sceptre, Bronze Age, Noua culture*

Cuvinte cheie: *Măgura, județul Bacău, sceptru din piatră, epoca bronzului, cultura Noua*

Din categoria obiectelor din piatră atribuite epocii bronzului, o serie de astfel de piese se evidențiază prin anumite caracteristici tipologice care indică o funcționalitate aparte, fapt ce le exclude atât din grupul uneltelor, cât și din cel al armelor. Este vorba despre acele artefacte care au fost considerate drept indicatori sociali prin aspectul general și modul de confecționare, prin raritatea lor și dificultatea stabilirii rolului practic pe care l-ar fi putut îndeplini.

Ne referim aici la obiectele din piatră care în literatura arheologică au fost denumite „sceptre”, deși în foarte puține cazuri au existat suficiente elemente pentru stabilirea unei astfel de semnificații. Nu ne propunem aici o dezbatere în acest sens și tocmai din acest motiv vom folosi termenul ca atare, mai ales că aducem în discuție doar o singură piesă de acest fel, provenită dintr-o descoperire întâmplătoare, dar care întregeste tabloul dinamicii acestei categorii de artefacte litice.

^{*} Muzeul de Istorie și Etnografie Târgu Neamț, Complexul Muzeal Județean Neamț; e-mail: diavas_n82@yahoo.com.

^{**} Complexul Muzeal „Julian Antonescu” Bacău; e-mail: lacramioaraist@yahoo.com.

Este vorba despre un sceptru din piatră¹, descoperit pe teritoriul localității Măgura (com. Măgura, jud. Bacău), în punctul *Șipote*. Din păcate, este vorba despre o piesă descoperită întâmplător, fapt ce limitează mult posibilitatea unei discuții ample referitoare la acest artefact.

Descrierea piesei

Sceptrul din piatră pe care-l prezentăm în cadrul acestui articol are formă tronconică, a fost confecționat dintr-o rocă dură, de culoare brun-cenușie și este foarte bine șlefuit. Partea superioară a piesei este terminată printr-un buton plan-convex și puțin evazat, iar mai jos se observă un brâu orizontal, ușor evidențiat. Butonul prezintă o spărtură oblică, iar pe corpul piesei se întâlnesc ciobituri superficiale, recente, datorate probabil utilajelor agricole (fig. 1).

Dimensiuni: înălțime - 23,5 cm; diametrul minim - 4,5 cm; diametrul maxim - 7 cm.

Scurte considerații

Chiar dacă nu beneficiem de date edificatoare care privesc contextul arheologic din care ar fi putut proveni această piesă, pot fi aduse în discuție anumite elemente legate de încadrarea tipologică, atribuirea cronologică, dinamica acestei categorii de artefacte litice și posibile semnificații.

Din punct de vedere morfologic, obiectul în discuție se încadrează în categoria sceptrilor de tip II, varianta II b² și își găsește analogii apropiate pe un spațiu relativ amplu, care include în special zona de nord și vest a Mării Negre.

Pentru că provine dintr-o descoperire întâmplătoare, fără precizarea altor indicii arheologice, o încadrare cronologică precisă este destul de dificil de realizat. Din literatura referitoare la acest subiect, extragem ideea potrivit căreia, pe teritoriul României, aceste piese apar încă din fazele târzii ale culturii Monteoru, dar numărul lor este mai mare în mediile culturale Noua și Coslogeni³.

Din nefericire, zona în care a fost identificat artefactul aflat în atenția noastră nu oferă indicii concrete pentru o încadrare culturală sigură, în sensul că respectiva locație a făcut parte atât din arealul comunităților monteorene, dar și din cel al culturii Noua. În acest context merită totuși să menționăm faptul că pe teritoriul localității Măgura a fost descoperit acum câteva decenii un celt specific bronzului târziu⁴ și care

¹ Sceptrul în discuție se află în Colecția de piese arheologice și etnografice de la Școala nr. 2, structură la Școala „Emil Brăescu” Măgura, colecție înființată de către profesorul de istorie Dumitru Tătaru. Mulțumim și pe această cale doamnei director prof. Carmen Dumencu, de la școala din Măgura, pentru amabilitatea de a ne pune la dispoziție artefactul pentru studiu și publicare.

² N. Boroffka, E. Sava, **Zu den „Zeptern/Stössel-Zeptern”, „Miniatursäulen”, und „Phalli” der Bronzezeit Eurasiens**, în *AMIT*, 30, 1998, p. 19-20, fig. 1, fig. 7.

³ M. Irimia, **Unele aspecte privind raporturile dintre spațiul egeean și regiunile istro-pontice în bronzul târziu**, în *Zargidava*, VIII, 2009, p. 34-35.

⁴ Șt. Cucoș, **Descoperiri fortuite de obiecte de bronz**, în *MemAntiq*, IX-XI, (1977-1979), 1985, p.

poate fi pus în legătură cu prezența unor comunități ale culturii Noua în zona respectivă, dar fără să putem stabili o legătură certă între acestea și sceptrul discutat de noi.

Deși în cadrul acestui articol nu ne propunem o discuție privitoare la toate descoperirile care includ sceptre din piatră, cu scopul creionării unei imagini de ansamblu care să reliefeze dinamica teritorială a acestei categorii de piese, prezentăm în continuare toate exemplarele de acest fel cunoscute pe teritoriul actual al României.

Cu toate că au fost întocmite mai multe repertorii ale sceptrelor tronconice⁵ din piatră (a se vedea bibliografia consultată), noile date publicate, la care se adaugă și semnalarea pieselor inedite, ne determină să reluăm menționarea tuturor descoperirilor de până în acest moment: Andrieșeni-IS⁶, Banca-VS⁷, Băiești-Aldeni-BZ⁸, Bălești-VN⁹, Bârlad-VS¹⁰, Berezeni-VS¹¹, Căiața-VN¹², Căndești-VN¹³,

492, fig. 1/2.

⁵ În literatura arheologică s-a folosit adesea această denumire, dar ea nu reflectă întotdeauna caracteristicile morfologice ale unora dintre piese, care sunt conice sau chiar cvasicilindrice. Din acest motiv, considerăm că cel mai potrivit ar fi termenul de *sceptru-coloană*, ca sintagmă general valabilă pentru toate exemplarele, indiferent că au tendințe conice, tronconice sau cilindrice.

⁶ A.C. Florescu, **Repertoriul culturii Noua-Coslogeni. Așezări și necropole**, în *CCDJ*, IX, 1991, p. 25, fig. 158/3; N. Boroffka, E. Sava, **op.cit.**, p. 78; C. Schuster, **Notă cu privire la două tipuri de obiecte din piatră șlefuită din epoca bronzului din sudul și răsăritul României**, în *Angustia*, 5, 2000, p. 86, fig. 3/2; C.E. Ursu, I. Mitrea, **Considerații asupra sceptrelor tronconice din piatră descoperite pe teritoriul României**, în *Suceava*, XXVI-XXVII-XXVIII (1999-2000-2001), 2001, p. 162, fig. 2/1.

⁷ M. Rotaru, **Simboluri din piatră descoperite în partea de sud a județului Vaslui**, în M. Rotaru, *Antichitățile Etlanului*, 2, Bârlad, 2009, 160, fig. 3/1.

⁸ Al. Oancea, **Unele observații cu privire la fazele finale ale culturii Monteoru în lumina cercetărilor de la Cărlomănești, jud. Buzău**, în *CA*, II, 1976, p. 220; E. Lăzurcă, **Mărturii din epoca bronzului pe teritoriul din nordul Dobrogei**, în *Pontica*, 10, 1977, p. 304, fig. 2/9; S. Morintz, **Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii**, I, București, 1978, 147, fig. 67/4; I. Basoc, **Cercetări periegetice pe teritoriul comunei Tepu, județul Galați**, în *Danubius*, X, 1981, p. 24; E. Sava, **K voprosu o pestah-skeptrach epochi pozdnej bronzy iz Severnogo Pričernomor'ja**, în *IANMCCP*, 1, 1987, fig. 2/5; I. Mitrea, **Sceptru din epoca bronzului descoperite la Voinești, județul Vaslui**, în *AMM*, IX-XI, 1987-1989, p. 28; D. Șerbănescu, „Sceptres” of the Bronze Age discovered within of the Mostiștea Valley, în *CCDJ*, X, 1993, p. 158; I. Motzoi-Chicideanu, **Fremdgüter in Monteoru-Kulturraum**, în B. Hänsel (Hrsg.), **Handel, Tausch und Verkehr im bronze-und früheisenzeitlichen Südosteuropa**, *PAS*, 11, München-Berlin, 1995, p. 224, fig. 5/6; N. Boroffka, E. Sava, **op.cit.**, p. 78, fig. 28/1.

⁹ V. Bobi, **Descoperiri arheologice din epoca bronzului în județul Vrancea**, în *Vrancea*, 4, 1981, p. 53, fig. 23/2; I. Motzoi-Chicideanu, **op.cit.**, p. 224; N. Boroffka, E. Sava, **op.cit.**, p. 78, fig. 2/3.

¹⁰ M. Rotaru, **op.cit.**, p. 160, fig. 3/3.

¹¹ V. Merlan, **Noi descoperiri arheologice în zona Hușilor (2007)**, în *AMM*, XXVIII-XXIX, 2007-2008, p. 139, fig. 2.

¹² V. Bobi, **op.cit.**, p. 53; I. Motzoi-Chicideanu, **op.cit.**, p. 224; N. Boroffka, E. Sava, **op.cit.**, p. 79; C.E. Ursu, I. Mitrea, **op.cit.**, p. 162.

¹³ M. Florescu, A.C. Florescu, **Cercetările arheologice de la Căndești-Coasta Banului, com. Dumbrăveni (jud. Vrancea), în perioada 1976-1980 (necropola aparținând purtătorilor culturii Monteoru, așezarea de la sfârșitul epocii bronzului – cultura Noua și resturi de locuire hallstattiene)**, în *MCA*, XV, 1983, p. 119; N. Boroffka, E. Sava, **op.cit.**, p. 79; C.E. Ursu, I. Mitrea, **op.cit.**, p. 162.

Capidava-CT¹⁴, Coțofanca-IF¹⁵, Davideni-NT¹⁶, Dănești-VS¹⁷, Dorobanțu-IL¹⁸, Fedești-VS¹⁹, Fitionești-VN²⁰, Galați-GL²¹, Găiceana-BC²², Gălățui-CL²³, Giurcani-VS²⁴, Huși-VS²⁵, Lanurile-CT²⁶, Măcin-TL²⁷, Murgeni-VS²⁸, Murgeni II-VS²⁹;

¹⁴ I. Cios, **Un sceptru aparținând epocii bronzului descoperit în cetatea feudală timpurie de la Capidava**, în *Pontica*, XIX, 1986, p. 239-241; D. Șerbănescu, **op.cit.**, p. 158; N. Boroffka, E. Sava, **op.cit.**, p. 79; C.E. Ursu, I. Mitrea, **op.cit.**, p. 162, fig. 3/3.

¹⁵ Al. Oancea, **op.cit.**, p. 220; E. Lăzurcă, **op.cit.**, p. 304; S. Morintz, **op.cit.**, p. 147, fig. 67/2; I. Basoc, **op.cit.**, p. 24; E. Sava, **op.cit.**, fig. 2/3; I. Mitrea, **op.cit.**, p. 28; D. Șerbănescu, **op.cit.**, p. 157, fig. 1/1; N. Boroffka, E. Sava, **op.cit.**, p. 79-80, fig. 9/7; C.E. Ursu, I. Mitrea, **op.cit.**, p. 163, fig. 2/7.

¹⁶ I. Mitrea, **op.cit.**, p. 28; Gh. Dumitroaia, **Cultura Noua în județul Neamț**, în *Carpica*, XXIII, 1992, p. 127; D. Șerbănescu, **op.cit.**, p. 158; N. Boroffka, E. Sava, **op.cit.**, p. 80, fig. 2/5; I. Mitrea, **Comunități sătești la est de Carpați în epoca migrațiilor. Așezarea de la Davideni din sec. V-VIII**, *BMA*, IX, Piatra-Neamț, 2001, p. 30-31, fig. 14/5; C.E. Ursu, I. Mitrea, **op.cit.**, p. 163, fig. 3/2.

¹⁷ Informații oferite cu amabilitate de colegul Ciprian-Cătălin Lazanu de la Muzeul Județean „Ștefan cel Mare” Vaslui, căruia îi mulțumim pentru bunăvoință.

¹⁸ Al. Oancea, **op.cit.**, p. 220; E. Lăzurcă, **op.cit.**, p. 304; S. Morintz, **op.cit.**, p. 126, 147, fig. 67/3; I. Basoc, **op.cit.**, p. 24; E. Sava, **op.cit.**, fig. 2/17; I. Mitrea, **Sceptre din epoca bronzului...**, p. 28; A.C. Florescu, **op.cit.**, p. 148, fig. 158/1; N. Boroffka, E. Sava, **op.cit.**, p. 80, fig. 8/2; C.E. Ursu, I. Mitrea, **op.cit.**, p. 163, fig. 3/1.

¹⁹ M. Rotaru, **op.cit.**, p. 159, fig. 1/2.

²⁰ I. Mitrea, **Un sceptru de piatră descoperit la Voinești (jud. Vaslui)**, în *MemAntiq.*, I, 1969, p. 314, fig. 3/2; Al. Oancea, **op.cit.**, p. 220; E. Lăzurcă, **op.cit.**, p. 304; S. Morintz, **op.cit.**, p. 148, fig. 67/7; I. Basoc, **op.cit.**, p. 24; V. Bobi, **op.cit.**, p. 53, fig. 23/3; E. Sava, **op.cit.**, fig. 1/2; I. Mitrea, **Sceptre din epoca bronzului...**, p. 28; D. Șerbănescu, **op.cit.**, p. 158; I. Motzoi-Chicideanu, **op.cit.**, p. 224, fig. 5/5; N. Boroffka, E. Sava, **op.cit.**, p. 81, fig. 7/1; C.E. Ursu, I. Mitrea, **op.cit.**, p. 163, fig. 2/5.

²¹ I.T. Dragomir, **Descoperiri arheologice pe actualul teritoriu al Galațiului din cele mai vechi timpuri și până la întemeierea orașului**, în *Danubius*, I, 1967, p. 181, fig. 2/1; E. Lăzurcă, **op.cit.**, p. 304; S. Morintz, **op.cit.**, p. 147, fig. 67/8; I. Basoc, **op.cit.**, p. 24; E. Sava, **op.cit.**, fig. 1/3; I. Mitrea, **Sceptre din epoca bronzului...**, p. 28; D. Șerbănescu, **op.cit.**, p. 158; N. Boroffka, E. Sava, **op.cit.**, p. 81, fig. 2/8; C.E. Ursu, I. Mitrea, **op.cit.**, p. 163, fig. 3/8.

²² E. Lăzurcă, **op.cit.**, p. 304; I. Basoc, **op.cit.**, p. 24; D. Șerbănescu, **op.cit.**, p. 158; N. Boroffka, E. Sava, **op.cit.**, p. 81, fig. 7/7; C.E. Ursu, I. Mitrea, **op.cit.**, p. 163, fig. 2/12.

²³ D. Șerbănescu, **op.cit.**, p. 158; N. Boroffka, E. Sava, **op.cit.**, p. 81; C.E. Ursu, I. Mitrea, **op.cit.**, p. 163, fig. 2/5.

²⁴ M. Rotaru, **Sceptrul din piatră de la Giurcani, județul Vaslui**, în *AMM*, XV-XX, (1993-1998), 1999, 126, fig. 1; C.E. Ursu, I. Mitrea, **op.cit.**, p. 143, fig. 2/8; C. Schuster, **op.cit.**, p. 85, fig. 2/2.

²⁵ E. Lăzurcă, **op.cit.**, p. 304; D. Șerbănescu, **op.cit.**, p. 158; N. Boroffka, E. Sava, **op.cit.**, p. 83; C.E. Ursu, I. Mitrea, **op.cit.**, p. 163.

²⁶ M. Irimia, **Sceptre de piatră inedite din județul Constanța și unele considerații privind legăturile zonei vest-pontice cu spațiul egeean în bronzul târziu**, în *Pontica*, 41, 2008, p. 79-80, fig. 1/1, fig. 6/1; Idem, **Unele aspecte...**, p. 35, fig. 7/1.

²⁷ E. Lăzurcă, **op.cit.**, p. 303, fig. 1/3; E. Sava, **op.cit.**, fig. 2/12; D. Șerbănescu, **op.cit.**, p. 158; N. Boroffka, E. Sava, **op.cit.**, p. 83, fig. 6/5; C.E. Ursu, I. Mitrea, **op.cit.**, p. 164, fig. 2/13.

²⁸ C. Buzdugan, M. Rotaru, **Antichitățile Elanului, Vaslui**, 1997, p. 24, fig. 25/1; C. Schuster, **op.cit.**, p. 85, fig. 2/6; M. Rotaru, **Simboluri din piatră...**, p. 160, fig. 1/1, fig. 2/2.

²⁹ T. Marin, **Sceptre de piatră din colecția Muzeului Județean Vaslui**, în *AMM*, XV-XX, 1999, p. 122,

Năeni-BZ³⁰, Parcheș-TL³¹, Petrișoru-BZ³², Rai-VS³³, Rasova-CT³⁴, Roma-BT³⁵, Satu Nou-CT³⁶, Suceava-SV³⁷, Șuletea-VS³⁸, Țepu-GL³⁹, Valea lui Darie-VS⁴⁰, Vaslui-VS⁴¹, Vânători-GL⁴², Vlădiceasca-CL⁴³, Voinești-VS⁴⁴.

Prin cartografierea tuturor descoperirilor cunoscute până în acest moment, observăm că aceste sceptre se întâlnesc în tot spațiul estic și sud-estic al României, dar răspândirea lor nu este uniformă (fig. 2). Acest fapt se poate datora, în mare parte, intensității diferite a cercetărilor de teren, gradului de publicare a pieselor aflate în colecțiile muzeale, dar și unei posibile rarități reale, care ar putea corespunde, în anumite zone, cu o dinamică redusă a comunităților epocii bronzului. Un alt aspect care derivă din studierea răspândirii sceptrelor este acela că multe dintre piese au fost identificate în proximitatea celor mai importante cursuri de apă (Suceava, Jijia, Moldova, Bârlad, Siret, Prut, Dunărea), detalii care indică existența unor posibile rute de circulație prin intermediul cărora se vehiculau și astfel de obiecte. Dacă ne referim

fig. 2.

³⁰ I. Motzoi-Chicideanu, **op.cit.**, p. 224, fig. 5/7; N. Boroffka, E. Sava, **op.cit.**, p. 86, fig. 10/9; C. E. Ursu, I. Mitrea, **op.cit.**, p. 164, fig. 2/2.

³¹ E. Lăzarcă, **op.cit.**, p. 303, fig. 1/4; I. Basoc, **op.cit.**, p. 24; E. Sava, **op.cit.**, fig. 2/2; D. Șerbănescu, **op.cit.**, p. 158; N. Boroffka, E. Sava, **op.cit.**, p. 87, fig. 10/12; C.E. Ursu, I. Mitrea, **op.cit.**, p. 164, fig. 2/10.

³² I. Motzoi-Chicideanu, **op.cit.**, p. 224; N. Boroffka, E. Sava, **op.cit.**, p. 88; C.E. Ursu, I. Mitrea, **op.cit.**, p. 164.

³³ M. Rotaru, **Așezarea de la sfârșitul epocii bronzului de la Rai-Gura Hulubăț, com. Murgeni, jud. Vaslui**, în *Elanul*, 30, 2004, p. 10, fig. 7/4.

³⁴ M. Irimia, **Sceptre de piatră inedite...**, p. 81, fig. 1/3, fig. 6/2; Idem, *Unele aspecte...*, p. 36, fig. 7/3.

³⁵ C.E. Ursu, I. Mitrea, **op.cit.**, p. 164, fig. 2/3.

³⁶ M. Irimia, **Sceptre de piatră inedite...**, p. 81, fig. 1/2, fig. 6/3; Idem, *Unele aspecte...*, p. 36, fig. 7/2.

³⁷ N. Boroffka, E. Sava, **op.cit.**, p. 90, fig. 27/8; C.E. Ursu, I. Mitrea, **op.cit.**, p. 164-165, fig. 3/9; V. Diaconu, B.P. Niculică, **Sceptre de piatră aparținând epocii bronzului descoperite în județul Suceava**, în *Țyragetia*, s.n., vol. V [XX], nr. 1, 2011, p. 194-195, fig. 3/1.

³⁸ C. Buzdugan, M. Rotaru, **op.cit.**, 24, fig. 22/6; C. Schuster, **op.cit.**, p. 85, fig. 2/5.

³⁹ I. Basoc, **op.cit.**, p. 24, fig. 3/3; D. Șerbănescu, **op.cit.**, p. 158; N. Boroffka, E. Sava, **op.cit.**, p. 91, fig. 10/13; C.E. Ursu, I. Mitrea, **op.cit.**, p. 165, fig. 2/6.

⁴⁰ M. Rotaru, **Simboluri din piatră...**, p. 159, fig. 1/3.

⁴¹ T. Marin, **op.cit.**, p. 122, fig. 1; C.E. Ursu, I. Mitrea, **op.cit.**, p. 165, fig. 3/5.

⁴² M. Brudiu, **Cercetări periegetice în sudul Moldovei**, în *MCA*, IX, 1970, p. 513, fig. 4/5; C.E. Ursu, I. Mitrea, **op.cit.**, p. 165.

⁴³ Deși în literatura de specialitate localitatea figurează pe teritoriul județului Ilfov, în realitate se află în județul Călărași; Al. Oancea, **op.cit.**, p. 220; E. Lăzarcă, **op.cit.**, p. 303; S. Morintz, **op.cit.**, p. 147, fig. 67/1; I. Basoc, **op.cit.**, p. 24; E. Sava, **op.cit.**, fig. 2/8; I. Mitrea, **Sceptre din epoca bronzului...**, p. 28; M. Munteanu, **Topoare, alte piese de piatră și însemne ale puterii din epoca bronzului, din sud-estul României**, în *Pontica*, XXIV, 1991, p. 407, fig. 2; D. Șerbănescu, **op.cit.**, p. 157, fig. 1/2, 3; N. Boroffka, E. Sava, **op.cit.**, p. 93, fig. 6/6; C.E. Ursu, I. Mitrea, **op.cit.**, p. 165, fig. 2/9, 11.

⁴⁴ I. Mitrea, **Un sceptru de piatră...**, p. 311, fig. 1, fig. 3/1; Al. Oancea, **op.cit.**, p. 220; E. Lăzarcă, **op.cit.**, p. 303; S. Morintz, **op.cit.**, p. 147, fig. 67/1; I. Basoc, **op.cit.**, p. 24; E. Sava, **op.cit.**, fig. 2/8; I. Mitrea, **op.cit.**, 1989, p. 28; A.C. Florescu, **op.cit.**, p. 144, fig. 158/6; D. Șerbănescu, **op.cit.**, p. 157; I. Motzoi-Chicideanu, **op.cit.**, p. 224, fig. 5/4; N. Boroffka, E. Sava, **op.cit.**, p. 93, fig. 6/6; C.E. Ursu, I. Mitrea, **op.cit.**, p. 163, fig. 2/5.

doar la spațiul est-carpatic, și discutăm numai despre sceptrele atribuite culturii Noua, observația de mai sus este pe deplin valabilă, dar se mai poate adăuga și constatarea că cea mai mare concentrare a pieselor amintite este în Podișul Central Moldovenesc, iar spre vest, nu depășesc niciodată culmile subcarpatice (fig. 3).

Deși în literatura arheologică s-au emis diferite opinii privitoare la posibilele semnificații ale sceptrelor din piatră, nu s-a ajuns la un consens mulțumitor, fapt îngreunat în mod special de condițiile de descoperire ale acestor obiecte.

Pentru teritoriul românesc, care constituie și limita vestică de răspândire a acestor sceptre, nu beneficiem de date arheologice consistente care să permită discuții referitoare la utilitatea lor, dar vom încerca să punctăm unele opinii care pot veni în sprijinul unei analize funcționale complexe.

Pornind de la forma generală a lor, s-a considerat că unele piese de acest fel ar fi putut avea un rol practic în activitatea metalurgică, fiind folosite ca pisăloage pentru măcinarea minereurilor⁴⁵, ipoteză întărită de asocierea unor astfel de piese cu mojară din piatră, dar și prin descoperirea lor în depozite de turnătorie⁴⁶. De asemenea, a fost luată în calcul și posibilitatea ca astfel de sceptre să fi avut o funcție cultică în cadrul activităților metalurgice⁴⁷.

Un alt punct de vedere enunță posibilitatea utilizării ca arme a unor astfel de exemplare, interpretare care ni se pare lipsită de argumente⁴⁸, în condițiile în care toate sceptrele cunoscute sunt atent lucrate, foarte bine șlefuite, iar unele prezintă chiar elemente decorative (butoni, caneluri longitudinale), detalii care nu le recomandă în activitățile combative.

Cea mai comună interpretare care se dă artefactelor în discuție este aceea de însemne sociale, considerându-se că îndeplineau rolul unor indicatori pentru poziția pe care o ocupau unele persoane sau poate grupuri de persoane în cadrul unei comunități⁴⁹. S-a scris și despre faptul că astfel de piese indicau statutul social pe care-l aveau meșterii metalurgi⁵⁰, dar această interpretare a ridicat anumite semne de întrebare în condițiile în care astfel de piese sunt destul de rar întâlnite în complexele funerare sau în depunerile cultice⁵¹. Este interesant de remarcat că astfel de obiecte lipsesc din anumite zone cu o intensă activitate metalurgică, cum a fost spre exemplu

⁴⁵ E. Sava, *op.cit.*, p. 68; D. Șerbănescu, *op.cit.*, p. 159.

⁴⁶ E. Sava, *op.cit.*, p. 68; T. Marin, *op.cit.*, p. 123; C. Christov, I. Iliev, *Severnopontijski kamenni „skiptri-čjukalki” ot bronzovata epoha v dolinata na Dolina Tundža*, în *Archeologija*, 1-2, 2000, p. 30, fig. 4.

⁴⁷ E. Sava, *op.cit.*, p. 68; C. Schuster, *op.cit.*, p. 86.

⁴⁸ C.E. Ursu, I. Mitrea, *op.cit.*, p. 162.

⁴⁹ I. Mitrea, *Un sceptru de piatră...*, p. 316; D. Șerbănescu, *op.cit.*, p. 159; C. Christov, I. Iliev, *op.cit.*, p. 30-31.

⁵⁰ T. Marin, *op. cit.*, p. 123; J. Lichardus *et alii*, *Die Spätbronzezeit an der unteren Tundža und die ostägäischen Verbindungen in Südbulgarien. Mit Beiträgen von J. S. Becker, Jülich und W.-R. Thiele*, în *Eurasia Antiqua*, 2002, p. 101.

⁵¹ J. Lichardus *et alii*, *Die Spätbronzezeitlichen „Steinstößel-Zepter” in Südostbulgarien und die Frage der nordpontischen Verbreitung zur Ägäis*, în *Eurasia Antiqua*, 5, 1999, p. 101.

spațiul intracarpatic, ceea ce ridică noi probleme privitoare la atribuirea acestor sceptre ca însemne pentru meșterii metalurghi din perioada bronzului târziu.

Interesantă este și opinia potrivit căreia artefactele discutate de noi ar putea fi de fapt idoli-coloană, reprezentări antropomorfe stilizate folosite în cadrul diferitelor practici cu caracter religios⁵². Totuși, o asemenea interpretare necesită argumente solide din punctul de vedere al contextelor arheologice din care provin sceptrele, ori tocmai acest amănunt nu este cunoscut de cele mai multe ori.

În legătură cu posibilitatea utilizării acestor obiecte și în practicile culturale, remarcăm recent că unele descoperiri, prin caracterul lor, pot fi socotite depuneri votive asociate mediului acvatic⁵³. Ne gândim aici la exemplarul de la Suceava-SV, descoperit întâmplător în albia râului cu același nume, dar și la exemplarele de la Galați-GL și Vlădiceasca-CL, identificate în imediata apropiere a unor acumulări de apă.

Nu în ultimul rând evidențiem faptul că aceste sceptre din piatră pot fi considerate marcatori culturali, mai ales că se regăsesc doar între limitele unor entități specifice bronzului târziu și în anumite situații atestă existența unor posibile contacte între comunitățile nord și nord-vest pontice, cu cele din spațiul balcanic⁵⁴.

Lipsa unui context arheologic elocvent nu permite concluzii definitive pentru piesele descoperite în mediul culturii Noua de la vest de Prut, și din acest motiv, orice încercare de a stabili funcționalitatea sceptrelor tronconice trebuie realizată cu prudență. Faptul că se găsesc în număr redus, la care se adaugă calitatea deosebită a rocilor din care au fost lucrate și decorurile întâlnite pe unele piese, ne permit să afirmăm că reprezentau însemne sociale ale unor persoane sau grupuri (meșteri metalurghi, războinici etc.) din cadrul comunităților și, contextual, puteau fi folosite în anumite practici culturale.

⁵² Acest punct de vedere ne-a fost împărtășit de dr. Dan Monah, căruia îi mulțumim.

⁵³ V. Diaconu, B.P. Niculică, **op. cit.**, p. 196.

⁵⁴ J. Lichardus *et alii*, **op. cit.**; M. Irimia, **Unele aspecte...**

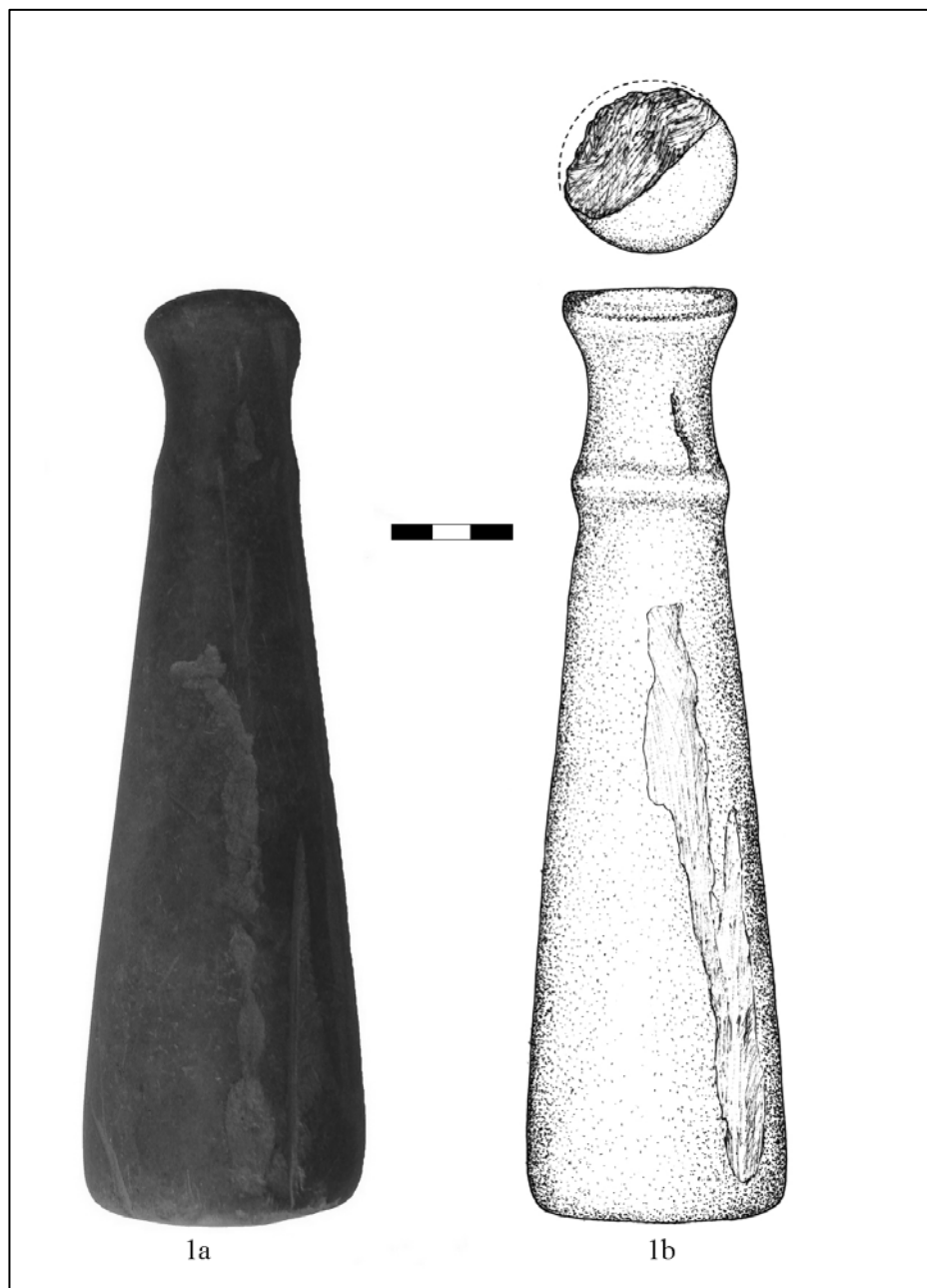

Fig. 1. Sceptrul din piatră de la Măgura.

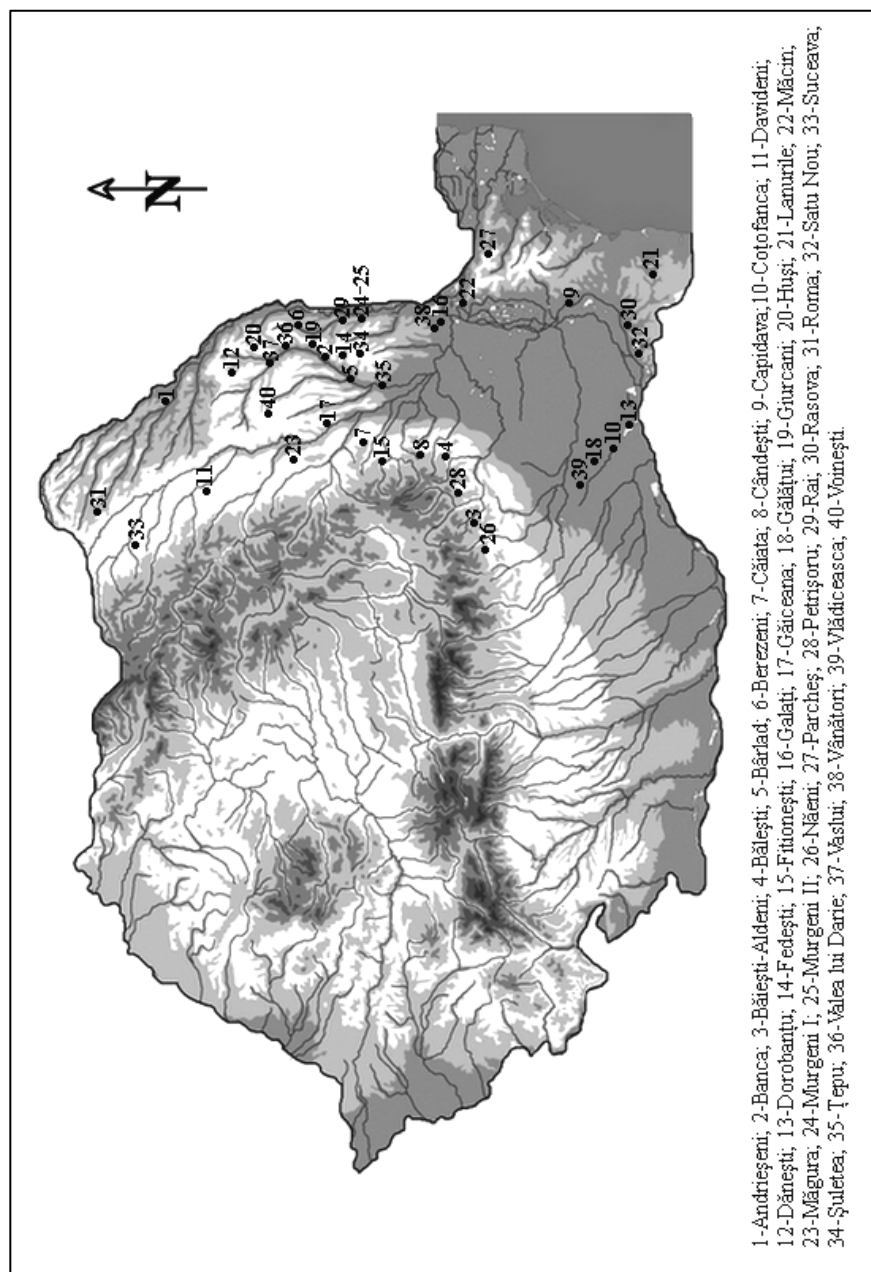

Fig. 2. Răspândirea sceptrelor din piatră pe teritoriul României.

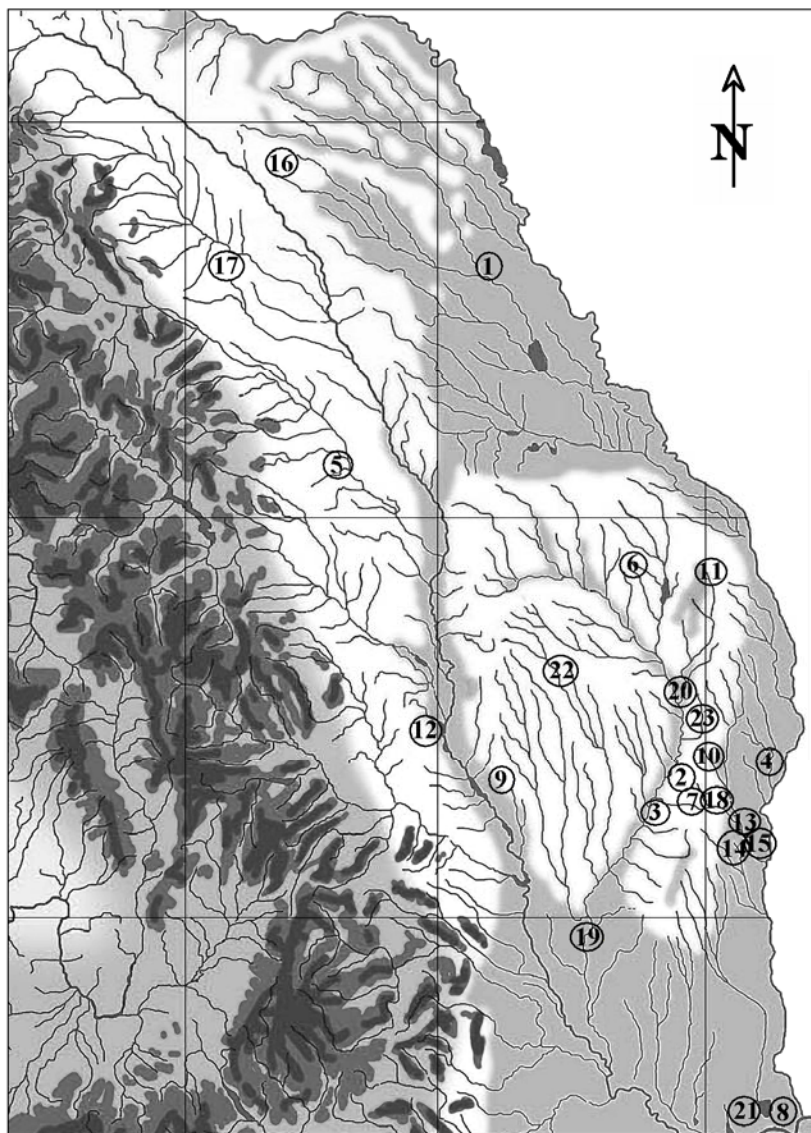

Fig. 3. Răspândirea sceptrelor din piatră atribuite culturii Noua din spațiul est-carpatic: 1, Andrieșeni; 2, Banca; 3, Bârlad; 4, Berezeni; 5, Davideni; 6, Dănești; 7, Fedești; 8, Galați; 9, Găiceana; 10, Giurcani; 11, Huși; 12, Măgura; 13, Murgeni I; 14, Murgeni II; 15, Rai; 16, Roma; 17, Suceava; 18, Șuletea; 19, Țepu; 20, Vaslui; 21, Vânători; 22, Voinești.

O SCURTĂ ANALIZĂ COMPARATIVĂ A UNUI COMPLEX DE AȘEZĂRI DACICE, DE EPOCĂ ROMANĂ, DE PE MALUL MOLDOVEI

George Dan Hânceanu

Courte analyse comparative d'un complexe d'établissements daces, d'époque romaine, sur la rive de Moldova Résumé

Le territoire actuel de la Moldavie a offert des conditions favorables pour la vie des communautés humaines, des plus anciens temps jusqu'au présent – eaux, forêts, pâturages. La majorité des établissements étaient placés sur les terrasses et sur les vallées des certaines rivières, condition essentielle pour la survivance de ces communautés.

Les recherches archéologiques des dernières années ont permis l'identification des plusieurs sites daces d'époque romaine. Pour l'intervalle des II-III-ième siècles les archéologues ont découvert un grand nombre de vestiges, de nombreux établissements et nécropoles. Ces découvertes ont favorisé une interprétation complète et pertinente de la vie sociale et spirituelle des communautés, de la période respective. On a choisi de faire une analyse comparative en ce qui concerne un complexe d'établissements situé sur la terrasse supérieure de la rive Moldova, auprès des localités Poiana et Roșiori, commune de Dulcești, département de Neamț. Cette démarche vient d'une impulsion scientifique concernant les similitudes et les différences, qui existent entre les maisons et le matériel provenant de l'inventaire des trois sites appartenant au daces libres. Les trois communautés étaient voisines; ainsi on peut compter environ un demi kilomètre entre Poiana-Dulcești (le point *Siliște*) et Poiana-Dulcești (le point *Varniță*) et une distance d'environ 2 km entre le dernier point mentionné et les habitants de Roșiori-Dulcești (le point *Țarina Veche*).

En ce qui concerne **les similitudes** on peut tenir compte de la présence des mêmes complexes fermés dans les trois sites:

a) Poiana-Dulcești (le point *Siliște*): 4 habitations creusées, 2 habitations de surface, 26 trous de provisions et ménagers;

b) Poiana-Dulcești (le point *Varniță*): 18 habitations creusées, 3 habitations de surface, 91 trous de provisions et ménagers. Ce site antique s'est étendu vers au point *Transformator* où on a trouvé encore 2 habitations creusées, 2 habitations de surface et 9 trous de provisions et ménagers;

c) Roșiori-Dulcești (le point *Țarina Veche*): 3 habitations creusées, 1 habitation de surface, 23 trous de provisions et ménagers.

On peut remarquer le nombre réduit des constructions de surface à cause du caractère saisonnier du type d'habitation, des matériaux fragiles et peu résistantes en temps, et à cause du climat froid.

Dans le cas de l'inventaire archéologique on peut observer la présence des types céramiques travaillés à main, de la même pâte, avec des micros graviers ayant comme dégraissant des coquilles pilés. Les vases sac et les cassolettes sont simples ou décorées avec des

alvéoles simples, ceintures d'alvéoles, boutons, entailles ou des nervures médianes. La céramique travaillée à la roue du potier, en pâte fine, couleur grisâtre et rougeâtre, comprend un nombre commun de récipients: des cruchons, des petits cruchons, des cruchons de luxe, des passoires, des vases à fruits, des petites amphores, des écuelles, des terrines, des couvercles, des vases de provisions. Une partie des types céramiques présentent pour décoration des lignes horizontales ou verticales, soit des lignes ondoyées ou hachurées et des sapins (motifs obtenus par polissage). Auprès de la céramique de facture locale on peut aussi attester la présence de la céramique d'importation, par le grand nombre d'amphores (entières et fragmentaires). Parmi les autres catégories de matériaux communs on peut rappeler les outils en fer (couteaux, hameçons, clous), les objets de parure (bracelets et anneaux en fer) ou des pièces divers (fusaïoles, poids, rondelles, monnaies).

En ce qui concerne **les différences**, elles sont peu nombreuses. On remarque ainsi la présence d'un seul couvercle, fragmentaire, travaillé à la main et décoré d'alvéoles, du site de Poiana-Dulcești (le point *Siliște*). Pour les outils on observe des différences, de Poiana (les deux points) viennent des vrilles et des faucilles en fer et de Roșiori, un bédane et un bras de balance. On a identifié des plantoirs en os à Roșiori et un moulin en tuf, un percuteur en pierre et des aiguilles en os ou en fer à Poiana (les deux points). Parmi les objets de parure on attire l'attention sur un fragment de bracelet en bronze de Roșiori et sur un miroir d'origine sarmate, perles en verre, boucles de ceinture, fibules de Poiana (les deux points). D'autres objets qui doivent être mentionnés sont les verres fragmentaires, les *Feuerböcke* et une clef en fer, découverts toujours à Poiana (les deux points).

A l'exception des ressemblances et des différences, les membres de ces communautés ont entretenu des relations réciproques fondées sur des critères économiques, sociales (peut être familiales) et politiques destinées à garder un climat de paix et en même temps productif sur la rive de la Moldova. La présence des plusieurs récipients de facture étrangère nous indique l'existence d'une activité commerciale commune ayant pour but d'obtenir (par l'entremise des marchands grecs et romains) l'huile d'olives et de mettre à disposition en échange, la potion des dieux, le vin.

Une autre preuve des relations complexes d'entre ces communautés vient de certaines similitudes de la vie spirituelle, tout comme l'existence d'un nombre considérable de vases céramiques, avec des signes, réalisés après le brûlage, qui imitent fidèlement la lettre *X* (avec les bras simples – *decussata* ou avec les bras unies horizontalement ou verticalement – *crux decussata*). On peut identifier ces signes considérés équivalents pour la *croix de Saint Andrei* sur neuf pièces de Poiana (le point *Varniță*) et sur trois pièces de Roșiori (le point *Țarina Veche*). Il y a un débat entre les spécialistes en ce qui concerne la signification de ces symboles mais la plupart, d'eux considèrent qu'elles représentent le résultat de la période d'inquiétudes religieuses qui précède la reconnaissance officielle du christianisme (le IV-ième siècle).

Cette courte analyse comparative nous a permis d'établir un nombre de ressemblances et de différences pour refaire en détail la vie quotidienne et spirituelle des communautés daces, d'époque romaine, sur la rive de Moldova.

Mots clé: *Moldavie, établissement daces, époque romaine, daces libres, inventaire archéologique.*

Cuvinte cheie: *Moldova, așezări dacice, epoca romană, dacii liberi, inventar arheologic.*

După cucerirea Daciei de către romani, începutul secolului II d.Hr., au început să apară numeroase așezări deschise, ca urmare a părăsirii cetăților sau așezărilor fortificate de o parte a populației care a refuzat inițial să se supună armatei romane. Astfel de situri sunt prezente cu precădere în spațiul Moldovei actuale, unde așa numiții *daci liberi*, termen ales de specialiști și acceptat convențional în literatura de specialitate, au întemeiat noi așezări de cele mai multe ori apropiate, întrucât erau relativ mici ca întindere și număr de populație. Locuitorii aveau în vedere aceleași condiții care să le ofere pe lângă siguranță și controlul unor surse de hrană: pământ – agricultură, pășuni – creșterea animalelor, apă – pește, păduri – vânat etc.

De obicei, comunitățile dacilor, din secolele II-III d.Hr., au ales să se stabilească pe terasele și văile râurilor, areal care întrunea toate cerințele amintite. În cazul nostru, terasele râului Moldova au făcut parte din „planul general” de locuire și valorificare a resurselor zonale.

În timp, cercetarea arheologică a identificat multe dintre aceste așezări, care prin intermediul obiectelor și complexelor de locuire au înlesnit perceperea unui mesaj privind modul de viață, ocupațiile și obiceiurile perioadei respective. De cele mai multe ori, arheologii au reușit stabilirea unor conexiuni între inventarele diferitelor situri, de regulă contemporane, ai căror membrii s-au folosit de același tip de așezare și locuință, precum și de aceleași obiecte ale culturii materiale dacice, ale căror elemente componente au fost preluate din etapa anterioară, dar care cunosc și modificări (îndeosebi ceramica), în lungul proces evolutiv și progresiv al civilizației daco-romane.

1. Amplasarea geografică

Din multitudinea descoperirilor de acest gen am ales un complex zonal, care include trei așezări, oarecum apropiate, edificatoare pentru „paralela arheologică” pe care ne-am propus-o, deoarece aceste situri, de la Poiana-Dulcești (două puncte) și Roșiori-Dulcești, îndeplinesc mai multe condiții relevante pentru analiza noastră. În primul rând, poziționarea geografică pe aceeași terasă superioară a râului Moldova, contemporaneitatea comunităților și mai ales apropierea dintre ele, la nici 2 km distanță (*vezi harta-pl.1*), ne sugerează o relație de „vecinătate” între grupurile de populații, care nu este exclus pe lângă o apropiere, de ordin teritorial, cu scopul unei alianțe de protecție umană și securitate a zonei, să fi recurs și la altfel de legături, comerciale, familiale ori spirituale.

Din punctul de vedere al formei de relief, așezările dacice intră în arealul vestic al Podișului Moldovei, din dreapta râului cu același nume. Situate în latura estică a județului Neamț, localitățile actuale, Roșiori și Poiana se află la o distanță apropiată una de cealaltă, iar cele trei situri identificate pe teritoriile lor sunt dispuse pe latura dreaptă conform cursului de vărsare a Moldovei.

Aceste stațiuni dacice aveau în apropiere apă, teren arabil și pădure fapt ce permitea desfășurarea îndeletnicirilor necesare într-o comunitate, precum agricultura,

păstoritul, pescuitul, vânătoarea, olăritul ș.a. De altfel, prezența pădurii se reflectă și astăzi în numele satului Poiana, o parte din ea păstrându-se în apropierea vestigiilor respective, la Poiana, Corhana și Dulcești, ultimele două mai aproape de situl de la Roșiori.

2. Asemănările dintre situri

Identificate prin cercetări de suprafață, siturile amintite au beneficiat de mai multe campanii de săpături sistematice, dar care nu au dus la o cercetare completă, exhaustivă, a vestigiilor. Așezările de la Poiana-Dulcești au fost cercetate între anii 1961-1970 (punctul *Siliște*)¹ de către Gh. Bichir și V. Ursachi, ultimul participant la o singură campanie (1961)² și între 1962-1970 (punctul *Varniță*)³ doar de Gh. Bichir, iar cea de la Roșiori-Dulcești (punctul *Țarina Veche*)⁴ de subsemnatul, între anii 2004-2007.

Dintre cele două așezări de la Poiana, cea mai apropiată de Roșiori (circa 2 km distanță) este situată în punctul *Varniță*, iar aceeași locuire se continuă și în punctul *Transformator*. Cealaltă stațiune, din punctul *Siliște*, se află mai aproape de satul Poiana și este amplasată tot pe buza terasei, însă pe o pantă mai lină, care a permis păstrarea intactă a sitului comparativ cu cel de la Roșiori, care a suferit dislocări succesive de teren. Distanța dintre așezările de la *Siliște* și *Varniță* este de circa o jumătate de km (pentru detalii consultă harta de la *pl. I* cu cartarea celor trei situri arheologice).

Din punct de vedere al componenței siturilor acestea includ mai multe complexe închise cu multe similitudini privind tipurile de locuințe și proporția numerică:

a) Poiana-Dulcești, punctul *Siliște*: 4 locuințe adâncite, 2 de suprafață, 26 gropi

¹ Gh. Bichir, **Noi contribuții la cunoașterea culturii materiale a carpilor**, în *SCIV*, t. 16, 1965, 4, p. 675-694; Idem, **Les Carpes à la lumière des dernières découvertes archéologiques de Moldavie**, în *Atti*, III, 1966, p. 74-79; Idem, **La civilisation des Carpes (IIe-IIIe siècles de n.è) à la lumière des fouilles archéologiques de Poiana-Dulcești, de Butnărești et de Pădureni**, în *Dacia*, N.S., 11, 1967, p. 177-224; Idem, **Șantierul arheologic de la Poiana-Dulcești**, în *Materiale*, X, 1973, p. 97-103; Idem, **Cultura carpică**, București, 1973, 412 p.

² Cercetarea sitului din punctul *Siliște* a fost inițiată de Gh. Bichir și V. Ursachi. În consecință, colecția Muzeului de Istorie Roman conține piese întregi și fragmentare, din lut, os și piatră, descoperite în anul 1961; o parte au fost incluse în monografia dedicată culturii carpice, însă altele sunt inedite, în general fragmente ceramice lucrate la mână și la roată, de factură locală și de import.

³ Gh. Bichir, **Noi contribuții...**, p. 675-694; Idem, **La civilisation des Carpes...**, p. 177-224; Idem, **Șantierul arheologic de la Poiana-Dulcești...**, p. 103; Idem, **Cultura...**, 412 p.

⁴ G.D. Hânceanu, **Primele rezultate din săpăturile arheologice de la Roșiori-Dulcești (2004)**, în *ArchMold*, XXIX, 2006, p. 159-166; Idem, **Cercetările arheologice din 2005 de la Roșiori-Dulcești (jud. Neamț)**, în *MemAntiq*, XXIV, 2007, p. 419-461; Idem, **Ocupațiile locuitorilor din așezarea dacică de la Roșiori-Dulcești (jud. Neamț)**, în *MemAntiq*, XXV-XXVI (2008-2009), 2010, p. 359-393; Idem, **Decorurile ceramicii la roată din așezarea dacică de la Roșiori-Dulcești (jud. Neamț)**, în *Acta Musei Tutovensis*, V, 2010, p. 76-87; Idem, **Obiecte romane în situl dacic de la Roșiori – Neamț, în Carpica**, XXXIX, 2010, p. 24-25; Idem, **Rolul unei instalații de foc pentru membrii comunității dacice de la Roșiori-Neamț**, în *Acta Musei Tutovensis*, VI, 2011, p. 16-34.

de provizii şi menajere;

b) Poiana-Dulceşti, punctul *Varniţă*: 18 locuinţe adâncite, 3 de suprafaţă, 91 gropi de provizii şi menajere. Acest sit s-a extins şi spre centrul satului, la punctul *Transformator*, unde s-au găsit alte 2 locuinţe adâncite, 2 de suprafaţă şi 9 gropi de provizii şi menajere;

c) Roşiori-Dulceşti, punctul *Țarina Veche*: 3 locuinţe adâncite, 1 de suprafaţă, 23 gropi (5 provizii, 13 menajere, 3 cult, 1 deservire cuptor, 1 şezut).

Se observă prezenţa celor două tipuri de locuinţe (de suprafaţă şi adâncită), în cele trei aşezări, însă cu o preferinţă pentru cele adâncite probabil datorită climei mai reci. De asemenea, gropile menajere şi de provizii sunt nelipsite din cadrul staţiunilor. Siturile de la Roşiori şi Poiana-Silişte sunt mai apropiate ca număr de complexe. Propunem o statistică pentru observarea clară a proporţiilor complexelor şi pentru o vizualizare mai bună a similitudinilor existente, cu specificaţia că pentru Roşiori statistica este provizorie şi orice campanie viitoare poate modifica estimarea actuală:

Fig.1. Aşezarea de la Poiana-Dulceşti, punctul Silişte

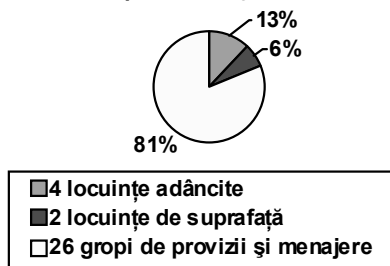

Fig.2. Aşezarea de la Poiana-Dulceşti, punctul Varniţă

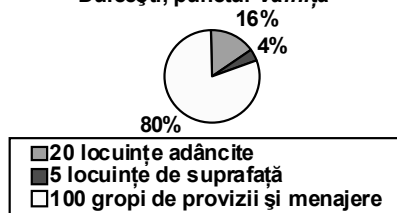

Fig.3. Aşezarea de la Roşiori-Dulceşti, punctul Țarina Veche

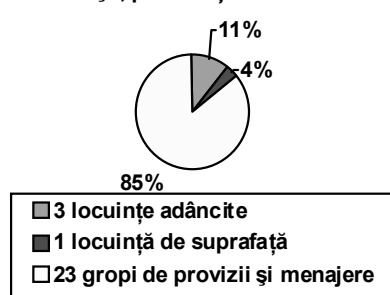
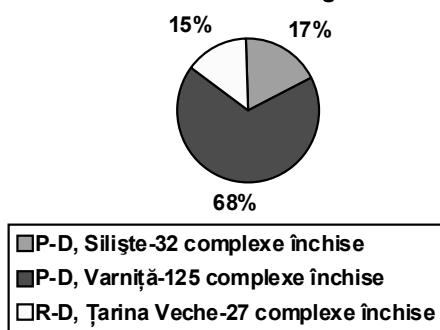

Fig.4. Totalul complexelor din cele trei situri arheologice

În statisticile celor trei situri se remarcă numărul mare al complexelor de la

Poiana, punctul *Varniță*, de altfel așezarea cu cele mai concludente rezultate și unde gama obiectelor este mult mai variată decât în celelalte stațiuni.

*

Cât privește inventarul arheologic există multe asemănări care merită menționate pe categorii de obiecte, după cum urmează:

a) **Ceramica modelată la mână:** se remarcă aspectul grosier, uneori zgrunțuros al vaselor, întrucât compoziția pastei are pe lângă nisip și microprundișuri, cu pietricele sau cu scoică pisată, un degresant ideal pentru aceste recipiente. Printre tipurile prezente în cele trei situri se numără *vasele borcan*, de culoare gălbui-cărmizie, cărmizie (care predomină) și maronie, neornamentate sau decorate cu brâuri simple ori duble de alveole (inclusiv alveole pe buze), iar alteori cu butoni, creștături sau nervură mediană⁵. *Cătuile* sunt mari, medii și miniaturale, tronconice și de culoare gălbui-cărmizie, cărmizie (domină) și maronie. Majoritatea sunt nedecorate și dispun, în general, de o singură toartă (câteva excepții cu două torți)⁶, iar suprafața interioară și exterioară este intens arsă.

Ambele tipuri de recipiente au servit în gospodăriile dacilor, cu scopuri precise, majoritatea vaselor borcan prezentând urme de ardere secundară, în urma folosirii ca vase de gătit, iar cătuile sau ceștile dacice ca opaite. În privința alimentației, pe lângă carne (animale domestice, pește, vânat), diferite soiuri de fructe, rădăcini, plante comestibile, dar și variate specii de moluște (scoica de râu/*Unio* și de lac/*Anodonta*, melcul de livadă/*Helix*), baza zilnică o asigurau cerealele, dovedite prin boabele carbonizate de grâu de la Poiana (ambele puncte)⁷ și grâu, secară, orz de la Roșiori⁸.

b) **Ceramica lucrată la roată:** se distinge prin pasta fină, de culoare cenușie, cărmizie și roșie (predomină vasele cenușii). Această categorie are mai multe tipuri comune, pentru cele trei situri, precum *căni*, *cănițe*, *căni de lux* (câteva cu prag), *străchini*, *castroane*, *strecurători*, *capace*, *fructiere*, *vase de provizii* sau de cărat/păstrat apa (unele cu găuri de reparație), *amforete* și *amfore romane*⁹. Multe

⁵ Gh. Bichir, *Cultura...*, p. 66 (fig. 11), 258 (pl. XLII), 259 (pl. XLIII/1-4), 260 (pl. XLIV/1-4), 261 (pl. XLV/1, 2, 4), 262 (pl. XLVI/1-4), 263 (pl. XLVII/1-5), 264 (pl. XLVIII/1, 3), 265 (pl. XLIX/1, 2), 266 (pl. L/1-3), 270 (pl. LIV/2), 271 (pl. LV/1-7), 275 (pl. LIX/1); G.D. Hânceanu, *Cercetările arheologice din 2005*, p. 438 (pl. X/3-6).

⁶ Gh. Bichir, *Cultura*, p. 254 (pl. XXXVIII/1, 2, 4-6), 255 (pl. XXXIX/1-6; 3-cătuie cu două torți), 256 (pl. XL/1-6, 10, 11; 1-cătuie cu două torți), 257 (pl. XLI/6); G.D. Hânceanu, *Cercetările arheologice din 2005*, p. 438 (pl. X/1, 2); Idem, *Ocupațiile locuitorilor...*, p. 378 (pl. X/1, 3).

⁷ Gh. Bichir, *Cultura...*, p. 46.

⁸ G.D. Hânceanu, *Cercetările arheologice din 2005...*, p. 423, 444 (pl. XIII); Idem, *Ocupațiile locuitorilor...*, p. 360-363 (pl. I, II).

⁹ Gh. Bichir, *Cultura...*, p. 82 (fig. 15), 304 (pl. LXXXVIII/1, 2, 4-6), 306 (pl. XC/6), 315 (pl. XCIX/1, 3, 4), 317 (pl. CI/5), 322 (pl. CVI/1, 2), 339 (pl. CXXIII/1, 3), 340 (pl. CXXIV/1, 3, 5), 341 (pl. CXXV/1), 342 (pl. CXXVI/1-4), 346 (pl. CXXX/1-7), 351 (pl. CXXXV/1, 3), 374 (pl. CLVIII/3); G.D. Hânceanu, *Ocupațiile locuitorilor...*, p. 379 (pl. XI/1-5); Idem, *Decorurile ceramicii la roată...*, p. 83 (pl. II/2-5), 84 (pl. III/1, 2).

dintre ele sunt ornamentate cu diverse motive decorative, executate prin lustruire, cum ar fi brăduți, linii drepte sau vălurite, dispuse orizontal ori vertical, hașuri, iar altele au suprafața exterioră total lustruită¹⁰. În siturile respective s-au identificat și fragmente de vase cu găuri de reparație¹¹.

Exceptând ceramica, care domină inventarele, am identificat similitudini și la alte categorii de piese:

c) **Unelte:** îndeosebi din fier, reprezentând o gamă variată de obiecte, prezente în așezările respective, cum ar fi **cuțitele**, cu lama dreaptă ori curbată, cu mâner și nituri de prindere sau cu peduncul¹². Se alătură, **cuiele** și **cârligele de pescuit**, ultimele cu vârful ascuțit și capătul de prindere înfășurat¹³.

Multe dintre aceste unelte puteau fi produse local, iar în sprijinul acestei idei aducem unele descoperiri de obiecte, precum creuzetele, zgura din fier și lupele¹⁴, care pot susține o astfel de activitate metalurgică, chiar și în lipsa unor cuptoare specializate, întrucât se putea apela la instalații improvizate.

d) **Obiecte de podoabă:** dintre piesele comune siturilor respective se numără o **brățară** din fier, circulară și cu capetele rotunjite, precum și o **verigă** din fier¹⁵.

e) **Obiecte diverse:** scopul diferit al acestor piese ne-a determinat să le grupăm într-o categorie convențională, numită „diverse”, precum **fusaiole**, **greutăți** de la războiul de țesut, **rondele** și **monede imperiale romane** (primele două categorii fiind strâns legate în vederea prelucrării firelor textile)¹⁶. Ambele monede sunt din argint și au fost perforate pentru a fi utilizate ca medalioane, după uzarea și ieșirea din circulație (diferă împărații, Traian pentru Roșiori, Antoninus Pius pentru Poiana).

3. Deosebirile dintre situri

Investigațiile arheologice au distins în cadrul inventarelor și diferențe, dar care

¹⁰ Gh. Bichir, **Cultura...**, p. 74 (fig. 2), 83 (fig. 16), 302 (pl. LXXXVI/1-3), 305 (pl. LXXXIX/1, 2, 8, 10), 316 (pl. C/1), 318 (pl. CII/3, 4, 7), 321 (pl. CV/1, 2), 338 (pl. CXXII/4), 339 (pl. CXXIII/2, 4), 340 (pl. CXXIV/2, 4, 6), 341 (pl. CXXV/3, 5), 351 (pl. CXXV/2), 359 (pl. CXLIII/1-7), 360 (pl. CXLIV/1-4, 6-8), 361 (pl. CXLV/2, 3, 6), 362 (pl. CXLVI/1-3, 5, 6), 363 (pl. CXLVII/1-5); G.D. Hânceanu, **Decorurile ceramicii la roată...**, p. 85 (pl. IV/1-5), 86 (pl. V/1, 2), 87 (pl. VI/1-3).

¹¹ Gh. Bichir, **Cultura...**, p. 369 (pl. CLIII/3, 4); G.D. Hânceanu, **Cercetările arheologice din 2005...**, p. 446 (pl. XV/1).

¹² Gh. Bichir, **Cultura...**, p. 244 (pl. XXVIII/1-4); G.D. Hânceanu, **Cercetările arheologice din 2005...**, p. 456 (pl. XX/1-5).

¹³ Gh. Bichir, **Cultura...**, p. 381 (pl. CLXV/7, 17); G.D. Hânceanu, **Ocupațiile locuitorilor...**, p. 376 (pl. IX/1, 2), 380 (pl. XII/9-12).

¹⁴ Gh. Bichir, **Cultura...**, p. 254 (pl. XXXVIII/7), 377 (pl. CLXI/6); G.D. Hânceanu, **Ocupațiile locuitorilor...**, p. 380 (pl. XII/1-7).

¹⁵ Gh. Bichir, **Cultura...**, p. 398 (pl. CLXXXII/9, 15), 399 (pl. CLXXXIII/5); G.D. Hânceanu, **Primele rezultate...**, p. 165 (pl. III/18); Idem, **Cercetările arheologice din 2005...**, p. 456 (pl. XX/9).

¹⁶ V. Mihăilescu-Bîrliba, **Descoperiri de monede antice și bizantine (III)**, în *MemAntiq*, III, 1971, p. 587; Gh. Bichir, **Cultura...**, p. 246 (pl. XXX), 247 (pl. XXXI/1, 2), 251 (pl. XXXV/1-5); G.D. Hânceanu, **Cercetările arheologice din 2005...**, p. 452 (pl. XVIII/14); Idem, **Ocupațiile locuitorilor...**, p. 370 (pl. VI/1-9), 388 (pl. XVII).

nu întrec similitudinile culturii materiale a celor trei situri. Păstrând structura anterioară, vom aminti aceste deosebiri care constă în materiale, mod de fabricare sau cu totul alte obiecte:

a) **Ceramica modelată la mână:** spre deosebire de situl de la Roșiori, la Poiana (punctul *Siliște*) s-a descoperit un fragment de *capac*, care păstrează butonul circular și o parte din ornamentul alveolat¹⁷. De asemenea, în privința motivelor decorative, în cele două puncte de la Poiana s-au găsit vase cu decoruri reprezentând brăduți¹⁸.

b) **Ceramica lucrată la roată:** unele dintre vase au combinații de motive decorative lustruite, ce diferă de la așezare la așezate (spre exemplu, linii vălurite cu brăduți sau linii vălurite cu hașuri). În cazul amforelor, există fragmente la Poiana-Dulcești (ambele puncte), care au semne incizate sau pictate cu roșu (*tituli picti*)¹⁹, pe când la Roșiori s-a găsit un singur fragment cu o linie roșie pictată pe diagonală²⁰.

c) **Unelte:** uneltele găsite în siturile respective sunt diferite, spre exemplu la Poiana (ambele puncte), s-au descoperit *burghie* și *seceri* din fier²¹, iar la Roșiori s-a găsit o *dăltiță* și un *braț de balanță* din fier²².

Spre deosebire de Roșiori, unde uneltele sunt rare (amintim o seceră și două împungătoare din os²³) la Poiana s-au descoperit și alte obiecte, precum *râșnițe* din tuf vulcanic, un *percutor* din piatră, *ace* din os și din fier²⁴.

d) **Obiecte de podoabă:** tipuri diferite de piese, cum ar fi *oglindea sarmatică*, *mărgelele*, *cataramele* și *fibulele* din fier și bronz de la Poiana-Dulcești (ambele puncte)²⁵ sau fragmentul de *brățară spiralată* din bronz de la Roșiori²⁶.

e) **Obiecte diverse:** piese cu roluri diferite, precum *cățeii de vatră*, un *suport de frigare* din lut, fragmente de la *pahare* din sticlă și o *cheie* din fier din inventarele siturilor de la Poiana-Dulcești (ambele puncte)²⁷.

Nu excludem posibilitatea unor scăpări în cadrul acestei analize, care deși pertinentă este provizorie, întrucât situl de la Roșiori nu este cercetat complet. Totuși, analiza arheologică comparativă a culturii materiale din cele trei situri a permis distingerea câtorva asemănări și deosebiri din inventarele lor. În privința planșelor,

¹⁷ Gh. Bichir, *Cultura...*, p. 341 (pl. CXXV/4).

¹⁸ *Ibidem*, p. 267 (pl. LI/3), 268 (pl. LII/8, 9).

¹⁹ *Ibidem*, p. 92 (fig. 17), 93 (fig. 18), 94 (fig. 19), 374 (pl. CLVIII/1).

²⁰ G.D. Hânceanu, *Obiecte romane...*, p. 63 (pl. X/6).

²¹ Gh. Bichir, *Cultura...*, p. 242 (pl. XXVI/1-4), 243 (pl. XXVII/1-6), 244 (pl. XXVIII/5, 6).

²² G.D. Hânceanu, *Ocupațiile locuitorilor...*, p. 380 (pl. XII/8, 13).

²³ *Ibidem*, p. 364 (pl. III/1-3).

²⁴ Gh. Bichir, *Cultura...*, p. 241 (pl. XXV/2-4), 380 (pl. CLXIV/12, 13), 381 (pl. CLXV/5, 6); percutorul provine din B2/1961 descoperit la Poiana-Siliște și este inedit (colecția Muzeului de Istorie Roman).

²⁵ *Ibidem*, p. 378 (pl. CLXII/7, 8), 379 (pl. CLXIII/6), 382 (pl. CLXVI/1-13), 388 (pl. CLXXII/1-10), 398 (pl. CLXXXII/8, 17).

²⁶ G.D. Hânceanu, *Cercetările arheologice din 2005...*, p. 456 (pl. XX/8).

²⁷ Gh. Bichir, *Cultura...*, p. 247 (pl. XXXI/3), 368 (pl. CLII/5), 370 (pl. CLIV/4, 5), 371 (pl. CLV/1-3), 378 (pl. CLXII/10-12), 381 (pl. CLXV/4).

numărul mare al obiectelor, caracteristicile comune, cunoașterea lor din diverse materiale publicistice ne-a determinat să renunțăm a le relua ilustrativ și să optăm doar pentru cele care au trezit un interes aparte specialiștilor, prin implicațiile asupra vieții comunităților dacice.

**

Cultura materială a celor trei „sate învecinate” ne indică existența certă a unor legături între membrii acestora. Pe lângă un comerț intern, reprezentat de schimbul de mărfuri, de tipul „troc”, aceste așezări aveau și negustori care se ocupau cu un comerț extern, fapt argumentat de numărul mare de amfore, întregi sau fragmentare²⁸, care permiteau depozitarea și transportarea pe apă a uleiului de măsline și a vinului. Râul Moldova permitea accesul la un astfel de comerț, fiind un intermediar al Siretului, ultimul fiind calea de pătrundere spre Dunăre.

Probabil, între respectivii locuitori au apărut, pe baza apropiierilor și asemănărilor culturale, și legături familiale determinate de nevoia formării unui „grup”, care să asigure protecția femeilor și copiilor, securitatea zonei și avutul comunităților. De asemenea, aceste strânse legături pot fi dovedite și prin modalități comune de comportare și participare la viața cotidiană (aceleași ocupații). Totodată, un rol deosebit de important în activitățile umane îl aveau și preocupările religioase, de care am putea lega, cu o oarecare reticență datorată perioadei timpurii, și acele semne diferite ca formă. Așadar, un punct comun al comunităților dacice, din secolele II-III d.Hr., de pe malul Moldovei îl constituie prezența acelor vase întregi sau fragmentare ce au zgâriate, după ardere diferite semne, printre care și cel similar literei X, considerat de o parte dintre arheologi ca fiind echivalentul *Crucii Sfântului Andrei*.

Din diversitatea semnelor de pe vasele de la Poiana-Dulcești (ambele puncte)²⁹, unele animaliere, altele imitând litere variate (U, Z), le-am selectat pe cele care redau un X. Acest semn a fost identificat doar pe recipientele (în număr de 9) găsite în punctul *Varniță*, de la Poiana, și pe cele descoperite în situl de la Roșiori (doar 3). Lipsesc din situl cercetat în punctul *Siliște*, de la Poiana, unde s-au descoperit vase cu altfel de semne, care imită litera Z sau o săgeată³⁰.

²⁸ G.D. Hânceanu, **Obiecte romane...**, p. 36 (inclusiv tabelul statistic) – la Roșiori s-a găsit o amforă întreagă, dar spartă de presiunea pământului și un număr de 214 fragmente de la alte amfore. Pentru Poiana nu avem un număr exact, însă potrivit descrierilor și fotografiilor/desenelor, numărul amforelor se ridică la câteva zeci, pe fiecare sit, și sute la totalul ambelor puncte. Distribuirea materialului la două instituții culturale, din Roman și București, ne-a împiedicat să stabilim un număr precis de recipiente, în consecință le-am aproximat la câteva sute, oricum mai multe decât la Roșiori (în colecția Muzeului de Istorie Roman se află câteva zeci de fragmente inedite, de la buze, torți, funduri, atât de tipul *a1*, cât și de tipul *a3*-potrivit tipologiei propusă de Bichir, de culoare albicioasă, cărămizie și roșie). Poate cu alt prilej, aceste materiale de import, alături de cele locale, o să fie selectate și vor forma subiectul unui alt articol de specialitate.

²⁹ Gh. Bichir, **Cultura...**, p. 89-90.

³⁰ **Ibidem**, p. 339 (pl. CXXIII/5-6), 343 (pl. CXXVII/1-2), 367 (pl. CLI/2).

Modul de realizare al semnelor este același, după ardere, cu ajutorul unui obiect ascuțit, însă forma literei diferă. În cazul celor de la Poiana, semnele imită fie un *X* cu brațele simple (*decussata*), fie litera *X* cu brațele unite orizontal ori vertical (*crux decussata*). Din prima categorie sunt 4 semne³¹ (*pl. II*), iar din a doua 5 semne³² (*pl. IV*). Ele sunt redată singular sau însoțite de alte semne (litera U)³³.

La Roșiori două dintre cele trei semne se găsesc pe suprafața exterioară de la două cănițe³⁴, modelate la roată, una de culoare cenușie și alta cărămizie, iar celălalt este redat pe un fragment de vas borcan³⁵, lucrat la mână de culoare cărămizie, însă pe interior, incizat după spargerea recipientului. Semnul de pe cănița cenușie imită litera *X* (*crux decussata*), cu capetele întoarse spre exterior (*pl. V*), iar celelalte două redau litera *X* (*decussata*), cu brațele simple (*pl. III*).

Astfel de semne sunt extrem de răspândite în lumea dacilor liberi fiind prezente pe vase descoperite atât în așezări cât și în necropole, identificate și cercetate pe teritoriul actual al Moldovei.

Deși timpurii, comparativ cu recunoașterea religiei creștine ca religie oficială în Imperiul Roman (**Edictul de la Mediolanum/Milano**, 313 d.Hr.), semnele pot fi puse, într-o oarecare măsură, în legătură cu evenimentul respectiv, întrucât frământările religioase au marcat începutul mileniului I d.Hr. Totodată, pentru această zonă este binecunoscut și acel pește pictat pe un capac dacic, din perioada clasică, descoperit în cetatea de la Brad³⁶, care denotă cunoașterea și contactul comunităților dacice cu lumea și evenimentele religioase ce se desfășurau pe teritoriul Imperiului Roman (propăvăduirea preceptelor creștine, tensiuni religioase, măsuri drastice împotriva adepților creștinismului, martirajul apostolilor) și care prefigurau schimbări majore de ordin spiritual.

Aceste preocupări religioase similare ne pot indica și posibilitatea existenței unui singur cimitir pentru membrii comunităților respective, situat în apropierea lor, pentru a servi în scopuri comune. Ipoteză ce are ca argument și distanța mică dintre situri dar și lipsa descoperirii unei necropole pentru dacii liberi din cele trei așezări de pe malul Moldovei.

³¹ **Ibidem**, p. 338 (pl. CXXII/3), 347 (pl. CXXXI/2), 366 (pl. CL/3), 368 (pl. CLII/2); D.Gh. Teodor, **Creștinismul la est de Carpați. De la origini și până în secolul al XIV-lea**, Iași, Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, 1991, p. 120 (fig. 2/3, 5-7).

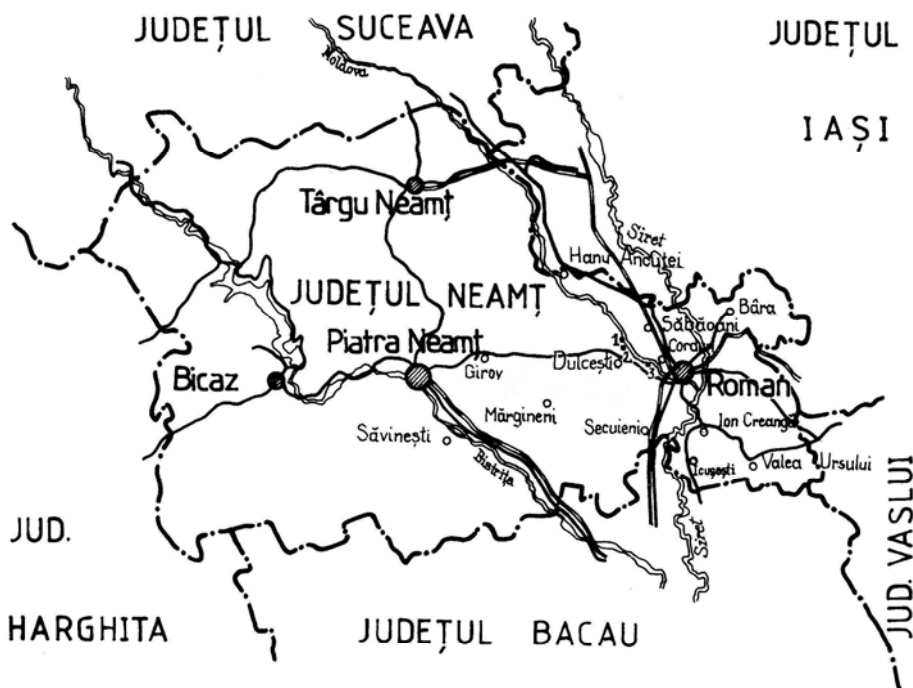
³² Gh. Bichir, **Cultura...**, p. 304 (pl. LXXXVIII/3), 367 (pl. CLI/1, 3), 368 (pl. CLII/4), 369 (pl. CLIII/5); D.Gh. Teodor, **op.cit.**, p. 120 (fig. 2/1, 2, 4, 8, 9).

³³ Gh. Bichir, **Cultura...**, p. 368 (pl. CLII/2).

³⁴ G.D. Hânceanu, **Cănițele cu semne din așezarea de la Roșiori-Dulcești**, în *Carpica*, XXXIV, 2005, p. 115-122.

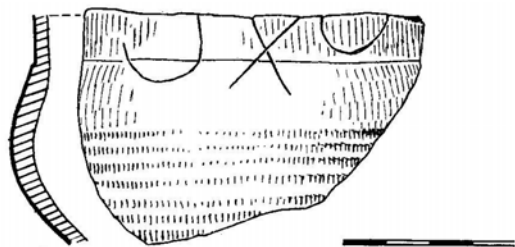
³⁵ Inedit. Descoperit în campania anului 2006, în Gr. 2 a Cas. A, la 1m adâncime.

³⁶ V. Ursachi, **Un nouveau motif décoratif sur la poterie dace peinte**, în *SAA*, VII, 2000, p. 345-350 (fig. 1).

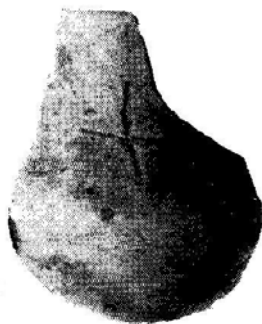

- limită de județ
- șosea
- cale ferată
- oraș
- comună
- râu
- situri arheologice: 1, PD-Siliște; 2, PD-Varniță; 3, RD-Țarina Veche

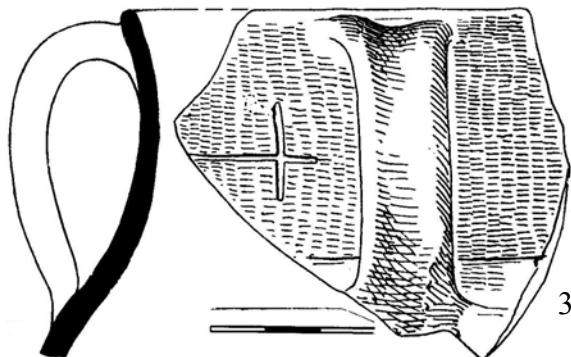
Pl. I: Harta județului Neamț – amplasarea siturilor arheologice, din secolele II-III d.Hr., de la Poiana-Dulcești, punctul Siliște (PD-Siliște), Poiana-Dulcești, punctul Varniță (PD-Varniță) și Roșiori-Dulcești, punctul Țarina Veche (RD-Țarina Veche)
 La carte du département de Neamț – emplacement des sites archéologiques (II-III-ième siècle après J.C.), Poiana-Dulcești (le point Siliște), Poiana-Dulcești (le point Varniță) et Roșiori-Dulcești (le point Țarina-Veche).

1

2

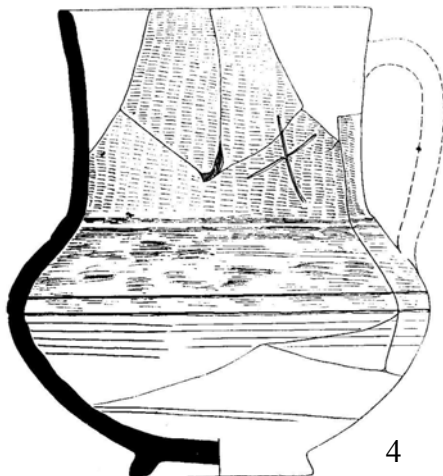

3

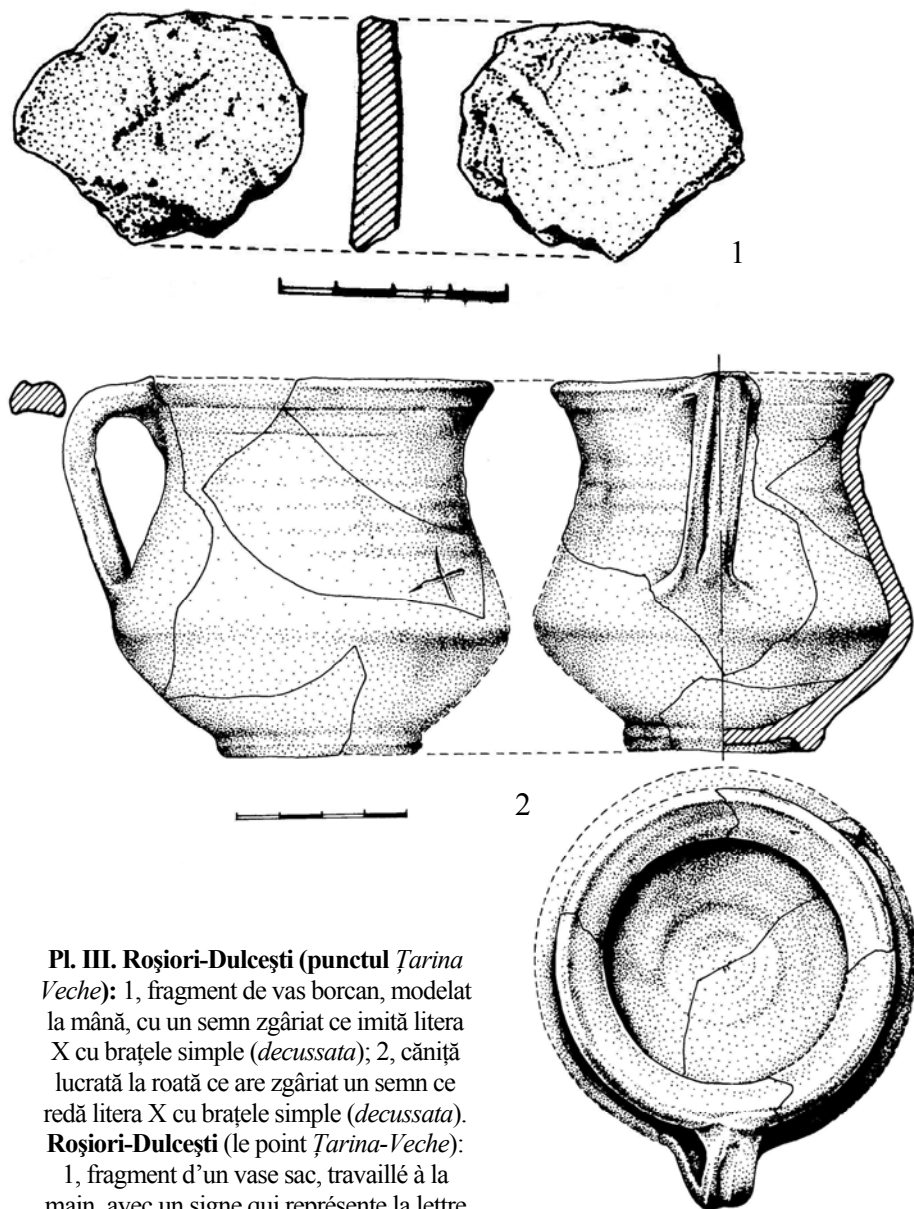
Pl. II. Poiana-Dulcești (punctul Varniță):

1-4, vase modelate la roată, cu semne zgâriate ce imită litera X (*decussata*), cu brațele simple (după Gh. Bichir)

Poiana-Dulcești (le point Varniță): 1-4, vases céramiques travaillés à la roue du potier, avec des signes qui imitent fidèlement la lettre X (*decussata*), avec des bras simples (d'après Gh. Bichir).

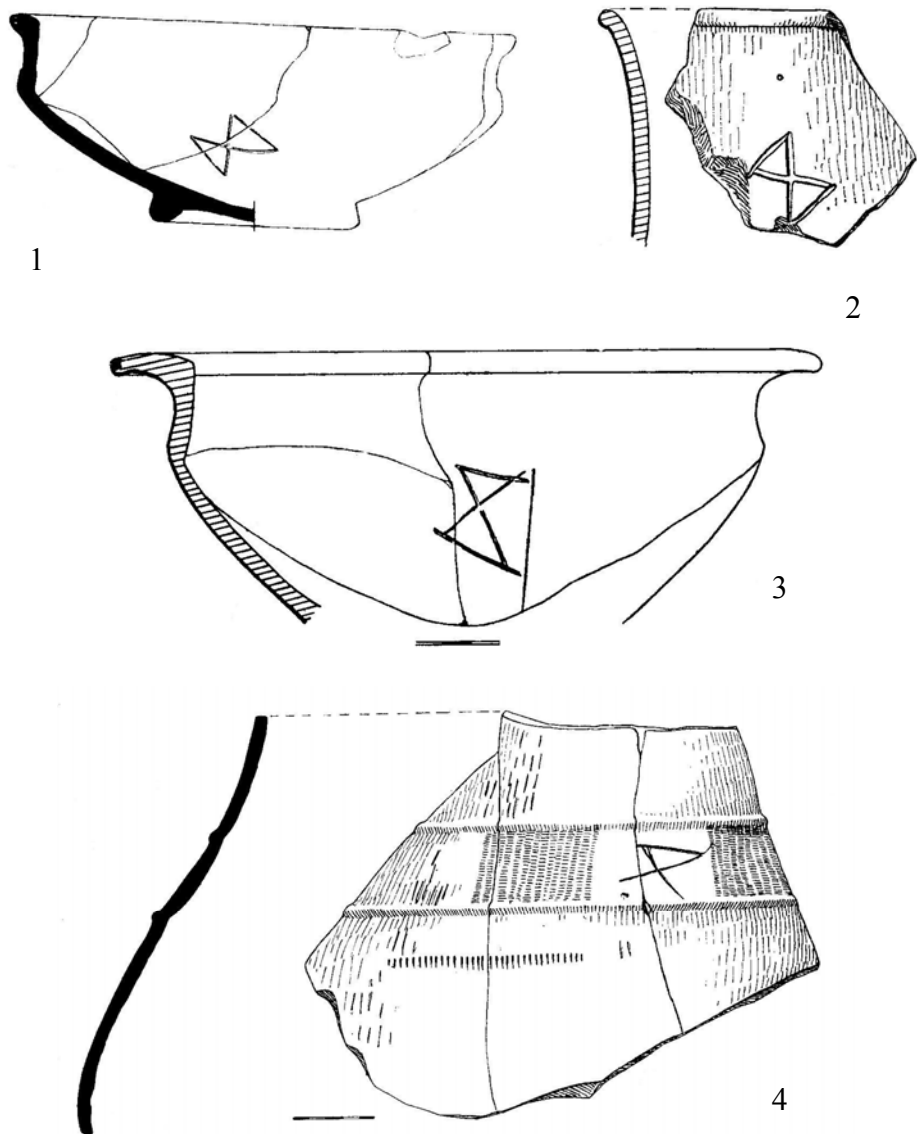
4

Pl. III. Roșiori-Dulcești (punctul Țarina Veche): 1, fragment de vas borcan, modelat la mână, cu un semn zgâriat ce imită litera X cu brațele simple (*decussata*); 2, căniță lucrată la roată ce are zgâriat un semn ce redă litera X cu brațele simple (*decussata*).

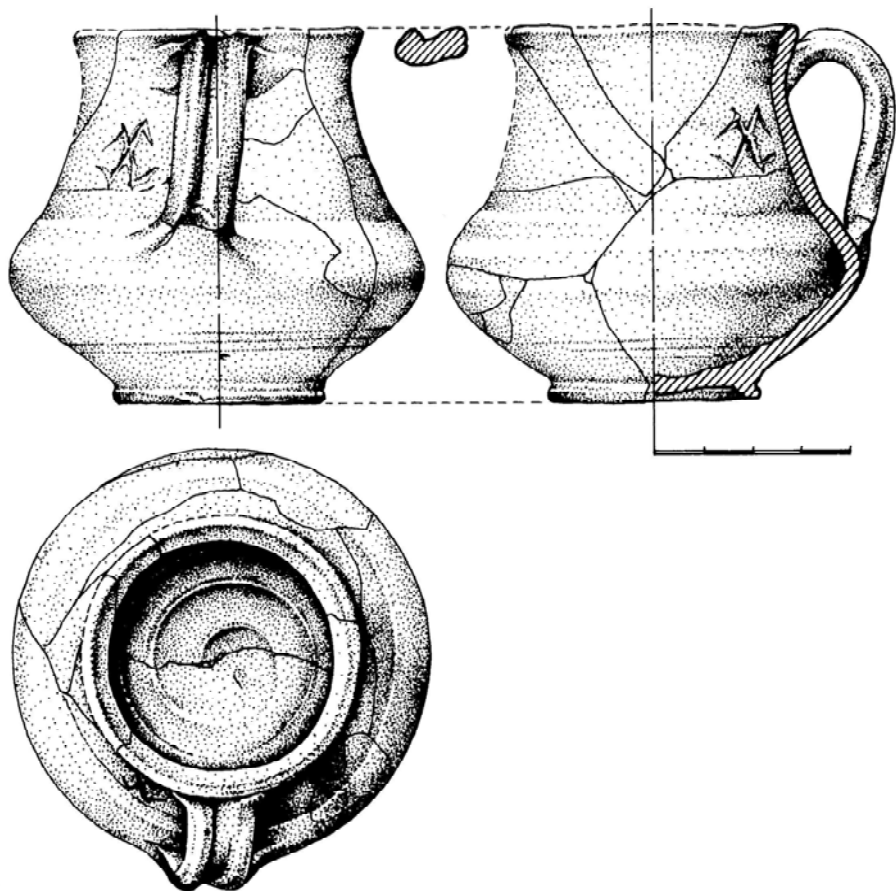
Roșiori-Dulcești (le point Țarina-Veche):

1, fragment d'un vase sac, travaillé à la main, avec un signe qui représente la lettre X avec des bras simples (*decussata*); 2, cruchon travaillé à la roue du potier, avec un signe qui représente la lettre X avec des bras simples (*decussata*).

Pl. IV. Poiana-Dulcești (punctul Varniță): 1-5, vase lucrate la roată, cu semne zgâriate ce imită litera X (*crux decussata*), cu brațele unite pe orizontală ori verticală (după Gh. Bichir)

Poiana-Dulcești (le point Varniță): 1-5, vases céramiques travaillés à la roue du potier, avec des signes qui représentent la lettre X (*crux decussata*), avec les bras unies horizontalement ou verticalement (d'après Gh. Bichir).

Pl. V. Roșiori-Dulcești (punctul Țarina Veche): căniță modelată la roată, cu un semn ce imită litera X și cu brațele întoarse în sens invers (*crux decussata*).

Roșiori-Dulcești (le point Țarina-Veche): cruchon travaillé à la roue du potier, avec un signe qui représente la lettre X et les bras orientés inversement (*crux decussata*).

DENUMIRILE STĂPÂNIRILOR BIZANTINE DE LA DUNĂREA INFERIOARĂ DIN SECOLELE X-XII ȘI SEMNIFICAȚIA LOR

*Vasile Mărculeț**

Les dénominations des possessions byzantines du inférieur Danube des Xe-XIIe siècles et leur signification

Résumé

Pendant la période étendue entre 971 et la fin du XIIe siècle, les possessions byzantines au Bas-Danube apparaissent mentionnées dans les sources byzantines, sigiliographiques et littéraires, sous huit noms: **1.** *Ioannoupolis et Dorostolon* (Ἰωαννουπόλεως καὶ Δοροστόλου), **2.** *Theodoroupolis* (Θεοδορούπολις), **3.** la *Mésopotamie Occidentale* ou de l' *Ouest* (Μεσοποταμίας τῆς Δύσεως), **4.** *Dristra* (Δρίστρας) et/ou *Dorostolon* (Δορόστολον/Δοροστόλων), **5.** les *villes d'Istros* ou dans la formule étendue *les villes et les terres d'Istros*, **6.** les *villes paristriennes* (παρίστριοι πόλεις), **7.** *Paristrion* (Παριστρίων/Παρίστριον), **8.** *Paradounavon* (Παραδουνάβων). Pour le XIIe siècle, on constate que plusieurs sources littéraires emploient, pour désigner les régions du Danube, les noms des *villes paristriennes* et *Paristrion*, identiques avec deux employées par des sources littéraires pour indiquer l'unité militaire-administrative danubienne au XIe siècle. Aucune des dénominations employées pour désigner les possessions byzantines du Bas-Danube, n'a pas un caractère strictement officiel. À l'exception des noms *Paristrion*, les *villes paristriennes* et les *villes d'Istros*, en formule étendue *les villes et les possessions d'Istros*, qui se retrouvent seulement dans les sources littéraires, toutes les autres, considérées être officielles – *Théodoroupolis*, *Dristra*, *Dorostolon*, *Mésopotamie Occidentale* et *Paradounavon* – se retrouvent, autant dans des sources sigiliographiques, mais aussi littéraires. Cette constatation nous permet tirer la conclusion que, pendant que dans le cas des noms *Théodoroupolis*, *Dristra*, *Dorostolon*, la *Mésopotamie Occidentale* et *Paradounavon* la signification et le caractère officiel sont prédominants, les autres – *Paristrion*, les *villes paristriennes* et les *ville d'Istros*, avec la formule étendue *les villes et les possessions d'Istros* – ont une signification et un caractère exclusivement géographique.

Mots clés: *Dristra*, *Dorostolon*, *Ioannoupolis*, *Théodoroupolis*, la *Mésopotamie Occidentale* ou de l'*Ouest*, les *villes de Istros*, les *villes paristriennes*, *Paristrion*, *Paradounavon*.

Cuvinte cheie: *Dristra*, *Dorostolon*, *Ioannoupolis*, *Theodoroupolis*, *Mesopotamia Occidentală* sau a *Apusului*, *orașele de la Istros*, *orașele paristriene*, *Paristrion*, *Paradounavon*.

Victoria obținută de împăratul Ioannes I Tzimiskes asupra marelui cneaz al Kievului, în vara anului 971, soldată cu recucerirea Bulgariei răsăritene și de nord-est,

a permis basileului să restabilească frontiera Imperiului Bizantin pe sectorul răsăritean al Dunării inferioare. Teritoriile riverane fluviului, din amonte de Dristra/Dorostolon (Silistra) și până pe litoralul Mării Negre, incluzând și spațiul danubiano-pontic au constituit o unitate militar-administrativă distinctă, care va cunoaște de-a lungul timpului o serie de reorganizări succesive.

Desființarea Țaratului Bulgar în anul 1018 de către împăratul Basileios II (976-1025), a fost urmată de organizarea în fostele sale teritorii a mai multor unități militar-administrative bizantine. Stăpânirile imperiului de la Dunărea de Jos au fost incluse într-o unitate militar-administrativă distinctă, care ocupa un teritoriu delimitat aproximativ de cursul inferior al Dunării din amonte de Vidin și până la guri în nord, culmile Munților Balcani în sud, litoralul Mării Negre de la gurile Dunării și până la sud de Varna în est și, foarte probabil, valea Timocului în vest¹.

Asupra istoriografiei problemei. Denumirile stăpânirilor bizantine de la Dunărea de Jos și succesiunea lor a mai făcut de-a lungul timpului subiectul unor investigații ale diferiților cercetători români și străini. Rezultatele și concluziile lor diferă însă, fiind influențate îndeosebi de nivelul descoperirilor și al cercetărilor momentului. Întrucât o abordare exhaustivă este imposibilă în cadrul demersului nostru, ne vom limita la a selecta câteva din opiniile exprimate de-a lungul timpului.

La mijlocul secolului trecut, în lucrarea sa de sinteză consacrată ducatelor Paristrion și Bulgaria, Nicolae Bănescu identifica pentru stăpânirile bizantine de la Dunărea de Jos două denumiri principale: *Paristrion*, denumire folosită cu precădere de scriitorii bizantini, și *Paradounavon* sau *Paradounavis*, formă specifică limbii comune². Alte denumiri folosite pentru a desemna aceleași realități militar-administrative, identificate de istoricul român au fost: „*orașele de la Istros*”, „*orașele paristriene*” sau „*Dristra-Dorostolon*”³.

Două decenii mai târziu, pe baza studierii lucrării intitulate **Taktikon Scorialensis**, redactată, foarte probabil, la sfârșitul domniei lui Ioannes I Tzimiskes sau la începutul celei a lui Basileios II, istoricul grec identifica pentru stăpânirile bizantine de la Dunărea de Jos denumirile *Mesopotamia Occidentală* și *Dristra*⁴. După anul 1000, conchide același istoric, denumirea stăpânirilor bizantine din regiune va fi cea de *Paristrion* sau *Paradunavon*, în timp ce *Mesopotamia Occidentală* va

* Doctor în istorie. Profesor la Colegiul Tehnic *Mediensis*, din Mediaș

¹ V. Mărculeț, **Thema Paristrion-Paradunavon – c.1018/1020-c.1200/1202 – Istorie-Evoluție-Rol**, Mediaș, 2008, p. 24-25; Cf. E. Stănescu, **Denumirile bizantine ale regiunii de la Dunărea de Jos – în secolele X-XII – și sensul lor istoric**, în *SCIV*, 19, 1968, 3, p. 483-485; Cf. M. Șesan, **Les thèmes byzantins à l'époque des Commènes et des Anges (1081-1204)**, în *RÉSEE*, XVI, 1978, 1,, p. 47-48; Cf. I. Bica, **Thema Paristrion (Paradounavon) în istoriografia bizantină și română**, Pitești, 2003, p. 107-108.

² N. Bănescu, **Les duchés byzantins de Paristrion (Paradounavon) et de Bulgarie**, Bucarest, 1946, p. 58.

³ *Ibidem*, p. 58-68.

⁴ N.A. Oikonomides, **Recherches sur l'histoire du Bas-Danube aux Xe-XIe siècles: La Mésopotamie de l'Occident**, în *RÉSEE*, III, 1965, 1-2, p. 57, 62, 73.

dispărea din surse⁵.

Cu peste patru decenii în urmă, abordând această problemă, istoricul Eugen Stănescu preciza, spre exemplu, că „*dintru început se poate observa că denumirile acestei regiuni se împart în două categorii: 1) cu referire la orașul de reședință Dristra-Dorostolon [...], sau cu referire la Dunăre (Istros, Danoubis), sub două forme, fie: 2) sub formă substantivală: Paradounabon-Paradiunabis, fie: 3) sub formă adjectivală: Paristrion*”⁶. În demersul său, istoricul român preciza că a luat în considerare, „*în primul rând pe cele care întrunesc următoarele trei elemente: denumirea regiunii, titlurile sau funcțiile exercitate, titularul acestora*”⁷. În sfârșit, în finalul demonstrației sale, autorul identifică următoarea succesiune în evoluția denumirilor purtate de stăpânirile bizantine de la Dunărea de Jos: „*Dristra-Paristrion-Paradounabon, fără ca aceasta să însemne o diviziune rigidă*”, conchidea el⁸.

Ulterior, reluând succint discuția asupra denumirilor unității militar-administrative bizantine de la Dunărea de Jos, Eugen Stănescu conchidea: „*Rezultatul unei cercetări de acest gen ne oferă trei denumiri: 1. Dristra-Dorostolon; 2. «orașele paristriene»; 3. Paradounabon-Paradounabis – dintre care prima și ultima sunt atestate, în afară de numeroasele mențiuni literare, de sigilografie și de documente*”⁹.

Din punct de vedere cronologic, istoricul rămâne consecvent opiniei exprimate anterior. Ca urmare el susține că „*dacă noi admitem certe modificările datelor care ne apar perfect justificate, obținem următoarea ordine: Dristra-Paristrion-Paradounabon, ilustrând pentru secolul al XI-lea fazele inițiale, mijlocii și finale, ținând cont de faptul că pentru secolul al XII-lea nu avem vreo denumire specială din punct de vedere administrativ și militar*”¹⁰.

În ceea ce privește denumirea unității militar-administrative de la Dunărea de Jos în epoca analizată, E. Stănescu identifică: „*pentru Dristra-Dorostolon «strategatul»; pentru Paristrion vagul «arhontat» de orașe; în timp ce pentru Paradounabon-Paradounabis ducatul-katepanat este precis exprimat*”¹¹. Dintre cele trei denumiri, conchidea istoricul, „*numai prima și ultima dintre denumiri au o valoare strict oficială, în timp ce secunda este, în primul rând, de ordin geografic*”¹².

Câțiva ani mai târziu, pe baza sigiliilor unor guvernatori, descoperite la Preslav, istoricul bulgar Ivan Jordanov identifica pentru ultimul sfert al secolului al X-

⁵ Ibidem, p. 75.

⁶ E. Stănescu, *op.cit.*, p. 470.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem, p. 480.

⁹ Idem, *Byzance et les Pays roumains aux IXe-XVe siècles*, în *Actes du XIVe Congrès International des Etudes Byzantines*. Bucarest, 6-12 septembre 1971, vol I, București, 1974, p. 402.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem.

lea următoarele denumiri pentru stăpânirile bizantine de la Dunărea de Jos: *Dorostolon*, *Theodoroupolis* și *Mesopotamia*¹³. În ceea ce privește organizarea acestora, pentru epoca analizată, specialistul bulgar identifică: *thema Dorostolonului*, *thema Theodoroupolis*, înlocuite ulterior cu *katepanatul Mesopotamiei*, compus din strategiile Dorostolon și Mesopotamia Occidentală¹⁴. În 976 sau într-un an imediat următor, regiunile din nord-estul Bulgariei și de la Dunărea de Jos au fost reunite în *thema Ioannoupolis* și *Dorostolon*, care va fi funcționat până cu puțin înainte de 986, când teritoriile Thraciei și Mesopotamiei să fi fost reunite într-o singură themă, care și-a perpetuat existența până la începutul secolului al XI-lea¹⁵.

Problema succesiunii unităților militar-administrative bizantine de la Dunărea de Jos și a denumirilor lor a fost reluată recent și de alți specialiști. Spre exemplu, într-o lucrare redactată la începutul primului deceniu al secolului nostru, Ion Bica identifică următoarele denumiri: *thema Dristra (Dorostolon)*, *orașele paristriene*, *katepanatul Paradounavon* și *ducatul Paradounavon*¹⁶.

În ceea ce privește succesiunea unităților militar-administrative, autorul ne oferă o concluzie mult simplificată. Invocând sursele literare și sigilografice, el consideră că începând cu Ioannes I Tzimiskes și pe toată durata domniei lui Basileios II, la Dunărea de Jos „a funcționat fără întrerupere *thema D(r)istra (Dorostolon)*”, pentru ca din 1042/1043, ca urmare a reformelor administrative operate de împăratul Constantin IX Monomachos, în aceste regiuni să fie organizat *katepanatul Paradounavon*¹⁷.

Câțiva ani mai târziu, abordând problema organizării militare la Dunăre, istoricul Alexandru Madgearu identifică pentru secolele X-XI următoarea succesiune a denumirilor stăpânirilor bizantine de la Dunărea de Jos: *katepanatul de Dristra (971-înainte de 975)*, *thema Dristra (înainte de 975-până probabil în 1018)*, *thema Dristra sau a orașelor paristriene (1018-1059)* și *thema Paradunavon (1059-1095?)*¹⁸. În opinia sa „denumirea oficială *Dristra* a fost păstrată de provincia dunăreană până pe la mijlocul secolului al XI-lea”, după care a fost înlocuită de Paradunavon, care „a în titulatura oficială abia către sfârșitul deceniului al șaselea, foarte probabil la inițiativa lui Isaac I Comnenul”¹⁹.

Cu privire la denumirile și funcționarea în secolul al XI-lea a *themei Dristra* sau a orașelor paristriene, respectiv a *thema Paradunavon*, la baza concluziilor sale stă analiza titlurilor comandanților de la Dunărea de Jos, relevată de sursele literare și sigilografice, respectiv de *archon* și *kateoano*, care apar alternativ în respectivele

¹³ I. Jordanov, **Pečati na Leon Sarakinopol ot Velikij Preslav**, în *Arheologia*, 24, 1982, 1, p. 21.

¹⁴ **Ibidem**.

¹⁵ **Ibidem**.

¹⁶ I. Bica, **op.cit.**, p. 71-148.

¹⁷ **Ibidem**, p. 78, 106-107.

¹⁸ Al. Madgearu, **Organizarea militară bizantină la Dunăre în secolele X-XII**, Târgoviște, 2007, p. 71.

¹⁹ **Ibidem**, p. 48, 52.

titluri. Referindu-se la acest aspect, el conchide că „*această alternativă archon/katepan nu înseamnă însă că s-ar fi produs modificări succesive în exercitarea conducerii. Se observă că denumirea de archon a fost folosită doar în cronicile lui Skylitzes și Attaliates, în timp ce sigiliile, care erau atașate la documente oficiale, conțin doar denumirea de katepan. De regulă, titlul de archon se referea la conducătorul unei regiuni autonome periferice. Totuși, în cazul themei dunărene nu se poate vorbi de o asemenea autonomie. Probabil că autorii celor două cronici au fost influențați de modul în care era percepută provincia de la Dunăre, populată de «mixobarbari». [...] Prin urmare, zona mixobarbară era o periferie din punct de vedere imaginar nu numai geografic. Ea era mixobarbară nu din cauza unui procent mai mic sau mai mare de populație negreacă, ci fiindcă ea era situată între două luni. Astfel, utilizarea termenului archon pentru unii din conducătorii themei Dristra sau Paradunavon de către autorii cronicilor exprima doar concepția acestora, nu și titlul oficial*”²⁰.

În opinia noastră, chiar dacă ne raliem celei exprimate de Al. Madgearu, considerăm că aceasta se cuvine a fi completată, în câteva puncte. În primul rând, considerăm că este util să consemnăm faptul că titlul de archon, folosit pentru a-i desemna pe unii guvernatori de la Dunărea de Jos, apare nu numai în lucrările lui Ioannes Skylitzes și Mihail Attaleiates, ci și în cele ale cronicarilor Georgios Kedrenos²¹, care-l preia pe Ioannes Skylitzes, de Ioannes Zonaras²². În al doilea rând, ținem să precizăm că titlurile de *archon* și *katepano* nu sunt singurele utilizate de cronicarii bizantini pentru a-i desemna pe guvernatorii themei de la Dunărea de Jos. Un al treilea titlu, folosit alternativ cu cele menționate, este cel de *dux*, care apare, atât în lucrările lui Ioannes Skylitzes, cât și în cele ale lui Ioannes Zonaras și Anna Comnena²³.

Referindu-se la utilizarea denumirilor stăpânirilor bizantine de la Dunărea de Jos, Al. Madgearu consideră că „*denumirea oficială Dristra a fost păstrată de provincia dunăreană până la mijlocul secolului al XI-lea*”²⁴. În ceea ce privește denumirea Paradunavon, același autor consideră că „*aparitia titulaturii Paradunavon indică reorganizarea regiunii dunărene. Thema de Dristra a fost înlocuită cu thema Paradunavon, probabil cu aceeași întindere. Putem presupune că schimbarea a fost*

²⁰ *Ibidem*, p. 72.

²¹ Georgius Cedrenus, *Historiarum compedium*, în Georgius Cedrenus, Ioannis Scylitzes ope ab Immanuele Bekkero, suppletus et emendatus, t. II, Bonnae, 1839, p. 555, 585.

²² Ioannis Zonarae, *Epitome historiarum* cum Caroli Ducangii suisque annotationibus, edidit Ludovicus Dindorfius, vol. IV, Lipsiae, 1871, p. 199.

²³ Ioannis Scylitzae curopalatae, *Excerpta ex Breviario historico*, în Georgius Cedrenus, Ioannis Scylitzes ope ab Immanuele Bekkero, suppletus et emendatus, t. II, Bonnae, 1839, p. 719; Ioannis Zonarae, *op.cit.*, p. 223; Anna Comnena, *Alexiada*, editată de Marina Marinescu și N.Ș. Tanașoca, București, 1977, VIII, IX, 7.

²⁴ Al. Madgearu, *op.cit.*, p. 48.

făcută de Isaac I Comnenul (1057-1059), cu ocazia campaniei sale din 1059 contra Ungariei și a pecenegilor”²⁵.

Denumirile bizantine de la Dunărea de Jos și semnificația lor. În ceea ce ne privește, nu suntem de acord decât parțial cu concluziile specialiștilor prezentate mai sus. Coroborarea informațiilor transmise de sursele literare cu cele provenite din cele sigilografice ne relevă o realitate mai complexă.

Cea mai veche denumire sub care apar menționate stăpânirile bizantine de la Dunărea de Jos este *Ioannoupolis și Dorostolon* (Ιωαννουπόλεως και Δοροστόλου). Denumirea, adoptată după numele principalelor centre urbane din zonă – Ioannoupolis (Preslav) și Dorostolon (Silistra) –, este folosită pentru scurt timp la începutul deceniului 8 al secolului al X-lea. Ea se regăsește, în primul rând în surse sigilografice, dar numele celor două orașe apar și în sursele literare²⁶.

O altă denumire sub care sunt cunoscute stăpânirile bizantine de la Dunărea de Jos este cea de *Theodoroupolis* (Θεοδορούπολις), după numele dat de Ioannes I Tzimiskes, cetății Dristra sau Dorostolon, după cucerirea ei de la ruși. Numele dat metropolei dunărene de basileul constantinopolitan apare atât în surse literare, cât și sigilografice.

Din relatarea lui Leo Diaconus, aflăm că împăratul, „după ce a cucerit Misia (Moesia-Bulgaria răsăriteană, n.n.) pentru romei (bizantini, n.n.), a schimbat numele Dorustolonului în Theodoroupolis, după numele stratelatesului și martirului Theodoros”²⁷. Sursele sigilografice sunt reprezentate de patru sigilii, descoperite la Preslav, aparținând katepanului de Theodoroupolis, Sisinius, *basilikos protospatharios*²⁸.

În literatura de specialitate s-au conturat două curente privind veridicitatea informației privind schimbarea numelui Dorostolonului de către Ioannes I Tzimiskes în Theodoroupolis: unul, al cărui reprezentanți consideră veridică informația transmisă de Leo Diaconus; altul, al cărui exponenți o contestă, susținând că orașul, numit de basileul bizantin cu acest nume, ar fi fost Euchaita (Avhat) din Paphlagonia²⁹. Fără a insista asupra controverselor pe acest subiect, considerăm totuși,

²⁵ *Ibidem*, p. 52.

²⁶ I. Jordanov, *op.cit.*, p. 22; P. Diaconu, *Despre organizarea administrativ-militară a regiunii Dunării de Jos în vremea lui Ioan Tzimiskes (Contribuții pe marginea articolului: Sigiliile lui Leon Sarakinopulos de la Preslavul Mare)*, în *SCIVA*, 27, 1986, p. 167; Leonis Diaconi Caloënsis, *Historiae libri decem et liber de velitatione bellica Nicephori Augusti*, e recensione Caroli Benedicti Hasii, Bonnae, 1828, p. 138.

²⁷ Leonis Diaconi Caloënsis, *op.cit.*, p. 157-158.

²⁸ I. Jordanov, *op.cit.*, p. 20-21; idem, *Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria*, vol. 1: *Byzantine Seals with Geographical Names*, Sofia, 2003, nr. 33.1; P. Diaconu, *op.cit.*, p. 168.

²⁹ Cu privire la opiniile exprimate, vezi: N. Bănescu, *op.cit.*, p. 68; E. Stănescu, *Byzance et les Pays roumains aux IXe-XVe siècles*, p. 397; I. Jordanov, *Pečati na Leon Sarakinopul ot Velikij Preslav*, p. 21; N.A. Oikonomides, *op.cit.*, p. 62; I. Barnea, *Stăpânirea bizantină asupra Dobrogei între anii 971-*

că nu este exclus ca, cel puțin pentru o perioadă, Dristra să fi purtat acest nume în cinstea Sf. Theodoros Stratelates, după cum nu este exclus ca ambele orașe să fi primit același nume, motiv pentru care includem denumirea *Theodoroupolis*, între cele purtate de stăpânirile bizantine de la Dunărea inferioară. Cert este faptul că anterior anului 975 sau 976, orașul de la Dunăre își recapătă vechea denumire – Dristra sau Dorostolon – cea de Theodoroupolis ieșind din uz.

Denumirea *Mesopotamia Occidentală* sau a *Apusului* (Μεσοποταμίας τῆς Δύσεως), a fost identificată, așa cum am precizat mai sus, de Nikolas Oikonomides în lucrarea de tactică bizantină, *Taktikon Scorialensis*. Din lucrarea menționată, rezultă clar că denumirea *Mesopotamia [Occidentală]* era purtată în epocă, atât de un *katepanat*, cât și de un *strategat (strategia)*³⁰. Denumirea themei, arătată ca fiind organizată ca *ducat*, apare de asemenea pe sigiliile generalului bizantin Damianos Dobromir, *anthypatos și patrikios*, datate prin 1002³¹, ceea ce înseamnă că, atât denumirea cât și unitatea militar-administrativă și-a perpetuat existența, cel puțin, până la cumpăna secolelor X-XI.

O denumire frecvent întâlnită, sub care apar stăpânirile bizantine de la Dunărea de Jos este *Dristra* (Δρίστρα) sau *Dorostolon* (Δορόστολον/Δοροστόλων), după numele orașului de reședință a unității militar-administrative. Ea este purtată de stăpânirile bizantine din regiune încă din ultimul sfert al secolului al X-lea, după recucerirea de către Ioannes I Tzimiskes a regiunilor estice și nord-estice ale Țaratului Bulgar. Dacă datarea sigiliilor unor guvernatori de la Dristra în jurul anului 1025 – *Theodoros, primikerios*, și *David, protospatharios*³² – este corect făcută de editorii lor, înseamnă că denumirea a fost folosită neîntrerupt și după desființarea Țaratului Bulgar în 1018, până la sfârșitul primului sfert al secolului al XI-lea. În ceea ce ne privește, așa cum vom arăta mai jos, credem că guvernarea lui David protospatharios ar trebui datată mai degrabă în primii ani ai secolului al XI-lea. În această perioadă, denumirea *Dristra* apare exclusiv pe sigiliile guvernatorilor din zonă, numiți *strategi*³³, iar cea de *Dorostolon*, atât pe sigiliile unora dintre aceștia, cât și în unele

1185: **Thema paristrion (Paradunavon)**, în I. Barnea, Șt. Ștefănescu, **Din istoria Dobrogei**, vol. III: **Bizantini, români și bulgari la Dunărea de Jos**, București, 1971, p. 73, n. 5; P. Diaconu, **op.cit.**, p. 171-172; Al. Madgearu, **op.cit.**, p. 29-30.

³⁰ N.A. Oikonomides, **op.cit.**, p. 57, 73.

³¹ I. Jordanov, **Pečati na Leon Sarakinopol ot Velikij Preslav**, p. 21; idem, **Pečatite ot strategijata v Preslav (971-1088)**, Sofia, 1993, p. 127-128, nr. 237-238; idem, **Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria**, vol. 1: **Byzantine Seals with Geographical Names**, p. 88-89, nr. 33.1; idem, **Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria**, vol. 2: **Byzantine Seals with Family Names**, Sofia, 2006, p. 130-131, nr. 168-169; P. Diaconu, **op.cit.**, p. 168.

³² I. Jordanov, **Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria**, vol. 1: **Byzantine Seals with Geographical Names**, nr. 23.4, 35C.20; W. Seibt, **Review of Jordanov, Corpus I**, în *Byzantinische Zeitschrift*, 98, 2005, p. 131.

³³ I. Jordanov, **Pečati na Leon Sarakinopol ot Velikij Preslav**, p. 22-23; idem, **Pečatite ot strategijata v Preslav (971-1088)**, nr. 218-219, 358; idem, **Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria**, vol. 1:

surse literare, respectiv în lucrarea lui Georgios Kedrenos, care-l preia pe Ioannes Skylitzes, în contextul transmiterii unor informații legate de o posibilă invazie a pecenegilor în imperiu în anul 1017³⁴. După 1017, denumirea *Dorostolon*, folosită pentru a desemna stăpânirile bizantine de la Dunărea de Jos, dispare din surse.

La rândul său, după 1025, pentru o perioadă de timp, denumirea *Dristra* dispare și ea din sursele bizantine, pentru a reapărea abia de pe la mijlocul secolului al XI-lea, atât în legende de pe sigiliile unor guvernatori bizantini, cât și în unele surse literare. Sursele sigilografice sunt reprezentate de sigiliile katepanilor Constantin [...]polites (?), *patrikios*, și Leon Drimys, *patrikios* și *anthypatos*, date în c.1050, respectiv 1052³⁵. Din punctul nostru de vedere, nu este exclusă însă posibilitatea ca guvernarea lui Constantin [...]polites (?) la Dristra, pe care ne-am permis să-l identificăm ipotetic cu katepanul Constantin Artoklines, menționat de Georgios Kedrenos și Mihail Psellos ca ocupând această funcție în timpul lui Mihail IV Doukas³⁶, să se fi consumat între 1034 și 1041. În ceea ce privește sursele literare, denumirea *Dristra*, cu referire la stăpânirile bizantine de la Dunărea inferioară, este folosită doar de Mihail Attaleiates cu ocazia prezentării evenimentelor din timpul răscoalei orașelor de la Dunăre din 1072-1073³⁷.

Pentru perioada cuprinsă între finalul primului sfert și sfârșitul secolului al XI-lea, denumirea care ni se relevă cel mai frecvent exclusiv în sursele literare pentru stăpânirile bizantine de la Dunărea de Jos este cea de *orașele de la Istros* sau în formula extinsă *orașele și ținuturile de la Istros*. Cu una sau alta dintre aceste denumiri stăpânirile bizantine apar menționate în secolul al XI-lea în operele cronicarilor Georgios Kedrenos (iunie 1043), Mihail Attaleiates (1053 și 1065) și Ioannes Skylitzes (1043 și 1065)³⁸.

A doua denumire a stăpânirilor bizantine de la Dunărea inferioară, care se regăsește exclusiv în sursele literare este cea de *orașele paristriene* (*παρίστριοι πόλεις*). Denumirea, menționată pentru prima dată în sursele bizantine la mijlocul

Byzantine Seals with Geographical Names, nr. 23.3, 23.4, 23.5, 35C.20; idem, **Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria**, vol. 2: **Byzantine Seals with Family Names**, 360-363; P. Diaconu, **op.cit.**, p. 167; W. Seibt, **Review of Jordanov, Preslav**, în *Byzantinische Zeitschrift*, 89, 1996, p. 136; idem, **Review of Jordanov, Corpus I**, p. 131.

³⁴ Georgius Cedrenus, **op.cit.**, p. 465.

³⁵ J. Nesbitt, N. Oikonomides, **Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art**, Washington D.C., 1991, p. 150-151, nr. 65.1; I. Jordanov, **Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria**, vol. 2: **Byzantine Seals with Family Names**, p. 147; A.-K. Wassiliou, W. Seibt, **Die byzantinischen Bleisiegel in Österreich, 2 Teil: Zentral- und Provinzialverwaltung**, Vienna, 2003, p. 268, nr. 193.

³⁶ Georgius Cedrenus, **op.cit.**, p. 541; Mihail Psellos, **Cronografia. Un veac de istorie bizantină (976-1077)**, editată de R. Alexandrescu și N.Ș. Tanașoca, Iași, 1998, p. 81.

³⁷ Michaelis Attaliotae, **Historia**. Opus a Wladimiro Bruneto de Presle, Institutu Gallici Socio, inventum descriptum correctum, recognovit Immanuel Bekkerus, Bonnae, 1853, p. 205.

³⁸ Georgius Cedrenus, **op.cit.**, p. 555; Michaelis Attaliotae, **op.cit.**, p. 83, 95; Ioannis Scylitzae curopalatae, **op.cit.**, p. 654.

deceniului 5 al secolului al XI-lea va fi întâlnită sporadic până la sfârșitul secolului al XII-lea. În forma *orașele paristriene* este folosită de Georgios Kedrenos și Ioannes Skylitzes în 1045³⁹, Ioannes Zonaras în 1065, Nikephoros Bryennios, pentru perioada 1071-1078. Cu această denumire stăpânirile bizantine apar menționate și la mijlocul secolului al XII-lea în geografia ecleziastică a lui Nilos Doxopatrīs din 1143, care menționează între scaunele arhieriești subordonate direct Patriarhiei Ecumenice de la Constantinopol și „*orașele paristriene*”⁴⁰.

Denumirea *Paristrion* (Παρίστριον/Παρίστριον) apare menționată în secolul al XI-lea în lucrările lui Ioannes Skylitzes și Ioannes Zonaras, în legătură cu evenimentele din 1072-1073, în cea a Annei Comnena, cu privire la evenimentele din 1087⁴¹. În secolul al XII-lea denumirea este utilizată de Anna Comnena cu prilejul relatării invaziei cumane din 1114⁴², precum și în cele ale lui Ioannes Kynnamos, cu ocazia relatării conflictului cu Ungaria de la începutul domniei lui Manuel Comnenos⁴³, și Niketas Choniates, care descrie o campanie a aceluiași împărat spre regiunile apusene al Paristrionului⁴⁴. Este foarte posibil însă ca în cazul ultimilor doi autori bizantini, denumirea Paristrion să se refere, nu la regiunea Dunării inferioare, ci la zona Belgrad-Braničvo, din sectorul Dunării mijlocii.

În sfârșit, ultima denumire relevată de sursele sigilografice și literare este cea de *Paradounavon* (Παραδουνάβων). În sursele sigilografice, denumirea *Paradounavon* apare explicită doar pe sigiliile katepanilor Mihail, *vestarches*, și Symeon, *vestis*, datate de editorii lor în c. 1060, respectiv, c. 1065⁴⁵. În sursele literare, denumirea apare doar în *Alexiada* Annei Comnena, care o utilizează cu prilejul prezentării dejucării unui complot, organizat prin 1094 împotriva împăratului Alexios I Comnenos de unii dintre colaboratorii acestuia⁴⁶.

În acest punct, realizarea demersului nostru ne permite mai multe constatări. Prima dintre ele este aceea că niciuna dintre denumirile folosite pentru a desemna stăpânirile bizantine de la Dunărea de Jos nu are un caracter strict oficial. Cu excepția denumirilor *Paristrion*, *orașele paristriene* și *orașele de la Istros*, cu formula extinsă

³⁹ Ioannis Scylitzae curopalatae, **op.cit.**, p. 585; Ioannis Zonarae, **op.cit.**, p. 199; Nicephori Bryennii, **Commentarii**, recognovit Augustus Meineke, Bonnae, 1836, p. 100.

⁴⁰ **Fontes Historae Daco-Romanae (Izvoarele istoriei României)**, vol. III, București, 1975, III, p. 162-163 / Nilos Doxopatrīs.

⁴¹ Ioannis Scylitzae curopalatae, **op.cit.**, p. 719; Ioannis Zonarae, **op.cit.**, p. 223; Anna Comnena, **op.cit.**, VII, II, 3.

⁴² Anna Comnena, **op.cit.**, XIV, VIII, 1.

⁴³ Ioannis Cinnami, **Epitome rerum ab Ioanne et Alexio Comnenis gestarum**, ad fidem Codicis Vaticani, recensuit Augustus Meineke, Bonnae, 1836, p. 118-119.

⁴⁴ Nicetae Choniatae, **Historia**, ex recensione Immanuelis Bekkeri, Bonnae, 1835, p. 166.

⁴⁵ G. Zacos, **Byzantine Lead Seals II, compiled and edited by J.W. Nesbitt**, Bern, 1984, nr. 602; Cf. I. Barnea, **Noi contribuții la istoria themei Paristrion (Paradunavon)**, p. 269-270, nr. 3; I. Jordanov, **Pečatite ot strategijata v Preslav (971-1088)**, n. 289; idem, **Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria**, vol. 1: **Byzantine Seals with Geographical Names**, nr. 58.3.

⁴⁶ Anna Comnena, **op.cit.**, VIII, XIV, 7.

orașele și ținuturile de la Istros, care se regăsesc exclusiv în sursele literare, toate celelalte, considerate a fi oficiale – *Theodoroupolis*, *Dristra*, *Dorostolon*, *Mesopotamia Occidentală* și *Paradounavon* – se regăsesc, atât în sursele sigilografice, cât și în cele literare. O a doua constatare este legată de semnificația și caracterul lor. Astfel, în timp ce în cazul denumirilor *Theodoroupolis*, *Dristra*, *Dorostolon*, *Mesopotamia Occidentală* și *Paradounavon* semnificația și caracterul oficial sunt predominante, celelalte – *Paristrion*, *orașele paristriene* și *orașele de la Istros*, cu formula extinsă *orașele și ținuturile de la Istros* – au o semnificație și un caracter exclusiv geografic.

Considerații finale. Pentru perioada cuprinsă între 971 și sfârșitul secolului al XII-lea stăpânirile bizantine de la Dunărea de Jos apar menționate în sursele bizantine, sigilografice și literare, sub opt denumiri: **1.** *Ioannoupolis și Dorostolon* (Ιωαννουπόλεως και Δοροστόλον), **2.** *Theodoroupolis* (Θεοδορούπολις), **3.** *Mesopotamia Occidentală* sau *a Apusului* (Μεσοποταμίας τῆς Δύσεως), **4.** *Dristra* (Δρίστρας) și/sau *Dorostolon* (Δορόστολον/Δοροστόλων), **5.** *orașele de la Istros* sau în formula extinsă *orașele și ținuturile de la Istros*, **6.** *orașele paristriene* (παρίστριοι πόλεις), **7.** *Paristrion* (Παριστρίων/Παρίστριον), **8.** *Paradounavon* (Παραδουνάβων).

Pentru secolul al XII-lea, constatăm că o serie de surse literare folosesc pentru a desemna regiunile de la Dunăre, denumirile *orașele paristriene* și *Paristrion*, identice cu două dintre cele folosite de sursele literare pentru a desemna unitatea militar-administrativă dunăreană în secolul al XI-lea. Acest lucru permite concluzia că, foarte probabil, thema Paristrion-Paradunavon și-a continuat existența și pe durata secolului al XII-lea, ea încetându-și existența prin anii 1201-1202, în urma cuceririi succesive a teritoriilor sale de către Țaratul Vlaho-Bulgar.

Niciuna dintre denumirile folosite pentru a desemna stăpânirile bizantine de la Dunărea de Jos nu are un caracter strict oficial. Cu excepția denumirilor *Paristrion*, *orașele paristriene* și *orașele de la Istros*, cu formula extinsă *orașele și ținuturile de la Istros*, care se regăsesc exclusiv în sursele literare, toate celelalte, considerate a fi oficiale, – *Theodoroupolis*, *Dristra*, *Dorostolon*, *Mesopotamia Occidentală* și *Paradounavon* – se regăsesc, atât în sursele sigilografice, cât și în cele literare. Această constatare ne permite concluzia că, în timp ce în cazul denumirilor *Theodoroupolis*, *Dristra*, *Dorostolon*, *Mesopotamia Occidentală* și *Paradounavon* semnificația și caracterul oficial sunt predominante, celelalte – *Paristrion*, *orașele paristriene* și *orașele de la Istros*, cu formula extinsă *orașele și ținuturile de la Istros* – au o semnificație și un caracter exclusiv geografic.

ORAȘUL BÂRLAD – ORIGINE ȘI EVOLUȚIE PÂNĂ ÎN SECOLUL XVII

Manuela Ghiurcă

La ville de Bârlad – origine et évolution jusqu'au XVIIe siècle Résumé

La ville de Bârlad est située à carrefour des anciennes routes commerciales. Sa situation géographique particulière et les ressources économiques existantes dans la région ont déterminé le développement de la ville.

Le foyer de la ville est situé entre les collines Fălciu et Tutova, avec un microclimat spécifique, avec une température moyenne annuelle de 9,5°C et des précipitations suffisantes. La région bénéficie d'un réseau hydrographique riche et des sols qui offrent des conditions propices à l'agriculture et l'élevage, une flore et une faune variées et certaines des richesses du sous-sol. Tous ces facteurs ont créé des conditions favorables pour la vie humaine depuis les temps anciens.

La zone géographique où est le foyer la ville de Bârlad est caractérisée par des éléments naturels favorables pour la vie humaine. La zone a été habitée depuis le Paléolithique jusqu'à nos jours.

Il est admis que la première attestation en documents de la ville de Bârlad est mentionnée dans un document, le 28 Juin 1401, où est mentionné le propriétaire foncier Negru ainsi témoin.

À partir du 28 Juin 1401 la ville de Bârlad est fréquemment mentionnée dans les documents. Il y a des nombreuses informations sur l'économie de l'époque, des relations commerciales existantes dans la région, mais avec des autres pays, des diverses transactions foncières, des aspects juridiques, administratives, sociales, politiques et culturels.

Ces sources écrites ne sont pas suffisantes pour clarifier tous les aspects sur l'origine et l'évolution de la ville de Bârlad, mais elles sont très importantes pour les conclusions qui s'imposent. Les sources écrites, analysées conjointement avec les sources archéologiques existantes contribuent à façonner une image plus claire de la ville médiévale de Bârlad.

Les fouilles entreprises ont une contribution importante pour l'histoire de Bârlad. Les recherches archéologiques ont révélé des habitations, des fours, des fragments de poteries, des objets en fer, des pièces de monnaie et des os d'animaux.

La ville était dirigée par des groupes administratifs, représentant les citoyens et le dirigeant, ils ont eu des obligations administratives, foncières et judiciaires. Il y a de nombreux documents dans lesquels les groupes administratifs sont attestés.

La ville de Bârlad possédait comme les autres villes de la Moldavie, des habitations et des boutiques, des terres agricoles, qui comprenaient des champs, des pâturages, des prairies, des vignes, des vergers, des ruchers, des lacs, des moulins et des forêts. Mais au-delà de la frontière les villes ont eu un terrain qui s'appelait *ocol* (détour) et qui avait plusieurs villages situés autour de la ville.

La population de la ville de Bârlad au Moyen Âge, du point de vue ethnique, a été mixte. Les Roumains étaient la majorité mais il y avait aussi des Hongrois, des Arméniens, des Juifs, des Bulgares, des Russes, des Allemands, des Bohémiens.

Au Moyen Âge la condition sociale et religieuse a été très importante. Du point de vue social, comme en témoignent les documents, en Moldavie ont existé plusieurs catégories des nobles et des dignitaires, des prêtres et des moines, des artisans, des commerçants des paysans et des esclaves. L'élément social essentiel a été représenté principalement par des artisans et puis des commerçants. La vie commerciale a connu un développement spéciale entre XVe-XVIe siècles, chose certifiée par des privilèges commerciaux accordés par les dirigeants de Moldavie.

Les villes étaient des centres du pays avec une grande importance économique et administrative mais, sans doute, elles ont été également des places pour les grands événements culturels et artistiques.

Les sources écrites et archéologiques attestent que la ville de Bârlad a eu au Moyen Âge un rôle particulièrement important.

Mots clés: *la ville de Bârlad, les privilèges commerciaux, Moyen Age, la première attestation, origine et évolution*

Cuvinte cheie: *orașul Bârlad, privilegiile comerciale, epoca medievală, atestarea documentară, origine și evoluție*

În primele documente existente, orașul Bârlad apare menționat ca fiind un centru vamal important. Așezarea geografică favorabilă activității umane, precum și unele condiții social istorice au determinat apariția și dezvoltarea orașului, care în anumite perioade s-a înscris între cele mai importante centre urbane din Moldova. De-a lungul văilor, încă din cele mai vechi timpuri, s-au organizat drumuri, permițând orașului bune legături cu așezările din preajmă și de la distanțe apreciabile. Pe lângă orașul Bârlad, după cum este consemnat în documente, trecea „drumul cel mare pe care se transporta spre Polonia și părțile de sus ale Moldovei, mărfurile venite din Turcia și din Muntenia”¹.

1. Cadrul fizico-geografic

Bârladul este așezat „pe râul cu același nume”², în sectorul sudic al Podișului Moldovei. Orașul se situează în zona de contact dintre dealurile Fălciului la est și colinele Tutovei la vest, ambele forme de relief fiind subunități ale Podișului Bârladului. În zonă sunt mai multe văi în confluență: dinspre est valea Popeni, a Trestianeii și a Jăravățului; dinspre nord văile Horoiata și Simila; din nord-vest râul Tutova³.

Valorile altitudinale cele mai ridicate ale dealurilor din apropierea orașului se

¹ I. Antonovici, **Documente bârlădene**, vol. IV, **Acte dela mulți șoltuzi și dregători ai Bârladului și alte acte vechi de prin seculii XV, XVI, XVII, XVIII, XIX. Cu 2 facsimile în text și alte 2 anexate la fine**, Bârlad, 1924, p. 92, nr. LVI.

² D. Cantemir, **Descrirea Moldovei**, prefată Ion Ciocanu, Chișinău, Editura Hyperion, 1992, p. 22.

³ Al. Roșu, **Geografia fizică a României**, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1980, p. 413.

înregistrează în Dealul Crângului, 311 m (la vest) și Dealul Mare, 264 m (la est). Relieful este format din dealuri și văi largi, orientate preponderent nord-sud. Altitudinea maximă: 485 m – Dealul Mângăralei, în nord-vest și 425 m – Dealul Cetățuii, în partea de nord-est. Altitudinea medie este de 250-350 m. Altitudinea minimă este de 10 m în lunca Prutului⁴.

Regiunea în care este așezat orașul Bârlad se încadrează în climatul temperat-continental, temperatura medie anuală fiind de 9,5°C, iar direcția predominantă a vântului este nord și sud. Rețeaua hidrografică este reprezentată în special de cursul mijlociu al râului Bârlad, cu afluenții Vaslui, Crasna, Tutova și Zeletin, iar în partea de sud-est a județului de râul Elan, afluent al Prutului. Zona oferă soluri care asigură condiții bune pentru agricultură și creșterea animalelor, floră și faună variată, precum și unele bogății ale subsolului⁵.

Varietatea reliefului, rețeaua hidrografică densă, fertilitatea solului și particularitățile climatice din zona Bârladului au contribuit încă din vechime la desfășurarea cu intensitate a vieții în această parte a Moldovei.

2. Dovezi ale locuirii în zonă până la apariția orașului

Vatra orașului Bârlad și împrejurimile sale au fost locuite încă din cele mai vechi timpuri. Cercetările arheologice întreprinse în orașul medieval Bârlad, precum și în împrejurimile acestuia, au scos la suprafață numeroase artefacte care atestă locuirea neîntreruptă încă din paleolitic⁶.

Prezența omului vânător-culegător a putut fi identificată prin intermediul artefactelor descoperite la Banca, Sîpeni-Blăgești, Perieni, Murgeni, Mănăstirea-Mălușteni și Mălușteni⁷.

Urme de locuire din neolitic au fost descoperite în zona orașului Bârlad în urma investigațiilor întreprinse la Perieni⁸, Trestiana-Grivița⁹, Bârlălești-Epurenii¹⁰,

⁴ Coord. Gen. M. Măciu, Aurora Chioreanu, V. Vlăsceanu, **Enciclopedia geografică a României**, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, p. 769-779; **Județele României Socialiste**, București, 1969, p. 511-514.

⁵ **Idem**.

⁶ G. Coman, **Statornicie, continuitate. Repertoriul arheologic al județului Vaslui**, București, 1980, p. 43-285; Al. Andronic, **Mărturii arheologice privind continuitatea de locuire pe meleagurile vasluiene**, în *ActaMM*, I, 1979, p. 9-18.

⁷ N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița, Emilia Zaharia, **Așezări din Moldova de la paleolitic până în secolul al XVIII-lea**, București, Editura Academiei, 1970, p. 310-311, 328, 349-356, 357; G. Coman, **op.cit.**, p. 55-56, 74-76, 173-176; N. Zaharia, **Descoperiri paleolitice în Moldova efectuate între anii 1952-1957**, în *ArhMold*, I, 1961, p. 34-35; M. Brudiu, Eugenia Popușoi, **Cercetări paleolitice la Mălușteni (jud. Vaslui)**, în *Carpica*, IV, 1971, p. 21-29.

⁸ M. Petrescu-Dîmbovița, **Sondajul stratigrafic de la Perieni**, în *Materiale*, III, 1957, p. 65-82; G. Coman, **op.cit.**, p. 106.

⁹ Eugenia Popușoi, **Trestiana. Monografie arheologică**, Bârlad, Editura Sfera, 2005, p. 7-12.

¹⁰ A. Nițu, **Reprezentări antropomorfe în decorul plastic al ceramicii de stil Cucuteni A**, în *SCIV*, 18, 4, 1967, p. 554; Idem, **Reprezentări feminine dorsale pe ceramica neo-eneolitică carpato-balcanică**, în *MemAntiq*, II, 1970, p. 85; Idem, **Noi descoperiri de reprezentări antropomorfe în relief pe ceramica Cucuteni A**, în *Carpica*, IV, 1971, 82-88; G. Coman, **op.cit.**, p. 127-130; M. Rotaru, **Un ciocan dublu**

Epurenii¹¹, Dodești-Viișoara¹², Igești-Blăgești¹³, Banca¹⁴, Ivești, Simila-Zorleni, Fedești-Șuletea, Lățești-Murgeni, Mălușteni, Bârlad¹⁵. Vestigiile descoperite au contribuit la cunoașterea culturii materiale și spirituale a triburilor locale de agricultori.

Pentru epoca bronzului, în vatra orașului Bârlad și împrejurimile sale, au fost identificate, în urma cercetărilor efectuate, mai multe așezări, majoritatea aparținând bronzului mijlociu și târziu, cum ar fi cele de la Epurenii¹⁶, Perieni¹⁷, Pogana¹⁸, Banca, Podu Pietriș-Perieni, Simila-Zorleni, Bârlălești-Epurenii, Blăgești, Bozia-Fălciu, Bârlad¹⁹. Prin descoperirile enumerate s-a remarcat predilecția populației din această zonă pentru agricultură și creșterea vitelor²⁰.

Deosebite sunt obiectele de bronz descoperite la Cârja-Murgeni, Puiești, precum și depozitele de bronzuri de la Bârlad, Bozia-Fălciu, Duda-Epurenii și Ghermănești-Banca, Tomești-Pogana, care au permis stabilirea a trei serii cronologice caracteristice pentru întreaga Moldovă de la sfârșitul epocii bronzului și începutul primei epoci a fierului, Hallstatt. Toate aceste descoperiri atestă, în zona orașului Bârlad, prezența triburilor tracice de agricultori și păstori, cu puternice legături cu Transilvania, unde la acea vreme, metalurgia bronzului a atins apogeul²¹.

Unele materiale, descoperite prin cercetări sistematice precum cele de la Epurenii, Banca, Pietriș-Perieni, Simila-Zorleni, Buda-Epurenii, Bursuci-Epurenii, Bârlad au pus în evidență prezența unor comunități din Hallstat (secolele X-IV î.Hr.) în zona orașului Bârlad²².

descoperit la Bârlălești, în *ActaMM*, XXX, vol. I, 2009, p. 7-8.

¹¹ Elvira Safta, **Epurenii, com. Epurenii, jud. Vaslui**, în *CCA. Campania 2000*, Suceava, 2001, p. 81.

¹² A. Nițu, **Reprezentări feminine**, p. 83; G. Coman, **op.cit.**, p. 265-267.

¹³ Eugenia Popușoi, **Aspecte ale elementelor vestimentare în plastica de la Igești, com Blăgești (jud. Vaslui)**, în *Carpica*, IV, 1971, p. 89-94; G. Coman, **op.cit.**, p. 76-78; M. Rotaru și colab., **Săpăturile arheologice de la Igești-„Scândureni”, comuna Blăgești, județul Vaslui (campania 2007)**, în *ActaMM*, XXVIII-XXIX, 2007-2008, p. 12-23.

¹⁴ Ruxandra Maxim-Alaiba, **Banca, „Șapte case”, jud. Vaslui**, în *Situri arheologice cercetate în perioada 1983-1992*, Brăila, 1996, p. 10.

¹⁵ N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița, Emilia Zaharia, **op.cit.**, p. 312-313, 324, 323, 344-345, 347-348, 349.

¹⁶ Eugenia Popușoi, **Epurenii, jud. Vaslui**, în *Situri arheologice cercetate în perioada 1983-1992*, Brăila, 1996, p. 46; G. Coman, **op.cit.**, 1980, p. 126.

¹⁷ Eugenia Popușoi, **Perieni, „La Rateș”, jud. Vaslui**, în *Situri arheologice cercetate în perioada 1983-1992*, Brăila, 1996, p. 85.

¹⁸ Eadem, **Pogana, „Râpa Mății”, jud. Vaslui**, în *Situri arheologice cercetate în perioada 1983-1992*, Brăila, 1996, p. 89.

¹⁹ N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița, Emilia Zaharia, **op.cit.**, p. 310-311, 310-311; 312-313, 328-329, 332, 339-341.

²⁰ A.C. Florescu, **Contribuții la cunoașterea culturii Noua**, în *ArhMold*, II-III, 1964, p. 145-147; T. Udrescu, **Descoperiri arheologice în jumătatea sudică a Moldovei cu privire la Cultura Noua**, în *Carpica*, VI, 1973-1974, p. 20-23.

²¹ M. Petrescu-Dîmbovița, **Depozitele de bronzuri din România**, București, Editura Academiei, 1977, p. 77, 144-145.

²² Eugenia Popușoi, **Epurenii...**, p. 46; N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița, Emilia Zaharia, **op.cit.**, p. 310-

Continuitatea de locuire în județul Vaslui, în zona orașului Bârlad, este dovedită și pentru a doua epocă a fierului. Au fost descoperite monede de argint, imitații locale după tetradrahma lui Filip al II-lea, numite de tip Huși-Vovriești la Bârlad, Epureni, Murgeni, și o serie de importuri elenistice documentate de descoperirea numeroaselor vase grecești și de răspândirea în lumea geto-dacică a monedelor macedonene de la Filip al II-lea și Alexandru cel Mare, așa cum o dovedesc descoperirile de la Bârlad, Murgeni, Fedești-Șuletea²³, ceea ce constituie o mărturie a stadiului de dezvoltare social-economică a zonei, care în secolele III-II î.Hr. avea propria monedă.

De o importanță deosebită sunt monedele și tezaurile monetare datând din secolele I-III d.Hr. descoperite la Bârlad, Cetățuia-Puiesti²⁴. La aceste descoperiri numismatice se adaugă și cele privind importurile romane reprezentate prin amfore de la Vătrișoia sau Murgeni²⁵. De asemenea, așezările și necropolele carpice din secolele II-III d.Hr. au fost identificate într-un număr însemnat, atestându-se un contact cu imperiul roman, dar și cu lumea sarmatică, așa cum o dovedesc descoperirile de la Bârlad, Epureni, Ghermănești-Banca, Ivești, Suseni-Băcani, Giurcani-Găgești, Șuletea, Lățești-Murgeni, Mălușteni, Rânceni-Berezeni²⁶.

Și în secolele III-IV d.Hr. este atestată prezența populației băștinașe pe cale arheologică prin descoperirile de la Pietriș²⁷, Fălciu²⁸, Fîntînele-Zorleni²⁹, Fedești-Șuletea³⁰, Ivești³¹, Epureni³² și Valea Seacă-Bârlad³³.

311, 312-113, 328-329, 332, 336, 341; Elvira Safta, **op.cit.**, p. 81; Ruxandra Alaiba, **Banca Gară, comuna Banca, jud. Vaslui**, în *CCA. Campania 2008*, Târgoviște, 2009, p. 73-74.

²³ Al. Andronic, **op.cit.**, p. 11; Tamila Marin, **Fedești „Cetățuie”, com. Șuletea, jud. Vaslui**, în *CCA. Campania 1998*, Vaslui, 1999, p. 40.

²⁴ V. Mihăilescu-Bîrliba, **Circulația monetară la triburile libere de la răsărit de Carpați (sec. II-IV)**, în *MemAntiq*, II, 1970, p. 325-326.

²⁵ Ș. Sanie, **Două mici depozite de amfore romane descoperite în Moldova**, în *SCIV*, 19, 2, 1968, p. 345-350.

²⁶ N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița, Emilia Zaharia, **op.cit.**, p. 319, 330, 343-344, 376, 345-346, 347-348, 349, 352; G. Coman, **op.cit.**, p. 55-56, 61, 70-72, 126, 164-164, 233-234.

²⁷ N. Zaharia, Emilia Zaharia, V. Palade, **Sondajul din necropola de la începutul epocii migrațiilor de la Pietriș**, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 591-597.

²⁸ V. Palade, **Necropola din sec IV e.n. de la Fălciu (jud. Vaslui)**, în *Carpica*, IV, 1971, p. 215-223.

²⁹ Idem, **Un cuptor de la Fîntînele (com Zorleni, jud. Vaslui)**, în *MemAntiq*, I, 1969, p. 339-361.

³⁰ Idem, **Un nou centru de prelucrare a cornului de cerb în secolul al IV-lea e.n. de la Fedești, com Șuletea (jud. Vaslui)**, în *Carpica*, IV, 1971, p. 207-214; M. Mamalaucă, **Șuletea, com. Șuletea, jud. Vaslui**, în *CCA. Campania 2000*, Suceava, 2001, p. 247-248.

³¹ M. Mamalaucă, **Ivești, jud. Vaslui**, în *Situri arheologice cercetate în perioada 1983-1992*, Brăila, 1996, p. 63; Idem, **Pogonești-Ivești, jud. Vaslui**, în *CCA. Campania 1996*, București, 1997, p. 46; Idem, **Pogonești-Ivești, jud. Vaslui**, în *CCA. Campania 1997*, Călărași, 1998, p. 58; Idem, **Pogonești-Ivești, jud. Vaslui**, în *CCA. Campania 1998*, Vaslui, 1999, p. 87; Idem, **Polocin, com. Ivești, jud. Vaslui**, în *CCA. Campania 2003*, Cluj-Napoca, 2004, p. 244-245; M. Mamalaucă și colab., **Polocin, com Pogonești, jud. Vaslui**, în *CCA. Campania 2007*, Iași, 2008, p. 231-232.

³² N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița, Emilia Zaharia, **op.cit.**, p. 337; Ruxandra Alaiba, V. Alaiba, **Banca Gară-Șapte Case. Ceramică-forme, funcții, proporții**, în *ActaMM*, XXX, vol. I, 2009, p. 9-36.

Continuitatea de locuire a populației autohtone este dovedită și pentru secolele V-XI, datorită cercetărilor de suprafață, a sondajelor și săpăturilor arheologice sistematice întreprinse în județul Vaslui. Astfel au fost descoperite așezările datând din secolele VI-VII la Bârlad, Bîrlălești-Epurenii, Dodești-Viișoara, Horga-Epurenii, Fălciu, Pojorâni-Vetrișoia, Simila-Zorlenii, Vădenii-Murgenii³⁴. Populația din aceste așezări a întreținut relații strânse cu lumea sud-dunăreană și bizantină, dovadă fiind numeroasele obiecte de podoabă, monedele izolate și tazele monetare bizantine³⁵. Descoperirile arheologice din zona bârlădeană dovedesc pentru secolele următoare o mare densitate a așezărilor din secolele VIII-XI, cum ar fi cele de la Dodești-Viișoara, Fălciu, Vădenii-Murgenii, Bîrlălești-Epurenii, Fedești-Șuletea, Banca constatându-se, astfel, pe lângă o continuitate de locuire și o unitate culturală pe o arie mult mai întinsă, cuprinzând toate regiunile românești³⁶.

Descoperirile arheologice și cercetările de suprafață au dovedit continuitatea de locuire a populației românești pe meleagurile vasluiene, în zona orașului Bârlad și în secolele XI-XII prin cercetările efectuate la Dodești-Viișoara, Ghermănești-Banca, Igești-Blăgești, Lățești-Murgenii, Lupești-Mălușteni, Șuletea³⁷, dar și la începutul secolului XIII-XIV așa cum o atestă descoperirile de la Bârlad, Pordana-Bârlad, Bîrlălești-Epurenii, Bursucii-Epurenii, Mălușteni, Murgenii, Banca³⁸.

³³ V. Palade, *Ateliere pentru lucrat pieptenii din os din secolul al IV-lea e.n. de la Bârlad-Valea Seacă*, în *ArhMold*, IV, 1966, p. 261-277; Idem, *Noi ateliere de lucrat pieptenii din corn de cerb din secolul al IV-lea e.n. la Valea Seacă-Bîrlad*, în *Carpica*, II, 1969, p. 234-251; Idem, *Necropola din secolul al IV-lea e.n. de la Bîrlad-Casa de apă*, în *MemAntiq*, III, 1971, p. 259-275; V. Palade, Eugenia Popușoi, Nicoleta Ciucă, *Bârlad „Valea Seacă”, jud. Vaslui*, în *Situri arheologice cercetate în perioada 1983-1992*, Brăila, 1996, p. 12; Eugenia Popușoi, *Bârlad-Valea Seacă, jud. Vaslui*, în *CCA. Campania 1983-1992*, București, 1997, p. 6.

³⁴ D.Gh. Teodor, *Regiunile răsăritene ale României în secolele VI-VII*, în *MemAntiq*, I, 1969, p. 181-206; Idem, *Unele probleme privind evoluția culturii materiale din Moldova în secolele VI-X*, în *Carpica*, II, 1969, p. 253-307; Nicoleta Ciucă, *Descoperirile de tip protodridu la Bîrlad-cartierul Munteni, jud. Vaslui (1964)*, în *Materiale*, X, 1973, p. 225-229; G. Coman, *op.cit.*, p. 70-72, 127-130, 131-132, 134, 191-192, 261, 265-267, 285.

³⁵ G. Coman, *Evoluția culturii materiale din Moldova de sud în lumina cercetărilor arheologice cu privire la secolele V-XIII*, în *MemAntiq*, III, 1971, p. 479-497; Idem, *Cercetări arheologice cu privire la secolele V-XI, din sudul Moldovei (steapa colinară Horincea-Elan-Prut)*, în *ArhMold*, VI, 1969, p. 277-301; I. Mitrea, *op.cit.*, în *SCS*, 1972, p. 131.

³⁶ D.Gh. Teodor, *Contribuții la cunoașterea culturii Dridu pe teritoriul Moldovei*, în *SCIV*, 19, 2, 1968, p. 227-278; Idem, *Elemente și influențe bizantine în Moldova în secolele VI-XI*, în *SCIV*, 21, 1, 1970, p. 116-118, 124; G. Coman, *Cercetări arheologice în sudul Moldovei cu privire la secolele V-IX*, în *SCIV*, 20, 2, 1969, p. 287-314; Idem, *Mărturii arheologice privind creștinismul în Moldova secolelor VI-XII*, în *Danubius*, V, 1971, p. 76; Ruxandra Maxim-Alaiba, *Banca, „Șapte Case”...*, p. 10; M. Rotaru, C. Onel, *Cercetări arheologice în așezări din secolele V-XV în partea de sud-est a județului Vaslui*, în *Acta MM*, XXVIII-XXIX, 2007-2008, p. 184-189; G.D. Hânceanu, *Tipuri de zăbale din secolele X-XI descoperite în Bazinul Bârladului*, în *Acta MM*, XXX, vol. I, 2009, p. 90-101.

³⁷ Al. Andronic, *op.cit.*, p. 13; N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița, Emilia Zaharia, *op.cit.*, p. 345, 346-348, 355.

³⁸ V. Spinei, *Unele considerații cu privire la descoperirile arheologice din Moldova din secolul al*

Odată cu întemeierea statului feudal Moldova, la mijlocul secolului al XIV-lea, s-a constatat o creștere a așezărilor sătești menționate ulterior și în izvoarele scrise. De asemenea, în epoca feudală au existat și în zona așezării urbane Bârlad condiții economico-sociale propice ca unele așezări să cunoască diverse procese de transformare. Orașul Bârlad, așa cum o demonstrează cercetările efectuate până în prezent, a beneficiat de existența unei piețe economice locale dezvoltată, fapt care justifică ascensiunea social economică și politică a orașului medieval Bârlad³⁹.

3. Originea și evoluția orașului Bârlad în secolele XIV-XV

a. Originea numelui de Bârlad

În privința originii numelui de Bârlad s-au conturat două opinii. Unii specialiști au considerat că ar fi de origine slavă având ca rădăcină *berlo*, care se traduce prin *băț*, *mui*, *creangă*⁴⁰, iar alții au susținut că ar fi de origine peceneg-cumană, provenind de la radicalul *bilad*, care se traduce prin *târg* sau *oraș*⁴¹.

Numele târgului apare și ca nume personal. Într-un document apare ca fiind un loc din pustiu unde există un pod a lui *Bârladu*⁴². Spre sfârșitul secolului al XVIII-lea în nordul Moldovei termenul de *bârlad* este întrebuințat ca un nume comun cu înțelesul de *tâlhar*⁴³.

Proveniența toponimului Bârlad, a constituit un subiect controversat. Au fost emise mai multe ipoteze că această denumire ar fi fost împrumutată de la o localitate transilvăneană, că ar avea la origine un nume de persoană, că ar deriva de la numele berladnicilor sau de la hidronimul identic⁴⁴. În documente Bârladul este numit *târg*⁴⁵.

XII-lea până în prima jumătate a secolului al XIV-lea, în *SCIV*, 21, 4, 1970, p. 595-617; G. Coman, *Cercetări arheologice în sudul Moldovei...*, 287-314; Idem, *Evoluția culturii materiale din Moldova...*, p. 479-497; N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița, Emilia Zaharia, *op.cit.*, p. 312-313, M.D. Matei, *Săpăturile de salvare din cetatea de pământ de la Bîrlad*, în *Materiale*, VII, 1961, p. 645-655; G. Coman, *Statornicie...*, 1980, p. 70-72, 127-130, 173-175, 186-188; Ruxandra Maxim-Alaiba, *Banca, „Șapte Case”...*, 1996, p. 10; M. Rotaru, C. Onel, *op.cit.*, p. 184-189; Gh. Gheorghe, *O monedă de la Alexandru cel Bun pe Lahova, comuna Banca (județul Vaslui)*, în *Acta MM*, XXX, vol. I, 2009, p. 119-120.

³⁹ Al. Andronic, *op.cit.*, p. 14.

⁴⁰ I. Bogdan, *Diploma bârlădena din 1134 și Principatulul Bârladului*, în *AARMSI*, seria II, tom. XI, București, Tipografia Academiei Române, 1889, p. 105-107.

⁴¹ Al. Philippide, *Originea românilor*, vol. II, Iași, 1928, p. 362-370.

⁴² **DIR. A. Moldova**, veacul XVI, vol. IV, (1591-1600), comitetul de redacție Ion Ionașcu, L. Lăzărescu-Ionescu, Barbu Câmpina, Eugen Stănescu, D. Prodan, Mihai Roller, București, Editura Academiei, 1952, p. 114-115, nr. 141.

⁴³ C.C. Giurescu, *Târguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea*, București, Editura Academiei, 1967, p. 192.

⁴⁴ V. Spinei, *Începuturile vieții urbane la Bîrlad și problema berladnicilor*, în *AIIAI*, XVI, 1979, p. 272-273.

⁴⁵ M. Costăchescu, *Documente moldovenesti înainte de Ștefan cel Mare*, vol. II, *Documente interne, Urice (Ispisoace), Surete, Regeste, Traduceri, 1438-1456, Documente externe, Acte de împrumut, de omagiu, tractate, solii, privilegii comerciale, slav-conducte, scrisori, 1387-1458*, Iași, 1932, p. 682-683, nr. 192.

b. Originea și evoluția orașului Bârlad în secolele XIV-XV

Începuturile așezării urbane Bârlad au fost puse în legătură cu cetatea de pământ situată în apropierea acestuia, la sud de oraș, între malul râului cu același nume și calea ferată⁴⁶. Dimitrie Cantemir a atribuit „construcția” locuitorilor zonei: „La depărtare de o milă italienească, în jos, pe malul râului, se văd rămășițele unei cetăți foarte vechi, numită astăzi Cetatea de pământ”. Autorul menționează că nu a fost descoperită nicio temelie care să ateste cine este „ziditorul”, dar se văd ziduri făcute din pământ care par să fi fost construite pentru a împiedica năvălirile tătare⁴⁷. Iar o altă opinie susține că această cetate ar data din anul 1476, când oastea lui Ștefan cel Mare a ridicat-o pentru a se apăra de turci, apoi a părăsit-o, arzând-o și retrăgându-se spre Războieni. Cetatea, de formă rectangulară, cu laturile inegale, era fortificată cu val de pământ și palisadă de lemn. Nivelul de cultură sărac demonstrează că nu a avut o perioadă de funcționare prea îndelungată, fortificațiile fiind distruse prin incendiere. Perimetrul cetății nu corespundea cu acela al orașului vechi⁴⁸.

Cetatea de pământ de la Bârlad este situată la circa 600 m sud-est de gara orașului și se prezintă sub forma unor ridicături de pământ care se înalță la aproximativ 5 m deasupra luncii apei Bârladului⁴⁹.

În urma cercetărilor arheologice întreprinse, între anii 1958, 1961-1962, la Cetatea de pământ de la Bârlad s-a concluzionat că este o cetate construită din pământ și lemn, al cărui sistem de fortificații nu a mai fost întâlnit în Moldova, dar cunoscut în alte părți ale Europei răsăritene, unde a fost întrebuintat la fortificarea unor orașe, fiind vorba de sistemul palisadelor. Elementul esențial al acestei construcții se pare că este palisada, la care se adugă valul de pământ și șanțul de apărare⁵⁰.

Avându-se în vedere cercetările efectuate se pare că intrarea cetății era situată în latura de vest a fortificației, singurul loc pe unde se putea face legătura între cetate și platoul din față. Suprafața interioară a cetății era destinată, după cum au dovedit cercetările arheologice, construcțiilor menite să adăpostescă pe oștenii și comandanții care compuneau garnizoana, singurul nivel de locuire fiind din secolul XV. Locuințele din cuprinsul cetății se împart în două categorii: locuințe de suprafață, fiind sesizate un număr de 18 și bordeie în număr de 17, fiind construite din pământ și

⁴⁶ N. Stoicescu, **Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova**, București, Direcția Patrimoniului Cultural Național, Biblioteca Monumentelor Istorice din România, 1974, p. 81.

⁴⁷ D. Cantemir, **op.cit.**, p. 22.

⁴⁸ M.D. Matei, **Date noi în legătură cu cetatea de pământ de la Bârlad**, în *SCIV*, 10, 1, 1959, p. 117-134; Idem, **Săpăturile de salvare din cetatea de pământ de la Bârlad**, p. 645-655; Gh. Clapa, **Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă vasluiene din timpul lui Ștefan cel Mare și Sfânt (1457-1504)**, în *ActaMM*, XXX, vol. I, 2009, p. 157-161.

⁴⁹ **Ibidem**.

⁵⁰ M.D. Matei, L.N. Chițescu, **Cetatea de pământ de la Bârlad – monografie arheologică**, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2002, p. 14-20.

lemn⁵¹.

În urma cercetării efectuate au fost scoase la lumină numeroase fragmente ceramice. Grupa cea mai bogat reprezentată o constituie ceramica de uz comun lucrată la roată (oale, borcane, căni, pahare, cupe, străchini). De asemenea a fost descoperită și ceramică decorativă (cahle). O pondere numeroasă în cadrul obiectelor descoperite o dețin și obiectele lucrate din metal. Dintre acestea pot fi amintite: obiecte de uz casnic și unelte meșteșugărești (cuțite, linguri, foarfece, lacăte, chei, undițe), piese de armament și echipament militar (vârfuri de săgeată, vârfuri de lance), piese de harnașament și obiecte pentru îngrijirea cailor (pinteni, potcoave, catarama, scări de sa), precum și alte obiecte (cuie). Au fost descoperite, de asemenea, patru monede anepigrafe, jumătăți de groși, emise pe timpul lui Ștefan cel Mare⁵².

Construcția a fost realizată în apropierea apei Bârladului, loc care oferea avantajul unei înălțimi și care, prin poziția sa la mijlocul deschiderii văii, asigura condiții, atât pentru o bună supraveghere, cât și pentru apărarea ei. Se pare că aceste cetăți erau construite în preajma și în vederea unor invazii previzibile și iminente⁵³.

Cea mai veche mențiune a Bârladului într-un izvor diplomatic, care reprezintă în același timp și atestarea documentară certă a acestei localități, provine dintr-un act de danie acordat de Alexandru cel Bun, la data de 28 iunie 1401, unde este amintit și boierul Negru de la Bârlad ca martor⁵⁴.

Și târgul Bârlad, alături de Bacău și Târgu Trotuș, este amintit în privilegiul comercial din data de 6 octombrie 1408 acordat de voievodul Moldovei, Alexandru cel Bun, negustorilor din Liov, stabilind taxele vamale pentru diferite cantități și feluri de mărfuri, precum și locurile în care aceștia urmau să plătească aceste taxe. În acest document este specificat că negustorii care vor duce care cu pește din Țara Românească, de la Brăila trebuie să plătescă și la Bârlad o taxă de un gros și jumătate de grivnă⁵⁵. Acest document a fost reînnoit de Ștefan al II-lea în 1434⁵⁶, de Petru Aron în 1456⁵⁷ și Ștefan cel Mare în 1460⁵⁸. Asupra regimului privilegiat în ceea ce privește vama există un document important din ianuarie 1495 prin care Ștefan cel Mare a mărit și a delimitat ocolul orașenesc. După ce a descris acest hotar, domnul a „întărit legea lor veche”, de a nu plăti vama cea mică cu excepția carelor de pește⁵⁹.

⁵¹ **Ibidem**, p. 27-66.

⁵² **Ibidem**, p. 74-144.

⁵³ **Ibidem**, p. 20.

⁵⁴ **DRH. A. Moldova**, vol. I (1384-1448), volum întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu, L. Șimanschi, București, Editura Academiei, 1975, p. 18-20, nr. 13.

⁵⁵ M. Costăchescu, **op.cit.**, p. 630-637, nr. 176.

⁵⁶ **Ibidem**, p. 667-674, nr. 186.

⁵⁷ **Ibidem**, p. 788-796, nr. 231.

⁵⁸ I. Bogdan, **Documentele lui Ștefan cel Mare**, vol. II, **Hrisoave și cărți domnești 1493-1503, tractate, acte omagiale, solii, privilegii comerciale, slav-conducte, scrisori, 1457-1503**, București, 1913, p. 271-282, nr. CXXVIII.

⁵⁹ **Ibidem**, p. 339-340, nr. CL; I. Antonovici, **op.cit.**, vol IV, p. 7-8, nr. IV.

Bârladul apare ca important punct comercial de tranzit dintre Polonia și Țara Românească, care a beneficiat de un regim special. Târgoveții au fost scutiți de plata taxei pentru mărfurile care erau aduse spre desfacere pe piața orașului, excepție făcând peștele pentru care plăteau o taxă în natură. Acest lucru poate fi pus în legătură cu vechimea orașului, căruia la întemeierea statului, primii domni i-au lăsat acest regim, în schimbul recunoașterii autorității lor⁶⁰. În ceea ce privește activitatea comercială Nicolae Iorga afirma că „numărul negustorilor săi (ai orașului n.n.) ce treceau cu vite la Brașov în 1500, întrece pe al oricărui oraș din Moldova”, exceptând Suceava și Romanul⁶¹.

Bârladul este menționat și în tratatul de la Lublau din 1412 în care era prevăzută o anumită împărțire a Moldovei între Polonia și Ungaria. Polonia urma să ia jumătate din țară cu orașele Iași și Cetatea Albă, iar Ungariei îi revenea cealaltă jumătate de țară cu Bârladul și Chilia⁶².

Domeniul mănăstiresc, care prin mărimea și prin implicațiile largi, a ocupat o poziție în cadrul stăpânirii funciare. Dinamica evoluției proprietății mănăstirești în Moldova secolelor XIV-XVI poate fi prezentată doar în strânsă legătură cu derularea proceselor social-politice și economice ale perioadei. În funcție de contextul politic intern și extern o serie de domenii au influențat pozitiv creșterea proprietăților mănăstirești și au susținut activ monahismul. În Moldova numeroase mănăstiri care au fost înzestrate cu sate, alte bunuri, iar mai târziu cu privilegii de imunitate. Din analizarea informațiilor oferite de izvoarele epocii, în special a documentelor interne de cancelarie se poate observa că ele reflectă aspecte legate de actul donației și a bunurilor transferate către aceste locașuri, ceea ce oferă posibilitatea de a urmări dinamica evoluției domeniului mănăstiresc în Moldova. Domnitorii moldoveni au fost primii care au pus bazele materiale ale patrimoniului mănăstirilor moldovenești prin acțiunile lor de înzestrare a așezămintelor monahale cu sate, pământuri, păduri, poieni, ape, venituri de la vămi. Pe lângă daniile și întăririle existente au fost acordate mănăstirilor și scutiri de taxe, totale sau parțiale, de natură fiscală, administrativă și judiciară⁶³. Printr-un act de la 20 august 1422 veniturile vămii de la târgul Bârlad au fost trecute în beneficiul mănăstirii Bistrița⁶⁴. Ștefan voievod printr-un document emis la 26 mai 1442 din Bârlad a dăruit mănăstirii Zografi un mertic anual⁶⁵.

⁶⁰ C.C. Giurescu, *op.cit.*, p. 192.

⁶¹ N. Iorga, *Istoria comerțului românesc. Drumuri, mărfuri, negustori și orașe*, București, 1915, p. 179-180.

⁶² E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. I, partea a II-a, 1346-1450, culese, adnotate și publicate de Nic. Densușianu, cu șese tabele facsimile heliografice și cu două apendice *Documente slavone, 1198-1459*, București, publicate sub auspiciile Academiei Române și ale Ministeriului Cultelor și Instrucțiunii Publice, 1890, p. 283-287, nr. CCCCI.

⁶³ I. Sava, *Domeniul mănăstiresc în Țara Moldovei în anii 1398-1457*, în *ActaMM*, XXVIII-XXIX, 2007-2008, p. 220-226.

⁶⁴ *DRH, A*, vol. I (1384-1448), 1975, p. 75-76, nr. 51.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 311-312, nr. 221.

În perioada evului mediu domnitorii au acordat o atenție deosebită stăpânirii funciare și evoluției ei în spațiul Moldovei și implicit în tot spațiul românesc. Privitor la acest aspect există numeroase documente, în acest sens poate fi amintit documentul emis la 10 februarie 1429-7 iulie 1430 de către Alexandru cel Bun, care i-a dăruit lui Danciul și fraților săi satul tatălui lor „unde cade Hubalna în Bîrlad”, cu hotarul lui vechi⁶⁶. Din Suceava, la data de 29 ianuarie 1434, Ștefan voievod i-a întărit lui Gruban satele Șuşnești și Tămașul și un loc mai sus de Cărăpciunești lângă târgul Bârlad⁶⁷.

Bârladul apare alături de Vaslui în scrisoarea din 1 septembrie 1435, prin care Iliș-vodă (fiul lui Alexandru cel Bun) l-a anunțat pe Vladislav Iagello, regele Poloniei, că s-a împăcat cu fratele său, Ștefan voievod, dându-i acestuia în stăpânire, între altele, orașul Bârlad și ocolul acestui oraș⁶⁸. În anii care au urmat voievozii Ștefan și Iliș au emis o serie de acte de cancelarie domnească din sau pentru acest oraș, astfel au fost întărite și s-au dăruit mai multor persoane mai multe sate sau locuri pentru a întemeia sate, prisăci, vii, mori, precum și alte privilegii.

Numele orașului Bârlad se reîntâlnește și în documente emise de cancelaria voievodală în cel de-al doilea sfert al secolului al XV-lea, atât pentru uz intern cât și extern. Printr-un document emis la 25 septembrie 1439 din Bârlad, Ștefan voievod promitea regelui Poloniei, Vladislav ajutor contra dușmanilor săi, cerând de la rege același lucru⁶⁹.

Orașul Bârlad a fost martorul mai multor evenimente din secolele XIV-XV. Prosperitatea așezării au făcut-o ținta atacurilor de jaf ale tătarilor. Astfel, la 28 noiembrie 1439 și la 12 decembrie 1440 au năvălit tătarii și au ars orașul Bârlad⁷⁰.

Orașul s-a refăcut, probabil, repede deoarece în primăvara anului următor, 16 aprilie 1441, Iliș vodă a emis din Bârlad un act de danie, prin care i-a întărit lui Cozma Pivniciariul satele Dilțegani, pe Bogdana, unde a fost Niagșia și Dărești, pe Albiia, precum și poiana de la Hovrăleata, cu hotarele lor vechi⁷¹. La 30 august 1442, Ilie și Ștefan voievod, i-au întărit lui Marco, fiul lui Bonte, un loc de moară în Bârlad⁷². Prin documentul emis la data de 18 iunie 1444, Ștefan voievod i-a întărit preotului Toader din Bârlad moara fratelui său, preotul Draghie, pe Simila, un loc pustiu pe valea Similei, de la moară până lavărsare, pentru a-și întemeia un sat, precum și locul unde a fost mănăstirea fratelui său, pe Lahova⁷³.

Domnitorii care au urcat pe tronul Moldovei, în perioada imediat următoare, au

⁶⁶ *Ibidem*, p. 127-128, nr. 85.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 177, nr. 125.

⁶⁸ M. Costăchescu, *op.cit.*, II, p. 678-681, nr. 191.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 714-715, nr. 207.

⁷⁰ *Letopisețul anonim al Moldovei*, în *Cronicile slavo-române din secolele XV-XVI*, publicate de Ion Bogdan, ediție revăzută și completată de P.P. Panaitescu, București, Editura Academiei, 1959, p. 15.

⁷¹ *DRH, A*, vol. I (1384-1448), 1975, p. 298, nr. 213.

⁷² M. Costăchescu, *op.cit.*, p. 100-104, nr. 33.

⁷³ *DRH, A*, vol. I (1384-1448), 1975, p. 351-352, nr. 248.

acordat o atenție deosebită și problemei funciare. Privitor la problema funciară există numeroase documente și pentru această perioadă, în acest sens poate fi amintit documentul emis la data de 15 septembrie 1448, de către Petru voievod, care i-a dăruit lui Marco, printre altele, și satul Pancești, „la obârșia Bârladului”⁷⁴. Printr-un document emis la 5 iunie 1449, la Suceava de către Alexandru voievod i-a fost întărită lui Coste pârcălab și o moară în Bârlad⁷⁵.

Venirea la domnia Moldovei a lui Ștefan cel Mare, la 12 aprilie 1457, a oferit posibilitatea să se constate că orașul a intrat într-o nouă fază a dezvoltării sale. Domnitorul a acordat o atenție deosebită târgului Bârlad implicându-se în toate aspectele vieții urbane, lucru atestat de documentele emise din sau pentru acest oraș.

Privitor la atribuțiile judecătorești ale lui Ștefan cel Mare, la 5 decembrie 1460, acesta a dat o hotărâre în procesul pe care l-au avut Ivașco comisul cu Toma Dumitrescul și cu Coste Turbure pentru satele Săseștii de pe Bârlad și Româneștii de pe Jeravăț, unde a dat dreptate celui dintâi, document pe care a fost aplicat și sigiliul⁷⁶. Acest sigiliu are 80 mm în diametru și prezintă în centru un scut, având capul de bour cu o stea cu cinci raze între coarne, în dreapta rozeta cu cinci petale iar în stânga semiluna conturată⁷⁷.

La data de 5 iunie 1476, voievodul le-a scris brașovenilor despre atacul împotriva turcilor rugându-i să îl înștiințeze despre „mișcările” acestora⁷⁸.

Ștefan cel Mare a emis mai multe documente prin care a confirmat sau a dăruit mai multe sate sau locuri pentru a întemeia sate, prisăci, vii, mori, precum și alte privilegii locuitorilor din zona târgului⁷⁹.

Izvoarele scrise sunt insuficiente pentru clarificarea tuturor aspectelor legate de geneza și evoluția orașului Bârlad, dar reprezintă un reper foarte important pentru concluziile care se impun. Analizate împreună cu izvoarele istorice nescrise existente ajută la conturarea unei imagini cât mai clare a Bârlad medieval. O contribuție deosebită la cunoașterea istoriei Bârladului o au cercetările arheologice întreprinse pe teritoriul municipiului⁸⁰.

De o importanță deosebită sunt considerate săpăturile arheologice efectuate în partea de sud-est a orașului, la locul numit Prodana, unde a fost întreprins un sondaj

⁷⁴ *Ibidem*, p. 407-408, nr. 285.

⁷⁵ **DRH, A**, vol. II (1449-1486), volum întocmit de Leon Șimanschi, în colaborare cu Georgeta Ignat, Dumitru Agache, București, Editura Academiei, 1976, p. 4-6, nr. 4.

⁷⁶ I. Bogdan, **Documentele lui Ștefan cel Mare**, vol. I, **Hrisoave și cărți domnești 1457-1492**, București, 1913, p. 40-43, nr. XXV.

⁷⁷ Gh. Clapa, **Cultura vasluiană în timpul lui Ștefan cel Mare și Sfânt**, în *ActaMM*, XXVIII-XXIX, 2007-2008, p. 258.

⁷⁸ I. Bogdan, **op.cit.**, II, p. 62-68, nr. XXXIII; I. Antonovici, **op.cit.**, p. 7-8, nr. IV.

⁷⁹ **DRH, A**, vol. II (1449-1486), 1976, p. 230-232, nr. 156; **DRH, A**, vol. III (1487-1504), volum întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu, N. Ciocan, București, Editura Academiei, 1980, p. 21, 81-83, 120-122, 256, 279-283, 288-302, 396-398, 424-425, 471-473, nr. 13, 43, 65, 131, 151, 155-158, 161-163, 224, 339, 363.

⁸⁰ V. Spinei, **op.cit.**, p. 271-293.

între anii 1960-1961, urmat de săpături metodice în cursul anilor 1970-1972 și 1975. Cu prilejul acestor cercetări au fost descoperite vestigii deosebite din perioada de început a orașului, printre acestea se numără: locuințe, cuptoare de ars oale și de uz casnic și ateliere meșteșugărești. În umplutura de pământ care acoperea locuințele și cuptoarele s-au descoperit fragmente ceramice, bucăți de chirpic, obiecte de os, corn de cerb și fier (piroane, cuțite, cuie, vârfuri de săgeți, unelte pentru meșteșugărit). În zona cercetată au fost descoperite, de asemenea, bucăți de zgură și lupe care provin cu certitudine de la atelierele unor meșteșugari care au existat în acea vreme la Bârlad. Ponderea cea mai mare a materialului arheologic o deține ceramica de uz casnic (bocane, câni, ulcioare, amforete, castroane). Vasele erau lucrate cu o roată de turație medie dintr-o pastă fină, cu nisip mărunț ca degresant. Vasele erau decorate cu caneluri, brâuri în relief, motive incizate din benzi orizontale și în val sau imprimate cu un instrument dințat. Culoarea specifică era roșatică-gălbuie. Deși această zonă a Bârladului era dezvoltată din punct de vedere meșteșugăresc se pare că nu depășise stadiul de localitate rurală⁸¹.

Transformarea Bârladului într-un centru cu trăsături urbane se pare că s-a produs după înlăturarea stăpânirii Hoardei de Aur din jumătatea meridională a Moldovei, eveniment care a avut loc, după cum indică descoperirile numismatice, în ultima parte a deceniului șapte din secolul al XIV-lea, ca o consecință a decăderii statului mongol⁸².

Pentru precizarea momentului cristlizării fenomenului urban la Bârlad cercetările nu au adus date edificatoare. Datorită faptului că centrul urban actual corespunde cu perimetrul orașului din evul mediu, posibilitatea efectuării săpăturilor sistematice a fost redusă. Urme din perioada medievală au fost descoperite în mai multe puncte din oraș în timpul lucrărilor cu caracter local și al săpăturilor de salvare. Astfel au fost descoperite fragmente ceramice izolate de la sfârșitul secolului al XIV-lea și prima parte a secolului al XV-lea cu ocazia lucrărilor de fundație de la Cinematograful Victoria, de asemenea, au mai fost descoperite, în alte zone ale orașului diferite obiecte de metal printre care se numără vârfuri și săgeți de fier⁸³.

Așa cum indică izvoarele scrise și cele arheologice, Bârladul și-a continuat evoluția ascendentă în cea de-a doua jumătate a secolului al XV-lea. Importanța sa sporită explică construirea cetății de pământ în vecinătatea orașului, ca urmare a creșterii pericolului otoman.

4. Orașul Bârlad în secolele XVI-XVII

Cercetarea arheologică întreprinsă, în zonele în care a fost permis acest lucru, a scos la lumină vestigii istorice deosebite, care analizate împreună cu aspectele culturii materiale și spirituale oferă posibilitatea emiterii unor concluzii asupra valorii acestui centru urban în veacul al XVI-lea. Deosebit de importante, pentru identificare unor

⁸¹ *Ibidem*, p. 285-286.

⁸² *Ibidem*, p. 287.

⁸³ N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița, Emilia Zaharia, *op.cit.*, p. 312-313.

aspecte legate de evoluția orașului în secolul al XVI-lea sunt descoperirile arheologice existente. În acest sens pot fi amintite fragmente ceramice din secolele XV-XIV descoperite cu ocazia lucrărilor de fundație de la Cinematograful Victoria⁸⁴. A fost descoperită o necropolă din secolele XV-XVI, la intersecția străzii Republicii cu strada Mihail Kogălniceanu, inventarul mormintelor cuprindea, printre altele obiecte de podoabă și monede. Morminte izolate și necropole din perioada medievală au fost identificate și în alte cartiere ale orașului. De asemenea, au mai fost descoperite și o serie de obiecte de fier precum vârfuri de lance și săgeți de fier⁸⁵.

Georg Reicherstorffer amintește de târgul Bârlad ca fiind printre cele „mai însemnate” din Moldova⁸⁶.

Este posibil ca Ștefan voievod să fi avut aici o curte domnească, acest lucru a fost pus în legătură cu emiterea unor documente la 16 aprilie 1441 de către Iliăș voievod și la 26 mai 1442 de către Ștefan voievod din acest oraș⁸⁷. Faptul că orașul a avut o asemenea curte este atestat și într-un document emis la data de 12 decembrie 1594, prin care Aron vodă a dăruit ctitoriei sale din țarina Iașilor satul Rînzăști care a fost ascultător de „curtea noastră din târgul Bârlad”⁸⁸.

Analizând importanța comerțului din zona Moldovei Nicolae Iorga afirma că orașul este „fără biserică domnească, fără curți de locuință, Bârlabul era mult mai rar cercetat de stăpânitorii țerii decât Vasluiul”⁸⁹.

În Bârlad a existat și o Biserică domnească, Adormirea, „a lui Ștefan cel Mare, refăcută de Vasile Lupu”, în 1636, a fost arsă în 1675 și de tătari în 1711. Printr-un document emis la data de 25 decembrie 1632 Ion Carapotona cu cei 12 pângari și preotul Ștefan „dela biserica Domnescă”, împreună cu alți târgoveți din Bârlad au asistat la vânzarea unei părți de sat⁹⁰. Biserica a fost avariata de cutremurul din 1802 în urma căruia a fost zidită din nou între 1804-1807 „prin osteneala și cheltuiala lui Ioan Dămian protopopul și a enoriașilor”, dar în 1813 lucrările încă nu se terminaseră. Biserica a fost reconstruită încă o dată după cutremurul din 1838 când i s-a adăugat priturul, la 1867 a fost construită „vestmântăria”, iar în anul 1937 a fost restaurată⁹¹.

În primele decenii ale secolului al XVI-lea s-au produs evenimente care au avut repercusiuni deosebite asupra evoluției ulterioare a orașului. Este vorba de evoluțiile politice care au condus către o încetare a dezvoltării economice, a unor repercursiuni negative asupra dezvoltării orașelor și satelor românești din Moldova.

⁸⁴ **Ibidem**.

⁸⁵ V. Spinei, **op.cit.**, p. 287.

⁸⁶ **Călători străini despre țările române**, vol I, volum îngrijit de Maria Holban, București, Editura Științifică, 1968, p. 198-199; (în continuare se va cita **Călători...**).

⁸⁷ **DIR, A**, veacul XIV, XV, vol. I, (1384-1475), 1954, p. 174, nr. 209, p. 181-182, nr. 217.

⁸⁸ **Ibidem**, veacul XVI, vol. IV, (1590-1600), 1952, p. 117-118, nr. 144; N. Stoicescu, **op.cit.**, p. 82; Gh. Clapa, **op.cit.**, p. 144-148.

⁸⁹ N. Iorga, **op.cit.**, p. 179-180.

⁹⁰ I. Antonovici, **op.cit.**, p. 67-68 nr. XXXVII.

⁹¹ N. Stoicescu, **op.cit.**, p. 84; Gh. Clapa, **op.cit.**, p. 141-143.

Invaziile tătarăști din vremea lui Bogdan cel Orb (1504-1517) au produs mari devastări pe teritoriul statului moldovean. În acest sens poate fi relevat faptul că la 31 ianuarie 1526 Ștefăniță voievod (1517-1527) a scris Judelui și pârcălabilor din Brașov că țara sa este „pustiită și arsă” de turci, tătari, leși și munteni⁹².

Repercursiuni negative asupra dezvoltării orașelor va avea și expediția turcească de la 1538, când Moldova a fost cucerită de sultanul Soliman Magnificul și a fost instalat ca domn Ștefan Lăcustă⁹³.

În anul 1539, solul polon Iakob Wilamowski a constatat că Moldova era devastată în urma luptelor care au avut loc în această zonă în mod special cu tătarii⁹⁴.

Foametea cauzată de invazia lăcustelor în timpul domniei lui Ștefan Lăcustă (1538-1540), ciuma din 1533, seceta din 1560, care a afectat grânele, dar și diferitele calamități naturale au avut un efect negativ asupra economiei și demografiei orașului. Prezența trupelor și deplasarea lor au reprezentat și ele un pericol pentru stabilitatea locuitorilor orașului. Astfel, la 1554 domnitorul Moldovei, Alexandru Lăpușneanul a primit ordin din partea sultanului Soliman să participe la expediția militară împotriva Transilvaniei pentru a-l aduce pe tron pe Ștefan, feciorul lui Ianoș Craiul. După domnia lui Alexandru Lăpușneanul (1552-1561 și 1564-1568) a existat o mare instabilitate în ceea ce privește domnia, determinată în special de faptul că tronul a fost scos la mezat și adjudecat de cei dispuși să plătească mai mult. Diverse invazii, ciumă, lăcuste, secetă, au avut urmări grave în dezvoltarea orașelor și satelor printre care și Bârladul⁹⁵.

În vremea lui Ion Vodă cel Cumplit (1572-1574) orașele și satele au fost supuse unor mari devastări în special în 1574, când turcii, conduși de Yusuf Cigala Zade, împreună cu tătarii și muntenii l-au înfrânt pe Ion Vodă⁹⁶.

La fel ca alte orașe și Bârladul, în vremea domniei lui Petru Șchiopu, (1574-1577, 1578-1579 și 1582-1591) foametea, ciuma, datoriile și dobânzile ridicate, contractate de domn pentru a-și prelungi sau cumpăra domnia, repetatele incursiuni ale cazacilor nu au premis niciun fel de redresare economică sau demografică a țării⁹⁷.

Călugărul franciscan Francesco Pastis făcând o călătorie prin Moldova amitește de existența în oraș, în perioada 1595-1596, unei biserici „în care se slujește

⁹² **Călători...**, vol V, volum îngrijit de Maria Holban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, Editura Științifică, 1973, p. 241.

⁹³ Gr. Ureche, **Letopisețul Țării Moldovei**, ediție îngrijită de P.P. Panaitescu, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1955, p. 145.

⁹⁴ I. Corfus, **Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVI-lea**, București, Editura Academiei, 1979, p. 25-28, nr. 21.

⁹⁵ Gr. Ureche **op.cit.**, p. 149, 160; Gh. Pungă, **Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușneanul**, Iași, 1994, p. 59-63.

⁹⁶ D.C. Giurescu, **Ion Vodă cel Viteaz**, București, Editura Științifică, 1966, p. 176-179.

⁹⁷ Gr. Ureche, **op.cit.**, p. 202-204; **Călători...**, vol II, p. 455.

după ritul roman”, existând o comunitate însemnată de catolici⁹⁸. La 1646, administratorul bisericilor romano-catolice din Moldova, Marcus Bandinus afirma că biserica catolică este lucrată fără meșteșug din bârne și e acoperită cu rogoz⁹⁹. În secolul al XVII-lea existau în oraș 8 biserici¹⁰⁰.

Toate târgurile moldovenești erau așezate pe pământ domnesc, așa cum rezultă din documentele secolelor XIV-XVII. Dimitrie Cantemir amintește că pentru susținerea curții domnești domnii au „rezervat orașele sau târgurile”, iar orașenii erau supuși numai domnului, căruia îi plăteau „darea”¹⁰¹. Deci orașele moldovene erau considerate drept proprietate domnescă. Locuitorii târgului au beneficiat întotdeauna de oarecare privilegii amintite în documentele emise încă de la începuturile întemeierii orașului, dar aveau și anumite obligații față de domnie, prestarea anumitor „munci” și „slujbe”, obligații militare, obligații în natură¹⁰².

Toate târgurile moldovenești aveau, în afară de vatra pe care erau clădite casele și prăvăliile și un teren agricol, de jur împrejurul vetrei, teren care cuprindea ogoarele, islaz, fâneată, vii, livezi, prisăci, iazuri și heleștee, vaduri de moară și păduri și care, de regulă, era mai mare decât vatra propriu-zisă. Dar în afară de hotar târgul mai aveau și un ocol, adică o suprafață de teren care cuprindea mai multe sate situate de jur împrejurul târgului. Sub raport administrativ, fiscal și vamal, satele din ocol depindeau de târg și nu de ținutul în care se aflau¹⁰³. La fel ca alte orașe și Bârladul a avut pe lângă vatra orașului și un ocol, care cuprindea o serie de sate vecine. Acest lucru este atestat încă din 1435 în scrisoarea care specifică partea din țară peste care va domni Ștefan voievod¹⁰⁴. Ulterior ocolul Bârladului este amintit în documentul emis de Ștefan cel Mare în ianuarie 1495, unde este specificat că a mai fost adăugat la acest teritoriu „o siliște pe Tutova”, pe care domnul a dat 100 de zloți tătărești¹⁰⁵. Treptat au mai intervenit și alte modificări în ceea ce privește ocolul târgului Bârlad, fapt atestat de documentele existente. Astfel, Aron vodă i-a întărit lui Vartic, la 16 martie 1593, vornic de Țara de Jos, printre altele și satul Lăslăoani, care era ascultător de „ocolul târgului Bârlad”, pentru care Vartic a dat 12.000 aspri¹⁰⁶. Un an mai târziu, la 28 martie 1594, același voievod, i-a dat lui Toader Chiriac satul Zorileni, iar în schimb acesta a dat „6 cai învățați”¹⁰⁷. Într-un act din 1 septembrie 1620-31 august

⁹⁸ **Călători...**, vol III, volum îngrijit de Maria Holban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, Editura Științifică, București, 1971, p. 639.

⁹⁹ I. Antonovici, **op.cit.**, p. 92, nr. LVI.

¹⁰⁰ Gh. Vrabie, **Bârladul cultural**, București, 1938, p. 37.

¹⁰¹ D. Cantemir, **op.cit.**, p. 93.

¹⁰² C.C. Giurescu, **op.cit.**, p. 150-156.

¹⁰³ **Ibidem**, p. 139-150; C. Burac, **Așezările Țării Moldovei din epoca lui Ștefan cel Mare**, București, Editura Ministerului Administrației și Internelor, 2004, p. 11-20.

¹⁰⁴ M. Costăchescu, **op.cit.**, II, p. 681-684, nr. 192.

¹⁰⁵ I. Bogdan, **op.cit.**, II, p. 62-68, nr. XXXIII.

¹⁰⁶ **DIR**, A, veacul XVI, vol. IV, (1590-1600), 1952, p. 71-73, nr. 91.

¹⁰⁷ **Ibidem**, p. 105, nr. 127.

1621 Alexandru Iliș i-a întărit lui Ionașco Ghenghea logofătul și fratelui său Grigore, printre altele și satul Mărgiurcani pe Tutova¹⁰⁸. La 21 septembrie 1632-aprilie 1633 Alexandru Iliș i-a dăruit lui Scherlet din Zorleni seliștea Bălăceni, fostă ascultătoare de ocolul Bârlad¹⁰⁹.

În fiecare târg sau oraș au existat două feluri de organe administrative unele reprezentând obștea sau comunitatea orașenilor și altele reprezentând pe domn. Din prima categorie făceau parte șoltuzul, un graf sau un voit și dintr-un număr de doisprezece pârgari, dintre care unul, numit „pârgarul cel mare”, era ajutorul sau adjunctul șoltuzului. Din a doua categorie făceau parte vornicul, posadnicul și diverși dregători domnești. Pe linia organizării administrative, pe lângă organele proprii alese din obștea orașenilor mai existau și dregătorii domnești. Acestea erau vornicul și posadnicul, iar mai târziu în secolul al XVI-lea, ureadnicul¹¹⁰.

Atribuțiile sfatului orașenesc erau numeroase și variate. Sfatul orașenesc reprezenta orașul față de domnie, marii dregători, alte orașe, solii și călătorii străini și, în general față de orice instituție și persoană externă orașului, de asemenea, ei erau cei care administrau orașul și ocolul său, repartizau locuitorilor loturile arabile, judecau neînțelegerile existente. O altă atribuție a sfatului orașenesc era aceea de a trece în catastiful târgului toate schimbările de proprietate intervenite, cum ar fi vânzarea, cumpărarea, dăruirea de case, prăvălii, locuri, vii, livezi etc., dar și pecetea sau sigiliul târgului, care conferea „cărților” orașenești emise autenticitate¹¹¹.

Prima mențiune documentară despre un șoltuz moldovean este din anul 1434 referitoare la șoltuzul Hârlea din Bârlad¹¹². Tot șoltuzi sunt numiți și cărmuitorii din anul 1495¹¹³. În unele documente șoltuzul este numit și voit. În acest sens poate fi amintit actul din 24 iunie 1609 prin care Cîrstea Dănilă voit și 12 pârgari din târgul Bârlad care au adeverit o vânzare¹¹⁴.

Există numeroase documente în care se menționează existența șoltuzilor și pârgarilor din Bârlad. În documentele emise în secolele XV-XVII sunt atestați șoltuzii împreună cu doisprezece pârgarii, care participat la diferite tranzacții comerciale cu sate, mori, prisăci sau alte produse din oraș, ocol sau zonele apropiate¹¹⁵.

¹⁰⁸ **Ibidem**, veacul XVII, vol. IV, (1616-1620), 1956, p. 497, nr. 628.

¹⁰⁹ **DRH, A**, vol. XXI (1632-1633), volum întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu, L. Șimanschi, București, Editura Academiei, 1971, p. 275-277, nr. 218.

¹¹⁰ C.C. Giurescu, **op.cit.**, p. 125-138.

¹¹¹ **Ibidem**, p. 128-133.

¹¹² M. Costăchescu, **op.cit.**, II, p. 675-676, nr. 188.

¹¹³ I. Bogdan, **op.cit.**, II, p. 62-68.

¹¹⁴ **DIR, A**, veacul XVII, vol. II, (1606-1610), 1954, p. 224, doc. 281.

¹¹⁵ **CDM**, vol I (1387-1620), București, Direcția Arhivelor Statului, 1957, p. 217, nr. 885; **DIR, A**, veacul XVI, vol. IV, (1591-1600), 1952, p. 169, nr. 227; **DIR, A**, veacul XVII, vol. I, (1601-1605), 1952, p. 170-171, nr. 242; **DIR, A**, veacul XVII, vol. V (1621-1625), 1957, p. 229-230, nr. 306; **DRH, A**, vol. XIX (1626-1628), volum întocmit de Haralambie Chirca, București, Editura Academiei, 1969, p. 46, 346-347, nr. 33, 264; **DRH, A**, vol. XXI (1632-1633), 1971, p. 233-234, 429-430, nr. 182, 336; **DRH, A**, vol. XXIII (1635-1636), volum întocmit de Leon Șimanschi, Nestor Ciocan, Georgeta Ignat, Dumitru Agache,

Printre atribuțiile a sfatului orașenesc era aceea de a trece în catastiful târgului toate schimbările de proprietate intervenite dar și aplicarea pecetii sau sigiliului târgului, care conferea „cărților” orașenești emise autenticitate. Pecetea cuprindea o imagine, în general în legătură cu bogățiile regiunii respective și avea o inscripție care demonstra că e pecetea orașului respectiv¹¹⁶. Pecetea Bârladului, păstrată pe un act din 2 iulie 1608, are ca element distinct trei pești, aluzie, probabil, la comerțul peștelui din zonă¹¹⁷.

Dimitrie Cantemir amintește despre orașul Bârlad ca fiind capitala județului Tutovei, care deși a fost odată „foarte mare” ajunsese „pustiit” și lipsit „de toate fumusețile”¹¹⁸. Tommaso Alberti, făcând o călătorie de la Constantinopol spre Liov, a trecut în data de 8 decembrie 1612 prin orașul Bârlad pe care l-a caracterizat ca fiind „aproape în întregime distrus și jefuit”¹¹⁹. Aici era scaunul vornicului de Țara de Jos, care era al doilea dregător în ordine ierarhică, după logofăt și care era înlocuit uneori de alți doi vornici¹²⁰. Vornicul era păzitorul curții domnești din oraș, dar și reprezentanții puterii domnești, cu atribuții judecătorești pe teritoriul orașelor respective¹²¹. Orașul a devenit reședința marelui vornic de Țara de Jos, în momentul în care apare această dregătorie. Primul dregător cu acest titlu e Huru „mare vornic de Țara de Jos”, într-o scrisoare, fără dată, adresată jupânului Tămaș din Bistrița¹²².

Orașul avea dregătoria de vornic atunci când l-a primit, în februarie 1541, pe Petru Rareș, care venea cu oaste turcească să ocupe pentru a doua oară scaunul domnesc¹²³. Această dregătorie a fost menționată și în documentele emise ulterior, de asemenea, în unele documente este amintit și uradnicul de Bârlad, care împreună cu șoltuzul și cei doisprezece pârgari au fost martori la diferite tranzacții¹²⁴.

București, Editura Academiei, 1996, p. 40, nr. 41; **CDM**, vol II (1621-1652), lucrare întocmită de Mihai Regleanu, Iulia Gheorghian, Veronica Vasilescu, Doina Duca, București, Direcția Generală a Arhivelor Statului, 1959, p. 276, nr. 1331.

¹¹⁶ C.C. Giurescu, **op.cit.**, p. 133.

¹¹⁷ **DIR, A**, veacul XVII, vol. II, (1606-1610), 1954, p. 166, doc. 184.

¹¹⁸ D. Cantemir, **op.cit.**, p. 22.

¹¹⁹ **Călători...**, vol. IV, volum îngrijit de Maria Holban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, Editura Științifică, 1972, p. 360.

¹²⁰ D. Cantemir, **op.cit.**, p. 22.

¹²¹ C.C. Giurescu, **op.cit.**, p. 138.

¹²² **Ibidem**, p. 193.

¹²³ **Letopisețul Țării Moldovei până la Aron Vodă (1359-1595)**, întocmit după Grigore Ureche vornicul, Istrate logofătul și alții, de Simion Dascălul, ediție îngrijită de C. Giurescu, București, 1916, p. 155-156.

¹²⁴ **DIR, A**, veacul XVII, vol. IV (1616-1620), 1956, p. 201, nr. 250; **DRH, A**, vol. XXI (1632-1633), 1971, p. 65-66, nr. 61; **CDM**, vol II (1621-1652), 1959, p. 311-312, nr. 1525; **CDM**, vol III (1653-1675), lucrare întocmită de Mihai Regleanu, Doina Duca, Constanța Negulescu, Veronica Vasilescu, Cornelia Crivăț, București, Direcția Generală a Arhivelor Statului din Republica Socialistă România, 1968, p. 252, nr. 1136; **CDM**, Supliment I, (1403-1700), lucrare întocmită de Maria Soveja, Mihai Regleanu, Doina Tinculescu, Marcel Ciucă, Gabriela Birceanu, București, Direcția Generală a Arhivelor Statului din Republica Socialistă România, 1975, p. 294, 323, nr. 914, 1032; **CDM**, vol IV (1676-1700), lucrare întocmită de Mihai Regleanu, Doina Duca Tinculescu, Veronica Vasilescu, Constanța Negulescu,

Dimitrie Cantemir amintește multitudinea „neamurilor” existente pe teritoriul Moldovei. „Afară de moldoveni, ai căror strămoși au venit îndărăt din Maramureș, mai locuiesc în Moldova și greci, albanezi, sîrbi, bulgari, leși, cazaci, ruși, unguri, nemți, armeni, evrei și tigani”¹²⁵. Așa cum relevă documentele existente dar și din artefactele descoperite orașele au avut întotdeauna populația diversificată din punct de vedere etnic. În orașul Bârlad, în evul mediu, din punct de vedere etnic românii erau majoritari, dar exista un număr important și din unguri, armeni, greci¹²⁶. Imaginea amestecului etnic este oferită de documentele din 2 iulie 1608 și 24 iunie 1609 privind vânzarea de ocină la Oleșești către un nepot de soră al „planului Ureche, mare vornic în Țara de jos”. În aceste documente sunt amintite mai multe nume românești și ungurești sau de altă etnie¹²⁷. Pluralitatea elementelor etnice nu a constituit un dezavantaj ci dimpotrivă era considerată ca un factor de progres pentru evoluția ulterioară a orașului.

În evul mediu condiția socială și cea religioasă erau foarte importante. Din punct de vedere social, așa cum rezultă din documentele emise în Moldova, existau mai multe categorii de boieri și dregători domnești, preoți și călugări, meșteșugari, negustori, țărani (vecini sau rumâni) și robi (tigani, tătari și bulgari). Elementul social esențial l-au constituit în primul rând meșteșugarii și apoi negustorii¹²⁸.

Târgurile moldovenești, în marea lor majoritate, s-au format din sate. Grație unui complex de factori economici, politici și demografici au reușit să se dezvolte, iar prin meșteșugarii și negustorii lor, au început să se diferențieze de celelalte așezări vecine. În stadiul inițial al acestei dezvoltări, târgoveții erau și agricultori și meșteșugari, dar pe măsură ce cererea pieței a devenit mai mare târgoveții au părăsit agricultura dedicându-se exculsiv meșteșugurilor¹²⁹.

Ceea ce constituia caracteristica târgurilor erau prăvăriile și atelierele. În majoritatea cazurilor, atelierele erau și prăvălii: croitori, cizmari, șelari, arcari, meșteri care prelucrau metale, iconari vindeau produsele lor în același loc în care le fabricau. Existau și prăvălii propriu-zise ca băcăniile, cârciumile, sărăriile unde nu se făcea decât vânzarea, marfa provenind din altă parte. O situație aparte o aveau tăbăcarii al căror meșteșug impunea așezarea la marginea târgului, sau lângă un curs de apă. Și postăvarii își desfășurau activitățile lângă un curs de apă. La fel ca și în alte centre urbane și în orașul Bârlad au existat numeroși meșteșugari¹³⁰. În perioada 1548-1550 este atestat în documente Lucaci croitorul care e efectuat două transporturi în valoare de 9.300¹³¹.

București, Direcția Generală a Arhivelor Statului din Republica Socialistă România, 1970, p. 109-110, 185-186, 452, nr. 413, 788, 2059.

¹²⁵ D. Cantemir, **op.cit.**, p. 119.

¹²⁶ I. Antonovici, **op.cit.**, p. 92, nr. LVI.

¹²⁷ **DIR, A**, veacul XVII, vol. II, (1606-1610), 1954, p. 166, doc. 184.

¹²⁸ C.C. Giurescu, **op.cit.**, p. 104-120.

¹²⁹ **Ibidem**, p. 139-140.

¹³⁰ **Ibidem**, p. 103-104.

¹³¹ R. Manolescu, **Comerțul Țării Românești și Moldovei cu Brașovul (secolele XIV-XVI)**, București,

De asemenea, viața comercială a cunoscut o înflorire deosebită în secolele XV-XVI, acest aspect este evidențiat de privilegiile comerciale acordate de domnii Moldovei de-a lungul timpului. Negoțul se făcea, în mod special, peste hotarele țării. În secolele XIV-XVII produsele de export ale Moldovei erau: vitele, pieile și blănurile, lâna, slămina, seul, ceara, mierea, vinurile. De la Brașov se aduceau în Moldova unelte meșteșugărești și agricole, utilaje pentru brutării, pentru gatere, postavuri apusene și brașovene și arme¹³². În acest sens este amintit Mircea din Bârlad în anul 1503¹³³. Documentele menționează prezența pe piața vremii a negustorilor bârlădeni. La 1646, administratorul bisericilor romano-catolice din Moldova, Marcus Bandinus afirma că locuitorii târgului Bârlad „pentru prelucrarea pământului nu au atâta aplecare, ci mai mult pentru negustorie”¹³⁴. Documentele menționează prezența pe piața Brașovului, în secolul al XVI-lea, în perioada 1529-1554, a unor numeroși negustori bârlădeni, în registrele vigesimei sunt consemnați în jur de 274 de negustori cu aproximativ 451 de transporturi, în valoare de aproximativ 652.100 aspri¹³⁵.

Orașele au fost centrele cele mai populate ale țării cu o deosebită însemnătate economică și administrativă, dar fără îndoială au fost și sediul unor însemnate manifestări culturale și artistice. Existau numeroși meșteșugari și negustori, care „știa carte și purtau corespondență”, în slavă, germană sau latină, așa cum o atestă diversele documente existente. Dezvoltarea meșteșugurilor și a comerțului a impus însușirea unor elemente de cultură necesare la măsurători, schițe, calcule, socotit, citit, scris, realizarea de inscripții. Acest lucru poate fi evidențiat și prin descoperirea unor cahle bogat ornamentate și cu inscripții, sau a unor semne de olar. De asemenea, deosebit de importante pentru perioada evului mediu sunt implicațiile clerului în viața culturală a târgurilor. Un călugăr sau un preot, bun caligraf, putea să „scrie” un text bisericesc atât pentru domn, un mare boier, o mănăstire sau pur și simplu pentru un orașean de vază. Au existat, de asemenea, numeroși tineri din târgurile Moldovei care au urmat cursurile unor universități din Cracovia, Praha sau Viena¹³⁶.

La venirea lui Ștefan cel Mare pe scaunul domnesc, Țara Moldovei era organizată din punct de vedere administrativ-teritorial în subdiviziuni teritoriale cunoscute sub numele de ținuturi, orașe cu ocoale și sate de care depindeau cătunele¹³⁷. Orașul Bârladul, conform documentelor existente, fost reședința unui ținut cu același nume¹³⁸.

Conducătorii ținutului se numeau pârcălabi și erau reprezentanții puterii

Editura Științifică, 1965, p. 200.

¹³² *Ibidem*, p. 146.

¹³³ *Ibidem*, p. 114, 206.

¹³⁴ I. Antonovici, *op.cit.*, p. 93, nr. LVI.

¹³⁵ R. Manolescu, *op.cit.*, p. 260-304.

¹³⁶ C.C. Giurescu, *op.cit.*, p. 167-172.

¹³⁷ C. Burac, *op.cit.*, p. 11-20.

¹³⁸ *Cronica moldo-polonă*, în *Cronicile slavo-române din secolele XV-XVI*, publicate de Ion Bogdan, ediție revăzută și completată de P.P. Panaitescu, București, Editura Academiei, 1959, p. 186.

domneși în ținut, la fel cum vornicul era reprezentantul puterii domnești în oraș. Prin mai multe documente emise între anii 1466-1499 de către Ștefan cel Mare au fost stabilite o parte din atribuțiile pârcălabilor¹³⁹. Printre atribuțiile pârcălabului de ținut se numărau și încasarea feriei, efectuarea de judecăți, aplicarea de amenzi, efectuarea de anchete penale sau în materie de proprietate în urma dispozițiilor domnului, urmărirea oamenilor fugiți de la cislă, sau a vecinilor plecați de pe proprietățile mănăstirești, anchitarea șoltuzilor, încasarea birului și trimiterea lui la visterie, după listele întocmite¹⁴⁰.

Pentru ținutul Bârlad sunt amintite în documente 38 de sate și o seliște pentru perioada domniei lui Ștefan cel Mare și după domnia acestuia¹⁴¹.

Ținutul Bârlad este amintit frecvent în documentele perioadei. Prin intermediul acestora au fost întărite, dăruite sau vândute mai multor persoane sau mănăstiri, sate, prisăci, vii, mori, precum și au fost acordate diferite alte privilegii¹⁴².

Orașul Bârlad, alături de alte orașe din Moldova, a avut în epoca medievală un rol de seamă lucru atestat atât de izvoarele scrise cât și de cele arheologice.

¹³⁹ **DRH, A**, vol. II (1449-1486), 1976, p. 189-191, 211-213, 221-222, nr. 134, 146, 152.

¹⁴⁰ D. Ciurea, **Organizarea administrativă a statului feudal Moldova (sec. XIV-XVIII)**, în *AIIL*, II, 1965, p. 282.

¹⁴¹ C. Burac, **op.cit.**, p. 10.

¹⁴² **DIR, A**, veacul XVII, vol. III (1611-1615), 1954, p. 44-45, nr. 72; **DIR, A**, veacul XVII, vol. V (1621-1625), 1957, p. 105-106, nr. 148; **DRH, A**, vol. XIX (1626-1628), 1969, p. 167, 386-387, nr. 139, 285; **DRH, A**, vol. XXI (1632-1633), 1971, p. 332-333, nr. 264; **DRH, A**, vol. XXIII (1635-1636), 1996, p. 40, 136-137, 291, 489, 570, nr. 41, 100, 249, 426, 518; **CDM**, vol III (1653-1675), 1968, p. 331, 485, nr. 1542, 2331; **CDM**, vol IV (1676-1700), 1970, p. 160, nr. 661.

BISERICA „ADORMIREA MAICII DOMNULUI” DIN IȚCANI, SUCEAVA. ISTORICUL

Mihaela Băbușanu Amalanci

The Church of the Assumption from Ițcani, Suceava. The history Summary

In this article (The Church of the Assumption from Ițcani, Suceava. The history), the author presents the history of the Church of the Assumption of Ițcani, Suceava former convent.

The content in this article are the first documentary mention of the monastery dates from May of 1935 and that was one of the first monastery of nuns.

The article is presented context, evolution and privileges enjoyed Ițcani monastery throughout its existence until its dissolution in 1771.

Key words: *The Church of the Assumption, Ițcani, Suceava, monastery, evolution and privileges.*

Cuvinte cheie: *Biserica „Adormirea Maicii Domnului”, Ițcani, Suceava, mănăstire, evoluție și privilegii.*

Pe o colină aflată în imediata vecinătate a liceului industrial nr. 2 din orașul Suceava, se înalță biserița „Adormirea Maicii Domnului”, fosta mănăstire, aflată altă dată în perimetrul localității Ițcanii Vechi. Odată cu încheierea contractului de vânzare-cumpărare din 23 februarie 1796 între Administrația Imperială a moșiilor Statului din Galiția de Est și magistratura orașului Suceava, prin care orașul cumpăra moșia Fondului bisericesc, Ițcanii Vechi devine parte componentă a orașului cu toți supușii și obligațiile lor pentru suma de 3787 florini, 35 Kreuzer¹.

Biserica „Adormirea Maicii Domnului” va face parte începând cu acea perioadă din selecta listă a edificiilor religioase aparținând orașului Suceava. Tradiția consemnează existența în aceste locuri în perioada Descălecătului lui Dragoș Vodă a unui rus din Sniatin, pe numele său Iațco². Atunci când Dragoș a pornit din Maramureș peste Carpați cu scopul de a întemeia aici domnia Moldovei de mai târziu, obișnuia să facă dese excursii cinegetice spre a cunoaște mai îndeaproape zona. Într-una dintre aceste incursiuni ar fi zărit în depărtare o abia perceptibilă umbră de fum, lucru care l-a mirat foarte tare el fiind convins că ținutul era nelocuit³.

¹ Vasile Gh. Miron, Ștefan M. Ceașu, Gavril Irimescu, Sevastian Irimescu, **Din tezaurul documentar sucevean, Catalog de documente 1393-1849**, București, Direcția Generală a Arhivelor Statului din România, 1983, p. 508.

² Miron Costin, **Opere**, vol. 1, București, Editura pentru literatură, 1965, p. 259.

³ Erast Costea, **Istoricul fostei mănăstiri de maici din Ițcani**, Extras din *Candela*, nr. 6-8/1928,

Mergând în direcția indicată de fum ar fi dat de un cărbunar bătrân, care preocupat de îngrijirea stupilor săi nu ar fi observat apropierea alaiului și nici nu ar fi putut răspunde mai apoi solilor, căci era rus din Sniatin și nu cunoștea limba română. S-a apelat atunci la serviciile unui tâlmaci, putându-se afla astfel că bătrânul se numea Iațco și era de loc din Sniatin⁴. Dragoș i-a comunicat bătrânului – tot prin intermediul tâlmaciului – că îi dă în stăpânire pământul din împrejurimi cu condiția să aducă aici și alți coetnici din Sniatin și să întemeieze aici o colonie. Astfel a luat ființă „Iațcanii”, „Ițcanii” sau „Ețcanii”, nucleu în jurul căruia s-a format și dezvoltat orașul Suceava de mai târziu⁵.

Suceava își are originea numelui în apelativul „soci” cum erau numiți cojocarii unguri emigrați de peste Carpați, iar nu după numele bătrânului Iațco, cum probabil ar fi trebuit. A.D Xenopol, contrazice însă aceste afirmații susținând că originea cuvântului ar fi „dacică” și că orașul s-ar numi așa după râul pe malul căruia este situat.

Localitatea Ițcani de azi își are începutul odată cu Descălecatul, una dintre primele localități amintite în scrierile vremii. Fosta mănăstire de maici din Ițcani, pe locul căreia se află acum biserica „Adormirea”, era cu siguranță o construcție de lemn, cum erau de altfel toate celelalte biserici în acea perioadă⁶.

Prima mențiune a acestei mănăstiri datează din luna mai a anului 1395, fiind o scrisoare către Patriarhul Constantinopolului Antonie (1391-1397), a lui Isac din Mauro-Vlahia, care îl roagă să ia în calitate de ctitor mănăstirile „Maica Domnului” din Ițcani și „Sfântul Dumitru” din Suceava⁷; numele acestui Isac apare și sub forma Iasco⁸.

Inițiativa acestei scrisori ar fi putut avea același scop cu încercările lui Ștefan I Mușatinul (1394-1395), de a înlătura neînțelegerile dintre Moldova și Patriarhia Ecumenică. În primăvara lui 1395, Ștefan Vodă a trimis o solie la Constantinopol în frunte cu Protopopul Petru, cu daruri și scrisori către Patriarhul Antonie al IV-lea, rugându-l să ridice anatema și să recunoască pe Iosif și Meletie ca ierarhi canonici în Moldova⁹.

Moldovenii ceruseră recunoașterea lui Iosif ca Mitropolit al Moldovei cu scaunul la Suceava și a lui Meletie ca Episcop, dar Patriarhia Constantinopolului a refuzat, temându-se că moldovenii urmăreau o completă autocefalie sau independență față de Patriarhie, de vreme ce propuseseră din propriile rânduri pe acei ierarhi pe care Patriarhia îi numea pseudoepiscopi. În aceste condiții, Iosif și Meletie au fost

Cernăuți, p. 3-4.

⁴ Miron Costin, *op.cit.*, p. 260.

⁵ *Ibidem*.

⁶ I. Zugrav, *Vechi biserici din Suceava*, în *MMS*, nr 3-4/1964, p. 150.

⁷ Eudoxiu Hurmuzachi, *Documente grecești privitoare la istoria românilor*, publicate după original, copiile Academiei Române și tipărite de Nicolae Iorga, Partea I, **1320-1726**, București 1925, p. 18.

⁸ V.C. Miron, M.Șt. Ceaușu, Ion Caproșu, Gavril Irimescu, **Suceava file de istorie. Documente privitoare la istoria orașului Suceava 1388-1918**, vol. I,

⁹ Mircea Păcurariu, **Istoria Bisericii Ortodoxe Române**, vol. I, București, 1980, p. 261.

hirotoniți de Antonie al Haliciului însă Patriarhul Nil (1380-1388) care păstorea pe atunci, a refuzat recunoașterea celor doi hirotoniți la Halici, hirotonind el însuși pe un grec, Teodosie, ca Mitropolit al Moldovei, mai apoi fiind hirotonit tot un grec, Ieremia neluându-se în seamă dorința țării.

Sunt de semenalat o serie de acte arbitrare comise de Înalta Patriarhie, prin reprezentanții ei, ca și consecință a nemulțumirii față de moldovenii care au izgonit pe Mitropolitul desemnat Ieremia¹⁰. În aceste condiții Patriarhul a „aruncat” anatema asupra tuturor locuitorilor Moldovei, domni, vlădici, boieri, preoți și credincioși în timpul domniei lui Roman I Mușatinul (1391-1394).

Așadar, în acești termeni se înscriau eforturile voievodului Ștefan și, probabil, ale credincioșilor săi, așa cum era acel „Iascos” sau „Isac”. Încetarea acestui conflict declarat s-a făcut după moartea lui Antonie al IV-lea (1397) și urcarea în scaunul patriarhic al lui Matei I (1397-1410), precum și după urcarea pe scaunul Moldovei a lui Alexandru cel Bun (1400-1432), când Iosif este recunoscut ca Mitropolit al Moldovei¹¹. Din perioada domniei lui Alexandru cel Bun, nu ni s-au păstrat referiri la mănăstire.

Alexandru Vodă, la 23 februarie 1453, acordă acestei mănăstiri, cu oamenii din țară sau din Polonia, scutiri de dări și slujbe către domnie, în folosul mănăstirii. „Cum că am binevoit Domnia mea cu a noastră bunăvoință și curată și luminată inimă, să am pentru pomenirea sufletelor noastre și pentru sănătatea noastră și am dat mănăstirii noastre care este lângă Suceava, a lui Iațco unde este hramul Adormirea Sfintei Născătoare de Dumnezeu, unde este stareță Fevronia, ca să așeze sat la hotarul mănăstirii, lângă mănăstire unde va voi, și ori pe cine să cheme sau din țară noastră sau din țară străină. Iar acei oameni, câți vor fi la acea mănăstire, le dăm slobozie să-și are, să semene secară și să cosească fân în țarina târgului Suceie ca și oamenii târgoveți....

*Iar cine il va strica această danie a noastră să fie blestemat de Domnul Dumnezeu și Mântuitorul nostru Isus Hristos și de Preacurata Maica Sa, și de cei 318 părinți de la Niceia, și-au strigat sângele asupra lor și asupra fiilor lor...”*¹².

Pentru a atrage oamenii în acele locuri, ceea ce ar fi însemnat mai multe brațe de muncă și, deci, mai multe beneficii pentru această mănăstire, dobândește aceste largi privilegii de la voievodul Alexandru al II-lea, fiul lui Iliaș și prin Alexandrel care a domnit în trei rânduri în Moldova. Astfel, au venit în acest spațiu oameni care asimilându-se cu descendenții bătrânului Iațco, au întemeiat satul care purta numele de Ițcanii Vechi, astăzi suburbie a orașului Suceava.

Printre meșterii suceveni care se judecă într-un proces în anul 1476 la Liov este Ștefen Ruteanu, ciubotaru de ciubote roșii din Suceava, iar un altul, deși e arătat explicit ca armean, purta un nume rusesc și anume Iațco. Tradiția, consemnată în cronica lui Grigore Ureche, știe de un Iațco, prisăcar, pe care descălecătorii veniți din

¹⁰ Ibidem, p. 262.

¹¹ V.C. Miron, M.Șt. Ceașu, Ion Caproșu, Gavril Irimescu, **op.cit.**, p.104.

¹² Constantin C. Giurăscu, **Târguri sau orașe și cetăți moldovene**, București, Editura Academiei, 1967, p. 283.

Maramureș l-au găsit lângă Suceava¹³.

În timpul domniei lui Ștefan cel Mare (1457-1504), drepturile mănăstirii Ițcani au fost reconfirmate, dar actul nu ni s-a păstrat¹⁴. A exista dealtfel, în aceeași perioadă, o ierarhizare a privilegiilor acordate mănăstirilor. Imunitățile de care se bucurau luau diferite aspecte cum ar fi cele *judiciare*, în baza cărora dregătorii domnești nu aveau dreptul de a judeca oamenii și preoții dependenți de unele mănăstiri, pentru abaterile lor, acest drept revenind egumenilor (cum era la Probota, Neamț, Bistrița și Putna). Beneficiau de privilegiul de *jurisdicție* egumenii asupra preoților din satele mănăstirești, care erau scoși de sub autoritatea „chiriarhului” locului (tot în mănăstirile enumerate mai sus).

Imunitățile *comerciale* se refereau pe o parte la dreptul de a face comerț scutit de vămi, pe de altă parte de a încasa vamă (Moldovița, Putna, Bistrița).

Ultima categorie de imunități erau cele *fiscale*; acestea constau în obligația locuitorilor din satele mănăstirești de a plăti către mănăstirea respectivă și nu către domnie dările (Neamț, Bistrița, Putna, Horodnic și la mănăstirea Adormirea Maicii Domnului, – numită a lui Iațco¹⁵).

În pofita acestor imunități, Mănăstirea din Ițcani, la fel ca și Horodnicul, au rămas mănăstiri cu venituri puține; deși ele au fost primele mănăstiri de călugărițe (cronologic vorbind).

Din perioada următorilor șapte voievozi ai Moldovei (începând cu Bogdan cel Orb, 1504 și terminând cu Petru Vodă Șchiopul la 1591), nu ni s-au păstrat informații referitoare la mănăstire.

Odată cu urcarea pe tron a voievodului Ieremia Movilă (1595-1606), mănăstirea lui Iațco reîntră în atenția și preocupările domniei. Dacă în timpul lui Alexandru al II-lea mănăstirea se află încă într-o fază incipientă de dezvoltare, în timpul lui Ieremia Movilă se poate afirma că se află în plină înflorire.

Printr-un surset datat „*let 7106 septembrie 19*”, Ieremia Movilă acordă mănăstirii „*multe și largi privilegii*”¹⁶. Aflăm din acest surset, că măicuțele se ocupau cu îngrijirea stupilor, a viei, cu lucrul de mână și cusăturile. Documentul de la Ieremia Movilă amintește și de înaintașii săi care au întărit privilegiile mănăstirii și, în special, „*pe unde au dat și unde au întărit bătrânul Ștefan Voievod*”. După cum afirmam însă, nu ni se păstrează nici un document de la Ștefan cel Mare, deducem doar că el ar fi existat, așa cum reiese din sursetul lui Ieremia Movilă.

Următorul document datează din 24 august 1616, din timpul primei domnii a lui Radu Mihnea (1616-1619). Acest voievod reînnoiește și el privilegiile anterioare cu o singură adăugire: arendașii, căminarii și lumânărarii au obligația de a da mănăstirii cele necesare. În document se face referire la exemplul înaintașilor: „*a bătrânului voievod Alexandru, a bătrânului voievod Ștefan și a voievodului Ieremia Movilă*”¹⁷.

¹³ Mircea Păcurariu, **op.cit.**, p. 345.

¹⁴ **Ibidem**, p. 369.

¹⁵ V.C. Miron, M.Șt. Ceașu, Ion Caproșu, Gavril Irimescu, **op.cit.**, p. 212.

¹⁶ **Ibidem**, p. 138.

¹⁷ **Din tezaurul documentar sucevean**, p. 135.

În anul 1632, Mănăstirea Ițcani câștigă un nou drept de proprietate, acordat de această dată de voievodul Alexandru al VI-lea Iliaș.(1631-1633)¹⁸. Acesta întărește printr-un document, dreptul de proprietate al mănăstirii asupra unui loc de moară pe pâraul Dragomirești pe care l-au dăruit mănăstirii Ițcani, iar Alexandru Vodă Iliaș a confirmat dania. El confirmă de asemenea, că mănăstirea lui Iațco,astăzi Ițcani, se află în limitele târgului Suceava, iar Anastasie Climca, Mitropolitul Moldovei, a scos mănăstirea în afara târgului.

În timpul lui Miron Barnovscki (1626-1697), doamna Safta a ridicat o moară pe care însă ctitorul mănăstirii Dragomirna, Mitropolitul Anastasie Crimca a dăruit-o, și de aceea voievodul întărește din nou dreptul de proprietate.

Pâraul Dragomirești, curge pe lângă Mănăstirea Dragomirna, ocolește satul Mitocul Dragomirnei, despărțindu-l de satul Lipoveni, și se varsă mai jos de gara Ițcani, în Suceava. Rusciorii, din care jumătate era proprietatea mănăstirii Dragomirna, era odinioară situat pe locul unde a fost gara Ițcani, aici se pare că ar fi fost moara clădită de doamna Safta. Discordia dintre mănăstirile Ițcani și Dragomirna a luat o mare amploare, fiind nevoie de repetate intervenții ale voievodului pentru recunoașterea dreptului cuvenit mănăstirii Ițcani.

Odată cu anul 1639, mănăstirea de călugărițe intră într-o altă etapă¹⁹. Noua fază de dezvoltare (situată cronologic în timpul domniei lui Vasile Lupu) coincide cu construcția unei biserici noi în locul mănăstirii de lemn, care se păstrează și astăzi, de către călugărițele Nazaria și fiica ei Anghelina²⁰. Zidirea bisericii însă a implicat mănăstirea Ițcani într-un proces pentru satul Milișăuți cu mănăstirea Solca, proces încheiat indecis dar care a adus cu sine o pată urâtă asupra credibilității și bunelor intenții ale slujitorilor de aici.

După această perioadă, urmează o alta, de aproximativ nouă decenii, în care nu avem nici o informație referitoare la evoluția și parcursul acestui lăcaș religios.

Abia în 1732, la 22 octombrie, avem din nou informații despre mănăstire. Maria, fiica lui Simeon Calcăntraur, jupâneasa lui Gheorghe Humă, căpitan, dăruiește mănăstirii Ițcani, părțile sale diin satul Milișăuți, ținutul Suceava²¹.

În data de 9 martie 1733, Grigore al II-lea Ghica întărește lui Varlaam Ursache, eromonah la mănăstirea Ițcani, stăpânirea asupra părților din moșia Milișăuți, date mănăstirii de Maria, jupâneasa lui Gheorghe Humă și fata lui Calcăntraur²².

În toamna lui 1733, la 3 octombrie, Varlaam Costache, neavând cu ce termina lucrul mănăstirii, vinde lui Daniel, fost episcop de Roman, și lui Orest, egumen la Solca, trei părți din satul Milișăuți, primite de la Maria Humoie, cu suma de 60 lei²³.

În primăvara lui 1742, la 3 martie, Dinu Cantacuzino, fost mare armaș, dă mărturie lui Constandache, fiul lui Constantin, de asemenea fost mare armaș, precum

¹⁸ Erast Costea, **op.cit.**, p 2.

¹⁹ **Ibidem**, p. 25.

²⁰ **Din tezaurul documentar sucevean**, p. 239.

²¹ **Ibidem**, p. 240.

²² **Ibidem**.

²³ **Ibidem**, p. 259.

că dania Mariei Humoai, făcută mănăstirii Ițcani, nu este bună, și călugărul Ursache a vândut fără drept moșia Milișăuți mănăstirii Solca. I s-a luat egumenului de la mănăstirea Solca zapisul și i s-a dat lui Constandache, urmând ca egumenul să-și ia banii înapoi de la călugărul Ursache²⁴.

Abia în 1776, găsim alte referiri despre biserica din Ițcani. Ispravnicul de atunci al Sucevei, Ilie Cârstea Șătrar, comunică Comisiei *aulice* ce se ocupa de reglementarea chestiunilor legale de proprietăți mănăstirești din timpul ocupației habzburgice, că lângă Suceava, la Ițcani, este o bisericuță care mai înainte fusese mănăstire de maici, care datorită comportamentului lor necorespunzător a fost desființată de Mitropolitul de la Iași, iar relicvele din mănăstire au fost luate de el²⁵.

Epitropul de atunci al bisericii, Mihalache Blănar, declara că nu știe cine a zidit biserica, știe numai că în 1771, călugărițele de aici au fost alungate de Mitropolitul de Iași²⁶, reconfirmând că ele au fost alungate în urma unor certuri și că în locul lor a fost adus un preot, mănăstirea devenind astfel biserică cu preot paroh. La acea dată, respectiv 1776, Mitropolitul de la Iași nu putea fi decât Gavril Calimachi (1758-1786).

Motivul desființării mănăstirii, ar putea fi acele certuri între călugărițe, la acestea adăugându-se chestiunea morii pe care maicile, ca să scape de ceartă cu mult mai titrata mănăstire Dragomirna, au dăruit-o epitropului de Burdujeni, probabil fără aprobarea Mitropolitului Calimachi²⁷. Ar mai fi putut exista și cauze externe ivite din împrejurările politice nefavorabile ce s-au ivit odată cu anexarea Bucovinei de către Imperiul Habsburgic, probabil cauza cea mai plauzibilă.

Întrebarea care stăruie e fără îndoială legată de problema călugărițelor; ce s-a întâmplat cu ele după desființarea mănăstirii? Se presupune că unele dintre ele s-ar fi refugiat în apropiata mănăstire de la Pătrăuți.

În satul Mitocul Dragomirnei este și astăzi o vale, care desparte Mitocul Dragomirnei de Lipoveni, vale ce poartă numele de Valea Călugăriței. Luându-se în considerare că în anul secularizării averilor mănăstirești mănăstirea Pătrăuți număra încă 14 călugărițe – cărora li s-a îngăduit să rămână în mănăstire până la moarte, fiindu-le asigurată o pensie lunară de 1 flor din fond, și că ultima călugăriță, Casiana Tanasi, a murit la 9 iulie 1814, presupunem că această călugăriță trebuie să fi fost una dintre călugărițele de la Ițcani, care și-a petrecut bătrânețele acolo, prevăzând cele ce se vor întâmpla sau fiind originară din acele locuri²⁸.

Din dispozițiunile Epitropului Mihalache Blănar și ale ispravnicului Sucevei, Ilie Cârstea, mai aflăm că în momentul desființării mănăstirii, Mitropolitul a luat și moaștele unui sfânt sau sfinte – nu se cunoaște exact identitatea – ducându-le la Iași²⁹.

²⁴ Erast Costea, *op.cit.*, p. 36.

²⁵ *Ibidem*, p. 37.

²⁶ *Ibidem*, p. 38.

²⁷ *Ibidem*, p. 40.

²⁸ *Ibidem*, p. 41.

²⁹ *Ibidem*.

ECCE LIGNUM SAU DESPRE BISERICA DE LEMN DIN FARAOANI

Petru-Iulian Bucur

*Die 26. igitur Novembris ad Pagus venimus, qui Ungarice Forrofalva, Valahice Forovan nominatur, meri Ungari inhabitant, ...Est in amoeno loco situs, vineas ab Occidente sibi aidiacentes habet, vino bono, frumentis, pecoribus, feris et avibus abundat, gratosus torrens leni susurro Pagum exhilarat; versus Septentrionem campus, ad Orientem prope Sered fluvius, ad Meridiem patentissima vallis conspicitur*¹. Aceasta este imaginea luminoasă și întru totul adevărată a Faraoanilor, lângă Bacău, la mijlocul veacului al XVII-lea, atunci, la 1646, când aici ajunge, vede și mărturiseste episcopul Marco Bandini, adică:

„Deci în ziua de 26 noiembrie am ajuns în satul care se numește ungurește Forrofalva, iar românește Forovan, e locuit numai de unguri... Satul este așezat într-un loc plăcut, are vii în vecinătatea lui, la apus, are din belșug vin bun, grâne, turme, sălbăticiuni și păsări, un pârâu suav înveselește satul cu susurul său lin, spre miazănoapte se vede o câmpie, la răsărit, în apropiere, râul Siret, la miazăzi, o vale foarte întinsă”².

Ne propunem în acest text un excurs între mărturiile documentare (cap.I) care privesc *strict* biserica (**IMG.1**) din cimitirul satului, biserică despre care același bosniac mai spusese ca de mult timp nu fusese vizitată de vreun episcop, apoi răspundem (cap.II-X) unor întrebări de istoria artei puse de acest edificiu, martor drept a patru din secolele de timp binevoitor, deseori necruțător pentru catolicii ceangăi din Moldova.

I. Documentar

- 1420, hushiți se așează la Forrofalva³, adică la Faraoani⁴;
- 1435, prima menționare în documentele moldovenești a panului Форов⁵, potrivit *tradiției locale*, tot acum (octombrie, 1435), s-a construit și biserica din cimitir;

¹ **Moldvai Csángó-Magyar Okmánytár (1467-1706)**, Budapesta, Teleki Laszlo Alapítvány, 2003, 76, p. 370.

² Marco Bandini, **Codex**, Iași, Editura Presa Bună, 2007, p. 142, traducere Traian Diaconescu.

³ Satul exista deja din sec. XIII-XIV, deducție făcută din tipologia numelui satului, a se vedea: Ferenc Pozsony, **The Hungarian Csángó of Moldova**, Buffalo-Toronto, Corvinus Publishing, 2006, p. 8.

⁴ După mărturia indirectă a lui Samuel Timon, în **Imago antiquae Hungariae**, Viena, 1754, p. 21 din „Additamentum ad imagines antiquae et novae Hungariae”.

⁵ **DRH**, I, Moldova, București, Editura Academiei, 1975, doc. 143;

- 1474, lui Ion Bulbosii și fratelui său, Mihul din Faraoani, Ștefan cel Mare le întărește proprietatea asupra satului Antești⁶;
- 1588, Johannes Künig, misionar chemat de Petru Șchiopul: „*Pharao*”⁷ printre *pagi notatiores* catolice;
- 1605, Anonim: *chiesa senza sacerdote*⁸ ~ biserică fără preot⁹;
- 1640, Evidența bisericilor: *Ecclesiam habet ligneam parvam Sanctae Crucis*¹⁰ ~ are o biserică mică de lemn (cu hramul, n.n. I.B.) Sfânta Cruce;
- 1641, D. Baksic: *hanno una chiesa piccola di legno, ma non hanno niente per la celebratione de la messa*¹¹ ~ au o biserică mică de lemn, dar n-au nimic pentru oficierea slujbei¹².
- 1643, B. Bassetti: *è di legno, coperta di paglia, dedicata alla Beata Vergine, longa 12 passi, larga 5. Nel altare v'è l'immagine di Beata Vergine, è un Crucifisso*¹³, ~ este din lemn, acoperită cu paie, închinată Fericitei Fecioare, lungă de 12 pași, lată de 5. În altar este imaginea Fericitei Fecioare și un Crucifix¹⁴.
- 1648, M. Bandini: *Templum est ligneum rudi opere constructum, una campana,..., crucula argentea.... Portatile, tintinabula duo*¹⁵ ~ biserica este construită rudimentar din lemn, un clopot, cruce de argint... Portatil, doi clopoței (trad. noastră, I.B.).
- 1650, G. Gross: *ex ligno constructa*¹⁶ ~ construită din lemn (trad. noastră, I.B.).
- 1650, B. da Campofranco: *vi è chiesa*¹⁷ ~ e o biserică¹⁸;
- 1654, Dare de seamă: *templum est*¹⁹ ~ este o biserică²⁰;
- 1659, M. Kurski: *est capella seu parva ecclesia*²¹ ~ se află o capelă sau bisericuță²²;

⁶ DRH, II, Moldova, București, Editura Academiei, 1976, doc. 197;

⁷ Moldvai Csángó-Magyar..., p. 89, din context se poate deduce că J. Künig se referă la localitățile catolice cu biserici, câtă vreme amintește mai întâi localitățile cu două edificii: Suceava și Baia, apoi le enumeră pe celelalte *despre care putem crede că aveau unul*, printre acestea, între Totrus, Taslau, și Faraoanii.

⁸ Ibidem, 32, p. 147. (1606, anul din Călători străini despre Țările Române, vol. IV, București, 1972, p. 338).

⁹ Călători străini..., vol. IV, p. 339.

¹⁰ Moldvai Csángó-Magyar..., 46, p. 202.

¹¹ Ibidem, 47, p. 227.

¹² Călători străini despre Țările Române, vol. V, București, 1973, p.248.

¹³ Moldvai Csángó-Magyar..., 52, p. 257.

¹⁴ Călători străini..., vol. V, p. 185.

¹⁵ Moldvai Csángó-Magyar..., 76, p. 370.

¹⁶ Ibidem, 79, p. 473.

¹⁷ Ibidem, 80, p. 475.

¹⁸ Călători străini..., vol. V, p. 438.

¹⁹ Moldvai Csángó-Magyar..., 86, p. 494.

²⁰ Călători străini..., vol. V, p. 508.

²¹ Moldvai Csángó-Magyar..., 91, p. 518.

²² Călători străini..., vol. V, p. 463.

- 1661, Blasius Koičević: *qui et suam capella habent*²³ ~ care au capela lor (trad. noastră, I.B.);
- 1668, V. Pilutio, *la chiesa non ha niente*²⁴ ~ biserică nu are nimic²⁵;
- 1670, G. b del Monte: *la chiesa fatta din legno*²⁶ ~ biserică făcută din lemn²⁷;
- 1671, V. Pilutio: *di legno* ~ (biserică este) de lemn, *vi e un altare*²⁸ ~ este un altar; (trad. noastră, I.B.)
- 1682, A. Angelini: *chiesa deserta*²⁹ ~ biserică a fost părăsită³⁰;
- 1682, V. Pilutio: *due campane*³¹ ~ două clopote³²;
- 1683, I.F. Dluski: *altri dove sono le chiese ma nessuno catolico, sono... Foruan*³³ ~ alte locuri unde sunt bisericile dar nici un catolic, sunt... Faraoani;
- 1688, F.A. Renzi: *cu biserică de lemn, fără casă pentru preot*³⁴;
- 1691, F.A. Renzi: *chiesa di legno con la campana*³⁵ ~ biserică de lemn cu clopot³⁶;
- 1692, J.b. Berkuze: *chiesa di legno dove prima era la villa... intitolata l'Assunzione della Beata Vergine Maria*³⁷ ~ biserică de lemn, unde era mai întâi satul, ... numită Ridicarea la cer a Fericitei Fecioare Maria (trad. noastră, I.B.);
- 1696, S. Kálnoki: *templa:Forrofalva*³⁸, ... ~ biserică: Faraoani (trad. noastră, I.B.);
- 1744, Anonim: *este rămasă afară din localitate pentru că este veche, aproape distrusă și foarte nepotrivită pentru misionari și pentru popor*³⁹.
- 1745, Anonim: *biserică ramasă afară de sat, la o jumătate de oră distanță, închinată sufletelor din Purgator... Preotul Anton Zingali a început să repare biserică rămasă afară de sat, din cimitir, spre marea bucurie a credincioșilor*⁴⁰.
- 1762, G. de Giovanni: *Un miglio lungi da questa Chiesa ve nê un altra di legno fortissima intitolata San Martino Vescovo, e la prima l'Assunzione di Maria*

²³ Moldvai Csángó-Magyar..., 97, p. 537.

²⁴ Ibidem, 104, p. 598.

²⁵ Călători străini despre Țările Române, vol. VII, București, 1980, p. 82.

²⁶ Moldvai Csángó-Magyar..., 114, p. 636.

²⁷ Călători străini..., vol. VII, p. 219.

²⁸ Moldvai Csángó-Magyar..., 115, p. 644, 645.

²⁹ Ibidem, 125, p. 693.

³⁰ Călători străini..., vol. VII, p. 339.

³¹ Moldvai Csángó-Magyar..., 126, p. 699.

³² Călători străini..., vol. VII, p. 107.

³³ Moldvai Csángó-Magyar..., 127, p. 702.

³⁴ Teresa Ferro, Misionarii catolici în Moldova, Cluj-Napoca, IDC Press, 2006, p. 210.

³⁵ Diplomatarium italicum, vol. I, p. 140-150, apud Anton Coșa, în *Catolicii din Faraoani*, Onești, Ed. Magic Print, 2007, p. 82.

³⁶ Călători străini despre Țările Române, vol. VIII, București, 1983, p. 118.

³⁷ Moldvai Csángó-Magyar..., 129, p. 714.

³⁸ Moldvai Csángó-Magyar..., 136, p. 750.

³⁹ Diplomatarium italicum, vol. I, p. 165-173, apud Anton Coșa, *op.cit.*, p. 90.

⁴⁰ Diplomatarium italicum, vol. I, p. 183-200, apud Anton Coșa, *op.cit.*, p. 91.

*Vergine,...; la Chiesa p. esser in Campagna l'e spogliata di tutto fuor che de quadri*⁴¹. ~ La o milă de această biserică este o alta de lemn, întărită, închinată Sfântului Martin Episcopul, și mai înainte Adormirii Fecioarei Maria...; pentru că este în câmp, biserica nu mai are nimic în afară de icoane (trad. noastră, I.B.).

- 1764, P. Frontali: *la chiesa e di legno*⁴² ~ biserica este de lemn (trad. noastră, I.B.).

- 1799, M. Sassano: *con cappella, quivi si sepeliscono anche i morti di Vallesaka. Nell'altre Parochie il Cimiterio è vicino alla chiesa*⁴³ ~ cu o capelă, aici se îngroapă și morții din Vallesaka. În alte parohii cimitirul este pe lângă biserică. (trad. noastră, I.B.).

- 1814, I.B. Berardi: *ha pure una antica chiesa nel commun cemeterio, detto di Valle dedicata a S. Martino*⁴⁴ ~ are o biserică veche închinată S. Martin, în cimitirul comun zis „din Vale” (trad. noastră, I.B.).

- 1843, Iosif Tălmăcel (relatează în Ziarul Parohiei Faraoani din anul 1922): *reparată, probabil acoperită, da către Anton Finta OFMC. Tot atunci s-a făcut și altarul actual daruit de familia Ianuș Coșa după cum am găsit pe o scândură azi luată din altar, în dosul scândurii era o hârtie în care erau scrise următoarele cuvinte: „Ezen kus oltarnak felepulse volt a Tistalando P. Vicarius Finta Antalnak szent viselese alatt 1843 esztendobe”*⁴⁵.

- 1858, G. Tomassi: *Cappellina dedicate a San Martino Vescovo, eretta nell cimitero*⁴⁶. ~ Capelă mică închinată Sfântului Martin Episcopul, ridicată în cimitir (trad. noastră, I.B.);

- 1893, Iosif Tălmăcel (relatează în Ziarul Parohiei Faraoani, anul 1922): *s-a pus la biserică talpă nouă de stejar*⁴⁷;

- 1916, I. Tălmăcel (relatează în Ziarul Parohiei Faraoani, anul 1922): *Iacint Bock a început s-o acopere*⁴⁸.

- 1922, I. Tălmăcel (relatează în Ziarul Parohiei Faraoani, anul 1922): *s-a acoperit din nou cu șindrilă și s-a tăbănuit*⁴⁹.

⁴¹ **Diplomatarium italicum**, vol. I, p. 203-215 *apud* Anton Coșa, **op.cit.**, p. 92 (A. Coșa crede că e vorba de două biserici diferite: „Biserica este închinată Adormirii Maicii Domnului. La o milă depărtare de această biserică este o altă biserică de lemn, foarte bine întărită și încheată, închinată Sfântului Martin... Fiind rămasă în câmp, bisericuța nu mai are nimic în ea, fără numai câteva icoane...”; Anton Coșa, **op.cit.**, p. 94).

⁴² **Diplomatarium italicum**, vol. II, p. 477-485, *apud* Anton Coșa, **op.cit.**, p. 94.

⁴³ Anton Coșa, **op.cit.**, p. 97.

⁴⁴ Nicolae Iorga, **Studii și documente cu privire la istoria românilor, II Acte relative la istoria cultului catolic**, București, 1901, p. 174.

⁴⁵ Anton Coșa, **op.cit.**, p. 107-108.

⁴⁶ **Ibidem**, p. 99.

⁴⁷ **Ibidem**, p. 108.

⁴⁸ **Ibidem**.

⁴⁹ **Ibidem**.

II. Hramurile bisericii

1. Aflăm prima oară de hramul edificiului din cimitir din evidența anonimă de la 1640: „*Ecclesiam habet ligneam parvam Sanctae Crucis*”⁵⁰ adică: „*Are o biserică mică de lemn (cu hramul, n.n.I.B.) Sfânta Cruce*”;

2. La 1643, este pe larg descrisă de B. Bassetti⁵¹: „*è di legno, coperta di paglia, dedicata alla Beata Vergine, longa 12 passi, larga 5. Nel altare v' è l'immagine di Beata Vergine, è un Crucifisso*”... adică: „*este din lemn acoperită cu paie, închinată Fericitei Fecioare, lungă de 12 pași, lată de 5. În altar este imaginea Fericitei Fecioare, este un Crucifix*”.

Închinată Fericitei Fecioare înseamnă de fapt cu hramul Adormirea Maicii Domnului, cum ni se spune în altă⁵² parte. Adormirea Maicii Domnului din 15 august este cel mai obișnuit⁵³ și probabil iubit hram cu puțință dacă ținem seamă că în aceeași unitate administrativă eclezială, încă două biserici, cea episcopală de la Bacău și biserica de lemn de la Solonț aveau același hram cu cea de la Faraoani, ultimele având rareori proprii preoți, fiind cel mai adesea slujite, ca în vremea lui Don Baltazar, de preoți parohi de la Bacău. Lucru explicabil prin profunda devoțiune mariană pe care o aveau franciscanii, „păstorii locului de veacuri”. Și în sens mai larg, este hramul, statistic, predominant al bisericilor catolice și ortodoxe de pe ambele fețe de răsărit și de apus ale Carpaților.

Ultima dată este amintită cu acest hram de J.b. Berkuze⁵⁴, la 1692: *chiesa di legno dove prima era la villa... intitolata l'Assunzione della Beata Vergine*, adică *biserică de lemn unde mai înainte era satul... numită Ridicarea la cer a Fericitei Fecioare*. La aceasta dată, fărfașenii părăsiseră deja “Siliștea” și întemeiau nuclee noi în crângurile dinspre apus, biserica rămânând în câmp, relativ departe de noile vetre.

La 1744, un anonim⁵⁵ o găsește rămasă afară din localitate pentru că este veche, aproape distrusă și foarte nepotrivită pentru misionari și pentru popor.

3. În anul următor 1745 alt anonim⁵⁶ ne spune că biserica este închinată *sufletelor din Purgator*... Sărbătoarea sufletelor din Purgator este pe 2 noiembrie (adică la 9 zile de 11 noiembrie, ziua Sfântului Martin episcopul din Tours). Se poate presupune că, mai ales după ce Faraoanii, după 1730, au avut biserică nouă închinată Sfântului Anton, cea din cimitir a fost percepută numai ca o capelă cimiterială, pasul

⁵⁰ Moldvai Csángó-Magyar..., 46, p. 202.

⁵¹ Vezi nota 6.

⁵² Călători străini..., vol. V, p. 229, Baksic: „adică Adormirea Maicii Domnului”.

⁵³ „Toate bisericile (din Moldova, n.n.I.B.) mai sus amintite sunt închinare slăvitei adormiri a prea fericitei fecioare Maria și sfinților apostolic Petru și Pavel” în Călători străini..., vol. V, la p. 97 și „celelalte biserici au în cea mai mare parte hramul Sf. Marii și al Sf. Nicolae. Călători străini..., vol. VII, 1980 la p. 92. Berkuze scrie: „tutte le chiese che sono nella Moldavia si trovano quasi tutte sotto il titolo dell'Assunta”, în Moldvai Csángó-Magyar..., 129, p. 712.

⁵⁴ Vezi nota 21.

⁵⁵ Vezi nota 23.

⁵⁶ Vezi nota 25.

logic fiind schimbarea hramului cu unul potrivit noului statut al lăcașului. Tot anonimul ne mai da un detaliu foarte important că „preotul Anton Zingali a început să repare biserica rămasă afară de sat, din cimitir, spre marea bucurie a credincioșilor”.

4. Reparațiile făcute de părintele Zingali au schimbat radical imaginea anticului lăcaș și, după obicei, s-a schimbat, din nou, și hramul. **(IMG.2)** Astfel că 18 ani mai târziu, la 1762, G.de Giovanni⁵⁷ ajunge: „*un miglio lungi da questa Chiesa ve nè un'altra di legno fortissimo intitolata **San Martino Vescovo**, e la prima **l'Assunzione di Maria Vergine***” adică la o milă de această biserică este o altă de lemn, întărită, închinată **Sfântului Martin Episcopul**, și mai înainte **Ridicării la cer a Fecioarei Maria**. Acest hram a supraviețuit de atunci, de la jumătatea secolului XVIII, până azi.

5. În concluzie, evoluția hramurilor a fost următoarea :

I. Sfânta Cruce la 1640,

II. Adormirea Maicii Domnului (atestat între 1643-1692),

III. Sufletelor din Purgator (atestat în 1745),

IV. Sfântului Martin Episcopul (atestat de la 1762 până azi).

6. Biserica cea mai apropiată cu același hram, episcopul născut în Panonia, se află pe fața apuseană a Carpaților Răsăriteni, la Sânmartin Ciuc. Un drum mai puțin cunoscut pornește din Faraoani, traversează Pietricica, Berzunții, Carpații Ciucului și ajunge la Sânmartin. Semnificativă pentru legăturile dintre cele două spații culturale ni se pare prezența lui *Moldvai István*, Ștefan din Moldova, paroh la Sânmartin, la biserica de piatră [⁵⁸] de pe Olt, la 1592 și, mai ales rodnic, pelerinajul neoprit al „ceangăilor cu straie albe” la Șumuleu.

III. Cine a fost Bálint Márton?

1. Inscricția de pe ușa de vest spune așa: „Bálint Márton csinálta”⁵⁹ **(IMG.3)**. Trebuie remarcat faptul că este scrisă cu litere de mână ca pe cele mai vechi dintre cruci⁶⁰ și ca pe vechile caiete ale dieilor. Inscricția este doar pe scândura îngustă, a doua din cele patru care alcătuiesc foaia usii. Meșterul a trebuit sa-și despartă numele în silabe, a făcut-o *corect* ca să încapă:

⁵⁷ Vezi nota 26.

⁵⁸ Léstyan Ferenc, MEGSZENTELT KÖVEK A KÖZÉPKORI ERDÉLYI PÜSPÖKSÉG TEMPLOMAI, A gyulafehérvári Római Katolikus Érsekség kiadásá, 2000, Digitális kiadás: Arcanum Adataázis Kft. 2003, ediție electronică, <http://mek.oszk.hu/04600/04684/html/331.html>

⁵⁹ Alți ctitori pe care îi amintesc călătorii, Baksic: Capela a fost construită din cucernicie de unul din locuitorii catolici, **Călători străini...**, V, p.242 și Marco Bandini, **op.cit.**, p. 202: o matroană săsoaică, Sofia, a construit în același cimitir o biserică nouă și mai mare. p. 358: Aceasta capela a fost începută, construită și continuată de cinstitul bărbat Blasius Tanoko; cu ajutorul unor locuitori din acest sat, Amăgei.

⁶⁰ Semnificativă este comparația celor două cruci ale dieilor din biserică: cea mai veche al lui Michael Petras și mai nouă a lui Ferencz Petras.

Bál
int
már
ton
csi
náltá.

2. Numele Balint, în Faraoani, este recenat:

I. prima dată în catalogul⁶¹ lui Marco Bandini: *Stephanus Balint*,

II. mai târziu, la 1696, recensământul⁶² lui B. Silvestri îi amintește în *Maiaros* pe: *Valentinus Balint, uxor et 4 filii*, în *Clesa* unde încă nu era biserică (dar știm că aceștia foloseau biserica din cimitirul Faraoani): *Joannes Balint Tunice, uxor et 2 fillii, Joannes Balint uxor et 1 filius, Gregorius Balint, liber*.

III. în recensământul⁶³ făcut de armata rusă în anii 1772/1774 sunt înscrși: la 11. *Ianăș Balint*, la 139. *Petre Balint*, la femei sarace *Varvara* (Balint).

IV. din *Status Animarum*⁶⁴ aflăm că *Ianăș* alias *Johannes*, la 1781, îl avea pe *Johannes* în vârstă de 9 ani, *Petre* alias *Petrus*, din *Clesia*, avea doi fii *Johannes* de 21 de ani și chiar **Martínus** de 18 ani, *Varvara* văduva lui *Michaelis Balint* cu un fiu *Petrus* de 22 de ani.

Fiul unuia dintre aceștia trebuie să fii fost dulgherul care și-a scrijelit numele pe ușa.

3. Martin este un prenume obișnuit în Faraoani, în recensământul⁶⁵ armatei ruse de la 1772, numele episcopului din Tours fiind ca frecvență în urma lui *Ianăș* (36 de ori), *Petre* (22 de ori), *Giurgiu* (22 de ori), **Martin (20 de ori)**. El este probabil ctitorul, unul din mulți dulgheri și butnari ai satului frecvent amintiți de călătorii străini. Unul dintre ei, G. de Giovani, spune despre fărâleni: „*quasi tutti sono bottari*”.

4. Noi credem, mai jos, că inscripția: *Bálint Márton csináltá* adică *Balint Marton a făcut-o*, a fost scrisă pe la 1745-1762. Deducem această credință a noastră din *faptul cert* al schimbării hramului, din *Ridicarea la cer a Fecioarei*, a *Sufletelor din Purgatoriu* în *Sfântul Martin Episcopul*, cândva între acești ani, 1745-1762, în urma reparațiilor capitale făcute sau plătite de Bálint Márton din vremea părintelui Zingali.

IV. Bálint Márton csináltá

1. Bassetti descrie o biserică de lemn, acoperita cu paie, închinată Sfintei Fecioare, lungă de 12 pași, lată de 5⁶⁶. Biserici catolice asemănătoare, după

⁶¹ **Moldvai Csángó-Magyar...**, 74, p. 433.

⁶² **Ibidem**, 134, p. 741-746.

⁶³ **Moldova în epoca feudalismului**, VII, partea II, Chișinău, 1975, p. 295-296.

⁶⁴ Anton Coșa, **op.cit.**, p. 149 și urm.

⁶⁵ Și în catalogul lui M. Bandini, 1647, 125 de ani mai devreme, frecvența și proporțiile sunt similare.

⁶⁶ Dimensiunile reale sunt: 10,30 mX5,90 m.

dimensiuni și materialul de construcție, lemnul, canonicul mai găsisse la Stănești, pe Cașin (8x4 pași), la Lucăcești (11x5 pași), la Solonț (7x5 pași) și la Tămășeni (8x6 pași). Toate sunt biserici mici cu un singur altar sau numai portatil, cu absida corului, probabil, nedecroșată, biserici de dimensiuni relativ apropiate, modeste și acoperite cu paie (**IMG. 2**).

2. La Faraoani, pe temelia din piatră de râu sunt așezate tălpile (ultima oară schimbate la sfârșitul secolului al XIX-lea), peste acestea se ridică încă 12 cununi orizontale din stejar (**IMG. 4**). Cununile au secțiune rectangulară (~15cm X 20cm-h) și sunt legate în coadă de rândunică (**IMG. 5**). Mai sunt legate cununile, aproape de colțuri, prin cuie de lemn verticale (**IMG. 6**). „La facerea ei s-a întrebuițat numai barda, toporul și sfredelul”⁶⁷. Între ultimele cununi, a 11-a și a 12-a, trec grinzile transversale (*keresztgerendák*) acestea cu brațe lungi susțin fruntarul și acoperișul. Pe latura de sud sunt două ferestre și una dintre cele două uși. A doua ușă este pe latura de vest. Amândouă ușile și tocurele lor sunt făcute de aceeași mână de meșter, mâna lui Bálint Márton. Lucru vădit de aceleași dimensiuni, tehnică (**IMG. 7, IMG. 8, IMG. 9**) și mai ales decor (**IMG. 10, IMG. 11, IMG. 12**). În ciuda asemănării ușilor, cele două intrări pe latura de sud și pe vest nu sunt, *numaidecât*, contemporane, a doua intrare, cea de pe latura de vest, ca și la Capela Isus Salvator de pe dealul Șumuleului, ar putea să fie mai târzie. A doua intrare la vest, cu inscripția „*Bálint Márton csinálta*” a fost tăiată, *credem*, la reparația capitală condusă de parintele Zingali, între anii 1745-1762⁶⁸, reparație încununată cu schimbarea certă a hramului după numele ctitorului. Credința noastră este întărită și de faptul că Baksic și Bandini, care de obicei notează⁶⁹ inscripțiile și ctitorii, chiar și ale bisericilor mici, nu spun nimic despre Balint Marton.

3. Detaliul important, consemnat de Bassetti, faptul că era acoperită cu paie, conduce la imaginea unei învelitori compacte, probabil fără actualul fronton (**IMG. 13**) vertical de pe latura vestică, unde, *credem*, era una din cele șase ape *oblice* ale acoperișului. Și sigur, acoperișul nu era străpuns de clopotnița care astăzi surmontează acoperișul (**IMG. 14**). Până târziu, în secolul XX, fărâlenii nu și-au scos hornul prin acoperișul de paie al casei. Acesta se oprea în pod. O clopotniță sau turlă (pentru bisericile ortodoxe) care să surmonteze acoperișul unui edificiu țărănesc nu era deloc un obicei al locului. Clopotul amintit de B. Bassetti și de ceilalți călători se afla probabil într-o clopotniță separată, în prejma edificiului. Ar fi fost oricum mult mai simplu și mai degrabă de coborât dintr-o astfel de clopotniță prețiosul obiect și de

⁶⁷ Spune, citându-i pe meșteri, părintele I. Tălmăcel, vezi nota 31.

⁶⁸ Vezi notele 24, 25.

⁶⁹ Vezi nota 59: alți ctitori pe care îi amintesc călătorii, Baksic: “Capela a fost construită din cucernicie de unul din locuitorii catolici”, în *Călători străini...*, V, p.242 și Marco Bandini: „o matroană săsaoaică, Sofia, a construit în același cimitir o biserică nouă și mai mare”, p. 202 și „Această capela a fost începută, construită și continuată de cinstitul bărbat Blasius Tanoko; cu ajutorul unor locuitori din acest sat, Amăgei”, Marco Bandini, *op.cit.*, p. 358.

plecat cu el în bejanie. Clopotul actual a fost turnat în 1856 (**IMG. 15**).

4. Biserica vizitată de Baksic, Bassetti și Bandini vădea o fizionomie diferită de cea de azi. Credem că și despre ea Bandini ar fi putut spune, cum a spus despre biserica din Huși: „din afară, am crezut că e o casă țărănească”⁷⁰, și cea din Stănești: „ca o casă țărănească”⁷¹. Acoperită cu paie, fără clopotnița surmontată, se arăta privirii, prin fațada de sud marcată numai de golurile ușii și ale celor două ferestre, ca o casă simplă cu tindă și cameră (**IMG. 16**). Fruntarul care stă pe capetele grinzilor transversale și înconjoară biserică mai poartă locul cuielor și cuiele de lemn (**IMG. 17, IMG. 18**). După numărul găurilor de pe amintitul fruntar putem spune că șarpanta acoperișului anterior *avea mai puțini căpriori*, probabil pentru că formau suportul pentru învelitoarea mai ușoară, și cu panta mai abruptă de paie, *mai puțini căpriori dar mai lungi*, nu 2/3 cât au acum, ci 3/4⁷² din lungimea grinzilor transversale (*keresztgerendák*). Pereții poartă urmele primului sistem de boltire al bisericii, care va fi fost cel mai probabil semicilindric (**IMG. 19, IMG. 20, IMG. 21, IMG. 22**).

5. La mijlocul secolului XVII, 1745, „preotul Anton Zingali a început să repare biserica rămasă afară de sat, din cimitir, spre marea bucurie a credincioșilor”. A schimbat acoperișul probabil cu unul de șindrilă⁷³. Tot acum, în vremea părintelui A. Zingali, apa vestică a acoperișului a fost transformată în fronton vertical, locul obținut slujind apoi drept emporium sau cafas.

6. Clopotnița nu-și sprijină picioarele pe pământ, așa cum se întâmpla la bisericile din cimitirul catolic din Valea Seacă, 1839, la Răcăciuni, 1855 și Strugari, 1849 și 1925. Clopotnița pornește, *ca o adăugire*, de pe fruntarul vestic și de pe o grindă sprijinită pe pereții laterali, intercalată între prima și a doua grindă transversală (*keresztgerenda*) (**IMG. 23**).

7. Găsim de cuviință să-l căutăm pe Balint Marton printre bunii dulgheri sau mai bogații catolici fărăfăleni, care pe la 1745, au reparat și au dat bisericii din cimitir o noua înfățișare și, în virtutea cutumelor, un hram nou, Sf. Martin episcop de Tours, care să-l amintească pe ctitor sau pe dulgher. Balint Marton, în această a noastră interpretare, este unul din fiii celor 3 familii Balint, 4 dacă îl socotim și pe *Gregorius liber* la 1696 în recensământul lui B. Silvestri.

V. Planimetria

1. Biserica este de tip sală⁷⁴, cu plan dreptunghiular având absida pentagonală

⁷⁰ „quam extrinsecus rusticanam existimavimus esse casam”; **Ibidem**, p. 91.

⁷¹ „instar rusticanae casae”; **Ibidem**, p. 112.

⁷² Proporții consemnate de Kos Karoly la casele cu învelitori de șindrilă, respectiv, de stuf (și paie) în **Moldvai csango nepmuveszet**, București, Editura Kriterion, 1981, p. 61.

⁷³ Asemănătoare cu Ioan Godea, **Arhitectura la români**, Oradea, Editura Primus, 2007, p. 47, „predominante rămân acoperișurile de paie alături de cele de șindrilă, ultimele generalizându-se în secolul al XVIII-lea atât în arhitectura laică, cât și în cea religioasă”.

⁷⁴ Din prima categorie, după istoriografia de artă românească, Grigore Ionescu, **Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor**, București, 1982 p. 70.

nedeșătată (**IMG. 2**). Planul este foarte simplu⁷⁵, aproape minimal, noi credem obișnuit⁷⁶ pentru bisericile catolice vizitate de Baksic, Bassetti și Bandini, aproape de Faraoani, ne referim la bisericile de lemn de la Stănești pe Oituz, de la Solonț și Lucăcești, biserica parohială de la Bacău și capela sfinților Cozma și Damian îngrijită de mănăsteni.

2. Spațiul interior este ritmat de grinzele transversale (*keresztgerendák*), așa umile, dar fără meșter-grindă (*kordagerenda*), acestea crează iluzia traveelor, travee proprii arhitecturii de zid (**IMG. 24**). Meșterii fărfașeni au înșirat trei travee dreptunghiulare și un sanctuar format dintr-o a patra travee și un trapez (**IMG. 25**).

3. *Astfel organizat, spațiul interior al edificiului de lemn este similar anticelor de zid: bisericii de la Săbăoani⁷⁷ și corului gotic din Baia⁷⁸, asemănător bisericii de la Cotnari⁷⁹ și, peste munți, corului bisericii franciscane din Târgu Mureș.*

VI. Altaria vs Portatile

1. Evidența bisericilor catolice, de la 1640, doar amintește o biserică având hramul „*Sanctae Crucis*”. Apoi, la 1643, Bassetti găsește „*nel altare v'è l'immagine di Beata Vergine, è un Crucifisso*”. Mai târziu, „*Portatile, tintinnabula duo, quator vexilla, duo alba, unum ceruleum, alterum rubrum*” inventariază Bandini.

2. Portatile din **Codexul** bandinian a fost tradus de V.A. Urechia: portatile⁸⁰, de Anton Coșa: piatră de altar⁸¹ și de Traian Ungureanu: baldachin⁸².

3. Altaria sau Portatile? Răspunsul dă seamă despre statutul bisericii din Faraoani. Portatile este piatra sfințită rectangulară⁸³ pe care se poate săvârși messa în lipsa altarului fix consacrat. Bassetti, în al său raport, le numește, simplu, fără distincție, numai altare, printre ele și cel de la Faraoani cu icoana Maica Domnului și un crucifix. Bandini, episcopul, deosebește altarul bisericilor mai mari, fix și consacrat, altare ca la Troțuș, Bacău, Baia, Cotnari, de o *petra sacra portatilia* ca la Mănești, Solonț, Tămășeni, Faraoani, piatră de așezat pe o masă de lemn sau „*portatile pulchrum ex marmore nigrum in lignea tabula*”, încastrată într-o masă de lemn⁸⁴ ca la Lucăcești. Distincția va fi fost necesară la episcopul Bandini și mai puțin

⁷⁵ Ioan Godea, **Dictionar etnologic român**, București, Editura Etnologică, 2007, p.68.

⁷⁶ Nu și pentru cele aparținând majorității ortodoxe. Dorinel Ichim, în **Monumente de arhitectură populară din județul Bacău – biserici de lemn**, Ed. Episcopiei Romanului și Hușilor, 1984, consemnează dar nu oferă niciun exemplu din acest tip planimetric.

⁷⁷ Despre această biserică a se vedea Liviu Pilat, **Comunități tăcute**, Bacău, 2002, p. 158.

⁷⁸ Virgil Vătășianu, **Istoria artei feudale în Țările Române**, I, București, Ed. Academiei, 1959, p.311-312.

⁷⁹ **Ibidem**, p. 697-698, asemănător, după numărul traveelor.

⁸⁰ **Bandinus**, Miercurea Ciuc, Editura Harghita, 2004, p. 202.

⁸¹ Anton Coșa, **op.cit.**, p.74

⁸² Marco Bandini, **op.cit.**, p. 142

⁸³ “*the altare portatile or The Altaria Portatilia, or moveable altars of the Latins, and the Antimensia, or consecrated cloths of the Greeks, to be used in places which have no altars*”, Joseph Bingham, **Origines Ecclesiasticae or, the Antiquities of the Christian Church**, Londra, 1711, p. 209.

⁸⁴ Inventarele medievale le descriu astfel: „Altare portatile, cum lapide serpentino in medio, cum

la **preotul Bassetti**, în spiritul ordonator⁸⁵ al Conciliului tridentin. (*Altare, sive fixum, sive portatile ab Episcopo consecratum esse necesse est*)⁸⁶.

4. Biserica de lemn vizitată de Bandini nu avea altar consacrat⁸⁷, ci numai un portatile⁸⁸. La o dată ulterioară, *poate* tot de pe la mijlocul secolului XVIII, de când fărâfălenii au avut *neîntrerupt* preoți printre ei, s-a consacrat și altarul.

5. Perimetrul rectangular al fundației unui altar încă se mai păstrează. Pe latura de est a perimetrului, cinci orificii arată locul unde furcile altarului înțepau grinda de stejar a fundației (**IMG. 26, IMG. 27**). Ca și la Huși, altarul era de lut, pe cinci furci de lemn, pe această structură era atârnată icoana Maicii Domnului văzută de Bartolomeo Bassetti la 1643.

6. Mai târziu, 1843, „*s-a făcut și altarul actual dăruit de familia Ianuș Coșa după cum am găsit pe o scândură azi luată din altar, în dosul scândurii era o hârtie în care erau scrise următoarele cuvinte: «Ezen kus oltarnak felepulse volt a Tistalando P.Vicarius Finta Antalnak szent viselese alatt 1843 esztendobe!»*”⁸⁹ (**IMG. 28**).

VII. Dieci și cantori la Faraoani

„Hi omnes Hungari catholici, quotquot sunt in ista provincia, utuntur lingua ungarica, habentque suos magistros, vel pulsatores campanarum, qui illis in publicis processionibus ac in ecclesiis cantiones hungaricas et evangelium persolvunt, puerosque instruunt”⁹⁰.

Adică: „*Toți acești unguri, catolici, câți sunt în această provincie, folosesc limba maghiară, și-și au dascălii lor sau trăgătorii clopotelor, care la procesiunile publice precum și în biserici țin predici ungurești, citesc evanghelia și învață pe copii*”⁹¹. Așa povestește, la 1661, Vlas Koicevic, călugăr franciscan de la Chiprovăț,

pulcherrima tarxia in circuitu ipsius lapidis; est valoris 6 ducatorum”, Eugène Müntz, **Les arts à la cour des Papes pendant le XVe et le XVIe siècle**, Paris, 1983, p. 202.

⁸⁵ În același spirit, Bandini este atent dacă piatra este spartă sau nu. Un alt episcop, Baksic, notează dacă altarele sunt sau nu consacrate. Alte inventare din epocă: în Viterbo, 1583, se notează: *Altare maius est ex lapide solido non consecrato. Habet altare portatile lapideum decenter commissum, și Altare ex lapide solido non consecrato est Habet petram sacratam. Adest Imago beatae Mariae Virginis depicta in tabula deaurata in fenestra lapidea reposita ac et crux lignea depicta, sine pede*. Enzo Bentivoglio, *Documenti per l'arte e la storia socioeconomica nei secoli XV-XIX di Viterbo e Provincia*, p.4, si ed. electronică: http://www.bibliotecaviterbo.it/Rivista/1983_1-2/Bentivoglio.pdf

⁸⁶ Natali Alexandro, **Theologia dogmatico-moralis secundum ordinem catechismi Concilii Tridentini**, 1769, p. 473, reeditare a ediției Paris, 1694.

⁸⁷ În 1647, la Roman, episcopul binecuvântează noua biserică cu hramul Sf. Petru și Paul, dar nu o consacră, „pentru că nu avea destul venit pentru susținerea unui paroh”, Marco Bandini, **Codex**, p. 360.

⁸⁸ J. Dluski îi scria protectorului C. Barberini, despre bisericile diocesei din Moldova, la 1683: „Sunt et erunt multae ecclesiae consecrandae et portatilia”; **Moldvai Csángó-Magyar...**, 127, p. 703.

⁸⁹ Vezi nota 42.

⁹⁰ **Moldvai Csángó-Magyar...**, p. 537.

⁹¹ **Călători străini...**, vol. VII, p. 139.

felul de viață catolică în satele din jurul Bacăului și despre rosturile diecilor în aceste mici comunități. Mai târziu, la 1762, tot despre dascăl (care era atunci Mihai Petrás), povestește Prefectul G.de Giovani, în vizită la Faraoani: „...*il dascalo, cioe il maestro che suol spiegare il Catechismo in lingua ungara legge dal Pulpito la dottrina in difuso, ed altri devotii libri pure in ungaro... cantando il dascalo con tutte le ragazze che intervengono*”⁹². Adică: Dascălul, adică maestrul care știe să explice Catehismul în limba maghiară, citește de la pupitru învățătura creștină și alte cărți religioase cu voce scăzută... dascălul cântând și fetele răspunzând (trad. noastră, I.B.).

Mai jos, se cuvine să-i amintim pe acești cantori⁹³ atât cât izvoarele sărace ne permit:

1642, 14 septembrie, de Ziua Crucii, Basseti îl cheamă la Bacău, la scaunul episcopal, printre ceilalți preoți și cantori din diocază, pe *cantorul din Faraoani*⁹⁴.

1648, în catalogul lui Bandini, este amintit *Joannes diacus cum familia*, totuși primul pe lista Faraoanilor este *Martin Kantor*. Acesta a și întocmit probabil lista⁹⁵.

1670, despre condițiile vitrege aflăm de la misionarul franciscan, Antonio Angelini da Norscia: „...*vi e una vila , si chiama Forouano, li popoli sono fugiti in Valachiam solo il cantore vi e restato con un Valacho*”⁹⁶.

1693, printre semnatarii unei scrisori către De Propaganda Fide îl întâlnim pe fărâfăleanul: *Nicolaus Hozo magister et cantor ecclesiae*⁹⁷.

1696, în lista lui Aloysius Bevilacqua situația este mai complicată. Nu îl mai găsim pe Nicolaus Hozo, probabil decedat, căci găsim două văduve: Elena Dascalizza și Cararina Diac cu 2 fii miruiți, îi mai găsim pe:

1. *Joannes Diak, uxor et 1 filius* în (*Cacova Maior*)
2. *Andreas Diak, uxor et 1 filia* în (*Maiaros*);

VIII. Petrás

Numele Petras⁹⁸ este numele unei adevărate dinastii de cantori de la Faraoani, din Cacova, dinastie al cărei cel mai important reprezentant va fi preotul franciscan Innocentius (Incze) Petras.

⁹² *Diplomatarium italicum*, vol. I, p. 203-215, *apud* Anton Coșa, **op.cit.**, p. 92.

⁹³ Despre aceștia: Tánzos Vilmos, „Deákok” (parasztkántorok) moldvai magyar falvakban. *Erdélyi Múzeum*, LVII, 3-4, Cluj-Napoca, 1995, p. 82-98 și în format electronic la http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf429.pdf

⁹⁴ *Moldvai Csángó-Magyar...*, p. 232.

⁹⁵ Mikecs László, *Recensământul catolicilor din Moldova din 1646-47*, în *Moldvai Magyarság*, oct 2005, p. 15-16.

⁹⁶ *Moldvai Csángó-Magyar...*, p. 631;

⁹⁷ *Ibidem*, p. 721.

⁹⁸ Nu știm dacă există vreo legătură de rudenie, în Catalogul lui Bandini (*Moldvai Csángó-Magyar...*, 127, p. 447) îl găsim pe Petrus sive Petrasko din Baia. Petrasko este forma în limba română a lui Petras (așa cum se vede în documentele interne moldovenești unde este amintit, pe la 1742, „Patrașcu ot tam” tam fiind Faraoanii, Theodor Codrescu, *Uricariul*, XX, Iași, 1892, p. 223). Este același Petrus Petrasko care voia să se căsătorească cu o a doua soție cât încă prima trăia.

- 1671, **Szép Atya** (1)⁹⁹

Pr. Incze Petras (6), la întrebarea 29 a chestionarului lui Döbrentei: *Domnule Reverend Dumneavoastră unde v-ați născut? Stramoșii sunt din vremuri străvechi sau când au ajuns în Moldova?* Franciscanul răspunde: „... Tatăl meu (5) îmi mărturisește prin viu grai că și bunicul meu (4) a avut aceeași slujba la parohia amintită, timp de mai mulți ani iar stră-stră-străbunicul meu (1) a lăsat testament scris că el se trage din ținutul Baranya. Acum **mai bine de o sută de ani** a cumpărat moșie lângă Adjud, pomenește des ce l-a adus în hotarul Faraoanilor¹⁰⁰. Testamentul scris de acest „**Szep Atya**”(1) al reverendului (6) fusese văzut și de pr. Péter Zöld¹⁰¹, mai înainte, pe la 1768, când cantor în Faraoani era bunicul (4) viitorului preot Incze (6). Preotul secui, parohul de la Delnița, a și corespondat, în jurul anului 1781, cu Mihai Petrás (4), cantorul despre care marturisește ca are origini săsești dar nu cunoaste limba sașilor. Pr. Zöld spune că a văzut testamentul scris al unui Mihai Petrás, fost cantor la Faraoani, testament care începea cu anul **1671**. Îl amintește și Domokos Pál Péter¹⁰² dar nu îl studiază la arhiva parohiei Faraoani.

- 1696, **Ik Atya** (2)

În *Catalogus catholicorum habitantium in ista parochia Foroanensi, vel solent in ista mea missione convenire et sub mea cura ac missione pro anno Domini 1696. in die Sancti Paschatis supra dicti anni*, catalog întocmit de *ego frater Aloysius Bevilacqua Ordinis minorum Conventualium Sancti Francisci ex Provincia (...) missionarius apostolicus.*, la lista XII îl găsim pe: *Michael Petras (2), uxor et 2 filii parvuli*¹⁰³. Peste 38 de ani, adică la:

- 1734, Michael Petras (2) este unul dintre venerabilii bătrâni din Cacova pentru că: *Adică noi sâtenii de Faraoani, bătrânii satului, anume Benke Ianoș și Antal Ianoș și Roca Gherghel și Giurgiu Bejan și Petrea Ciulei și Mihai Patraș (2) și Andrieș Ștefan. Mărturia de hotar*¹⁰⁴ este semnată de toți acești bătrâni plus încă doi, care nu sunt printre bătrâni, Benke Martinaș și, ultimul care semnează, **tânărul Giurgea Patraș (3)**, acesta ar putea fi străbunicul, **Déd Atya**. Michael Patras (2) probabil mai trăia pe la:

- 1742, când zice tot o Mărturie de hotar¹⁰⁵: *...am strâns oameni buni și*

⁹⁹ Numerele 1, 2, 3, 4, 5, 6, în paranteze rotunde, vor urmări cele 6 generații de Petrăsi de la Mihai (1) la Incze (6).

¹⁰⁰ **Petrás Incze Janos**, Miercurea Ciuc, Editura Harghita, 2004, p. 76 originalul maghiar, p. 146-147 traducerea română.

¹⁰¹ **Pater Zöld**, Miercurea Ciuc, Editura Harghita, 2002, p. 64-65 traducerea maghiară, p. 83 traducerea română.

¹⁰² Domokos Pál Péter, **Moldvai útjaim**, Miercurea Ciuc, Editura Harghita, 2005, p. 98 originalul maghiar, p. 238 traducerea română.

¹⁰³ Rudă (frați?) și de varstă apropiată cu Andreas Petros, uxor et 2 filii parvuli et ancilla din Cacova Major și Martinus Petras, uxor et 3 filii din Longa Mare.

¹⁰⁴ Theodor Codrescu, **op.cit.**, p. 221-222.

¹⁰⁵ **Ibidem**, p. 223.

bătrâni... Ianoș ot Faraoani, și Lorică ot tam, Patrascu (2) ot tam (Faraoani). Mai târziu, când armata rusă își întocmește **Catagrafia** numără mai mulți de Patrașcu și doi dieci:

- 1772-1774, la numărul 45, *Petre, diac* și la 50, *Mihaiu, diacu* (4). Un anume dascăl, poate acesta din recensământul de mai sus, Petrus Petras semnează 3 decenii mai târziu, la 1805, *Ego Petrus Petras scripti sicut*. Îl regăsim și în cele trei Status Animarum, 1781, 1793, 1805 dar nu îl putem identifica cu precizie. Pe celălalt, *Mihaiu, diacu* (4), **Nágy Atya** îl găsim în:

- 1781, la fila 320 a Liber Status Animarum, **Michael Patras cantor** (4) de 49 de ani, prin urmare anul nașterii sale este 1732, Catharina soție de 38 de ani, Joannes 20, Josephus 18, Michael 15, Catharina 8, Franciscus 5, adică (5) **Atya**, și Hemericus 1. Michael (4) va muri până la:

- 1793 când o găsim, tot în Status Animarum, numai pe *Cattharina vidua quod Michaelis Patras* (4), cu copii Michael de 24 de ani și Franciscus 16 (5) și *Anna de 6 ani*. De aici, Anna de 6 ani la 1793, concluzionăm că Michael Patrás (4) a murit cândva între 1787-1793. Dacă ținem seamă și de inscripția de pe crucea fiului sau Francisc (5), despre care vom vorbi mai jos, și care spune că acesta, Francisc (5) a fost dascăl 50 de ani până în 1843, și-a început dascălia pe la 1793, atunci când Mihai (4), tatăl său și el dascăl, a murit. Atunci anul morții lui Michael Petrás, Kantor For (4) rămâne 1793, când Joannes și Josephus și Catharina erau căsătoriți și Hemericus, probabil, mort prematur. La următorul Status:

- 1801 **Franciscus Patras** (5) este **Daschalus**, are 26 de ani și este deja căsătorit cu Anna, îl are în casă și pe fratele său Michael. Francisc (5), care s-a născut la 1775, scrie și vorbește limba maghiară, româna, latina și italiană. Peste puțină vreme la:

- 1813, în familia Francisc (5) și Ana se naște cel mai cunoscut dintre Petrasi, Incze, Inocentius (6), viitorul paroh de Cleja, de unde a adunat folclor și l-a trimis Academiei de la Budapesta, a răspuns chestionarului lui Döbrentei Gábor și l-a condus prin satele ceangăiești pe Jerney Janos pe la 1844.

- 1837 Maiu 14, **Franț dascalu** (5) scrie¹⁰⁶:

„Care această copie original tălmăcită din Sîrbie precum s'au dis; înfătoșindumi-se astadi Martin Cotor, fecior boierescu de aice din satul Faraoani, ce ține cu năimeală și astădi Poiana lui Coman de la Ciorănești, fiind lăsată la mâna sa de Ciorănești. Acest original pe cerirea numitului Martin Cotor, întocmai, după copia tălmăcită din cuvânt în cuvânt, am scriso.

Eu Franț dascalu Sf. Biserici din satul Faraoani.

1837 Maiu 14, la satu Faraoani.

- 1843, moare Francisc Petras (5), crucea i se păstrează în biserica din cimitir.

- 1886, moare Incze Petrás (6). Este înmormântat la Cleja.

¹⁰⁶ **Ibidem**, X, Iași, 1888, p. 147.

În concluzie, cele 6 generații de Petrâsi, de la legendarul Szep Atya pâna la preotul Incze, sunt:

1. Mihai, cel care a lăsat prin testament că a venit la Faraoani la **1671** [cu trei băieți: Andrei, Martin și Mihai].
2. Mihai Patras [cu doi copii mici, putem cu îndreptățire să presupunem că unul dintre ei este Giurgea?] la **1696**, bătrân la **1734** și **1742**.
3. Giurgea Patras care la **1734** semnează *Mărturia de hotar*. Giurgea la avut la **1732** pe Mihai.
4. Mihai Patrás, cantor, **1732-1793**, cruce de lemn în biserica din cimitirul Faraoani.
5. Francisc Patrás, cantor, **1775-1843**, cruce de lemn în biserica din cimitirul Faraoani.
6. Incze Petrás, preot, **1813-1886**, înmormântat în capela cimitirului Cleja.

IX. Cruci și inscripții

1. Jerney Janos, în vizită pe aceste pământuri la 1844, împreună cu parohul de la Cleja, pr. Incze Petrás, ajunge în cimitirul de la Faraoani și reazămă crucile de piatră găsite de peretele de lemn al bisericii. O cruce o amintea pe Demeter Maria, inscripția de pe o alta spunea: IT nuSIK az UR / BA nugZIK / maTe Jonsnok fia ANtal / A__ 1592¹⁰⁷, în traducere: Aici odihnește în Domnul Antal, fiul lui Janos Mate, A__ 1592.

Două cruci vechi se mai păstrează în biserică, a bunicului și tatălui lui pr. Incze Petrás.

2. Prima cruce, a lui Mihai Petrás (1732-1793), are următoarea inscripție latinească:

*IHS
Michael Petras Kantor
For
oBit
in
Xto
Ano
Die 9
men.*

Într-o caligrafie simplă, aceasta spune: *IHS, Michael Petras cantor în Faraoani plecat la Christos în anul...ziua 9 luna....* Crucea este simplă, lucrată probabil, ca și biserica, numai din bardă, topor și sfredel. Își uneste brațul vertical și cel orizontal prin intermediul a trei cuie de lemn. Nu se văd urme ale vreunui acoperiș

¹⁰⁷ Jerney János, *Keleti utazása a' magyarok' őshelyeinek kinyomozása végett: 1844 és 1845*, Vol. I, Pesta, 1851, p. 22-23 și 198-199.

și nici putrezire la intersecția brațelor crucii, prin urmare putem afirma că aceasta a stat numai în biserică (**IMG. 29**).

3. A doua cruce, a lui Francisc Petrás (1775-1843), spune¹⁰⁸ în maghiară:

Itt az
Urnak
Sz.
Ne
vé
ben

Petrás Ferencz meg pihen
Míg a trombita szavára a nagy napon felserken

*Elhunyt
Életének
68-ik
Esztende
jében
Forrófal
vi
Kántor
ságának
50
Május5
1843
a Halálát
kesergik
hitvese
magzati
vérei
jóakarói*

Într-o caligrafie elegantă care combină părți scrise cu litere de tipar și părți cu litere de mână, înseamnă: „În numele Domnului Sfânt: Petrás Ferencz odihnește aici până glasul trâmbiței, în marea zi, îl va trezi. *A murit în al 68-lea an al vieții, în al 50-lea an de dăscălie în Forrófalva, în 5 mai 1843. Îl plânge soția, copiii, verii și binevoitorii săi*”

4. Crucea lui Ferencz Petras este mai mare decât a tatălui său, are capetele treflate, brațele sunt legate printr-un cui de lemn, locul intersecției este marcat printr-o rozetă (**IMG. 30, IMG. 31**). Și această cruce, ca și prima, nu are urmele vreunui acoperiș și nici nu a putrezit la intersecția brațelor. Acest lucru ne face să credem că

¹⁰⁸ În transcrierea lui Csoma Gergely, **Erecting a memorial...**

au fost gândite special, amândouă crucile, pentru a fi puse în biserică și nu au fost aduse în interior la o dată ulterioară, *sau poate, după moda de la Baia și Cotnari, Michael Petras și Petras Ferencz, amândoi cantori, au fost înmormântați în biserică?*

5. Pe peretele de nord (**IMG. 32**) se mai pot vedea câteva înscrisuri făcute cu cărbunele creionului, printre ele: *anima in Domino* (**IMG. 33**), altele care îi amintesc pe *Joanes* și pe *Andreas Curar* sau *curat* (**IMG. 34**), mai încolo: *diaconus*, și ani: *1814* și *1826* (**IMG. 35**). Rozetele și fragmentul de epitaf: *anima in Domino*¹⁰⁹ lămuresc despre caracterul funerar și soteriologic al înscrisurilor.

X. Epilog

Dintre multele biserici, *multae ecclesiae*¹¹⁰, catolice aflate în Moldova de episcopul bulgar pe la mijlocul celei de-a șaptesprezecea sută, în afara ruinelor din Baia și Cotnari, singură, biserica de lemn din cimitirul din Faraoani a supraviețuit veacurilor și mai arată rarilor vizitatori măreția vieții catolice de odinioară.

Unul dintre aceștia, Domokos Pál Péter, povestește: „*înainte de toate am făcut o vizită în cimitir, cimitir unde, demult, se îngropau toți morții din dioceză. M-am dus și cu gândul că voi putea vedea vestitele pietre funerare descrise de Jerney. Din păcate, nu am găsit niciuna. În fața ușii capelei din cimitir am găsit o piatră mai veche așezată acolo drept scară, însă degeaba am întors-o și pe o parte și pe alta, nu am găsit nimic scris pe ea*”¹¹¹.

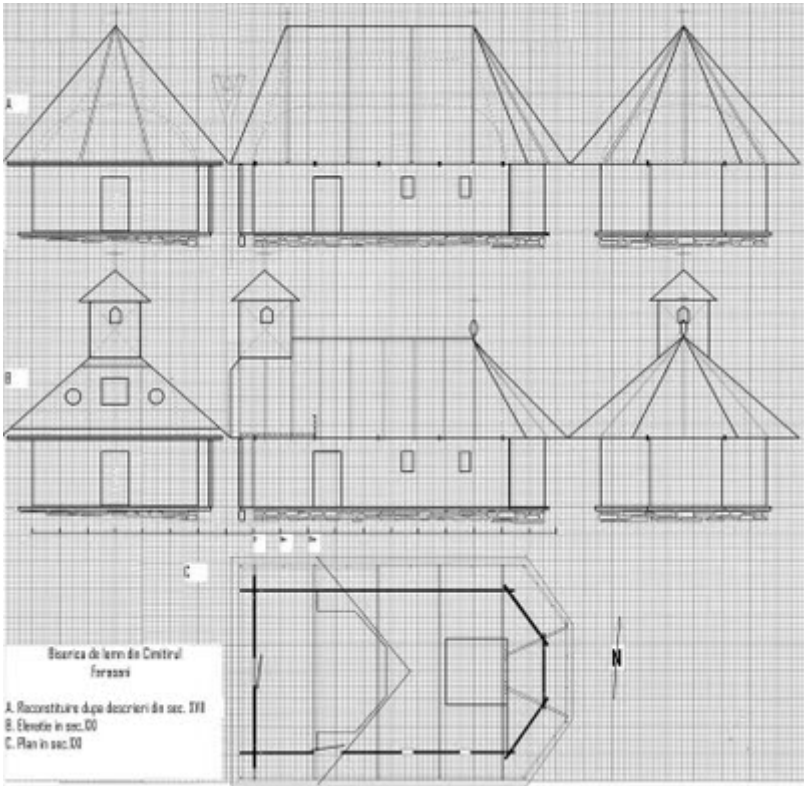
¹⁰⁹ Din: „...cujus anima in domino requiescat...”.

¹¹⁰ Vezi J. Dluski, în *Moldvai Csángó-Magyar...*, 127, p. 703.

¹¹¹ Domokos Pál Péter, *op.cit.*, p. 90-91 originalul maghiar și la p. 233-234 traducerea în lb.română.

IMG. 1

IMG. 2

IMG. 3

IMG. 3 A

IMG. 4

IMG. 5

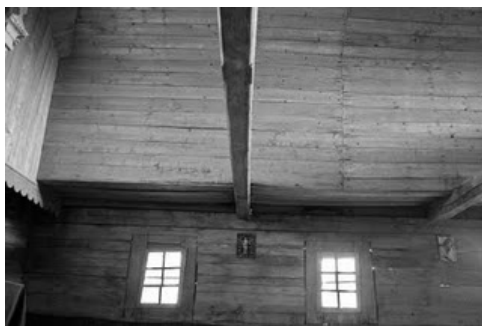
IMG. 7

IMG. 6

IMG. 8

IMG. 9**IMG. 10****IMG. 11****IMG. 12****IMG. 13****IMG. 14**

IMG. 16

IMG. 15

IMG. 17

IMG. 18

IMG. 19

IMG. 20

IMG. 21

IMG. 22

IMG. 23

IMG. 24

IMG. 25

IMG. 26

IMG. 27, locul furcilor este marcat de noi

IMG. 28

IMG. 29

IMG. 30

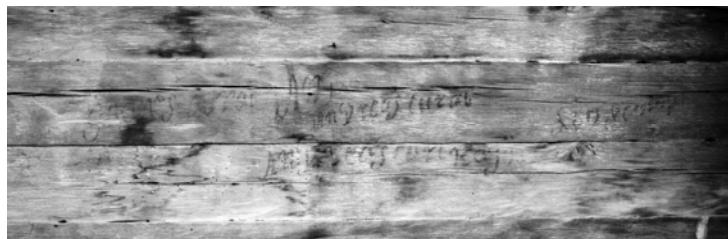
IMG. 31

IMG. 32, locul inscriptiilor este subliniat de noi

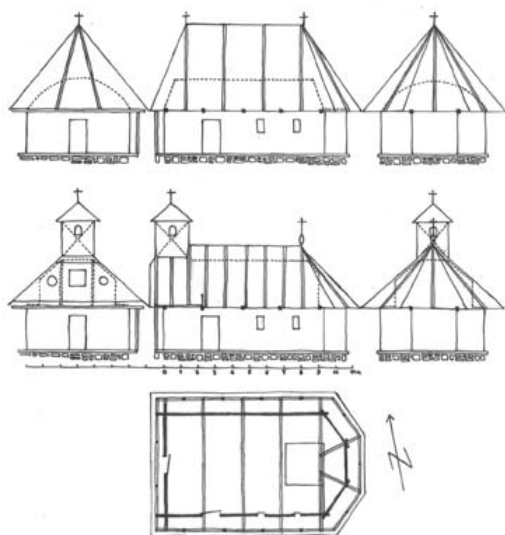
IMG.33

IMG.34

IMG.35

**IMG. 36 Planimetria și elevația,
în partea de sus a imginii –
elevația probabilă în secolul
XVII**

NEAMUL MORȚUNILOR ȘI PREZENȚA LOR ÎN COMUNA DĂMIENEȘTI

Ioan Ungureanu

The Morțun's and their presence in Dămieniști village Summary

Originally from Maramureș, starting with the XVI-th century, The Morțun's have spread in many places from Moldova.

Vasile Morțun was the most important member of this large family. Between 1907-1916 he was minister of public works and then minister of internal affairs and he was involved, among other things, with the building of the schools from Dămieniști, Drăgești and Poiana Iurașcu. His deed could be explained by the fact that after the death of his uncle Costachi Morțun, who didn't have children, he became the heir of Dămieniști estate. His uncle not only let him the estate but also the mission to start the building of the three schools mentioned above, with 30.000 lei, money he had to use from the fund his uncle had donated to the Home Schools.

Key words: *The Morțun's family, Moldova, Dămieniști, Costachi Morțun, Vasile Morțun.*

Cuvinte cheie: *familia Morțun, Moldova, Dămieniști, Costachi Morțun, Vasile Morțun.*

1. Scurtă privire asupra obârșiei acestui neam

Mai mulți autori s-au oprit asupra originii acestei familii, fapt ce semnifică recunoașterea importanței și rolului care l-a avut în decursul vremii. Între respectivii autori se înscriu C. Sion cu a sa lucrare de căpetenie scrisă la sfârșitul secolului al XIX-lea¹, I. Nădejde², Nicolae Iorga³, dar și Cora Barbu, Lenormanda Benari și Gheorghe Popescu, într-o lucrare comună din anul 1970⁴.

Descălecați din Maramureș, hrisoveliți de domnii Moldovei cu unele danii – precum cele ale lui Petru Șchiopul care la 1590 dăruia lui Pavel Morțun, pentru o faptă vitejească, moșia Budenița⁵ –, membrii acestei familii se vor consacra ca răzeși și vechi mazili, căpătând treptat un rol economic și social-politic tot mai însemnat în România modernă.

Începând cu secolul al XVI-lea se vor răspândi, treptat, în ținuturile Suceava,

¹ C. Sion, **Arhondologia Moldovei**, Iași, 1892, p. 212.

² I. Nădejde, **Biografia lui V.G. Morțun și genealogia familiei**, București, 1923.

³ Nicolae Iorga, **Arhiva Istorică**, tom 1, partea I, p. 35 și 83.

⁴ Cora Barbu, Lenormanda Benari, Gheorghe Popescu, **Izabela Sadoveanu. Viața și opera**, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1970, p. 7 – 15.

⁵ **Ibidem**, p. 7-8.

Neamț, Roman și Bacău, unde se vor dovedi oameni vrednici, chibzuiți și carismatici, înrundindu-se cu marile familii boierești ale vremii. Astfel, în anul 1818, între demnitarii ținutului Roman era și Nicolae Morțun, nimeni altul decât cel semnalat de Toader Gorovei în raportul ce îl înainta Isprăvniceii Romanului, prin care arăta că până să cerceteze el faptele, respectiva instituție făcuse deja răvaș lui Nicolae Morțun ...*ca să facă izvod* (listă, tabel – n.n.) *de toată dijma ce să va strânge de cătră domnul căminar* (Gheorghe Hermeziu – n.n.) de pe moșia ce era arendată acestuia de către Schitul Drăgeștii de Jos.

Una dintre trăsăturile caracteristice ale acestei familii a fost aceea a setei de cunoaștere, mulți dintre membrii săi școlindu-se în Italia, Austria, Franța, Germania sau în țară prin angajarea unor profesori străini, așa cum procedase după anul 1854 Grigore Morțun pentru învățătura copiilor săi⁶, angajându-l pe Franț Edinachevici.

Pe unii reprezentanți de seamă ai acestei familii îi vom întâlni în primele rânduri ale celor ce s-au dedicat cu toată ființa în slujba marilor înfăptuiri ale neamului românesc. Astfel, către jumătatea secolului al XIX-lea, paharnicul Nicolae Morțun, ca și Costachi Morțun (cunoscut ca fiu de mare boier) erau deputați în Adunarea Obștească a Moldovei, Dumitru Morțun avea să fie un înflăcărat participant, alături de Vasile Alecsandri, la mișcarea revoluționară de la Iași din anul 1848, iar între fervenții susținători ai Unirii Principatelor s-au aflat și frații Manolache, Gheorghe (zis Iordache) și Constantin (Costachi) Morțun.

În lista celor 47 de mari proprietari din ținutul Roman care aveau dreptul de a alege și de a fi aleși în Divanul ad-hoc al Moldovei – listă întocmită la 30 august 1857 – era și serdarul Gheorghe (Iordache) Morțun⁷. Iar la 4/16 septembrie 1857, printr-o depeșă telegrafică expediată din Fălticeni era anunțată alegerea ca deputat în Adunarea ad-hoc, din partea micilor proprietari din districtul Suceava, a lui Constantin (Costachi) Morțun⁸. Și tot el se afla între cei 11 semnatari ai Comitetului deputaților micilor proprietari care la 4 decembrie 1857 și-au ales ca președinte pe Dimitrie Cracte⁹. În aceeași perioadă și stolnicul Ion Morțun era înregistrat ca alegător pentru Adunarea ad-hoc din partea proprietarilor din districtul Botoșani¹⁰.

Membrii acestei familii au ocupat de-a lungul vremii și diverse funcții dregătorești în organele administrative locale și centrale, iar prezența lor în rosturile politice și economico-sociale ale României moderne s-a făcut și mai evidentă. Astfel, în anul 1870, primar al Bacăului era Nicolae Morțun¹¹, iar în anul 1921, proprietar al

⁶ Costache Radu, **Bacăul de la 1850 la 1900**, ediție îngrijită de Lucian Șerban, Editura Egal, Bacău, 2008, p. 62.

⁷ **Documente privind Unirea Principatelor**, vol. I, București, Editura Academiei R.S.R., 1961, p. 202-203, nr. 262.

⁸ **Ibidem**, p. 220-221, nr. 289.

⁹ **Ibidem**, p. 258, nr. 338.

¹⁰ **Ibidem**, p. 146-147, nr. 185.

¹¹ Costache Radu, **op.cit.**, p. 126.

moșiei Spiridonești era Gheorghe Al. Morțun¹².

Însă figura cea mai reprezentativă va fi cea a lui Vasile Morțun – fiul lui Gheorghe (Iordachi) Morțun –, mai întâi ca membru fondator al P.S.D.M.R. și apoi membru de seamă al Partidului Liberal (după așa-zisa „trădare a generoșilor”), devenind succesiv ministru al lucrărilor publice și de interne în mai multe guverne dintre anii 1908 și 1916¹³.

Merită evidențiat și faptul că din această familie s-au ridicat și alte mari personalități, precum Izabela, căsătorită Sadoveanu, cea care avea să devină o militantă de seamă a dezvoltării învățământului românesc și a emancipării femeii. Izabela se născuse la Bacău, la 24 februarie 1870, fiind al doilea copil din cei șase ai lui Gheorghe (zis Iorgu) și al Eleonorei Morțun¹⁴. Nu mai puțin meritoriu este și faptul că verișoara Izabelei era Ortansa Morțun¹⁵, cea care va deveni soție a atașatului militar al României la Paris, colonelul Gheorghe Văsescu, familie din care vor rezulta copiii Constantin (căpitan erou căzut la datorie în Valea Oituzului în anul 1916 și înmormântat în Cimitirul Central din Bacău) și Viorica, cea care se va căsători cu inginerul Ion C. Agarici și care, la rândul-i, în calitate de președintă a Societății de Cruce Roșie a Județului Roman a salvat multe vieți de evrei aflați în „Trenul morții”, la 3 iulie 1941¹⁶.

1.1. Costachi Morțun

Nu știm contextul în care Constantin Morțun va deveni proprietarul moșiei Dămieniști după ce, așa cum s-a arătat, înaintea Unirii Principatelor fusese proprietar în ținutul Suceava. Aceasta s-a produs în jurul anului 1870 când va fi cumpărat de la Iordachi Hermeziu respectiva moșie. Atestarea faptului că era proprietar al moșiei Dămieniști rezultă și din consemnarea vecinătăților moșiei statului de la Călinești pe o hartă din anul 1892 – când s-au scos la vânzare ultimele 88 loturi de câte 5 hectare (în total 440 hectare) –, pe care apare ca atare în vecinătatea hotarului nord-estic al moșiei Drăgești, aflată în proprietatea lui Costache Agarici¹⁷.

Casa Morțun din Dămieniști

¹² Arhivele Naționale Bacău, **fond Primăria comunei Dămieniști**, dos. 1/1920, f. 115.

¹³ Ion Mamina, Ion Bulei, **Guverne și guvernanți, 1866-1916**, București, Editura Silex, 1994, p. 221.

¹⁴ Cora Barbu, Lenormanda Benari, Gheorghe Popescu, **op.cit.**, p. 10.

¹⁵ **Ibidem**, p. 15.

¹⁶ Ioan Ungureanu, **Familia Agarici. Genealogii, fapte, destine**, în *Carpica*, XXXII, 2003, p. 233-239.

¹⁷ Ioan Ungureanu, **Unele considerații cu privire la aplicarea legislației agrare și administrative în comuna Călinești, județul Roman, între anii 1864-1892**, în *Carpica*, XXIV, 1993 (vezi harta).

Întrucât nu a avut urmași direcți, după decesul său care se va fi produs în preajma anului 1906, legatarul universal testamentar al averii sale – cu drepturi depline și de proprietar – va deveni unul din nepoții săi de frate, Vasile Gh. (Iordachi) Morțun. Dacă va fi fost de mai multe ori căsătorit, de asemenea, nu avem cunoștință. Suntem însă siguri că una din aceste căsătorii s-a încheiat tragic la 20 iunie 1879 – când avea doar vârsta de 45 de ani –, în locuința din Strada Mare a Târgului Dămieniști, unde soția sa, Elena, născută Jochim, decedase la orele 17. Avea numai vârsta de 22 ani, ceea ce ne face să credem că mariajul nu se înfăptuise mai devreme de anul 1875¹⁸.

În memoria soției sale îi va ridica la mormântul acesteia un impunător monument realizat din marmură de Carara, care și astăzi înnobilează patrimoniul comunei, fiind o adevărată operă de artă¹⁹. De asemenea, intuim că această situație nefericită, ca și inexistența urmașilor direcți îl va fi determinat pe Costachi Morțun să creeze, în cadrul Fondului Casei Școalelor, propria sa fundație care îi poartă numele.

Pătruns de considerente umanitare, Costachi Morțun lăsa prin testament Casei Școalelor suma de 30.000 lei și un teren în centrul satului Dămieniști în vederea construirii unui local de școală, precum și a unui azil pentru copii mici (grădiniță, n.n.)²⁰. Punerea în operă a acestei generoase donații va cunoaște după anul 1907 unele modificări benefice. Pornind de la cerințele dezvoltării învățământului în mediul rural, Casa Școalelor în înțelegere cu Vasile Gh. Morțun, în calitatea sa de legatar universal al averii unchiului său și de ministru al lucrărilor publice, vor reorienta destinația respectivei donații, hotărând să se construiască trei localuri de școală cu cei 30.000 lei, renunțându-se la construirea azilului de copii. Astfel, respectiva sumă se destina pentru construirea școlilor în Dămieniști, în cătunul Negri și în Poiana lui Iurașcu.

Întrucât la acea dată cătunul Negri, constituit în anul 1879, avea puțini locuitori, iar satul Drăgești (care încă aparținea de comuna Negri) era mult mai populat, donația a fost reorientată spre construirea acestor școli în satele Dămieniști, Drăgești și Poiana Iurașcu. Lucrările începute în anii 1907-1908 au fost executate în regie de către Serviciul tehnic al județului Roman, cele din Dămieniști și Poiana Iurașcu fiind recepționate în anul 1908 – când s-a eliberat și cea mai mare parte a sumei rămase pentru efectuarea tuturor plăților, respectiv 27.099 lei²¹ –, iar cea din Drăgești, în anul 1909. Prima licitație pentru construirea școlii din Dămieniști se desfășurase la 26 februarie 1907, iar cea de a doua, la 15 martie 1907²².

Dar să prezentăm mai întâi excepționalul monument pe care îl dedicase regretatei sale soții.

¹⁸ Arhivele Naționale Bacău, **Starea civilă Dămieniști**, dos. 27/1879, f. 51.

¹⁹ Vezi imaginea acesteia și textul inscripționat pe soclu, ca și comentariul nostru.

²⁰ Arhivele Naționale București, fond **Casa Școalelor**, dos. 128/1904.

²¹ Ministerul Instrucțiunii Publice, **Anuarul Oficial al Casei Școalelor pe 1908-1909**, p. 250, *Fundațiunea Costache Morțun*.

²² *Monitorul Oficial*, nr. 10.793/23 martie 1907.

Simbolizând vârsta fragedă, frumusețea și inocența acesteia, realizat în stilul neoclasic roman, probabil de către un sculptor italian, monumentul aflat și astăzi în perfectă stare, este așezat la capătul defunctei din micuțul și vechiul cimitir părăsit, din fața bisericii de lemn. Soclul este din blocuri masive de marmură gri, iar statuia este sculptată în marmură albă.

Pe soclu este gravat următorul text:

ELENA MORTZUN

Născută Jochim

Născută în 1857, aprilie 26 și răposată în 1879, iunie 20.

Din mare iubire de soțul meu (iubit ? ilizibil)

Neîndurata moarte, în lacrimi m-a răpus.

Vai, umbra mea de-atuncea cu dragoste urmărește

De tine, zi și noapte, ea nu se despărțește.

Și când adie vântul cu glasul său cel jalnic,

Dumbrava când suspină, când geme râul tainic,

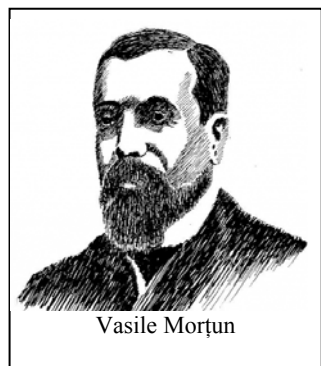
Spuind pioasă rugă, de-aici, la Dumnezeu,

Să știi atunci, iubire, că este glasul meu.

1.2. Vasile Morțun

S-a născut la 30 noiembrie 1860 în orașul Roman și a decedat la 30 iulie 1919 la Broșteni, județul Neamț, acolo unde își avea conacul și moșia ce le moștenise de la tatăl său.

Vasile Morțun

Descendent al vechilor familii purtătoare ale acestui patronim și fiu al lui Gheorghe (zis Iordachi) Morțun, până în 1875 Vasile Morțun a învățat la Institutul Academic din Iași, apoi la Colegiul „Saint Barbe” din Paris și la Facultatea de Litere și Filozofie din Bruxelles.

După întoarcerea în țară, în 1883, ca militant al ideilor socialiste, preia conducerea revistei *Contemporanul*.

În 1888 devine lider al Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România, în 1900 trece în P.N.L. cu grupul așa-zis al „generoșilor”, iar din 1901 devine deputat liberal. Între 12 martie 1907 și 28 decembrie 1910 ocupă funcția de Ministru al Lucrărilor Publice în cele trei guverne liberale, iar din 4 ianuarie 1914 până în 11 decembrie 1916 este Ministru de Interne. Era apreciat ca mare orator, literat și adorator de artă, un om de omenie²³.

²³ Ion Mamina, Ion Bulei, *op.cit.*, p. 221.

După decesul lui Costachi Morțun, unchiul său, devine prin testament legatar universal al întregii averi mobile și imobile a acestuia. După cum s-a arătat mai sus, în calitate de ministru al lucrărilor publice va urmări aplicarea întocmai a învoielii realizate cu Casa Școalelor de construire a celor trei școli din satele amintite, din Fondul Costachi Morțun.

Până în preajma anului 1918, când moșia Dămieniști va fi vândută, în calitate de moștenitor s-a îngrijit de buna administrare a acesteia prin vechilul Nicolau. Dar să urmărim cum prezintă unele aspecte privitoare la moșia Dămieniști judecătorul Nicolae N. Pancu care în anii 1906-1907 și-a desfășurat activitatea la Judecătoria Ocolului Dămieniști: *...Moșia Dămieniști a lui Konu Vasilache Morțun era administrată de un vechil cum se zicea în Moldova. Îl chema Năcolau. Morțun, absorbit de treburile politice în preajma primului său ministeriat, vinea rar pe la Dămieniști. Și tot așa de rar se întâmpla să stea mai mult ca o zi sau două. Mai ales că în cealaltă parte a județului Neamțu mai avea o altă moșie mare „Bachna”, așa că timpul trebuia să și-l împartă când la o moșie – când la alta*²⁴.

Din lipsă de alte informații deducem că ministrul Vasile Morțun va fi având un băiat cu numele de Dumitru care probabil era mai mult timp prezent la conacul din Dămieniști.

Aceasta se poate constata și din faptul că un nepot al ministrului ce se numea tot Vasile, și care în anul 1943 era șeful Uzinei Hidraulice Gherăești-Bacău, solicita primarului comunei Dămieniști un extract de naștere care să îi confirme că s-a născut în Târgul Dămieniști la data de 13 martie 1907, fiind fiul lui Dumitru Morțun și al Mariei – documentul fiindu-i necesar pentru căsătorie și cazier²⁵.

În calitate de ministru secretar de stat la Departamentul Lucrărilor Publice, prin Decretul Regal Nr. 3.987 din 28 decembrie 1910, lui Vasile Morțun i s-a conferit Ordinul „Carol I în grad de comandor”²⁶.

Din nefericire, documentarea de care dispunem nu ne-a permis să aflăm când și cum moșia Dămieniști a ajuns în proprietatea altei persoane, fie prin mariajul unei fiice din familia Morțun, fie că a fost vândută de către ministrul Vasile Morțun.

Probabil că aceasta se va fi produs în jurul anului 1915, întrucât în anul 1918 moșia era în proprietatea lui I. N. Pilat (un posibil ginere ?) și era administrată de către evreul Friedrich Leibovici²⁷. Este foarte posibil ca acest I. N. Pilat să se fi înrudit în modul arătat mai sus cu Morțuneștii, iar el să fi fost, la rândul-i, cel ce va fi vândut de fapt moșia pe care ar fi primit-o de zestre soția sa, întrucât la 5 martie 1919 apare un nou proprietar al acestei moșii, anume inginerul Gheorghe Roiu²⁸.

²⁴ Nicolae N. Pancu, **Sub Vulturul Moldovei**, Tipografia Cultura, București, 1934, p. 65.

²⁵ Arhivele Naționale Bacău, **fond Primăria comunei Dămieniști**, d. 4/1943, f. 13.

²⁶ *Monitorul Oficial*, Nr. 218/30 dec. 1910, p. 8.833.

²⁷ Arhivele Naționale Bacău, **fond Primăria comunei Dămieniști**, d. 2/1918, f. 2.

²⁸ *Ibidem*, d. 1/1919, f. 533. Vezi la **Reforma agrară din 1921**.

LEGISLAȚIA ȘCOLARĂ DIN MOLDOVA ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA ȘI PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

Cornelia Cucu

School legislation in Moldavia until the first half of the 19th Century Summary

The Romanian school system had a great number of rules and laws in the past. Each of them represents a stage in the history of the Romanian school system and offers an opportunity for us to better understand the evolution of this process during the years. In accordance with the Illuminist and Rationalist ideas which are present in the Romanian area too, the Moldavian rulers (the Phanariots and the natives ones), were concerned with the organization of a modern educational system, accesible to all social categories. When the social and cultural contexts necessary to the creation of the Romanian nation were in progress and the Romanian language should have become an official language, Gheorghe Asachi had a great contribution to the development of the Romanian educational system in Moldavia. The process of modernization of the Romanian society, especially during the 1st half of the 19th century, was extremely important for the development of a modern educational system, similar to the one existing in the Occidental Europe.

Key words: *Moldavia, Romanian school, Gheorghe Asachi, laws of education, Romanian language.*

Cuvinte cheie: *Moldova, școala română, Gheorghe Asachi, legislația educației, limba română.*

Constituirea și dezvoltarea unui învățământ modern, similar cu cel din Europa occidentală este rezultatul procesului de modernizare a societății românești.

Preocupări privind dezvoltarea învățământului pe teritoriul Moldovei întâlnim încă din perioada fanariotă, când „s-a început instituționalizarea programului oficial al reformismului în materie de școală”¹, învățământul devenind treptat o problemă de stat.

Astfel, Nicolae Mavrocordat, unul dintre cei mai culti domni fanarioți pe care i-au avut Țările Române, filosof, scriitor și mare colecționar de cărți și manuscrise, s-a preocupat de dezvoltarea învățământului și, în genere, a culturii. Axinte Uricariul precizează, în scrierile sale, obiectivele culturale primordiale ale domnitorului: voia „să facă două lucruri bune în țară... una tipografie, ca să tipărească cărți, și a doua, să facă școli ca să învețe cine ar vrea fără plată”².

¹ Nicolae Boeșan, **Contribuții la istoria iluminismului românesc**, Timișoara, Editura Facla, 1986, p. 114.

² Mihail Kogălniceanu, **Cronicele României**, ediția a II-a, vol. II, București, 1872, p. 162; cf. **Cronica Ghiculeștilor. Istoria Moldovei între anii 1695-1754**, București, Editura Academiei, 1965, p. 179.

În Moldova, ambele obiective au fost îndeplinite în cursul celei de-a doua domnii a lui Nicolae Mavrocordat (1711-1716). La Mănăstirea „Sf. Sava” din Iași a fost întemeiată o tipografie, iar prin hrisovul din aprilie 1714 a fost reorganizată Academia Domnească de la Iași care funcționa din 1707, din vremea lui Antioh Cantemir. Între îmbunătățirile aduse acestei școli de către Nicolae Mavrocordat a fost și aceea de a adăuga la obiectele de studiu, pe lângă limba greacă și slavonă, limba română³, Academia având un caracter gratuit și devenind „cea dintâi școală în limba țării și fiind deschisă oricărui doritor de învățătură, nu numai fiilor de boier”⁴. Era, cum am spune astăzi, un învățământ de stat, ceea ce dovedește că Principatele Române se integrau treptat în curentul ideilor iluministe și raționaliste ce-și făceau tot mai mult loc în Europa. Acest învățământ „oferea tinerilor sânguitori posibilitatea să ia cunoștință de sistemele filozofice moderne și descoperirile științifice noi, fiind aproape la nivelul învățământului similar occidental și mergând paralel cu acesta, și care nu putea decât să lărgască orizontul de cultură și de gândire al elevilor”⁵. Pentru anul 1715, documentele menționează la Iași existența unor „școli îndoite”, duble. Aceasta ar însemna că în cadrul Academiei funcționau două școli, având o singură conducere: una pentru limba română și slavonă, la Mănăstirea „Sf. Sava”, și alta pentru greacă și elină la Trei Ierarhi⁶.

Grigore al II-lea Ghica a fost unul dintre promotorii de seamă ai reorganizării învățământului, recunoscându-i-se „meritul de a fi restaurat școala publică”⁷. „În al doilea an al domniei sale (1727) au așezat domnul școală de învățătura cărții, în oraș în Iaș, cu cheltuiala sa: școală elenistică, moldoveniască, cu dascăli învățați. La care școale nu numai cei săraci, ce nu aveau cu ce plăti învățătura, ce și feciorii boiarilor celor mari și ai mici, a tuturor, de obște, au eșit învățați și încă și dentr-alte țări copii săraci năzuiaș aicia la învățătură”⁸.

Domnitorul s-a străduit, mai ales, să asigure un venit sigur școlii. Bugetul era fixat la 600 lei anual și se realiza din contribuțiile boierilor, episcopilor și negustorilor. Din această sumă se plătea dascălului grec 200 lei anual. Cel de slavonă primea 80 lei, iar cel de română numai 60. Dascălii mai erau scutiți și de anumite impozite. Gradarea salariilor reflecta nu numai preferințele domnitorului, ci și greutatea pe care le întâmpina dascălul de greacă care trebuia să asigure conducerea școlii, să predea cursurile de retorică și de filosofie⁹.

În hrisovul din 23 noiembrie 1736, una din dispozițiile foarte importante și

³ Ibidem.

⁴ Nicolae Iorga, *Istoria învățământului românesc*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1971, p. 27-28.

⁵ Vlad D. Matei, *Iluminism în politica școlară a unor domni fanarioți*, în *SAI*, LVII-LVIII, 1988, p. 199.

⁶ C. Cihodaru, *Învățământul în Moldova, în sec.XV-XVIII. Școala domnească din Iași*, în *Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași, 1860-1960*, vol. I, București, 1960, p. 23.

⁷ V.A. Urechia, *Istoria școalelor de la 1800-1864*, tom I, București, 1892, p. 19.

⁸ *Cronica anonimă a Moldovei (1661-1728)*, București, Editura Academiei, 1975, p. 14.

⁹ C. Cihodaru, *op.cit.*, p. 24.

care ne arată că domnul avea cunoștință de unele principii iluministe – între care și dreptul la educație – ce se făceau simțite în epocă, se referă la școlarii silitori și lipsiți de posibilități materiale. Astfel, conform deciziei domnești, pe acei elevi „care se vor sili cu învățătura și vor fi săraci, lipsiți de cele trebuincioase” mitropolitul era dator „a-i ocroti și a-i chivernisi de cele ce le vor trebui, pre unii cu leafă, pre alții cu îmbrăcăminte, pre alții cu hrană, pentru ca ei să nu lase învățătura dintru această pricină”¹⁰. Același hrisov împuternicește pe „mitropolitul cel după vreme [în funcțiune] a avea purtare de grijă și neconținută cercetare asupra dascălilor ca să pue nevointă asupra ucenicilor să-i învețe precum se cade”¹¹.

În perioada 1741-1747, Constantin și Ioan Mavrocordat au considerat că este mai bine „a se plăti lefile dascălilor de la vistierie” și nu cum stabilise hrisovul lui Grigore al II-lea Ghica, când „leafa dascălilor se orânduise asupra boierilor... și a dregătorilor”. Modificările aduse, bine intenționate, s-au dovedit însă inefficiente și au pus vistieria în situația de a nu putea „plăti lefile dascălilor”, ceea ce a dus la „strămutarea școalelor”¹².

Hrisovul din 25 decembrie 1747, emis de Grigore al II-lea Ghica în ultima sa domnie pe tronul de la Iași, este socotit unul din cele mai importante așezăminte privitoare la reorganizarea școlilor din Moldova, mai ales prin ideile pe care le conține și prin „problematica pe care o ridică”¹³. Prin acest așezământ, Grigore al II-lea Ghica a reușit să dea școlilor durabilitate și să le asigure o funcționare relativ permanentă. De aceea, nu întâmplător, în preambulul hrisovului, domnul arată, cu indignare, că în Moldova „din neputare de grijă a domnilor, neobișnuindu-se mai dinainte vreme a se ține școale de învățătură, era multă prostie, că și cei puternici [boierii], ce cu puterea lor ținea dascăl pentru copiii lor, încă și cu învățătura cea desăvârșită nu se procopsia iar prostimea cu totul, se afla lipsită de podoaba învățaturii”. Grigore al II-lea Ghica era ferm convins că „școalele sunt ca o fântână din care se adapă obștescul norod cu îndestularea învățături și a înțelepciunii” și că numai instrucția „procopsește pe oameni cu înfrumusețarea vorbei și practica cuvintelor”¹⁴.

Prin hrisovul din 1747, domnitorul reînființează nu numai cele patru școli superioare din Iași, decăzute în perioada 1741-1747, dar pune bazele și altora noi. Pornind de la faptul că „unele ținuturi fiind departe, nu pot ajunge toți locuitorii cu copiii lor, la școalele de la Iași, și mai vârtos cei săraci, fără putință, și ca să cuprindă, să se împărtășească toți de această milă, s-au socotit... să se mai așeze trei școale slavonești și românești, la trei episcopii, la Roman, Rădăuți și la Huși”. Conform prevederilor așezământului, dascălii „de la acele trei școale” erau „datori a se sili cu

¹⁰ V.A. Urechia, **op.cit.**, p. 12-13.

¹¹ **Ibidem.**

¹² Vlad D. Matei, **op.cit.**, p. 201.

¹³ Mihai Bordeianu, Petru Vladcovschi, **Învățămintul românesc în date**, Iași, Editura Junimea, 1979, p. 37.

¹⁴ V.A. Urechia, **Istoria românilor**, tom I, București, 1891, p. 144.

învățătura copiilor, atât cu sârbia [slavona] cât și cu romania [româna]”. Pentru plata profesorilor ce funcționau la toate școlile din Moldova, domnitorul creează un buget nou, ce trebuia obținut „de la preoți, iertându-i pe dâșii de alte dăjdii”. În plus, dascălii de la școlile din cele trei ținuturi, erau scutiți „de birul vistieriei, nici un ban să nu dea, numai să păzească slujba lor, grijindu-se de învățătura copiilor”¹⁵.

Cei ce au susținut dezvoltarea învățământului au avut în vedere școala de toate gradele. Se fac eforturi pentru creșterea numerică a așezămintelor școlare, pentru modernizarea instrucției, asigurarea cadrelor didactice necesare și salarizarea acestora. De asemenea, se lărgeste accesul la instrucție și se avansează ideea obligativității școlii pentru cei ce intenționau să ocupe funcții de stat¹⁶. Din perspectiva istoriei, marele progres al secolului al XVIII-lea l-a constituit, fără îndoială, dezvoltarea învățământului în limba română, care devenise o necesitate adânc resimțită în toate colțurile pământului românesc¹⁷.

În timpul primei sale domnii în Moldova (1764-1767), Grigore al III-lea Ghica a instituit o comisie, formată din boieri și mitropolit, care avea obligația să cerceteze „starea și așezarea școalelor”. Concluziile comisiei vor fi consemnate, la 1 iunie 1765, într-o anafora în care domnul era lăudat pentru „râvna și dorirea cea fierbinte... pentru așezarea școalelor”. La 6 iunie 1765, Grigore al III-lea Ghica aprobă raportul întocmit de comisie și decide ca preoții să plătească o dare de 2 lei pentru școli, acestea fiind considerate de „mare folos și podoabă... patriei noastre și străinilor ce vor năzui aicea la învățătură”, fiind în schimb scutiți de plata mucarerului, iar mănăstirile – proporțional cu averea pe care o dețineau – erau obligate la o contribuție în favoarea învățământului național. De asemenea, se desființa taxa către școala de la Muntele Athos, banii rezultați din vânzarea sării urmând a fi folosiți pentru sprijinirea școlilor din Moldova: „banul ce se lua până acum de tot drobul de sare de la ocnă și se da la școala de la Sfânta Agora (Athos), am socotit că mai cu cale este să fie să rămâie banul acesta pentru școala țării, decât pentru școlile de la alte părți străine”¹⁸.

Prin hrisovul din octombrie 1766, Grigore al III-lea Ghica a trecut la reorganizarea tuturor școlilor din Moldova. Acest așezământ prevedea, în primul rând, înmulțirea școlilor în limba română pe lângă cele trei episcopii și în cele 23 de ținuturi, în sate, târguri etc. Astfel, s-au întemeiat școli cu limba de predare română în centre precum: Bacău, Vaslui, Bârlad, Piatra Neamț, Suceava, Hârlău, Botoșani, Dorohoi, Câmpulung Moldovenesc, Tecuci, Râmnicu-Sărat, Galați¹⁹. În acest important hrisov, vorbindu-se despre întreținerea dascălilor se menționa că: „și la 23

¹⁵ *Ibidem*, p. 145-146.

¹⁶ Idem, *Memoriu asupra perioadei din istoria românilor de la 1774-1786*, București, 1893, p. 203; cf. Ion Toderășcu, *De la Colegiul Vasilian la Academia Mihăileană, în Istoria Universității din Iași*, Iași, Editura Junimea, 1985, p. 14.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ V.A.Urechia, *Istoria românilor*, tom I, p.142-143.

¹⁹ Mihai Bordeianu, Petru Vladcovschi, *op.cit.*, p.43.

dascăli moldovenești ce s-au rânduie pe la ținuturi... fiecărui dascăl dintre acești dascăli să i se dea câte 60 lei, iar epitropii să se adune odată într-un an la Mitropolie și să caute de adunarea veniturilor și cheltuielilor”²⁰.

Dacă cercetăm cu atenție hrisoavele date în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, vom observa în preambulul lor o stăruitoare preocupare pentru promovarea cunoștințelor științifice, considerate de absolută trebuință oamenilor. De aceea, putem afirma că legiuirile amintite pregătesc terenul pentru un învățământ din ce în ce mai desprins de tutela bisericii, un învățământ laic și practic. Hrisovul mai sus menționat găsește că învățătura duce nu numai către izbăvirea sufletului în lumea „de dincolo”, dar și către lucrurile cele „meșteșugăroase și către epistimii (științe), prin care, se zice, s-au revărsat toată puterea și toată stăpânirea, s-au mărit atât cât această știință și învățătură este la oameni lumină, tărie, laudă, podoabă și împlinire desăvârșită”²¹.

Încheierea păcii de la Kuciuk-Kainargi (1774) a avut urmări notabile și pentru Principatele Române. „De atunci începe – scrie Nicolae Iorga – în toate domeniile, o viață cu desăvârșire nouă”. Cei ce au înțeles spiritul și sensul acestor prefaceri economice, sociale, politice și culturale, specifice iluminismului și modernismului european, s-au grupat pe lângă „cei doi mari domni și reformatori care vin după 1774, Alexandru Ipsilanti la munteni și Grigore al III-lea Ghica în Moldova”²².

Reînsăunat pe tronul moldovean între 1774-1777, Grigore al III-lea Ghica, ferm convins de necesitatea instruirii tinerilor, a dispus, prin hrisovul din 15 noiembrie 1775, ca aceștia să nu mai poată ocupa dregătorii în administrația statului decât cu condiția să fi urmat cinci ani de școală și să aibă „bune atestate”²³. Întrucât, războiul ruso-turc din 1768-1774 afectase școala domnească de la Iași, care se găsea într-o „foarte proastă stare”, domnitorul hotărăște prin hrisovul din mai 1776 ca „această moldovenească școală” să fie „așezată la bună cale... pentru învățătura cărții”, pentru a putea fi frecventată de „copii ai obștescului norod”²⁴. Legiuirea oglindește în același timp schimbarea mentalității oamenilor ca urmarea a transformărilor ce aveau loc în toate domeniile societății. Învățătura este văzută în strânsă legătură cu traiul bun al oamenilor, cu nevoile lor de „a lucra cu rațiune”, de a face din ea „un conducător bun, fiind călăuza justiției, modestiei și a celorlalte virtuți, perfecționând știința economică și chiar cea politică”²⁵.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea,

²⁰ V.A. Urechia, *Istoria școalelor* ..., p. 51-53.

²¹ Ilie Popescu Teiușan, *Dezvoltarea învățământului în secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea în Țara Românească, Moldova și Transilvania*, în *Istoria învățământului din România*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1971, p. 71.

²² Nicolae Iorga, *Istoria literaturii românești. Introducere sintetică*, București, Editura Minerva, 1977, p. 161.

²³ Mihai Bordeianu, Petru Vladcovschi, *op.cit.*, p. 48-49.

²⁴ V.A. Urechia, *Istoria românilor*, tom I, p. 147.

²⁵ Ilie Popescu Teiușan, *op.cit.*, p. 71.

învățământul românesc a stat sub influența curentului iluminist. El este supus unor permanente reforme în contextul general al transformărilor care aveau loc în structura societății românești. Învățământul devine o „problemă de stat”, fiind alocate fonduri speciale din vistieria țării, venitul vămile, bisericii, târgurilor, ocnelor de sare și averile boierilor care nu aveau urmași. Toate aceste preocupări reprezintă un început de politică școlară în Țările Române, care a avut în vedere dezvoltarea rețelei de școli și impunerea unui sistem de învățământ care să cuprindă toate treptele²⁶.

Hrisovul lui Alexandru Moruzi, din 24 mai 1803, încearcă, sub forma unui regulament, să așeze învățământul din Moldova pe baze mai solide, moderne. Drept urmare, se dispune înmulțirea școlilor grecești și moldovenești, se înființează la Iași un internat pentru copiii săraci, se stabilesc vacanțele, se dispune efectuarea de vizite medicale, inspecții, examene semestriale, alcătuirea de biblioteci și „matemacticești instrumenturi”, pentru că... „nici ziduri tari, nici bogăție cu scumpe desfătări nu poate face bine păzit și ferecat pe un oraș, căci acelea se pierd într-o clipă, ci educația cetățenilor”²⁷.

Interesul pentru promovarea învățământului apare și în proiectele de reformă redactate în această perioadă. Astfel, în 1802, în proiectul intitulat „Planul sau o formă de oblăduire republicană” după „sistema aristo-democraticească” atribuit lui Dumitrache Sturdza, se preconiza organizarea de școli pentru băieți și fete. Apărea totodată ideea ca școlile să fie destul de numeroase pentru a educa „toate obrazele ce vor face din neam în neam lăcuiitori buni republicii”. Toate școlile urmau să fie puse sub supravegherea a trei boieri care făceau parte din marele Divan²⁸.

Mai înaintat ca idei, proiectul „cărvunilor” din 1822 va consacra un articol special organizării școlilor. Se arăta că școlile sunt pentru folosul obștesc și au drept consecință „pășirea înainte pentru învățătura neamului moldovenesc”. În acest proiect se subliniază că învățătura se va face „în limba noastră”, stabilindu-se în același timp și materiile care trebuiau să fie predate. Dar proiectul amintit limitează învățământul numai la orașul Iași și „pe la toate târgurile din țară”. Nu prevedea nici pentru mai târziu înființarea de școli la sate. În ceea ce privește învățăturile „mai înalte”, acestea urmau să se facă în limbi străine²⁹.

Un moment important pentru evoluția învățământului în Moldova, la începutul secolului al XIX-lea, îl constituie hrisoavele date pentru școli în 1804 și 1828, prin care se înființa Seminarul de la Socola și respectiv Gimnaziul Vasilian, odată cu această acțiune instaurându-se definitiv învățământul național în această parte a pământului românesc³⁰.

²⁶ Ion Toderașcu, **op.cit.**, p. 14.

²⁷ Ilie Popescu Teiușan, **op.cit.**, p. 72-73.

²⁸ C. Cihodaru, **op.cit.**, p. 37.

²⁹ **Ibidem.**

³⁰ Ilie Popescu Teiușan, **Legislația școlară în Țările Române în Contribuții la istoria învățământului românesc**, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1970, p. 66-67.

Mulți dintre cei care s-au ocupat de istoria școlii românești au legat începuturile învățământului în limba patriei de faptul că Gheorghe Asachi, în calitate de agent al Moldovei pe lângă Curtea din Viena, a descoperit într-o bibliotecă din Galiția un document de pe vremea domnitorului Gheorghe Ștefan prin care se amintea de dania făcută de Vasile Lupu școlii întemeiate de el la Mănăstirea Trei Ierarhi. Acest fapt a fost socotit drept temei pentru „a reînființa vechea școală română ce începuse o dată acolo”³¹, documentul fiind un argument spre a-i determina pe călugării greci de la Trei Ierarhi să pună la dispoziția școlii casele din curtea mănăstirii. Dar, școala românească în Moldova ar fi început și fără documentul respectiv, așa cum se întâmplase în Țara Românească, învățământul în limba națională fiind impus de însăși dezvoltarea istorică a societății românești.

Învățământul din Moldova, în primele decenii ale secolului al XIX-lea, se caracterizează prin lupta între școala grecească, cu caracter boieresc-feudal și școala națională românească, adeptă a învățământului de stat în limba română. Pleidând pentru înființarea școlii românești, Gheorghe Asachi condamnă diferențierea socială, concluzionând: „Spre ovelirea țării s-au văzut locuitorii ei împărțiți în două clase: acei ce osteneau și produceau, vorbeau limba română, iar acei care trăgeau tot folosul nu vorbeau decât numai grecește”³². Prin acei care vorbeau „numai grecește”, Asachi înțelegea marea boierime.

Pregătiri în vederea înființării învățământului în limba națională făcuse Gheorghe Asachi prin cursul de inginerie început în 1814, în limba română, precum și prin aducerea profesorilor ardeleni la Seminarul de la Socola.

La 15 august 1827, o anafora înfățișa domnului Ionița Sandu Sturdza starea învățământului din Moldova, dezorganizat după 1821, propunând înființarea școlii domnești la Mănăstirea Golia: „să se așeze dascălii trebuincioși spre învățătura școlarilor, mai întâi în limba patriei și apoi în celelalte limbi ce se vor socoti mai folositoare”³³. Chiar dacă domnitorul a fost de acord cu respectiva propunere, deschiderea școlii în limba română a întârziat. O altă anafora, din ianuarie 1828, semnată de „noi toți epitropii școalei naționale”, solicita domnului deschiderea școlii, de data aceasta la Mănăstirea Trei Ierarhi, în casa unde fusese școala obștească în timpul domniei lui Vasile Lupu. Noua școală urma să aibă două cicluri: unul normal și altul gimnazial. Se propunea, de asemenea, „un curs de filosofie și de pravile”³⁴, acesta constituind o formă incipientă de învățământ superior. Documentul stabilea și obiectele de învățământ ce urmau a fi predate în cele două școli. Pentru școala normală erau prevăzute: învățătura limbii române cu gramatica, caligrafia, catehismul și unele învățături de început. În gimnaziu, pe lângă latină („maica limbii noastre”), urmau a fi predate în limba națională: religia, filologia, biografia, logica, retorica,

³¹ N. Iorga, *Istoria învățământului ...*, p. 32.

³² Gheorghe Asachi, *Cvestia învățături publice în Principatul Moldovei*, Iași, 1858, p. 9.

³³ C. Cihodaru, *op.cit.*, p. 38.

³⁴ V.A. Urechia, *Istoria școalelor*, tom IV, București, 1901, p.228-230.

poezia, istoria, matematica, morala, „economia pământească și politică”, istoria naturală și arheologia. Se prevedea și învățarea limbii eline pe măsura străngerii fondurile necesare. Totodată, se menționa posibilitatea studierii limbilor străine, profesorii urmând a fi plătiți de elevi. Scopul acestui tip de școală era pregătirea viitorilor funcționari „pe la dregătoriile Divanului, visteriei și a cancelariilor pământești”³⁵. Durata cursurilor era de doi ani, pentru școala normală, și de patru ani pentru cursul gimnazial.

Aprobarea oficială – prin hrisov – pentru funcționarea școlii de la Trei Ierarhi, a fost dată de domnitorul Ioniță Sandu Sturdza la 28 martie 1828, stabilindu-se și fondurile bănești necesare cheltuielilor de funcționare. Școala de la Trei Ierarhi însemna o victorie a limbii naționale care a fost posibilă în condițiile istorice date, o victorie a școlii românești împotriva celei grecești și totodată cucerirea unei puternice poziții în lupta împotriva feudalismului. Documentele ulterioare folosesc, pentru acest așezământ școlar, numele de Gimnaziul Vasilian, în cinstea ctitorului mănăstirii care cu mult timp înainte pusese acolo bazele unui „învățământ înalt” în Moldova.

În contextul istoric înnoitor, de după 1800, pentru învățământul național erau urmărite, în principal, două scopuri, definite de Nicolae Iorga astfel: „...pregătirea omului complet, care să nu se încurce în viață, ci s-o înțeleagă și s-o domine și s-o sporească și, al doilea, pregătirea omului nobil, bun, energic, drept, luptător, dar milos”³⁶.

Concret, imperativele momentului reclamau cuprinderea, fără discriminare, a tuturor copiilor în învățământul primar și lichidarea, cât mai grabnică, a analfabetismului în rândul populației active, tocmai pentru emanciparea civică și profesională a acesteia, în condițiile în care neștiința de carte reprezenta, alături de sărăcie și igiena precară, un element inhibitor al progresului general al societății românești.

Pași înainte, în acest sens, sunt obținuți după 1831, prin prevederile de ordin școlar conținute în Regulamentul Organic, adevărat așezământ constituțional întocmit de boierimea progresistă, și rămas în vigoare până în anul 1849. Regulamentul Organic a consolidat învățământul de stat început sub domnia lui Ioniță Sandu Sturdza și i-a asigurat continuitate, pe bază de lege, cu dispoziții care statatau detaliat modul lui de funcționare.

În Regulamentul Organic al Moldovei, dispozițiile privitoare la școli sunt cuprinse în capitolul XIX, secția a IV-a, în articolele 418-424, precum și în anexele F și P. Aceste articole prevedeau organizarea, în teritoriu, a unei rețele școlare complete, în limba română, deschisă tuturor copiilor de vârstă școlară, și care cuprindea școli primare, secundare, profesionale și superioare (universitare). Astfel, în articolul 418 se prevedea creșterea publică a tineretului „...care se va împărtăși de toată îngrijirea și

³⁵ *Ibidem*, p.230.

³⁶ Nicolae Iorga, *Istoria învățământului...*, Motto.

privegherea guvernului”³⁷. În articolul 421 se fac referiri la limba de predare ce se va folosi în școli, arătându-se: „cursurile tuturor învățăturilor va fi în limba românească, nu numai pentru înlesnirea școlarilor și cultivarea limbii patriei, ci și încă pentru ca, cuvântul în toate pricinile trebuia să se tractarisească în această limbă pe care locuitorii o întrebuintează și în serbările bisericești”³⁸.

Importante sunt și prevederile articolelor 419, 420 și 422 care se referă la dezvoltarea sistemului de învățământ public, indicând apariția unor școli de grade diferite, atât teoretice cât și practice. Conform prevederilor Regulamentului Organic, învățământul devenea o sarcină a statului, iar școala o instituție permanentă de stat care avea, deci, obligația de a organiza și conduce destinele învățământului. Documentul a avut și numeroase limite, în primul rând lipsa de interes pentru școlile sătești, care parțial vor fi rezolvate de legiuirile ulterioare, elaborate pe baza Regulamentului Organic.

Normele de funcționare ale învățământului sunt precizate și dezvoltate în mai multe regulamente, dintre care primul, intitulat „Reglement de l’instruction publique en Moldavie” a fost adoptat în martie 1832. Prin acest Regulament, conducerea învățământului moldovean era încredințată unei „Epitropii a învățăturilor publice”. Direcția instrucției publice avea un referendar sau un director numit de Epitropie³⁹.

Prin aplicarea Regulamentului Organic, în 1832, au luat ființă școlile ținutale din Botoșani, Galați, Bârlad, Huși, Focșani și Roman, unde puteau deveni elevi „tineri fără osebirea stării și a religiei”, absolvenții acestor școli, de grad elementar, neputând ocupa decât funcții inferioare în administrație.

Pentru a rezolva problema lipsei cadrelor didactice, mai cu seamă în școlile ținutale, la propunerea lui Gheorghe Asachi, epitropia a organizat un curs de trei luni, la Gimnaziul Vasilian, „pentru pregătirea candidaților la profesoratul școlilor începătoare de pe la ținuturi”⁴⁰.

„Regulamentul școlilor publice din Principatul Moldovei” din 14 iunie 1835, reprezintă un pas important pe linia organizării învățământului în Moldova. S-a apreciat că acest regulament este „prima legiuire școlară în sensul modern al cuvântului”⁴¹. Prin acest Regulament, învățământul era împărțit în: școli ordinare și școli extraordinare. Cursurile ordinare cuprindeau școlile elementare, normale, gimnaziale pregătitoare (clasele I și a II-a) și umanioare (clasa a III-a și a IV-a) precum și „școli academice”. Acestea din urmă erau împărțite în trei facultăți: filozofie, juridică și teologică, precum și două cursuri speciale extraordinare, cursul geometrico-practic și cursul economic. În categoria școlilor extraordinare intrau:

³⁷ Petru Vladcovschi, *Contribuții la istoricul dezvoltării învățământului în județul Iași*, Iași, Editura Junimea, 1972, p. 73.

³⁸ *Ibidem*, p. 74.

³⁹ V.A Urechia, *Istoria școalelor*, tom IV, p. 337-342.

⁴⁰ *Albina Românească*, nr. 8 din 28 ianuarie 1832.

⁴¹ V.A. Urechia, *Memorii asupra...*, p. 389-421.

școala reală, institutul tehnic, cursurile filologice ale limbilor străine (franceză, rusă, elină, germană și italiană) și cursul „frumoaselor meșteșuguri (desenuri de arhitectură și geometrie și desenuri de figuri istorice)”, adică desen tehnic și desen artistic. Se prevedea și înființarea unui institut agronomic⁴².

Acest regulament a avut în vedere unele principii pedagogice care trebuiau respectate în predarea materiilor, unele fiind valabile și astăzi: „trecerea de la simplu la complex; istoria națională românească se va dezvolta pentru cunoașterea obiceiurilor și a pravilelor mai însemnate; la geografie, se va începe de la pământul românesc ca dintr-un centru; uzarea desenului ca să trezească simțul frumosului; la gramatică, metoda de citire din autorii cei mai vestiți pentru stilul curat... să pornească de la duhul limbii din care să iasă regulile; aritmetica – o metodă în care școlarul să fie condus de profesor pentru a găsi el singur regula; la fizică, experimentări pentru înțelegerea fenomenelor”⁴³.

În decembrie 1838 este adoptat un nou regulament școlar intitulat „Reglement a școlilor publice din Principatul Moldovei sub auspiciile prea înaltului domn Mihai Gr. Sturdza voievod, întocmit de epitropia învățăturilor”, prin care se arată că „așezămintele hotărâte pentru învățătura publică sunt: școlile începătoare, pensionaturi, școli de triapta II sau colegii și facultăți sub numire de Academie”. De la această dată, în loc de gimnaziu se folosește titulatura de colegiu pentru clasele de grad secundar. Învățăturile înalte ce urmau a se preda la Academie erau împărțite în două „graduri”. Gradul întâi alcătuit din trei facultăți (filozofică, legi, teologie) și gradul al doilea („învățătura de matematică și agronomie”)⁴⁴.

În 1840, cu ocazia împlinirii a cinci ani de existență a Academiei Mihăilene, domnitorul Mihail Sturdza a dat un hrisov prin care, încă o dată, se făcea distincție între clasele colegiului și facultățile din cadrul Academiei, așa cum erau fixate prin Regulamentul Școlar din 1838: școli începătoare în capitală și ținuturi; colegia din Iași; Academia cu cele trei facultăți. Hrisovul sublinia, în același timp, că pentru cunoștințele speciale „care vor deschide tinerimii o carieră folositoare s-a urzit: a) școala ingineriei civile; b) școala de zugrăvitură; c) școala pentru învățarea fetelor; d) institutul de arte și meșteșuguri”⁴⁵.

Dezvoltarea învățământului de toate gradele a fost urmărită de guvern pentru a da aparatului administrativ, reorganizat prin Regulamentul Organic, funcționari bine pregătiți. Această idee o vedem încă o dată subliniată în 1842 de o anafora prin care se prevedea că solicitanții pentru posturile din administrația centrală și locală trebuiau să fi absolvit cursul elementar pentru funcția de scriitor (copist), să posede certificatul cursului normal pentru postul de șef de birou și cel de absolvirea cursurilor

⁴² Ilie Popescu Teiușan, **Legislația școlară...**, p. 70.

⁴³ Grigore Tabacaru, Constantin Moscu, **Istoria pedagogiei românești**, Bacău, 1929, p.133-136; Elena Ungureanu, **Istoria învățământului preșcolar din județul Bacău**, Iași, Editura PIM, 2009, p. 28.

⁴⁴ C. Cihodaru, **op.cit.**, p. 58.

⁴⁵ *Albina Românească*, nr. 87 din 17 noiembrie 1840.

gimnaziale și academice, pentru a ocupa postul de șef de secție sau „alte funcțiuni mai înalte”⁴⁶.

Pătrunderea copiilor „claselor sărace” în școlile statului și ocuparea de către aceștia, după terminarea studiilor, a „slujbelor înalte” începuse să-i îngrijoreze pe marii boieri. Aceștia, pentru a-și păstra neștirbit monopolul marilor dregătorii în stat, mobilizează toate forțele pentru a stăvili intrarea în școlile superioare a tuturor acelor care nu făceau parte din categoriile privilegiate. În acest scop, boierimea a început ofensiva împotriva Regulamentului școlilor. La 5 februarie 1847, Mihail Sturdza, printr-un ofis domnesc, aduce în discuția Adunării Obștești chestiunea reformelor școlare. El declara că „limba n-ar fi înzestrată cu trebuincioasele cărți pentru învățăturile mai înalte”. În acest ofis se pornește de la ideea că deosebirea dintre categoriile sociale în ceea ce privește calitatea și aptitudinile oamenilor este ereditară și, deci, educația trebuie să fie diferită: „Dacă am da acea învățătură treptelor societății care se găsesc în împrejurări deosebite... precum de am voi a supune la una și aceeași hrană vietăți de soiuri diferite”. Marile dregătorii de stat, subliniază ofisul domnesc, trebuie să fie ocupate numai de membrii categoriilor sociale înstărite. Aceștia având monopolul ocupării slujbelor înalte, trebuie să le fie rezervată și o educație specială, iar ceilalți să primească educația potrivit cu „treapta în care se află”⁴⁷. Acesta constituie motivul pentru care, prin Regulamentul Școlar din 1847, se desființează cursurile în limba română ale Academiei Mihăilene, aceasta practic fiind transformată într-un colegiu franțuzesc. Directorul noii școli franceze, care se ridicase pe ruinele Academiei Mihăilene, Malgouverne, beneficiar al noii situații create învățământului prin Regulamentul din 1847, încearca să justifice necesitatea reformei: „Starea socială a țării făcând din posturile publice și administrative unul din privilegiile aristocrației – prin încercarea de a se ridica prea repede clasele de jos prin învățătură, s-a proiectat o prea grabnică și prea omogenă amestecare a două clase de oameni, din care una se simțea puțin dispusă a se înfrăți cu cealaltă”⁴⁸. Dacă aceasta a fost atitudinea unui străin față de lovitura dată învățământului național, au existat însă și doi scriitori moldoveni care au încercat să justifice, în același mod, desființarea Academiei Mihăilene: Costache Negruzzi și Costache Conachi. Ambii au subliniat necesitatea măsurii luate, invocând drept motive lipsa cărților și a profesorilor. În plus, poetul Costache Conache, mare proprietar de pământ, arăta că „adevăratul început de civilizație ar fi a se învăța norodul catehismul, cum trebuie să lucreze pământul, să grijească vietățile și cum să se ajute în gospodăria sa cu casnice lecuiri și oblojăli, iar starea de asupra a norodului, acea boierească, să învețe cum trebuie să judece și să cârmuiască pe norod”⁴⁹.

Gheorghe Asachi, ctitorul învățământului în limba română în Moldova, arată

⁴⁶ Idem, nr. 91 din 15 noiembrie 1842.

⁴⁷ C. Cihodaru, **op.cit.**, p. 72.

⁴⁸ A.D. Xenopol, **Istoria partidelor politice în România**, vol. I, București, 1910, p. 225.

⁴⁹ **Ibidem**, p. 226.

cauza reală a luptei împotriva școlii românești: „câteva persoane înrăuritoare prin a lor poziție, deprinse a considera dregătoriile aducătoare de câștig, ca o clironomie privilegiată a familiilor mari, erau departe a încuviința un sistem de învățatură publică care îndăpuea fără deosebire cu toate acele cunoștințe pre acei avuți ca și pre cei săraci și de care aceștia din urmă deseori se foloseau mai mult. De aceea, s-a și insuflat neîncrederea în țintirea acestui sistem și se aflau oameni care întrebau: oare ce va face numeroasa ceată de filozofi într-o țară atât de mărginită?”. Iar răspunsul îl dă tot Gh. Asachi: „La 1845 erau la un milion și jumătate de locuitori 2180 elevi, deci școala era frecventată de a 500-a parte a populației, în timp ce în Franța și Germania la școală învață a 12-a parte”⁵⁰.

Un răspuns mai complet cu privire la cauzele care l-au determinat pe Mihail Sturdza să desființeze învățământul superior, îl dă Mihail Kogălniceanu în raportul său înaintat domnitorului A.I.I. Cuza pentru înființarea Universității din Iași. După ce recunoaște unele merite ale lui Mihail Sturdza, în perioada anterioară anului 1841, continuă: „...aceeași mână, care au organizat aceste școli au subscris și dezorganizarea lor. În 1846 și 1847, spăimântat de programul școlilor, de ideile naționale și liberale, care își așezase focarul în școli, și care prevestea evenimentele de la 1848, domnitorul Mihail Sturdza, sub cuvânt că școlile nu răspund la așteptările sale și la trebuința țării, sub pretextul de a le îmbunătăți, au desființat partea cea mai activă din aceste școli, învățământul superior, și ce este mai condamnat, au izgonit și limba națională din învățământul secundar”⁵¹.

În consecință, într-o vreme în care semnele revoluției care va izbucni peste un an se arătau tot mai evidente, boierimea care vedea în dezvoltarea culturii naționale în mijlocul poporului o amenințare, lua toate măsurile pentru a-și salva privilegiile. În programul Revoluției de la 1848 din Moldova se prevedea „instrucție egală și gratuită, fiecare să poată primi instrucția la care-l cheama facultățile sale”. Se mai prevedea înființarea unei universități, a unei școli politehnice, a unei școli normale și a unei școli de meserii la Iași. Pe lângă școala politehnică care trebuia să dea inginerii necesari punerii în exploatare a bogățiilor țării, să construiască poduri și șosele, se mai preconiza înființarea la Galați, portul principal al Moldovei, a unei „școli de comerț și de navigație”⁵².

Pe plan politic, domnia lui Grigore Alexandru Ghica, venit pe tronul Moldovei în septembrie 1849, se situează pe linia noilor cerințe economico-sociale ale epocii. Hotărât să înfăptuiască un amplu program de reforme, va reuși în cadrul acestora să dea un impuls deosebit și învățământului. Astfel, în iunie 1851, intră în vigoare „Așezământul pentru Reorganizarea Învățăturilor Publice în Principatul Moldovei” care pune, pentru prima dată în legislația noastră școlară, problema gratuității învățământului, recunoașterea limbii naționale ca singurul organ al instrucției în școli,

⁵⁰ Gheorghe Asachi, **op.cit.**, p. 21.

⁵¹ *Monitorul Oficial*, nr. 24 din 31 octombrie 1860, p. 93-94.

⁵² C. Cihodaru, **op.cit.**, p. 70.

fixarea treptelor de învățământ (primar, secundar și „înaltele științe”), precum și necesitatea dezvoltării școlilor tehnice. Noul regulament școlar din 1851, mult superior celor anterioare, stabilea măsuri pentru pregătirea învățătorilor și elaborarea manualelor școlare. Importante prevederi se refereau la procesul de învățământ, cerându-se „ridicarea” învățământului de toate gradele, prin „înmulțirea” anilor de studiu și schimbarea programelor școlare, creșterea numărului de școli de toate gradele, înființarea de școli sătești, școli militare, școli agricole, școli de fete etc.⁵³.

Noua legiuire organiza sistemul de învățământ în 3 ramuri: ramura I-a sau instrucțiunea primară; ramura a II-a sau școlile secundare; ramura a III-a sau învățământul superior.

Regulamentul din 1851 conținea și prevederi legate de numirea profesorilor, drepturile și îndatoririle acestora, ocuparea posturilor numai prin concurs (art. 143) și pentru prima dată, prin art. 150, se prevedea „inamovibilitatea corpului profesoral”⁵⁴.

Programa de învățământ era alcătuită din: „sfintele rugăciuni; citirea și scrierea română; memorizații; catehismul și istoria sfântă (testamentul vechi și cel nou); gramatica românească și scrierea dictando; caligrafia; cunoștințe generale de geografie și în special din aceea a Principatelor; aritmetica, calcularea pe de rost și cunoașterea de măsuri, greutate și monede; cunoștințe istorice din biografii și prescurtare din istoria patriei; cetirea și scrierea latină. Obiectele acestea se vor împărți în curs de 4 ani. Un program special le va împărți pe ani și ceasuri”⁵⁵.

Anul școlar era împărțit în două semestre: primul ținea de la 1 septembrie și până la vacanța de iarnă, iar al doilea din ianuarie și până la sfârșitul lunii mai. La terminarea semestrului se desfășurau examene pe clase, în mod festiv, cu asistență de public. La fiecare examen se întocmea un catalog special, iar în catalogul clasei se treceau și notele de la examen. Aprecierea cunoștințelor elevilor nu se făcea prin cifre de la 1 la 10 ci prin notări precum: „I” denumit „primul”, „II” numit și „secundo” sau „e” care însemna „eminentă”.

Cu „Așezământul pentru Reorganizarea Învățăturilor Publice”, din 1851, învățământul în Moldova cunoaște o nouă etapă în evoluția sa și, ca urmare, până la Legea Instrucțiunii Publice din 1864, toate realizările, care de altfel vor fi deosebit de însemnate, au reprezentat efectul acestei legiuiri.

Prin Legea școlară din 1855, domnitorul Grigore Alexandru Ghica organizează Institutul Normal sau Școala Preparandă „Vasile Lupu” din Iași pentru pregătirea învățătorilor. Condițiile de admitere erau: candidații să aiba 4 clase primare sau Seminarul de la Socola, ori gimnaziul inferior și vârsta de 18 ani. Cursurile durau 2 ani. Programul studiilor consta din: lectura, scrierea, catehismul, istoria sfântă, gramatica, geografia, istoria, limba latină, memorizarea, aritmetica, cunoașterea

⁵³ Petru Vladcovschi, *op.cit.*, p. 151.

⁵⁴ V.A. Urechia, *Istoria școalelor...*, p. 33.

⁵⁵ Idem, *Anuarul general al instrucțiunii publice din România pe anul 1863-1864*, anul I, București, 1866, p. 51.

măsurilor, greutăților și monedelor, științele naturale, pedagogia și didactica, școlarii fiind folosiți și la predare în școala începătoare din Institutul Normal.

Procesul de modernizare a societății românești, așa cum s-a desfășurat el, în secolul al XVIII-lea dar mai ales în prima jumătate a secolului al XIX-lea, a însemnat constituirea dar și dezvoltarea unui învățământ modern, similar celui din țările Europei occidentale și centrale. În spiritul ideilor iluministe și raționaliste care-și fac loc și în spațiul românesc, domnii din Moldova – fanarioți și pământenii – s-au preocupat de organizarea unui învățământ de stat, modern, accesibil copiilor din toate categoriile sociale. Caracteristicile politicii școlare din această perioadă pot fi definite astfel: școala devine o problemă de stat; se instituie obligativitatea învățământului pentru cei ce doreau să dobândească anumite slujbe; sporește numărul categoriilor sociale care aveau acces la instrucție; afirmarea limbii române ca limbă oficială, în domeniul educației și învățământului; un învățământ laic și practic desprins de tutela bisericii prin promovarea cunoștințelor științifice. În felul acesta se cristalizează o politică și o legislație, care transformă școala într-o instituție corespunzătoare și necesară statului, aflat în plin proces de modernizare.

CONCEPȚIA POLITICĂ A LUI VASILE GH. MORȚUN 150 DE ANI DE LA NAȘTERE ȘI 91 DE ANI DE LA MOARTE

Jean Ciută

Vasile Gh. Morțun's Political View Summary

The author of this paper tries to update Ioan Nadejde's views about the biography and family genealogy of Morțun family – contained in the magazine of Graphic Arts Institute „Speranța” – Bucharest, 1923.

Nădejde, a close partner of Vasile Morțun at *Contemporanul* magazine prepared and printed the paper at the urging friend, using the help of some specialists, investigating the documentary sources of the time.

Jean Ciută's merit lies in finding this work (discovered by a descendant of The Mortun's – SASU – and taken to the Mayor of Bahna, Neamț, Emil Prisecaru), studying it thoroughly and giving it his own reinterpretation.

On the occasion of the commemoration of 150 years from his birth and 91 years from his death, Jean Ciută concluded that Vasile Gh. Mortun was a great politician with real contributions to the history of Romania, but also a controversial figure.

Key words: *Vasile Gh. Morțun, The Liberal Party, Romanian politics, the Morțun's family.*

Cuvinte cheie: *Vasile Gh. Morțun, Partidul Liberal, politica României, familia Morțun.*

A doua jumătate a secolului al XIX-lea și primele decenii ale secolului al XX-lea s-au caracterizat prin consolidarea statelor naționale și constituirea de noi națiuni statale, înregistrându-se progrese evidente, dar și accentuarea unor contradicții, atât la nivelul marilor puteri europene, cât și a statelor mici și mijlocii. Ideile politice alternau între spiritual conservator-liberal și social-democrat.

România – rezultată din unificarea parțial-statală, se situa pe linia politică oarecum amalgamată, a disputelor inerente între conservatorism-liberalism și social-democrat. După obținerea independenței absolute de stat din 1877-1878 și recunoașterea acestora de către principalele puteri europene într-un regat constituțional, direcțiile politicii interne și externe românești vizau întregirea statal-națională și consolidarea pozițiilor economice privind eludarea unor antagonisme de natură a fi provocat stări sociale răscolitoare-violente. În multe privințe, spiritul politic românesc oscila după modelele occidentale, fie de influență franco-saxonă, fie de influență austro-prusacă. În subsidiar, pătrundeau, pe unele căi, și frânturi de influență ruso-țariste.

Într-un atare context geo-politic nu era deloc ușor a te fi strecurat printre meandrele diverselor orientări, spre a servi cauzele comunității românești și în mod firesc și cauzele celui care avea capacitatea și curajul să se fi avântat în politică. Conservatorii nutreau pentru menținerea pozițiilor lor favorabile, uneori de tip medieval, liberalii doreau reforme care să le aducă avantaje, dar și o nuanță de emancipare a vulgului, care constituia în fapt, temelia, talpa țării, iar presupusele „plante exotice” de tip social-democrat se doreau și ele a fi fost dezvoltate. Într-un astfel de cadru eterogen trebuia multă flexibilitate pentru a fi evitat sinuositățile politice inerente.

Un astfel de om a fost **Vasile Gh. Morțun**, care s-a confruntat cu orientările politice ale epocii în care a trăit și a acționat (1880-1919). Acesta – Vasile Gh. Morțun, se născuse la Roman, la data de 30 noiembrie 1860, coborâtor din tatăl său Iordachi Morțun și al mamei sale Ecaterina, fiica lui Dimitrie Polizu. Dintr-un început apare o inadvertență de prenume al tatălui care s-a răsfrânt oarecum și asupra fiului – Vasile: dacă tatăl s-a numit Iordachi (după cum suntem informați din lucrarea lui Ioan Nădejde)¹, cum se explică faptul că inițiala prenumelui este G – de la Gheorghe și nu I de la Iordachi? Aprofundând genealogia Morțuneștilor din aceeași lucrare, am constatat (p. 86) că și în alte situații se confunda, la acea dată, Gheorghe cu Iordachi. Ioan Nădejde invocă cercetări serioase spunând că, s-a servit la întocmirea lucrării de manuscrisele Academiei Române, ale Arhivelor Statului din București și Iași, unde în ultimul caz, directorul Sever Zotta – genealogist bucovinean – i-a acordat sprijin în cercetările efectuate. După toate acele investigații științifice rezultă că Morțuneștii erau veniți din Cămărzanii și Budenița Hotinului-Bucovinei răspândiți în partea Centrală a Moldovei în mai multe ramuri genealogice înrudite mai de aproape sau mai de departe. (Din notițele lui Ghiță Chirileanu, Morțuneștii se aflau și la Suceava, Bacău, Hârlău; Iordachi, Alexandru, Costachi la Roman, Gr. Morțun la Bacău; Iordachi Lupu-Morțun la Arămești, ținutul Neamț, apoi, Roman²). Însuși faptul că, în 1883, tatăl – Iordachi l-a chemat pe fiul – Vasile – să vină de la Paris la Roman, autorizându-l de a se fi căsătorit cu Cornelia N. Morțun din Bacău (vară de gradul III cu Vasile G. Morțun)³ explică parțial că, înrudirile nu excludeau relațiile matrimoniale, cauzate, poate, și de păstrarea situației materiale pe care o deținea nevoind să le înstrăineze⁴.

Studiile liceale, Vasile Gh. Morțun, le-a început la Institutul Academic din Iași, încheindu-le la Paris, la Colegiul Saint-Barbe, urmând apoi și la Bruxelles Facultatea de litere și filozofie, fără o finalitate anume, deoarece nu urmărea o desăvârșire profesională. În timpul cât a rezidat la Paris a fost unul dintre fondatorii cercului

¹ Ioan Nădejde, **V.G. Morțun – biografia și genealogia familiei Morțun**, București, Institutul de Arte grafice „Speranța”, 1923, p. 3.

² **Ibidem**, p. IV-VI, prefață.

³ **Ibidem**, p. 4.

⁴ **Ibidem**, p. 86.

socialist român și a revistei *Dacia Viitoare*, de orientare social-democratică.

În 1884, la București, V.G. Morțun s-a văzut confruntat divergent în unele probleme mai mult politice decât literare cu Eminescu și Creangă, divergența era și cu un anume substrat politic. Datorită unor mici diferențe de opinii, Morțun a fost nevoit să se fi mutat la Iași, în 1885, unde-și va fi desfășurat o activitate prolifică la revista *Contemporanul*, răspunzând de partea literară a acesteia. Posibilele neînțelegeri Eminescu-Morțun s-ar fi datorat, probabil și faptului că Eminescu se afla sub influența maioreșciană, fiind redactor la ziarul *Timpul* de orientare conservatoare și cu o anumită reminiscență antirusească, ceea ce l-a determinat pe Eminescu să nu fi evocat nici într-un vers eroismul ostașilor români din războiul de independență. Cu toată perspicacitatea geniului său înăscut și creator, lui Eminescu îi displăceau, uneori, avaturile politice care contorsionau cu starea morală și materială a poporului român.

Vasile G. Morțun n-a cutezat să-l înfrunte pe Eminescu, în plan literar, dar în plan politic s-a încumetat să-și spună deschis părerea. Personal, nu aş crede că, principiile politice a lui Morțun (votul universal, cluburile țărănești, legea repaosului duminical, înființarea și activitatea Casei rurale etc.) să nu fi avut, la un moment dat, și adevărul eminescian. Meritul politic al lui Vasile G. Morțun rezidă în principal în aceea că, a reușit să înțeleagă necesitatea luptei unitare a poporului român în jurul ideilor social-democrate și liberale nepunând stavile, de netrecut, între cele două orientări politice.

Mai întâi, V.G. Morțun, în 1888, s-a ales deputat la social-democrați în colegiul al II-lea din Roman, Ioan Nădejde tot deputat social-democrat de Iași și Lascăr Veniamin, de asemenea, acesta fiind originar din Bacău, într-o perioadă și directorul Liceului „Ferdinand I” (1903-1907). Aceștia și alții în frunte și cu V.G. Morțun au contribuit, în 1893, la înființarea Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România (PMSDR). Șase ani mai târziu însă, în 1899, aripa anarhistă a PSDMR-ului, de sub conducerea bulgarului Cristian Rakowsky (cominternist), deviază de la principiile pure ale social-democrației, ceea ce l-a determinat pe Vasile G. Morțun, ca și alții, să părăsească PSDMR-ul („trădarea generoșilor”) trecând cu arme și bagaje în rândurile Partidului Național Liberal. Atitudinea nu se caracterizează drept cameleonism – ci o orientare rațională în politica țării. În 1901, V.G. Morțun, a candidat și a fost ales tot la colegiul al II-lea Roman, de data aceasta în calitate de liberal, pentru ca în anul următor, 1902, să fi fost ales vicepreședinte al Camerei Deputaților, iar pe linie de guvern a devenit ministru al Lucrărilor Publice, funcție în care a emis reforma legii drumurilor, reorganizarea căilor ferate și îmbunătățirea navigației fluviale și maritime, fapte ce au fost recunoscute și de I.G. Duca în ziarul liberal *Viitorul* de la 1 august 1919, cu ocazia funeraliilor lui Vasile Gh. Morțun desfășurate la conacul său (care nu prea semăna a conac) de la Broșteni-Bahna, jud. Neamț (pe atunci, jud. Roman)⁵.

⁵ *Ibidem*, p. 9.

În 1907 – anul răscoalelor țărănești – provocate și stimulate de aripa anarhistă a social-democrației a lui Cristian Rakowsky și a „prietenilor ruși”, V.G. Morțun, ca ministru al Lucrărilor Publice în guvernul prezidat de I.I.C. Brătianu, a căutat pe toate căile să fi restabilit ordinea, iar dacă totuși au existat și unele victime, acestea s-au datorat, în parte, incitațiilor violente ale unor provocatori rakowskyeni. De reținut că, proprietățile de la Broșteni-Bahna, Neamț nu prea au fost afectate de revolte țărănești, în afara unor negustori evrei, care au fost nevoiți să fi distrus condicele cu datorii ale țăranilor. De fapt, ecoul celor 11 mii și a mesajului lui Nicolae Iorga, **Dumnezeu să-i ierte**, publicat în *Neamul românesc* au fost mai mult reactualizate cu o anumită ostentație, după 1944, de către comuniști; restul, rămânând doar literatură istorică reinterpretabilă.

În nenumăratele sale intervenții și interpelări din Parlamentul României, V.Gh. Morțun s-a dovedit a fi fost un redutabil adversar al conservatorilor, denumiți îndreptățit ciocoi și boieri.

În 1912, împreună cu Ionel Brătianu, Morțun a stăruit pentru aducerea muncitorilor industriali în partidul liberal pe baza programului de reforme privitoare la chestiunea muncitorească. În 1913, în Balcani izbucniseră războaiele bulgaro-sârbo-greco-otomano-macedonene; România era interesată să-și apere enclavalele românești (aromânii, macedo-românii, istro-românii, megleno-românii). În împrejurările istorice date, V.Gh. Morțun s-a considerat mobilizat, chiar dacă depășise vârsta de 50 de ani, înscriindu-se soldat-voluntar în Regimentul „14 Infanterie” Roman, obține îndată gradul de sergent și participă efectiv la campania din Bulgaria, chiar dacă ostilități combatante nu au fost efectiv desfășurate. Pacea încheiată în 1913, la București, acorda României partea de sud a Dobrogei – Cadrilaterul – reprezentând un început fast de realizare a unității naționale românești. Din timpul campaniei în Bulgaria, Morțun înregistrează și o nostimadă militară: în timp ce mărșăluia peste Dunăre, un ostaș mai hătru de glume, văzându-l pe Morțun dezinvolt mărșăluind fără a fi purtat raniță, pușcă și echipament militar îl apostrofează: - „Hei coane Vasilică, ce-ai zice dacă ți-aș da eu ranița, arma și echipamentul meu, ai mai fi așa de vesel?”, la care Morțun a replicat: - „De bună seamă, dacă și tu mi-ai lua cei 30 de ani care-i am mai mult ca tine”, la care toată compania a răs și aplaudat⁶.

Legat de genealogia și activitatea morțuneștilor în zona Romanului-Broșteni-Bahna-Arămești-Urzici-Liliac – Ioan Nădejde surprinde în lucrarea sa și o altă nostimadă: Iordachi sau Gheorghe Morțun – tatăl lui Vasile G. Morțun, practicase agricultura la verii lui din Cămărzani (Basarabia), devenind cel mai desăvârșit agricultor din Moldova. Lumea îl poreclea „Liliac”, informează un stănepot de-a lui Manolache Morțun, un anume Sungurof⁷, denumire atribuită localității – Arămești-boierești, care nu se confundă cu Arămești-răzeși – localitate alăturată. Liliac, fiindcă Iordachi Morțun, din cerdacul de la Cuciulați, observa și inspecta moșiile noaptea, precum animalul – mamifer insectivor, care-și adulmecă noaptea hrana. Liliac a

⁶ *Ibidem*, p. 110.

⁷ Eugen Sungurof, stănepot de soră a lui Manolachi Morțun. Probabil că, mulți localnici nu cunosc adevărata proveniență a denumirii localității – Liliac –, crezându-se că ar fi provenit de la arbustul cu flori plăcut mirositoare, ceea ce nu este adevărat.

rămas denumirea localității (Arămești-boierești) pe moșia căreia Morțuneștii – în speță – Iordachi (Gheorghe) și apoi Vasile aduseseră un număr de clăcași din localitățile învecinate: Cârliți, Aldești, Popești, Tulești, Hărmănești etc., folosindu-i la muncile agricole, iar treptat i-a împământănit dându-le mici suprafețe pentru a-și fi întemeiat propriile gospodării, mai ales după reformele agrare din 1864.

Răspândiți în aproape întreaga Moldovă, de sorginte bucovineni, Morțuneștii au constituit repere benefice pentru propășirea țării, iar Vasile G. Morțun s-a remarcat și ca un om politic cu vederi înaintate.

Privitor la concepția politică a lui Vasile Gh. Morțun, părerile sunt împărțite ca despre fiecare om politic sau politician din trecut ca și din zilele noastre. Oricum, poziția politică a lui Vasile Gh. Morțun pare a fi fost contradictorie și aceasta nu atât datorită temperamentului său năvalnic, cât mai mult condițiilor epocii istorice în care a trăit și activat. Morțun a avut idei progresiste, dar și anumite reticențe politice. Fiind totuși un mare proprietar funciar el era nemijlocit legat de interesele boierimii radicale, deși se considera a nu fi fost un boier sadea, ci mai degrabă un boiernaș, potrivit arendașilor – ciocoi pe care-i zefleimesea ori de câte ori avea ocazia.

Influențat de ideile social-democrației franceze s-a orientat inițial spre un socialism-marxist, cu toate că Arthur Gorovei îl caracteriza în *Viața românească*⁸ ca pe un necunoscător al teoriei marxiste, fiind împins spre socialism mai mult din motive sentimentale, decât din rațiune. El, socotea și cu deplin temei că, în România, la acea dată, problema arzătoare la ordinea zilei nu ar fi fost cea a proletariatului care era insuficient dezvoltat și maturizat, ci a țăranului, dat fiind caracterul preponderant agrar al economiei românești.

După C. Graur⁹, Morțun n-a fost niciodată socialist în sens doctrinar – marxist, fiind mișcat mai mult de umanitarismul revoluției franceze și potrivit temperamentului său și de poporanismul rusesc, care se îmbina cu dragostea lui pentru țărani. Revista *L'indépendance roumaine* de la 1 august 1919, apărută cu ocazia morții lui V.Gh. Morțun titra, printre altele¹⁰, „Înflăcărat de un ideal de dreptate (Morțun n.ns.) absolut și egal pentru toți, s-a găsit mai întâi atras, ca atâția alți entuziaști din generația sa, către mișcarea socialistă căreia i-a consacrat timp de ani activitatea lui de publicist fin și talentul său oratoric remarcabil”. Morțun nu făcea discursuri pedante, nu încerca să explice teoria plus-valorii din Marx și Engels, ci vorbea pe înțelesul tuturor, ascunzând scheletul de oțel al teoriei abstracte sub mânuși elegante.

Vasile Gh. Morțun a afirmat deseori că este de proveniență boierească, dar din boieri săraci la origine: „Copiii bunicului meu (așa cum preciza în declarația intitulată «fapta neagră» publicată în revista *Muncitorul* din 1887, nr. 3, noiembrie, p. 15¹¹)

⁸ *Viața Românească*, anul V, din 5 mai 1923 (deci, după moartea lui V.G. Morțun) în articolul **Din alte vremuri**.

⁹ Apud. Ioan Nădejde, **op.cit.**, p. 12, C. Graur, ziarist, 1880-1940 și p. 13.

¹⁰ **Ibidem**, p. 13.

¹¹ **Ibidem**, p. 15.

umblau desculți și dacă azi sunt bogați, e pentru că s-au hrănit și ei din munca omenească nu totdeauna corect plătită”.

Trecerea de la PSDMR la PNL, deși a stârnit multe polemici în epocă, se explică prin aceea că Morțun a avut premoniția că social-democrația căzută sub obrocul lui Christian Rakowsky n-avea viitor în România.

Așa-zisa „trădare a generoșilor” fluturată cu multă emfază de literatura istorică comunistă a fost de fapt un fiasco – insucces dovedit în timp de realitățile ulterioare. Vasile Gh. Morțun a avut intuiția omului politic realist de a fi sesizat că singurele reforme care ar fi avut menirea să fi scos țara din marasmul în care se afla erau cele burghezo-liberale.

Înregimentat în rândurile Partidului Național Liberal, Morțun a perseverat în ideile sale demonstrând (ceea ce spunem noi, ar fi valabil și astăzi) că preceptele doctrinare ale liberalismului nu contravin celor social-democrate, ci tocmai se complinesc, dacă se urmărește cu adevărat unitatea și progresul națiunii române. Preceptul latin, „natura non facit saltus” se aplică și la societate, afirma Morțun la intrarea în rândurile liberalilor. Și într-adevăr, măsurile luate sau sprijinite de Morțun în guvernările liberale (fie ca ministru al Lucrărilor Publice sau interne sau vicepreședinte al Camerei Deputaților) au fost pe deplin benefice poporului român. Foarte concludente ni se par aprecierile lui I.G. Duca privitoare la concepția politică a lui V.G. Morțun, care afirmă că „În ziua în care patimile vor amuți se va recunoaște rolul covârșitor jucat de Morțun la înfăptuirea celor două mari reforme: votul universal și exproprierea¹². Subscriem și noi la aceste aprecieri.

Dar, Vasile G. Morțun, cunoscător și al relațiilor intra-europene, avea și viziuni de politică externă. Împătimit pentru relațiile cu Franța nu se îndepărta nici de Anglia, iar față de Germania și Rusia avea unele reticențe îndreptățite.

În 1914, V.G. Morțun era ministru de interne și în acea calitate a fost, în 1916, în guvernul brătienist-liberal care a declarat război Austro-Ungariei și Germaniei, iar în timpul evacuării guvernului din capitala vremelnice cotropită de beligeranți, Morțun și ca președinte al Camerei Deputaților, a prezidat, la Iași, cele două reforme mari: votul universal și noua lege agrară, în numele Constituantei.

În aceste ipostaze V.G. Morțun a contribuit și la îndeplinirea idealului suprem al românilor – unitatea națională – prin întemeierea României Mari.

În ziarul *Izbânda* de la 12 iunie 1919, deci cu puțin timp înainte de moarte, un redactor, M. Burileanu¹³ a realizat un interviu în Parcul Cișmigiu, care este de fapt testamentul politic al lui V.Gh. Morțun. În acel interviu, Morțun condamnă tendința expansionistă a imperialismului german, critică Liga Națiunilor, caracterizată ca o utopie (cam ceea ce este astăzi O.N.U. – n.ns) și anticipează faptul că România era, în continuare, amenințată de cele două primejdii: cea rusă și cea germană, puteri care, spunea Morțun, nu-și spusese încă ultimul cuvânt în urma primului război mondial.

¹² *Ibidem*, p. 31.

¹³ *Ibidem*, p. 11, 32-34.

O premoniție reală care, din păcate, s-a și adeverit după numai două decenii, redemonstrând claritatea viziunii experimentatului om politic.

România reîntregită și îmbunătățirea soartei țărănimii erau împlinirile mult dorite de V.G. Morțun, care-și începea, la 30 iulie 1919, odihna veșnică în jurul conacului de la Broșteni-Bahna, Neamț (pe atunci jud. Roman).

Băhnenii, recunoscători convivului său, i-au dat numele comunei – Bahna – în acea de Vasile Gh. Morțun. Însuși autorul acestor rânduri a fost născut și a copilărit în comuna Vasile Gh. Morțun. Comunismul a înlăturat ostentativ denumirea acordată, odată și cu profanarea osemintelor din mormântul marelui Om politic.

UN IZVOR GENEALOGIC INEDIT: „LIBER CONFIRMATORUM”*

Anton Coșa

A unique genealogical source: „Liber Confirmatorum”

Summary

The author does not have as an aim within this paper to carry out an exhaustive analysis of the document, but just a description, hoping that once immersed in the scientific circuit it will be of use to all those interested by the history of the Catholics in Moldavia, pleading at the same time for the permanent use by the researcher of the document, of sources in general, all of them being a constant of any authentic research. The publication of this document allowed the author of the paper to add one more stone to the edifice at the basis of the preparation of a *history of the Catholics in Moldavia*.

Key words: „*Liber Confirmatorum*”, *Catholics from Moldavia, census, historical source, Valea Seacă, genealogy.*

Cuvinte cheie: „*Liber Confirmatorum*”, *Catolicii din Moldova, recensământ, izvor istoric, Valea Seacă, genealogie.*

Cu câțiva ani în urmă, într-una din ședințele¹ Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie (filiala Iași), prezentăm o comunicare despre o categorie de izvoare, inedite la acea vreme (privindu-i pe locuitorii catolici din Moldova), intitulate: „**Status animarum**”, publicând la scurt timp textul² comunicării și două³ asemenea stări ale sufletelor, din 1781 și din 1800-1801. Insistam atunci, printre altele, asupra importanței izvorului menționat și din punct de vedere genealogic.

Iată că, avem acum privilegiul de a prezenta, prin intermediul acestui material, un alt izvor, la fel de prețios din perspectiva cercetărilor de genealogie, de demografie istorică, de antroponimie, de istorie a catolicilor din Moldova. Cercetarea fondurilor arhivistice de la Arhivele Naționale Bacău, ne-a oferit șansa de a da peste un registru în limba latină intitulat **Liber Confirmatorum**⁴.

Volumul se găsea printre alte dosare aparținând Parohiei Romano-Catolice Valea Seacă (sat aparținând astăzi de comuna Nicolae Bălcescu din județul Bacău⁵).

* Comunicare prezentată la al *XV-lea Congres Național de Genealogie și Heraldică*, Iași, 13-15 mai 2010.

¹ Comisia de Heraldică, Genealogie și Sigilografie (filiala Iași), ședința din 10 februarie 1998, comunicarea prezentată: **Izvoare inedite privind catolicii din Moldova: „Status animarum”**.

² Anton Coșa, **Izvoare inedite privind catolicii din Moldova: „Status animarum”**, partea I, în *ArhGen*, V(X), 1-2, 1998, p. 155-160.

³ **Ibidem**, partea a II-a, în *ArhGen*, V(X), 3-4, 1998, p. 199-258.

⁴ DJANBacău, **Fond Parohia romano-catolică Valea Seacă**, dosar nr. 1/1869-1921, filele 1-12.

⁵ Anton Coșa, **Monografia comunei Nicolae Bălcescu**, Bacău, Editura Babel, 2010, p. 9.

Pe lângă registrele „**Status Animarum**” (primul, aferent comunității catolice din Valea Seacă, din anul 1803⁶, publicat de către noi de puțină vreme⁷), se aflau și cărți ale celor botezați (**Liber Baptizatorum**⁸), ale celor căsătoriți (**Liber Matrimoniorum**⁹), ale celor decedați (**Liber Mortuorum**¹⁰), alături de o bogată corespondență. **Cartea Miruiților**, care face obiectul studiului nostru, îi cuprinde, după cum o sugerează chiar titlul acesteia, pe cei care au fost „miruiți” în Parohia catolică respectivă. Important de menționat este și faptul că în condițiile în care mirul era administrat de către Episcop la intervale de timp dinainte stabilite (de exemplu, în registrul consultat de noi, mirul fusese administrat la intervale cuprinse între 3 și 9 ani), o asemenea **Carte a Miruiților** îi cuprinde pe toți cei miruiți într-un interval de timp generos și pentru eventualele demersuri genealogice¹¹.

Insistăm în materialul de față asupra principalelor informații cuprinse în acest izvor istoric, accentuând importanța coroborării acestuia cu celelalte surse eclesiastice menționate mai sus.

Împreună cu Botezul (administrat de preot), sacramentul Mirului (administrat de episcop) formează „ansamblul sacramentelor inițierii creștine” pentru un catolic. Primirea Mirului îi lega pe tinerii catolici mai mult de Biserică, conferindu-le o serie de obligații în plan eclesiastic. Pentru aceștia, mirul reprezenta „sacramentul maturității creștine”.

În aceste condiții, dată fiind importanța acestui eveniment în viața comunității creștine locale, rezervarea unei „cărți” speciale în care să fie inserate numele tuturor celor care au fost miruiți era una cât se poate de firească. Astfel, era potențat și valorizat momentul primirii mirului, asemenea altor momente importante din viața creștinului catolic precum: botezul, căsătoria, moartea, fiecare cu o „carte” specifică.

Intervalul cronologic aferent registrului pe care îl prezentăm este de asemenea unul generos, începând din 1869 și sfârșind în anul 1921. În această perioadă, numărul celor miruiți a fost fluctuant. Avem astfel, un număr de de 132 de miruiți în 1869¹²; 136 în 1877¹³; 343 în 1884¹⁴; 58 în 1887¹⁵; 605 în 1896¹⁶; 75 în 1901¹⁷; 580 în 1907¹⁸;

⁶ DJANBacău, *Colecția Manuscrise*, manuscris nr. 94, filele 1r.- 29v.

⁷ Anton Coșa, *Un izvor istoric inedit privind catolicii din Parohia Valea Seacă*, în *Buletin Istoric*, nr. 10 (revista Departamentului de cercetare științifică al Episcopiei Romano-Catolice de Iași), Iași, Editura „Presa Bună”, 2009, p. 99-118.

⁸ DJANBacău, *Colecția Registre de stare civilă, Mitrice. Parohia romano-catolică Valea Seacă*, dosar nr. 6/1884-1889, filele 20-86.

⁹ *Ibidem*, dosar nr. 7/1884-1889, filele 10-16.

¹⁰ *Ibidem*, dosar nr. 8/1884-1889, filele 10-26.

¹¹ Anton Coșa, *Genealogii de „ceangăi”: un demers necesar*, în *ArhGen*, V(X), 3-4, 1998, p. 45-48; Idem, *Familii catolice din Moldova de origine transilvăneană. Schițe genealogice*, în *ArhGen*, VI (XI), 1-4, 1999, p. 95-104.

¹² DJANBacău, *Fond Parohia romano-catolică Valea Seacă*, dosar nr. 1/1869-1921, filele 1-12.

¹³ *Ibidem*, filele 13-18.

¹⁴ *Ibidem*, filele 19-53.

¹⁵ *Ibidem*, filele 53-62.

261 în 1913¹⁹ și 328 în 1921²⁰. Constatăm faptul că cel mai mic număr de miruiți a fost în anul 1887 (58)²¹, în timp ce numărul cel mai mare a fost consemnat în anul 1896 (605)²².

În „Liber Confirmatorum”²³ pe anul 1869 găsim numele: *Duma, Kosan, Budeu, Erdei, Dobos, Timar, Kotyor, Panzir, Tankeu, Dogar, Zitar, Farkas, Petre, Deak, Bogdan, Matei, Andor, Tulburi, Salahor, Petras, Ciobotar, Bejan, Kata, Timar, Antal, Kerekes, Bir, Beze, Bulai, Benke, Kilinger* (în Valea Seacă); *Kotyoras, Tankeu, Dobos, Budeu, Pista, Kosa, Ciobotar, Szabo, Bulai, Jacob, Petras, Magyariu, Dogar, Vaccaru, Bokor* (în Trunki).

În „Liber Confirmatorum”²⁴ pe anul 1884 sunt inserate numele: *Budo, Patras, Petras, Gabor, Dogar, Csibotar, Kozsan, Farkas, Bulai, Dobos, Salahor, Tulbur, Erdei, Tanko, Arva, Pal, Petre, Grosz, Antal, Bur, Filip, Zitar, Panczer, Tamas, Ardei, Lakatus, Budaes, Jakob, Benedek, Albert, Kata, Pista, Varga, Jano, Roka, Csiurar, Obor, Bur, Sara, Scripkar, Borcia, Marian, Duma, Bezsan, Bogdan, Nyaszkuily, Gyur, Mate, Loios, Kovacs, Laszlo, Voros, Andor, Benke, Kerekes, Cioban, Kosa, Istvanka* (în Valea Seacă); *Katrin, Gal, Haidok, Budo, Gyurka, Magyari, Kozsan, Kadar, Bezsan, Vrastra, Vakar, Kosa, Csicsó, Geber, Deak, Jacobos, Benedek, Tulbur, Kovacs, Dogar, Zsitar, Herzsán, Balan, Panczer, Molnar, Gorbe, Rupi, Bor, Istvanka, Geber, Petras, Sebi, Bordas* (în Galbeni).

În „Liber Confirmatorum”²⁵ pe anul 1896 găsim numele: *Wippel, Benedek, Bodo, Dogar, Tanko, Pista, Szalahor, Tulbur, Kalapacs, Farkas, Petre, Dobos, Molnar, Antal, Kata, Bara, Karacson, Panczer, Hermann, Kerekes, Lakatus, Gabor, Fenyé, Kozsan, Zsitar, Varga, Csiurar, Timar, Marian, Andor, Petras, Roka, Filop, Gyur, Mate, Bogdan, Csibotar, Duma, Bartos, Bulai, Becze, Deak, Erdei, Muller, David, Voros, Fekete, Miklos, Lorincz, Katrin, Nyaszkuily, Bezsan, Jano, Dalvar, Bur, Haborics, Arva, Benke, Bodocska* (în Valea Seacă); *Rupi, Dobos, Ambarus, Petras, Panczer, Bodo, Kadar, Deak, Dogar, Antal, Vakar, Kosa, Haidok, Tulbur, Katrin, Kozsan, Benke, Pista, Zsitar, Bezsan, Benedek, Bur, Petras, Magyari, Csibotar, Biro, Gyurka, Kati, Benke, Szabo* (în Galbeni); *Istvanka, Nemet, Petre, Molnar, Voros, Martiu, Benedek, Fekete, Janku* (în Lărguța).

Informațiile cuprinse în „Liber Confirmatorum” pot fi coroborate cu informațiile din recensămintele numite „Starea Sufletelor” („Status Animarum”),

¹⁶ *Ibidem*, filele 62-148.

¹⁷ *Ibidem*, filele 149-159.

¹⁸ *Ibidem*, filele 160-198.

¹⁹ *Ibidem*, filele 199-219.

²⁰ *Ibidem*, filele 219-246.

²¹ *Ibidem*, filele 13-18.

²² *Ibidem*, filele 62-148.

²³ *Ibidem*, filele 1-12.

²⁴ *Ibidem*, filele 19-53.

²⁵ *Ibidem*, filele 62-148.

precum și din „cărțile” de botezuri²⁶ („Liber Baptizatorum”), căsătorii²⁷ („Liber Matrimoniorum”), morți²⁸ („Liber Defunctorum”).

Cel mai vechi „Status Animarum”²⁹ pentru satele care făceau parte din Parohia Romano-Catolică Valea Seacă datează din anul 1803, fiind întocmit în limba latină de preotul catolic Aloysius Maffei³⁰, paroh la Valea Seacă între 1803-1804, ajutat probabil de cel care îi va succeda în funcție, preotul Gianfranco Gabriele Barbieri³¹ (1804-1806). Sunt menționate aici și satele: Timărești³² (cu numele: *Biur, Blas, Bodo, Benedich, Vigh, Patras, Besan, Petre, Tancho, Tamas, Timar, Fistos, Benedik*); Fundo³³ (cu numele: *Istoch, Ciorba, Bodo, Chereches, Bara, Dobos, Zitar, Patras, Kereches, Zurar, Mogiaros, Mogeres*); Magazeno³⁴ (cu numele: *Michas, Salachor, Erba, Francul*); Balzata³⁵ (cu numele: *Cosa, Ciurar, Borzos*); Albeni³⁶ (cu numele: *Cioban, Calara, Farchas, Barta, Salahor, Zitar, Laslo, Pharcas*); Valle³⁷ (cu numele: *Orban, Cioban, Chotoras, Chereches, Farchas, Munar, Fechete, Bodo, Patras, Cosan, Benche, Cosanel, Ciorar, Benedich, Tancho, Biur, Panzir, Dobos, Duma, Rocca, Rocha, Timar, Petri, Mestercha, Arva, Peter, Petre, Zitar, Fecheteo, Veres, Mati, Ciurar, Turbur, Giur*); Florești³⁸ (cu numele: *Monar, Tancho, Giuscho, Diach, Terzaneo, Tamas, Ehesi, Michaelis, Dogar, Borzos, Gnasho, Erdei, Bodo, Patras, Stephani, Farchas, Bulai, Cosan, Besan, Cojan*); Buchila³⁹ (cu numele: *Dogar, Arva, Tancho, Doghar, Cosan, Dobos, Bodor, Benche, Bodo, Ciurar, Zitar, Diach, Cosanel, Besan, Bir, Biur, Bogdan*).

Astfel, în „Liber Baptizatorum”⁴⁰ pe anul 1885 sunt inserate numele: *Petre*,

²⁶ Idem, **Colecția Registre de stare civilă, Mitrice. Parohia romano-catolică Valea Seacă**, dosar nr. 6/1884-1889, filele 20-86.

²⁷ **Ibidem**, dosar nr. 7/1884-1889, filele 10-16.

²⁸ **Ibidem**, dosar nr. 8/1884-1889, filele 10-26.

²⁹ Idem, **Colecția Manuscrise**, manuscris nr. 94, filele 1r.-29v.

³⁰ Anton Coșa, **Catolicii din Moldova în izvoarele Sfântului Scaun (secolele XVII-XVIII)**, Iași, Editura Sapientia, 2007, p. 212.

³¹ DJANBacău, **Colecția Manuscrise**, manuscris nr. 94, fila 42.

³² Timărești, fost sat astăzi dispărut; Cf. **Tezaurul Toponimic al României. Moldova**, vol. I, partea a II-a, București, Editura Academiei Române, 1992, p. 1276-1277.

³³ Fundu, fost cătun în satul Valea Seacă, județul Bacău.

³⁴ Magazia, fost cătun în satul Valea Seacă, județul Bacău.

³⁵ Băltata, fost cătun în satul Valea Seacă; fost sat în comuna Valea Seacă, județul Bacău; astăzi sat în comuna Nicolae Bălcescu, județul Bacău; Cf. **Tezaurul Toponimic...**, vol. I, partea I, 1991, p. 54.

³⁶ Albeni, fost sat în partea de nord-vest a satului Valea Seacă; astăzi cătun în satul Valea Seacă; Cf. **Tezaurul Toponimic...**, vol. I, partea I, 1991, p. 7.

³⁷ Valea Seacă, fost sat și comună în județul Bacău; astăzi sat în comuna Nicolae Bălcescu, județul Bacău; Cf. **Tezaurul Toponimic...**, vol. I, partea a II-a, 1992, p. 1276-1277.

³⁸ Florești, fost sat în partea de nord-vest a satului Valea Seacă; astăzi cătun în satul Valea Seacă, comuna Nicolae Bălcescu, județul Bacău; Cf. **Tezaurul Toponimic...**, vol. I, partea I, 1991, p. 420.

³⁹ Buchila, fost cătun al satului Valea Seacă, fost sat în comuna Valea Seacă; astăzi sat în comuna Nicolae Bălcescu, județul Bacău; Cf. **Tezaurul Toponimic...**, vol. I, partea I, 1991, p. 157.

⁴⁰ DJANBacău, **Colecția Registre de stare civilă, Mitrice. Parohia romano-catolică Valea Seacă**, dosar nr. 6/1884-1889, filele 20-86.

Kata, Tulbur, Salahor, Dobos, Gabor, Budo, Biro, Tanko, Arva, Nagy, Kerekes, Zitar, Petras, Roka, Koczan, Csiurar, Bezsán, Panczer, Dogar, Kalapacs, Nyaszkuły, Benedek, Filep, Erdei, Bulai, Bortos, Istvanka, Duma, Miklos, Morar, Kotyor, Deak, Vippel, Timar, Bur (din Valea Seacă); Petras, Dogar, Deak, Kosa, Pista, Katrin, Bodo, Tulbur, Geber, Pastor, Tamas, Petras, Kadar, Zsiga, Bur, Sebi, Istvanka, Rupí, Gyurka (din Galbeni); Gabor, Benedek, Kicsit, Morții, Iancu (din Lărguța).

În „*Liber Baptizatorum*”⁴¹ pe anul 1886 apar numele: *Gyur, Andor, Timar, Tanko, Kalapacs, Duma, Zsitar, Pista, Roka, David, Dobos, Csiurar, Tulbur, Csioban, Andor, Dogar, Bodo, Kata, Petre, Gyori, Kotyor, Tamas, Farkas, Laszlo, Bulai, Erdei, Salahor, Bezsán, Antal, Petras, Haido, Benedek, Bodocska, Katrin, Bara, Arva, Fenye, Gabor, Panczer (din Valea Seacă); Bodo, Tulbur, Gyutka, Bur, Kosa, Vakar, Zsitar, Antal, Dogar, Kosa Szereczan, Haido, Bezsán, Benedek, Kossler (din Galbeni); Fekete, Iancu, Voros, Morar (din Lărguța).*

În „*Liber Baptizatorum*”⁴² pe anul 1890 sunt notate numele: *Panczer, Varga, Szalahor, Bodo, Roka, Tanko, Badocska, Petre, Andor, Kozsan, Bezsán, Petras, Gyur, Tulbur, Farkas, Molnar, Timar, Gabor, Lakatus, Dogar, Mate, Kotyor, Dobos, Gyur, Kerekes, Tempu, Zsitar, Jano (din Valea Seacă); Balint, Ambarus, Kosa, Deak-Duma, Bodo, Tamas, Tulbur, Petras, Rupí, Vakar, Szabo, Dogar (din Galbeni); Erdei-Zsitar, Voros-Rosu, Martin (din Lărguța); Bodo, Bezsán, Katrin, Tanko, Kozsan, Mailat (din Buchila); David, Csibotar, Bulai, Erdei (din Florești); Bodo (din Rujinka).*

În „*Liber Baptizatorum*”⁴³ pe anul 1895 sunt inserate numele: *Zsitar, Varga, Filip, Fekete, Mailat, Petre, Csiurar, Petre-Grosu, Petras-Nagy, Petras, Tulbur, Roka, Panczer, Petre, Fenye, Antal, Farkas, Dobos, Gyur, Dobos-Gabor, Lakatus, Dogar, Kerekes, Andor, Kata, Tamas, Petre-Răgusit (din Valea Seacă); Amborus, Bodo, Bezsán, Kadar, Magyari, Szabo, Dogar, Kosa, Zsitar, Deak, Rupí, Gyurka, Bur, Tamas (din Galbeni); Tulbur, Kozsan, Bezsán, Tanko, Petras, Bodo, Zsitar, Gabor, Dogar, Bur, Arva, Csiurar, Habaricsi, Iano (din Buchila); Bodo, Becze-Petre, Csibotar, Szalahor, Dobos (din Rujinka); Tanko, Gabor, Bodo, Dogar, Kozsan, Molnar, Bulai, Petras, David, Muller, Marian, Voros-Rosu, Gyiur-Berladian, Dobos, Gyur (din Florești); Kotyor (din Frăsinoia); Bodo, Molnar, Nemet, Szalahor, Petre-Ciokoi, Nemet-Neamtu (din Lărguța); Petre, Farkas, Csioban, Krecsiun, Zsitar, Tulbur, Bodo, Molnar (din Albeni).*

În „*Liber Matrimoniorum*”⁴⁴ pe anul 1885 apar numele: *Tulbur, Petre, Andor, Budo, Bece, Kozsan, Tanko, Farkas, Dogar, Ferczadi, Zsitar, Pista, Benedek, Salahor, Bulai, Bodo, Erdei (din Valea Seacă); Petre, Bulai, Dogar, Bodo (din Galbeni) Fekete, Zsitar, Iancu, Istvanka, Neamtu, Marciu, Suzaniska (din Lărguța).*

⁴¹ *Ibidem*, filele 37-55.

⁴² *Ibidem*, filele 118-133.

⁴³ *Ibidem*, filele 236-261.

⁴⁴ *Ibidem*, dosar nr. 7/1884-1889, filele 10-16.

În „Liber Matrimoniorum”⁴⁵ pe anul 1890 sunt recenzate numele: *Bodo, Tanko, Antal, Kocsianga, Dobos, Petre, Kata, Szalahor, Zsitar, Finta, Miklos, Andor, Laszlo, Petras, Tulbur, Filop, Panczer, Mate, Voros* (din Valea Seacă); *Petras, Kosa, Bur* (din Galbeni); *Szalahor, Petre* (din Albeni); *Petras, Finta, Bodo* (din Florești); *Kotyor, Bodo* (din Buchila); *Tanko* (din Lărguța); *Dobos* (din Rujinka).

În „Liber Matrimoniorum”⁴⁶ pe anul 1895 se regăsesc numele: *Petre, Dogar, Dobos, Andor, Bur, Petras, Dobos-Kerekes, Timar* (din Valea Seacă); *Kozsan, Szereczan, Pista, Bodo, Dobos, Deak, Szabo* (din Galbeni); *Nemet, Kicsit, Molnar, Erdei* (din Lărguța); *Kalapacs, Tanko* (din Albeni); *Dogar, Kozsan, Bulai, Bodo, Dobos, Miklos, Farkas-Csibotar* (din Florești).

În „Liber Mortuorum”⁴⁷ pe anul 1885 regăsim numele: *Kozsan, Pancir, Timar, Bulai, Lakatus, Dogar, Zsitar, Dobos, Arva, Budo, Bur, Jano, Petre, Andor, Gabor, Rupi, Tanko, Biro, Bodo, Kata, Kerekes, Tulbur, Zsitar, Petras, Panczer, Gabor, Davidovicz, Bezsan, Bara, Csiurar, Benke, Benedek, Kotyor, Istvanka, Pista, Antal, Erdei, Mate* (din Valea Seacă); *Dogar, Trotusan, Deak, Kozsan, Tulbur, Koessler, Gyorbe, Bogdan, Sebi, Gyurka, Katrin, Pista, Zsitar, Kosa, Istvanka, Haido, Kadar, Tanko, Dobos, Zsiga, Voros* (din Galbeni); *Zsitar, Kicsit* (din Lărguța).

În „Liber Mortuorum”⁴⁸ pe anul 1890 găsim notate numele: *Tanko, Finta, Dogar, Petre, Bodocska, Bulai, Kata, Erdei, Jacob, Tulbur, Bodo, Varga, Jano, Laszlo, Benke, Jakobos, Benedek, Pista, Petras, Panczer, Roka, Dobos, Bur, Csiurar, Zsitar, Kicsit, Bogdan, Andor, Kozsan, Bezsan, Tamas, Duma, David, Voros-Rosu, Marian, Bortos, Zsaricza, Mate, Gyur-Berlasian, Gyur, Farkas, Timar, Kerekes* (din Valea Seacă); *Bodo, Dobos, Bilibok, Vakar, Tamas, Amborus, Pista, Dogar, Szabo, Zsitar, Katrin, Bulai, Bur, Kosa* (din Galbeni); *Voros, Molnar, Voros-Rosu* (din Lărguța); *Bodo, Bara* (din Albeni); *Bodo, Tanko, Dogar, Dobos* (din Florești); *Gabor, Zsitar, Kozsan, Bodo, Tanko, Dogar, Petras, Bur, Bezsan, Nyaszkuły, Mailat* (din Buchila); *Zsitar, Bodo* (din Rujinka); *Bodo* (din Domoc).

În „Liber Mortuorum”⁴⁹ pe anul 1895 apar numele: *Petras, Duma, Petras Lungu, Panczer, Petre, Andor, Gyur, Dobos, Lakatus, Krecsiun, Tulbur, Dobos Gabor, Tamas, Petras Negru, Bogdan* (din Valea Seacă); *Bodo, Rupi, Kosa Szereczan, Finna* (din Galbeni); *Istvanka* (din Lărguța); *Tanko, Arva, Gabor, Bodo, Dogar, Zsitar, Hoborics* (din Buchila); *Fekete* (din Frăsinoia); *Dogar, Bodo, Kozsan, David, Dobos, Tamas* (din Florești); *Szalahor, Bortos, Bodo* (din Rujinka); *Bara, Kalapacs, Dobos, Panczer, Pista, Antal, Antal Filop, Gyur* (din Albeni).

În toate aceste izvoare, implicit în „Liber Confirmatorum”, întocmite în limba latină, apar atât numele cât și prenumele credincioșilor. Numele de botez sunt acelea

⁴⁵ *Ibidem*, filele 52-61.

⁴⁶ *Ibidem*, filele 115-123.

⁴⁷ *Ibidem*, dosar nr. 8/1884-1889, filele 10-26.

⁴⁸ *Ibidem*, filele 90-127.

⁴⁹ *Ibidem*, filele 223-232.

din calendarul creștin, sub formă latinizată firește. Întâlnim astfel prenume ca: *Martinus, Petrus, Michael, Stephanus, Andreas, Daniel, Georgius, Ioannes, Franciscus, Antonius, Iosephus, Demetrius, Gregorius, Moyses, Nicolaus, Iacobus, Blasius, Albertus, Tomas, Bartolomeus, Anna, Helena, Chatarina, Maria, Barbara, Anamaria, Magdalena, Sofia, Margarita, Susana, Elisabeta, Teresia, Mariana, Chalara*.

Privitor la numele de familie, acestea au o rezonanță cert transilvană, lucru demonstrat, de altfel, de izvoare similare din Transilvania precum: Conscripția din 17 mai 1691⁵⁰ a nobililor și secuilor liberi din scaunul Trei Scaune, Conscripția din 6 iulie 1691⁵¹ a nobililor, primipililor, pixidarilor și libertinilor din scaunul Mureș, intitulată „*Catalogus sive Regestrum Dominorum, Magnatum et Nobilium, Primipilorum, Pixidariorum universorum Libertinorum Sedis Maros*”, Lista nobililor, primipililor, pixidarilor și libertinilor din scaunul Ciuc din 1702⁵², intitulată „*Regestrum sedis Siculicalis Csik Superioris*” și alte asemenea documente (multe inserate în colecția de documente „*Székely Oklevéltár*”⁵³), izvoare în care regăsim – în forme identice sau ușor modificate – majoritatea numelor din „*Status Animarum*” și „*Liber Confirmatorum*”.

Astfel, în Recensământul din scaunul Ciuc din anul 1702 apar nume precum: *Petrus Kosa, Stephanus Kosa, Thomas Mate, Stephanus Benedek, Michael Biro, Nicolaus Kadar, Thomas Deak, Joannes Kotori, Franciscus Nagy, Joannes Antal, Valentinus Peter, Nicolaus Bodo, Petrus Fazakas, Petrus Balint, Stephanus Ambrus, Michael Szabo, Mattheus Dobos, Andreas Farkas, Joannes Ambarus, Michael Benke, Michael Roka, Andreas Peter, Gabriel Magyari, Stephanus Veres* etc.

În documentele incluse în colecția „*Székely Oklevéltár*”⁵⁴ apar nume ca: *Georgius Kosa*⁵⁵, *Michael Kosa*⁵⁶, *Petrus Kosa*⁵⁷, *Gregorius Kosa*⁵⁸, *Szereczien Janos*⁵⁹, *Szereczien Janos*⁶⁰, *Benedek Peter*⁶¹, *Ambrus Benedek, Petrus Benedek*⁶², *Peter Mihali*⁶³, *Barra Balas*⁶⁴, *Bara Mate*⁶⁵, *Ambrus Pal, Joannes*

⁵⁰ Aurel Răduțiu, Ladislau Gyémánt, **Repertoriul izvoarelor statistice privind Transilvania, 1690-1847**, București, Editura „Univers enciclopedic”, 1995, p. 3.

⁵¹ **Ibidem**.

⁵² Endes Miklós, Csik -, Gyergyó -, Kászón – Székek (Csik Megye) Földjének és Népének **Története 1918 – ig**, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1994, p. 520-540.

⁵³ Vezi de exemplu **Székely Oklevéltár. Új sorozat**, vol. I, Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1983; vol. II, 1985; vol. III, 1994.

⁵⁴ **Ibidem**.

⁵⁵ **Ibidem**, vol. I, p. 33.

⁵⁶ **Ibidem**, p. 41.

⁵⁷ **Ibidem**, p. 133.

⁵⁸ **Ibidem**, vol. III, p. 72.

⁵⁹ **Ibidem**, vol. I, p. 194.

⁶⁰ **Ibidem**, p. 195.

⁶¹ **Ibidem**, p. 16.

⁶² **Ibidem**, vol. III, p. 164.

*Veres*⁶⁶, *Andreas Veres*⁶⁷, *Georgius Tamas*⁶⁸, *Tamas Janos*⁶⁹, *Timar Balas*⁷⁰, *Nagy Andras*⁷¹, *Andreas Nagy*⁷², *Joannes Magiari*⁷³, *Salamon Pasztor*⁷⁴, *Balint Andras*, *Szasz Antal*⁷⁵, *Gregorius Szasz*⁷⁶, *Andreas Biro*⁷⁷, *Gregorius Biro*⁷⁸, *Biro Marton*⁷⁹, *Biro Peter*⁸⁰, *Mate Antal*⁸¹, *Stephanus Mate*⁸², *Joannes Mate*⁸³, *Mate Andras*⁸⁴, *Mathe Andras*⁸⁵, *Andreas Kata*⁸⁶, *Fazakas Andras*⁸⁷, *Stephanus Fazakas*⁸⁸, *Deak Peter*⁸⁹, *Petrus Deak*⁹⁰, *Andras Balas*, *Balas Filep*⁹¹, *Antal Gergely*, *Mihali Cziur*⁹², *Georgius Bodo*⁹³, *Antonius Bodo*⁹⁴, *Joannes Bodo*⁹⁵, *Tamas Bogdan*⁹⁶, *Dobos Peter*⁹⁷, *Farkas Janos*⁹⁸, *Joannes Farkas*⁹⁹, *Farkas Tamas*¹⁰⁰, *Feier Istvan*¹⁰¹, *Fekete*

⁶³ *Ibidem*, vol. I, p. 16.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 80.

⁶⁵ *Ibidem*, vol. III, p. 279.

⁶⁶ *Ibidem*, vol. I, p. 80.

⁶⁷ *Ibidem*, vol. II, p. 37.

⁶⁸ *Ibidem*, vol. I, p. 128.

⁶⁹ *Ibidem*, vol. II, p. 310.

⁷⁰ *Ibidem*, vol. I, p. 63.

⁷¹ *Ibidem*, p. 92.

⁷² *Ibidem*, vol. II, p. 69.

⁷³ *Ibidem*, vol. I, p. 35.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 354.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 220.

⁷⁶ *Ibidem*, vol. II, p. 97.

⁷⁷ *Ibidem*, vol. I, p. 52.

⁷⁸ *Ibidem*, vol. II, p. 97.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 324.

⁸⁰ *Ibidem*, vol. III, p. 71.

⁸¹ *Ibidem*, vol. I, p. 319.

⁸² *Ibidem*, vol. II, p. 80.

⁸³ *Ibidem*, vol. III, p. 137.

⁸⁴ *Ibidem*, vol. I, p. 186.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 344.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 221.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 137.

⁸⁸ *Ibidem*, vol. II, p. 190.

⁸⁹ *Ibidem*, vol. I, p. 215.

⁹⁰ *Ibidem*, vol. III, p. 46.

⁹¹ *Ibidem*, vol. I, p. 194.

⁹² *Ibidem*, p. 78.

⁹³ *Ibidem*, p. 69.

⁹⁴ *Ibidem*, vol. II, p. 88.

⁹⁵ *Ibidem*, vol. I, p. 310.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 159.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 329.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 331.

⁹⁹ *Ibidem*, vol. III, p. 158.

*Istvan*¹⁰², *Fekete Peter*¹⁰³, *Fekete Janos*¹⁰⁴, *Forro Janos*¹⁰⁵, *Kadar Georgy*¹⁰⁶, *Benke Peter*¹⁰⁷, *Pal Georgy*¹⁰⁸, *Simon Andras*¹⁰⁹, *Szabo Ferencz*¹¹⁰, *Joannes Molnar*¹¹¹, *Petrus Molnar*¹¹², *Andras Tanko*¹¹³, *Joannes Tanko*¹¹⁴ etc.

Este foarte greu să afirmăm tranșant, în acest moment, dacă respectivele nume sunt ungurești, secuiești ori românești la originea lor. Prin urmare, nici originea etnică a purtătorilor acestor nume nu este foarte clară. Nici noi nu ne propunem în cadrul materialului de față să avansăm vreo ipoteză în acest sens. Oricum, considerăm că această stare de fapt este una firească în condițiile în care purtătorii acestor nume au venit din Transilvania, dintr-un spațiu¹¹⁵ de interferență¹¹⁶ între români și secu¹¹⁷, de conviețuire¹¹⁸ între cele două etnii¹¹⁹.

Secuii au avut în decursul istoriei „cele mai intense legături și amestecuri etno-lingvistice, de influențări reciproce cu românii”¹²⁰. Nu întâmplător, s-a afirmat la un moment dat: „cu secuii avem o simbioză, adică o viață împreună; cu ungurii numai o vecinătate. Deosebirea este esențială”¹²¹.

¹⁰⁰ *Ibidem*, vol. II, p. 94.

¹⁰¹ *Ibidem*, vol. I, p. 331.

¹⁰² *Ibidem*.

¹⁰³ *Ibidem*, p. 278.

¹⁰⁴ *Ibidem*, vol. III, p. 258.

¹⁰⁵ *Ibidem*, vol. I, p. 333.

¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 339.

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 322.

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 352.

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 356.

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 357.

¹¹¹ *Ibidem*, vol. II, p. 103.

¹¹² *Ibidem*, p. 225.

¹¹³ *Ibidem*, p. 202.

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 203.

¹¹⁵ Ioan-Aurel Pop, **Observații privitoare la structura etnică și confesională a Ungariei și Transilvaniei medievale (secolele IX-XIV)**, în *Istoria României. Pagini transilvane*, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, 1994, p. 16.

¹¹⁶ N. Iorga, **Începuturile și motivele desnaționalizării în săcuime**, în *AARMSI*, seria III, tom XVIII, 1936-1937, p. 231.

¹¹⁷ Opreanu Sabin, **Terra Siculorum. Contribuțiuni privitoare la românii din ținutul săcuilor**, extras din *Societatea de mâine* (Revistă săptămânală social-economică, nr. 36-37 din 1924 și 1-3 din 1925), Cluj, Editura *Societatea de mâine*, 1925, p. 20; Idem, **Contribuțiuni la toponimia din ținutul săcuilor**, extras din *Lucrările Institutului de Geografie al Universității din Cluj*, vol. II, 1926 (cu o hartă), Cluj, Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, 1926, p. 1-37; Idem, Opreanu Sabin, **Ținutul Secuilor. Contribuțiuni de geografie umană și de etnografie**, extras din *Lucrările Institutului de Geografie al Universității din Cluj*, vol. III, 1928, Cluj, Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, 1928, p. 43-191.

¹¹⁸ Ioan N. Ciolan, Constantin Voicu, Mihai Racovițan, **Transilvania – Istorie și dăinuire românească**, București, Editura Sirius, 1994, p. 58.

¹¹⁹ P.P. Panaitescu, **Istoria Românilor**, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1990, p. 67-68.

¹²⁰ Ion I. Russu, **Românii și secuii**, București, Editura Științifică, 1990, p. 39.

¹²¹ Nicolae Iorga, **Considerații noi asupra rostului secuilor**, în *RI*, XXV, nr. 46, aprilie-iunie, 1939, p.

Din punctul nostru de vedere, importante clarificări în ceea ce privește antroponimele de mai sus în particular, ale catolicilor din Moldova în general, o pot aduce doar cercetări serioase de tip genealogic¹²².

Menționăm totuși faptul că unele dintre aceste nume erau în Transilvania purtate atât de secui cât și de românii mai mult sau mai puțin secuizați¹²³. Astfel, sunt purtate de români nume ca: *Balas* - 1699¹²⁴, *Arva* - 1777¹²⁵, *Csoban* - 1777¹²⁶, *Farkas* - 1614¹²⁷, 1777¹²⁸, *Bogdan* - 1750¹²⁹, *Nagy* - 1785¹³⁰, 1777¹³¹, 1835¹³², *Fejer* - 1777¹³³, *Ambrus* - 1777¹³⁴, 1785¹³⁵, *Simon* - 1819¹³⁶, *Szabo* - 1819¹³⁷, *Antal* - 1699¹³⁸, 1835¹³⁹, *Deak* - 1748¹⁴⁰, *Andras* - 1819¹⁴¹, *Lupuj* - 1783¹⁴², *Gabor* - 1779¹⁴³, *Morar* - 1779¹⁴⁴, *Bejan* - 1750¹⁴⁵, *Mate* - 1777¹⁴⁶, *David* - 1777¹⁴⁷, *Pal* - 1777¹⁴⁸, *Duma* - 1777¹⁴⁹, *Fodor* - 1777¹⁵⁰, *Kadar* - 1783¹⁵¹, *Biro* - 1777¹⁵², *Veres* -

141; Anton Coșa, **Românii din sud-estul Transilvaniei în secolele XIII-XV**, în *Angustia*, 6, 2001, p. 16.

¹²² Cf. *supra*, nota nr. 11.

¹²³ G. Popa-Lisseanu, **Originea secuilor și secuizarea românilor**, ediție îngrijită de Ioan Lăcătușu și Vasile Lechințan, București, Editura „România Pur și Simplu”, 2003, p. 100.

¹²⁴ Ioan Ranca, *op.cit.*, p. 20.

¹²⁵ *Ibidem*, p. 17.

¹²⁶ *Ibidem*, p. 123.

¹²⁷ Idem, **Românii din scaunele secuiești în antroponimele din conscripții. 1699-1821**, vol. II, **Scaunul Ciuc, Giurgeu, Cașin**, Târgu Mureș, Editura Pax historica, 1997, p. 20.

¹²⁸ *Ibidem*, vol. I, p. 44.

¹²⁹ *Ibidem*, vol. II, p. 223.

¹³⁰ *Ibidem*, p. 16.

¹³¹ *Ibidem*, vol. I, p. 17.

¹³² Liviu Boar, **Românii din scaunele Ciuc, Giurgeu și Cașin în secolul al XIX -lea**, Tîrgu-Mureș, Editura Universității „Petru Maior”, 2004, p. 272.

¹³³ Ioan Ranca, *op. cit.*, vol. I, p. 182.

¹³⁴ *Ibidem*, p. 181-182.

¹³⁵ *Ibidem*, p. 183.

¹³⁶ *Ibidem*, vol. II, p. 219.

¹³⁷ *Ibidem*, p. 224.

¹³⁸ *Ibidem*, vol. I, p. 227.

¹³⁹ Liviu Boar, *op. cit.*, p. 271.

¹⁴⁰ Ioan Ranca, *op. cit.*, vol. II, p. 81.

¹⁴¹ *Ibidem*, p. 4.

¹⁴² *Ibidem*, vol. I, p. 2.

¹⁴³ *Ibidem*, p. 14.

¹⁴⁴ *Ibidem*.

¹⁴⁵ *Ibidem*.

¹⁴⁶ *Ibidem*, p. 17.

¹⁴⁷ *Ibidem*, p. 51.

¹⁴⁸ *Ibidem*, p. 54.

¹⁴⁹ *Ibidem*, p. 65.

¹⁵⁰ *Ibidem*, p. 123.

¹⁵¹ *Ibidem*, p. 107.

¹⁵² *Ibidem*, p. 182.

1789¹⁵³, *Tamas* – 1777¹⁵⁴, *Deak* – 1750¹⁵⁵, *Fekete* – 1777¹⁵⁶, *Fazakas* – 1789¹⁵⁷, *Mate* – 1783¹⁵⁸, *Kerekes* – 1789¹⁵⁹, *Gyurka* – 1785¹⁶⁰, *Bucur* – 1779¹⁶¹, *Fulop* – 1785¹⁶², *Filep* – 1770¹⁶³, *Benedek* – 1785¹⁶⁴, *Petre* – 1779¹⁶⁵ etc.

La românii secuizați¹⁶⁶, un fenomen foarte răspândit este acela al înlocuirii antroponimelor autentic românesci cu cele ungurești, foarte multe dintre ele fiind traduceri din română în maghiară ca: Farkas – Farcaș din Lupu, Hoszú din Lungu, Fehér din Albu, Fekete din Negru. Unii dintre locuitori, au imprimat acelor antroponime o formă românească în terminație: Farkas a devenit Fărcășanu, Fărcăș, Farcaș; Lakatos-Lăcătușu; Szabo-Sabău; Tamás-Tămaș, Tamaș. „Foarte multe dintre ele erau date de aparatul birocratic-administrativ, cancelariile, notarii, preoți unguri etc”¹⁶⁷.

Fenomenul aplicării de antroponime maghiare populației române este întâlnit mai ales în rândurile de jos, ale iobăgimii și țărănimii dependente de feudalismul ardelean maghiar. Populația rustică românească subordonată nobilimii și administrației maghiare, aflate în stare de iobăgie, „a primit uneori numele de familie direct din partea stăpânilor feudali, după funcția ce aveau la curte ori după felul muncii prestate aici: Kocsis ... Kerekes ... sau după alte calități, aspecte, situații: ... Haragos (supărăciosul), Vékony (subțirelu), Kis (mic), Nagy (mare)”¹⁶⁸. Prin urmare, credea lingvistul Ion I. Russu, „este greșit a crede că românii cu nume gentilic maghiar sau de aspect unguresc pot fi de obârșie ungurească”¹⁶⁹.

Constatăm în documente și existența unor nume de familie inițial meserii și profesii (specificate în primele catagrafii după prenume). Ulterior ele se transformă în nume de familie, majoritatea rămase până în zilele noastre. De exemplu: *Jitaru*, *Cojocar*, *Cadar*, *Ciubotaru*, *Stoleru*, *Pascaru*, *Dogaru*, *Diac*, *Ciobanu*, *Moraru*, *Ciuraru*, *Olaru*, *Curălaru*, *Crășmaru*, *Sabău* etc. Altele arată locul de proveniență al purtătorului: *Szekely*, *Mogiaros*, *Ciceu*, *Sas*, *Nemet*, *Erdei*, *Berladian*, *Tecucian*,

¹⁵³ *Ibidem*, p. 3.

¹⁵⁴ *Ibidem*, p. 199.

¹⁵⁵ *Ibidem*, p. 146.

¹⁵⁶ *Ibidem*, p. 50.

¹⁵⁷ *Ibidem*, p. 133.

¹⁵⁸ *Ibidem*.

¹⁵⁹ *Ibidem*.

¹⁶⁰ *Ibidem*, p. 200.

¹⁶¹ *Ibidem*, p. 106.

¹⁶² *Ibidem*, p. 116.

¹⁶³ *Ibidem*, p. 93.

¹⁶⁴ *Ibidem*, vol. II, p. 87.

¹⁶⁵ *Ibidem*, p. 14.

¹⁶⁶ Ioan N. Ciolan, Constantin Voicu, Mihai Racovițan, *op.cit.*, p. 54.

¹⁶⁷ Ion I. Russu, *op.cit.*, p. 247.

¹⁶⁸ *Ibidem*, p. 248.

¹⁶⁹ *Ibidem*, p. 251.

Gălățan etc.

Din cuprinsul prezentului studiu reiese faptul că aceste „Cărți ale miruiților” vin în sprijinul unor eventuale cercetări istorice, genealogice, de demografie istorică, de antroponimie etc., în directă legătură cu explorarea și exploatarea tuturor izvoarelor cunoscute, roadele depinzând de calitatea lor.

Din cele prezentate mai sus am putut observa faptul că demersurile de genealogie, de exemplu, trebuie să depășească dificultatea numeroaselor omonimii, ceea ce presupune, dincolo de parcurgerea atentă a acestor „cărți de miruiți” separat, și coroborarea lor între ele, precum și cu celelalte categorii de izvoare statistice confesionale, cum ar fi: „cărțile de botezați, căsătoriți, morți” ori recensămintele „Status Animarum”. De asemenea, am remarcat și nevoia confruntării acestor izvoare istorice din spațiul moldav cu izvoare similare din spațiul transilvan, unde întâlnim nume asemănătoare cu cele întâlnite la catolicii din Moldova, fapt deloc întâmplător în condițiile provenienței ascendenților acestora din diverse zone ale Transilvaniei.

În încheiere, credem că nu greșim dacă afirmăm că **Liber Confirmatorum** constituie un izvor de primă mână în cercetarea istoriei catolicilor din Moldova.

LIBER CONFIRMATORUM **Pro Ecclesia Parochiali Valle Sacca**

Anno Domini 1869

1. *Carolus Duma (Valea Seacă)*
2. *Josephus Kosan (Valea Seacă)*
3. *Sebastianus Budeu (Valea Seacă)*
4. *Georgius Erdei (Valea Seacă)*
5. *Paulus Dobos (Valea Seacă)*
6. *Laurentius Timar (Valea Seacă)*
7. *Martinus Kotyor (Valea Seacă)*
8. *Luca Panzir (Valea Seacă)*
9. *Stephanus Tankeu (Valea Seacă)*
10. *Laurentius Dogar (Valea Seacă)*
11. *Ladislaus Zitar (Valea Seacă)*
12. *Alphonsus Panzir (Valea Seacă)*
13.
14. *Michael Farkas (Valea Seacă)*
15. *Stanislaus Petre (Valea Seacă)*
16. *Georgius Petre (Valea Seacă)*
17. *Mathias Deak (Valea Seacă)*
18. *Raphael Zitar (Valea Seacă)*
19. *Innocentius Tankeu (Valea Seacă)*
20. *Augustinus Bogdan (Valea Seacă)*
21. *Innocentius Budeu (Valea Seacă)*
22. *Stephanus Budeus (Valea Seacă)*
23. *Vincentius Mattei (Valea Seacă)*
24. *Antonius Andor (Valea Seacă)*

25. *Stephanus Budeu (Valea Seacă)*
26. *Florianus Dogar (Valea Seacă)*
27. *Raphael Kosan (Valea Seacă)*
28. *Emericus Tankeu (Valea Seacă)*
29. *Andreas Zitar (Valea Seacă)*
30. *Antonius Petre (Valea Seacă)*
31. *Josephus Duma (Valea Seacă)*
32. *Petrus Petre (Valea Seacă)*
33. *Dominicus Tulburi (Valea Seacă)*
34. *Michael Salahor (Valea Seacă)*
35. *Franciscus Dogar (Trunki)*
36. *Antonius Panzir (Trunki)*
37. *Nicolaus Kosan (Valea Seacă)*
38. *Vincentius Kosan (Valea Seacă)*
39. *Carolus Budeu (Valea Seacă)*
40. *Alphonsus Petras (Valea Seacă)*
41. *Aloysius Ciobotar (Valea Seacă)*
42. *Helena Bejan (Valea Seacă)*
43. *Monica Budeu (Valea Seacă)*
44. *Maria Tulburi (Valea Seacă)*
45. *Elisabeth Panzir (Valea Seacă)*
46. *Veronica Duma (Valea Seacă)*
47. *Francisca Kata (Valea Seacă)*
48. *Lucia Panzir (Valea Seacă)*
49. *Magdalena Petre (Valea Seacă)*
50. *Agnes Petre (Valea Seacă)*
51. *Rosalia Kata (Valea Seacă)*
52. *Francisca Farkas (Valea Seacă)*
53. *Agnes Tulburi (Valea Seacă)*
54. *Agatha Salahor (Valea Seacă)*
55. *Maria Tulburi (Valea Seacă)*
56. *Carolina Tankeu (Valea Seacă)*
57. *Maria Duma (Valea Seacă)*
58. *Elisabeth Petras (Valea Seacă)*
59. *Iuliana Panzir (Valea Seacă)*
60. *Lucia Kosan (Valea Seacă)*
61. *Elisabeth Tulburi (Valea Seacă)*
62. *Maria Panzir (Valea Seacă)*
63. *Rosa Tulburi (Valea Seacă)*
64. *Cecilia Panzir (Valea Seacă)*
65. *Veronica Timar (Valea Seacă)*
66. *Barbara Dobos (Valea Seacă)*
67. *Francisca Antal (Valea Seacă)*
68. *Anna Tulburi (Valea Seacă)*
69. *Angela Tulburi (Valea Seacă)*

70. *Veronica Kerekes (Valea Seacă)*
71. *Rosalia Mattei (Valea Seacă)*
72. *Cecilia Tulburi (Valea Seacă)*
73. *Clara Petras (Valea Seacă)*
74. *Theresia Dobos (Valea Seacă)*
75. *Josepha Duma (Valea Seacă)*
76. *Helena Bir (Valea Seacă)*
77. *Monica Dogar (Valea Seacă)*
78. *Anna Mattei (Valea Seacă)*
79. *Barbara Budeu (Valea Seacă)*
80. *Cecilia Kotyor (Valea Seacă)*
81. *Scholastica Salahor (Valea Seacă)*
82. *Cunegunda Dogar (Valea Seacă)*
83. *Barbara Petre (Valea Seacă)*
84. *Elisabeth Budeu (Valea Seacă)*
85. *Scholastica Salahor (Valea Seacă)*
86. *Theresia Petras (Valea Seacă)*
87. *Agatha Petras (Valea Seacă)*
88. *Elisabeth Deak (Valea Seacă)*
89. *Barbara Bogdan (Valea Seacă)*
90. *Theresia Budeu (Valea Seacă)*
91. *Rosalia Erdei (Valea Seacă)*
92. *Anna Erdei (Valea Seacă)*
93. *Scholastica Beze (Valea Seacă)*
94. *Apollonia Kosan (Valea Seacă)*
95. *Maria Bezan (Valea Seacă)*
96. *Elisabeth Duma (Valea Seacă)*
97. *Rosalia Dogar (Valea Seacă)*
98. *Catharina Budeu (Valea Seacă)*
99. *Bibiana Budeu (Valea Seacă)*
100. *Helena Bulai (Valea Seacă)*
101. *Lucia Petre (Valea Seacă)*
102. *Scholastica Budeu (Valea Seacă)*
103. *Anna Benke (Valea Seacă)*
104. *Agnes Kilinger (Valea Seacă)*
105. *Clara Tankeu (Valea Seacă)*
106. *Anna Kilinger (Valea Seacă)*
107. *Francisca Budeu (Valea Seacă)*
108. *Barbara Panzir (Valea Seacă)*
109. *Margarita Tankeu (Valea Seacă)*
110. *Agatha Budeu (Valea Seacă)*
111. *Veronica Petras (Valea Seacă)*
112. *Magdalena Kotyoras (Trunki)*
113. *Monica Tankeu (Trunki)*
114. *Catharina Dobos (Trunki)*

- 115. *Maria Budeu (Trunki)*
- 116. *Magdalena Pista (Trunki)*
- 117. *Magdalena Kosa (Trunki)*
- 118. *Magdalena Ciobotar (Trunki)*
- 119. *Magdalena Szabo (Trunki)*
- 120. *Magdalena Bulai (Trunki)*
- 121. *Rosalia Jacob (Trunki)*
- 122. *Magdalena Petras (Trunki)*
- 123. *Theresia Zitar (Valea Seacă)*
- 124. *Rosalia Tulburi (Valea Seacă)*
- 125. *Clara Erdei (Valea Seacă)*
- 126. *Rosa Magyariu (Trunki)*
- 127. *Magdalena Petras (Trunki)*
- 128. *Magdalena Petras (Trunki)*
- 129. *Magdalena Kosan (Valea Seacă)*
- 130. *Maria Dogar (Trunki)*
- 131. *Maria Vaccaru (Trunki)*
- 132. *Theresia Bokor (Trunki)*

(Direcția Județeană Bacău a Arhivelor Naționale, **Fond Parohia romano-catolică Valea Seacă**, dosar nr. 1/1869-1921, filele 1-12.)

LIBER CONFIRMATORUM

Anno Domini 1884

- 1. *Michael Katrin (Galbeni)*
- 2. *Martinus Gal (Galbeni)*
- 3. *Gregorius Haidok (Galbeni)*
- 4. *Gregorius Budo (Galbeni)*
- 5. *Georgius Gyurka (Galbeni)*
- 6. *Martinus Magyari (Galbeni)*
- 7. *Georgius Kozsan (Galbeni)*
- 8. *Joannes Kadar (Galbeni)*
- 9. *Antonius Bezsan (Galbeni)*
- 10. *Bartolomeus Vrastra (Galbeni)*
- 11. *Georgius Vakar (Galbeni)*
- 12. *Maria Kosa (Galbeni)*
- 13. *Anna Csicso (Galbeni)*
- 14. *Rosalia Geber (Galbeni)*
- 15. *Helena Deak (Galbeni)*
- 16. *Magdalena Vakar (Galbeni)*
- 17. *Anna Jakobos (Galbeni)*
- 18. *Anna Benedek (Galbeni)*
- 19. *Maria Tulbur (Galbeni)*
- 20. *Catharina Kovacs (Galbeni)*
- 21. *Anna Budo (Galbeni)*
- 22. *Martinus Dogar (Galbeni)*

23. *Martinus Zsitar (Galbeni)*
24. *Petrus Herzsán (Galbeni)*
25. *Andreas Magyari (Galbeni)*
26. *Antonius Balan (Galbeni)*
27. *Joannes Pancer (Galbeni)*
28. *Josephus Molnár (Galbeni)*
29. *Raphael Gorbe (Galbeni)*
30. *Georgius Pancer (Galbeni)*
31. *Salomon Tulbur (Galbeni)*
32. *Anna Rupi (Galbeni)*
33. *Maria Budo (Galbeni)*
34. *Maria Dogar (Galbeni)*
35. *Helena Bor (Galbeni)*
36. *Francisca Benedek (Galbeni)*
37. *Maria Istvanka (Galbeni)*
38. *Magdalena Dogar (Galbeni)*
39. *Helena Kozsán (Galbeni)*
40. *Helena Budo (Galbeni)*
41. *Magdalena Dogar (Galbeni)*
42. *Michael Kosa (Galbeni)*
43. *Josephus Bezsan (Galbeni)*
44. *Andreas Budo (Galbeni)*
45. *Joannes Geber (Galbeni)*
46. *Joannes Budo (Galbeni)*
47. *Antonius Dogar (Galbeni)*
48. *Georgius Deak (Galbeni)*
49. *Josephus Dogar (Galbeni)*
50. *Joannes Dogar (Galbeni)*
51. *Michael Petras (Galbeni)*
52. *Magdalena Bor (Galbeni)*
53. *Maria Dogar (Galbeni)*
54. *Catharina Sebi (Galbeni)*
55. *Anna Bordas (Galbeni)*
56. *Anna Deak (Galbeni)*
57. *Francisca Dogar (Galbeni)*
58. *Magdalena Tulbur (Galbeni)*
59. *Maria Benedek (Galbeni)*
60. *Catharina Budo (Valea Seacă)*
61. *Rosalia Patras (Valea Seacă)*
62. *Michael Vakar (Galbeni)*
63. *Josephus Dogar (Galbeni)*
64. *Antonius Kosa (Galbeni)*
65. *Antonius Deak (Galbeni)*
66. *Joannes Bordas (Galbeni)*
67. *Antonius Budo (Valea Seacă)*

68. *Petrus Petras (Valea Seacă)*
69. *Josephus Gabor (Valea Seacă)*
70. *Georgius Dogar (Valea Seacă)*
71. *Michael Csibotar (Valea Seacă)*
72. *Helena Budo (Valea Seacă)*
73. *Rosalia Petras (Valea Seacă)*
74. *Rosalia Budo (Valea Seacă)*
75. *Helena Budo (Valea Seacă)*
76. *Anna Dogar (Valea Seacă)*
77. *Rosalia Kozsan (Valea Seacă)*
78. *Helena Farkas (Valea Seacă)*
79. *Anna Bulai (Valea Seacă)*
80. *Rosalia Gabor (Valea Seacă)*
81. *Magdalena Dogar (Valea Seacă)*
82. *Georgius Dobos (Valea Seacă)*
83. *Georgius Salahor (Valea Seacă)*
84. *Joannes Tulbur (Valea Seacă)*
85. *Joannes Erdei (Valea Seacă)*
86. *Antonius Budo (Valea Seacă)*
87. *Georgius Tanko (Valea Seacă)*
88. *Antonius Kozsan (Valea Seacă)*
89. *Joannes Arva (Valea Seacă)*
90. *Martinus Dogar (Valea Seacă)*
91. *Joannes Pal (Valea Seacă)*
92. *Magdalena Patras (Valea Seacă)*
93. *Catharina Petre (Valea Seacă)*
94. *Maria Grosz (Valea Seacă)*
95. *Maria Antal (Valea Seacă)*
96. *Barbara Tulbur (Valea Seacă)*
97. *Magdalena Tulbur (Valea Seacă)*
98. *Catharina Bur (Valea Seacă)*
99. *Catharina Dogar (Valea Seacă)*
100. *Maria Dobos (Valea Seacă)*
101. *Maria Petre (Valea Seacă)*
102. *Andreas Gabor (Valea Seacă)*
103. *Martinus Filipp (Valea Seacă)*
104. *Martinus Budo (Valea Seacă)*
105. *Michael Farkas (Valea Seacă)*
106. *Martinus Petre (Valea Seacă)*
107. *Martinus Zitar (Valea Seacă)*
108. *Martinus Zitar (Valea Seacă)*
109. *Michael Petras (Valea Seacă)*
110. *Georgius Petras (Valea Seacă)*
111. *Martinus Arva (Valea Seacă)*
112. *Magdalena Pancer (Valea Seacă)*

113. Catharina Bulai (Valea Seacă)
114. Magdalena Tamas (Valea Seacă)
115. Maria Bulai (Valea Seacă)
116. Catharina Ardei (Valea Seacă)
117. Barbara Petre (Valea Seacă)
118. Catharina Tanko (Valea Seacă)
119. Helena Dogar (Valea Seacă)
120. Barbara Tulbur (Valea Seacă)
121. Catharina Dogar (Valea Seacă)
122. Andreas Antal (Valea Seacă)
123. Georgius Pancer (Valea Seacă)
124. Antonius Tanko (Valea Seacă)
125. Joannes Dogar (Valea Seacă)
126. Michael Dobos (Valea Seacă)
127. Joannes Dobos (Valea Seacă)
128. Andreas Dobos (Valea Seacă)
129. Joannes Zitar (Valea Seacă)
130. Antonius Lakatus (Valea Seacă)
131. Petrus Filipp (Valea Seacă)
132. Maria Bulai (Valea Seacă)
133. Anna Tanko (Valea Seacă)
134. Anna Budaes (Valea Seacă)
135. Rosalia Petre (Valea Seacă)
136. Helena Budo (Valea Seacă)
137. Rosalia Farkas (Valea Seacă)
138. Helena Bulai (Valea Seacă)
139. Helena Ardei (Valea Seacă)
140. Helena Tanko (Valea Seacă)
141. Magdalena Duma (Valea Seacă)
142. Michael Tanko (Valea Seacă)
143. Michael Kata (Valea Seacă)
144. Antonius Petras (Valea Seacă)
145. Michael Budo (Valea Seacă)
146. Martinus Bulai (Valea Seacă)
147. Joannes Farkas (Valea Seacă)
148. Joannes Bulai (Valea Seacă)
149. Georgius Zsitar (Valea Seacă)
150. Petrus Budo (Valea Seacă)
151. Michael Jakob (Valea Seacă)
152. Maria Petre (Valea Seacă)
153. Maria Benedek (Valea Seacă)
154. Catharina Farkas (Valea Seacă)
155. Anna Tulbur (Valea Seacă)
156. Maria Ardei (Valea Seacă)
157. Magdalena Petre (Valea Seacă)

158. *Helena Salahor (Valea Seacă)*
159. *Magdalena Tanko (Valea Seacă)*
160. *Anna Budo (Valea Seacă)*
161. *Catharina Patras (Valea Seacă)*
162. *Joannes Budo (Valea Seacă)*
163. *Antonius Tanko (Valea Seacă)*
164. *Georgius Farkas (Valea Seacă)*
165. *Georgius Antal (Valea Seacă)*
166. *Valentinus Albert (Valea Seacă)*
167. *Michael Zitar (Valea Seacă)*
168. *Petrus Miklos (Valea Seacă)*
169. *Joannes Kata (Valea Seacă)*
170. *Georgius Pista (Valea Seacă)*
171. *Georgius Kozsan (Valea Seacă)*
172. *Helena Patras (Valea Seacă)*
173. *Catharina Antal (Valea Seacă)*
174. *Barbara Tamas (Valea Seacă)*
175. *Magdalena Arva (Valea Seacă)*
176. *Barbara Varga (Valea Seacă)*
177. *Magdalena Petre (Valea Seacă)*
178. *Magdalena Arva (Valea Seacă)*
179. *Maria Erdei (Valea Seacă)*
180. *Helena Budo (Valea Seacă)*
181. *Joannes Tamas (Valea Seacă)*
182. *Gregorius Jano (Valea Seacă)*
183. *Petrus Roka (Valea Seacă)*
184. *Joannes Antal (Valea Seacă)*
185. *Michael Petras (Valea Seacă)*
186. *Antonius Petras (Valea Seacă)*
187. *Andreas Kozsan (Valea Seacă)*
188. *Georgius Tanko (Valea Seacă)*
189. *Gregorius Csiurar (Valea Seacă)*
190. *Martinus Petras (Valea Seacă)*
191. *Maria Obor (Valea Seacă)*
192. *Magdalena Petras (Valea Seacă)*
193. *Catharina Csiurar (Valea Seacă)*
194. *Helena Bur (Valea Seacă)*
195. *Magdalena Budo (Valea Seacă)*
196. *Maria Farkas (Valea Seacă)*
197. *Helena Csiurar (Valea Seacă)*
198. *Magdalena Petras (Valea Seacă)*
199. *Maria Petras (Valea Seacă)*
200. *Anna Pancer (Valea Seacă)*
201. *Michael Budo (Valea Seacă)*
202. *Joannes Bulai (Valea Seacă)*

203. *Michael Erdei (Valea Seacă)*
204. *Michael Budo (Valea Seacă)*
205. *Michael Tulbur (Valea Seacă)*
206. *Michael Petras (Valea Seacă)*
207. *Marcus Budo (Valea Seacă)*
208. *Michael Petras (Valea Seacă)*
209. *Georgius Dobos (Valea Seacă)*
210. *Martinus Tanko (Valea Seacă)*
211. *Catharina Sara (Valea Seacă)*
212. *Catharina Scripkar (Valea Seacă)*
213. *Magdalena Kozsan (Valea Seacă)*
214. *Rosalia Borcia (Valea Seacă)*
215. *Maria Petras (Valea Seacă)*
216. *Magdalena Jakob (Valea Seacă)*
217. *Maria Bogdan (Valea Seacă)*
218. *Maria Kata (Valea Seacă)*
219. *Barbara Tulbur (Valea Seacă)*
220. *Barbara Zitar (Valea Seacă)*
221. *Antonius Marian (Valea Seacă)*
222. *Georgius Kozsan (Valea Seacă)*
223. *Georgius Petras (Valea Seacă)*
224. *Joannes Kozsan (Valea Seacă)*
225. *Georgius Annok (Valea Seacă)*
226. *Martinus Kata (Valea Seacă)*
227. *Joannes Petre (Valea Seacă)*
228. *Joannes Tulbur (Valea Seacă)*
229. *Joannes Zitar (Valea Seacă)*
230. *Martinus Bur (Valea Seacă)*
231. *Helena Tamas (Valea Seacă)*
232. *Maria Petras (Valea Seacă)*
233. *Rosalia Duma (Valea Seacă)*
234. *Catharina Petras (Valea Seacă)*
235. *Barbara Lakatus (Valea Seacă)*
236. *Barbara Bezsan (Valea Seacă)*
237. *Rosalia Petras (Valea Seacă)*
238. *Helena Petras (Valea Seacă)*
239. *Barbara Petras (Valea Seacă)*
240. *Maria Dogar (Valea Seacă)*
241. *Gregorius Farkas (Valea Seacă)*
242. *Joannes Dobos (Valea Seacă)*
243. *Joannes Dobos (Valea Seacă)*
244. *Petrus Tanko (Valea Seacă)*
245. *Michael Erdei (Valea Seacă)*
246. *Antonius Petras (Valea Seacă)*
247. *Michael Dogar (Valea Seacă)*

248. *Joannes Roka (Valea Seacă)*
249. *Georgius Roka (Valea Seacă)*
250. *Georgius Budo (Valea Seacă)*
251. *Magdalena Petre (Valea Seacă)*
252. *Barbara Panczer (Valea Seacă)*
253. *Helena Zitar (Valea Seacă)*
254. *Magdalena Ciurar (Valea Seacă)*
255. *Maria Bogdan (Valea Seacă)*
256. *Maria Dogar (Valea Seacă)*
257. *Maria Jano (Valea Seacă)*
258. *Helena Panczer (Valea Seacă)*
259. *Rosalia Tanko (Valea Seacă)*
260. *Maria Petras (Valea Seacă)*
261. *Georgius Bur (Valea Seacă)*
262. *Antonius Tulbur (Valea Seacă)*
263. *Franciscus Petre (Valea Seacă)*
264. *Carolus Petras (Valea Seacă)*
265. *Georgius Budo (Valea Seacă)*
266. *Michael Petras (Valea Seacă)*
267. *Antonius Nyaszkuly (Valea Seacă)*
268. *Martinus Gyur (Valea Seacă)*
269. *Joannes Tulbur (Valea Seacă)*
270. *Petrus Mate (Valea Seacă)*
271. *Catharina Loios (Valea Seacă)*
272. *Anna Budo (Valea Seacă)*
273. *Anna Gabor (Valea Seacă)*
274. *Magdalena Zitar (Valea Seacă)*
275. *Rosalia Tanko (Valea Seacă)*
276. *Anna Kovacs (Valea Seacă)*
277. *Catharina Laszlo (Valea Seacă)*
278. *Catharina Duma (Valea Seacă)*
279. *Helena Petras (Valea Seacă)*
280. *Magdalena Voros (Valea Seacă)*
281. *Petrus Arva (Valea Seacă)*
282. *Joannes Duma (Valea Seacă)*
283. *Martinus Budo (Valea Seacă)*
284. *Petrus Andor (Valea Seacă)*
285. *Georgius Petre (Valea Seacă)*
286. *Joannes Petras (Valea Seacă)*
287. *Stephanus Bogdan (Valea Seacă)*
288. *Stephanus Petre (Valea Seacă)*
289. *Georgius Petras (Valea Seacă)*
290. *Joannes Gyur (Valea Seacă)*
291. *Catharina Lakatus (Valea Seacă)*
292. *Catharina Antal (Valea Seacă)*

293. *Barbara Bur (Valea Seacă)*
294. *Barbara Bur (Valea Seacă)*
295. *Catharina Bogdan (Valea Seacă)*
296. *Barbara Benke (Valea Seacă)*
297. *Barbara Farkas (Valea Seacă)*
298. *Maria Ciurar (Valea Seacă)*
299. *Magdalena Petras (Valea Seacă)*
300. *Helena Dobos (Valea Seacă)*
301. *Martinus Petras (Valea Seacă)*
302. *Joannes Erdei (Valea Seacă)*
303. *Petrus Tamas (Valea Seacă)*
304. *Anna Budocska (Valea Seacă)*
305. *Helena Kata (Valea Seacă)*
306. *Juliana Zitar (Valea Seacă)*
307. *Magdalena Tanko (Valea Seacă)*
308. *Maria Dobos (Valea Seacă)*
309. *Catharina Salahor (Valea Seacă)*
310. *Catharina Cibotar (Valea Seacă)*
311. *Maria Kata (Valea Seacă)*
312. *Magdalena Tulbur (Valea Seacă)*
313. *Magdalena Tanko (Valea Seacă)*
314. *Maria Petre (Valea Seacă)*
315. *Helena Kozsan (Valea Seacă)*
316. *Catharina Kozsan (Valea Seacă)*
317. *Catharina Petras (Valea Seacă)*
318. *Anna Budo (Valea Seacă)*
319. *Maria Jano (Valea Seacă)*
320. *Catharina Petre (Valea Seacă)*
321. *Maria Bara (Valea Seacă)*
322. *Helena Salahor (Valea Seacă)*
323. *Helena Petre (Valea Seacă)*
324. *Magdalena Budo (Valea Seacă)*
325. *Magdalena Cioban (Valea Seacă)*
326. *Helena Cioban (Valea Seacă)*
327. *Anna Kosa (Valea Seacă)*
328. *Magdalena Kerekes (Valea Seacă)*
329. *Barbara Lakatus (Valea Seacă)*
330. *Helena Dogar (Valea Seacă)*
331. *Barbara Dobos (Valea Seacă)*
332. *Anna Dogar (Valea Seacă)*
333. *Catharina Roka (Valea Seacă)*
334. *Helena Roka (Valea Seacă)*
335. *Helena Dogar (Valea Seacă)*
336. *Barbara Petre (Valea Seacă)*
337. *Magdalena Bur (Valea Seacă)*

- 338. *Helena Petre (Valea Seacă)*
- 339. *Magdalena Benedek (Valea Seacă)*
- 340. *Maria Tulbur (Valea Seacă)*
- 341. *Anna Salahor (Valea Seacă)*
- 342. *Maria Kerekes (Valea Seacă)*
- 343. *Catharina Istvanka (Valea Seacă)*

(DJANBacău, **Fond Parohia romano-catolică Valea Seacă**, dosar nr. 1/1869-1921, fișele 19-53).

DIN VIAȚA POLITICĂ A ROMÂNIEI ANILOR 1876-1878. PROCESUL FOȘTILOR MINIȘTRI CONSERVATORI (II)

Gheorghe-Florin Știrbăț

From Romania's political life of the years 1876-1878. The process of the former Conservatory ministers (II) **Summary**

In this essay the author tries to present an important chapter from the political confrontations in the modern history of Romania: the process intended by the liberals to the former conservative ministers. The action, that took place between 1876-1878, although unfinished, had important consequences. The conservatives would find themselves marginalized in the Romanian political life and they would not be involved, practically, in the fight for independence. On the other hand, the radical liberals, with this action, will manage to impose their own ideas in the national fight, but also and the primacy, for a long period of time, at Romania's governance.

Key words: *conservatives, liberals, political life, process, ministers.*

Cuvinte cheie: *conservatori, liberali, viață politică, proces, miniștri.*

Political interest in securing internal stability and to strengthen cooperation with a liberal cabinet whose popularity was decisive in wartime, attracted the Prince's tacit consent from the slaughter of conservatives.

Abordarea „cazului Tell”, considerat „cel mai culpabil din tot ministerul trecut”, dezvăluia frustrarea majorității liberale împotriva unuia dintre foștii revoluționari pașoptiști care „în 1871, 1872 și 1873 reneagă principiile revoluțiunii de la 1848 și în locul libertății ne aduce robia, ne aduce sugrumarea”¹. Colaborarea generalului Chr. Tell cu partidul conservator era astfel sancționată dur de liberalii majoritari din Cameră mai ales pentru că trecutul său politic fusese comun cu acela al marii familii liberale. Vârsta înaintată a generalului era privită, paradoxal, ca o circumstanță agravantă mai ales după ce „în tinerețe dăduse exemple așa de mari și frumoase românilor, ajunse să le abjure la bătrânețe”². Caracterul politic al acțiunii îndreptată împotriva fostului ministru din cabinetul conservator poate fi sesizat și din pledoaria deputatului Nicolae Dimancea, favorabilă dării lui în judecată. Activitatea fostului ministru era o dovadă de profundă nerecunoștință față de națiunea care îl recompensase, ridicându-l de la condiția de „fiu al unui simplu

¹ *MO*, nr. 176 din 11/23 august 1876, p. 4434.

² *Ibidem*.

paraclisier” la aceea de ministru³. Tocmai el, „ieșit din mijlocul poporului”, desfășurase o activitate antidemocratică, „împreună cu boierii”⁴. Așadar legăturile lui Tell cu mediile conservatoare iritaseră pe liberali care nu ezitau, prin intermediul lui Dimancea, să-i aducă chiar și jigniri, insinuând că darea în judecată reprezenta o „datorie de a răzbuna o mamă maltrată contra unui fiu denaturat care a cutezat să răsplătească cu atâta ingratitudine demnitățile la cari această țară l-a ridicat”⁵. Tonul vehement și acuzator al deputaților din majoritate nu a putut fi moderat cu argumente precum lipsa de recunoștință, de moralitate sau de imparțialitate în formularea acuzărilor⁶. G. Mârzescu critica procedarea Camerei de a acuza pe foștii miniștri în absența lor, fără posibilitate de a se apăra și doar pe baza unor aprecieri generale privind „biografiile și faptele politice bune sau rele ale oamenilor de stat”⁷. Diferența de opțiuni politice nu puteau constitui temeuri serioase pentru darea în judecată a miniștrilor, întrucât s-ar fi putut crea precedente regretabile atunci când „mâne, poimâne, viind o Cameră conservatoare, ar putea să dea în judecată pe președintele actual al consiliului, sub pretext că d-sa ca conservator a părăsit partidul conservator, trecând în partidul democratic”⁸. Declarând că „acuzăționea care se face d-lui Tell nu este o acuzare serioasă”, deputatul ieșean își exprima încrederea „în sentimentele de dreptate și de constituționalitate a acestui parlament, că pentru onoarea democrației române nu va fi dat în judecată d. general Tell”⁹.

Rezultatul votului admitea propunerea de dare în judecată a foștilor miniștri P.P. Carp¹⁰ și Theodor Rosetti¹¹, însă o respingea în cazul lui Christian Tell¹²,

³ **Ibidem**, p. 4435.

⁴ Ca ministru al Cultelor, Tell ar fi încadrat ca profesor la facultatea de medicină pe un „agent electoral” fără concurs și fără avizul consiliului permanent și destituisese câțiva profesori definitiv de la liceul din Botoșani, fără să-i fi dat în judecată, după cum cerea legea, iar cu prilejul alegerilor de la 1871, „când bandele de bătăuși umpleau de teroare pe cetățenii pacinici și năbuseau glasul națiunii, d. Tell era cel dintâi ministru care întrebuița armata ca să năbusească vocea alegătorilor”. **Ibidem**, p. 4436.

⁵ **Ibidem**.

⁶ Deputatul Leonida Sterea sublinia trecutul politic de luptă al lui Christian Tell pentru emanciparea națională a României. Darea în judecată a fostului revoluționar de la 1848 dovedea o crasă imoralitate din partea membrilor Adunării care în majoritatea lor erau „fii politici ai acelei generațiuni bătrâne care a luptat în momente foarte critice pentru libertățile naționale”. Din acest motiv, acuzarea lui Chr. Tell căpăta semnificația „revoltei fiului contra părintelui”. Deputatul Sterea le reamintea colegilor săi „sub ce împrejurări fatale a fost d. general Tell când a părăsit partidul liberal și a trecut în partidul reacționar” și le recomanda tuturor ca, anterior luării deciziei, fiecare să-și facă un proces de conștiință, să-și reevalueze prestația politică de până atunci pentru depistarea propriilor erori. Susținerea irațională a acuzării constituia, în viziunea deputatului o imensă greșeală politică întrucât furniza opiniei publice impresia „că numai răzbuunarea este conducătorul nostru” și profita opoziției conservatoare oferind „arme jurnalelor reacționare să ne taxeze de răzbuunători”. **Ibidem**, p. 4434-4435.

⁷ **Ibidem**, nr. 177 din 12/24 august 1876, p. 4455.

⁸ **Ibidem**.

⁹ **Ibidem**, p. 4556.

¹⁰ Propunerea a fost votată în ședința Adunării de la 21 iulie 1876, cu 71 de voturi pentru, 18 împotrivă și 10 abțineri. **Ibidem**, nr. 175 din 10/22 august 1876, p. 4419.

¹¹ Fostul ministru al Lucrărilor Publice era trimis în judecată, la 21 iulie 1876, în urma a 76 de voturi

trecutul său politic, legat de momentul revoluționar de la 1848, comun cu al celor mai reprezentative personalități liberale din majoritatea parlamentară, a constituit argumentul definitiv în favoarea acestei soluții¹³.

Tot în ședința Adunării de la 22 iulie 1876, deputații votau rezoluția citită de liberalul Anastase Stolojan potrivit căreia „afară de capetele de acuzațiune enunțate în aceste rezoluțiuni, comitetul va putea pune în sarcina tuturor miniștrilor aici numiți toate infracțiunile altele decât cele enunțate fie prevăzute și pedepsite de un asemenea text de lege, fie ele prevăzute în termenii generali ai art. 102 din Constituțiune, care permite Curții de Casațiune a caracteriza delictul și a aplica pedeapsa”¹⁴. Prevalându-se de majoritatea de care beneficiau în Adunarea Deputaților, liberalii de nuanță radicală propuneau o serie de amendamente menite a le conferi instrumentele legale de sancționare a ministerului trecut¹⁵, tinzând astfel la o extindere a atribuțiilor comitetului de acuzare până la nivelul aceloră proprii unui judecător de instrucție¹⁶. În acest sens, Ion I. Câmpineanu propunea inserarea, în cuprinsul raportului comitetului delegaților, a dreptului comitetului de acuzare de a dispune mandate de înfățișare și de aducere împotriva miniștrilor acuzați¹⁷. Pentru justificarea tuturor acestor propuneri¹⁸, deputatul George Misail ținea un lung

pentru, contra a 5 voturi împotriva și 7 abțineri. **Ibidem**, nr. 176 din 11/23 august 1876, p. 4433.

¹² Amendamentul pentru darea în judecată a lui Christian Tell a fost respins, la 22 iulie 1876, cu 46 de bile albe, contra 36 împotriva și 5 abțineri. **Ibidem**, nr. 177 din 12/24 august 1876, p. 4456.

¹³ Titu Maiorescu, **Istoria contemporană a României (1866-1900)**, București, Editura Librăriei Socec, 1925, p. 86.

¹⁴ *MO*, nr. 177 din 12/24 august 1876, p. 4456.

¹⁵ Anastase Stolojan dădea citire unui nou amendament care prevedea o extindere a atribuțiilor comitetului de acuzare. „Prevăzut de art. 77 din regulamentul Adunării și compus din șapte membri ai Adunării (comitetul) este autorizat conform art. 101 din Constituțiune a face în numele Adunării deputaților orice acte de urmărire și a lua ca instanță de instrucțiune măsurile necesari pentru a asigura mersul justiției și descoperirea adevărului. Acest comitet va putea delega toate sau parte din drepturile ce are unuia sau mai multor membri ai săi, va fi în permanență până la finele procesului și va face toate rechizițiunile susținând și dezvoltând acuzațiunea dinaintea curții de justiție și de casațiune”. **Ibidem**.

¹⁶ Conform amendamentului propus de deputatul G. Misail, „comitetul prevăzut de art. 77 din regulamentul Adunării și care va fi compus din șapte membri ai Adunării, este autorizat, conform articolului 101 din Constituțiune a face în numele Adunării Deputaților, în calitate și de comitet de anchetă, conform art. 47 din Constituțiune orice acte de instrucțiune și de urmărire. El poate decerne orice fel de mandate ar fi necesare spre asigurarea mersului justiției și descoperirea adevărului. El poate interoga pe inculpați, asculta martori și pe fiecare ministru în parte; se va înscrie ca parte civilă în numele statului. Comitetul va fi în permanență până la finele procesului și va face toate rechizițiunile, susținând și dezvoltând acuzațiunea înaintea Curții de justiție și casație”. **Ibidem**, nr. 178 din 13/25 august 1876, p. 4485.

¹⁷ George D. Nicolescu, **Parlamentul Român 1866-1901. Biografii și portrete**, București, I.V. Socec, 1903, p. 250.

¹⁸ Misail făcea apel la precedente juridice din medievalitatea românească ilustrate de cronici sau din jurisprudența occidentală, franceză, engleză, americană și greacă. Încercând să argumenteze dreptul Camerei de a face instrucția în cauză, deputatul liberal invoca, într-un mod ridicol, un document din anul 1652 din timpul lui Matei Basarab prin care trei mari boieri erau judecați și condamnați de Adunarea Țării pentru delapidare, „ignorând” existența, la 1876, a unei Curți de Casație cu atribuții în materie. *MO*, nr.

discurs, nu lipsit de accente demagogice¹⁹, dezvăluind adevăratele scopuri ale demersului liberalilor și anume falimentarea politică adversarilor lor. Darea în judecată a foștilor miniștri din Cabinetul Catargiu, recunoaștea Misail, constituise preocuparea principală a noii Camere încă din momentul convocării acesteia. Miza acțiunii o constituia victoria politică în „lupta cea mai înverșunată și decisivă care s-a încăierat vreodată în țara noastră între trecut și viitor, între reacțiune și democrație, între românism și străinism, între libertate și despotism”²⁰.

Dezbaterile care au urmat au pus iarăși în lumină contradicțiile existente între ceea ce putem deja numi majoritate și minoritate, între susținătorii acuzării și judecării foștilor miniștri și oponenții lor, pe tema competenței comisiei parlamentare de acuzare a foștilor miniștri de a efectua instrucția în cauză. Conform articolelor 101 și 102 din **Constituția** de la 1866, dreptul de a acuza miniștri și de a-i trimite în judecata Curții de Casație aparținea atât Adunării Deputaților, cât și domnitorului, însă numai în baza unei legi speciale care să determine cazurile de responsabilitate și modul de urmărire²¹. Însă, legea specială asupra responsabilității ministeriale și a modului de urmărire nu era încă adoptată, deși inițiative în acest sens au mai fost semnalate, nefinalizate însă, aceasta fiind promulgată abia la 2 mai 1879. Până la adoptarea ei, revenea tot Curții de Casație și Justiție competența de a caracteriza delictul și de a hotărî pedepsele. Astfel că, în condițiile legislației de la 1876, un comitet de acuzare ales de Cameră avea dreptul și datoria de a culege toate informațiile, însă procedura judiciară în înțelesul ei strict revenea instanței supreme care singură avea competența caracterizării delictului.²²

G. Mârzescu făcea din nou notă discordantă cu restul Camerei și în privința rolului ce ar fi trebuit să-i revină comitetului de acuzare. Deputatul liberal admitea că, din moment ce legea fundamentală din 1866 nu reglementa în nici un fel procedura după care urma să se facă instrucția în privința acuzării foștilor miniștri conservatori, se impunea să se recurgă, spre informare, la legislațiile din statele cu o bogată experiență parlamentară. Acestea, precum cea franceză, adoptate cu respectarea principiilor separației puterilor în stat statuau ca instrucția „să se facă de

¹⁷⁷ din 12/24 august 1876, p. 4458.

¹⁹ „În ziua de 20 iulie 1876, națiunea română prin mandatarii ei liberi aleși a făcut un act suprem, un act memorabil, un act care va face epocă, nu numai în istoria parlamentară dar și în istoria noastră politică și socială. D-voastră ați repus pe pedestalul ei statuia justiției, acea statuie asupra căreia predecesorii actualului guvern nu numai că a fost aruncat un vâl nepermeabil dar încă nemulțumiți cu banda mitologică i-a scos și ochii.” **Ibidem**, nr. 177 din 12/24 august 1876, p. 4457. Mai mult, evocarea împlinirii a 54 de ani de la înlăturarea regimului fanariot în chiar ziua dării în judecată a miniștrilor guvernului conservator, dorea să sugereze legitimitatea măsurii dispuse împotriva foștilor demnitari a căror politică amintea de cea domnitorilor din ambele Principate de până la 1822. **Ibidem**, p. 4458.

²⁰ **Ibidem**, p. 4456.

²¹ Titu Maiorescu, **Discursuri parlamentare cu priviri asupra dezvoltării politice a României sub domnia lui Carol I**, vol. II: 1876-1881, București, Editura Librăriei Socec, 1897, p. 27.

²² **Ibidem**.

curtea care are să judece, iar nu de Camera care pune în acuzare”²³. Din acest punct de vedere, prerogativele comitetului de acuzare trebuiau precis stabilite și, în varianta ultimului amendament chiar limitate. Votarea cuprinsului din rezoluție referitor la atribuțiile comitetului de acuzare conducea, implicit, la „a pune mâna pe acei miniștri și a-i înfunda la închisoare”, eliberarea lor fiind imposibilă în condițiile în care legislația penală atât de des invocată nu admitea eliberarea „pe garanție” pentru categoriile de „crime” de care aceștia erau acuzați²⁴. Cu riscul de a „rămâne singur de această opiniune”, consecvent în atitudinea de contestare a întregului demers anticonservator, Mârzescu respingea art. 9 din raportul comisiei de acuzare²⁵. În contrapartidă, D. Giani, erijându-se în purtătorul de cuvânt al întregii Adunări, într-un lung discurs, exprima nerăbdarea majorității liberale de a aplica lovitura de grație adversarilor politici. Pentru acest scop, scrupulele de ordin procedural nu trebuiau să afecteze mersul evenimentelor, implicarea Curții de Casație putând contraveni intereselor majorității Adunării prin pronunțarea unei hotărâri de neurmărire²⁶.

În vederea influențării favorabile a opiniei publice și a unor deputați încă reticenți admiterii atribuțiilor de instrucție pentru comitetul de acuzare, radicalii au desfășurat o vie campanie de presă. Foaia guvernamentală oferea o interpretare forțată art. 101 din Constituție, susținând că prin folosirea termenilor juridici „a acuza”, „a trimite în judecată”, „a judeca”, legiuitorul a indicat cele trei autorități competente conform dreptului comun: procurorul, judecătorul de instrucție și instanța de judecată, astfel că legiuitorul a recunoscut Camerei, pe lângă dreptul de a acuza, inclusiv pe acela de a o susține în fața Curții de Casație împreună cu acela acordat în dreptul comun judecătorului de instrucție, adică „de a trimite miniștrii înaintea Casației”²⁷. Spre deosebire de sensul de „a da în judecată” din limbajul comun, în limbajul juridic, susținea ziarul liberal, expresia „a trimite în judecată” semnifica competența judecătorului de instrucție și a Camerei de punere sub acuzare de a decide dacă se impunea sau nu urmărirea „inculpatului”, „adică de a instrui cauza, de a aduna probele, de a face orice acte de urmărire și a lua măsurile necesare pentru a asigura mersul justiției”²⁸. Foaia liberală omitea intenționat să

²³ *MO*, nr. 178 din 13/25 august 1876, p. 4487.

²⁴ *Ibidem*, p. 4486.

²⁵ *Ibidem*, p. 4487.

²⁶ „De când ni se spune că noi nu avem să mergem la casațiune decât cu faptele cari le-am găsit și să-i zicem: caracterizează-le; voiți d-voastră, voiește onor. D. Mârzescu să supun aceste fapte numai și numai la aprecierea unui singur judecător de instrucțiune, fie el oricât de integru? Să dau eu munca unei Camere întregi de șase zile pe mâna unui singur om? Atunci mai bine să ne retragem votul înapoi, n-am făcut nimic. În adevăr, pentru ce să ne mai ducem la casațiune ca să auzim spunându-ne un om de acolo: iată, eu cu calmul meu de magistrat, am onoare a vă declara că nu este caz de urmărire? Dar aceasta credeți d-voastră că este voința alegătorilor noștri care ne-au trimis aci?” *Ibidem*, p. 4488.

²⁷ *Românul*, an XX, 23 iulie 1876.

²⁸ *Ibidem*.

recunoască faptul că, în lipsa unei proceduri strict reglementată printr-o lege a responsabilității ministeriale, misiunea Corpurilor legiuitoare ar fi trebuit să înceteze odată cu formularea acuzării, actele specifice instrucției căzând în sarcina instanței supreme.

În dezbaterile care a avut ca obiect întinderea competenței comitetului în privința instrucției, punctul de vedere al miniștrilor a fost unul deosebit de important. El reliefează, în mod pregnant, divergențele care marcau existența coaliției guvernamentale, ajunsă, la câteva luni de la preluarea puterii, în pragul disoluției. Astfel, ministrul de Justiție, Mihail Pherekide își exprima dezaprobarea, disimulată printr-o pretinsă neutralitate a executivului în respectiva cauză, față de intenția substituirii comitetului de acuzare competenței Curții de Casație. Tânărul ministru considera că nu se impunea căutarea altor mijloace pentru soluționarea chestiunii decât acelea strict stabilite prin **Constituție**²⁹, propunând chiar un amendament prin care instrucția să se facă numai de către Curtea de Casație³⁰. Eventualele măsuri privative de libertate dispuse de comitet nu puteau constitui decât abuzuri, legea fundamentală interzicând arestarea cetățenilor în absența mandatului judecătoresc³¹. De asemenea, ministrul de Externe Mihail Kogălniceanu, în spiritul moderației și în interesul „partitului național”, invita majoritatea Camerei să demonstreze că justiția se putea face și fără arestare preventivă, mai ales în cazul fostului premier, Lascăr Catargiu. În ciuda abuzurilor comise în timpul ministeriatului acestuia, precum ordinele de arestare trimise subprefecților împotriva lui M. Kogălniceanu, ca soluție de intimidare politică în urma apelurilor pe care omul politic liberal le lansa alegătorilor de a vota liber, ministrul de externe înțelegea că persoana liderului conservator, ca fost demnitar al statului român, în numele eleganței și a maturității politice, putea fi scutită de o asemenea ofensă³². În același sens, se exprima și președintele Consiliului, Manolache Costache Epureanu care insista asupra încălcării grave a garanțiilor constituționale ale unui ministru în situația în care Adunarea Deputaților, cumulând rolul de acuzator cât și pe acela de judecător de instrucție, ar fi creat o jurisprudență la care adversarii politici puteau apela oricând în perspectivă³³. Comparându-și statutul în cadrul Adunării majoritar liberală cu acela al a unui „copil orfan”, din cauza trecutului său conservator, primul-ministru recunoștea că își exprimase intenția de a părăsi Guvernul în mai multe rânduri, însă se răzgândise în urma rugămintelor colegilor de cabinet de a mai rămâne în fruntea lor până în toamnă³⁴. Ieșirea sa din Guvern, considera omul politic moldovean, putea deveni iminentă

²⁹ *MO*, nr. 178 din 13/25 august 1876, p. 4491.

³⁰ *Ibidem*, nr. 179 din 14/26 august 1876, p. 4516.

³¹ *Ibidem*, nr. 178 din 13/25 august 1876, p. 4491.

³² *Ibidem*, p. 4492.

³³ *Ibidem*, nr. 179 din 14/26 august 1876, p. 4516.

³⁴ *Ibidem*, p. 4517.

prin votarea art. 9 din rezoluție și printr-o eventuală punere a sa sub acuzare, urmată de „un mandat de aducere, altul de arest. Vă foarte mulțumesc, mai bine mă duc să treier grâu la Iepureni”³⁵. Exprimându-și temerile în privința lipsei garanțiilor juridice pentru miniștri, Epureanu refuza Adunării Deputaților cumularea rolului de acuzator și de judecător de instrucție, postură deosebit de periculoasă.

Intervenția primului-ministru nu a influențat cu nimic decizia majorității radicale, aceasta votând, la finalul ședinței din 22 iulie 1876, rezoluția privind competența comitetului de acuzare în materie de instrucție și dispunând, totodată ca rezoluțiile din raportul de acuzare să fie afișate în toate comunele din România³⁶.

În chiar ziua votării raportului de acuzare, 22 iulie/8 august 1876, fostul director al Arhivelor Statului, C.D. Aricescu, îl informa pe Christian Tell în legătură cu neadmiterea de către Cameră a propunerii privind darea acestuia în judecată³⁷. Exprimându-și satisfacția față de votul final considerat „un omagiu de stimă și recunoștință adresat chiar de adversarii cei mai pronunțați unui bărbat onorabil care a făcut atâtea servicii reale patriei și libertății”³⁸, Aricescu dezvăluia percepția mediului politic asupra scopurilor care determinaseră atitudinea contrară celei a majorității liberal-radicală a miniștrilor de nuanță moderată. Astfel, „patru miniștri, Iepureanu, Vernescu, Ferechide și Pepelea [M. Kogălniceanu, numit totodată și „scamatorul de la 2 mai”, n.ns.] au combătut acea idee ultrarevoluționară, însă afară de nouăsprezece voturi, toți ceilalți au fost pentru art. IX din raport, care dă drept acelui comitet a aresta preventiv pe miniștrii acuzați, între care sunt și D. Crețulescu, Boerescu, Cantacuzin, Carp și Theodor Rosetti”³⁹. Pentru o parte a observatorilor politici, informa Aricescu, „protestarea celor patru miniștri ar fi fost o farsă diplomatică, spre a se justifica oarecum în ochii lui Carol, fiind toți înțeleși a i se da prin aceasta un blam indirect, din care cauză se crede că Carol ar abdica, ceea ce doresc și demagogii spre a realiza Republica sub masca de domnie constituțională pe trei ani, trăgând la sorți corifeii cine să fie Domn”⁴⁰. Pentru alții, continua el, „cei patru miniștri ar fi înțeleși cu Carol a dizolva Camera și a dejuca astfel pe amicii lor cârdași”⁴¹. Chiar dacă autorul scrisorii înclina către prima variantă, evoluția ulterioară a evenimentelor le va dezminți pe ambele. Întregul Cabinet Epureanu se va retrage, în urma punerii sub acuzare a foștilor miniștri conservatori, iar presupusul proiect republican al liberalilor radicali va continua să subziste doar în retorica antigvernamentală a opoziției.

³⁵ **Ibidem.**

³⁶ **Ibidem**, p. 4522.

³⁷ Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale (în continuare D.A.N.I.C.), **fond Christian Tell**, dosar nr. 1/1876, f. 1. Scrisoarea lui C.D. Aricescu către Christian Tell a mai fost publicată și de Simion Alexandru Gavriș în teza sa de doctorat, **Manolache Costache Epureanu. Omul politic și epoca sa**, Iași, 2009, p. 359.

³⁸ D.A.N.I.C., **fond Christian Tell**, dosar nr. 1/1876, f. 1.

³⁹ **Ibidem**, f. 2.

⁴⁰ **Ibidem.**

⁴¹ **Ibidem.**

Încă o dată, Domnitorul ținea să-și precizeze dezacordul față de procedarea Camerei declarându-i lui I.C. Brătianu faptul că „nu va permite niciodată ca vreunuia din foștii miniștri să i se atingă un singur fir de păr”. Acesta „rugă pe Principe să nu mărească încordarea și să nu agraveze situația pentru țară și pentru inculpați, prin intervenția sa”⁴².

Ațiunea de acuzare împotriva foștilor miniștri conservatori, declanșată la puțin timp după instituirea guvernului coaliției liberale condus de Manolache Costache Epureanu și intensificată sub impulsul majorității radicale din Cameră își găsea astfel concretizarea în „darea în judecată” a principalilor adversari politici. Condiția „legitimității” demersului liberalilor radicali, era astfel satisfăcută. Se impunea așadar, în vederea neutralizării oamenilor politici ai dreptei, discreditarea lor politică prin tergiversarea acțiunilor de instrucție a cazurilor. Posibilitatea comitetului de acuzare de a activa pe toată perioada procesului, deci independent de durata sesiunilor parlamentare garanta reușita acestui demers.

În urma rezultatelor slabe obținute la alegerile senatoariale din martie și la acelea pentru Cameră din iunie 1876 și pe fondul unei reprezentări mai mult decât modestă la nivelul Corpurilor Legiuitoare, conservatorii se vedeau constrânși la o opoziție extraparlamentară, de presă, percepend tactica liberalilor radicali în lumina adevăratelor ei scopuri. În articolele din periodicul oficial, *Timpul*, partizanii „dreptei” condamnau ilegalitatea demersului, imoralitatea miniștrilor și a Camerei liberale și încercau să demonstreze implicațiile negative, atât asupra vieții politice interne cât și a percepției opiniei publice europene asupra realităților românești.

Din perspectiva conservatoare, întreaga „afacere” fusese regizată de liberalii aflați sub influența lui C.A. Rosetti, „conspirator de meserie care s-a deprins cu dogma că conspirațiunea, agitațiunea perpetuă și destrucțiunea, este o necesitate organică și de drept divină”⁴³ și aceasta nu avea alt scop decât „setea de a elimina după scena politică pe adversarii lor”⁴⁴. Pentru realizarea acestui obiectiv, se impunea discreditarea „oamenilor de inimă și de cuget care au avut nenorocitul curagiu de a voi să opună o slabă dignă demagogiei depravate din această țară”⁴⁵ prin redactarea unui raport de acuzare nefondat⁴⁶. Se sublinia, totodată, caracterul ilegal al activității comisiei care provenea din faptul că aceasta nu se limitase doar la dreptul de a acuza, ci își arogase atribuții de judecător de instrucție, fapt nepermis în

⁴² **Memoriile Regelui Carol I al României – de un martor ocular**, ediție și indice de Stelian Neagoe, vol.III, 1876-1877, București, Editura Machiavelli, 1995, p. 52.

⁴³ *Timpul*, an I, nr. 82, 22 iulie 1876, p. 2.

⁴⁴ **Ibidem**.

⁴⁵ **Ibidem**.

⁴⁶ În viziunea conservatorilor, raportul de acuzare cuprindea un „nomol de minciuni, de insulte, de acuzări ridice, basate pe documente, adunate prin o procedură care nu numai c-a aruncat o desfidere tuturor regulilor bunei cuviințe și a procedărilor ce orice guvern regulat datorește predecesorilor săi, pentru ca și dânsul să se bucure de aceleași prerogative dar chiar regulilor celei mai elementare morale, înfrângând chiar dispozițiile condicei penale”. **Ibidem**, p. 1.

legislația română, încălcându-se astfel principiul imparțialității. În plus, acuzatorii încălcaseră cele două condiții ale instrucției, confidențialitatea și contradictorialitatea, acuzaților neadmițându-li-se nici un fel de garanții din moment ce nu li se oferiseră posibilitatea lecturării actelor de acuzare pentru a le explica sau combate. Ei nici nu se putuseră apăra, în schimb acuzaările fuseseră „proclamate de la tribună, răspândite prin presă în toate unghiurile țării și cunoscute chiar în străinătate”⁴⁷. De asemenea, oficiosul conservator condamna atitudinea Guvernului pentru pasivitatea pe care o afișa. Susținând principiul responsabilității ministeriale, în realitate se comitea o mare ilegalitate, miniștrii neputând fi sancționați decât individual și pentru însușiri de bani în mod fraudulos. Niciodată pentru acte și măsuri administrative. Singura sancțiune politică ce se impunea fusese înlocuirea Guvernului Lascăr Catargiu și aceasta tocmai se realizase⁴⁸.

Acuzarea fostului cabinet conservator de către legislativul dominat de liberali era considerată o mare eroare politică. Era al doilea proces pe care viața politică românească îl cunoștea de la întemeierea statului național, totuși el constituia „un fenomen străin pentru viața politică a unei națiuni june și un pericol real pentru echilibrarea puterilor unui stat ca al nostru, care de abia este la începutul carierei sale”⁴⁹. Imaginea publică a puterilor statului avea de suferit, iar conflictul ivit dintre ele avea un „efect miserabil”⁵⁰.

Căutând a-și satisface doar setea de „răsbunare politică” inițiatorii acuzaării nu prevăzuseră consecințele interne și externe ale respectivului demers, mai cu seamă asupra opiniei publice și a diplomației europene. Acuzarea foștilor miniștri crea o impresie penibilă în interior deoarece ea era declanșată de „niște oameni obscuri, fără valoare politică, fără nici o consistență în țară, unii purtând chiar nume străine care nu sunt nici românesci, care nu știm nici cum s-au românit care acasă pe oamenii cei mai cunoscuți ai țării, cei mai eminentei pe care i-au văzut în toată viața lor în primul plan al luptelor politice în susținerea drepturilor țării”⁵¹. În optica opoziției conservatoare, acțiunea nu putea avea adeziunea publicului dată fiind calitatea morală îndoielnică a acuzatorilor, precum „dl. Epureanu care a fost dat judecății ca violator al legii, dl. Cogălniceanu autorul loviturii de stat, dl. Vernescu care voia să gratifice țara cu o dinastie de bastarzi”⁵².

Efectele externe ale crizei politice puteau fi și mai grave. Manifestările de pe scena politică internă puteau fi atribuite de către Marile Puteri „unei boli organice a simțului nostru politic”, afectându-ne grav credibilitatea⁵³. Modificarea echilibrului

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Ibidem, p. 2.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Ibidem.

⁵² Ibidem.

⁵³ Ibidem.

european în urma înfrângerii Franței, „protectorul nostru cavaleresc și simpatic” și predominanța Germaniei era de natură a supune România unor noi exigențe de imagine. În noul context, se impunea să se evite „de a da spectacolul unei vieți turburată”⁵⁴. Mai mult chiar, „cabinetele Europei nu vor înțelege nici o dată și nu vor admite ca oamenii, cari prin prezența lor la cârma statului au putut să le câștige, dacă nu simpatiile, dar cel puțin confiența și să intre în relațiuni mai întâi cu guvernul nostru, ca asemenea bărbați să fie maltratați de o adunare serioasă care se respectă”⁵⁵. Situația politică incertă putea determina regretul Puterilor de a fi sprijinit monarhia constituțională în România și ar fi putut provoca o posibilă și nedorită regândire a situației statului român⁵⁶.

În arsenalul retoricii conservatoare, revenea laitmotivul încrederii și susținerii de care se bucura partidul conservator din partea Cabinetelor europene și acela al unui minister radical dezavuat de Puteri ca „revoluționar” și antidinastic. În scopul popularizării acestei teze, ziarul oficial al conservatorilor inaugura o rubrică chiar pe prima pagină intitulată **Ministerul roșu și adunații săi judecați de presa străină**⁵⁷. Citându-se din *Augsburger Allgemeine Zeitung*, se insista pe impresia deplorabilă creată în mediile politice europene de acuzarea foștilor miniștri ai lui Carol. Ele își formaseră convingerea că măsura viza „a face pe foștii miniștri imposibili pentru toate timpurile” și că „dacă n-ar fi o chestiune de onoare pentru prințul Carol să stea, în acest moment critic, la postul său, cu anevoie credem că el ar mai sta într-o țară în care pasiunile politice au strivit orice considerație și moderațiune”⁵⁸. În viziunea unui alt ziar german, împărtășită și de oficiosul dreptei, liberalii urmăreau „să amărase viața Principelui și să concentreze puterea în mâinile lor”⁵⁹. Această politică pune în mod indirect problema dinastică prin acuzarea consilierilor intimi ai domnitorului: „Roșii au de gând a omori politicește pe bărbații cari la 1871 au scăpat țara, într-un moment critic, de nebuniile roșiilor și a isola pe Principe”⁶⁰. Din acest motiv, în România se declanșase „un adevărat război civil și parlamentar pe care *partidul roșu* din Cameră îl pune acum în scenă, contra membrilor fostelor cabinete conservatoare”⁶¹. Inspirându-se după modelul Greciei, scandalul politic astfel creat dovedea incapacitatea ambelor state de a se guverna precum și faptul că instituțiile constituționale nu serveau decât ca mijloace de vendetă politică⁶².

Radicalizarea acțiunii împotriva adversarilor căreia observatorii vieții politice

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ *Ibidem*, nr. 92, 4 august 1876, p. 1; nr. 95, 8 august 1876, p. 1.

⁵⁸ *Ibidem*, 4 august 1876, p.1.

⁵⁹ *Berliner Börsen Zeitung*, apud *Ibidem*, nr. 96, 10 august 1876, p. 1.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² *Ibidem*.

românești începeau să-i atribuie semnificația unui veritabil proces politic,⁶³ a condus la demisia președintelui Consiliului, Manolache Costache Epureanu, însoțită de aceea a miniștrilor Kogălniceanu și Pherekide la 23 iulie/4 august 1876 și implicit a întregului Guvern⁶⁴. Momentul semnifica, dincolo de unele considerații de complezență, menite să mascheze încetarea raporturilor dintre colaboratori, însăși disoluția Coaliției de la Mazar-Pașa⁶⁵. Prefațată încă din perioada opoziției împotriva guvernului Lascăr Catargiu când, sub aparența unei solidarități declarate, deveneau sesizabile preocupările grupărilor componente pentru asigurarea preponderenței în viitorul Cabinet, criza internă se acutizează în perioada organizării și desfășurării alegerilor pentru Adunarea Deputaților din iunie 1876 când gruparea liberalilor radicali reușea să-și asigure majoritatea mandatelor parlamentare în detrimentul partenerilor de coaliție⁶⁶. În acest context, susținerea și dezvoltarea procesului împotriva miniștrilor conservatori ni se dezvăluie în forma unei tactici pe care liberalii radicali o adoptă atât împotriva forțelor de „dreapta” cât și împotriva celor moderate, forțând o schimbare a arhitecturii guvernamentale în conformitate cu noua configurație a Camerei favorabilă lor. Efectele acestei politici s-au concretizat la părăsirea formulei guvernamentale de către cei trei miniștri foarte importanți, M.C. Epureanu, M. Pherekide și M. Kogălniceanu, ultimul beneficiind, în afara majorității radicale, de cea mai puternică reprezentare parlamentară. Cu excepția ministrului Justiției, M. Pherekide, în cazul căruia demisia se întemeia pe considerații de ordin principial, el promițându-i în prealabil domnitorului că va combate, în calitate sa ministerială, orice intenție privind un proces împotriva conservatorilor⁶⁷, în cazul celorlalți doi oameni politici, părăsirea guvernului se datora divergențelor de ordin personal și principial cu ceilalți membri ai coaliției, liberali radicali și „fracționiști” acutizate în contextul procesului împotriva conservatorilor. Lipsa unei susțineri consistente în cadrul legislativului⁶⁸,

⁶³ Apostol Stan, **Putere politică și democrație în România**, București, Editura Albatros, 1995, p. 125.

⁶⁴ George D. Nicolescu, **op.cit.**, p. 252.

⁶⁵ Insinuând necunoașterea motivelor pentru care fostul premier părăsise cabinetul, N. Fleva își exprima recunoștința pentru rolul jucat de acesta în cadrul coaliției și al guvernului oferind „concursul cel mai puternic ca să scăpăm libertățile alegerilor, cel mai scump drept al acestei țări”. Pentru acest gest, fostul premier rămânea pentru majoritatea liberal a Camerei, „acea personalitate francă și leală care, când întinde mâna, gata să răspundă la obligațiunile ce a luat. Poate ca noi să nu avem aceleași vederi politice ca d-sa dar sperăm că ne vom reuni totdeauna pe același tărâm când va fi vorba de libertățile publice; atunci cu toții vom da mâna cu siguranță și vom face să domine sistemul constituțional în această țară”. *MO*, nr. 180 din 15/27 august 1876, p. 4540.

⁶⁶ Alexandru Candiano-Popescu, **Amintiri din viața-mi (1867-1898)**, studiu introductiv, notă asupra ediției, adnotările, transcrierea și îngrijirea textului de Constantin Corbu, București, Editura Eminescu, 1998, p. 172.

⁶⁷ Apostol Stan, **Liberalismul politic din România de la origini până la 1918**, București, Editura Enciclopedică, 1996, p. 177.

⁶⁸ *Românul*, an XX, 25 iulie 1876.

perceperea justă a sensului acuzării foștilor săi colegi conservatori, drept o acțiune care, în definitiv, îl viza personal, îl determinau pe premierul Epureanu să își prezinte demisia. În privința demisiei ministrului de Externe, pe lângă rezerva față de ideea unui proces împotriva foștilor miniștri conservatori, în care identificase scopurile politice ale liberalilor radicali, de care îl separau anumite considerații de practică politică, se mai adăuga acutizarea divergențelor cu „fracționiștii” lui N. Ionescu, partizani alături de liberalii radicali, ai acuzării conservatorilor și din partea cărora a trebuit să suporte o presiune sporită.⁶⁹

Demisia Cabinetului Epureanu, intuită de o parte însemnată a mediului politic, fusese primită fără îngrijorare de majoritatea Camerei „ca una din acele evoluțiuni foarte naturale în regimul parlamentar”⁷⁰. Desfacerea Coaliției de la Mazar-Pașa s-ar fi datorat, după anumite opinii, încetării „stării anormale de lucruri”, condiția generală pentru încheierea tuturor alianțelor politice precum și slăbirii forței de coeziune a elementelor componente care începuseră să se distanțeze în funcție de „principiile și aspirațiile lor”⁷¹. Acest fapt nu trebuia interpretat ca un semn de slăbiciune, el încadrându-se în regulile jocului parlamentar. Mai mult, forțele ieșite din Coaliție, se afirma, își vor dovedi pe mai departe utilitatea, contribuind la „organizarea controlului” asupra actelor executivului⁷².

În aceeași zi, în Adunarea Deputaților era ales comitetul de acuzare sub președenția lui D. Brătianu, fiind format din A. Stolojan, N. Ionescu, E. Stătescu, N. Flea, D. Giani și N. Voinov⁷³. Conform presei opoziționiste, comitetul era alcătuit din „cei mai mari vrăjmași ai foștilor miniștri”⁷⁴, cel mai moderat dintre ei fiind D. Brătianu, fratele viitorului premier I.C. Brătianu și „unul dintre corifeii partidului roșu”⁷⁵. După cum va declara ulterior E. Stătescu, în formarea comitetului criteriul reprezentării politice a fost deosebit de important urmărindu-se „să fie reprezentatele tuturor intereselor și tuturor ideilor politice din a căror întrunire am ajuns la scopul de a salvagarda instituțiunile țării”⁷⁶. El era expresia noii formule politice care se constituise după demisia Cabinetului Epureanu, anume aceea alcătuită din liberalii radicali și „fracționiști”, pe care se va sprijini, temporar, noul guvern liberal condus de I.C. Brătianu, constituit la 24 iulie 1876. Alianța

⁶⁹ Mihail Kogălniceanu, **Programa de la Mazar-Pașa aplicată de guvernul domnului Ion C. Brătianu. Cuvânt rostit în ședințele Camerei Deputaților din 26 și 27 ianuarie 1883**, București, Tipografia Alexandru A. Grecescu, 1883, p. 12.

⁷⁰ *Românul*, 25 iulie 1876.

⁷¹ *Ibidem*, 30 iulie 1876.

⁷² *Ibidem*.

⁷³ *Ibidem*, nr. 180 din 15/27 august 1876, p. 4537.

⁷⁴ *Timpu*, an I, nr. 92, 4 august 1876, p. 1.

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ *MO*, nr. 134 din 15/27 iunie 1877, p. 3849.

politică dintre cele două grupări era ilustrată în primul rând la nivelul conducerii comitetului, D. Brătianu, reprezentantul liberalilor radicali, preluând președenția, în timp ce lui N. Voinov, un apropiat al grupului „fracționist”, i se acorda vicepreședenția⁷⁷.

Distribuirea mandatelor în noua combinație ministerială relevă preocuparea grupării liberal-radicală de a-și asigura stabilitatea și a-și consolida pozițiile. Astfel, o parte a mediului politic românesc se aștepta ca noul guvern să fie format de I.C. Brătianu împreună cu M. Kogălniceanu în urma împărțirii celor trei ministere rămase vacante între adepții lor⁷⁸. Neînțelegându-se asupra unei formule reciproc avantajoase, Kogălniceanu a demisionat, iar Brătianu a format guvernul împreună cu „fracționiștii” moldoveni. Observatorii politici anticipau un rol important în noua formațiune ministerială pentru profesorul N. Ionescu liderul acestora, el care „trece de cel mai decis și mai periculos vrăjmaș al principelui Carol.”⁷⁹

Printre considerațiile care au stat la baza întocmirii noii scheme ministeriale, raportarea favorabilă continuării procesului împotriva conservatorilor a jucat un rol important, nu însă definitoriu. Astfel, cooptarea lui N. Ionescu în Guvern prin preluarea Ministerului de Externe, se datora inclusiv acestui argument însă, mai curând, unui cumul de factori. Decizia lui Brătianu de a și-l asocia la guvernare pe șeful „Fracțiunii libere și independente” de la Iași ne apare explicabilă mai ales dacă ne gândim la faptul că această grupare beneficia de un număr însemnat de deputați, care împreună cu cei liberali radicali puteau asigura guvernului și în continuare o puternică susținere parlamentară, după retragerea lui Mihail Kogălniceanu. Rațiunile de tactică politică care reclamau necesitatea pulverizării blocului opoziționist din Cameră, constatat cu prilejul alegerii președintelui acesteia și întărit cu miniștrii demisionați Kogălniceanu și Epureanu, i-au impus lui I.C. Brătianu cooptarea celui mai puternic grup, acela al „Fracțiunii”⁸⁰. De asemenea, considerente care țineau de menajarea susceptibilităților cabinetelor europene față de o eventuală politică intervenționistă a României în conflictul balcanic impuneau prezența unui ministru de Externe cunoscut pentru principiile sale neutraliste⁸¹. Totodată, rațiunile de imagine ale guvernului liberal reclamau și prezența unui reprezentant al Moldovei în noul cabinet⁸². La unele ministere erau promovate elemente tinere, implicate activ în activitățile politice ale grupării liberal-radicală, precum avocatul Eugeniu Stătescu la Justiție⁸³, un zelos susținător al procesului fostului ministru⁸⁴, precum și G. Chițu la Culte și Instrucțiune Publică, un apropiat

⁷⁷ Titu Maiorescu, **Discursuri parlamentare**, p. 27.

⁷⁸ *Timpul*, 4 august 1876, p. 1.

⁷⁹ **Ibidem**.

⁸⁰ Constantin Bacalbașa, **op.cit.**, p. 193.

⁸¹ N. Iorga, **Istoria românilor**, vol. X: **Întregitorii**, București, 1939, p. 164.

⁸² Titu Maiorescu, **Istoria contemporană**, p. 89.

⁸³ Apostol Stan, **op.cit.**, p. 178.

⁸⁴ Titu Maiorescu, **op.cit.**, p. 89.

al cercului brătienist. G. Vernescu își păstra portofoliul Internelor rămânând, în ciuda afișării unei atitudini rezervate, un susținător al procesului⁸⁵.

Schimbarea ministerială produsă la 24 iulie 1876, favorabilă liberalilor radicali a generat, în mod firesc, reacții în mediul opoziționist, conservator sau moderat. În ceea ce-i privește pe conservatori, deveneau sesizabile anumite tendințe de regroupare a lor în scopul cristalizării unei formațiuni solide în stare să pretindă, cu șanse de reușită, revenirea la guvernare. În acest scop, ei par hotărâți să profite de pe urma demisiei Guvernului Epureanu pentru a-și apropia unele personalități, precum fostul prim-ministru sau pe Mihail Kogălniceanu. Astfel, oficiosul conservator își exprima speranța că cei doi oameni politici vor trece în rândurile drepte: „Nu ne îndoiim că patriotismul va lumina pe d-nii Cogălniceanu și Epureanu și că-i vom număra între cei mai ageri luptători în contra guvernului de pieire ce-a căzut pe biata Românie”⁸⁶. De asemenea, gestul consulului Austro-Ungariei din România de a-l însoți la gară pe fostul ministru de Externe, Kogălniceanu, plecat în străinătate pentru un control medical la 4 august 1876, era interpretat de presa liberală ca o tentativă a conservatorilor de a uza de medierea acestuia, „agentul ministerului Catargi”, pentru a realiza o apropiere față de omul politic liberal⁸⁷. Prezența lui Manolache Costache Epureanu și a lui Mihail Kogălniceanu o regăsim și în cadrul altor proiecte de cabinet. În august 1876, Cezar Bolliac propunea în ziarul său, cu o pronunțată tentă antiguvernamentală, o variantă a executivului cuprinzându-i pe Dimitrie Ghica împreună cu recent demisionarii Epureanu și Kogălniceanu⁸⁸. În opinia sa, aceasta era formula cea mai indicată în atmosfera politică complicată de acuzarea foștilor miniștri. Ea ar fi avut misiunea „să împace, să liniștească și să readucă țara la cele organizate de către cei care au știut să organizeze”⁸⁹. Era necesar, așadar, „un guvern de împăcare iar nu de escitare, un guvern de neescludere dar nu de perpetuare în resbunări, un guvern de oameni nepătimiși care sa nu facă roșilor ceea ce au făcut ei albilor, care să șteargă în fine aceste colori odioase”⁹⁰. Dimitrie Ghica la șefia Guvernului, înconjurat de Epureanu, Kogălniceanu și de unele personalități din Cabinetul Brătianu ar fi constituit soluția pentru refacerea situației financiare a statului, pentru asigurarea solidarității în jurul Tronului și pentru menținerea neutralității conform Tratatului de la Paris⁹¹. Chiar dacă menționata combinație politică nu și-a găsit nicicând materializarea dorită, Epureanu revenind în tabăra conservatoare, iar ceilalți doi oameni politici gravitând în jurul liberalilor guvernamentali, Kogălniceanu ca

⁸⁵ **Ibidem.**

⁸⁶ *Timput* apud *Românul*, an XX, 6 august 1876, p. 693.

⁸⁷ **Ibidem.**

⁸⁸ *Trompeta Carpaților*, an XIV, nr. 1260, 22 august 1876, p. 1.

⁸⁹ **Ibidem.**

⁹⁰ **Ibidem.**

⁹¹ **Ibidem.**

ministru de Externe din 3 aprilie 1877 și D. Ghica cu o „neutralitate binevoitoare” față de politica Cabinetului Brătianu în timpul Războiului de Independență, ea rămâne totuși sugestivă pentru intenția reorganizării „drepte” în vara anului 1876.

La două zile după constituirea sa, comitetul de acuzare cunoștea schimbări de personal și de efectiv, generate de cooptarea în minister a doi dintre membrii săi, E. Stătescu și N. Ionescu. De asemenea, deveneau sesizabile și anumite tendințe de eschivare din partea lui D. Brătianu, N. Voinov și D. Giani pe care C.A. Rosetti va încerca să le zădărnicească⁹². Acesta era și ultimul act notabil al Camerei, sesiunea extraordinară, în cea mai mare parte alocată dezbaterilor și votării dării în judecată a foștilor miniștri conservatori, fiind declarată închisă la 31 iulie 1876⁹³.

După oficializarea dării lor în judecată, se poate remarca preocuparea foștilor miniștri conservatori, mai cu seamă a acelor care îi rămăseseră aproape lui Lascăr Catargiu, de a imprima o linie comună acțiunii lor politice. În ale sale **Însemnări zilnice**, Titu Maiorescu dezvăluia în septembrie 1876, că locuința din București a fostului prim-ministru devenise locul de întâlnire al acestuia cu autorul, cu I.Em. Florescu și Al. Lahovary. Lungile discuții care fuseseră consacrate atitudinii de urmat în calitate de miniștri acuzați indicau resentimentele celor prezenți față de persoana domnitorului Carol I care tolera politica guvernului față de ei, Maiorescu notând că nemulțumirea lui Lascăr Catargiu era atât de mare încât îi transmisese lui Carol că era tentat să renunțe chiar la principiile sale dinastice dacă situația continua⁹⁴.

Nu însă toți foștii miniștri înțelegeau să urmeze aceeași unitate de acțiune dorită de Lascăr Catargiu. Încă de la 2/14 august 1876, Constantin Crețulescu îi scria fratelui său Nicolae, recomandându-i cea mai strictă rezervă față de orice proiect politic al foștilor săi colegi de minister, precum gen. Florescu sau V. Boerescu, disocierea de aceștia putându-i aduce satisfacție în relațiile cu cercurile guvernamentale: „[...] je crois que tu ferais bien de n'être plus d'aucune parti. Mon opinion est que, sans rompre avec eux, tu te reserves en tout ton indépendance et tu te gardes désormais de te rendre solidaire d'aucun de leurs actes. Quelque soit la moralité de ceux aujourd'hui au pouvoir, la leur, à mon avis, est peu meilleure [...]

⁹² N. Voinov invoca rezolvarea unor probleme personale care îi reclamau prezența în orașul de domiciliu, Focșani, iar D. Brătianu pretexta lipsa pregătirii sale juridice. Ca urmare a retragerii „misterioasă” și „vag” motivată a președintelui D. Brătianu și a unei susceptibilități din partea colegilor față de o pretinsă lipsă de moderație în activitatea sa, D. Giani își anunța și el demisia nedorind să fie luat drept un „păpușar politic”. Prin intervenția sa mediatoare, în situația nou creată de „demisiuni, presupuneri, bănueli” care păreau că „voim să arătăm că națiunea s-a înșelat, că votul nostru a fost amăgit”, Rosetti încerca să-l ademenească pe Giani cu gloria înfăptuirii respectivului mare act, pentru a rămâne: „să suferiți orice durere și să vă faceți datoria și fiți siguri că, cu cât veți face mai multe sacrificii, meritul va fi mai mare”. *MO*, nr. 180 din 15/27 august 1876, p. 4541-4542.

⁹³ *Ibidem*, p. 4825.

⁹⁴ Titu Maiorescu, **Însemnări zilnice**, publicate cu o introducere, note, facsimile și portrete de I. Rădulescu-Pogoneanu, vol. I: **1855-1890**, București, Editura Librăriei Socec, 1937, p. 265.

toi ligne de conduite doit être: de te soumettre au vote de l'Assemblée de ne mettre nullement en question la compétence de la Commission et de te borner à plaider ta cause avec dignité par des arguments"⁹⁵. De asemenea Constantin Crețulescu își sfătuia fratele să apeleze la un jurisconsult care să îi furnizeze argumentele pentru a demonstra lipsa de gravitate a acuzațiilor care îi fuseseră aduse⁹⁶. De asemenea, pentru a se disocia și mai mult de foștii săi parteneri de guvernare, N. Kretzulescu ar fi trebuit să susțină, în discuțiile cu aceștia, „le principe du la défense indépendante de la parte de chacun des accuses”⁹⁷. Prin această tactică, el și-ar fi putut menține propriul prestigiu politic intact față de conservatori „qui auraient à se reprocher de la mauvaise faits et de la perfidie, s'il étaient en état de se juger eux-même”⁹⁸.

Începând cu toamna anului 1876, procesul împotriva miniștrilor conservatori intra într-o nouă fază, definitorie pentru scopul pentru care a fost inițiat și anume neutralizarea opoziției conservatoare. Se remarcă tot mai mult o implicare sporită din partea Guvernului în desfășurarea acestuia, preocupat să preîntâmpine orice acțiune menită să îi întrerupă cursul, toate acestea în contextul agravării crizei din Balcani, pe fondul războiului declanșat de Serbia și Muntenegru împotriva Turciei. Imperativele de politică externă urmărite de cabinetul I.C. Brătianu care impuneau părăsirea neutralității și adoptarea, cu asentimentul Palatului, a unei politici active în conflictul balcanic printr-o colaborare cu Rusia, au influențat evoluția procesului împotriva conservatorilor declanșat în iulie 1876. El ni se dezvăluie tot mai mult în calitatea sa de mijloc în vederea imobilizării opoziției din punct de vedere decizional, adeptă a neutralității în litera Tratatului de Pace de la Paris și refractară oricărei înțelegeri cu marele Imperiu de la Răsărit⁹⁹.

Concomitent cu acțiunile diplomatice întreprinse de liderul liberal în lunile august-septembrie 1876, menite a-l edifica asupra poziției Austro-Ungariei și a Rusiei în conflictul balcanic, activitatea comitetului de acuzare își urma cursul beneficiind de aportul substanțial al miniștrilor de Justiție, E. Stătescu, și Interne, G. Vernescu, care asigură concursul Parchetelor și a organelor de menținere a ordinii¹⁰⁰. Nu lipseau în această perioadă unele inițiative personale ale foștilor miniștri acuzați, menite a obține sprijinul Palatului. La 18/30 august 1876, Gen. I.Em. Florescu se prezenta în audiență domnitorului la Sinaia, „spre a i se plânga amar” împotriva acuzațiilor false care îi fuseseră aduse în Cameră, fără a obține însă nimic în afara unor promisiuni. În acest timp „patima” politică continua, comitetul de anchetă parlamentară care nu își încetase activitatea, nici pe durata vacanței parlamentare, ordonase mai multe percheziții domiciliare și sechestrare

⁹⁵ D.A.N.I.C., **fond Crețulescu**, dosar nr. 310, f. 81.

⁹⁶ **Ibidem**.

⁹⁷ **Ibidem**, f. 95.

⁹⁸ **Ibidem**, f. 98.

⁹⁹ Gheorghe Cliveti, **op.cit.**, p. 69.

¹⁰⁰ T. Maiorescu, **Istoria contemporană**, p. 89.

corespondența particulară a unui număr mare de funcționari ai vechiului „regim”¹⁰¹.

Chestiunea acuzării miniștrilor conservatori era repusă pe tapet după redeschiderea Corpurilor legiuitoare la 15 noiembrie 1876¹⁰². Și cu această ocazie, domnitorul își reînnoia recomandările, față de ministrul de Justiție Eugeniu Stătescu, în privința finalizării acțiunii îndreptate împotriva foștilor miniștri conservatori, mai ales pe fondul „situației politice atât de serioase”, însă fără nici un efect¹⁰³.

În ședința Senatului din 16 noiembrie 1876 era comunicată adresa lui Dimitrie Brătianu, în calitate de președinte al „Comitetului de acuzare a foștilor miniștri dați în judecată” și a președintelui Adunării Deputaților, C.A. Rosetti, prin care se solicita autorizația pentru îndeplinirea procedurii de urmărire în cazul senatorilor Lascăr Catargiu, gen. I.Em. Florescu și G.Gr. Cantacuzino¹⁰⁴. Răspunsul Senatului din data de 19 noiembrie 1876 a fost total defavorabil intereselor majorității radicale din Adunare Deputaților. Practic, senatorii refuzau acordarea autorizației de urmărire pe numele foștilor miniștri conservatori, invocând dispozițiile constituționale conform cărora „după art. 101 din Constituțiune miniștrii sunt justițiabili numai de Înalta Curte de Casațiune și Justiție care singură, în secțiunile unite, este în drept de a-i judeca”, situație în care „fiind prevăzut că are să se facă o anumită lege, pentru modul de urmărire, apoi nu poate admite modul de urmărire adoptat de Cameră”¹⁰⁵. Refuzul Senatului ales în timpul mandatului lui Lascăr Catargiu de a recunoaște competența de instrucție a Camerei a condus la declanșarea conflictului acestuia cu ministerul condus de I.C. Brătianu.

Intervenția ministrului de Interne, G. Vernescu, în dezbaterile pe marginea autorizației solicitată de Cameră din 21 noiembrie 1876, demonstrează preocuparea Guvernului pentru înlăturarea oricărui obstacol din calea acțiunii politice demarate împotriva foștilor miniștri conservatori. El reproșa senatorilor că intenționau să creeze un conflict între cele două Camere ale legislativului, chiar între Senat și Guvern, contestând constituționalitatea acțiunii Camerei și refuzând a-i da autorizația cerută în cursul sesiunii pentru a împiedica urmărirea miniștrilor¹⁰⁶. Raliindu-se opiniei colegului său și ministrul de Externe, Nicolae Ionescu, exprima, în numele întregului cabinet, adeviziunea pentru maniera în care acționase Camera, aducând severe critici la adresa reticenței și opoziției manifestată de Senat. În scopul obținerii acordului acestuia, liderul fracționist utiliza un întreg arsenal persuasiv, în care apelurile la solidaritate și invocarea moderației de care dăduse dovadă comitetul până în acel moment, neaplicând nici o măsură împotriva foștilor

¹⁰¹ **Memoriile Regelui Carol I**, p. 58.

¹⁰² *MO*, nr. 257 din 18/30 noiembrie 1876, p. 6223.

¹⁰³ **Memoriile Regelui Carol I**, p. 75.

¹⁰⁴ *MO*, nr. 258 din 19 noiembrie/1 decembrie 1876, p. 6243.

¹⁰⁵ **Ibidem**, nr. 262 din 14 noiembrie/6 decembrie 1876, p. 6339.

¹⁰⁶ **Ibidem**, nr. 271 din 4/16 decembrie 1876, p. 6565.

miniștri în decursul celor 4 luni, constituiau argumentele cele mai importante. Ca urmare a discursurilor violente ale ministrului de Externe N. Ionescu, în ședința de la 29 noiembrie 1876, erau anunțate demisiile senatorilor foști miniștri, L. Catargiu, G.Gr. Cantacuzino și I.Em. Florescu, neprimite însă de către Senat¹⁰⁷. A fost nevoie în final de intervenția primului-ministru Brătianu care reușea să-i convingă pe senatori să admită amendamentul propus de liberalul moderat Constantin Bosianu, în favoarea acordării autorizației solicitată de Adunarea deputaților¹⁰⁸.

Ședința Senatului din 21 noiembrie 1876 dezvăluia divergențele existente între Guvern și o parte a legislativului, în care liberalii radicali nu beneficiau de o majoritate clară, și unde foarte multe elemente moderate și conservatoare nu erau dispuse să accepte linia de conduită imprimată de guvernul Brătianu. Contradicțiile astfel constatate cu prilejul discuțiilor cu privire la acuzarea foștilor miniștri vor constitui premisele pentru apariția și acutizarea conflictului executiv-legislativ în legătură cu politica intervenționistă a Cabinetului liberal, fapt ce va conduce la dizolvarea Senatului în martie 1877.

Primind acordul Senatului pentru acuzarea și efectuarea actelor de instrucție în privința celor trei oameni politici conservatori, comitetul de acuzare se vedea astfel eliberat în acțiunile sale. El își începuse instrucțiunea la 1 august 1876 și o finalizase la 31 ianuarie 1877. În acest interval, a dispus „mandate de înfățișare” numai pentru 8 din foștii miniștri dați în judecată, fiind exceptați P. P. Carp, N. Kretzulescu, împotriva cărora nu se găsiseră nici o probă care să le ateste vinovăția și G. Costa-Foru, decedat între timp. Dintre cei 8 foști miniștri conservatori, numai 5 au primit „mandate de aducere”, gen. I.Em. Florescu, T. Maiorescu, Al. Lahovary, P. Mavrogheni, L. Catargiu, însă cu toții au respins competența comitetului în materie de instrucție judiciară, declarând că se simțeau datori să răspundă numai în fața Curții de Casație¹⁰⁹. Aceeași poziție exprimaseră și ceilalți miniștri, T. Rosetti, G.Gr. Cantacuzino și V. Boreescu în momentul primirii mandatelor renunțându-se, în cazul lor, la punerea mandatelor în aplicare¹¹⁰.

Referitor la acesta din urmă, o scrisoare pe care o expedia spre publicare redactorului *Grande* de la *Timpu*, cu puțin timp înaintea sfârșitului său, ne oferă o interesantă mărturie asupra modului în care omul politic trăise experiența acuzării.

¹⁰⁷ „Unirea nu va merge până acolo încât să se scoată de la pușcărie hoții”. *Ibidem*, nr. 273 din 8/20 decembrie 1876, p. 6612.

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 6568.

¹⁰⁹ Mandatul de aducere pe numele lui Titu Maiorescu a fost pus în aplicare la 21 decembrie 1876, în urma refuzului acestuia de a da curs solicitării cuprinse în mandatul de înfățișare primit la 7 decembrie 1876. Prezentându-se în fața comitetului de acuzare împreună cu Lascăr Catargiu, după aflarea acuzației principale, aceea de falsificare a alegerilor, comunicată de N. Flea, Maiorescu refuză să răspundă la întrebări sau să semneze vreun act, contestând atribuțiile de judecător de instrucție acordate comitetului. În mod asemănător se petrecuseră lucrurile și cu ceilalți foști miniștri, Alexandru Lahovary, Ioan Em. Florescu la 18 decembrie 1876, Mavrogheni la 22 ianuarie 1877. Titu Maiorescu, *op.cit.*, p. 95.

¹¹⁰ George D. Nicolescu, *op.cit.*, p. 270.

Fostul ministru nu se declara un om de partid, colaborarea lui cu „dreapta” fiind circumscrisă unui anumit moment politic în care își dăduse acceptul pentru a deveni consilier al Tronului. În decursul carierei sale politice, nu primise aprecieri nici din stânga, nici din dreapta spectrului politic, mai mult chiar considera că foștii colaboratori, Kogălniceanu și Epureanu, ajungând la guvernare contribuiseră la darea lui în judecată. Motivele invocate împotriva lui nu se justificau din moment ce el nu fusese decât un simplu executant al măsurilor adoptate de guvernul conservator. Se putea lesne întrezări decepția omului politic față de lipsa de recunoștință a Domnitorului pentru cariera sa, neluând nici o măsură de apărare în favoarea foștilor săi miniștri¹¹¹. Pe baza rezoluției Camerei și a art. 101 din Constituție, foștii miniștri I.Em. Florescu, Al. Lahovary, T. Rosetti, P. Mavrogheni, T. Maiorescu, L. Catargiu erau chemați spre a fi interogați asupra faptelor pentru care fuseseră „dați în judecată” prin votul Adunării din 20 iulie 1877.

Miniștrii citați refuzaseră însă să se prezinte. Telegrama de refuz expediată comitetului de acuzare, la 12 decembrie 1877, de către Gen. Florescu a servit ca model tuturor miniștrilor acuzați. El refuza să le recunoască acuzatorilor atribuțiile de judecători de instrucție, în absența unei legi, invocând competența exclusivă a Curții de Casație în fața căreia se arăta dispus să se înfățișeze. Deputații Gianni și Voinov au refuzat însă să primească telegramele de refuz remise de către emisarii I.N. Lahovary și Al. Florescu, pretextând necesitatea prezentării foștilor miniștri în persoană¹¹².

Dintre cei opt foști miniștri conservatori, numai 5 au primit mandate de aducere și anume Gen. I.Em. Florescu, T. Maiorescu, Al. Lahovary, P. Mavrogheni, L. Catargi, însă cu toții au respins competența comitetului în materie de instrucție judiciară, declarând că se simțeau datori să răspundă numai în fața Curții de Casație¹¹³. Aceeași poziție exprimaseră și ceilalți miniștri, T. Rosetti, G.Gr. Cantacuzino și V. Boreșcu în momentul primirii mandatelor, renunțându-se, în

¹¹¹ „Nu sunt conservator, nici neconservator; nici liberal, nici reacționar; nici alb, nici roșu; că dacă până azi n-am avut zi bună din partea răzvrătiților, n-am avut mare dragoste nici din partea boierilor țării. N-am putut deci reuși să devin ceea ce se cheamă un adevărat credincios. Dacă circumstanțele și nemintoasele mele iluzii m-au apropiat mai mult de unii decât de alții, am fost fără multă vorbă alungat și dat afară. De două ori am fost pe lângă tron și razele lui m-au ars. Când singuri n-au putut, s-au unit unii cu alții și m-au dat sub judecată; și chiar aceea cu care lucram pentru buna ordine își dau mâna și suflarea cu cei ce răsturnau tronul, ca să mă trimită la Casație”. *Trompeta Carpaților*, nr. 1269, 7 noiembrie 1876, p. 2.

¹¹² *Românul*, 13, 14 decembrie 1876.

¹¹³ Mandatul de aducere pe numele lui Titu Maiorescu a fost pus în aplicare la 21 decembrie 1876, în urma refuzului acestuia de a da curs solicitării cuprinse în mandatul de înfățișare primit la 7 decembrie 1876. Prezentându-se în fața comitetului de acuzare împreună cu Lascăr Catargiu, după aflarea acuzației principale, aceea de falsificare a alegerilor, comunicată de Fleva, Maiorescu refuză să răspundă la întrebări sau să semneze vreun act, contestând atribuțiile de judecător de instrucție acordate comitetului. În mod asemănător se petrecuseră lucrurile și cu ceilalți foști miniștri, Alexandru Lahovary, Ioan Em. Florescu la 18 decembrie 1876, Mavrogheni la 22 ianuarie 1877. Titu Maiorescu, *op.cit.*, p. 95.

cazul lor, la punerea acestora în aplicare¹¹⁴.

Activitatea de instrucție desfășurată de comitet a generat reacții negative în mediul public românesc. Presa de opoziție semnală zilnic abuzuri comise de deputații liberali și de organele de ordine împotriva miniștrilor acuzați și a funcționarilor fostului regim conservator. Conform acesteia, măsurile ilegale întreprinse de membrii comitetului de acuzare, în urma ordinelor primite din partea lui C.A. Rosetti, îi puseseră într-o postură jenantă pe funcționarii chemați să le aplice și induseră un sentiment de nesiguranță în multe familii din societatea românească¹¹⁵. Fostul deputat G. Iamandi, de pildă, îl informa pe domnitorul Carol I că, în lipsa sa, domiciliul îi fusese violat de către procuror, de judecătorul de instrucție, de agenți ai poliției și de deputatul Lascăr Costin care, prin forță, pătrunseră în casă sustrăgând o serie de documente¹¹⁶. Titu Maiorescu, astfel cum rezultă din memoriile sale, deși nu era speriat de consecințele procesului, nu-și putea ascunde nemulțumirea pentru faptul că era constrâns să aștepte în inactivitate, finalizarea acestuia¹¹⁷.

Lipsa fundamentului legal al activității comitetului de acuzare și mobilul răzbunării politice împotriva adversarilor politici erau teme care se regăseau frecvent în coloanele foilor de opoziție în perioada desfășurării instrucției cauzei. Liberalii erau suspectați de intenția influențării hotărârii Curții de Casație, în momentul susținerii acuzației, prin unele numiri de personal¹¹⁸. De asemenea, prin hotărârile curților cu juri, erau achitați foștii prefecți acuzați de fraudarea alegerilor în beneficiul Cabinetului Catargiu, precum cel de Putna, Nicolaide, care fusese și arestat câteva luni, Popescu de la Râmnicu-Sărat, apărât chiar de un ministru supus și el acuzării, avocatul Titu Maiorescu, și Iacovache, fostul prefect de Buzău¹¹⁹. Era un argument în plus de a se solicita urgentarea finalizării procesului. Ziarul grupării „Centru”, condus de Vasile Boerescu, lua atitudine împotriva tendințelor de tergiversare a înaintării unui raport care să conțină rezultatele anchetelor efectuate în cauză, recomandând, ironic urgentarea demersului în vederea satisfacerii scopurilor de răzbunare politică pentru care fusese conceput¹²⁰.

La 7 februarie 1877, deputatul Lascăr Costin ridică problema stadiului anchetei în cazul foștilor miniștri conservatori și a activității comisiei de acuzare

¹¹⁴ George D. Nicolescu, *op.cit.*, p. 270.

¹¹⁵ *Trompeta Carpaților*, an XIV, nr. 1261, 29 august 1876, p. 1.

¹¹⁶ *Ibidem*, nr. 1262, 9 septembrie 1876, p. 1.

¹¹⁷ Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, p., 258-259.

¹¹⁸ *Trompeta Carpaților*, 9 septembrie 1876, p. 1.

¹¹⁹ *Timpul*, nr. 4, 6 ianuarie 1877, p. 1; nr. 10, 14 ianuarie 1877, p. 1.

¹²⁰ „Rugăm pe *Românul* și pe majoritatea Camerei să-și îndeplinească mai curând opera lor de răzbunare și să trimită mai degrabă la Văcărești pe atâția indivizi ce au ruinat și trădat țara, rămânând ca destinele națiunii să fie exclusiv conduse de guvernanții noștri de astăzi cu acel tact superior, cu acea prevăzătoare înțelepciune și acea înaltă capacitate și consumată experiență de afaceri ce caracterizează pe adevărații oameni de stat”. *Pressa*, an X, nr. 14, 9 februarie 1877, p. 1.

care, de șase luni, se menținea într-un „mutism absolut, condamabil”¹²¹. Răspunzându-i, N. Fleva insista asupra dificultății activității care presupunea un volum foarte mare de muncă concretizată în numeroase anchete efectuate în teritoriu, precum cele de la Giurgiu, de la Alexandria, de pe linia Ploiești-Predeal, parcurgerea a sute de dosare și audierea a altor sute de martori. Activitatea comitetului de acuzare fusese de asemenea întârziată în ultimele șase luni prin discompletarea lui, în urma plecării președintelui D. Brătianu în misiunea diplomatică cu care fusese investit la Constantinopol și a imposibilității unor membri din provincie de a lucra în permanență, astfel că o mare parte din însărcinări fuseseră îndeplinite de G. Misail care și fusese investit ca raportor. Rezultatul instrucției s-a concretizat în raportul ce urma să fie prezentat în fața Camerei, întocmit conform unei metodologii științifice de prezentare alfabetică și cronologică a aspectelor avute în vedere¹²².

Pe când în cadrul Consiliul de Miniștri se trata oportunitatea concentrării armatei române, iar negocierile pentru încheierea convenției cu Rusia erau aproape finalizate, raportul comitetului de acuzare a fost depus la Cameră în data de 10 martie 1877 împreună cu trei volume conținând procese-verbale, depoziții ale martorilor, copii după acte publice și private¹²³, un al patrulea volum, încă sub tipar, urmând să fie depus în data de 15 martie 1877. Toate cele patru rapoarte ale acuzării au fost redactate de către juristul G. Misail și însumau 946 de pagini care valorificau peste 500 de dosare¹²⁴. Conform documentului, acuzarea era menținută în cazul „preveniților” Lascăr Catargiu, Al. Lahovary, P. Mavrogheni, T. Maiorescu, I.Em. Florescu, era retrasă în cazul lui P.P. Carp și N. Kretzulescu, iar situația ultimilor foști demnitari, T. Rosetti, V. Boerescu și G.Gr. Cantacuzino era lăsată la „aprecierea suverană a Adunării”¹²⁵.

Depunerea raportului de acuzare a generat ample comentarii în mediul politic românesc, unele dintre ele, deosebit de interesante, realizau o interpretare pertinentă asupra scopurilor și a evoluției procesului fostului cabinet Lascăr Catargiu. Acțiunea anticonservatoare nu fusese în realitate opera Camerei ci a „partidei radicale” care a condus și inspirat întreaga operațiune a acuzării. Documentul acuzării, întocmit în absența unei anchete serioase, a unei instrucții necesare care să includă și audierea acuzaților, afișat deja în toate comunele țării, nu fusese înaintat însă Curții de Casație, iar prin instrucțiunea care durase luni de zile se ajunsese tocmai la scopul urmărit și anume amânarea cât se putea de mult a soluționării întregii „afaceri”. Comitetul de acuzare, deținând concomitent atribuții de acuzator și de judecător de instrucție, dispuse unele măsuri precum mandate de aducere, de

¹²¹ *MO*, nr. 34 din 13/25 februarie 1877, p. 1121-1122.

¹²² *Ibidem*.

¹²³ *Pressa*, an X, nr. 42, 13 martie 1877, p. 1.

¹²⁴ Titu Maiorescu, *Istoria contemporană*, p. 91-95.

¹²⁵ George D. Nicolescu, *op.cit.*, p. 270.

înfățișare, percheziții domiciliare pentru descoperirea de acte compromițătoare, încercând chiar și unele arestări preventive „pentru gust”¹²⁶. Aceste operațiuni duraseră foarte mult, fiind începute în sesiunea trecută, din anul 1876, și continuaseră și pe parcursul sesiunii ordinare și extraordinare a anului 1877. În preajma închiderii sesiunii, stabilită pentru 15 martie 1877, fusese anunțată finalizarea raportului de acuzare votându-se chiar o sumă importantă pentru imprimarea lui. În ciuda acestui fapt, observatorii politici considerau că raportul nu se va depune niciodată pentru că nu era nicicum în interesul Guvernului liberal radical, că „pe cât timp guvernul radical va sta la putere, fie mai mulți ani, el nu va lăsa a se judeca acest proces politic.”¹²⁷ Motivele nu constau nici în imposibilitatea Guvernului de a influența Curtea de Casație, nici în teama acestuia față de o eventuală soluție nedorită, ci în faptul că „partidul radical va voi a ține, cât mai mult timp, depărtați de la putere, pe niște concurenți care i-ar jena”¹²⁸. Acțiunea în sine nu era decât „o simplă stratagemă de luptă de partide; o curată persecuțiune politică, o manoperă spre a depărta pe niște concurenți de la putere”¹²⁹.

Necesitatea votării raportului atât pentru cei acuzați cât și pentru cei scoși de sub acuzare crea observatorilor îngrijorarea că problema nu va putea fi rezolvată în intervalul care mai rămăsese din sesiune și că va fi amânată până în toamna lui 1877, situație în care, înaintarea raportului părea că servise ca „momire”¹³⁰.

În ciuda contestării de către Manolache Costache Epureanu a pretențiilor legislativului de a deține și atribuții de Cameră de punere sub acuzare, în condițiile în care, susținea el, misiunea ei se încheiase odată cu numirea comitetului care terminase și instrucția, E. Stătescu insista asupra dreptului Adunării de a se pronunța definitiv pe baza probelor administrate de comitet, punct de vedere acceptat, evident, de majoritatea acesteia. Ca atare, în ședința Camerei din 19 martie 1877, erau votate concluziile raportului, iar, peste o zi, cu asentimentul premierului I.C. Brătianu, scoaterea de sub acuzare a foștilor miniștri a căror situație fusese lăsată la latitudinea deputaților, T. Rosetti, V. Boerescu și G.Gr. Cantacuzino¹³¹. Tot el se opunea propunerii radicale a lui N. Flea în sensul „arestării acuzaților Lascăr Catargiu, I. Florescu, Al. Lahovary și P. Mavrogheni, fiind puși sub acuzațiune pentru fapte calificate și pedepsite ca crime, de condica penală în vigoare”¹³². Liderul liberal nu înțelegea să meargă atât de departe în această acțiune politică. Neutralizarea adversarilor putea fi realizată fără a se recurge la astfel de măsuri extreme, care ar fi impietat asupra raporturilor dintre Carol și propriul său

¹²⁶ *Pressa*, an X, nr. 38, 9 martie 1877, p. 1.

¹²⁷ *Ibidem*.

¹²⁸ *Ibidem*.

¹²⁹ *Ibidem*.

¹³⁰ *Ibidem*, nr. 42, 13 martie 1877, p. 1.

¹³¹ George D. Nicolescu, *op.cit.*, p. 272-273.

¹³² *Ibidem*.

Guvern, pe de o parte și ar fi generat serioase probleme de imagine Guvernului în străinătate, pe de altă parte. Deja se făcuseră pași importanți în atingerea scopului propus, prin îndelungata perioadă de instrucție și prin tergiversarea înaintării raportului comitetului de acuzare la Curtea de Casație, sub pretextul necesității completării comitetului de acuzare, chestiune care suscita și așa discuții interminabile.

Depunerea raportului comitetului de acuzare survenea în faza finală a tratativelor româno-ruse în vederea încheierii convenției de trecere a trupelor țariste spre teatrul de operațiuni din Balcani. În vederea preîntâmpinării oricărei disfuncționalități pe plan intern, cauzată de opoziția conservatoare și moderată, în majoritate ostilă înțelegerii cu Rusia¹³³, primul-ministru Brătianu obținuse încă din februarie 1877 încuviințarea Domnitorului pentru dizolvarea Senatului, lucru realizat la 23 martie 1877¹³⁴. De asemenea, acuzarea și procesul politic care li s-a intentat, i-a privat pe conservatori de posibilitatea de a influența procesul decizional privitor la marele eveniment la care țara avea să participe. Ca atare, nici un fost ministru al Cabinetului Catargiu nu a participat la Consiliul de Coroană organizat la 1 aprilie 1877 în vederea consultării opiniilor membrilor guvernului și ale foștilor demnitari ai statului în privința necesității semnării convenției cu Rusia.¹³⁵

Deschiderea sesiunii extraordinare a Parlamentului la 14 aprilie 1877, în urma semnării convenției cu Rusia și a alegerilor pentru un nou Senat, aducea pe ordinea de zi izbucnirea conflictului ruso-turc, în Mesajul Tronului oferindu-se explicații asupra situației politico-diplomatice a României. Părăsită de celelalte Puteri Garante care refuzaseră a-i garanta neutralitatea, România se afla în poziția de a acționa singură pentru asigurarea propriei securități care reclama, cu prioritate, ca operațiunile militare să nu se desfășoare pe teritoriul său. Rusia recunoștea individualitatea politică a României, ea asigurând că trupele sale nu vor tranzita, nici staționa în capitală, Guvernul român fiind decis a se menține în rezervă până la decizia finală a Camerelor. În vederea depășirii cu succes a noilor încercări, domnitorul Carol I își exprima speranța într-o reconciliere a tuturor forțelor politice interne¹³⁶. În seara zilei de 15 aprilie 1877, șeful statului mai făcea o încercare pentru a opri acțiunea de acuzare împotriva foștilor miniștri. Primindu-l în audiență pe președintele Camerei, C.A. Rosetti, Carol I îi solicita să influențeze pe deputați pentru a renunța la acuzația împotriva foștilor miniștri, chestiune declinată însă de fruntașul liberal ca imposibilă¹³⁷.

Dezbaterea asupra procesului foștilor miniștri a fost reluată în ședința Adunării Deputaților din 28 mai 1877. Deputatul G. Macri constata „apatia” în care

¹³³ Gheorghe Cliveti, *op.cit.*, p. 67.

¹³⁴ George D. Nicolescu, *op.cit.*, p. 278.

¹³⁵ Mihail Polihroniade, *op.cit.*, p. 352.

¹³⁶ *Memoriile Regelui Carol I*, vol. IX, Editura Tipografiei Ziarului „Universul”, f.a., p. 58.

¹³⁷ *Ibidem*, p. 68.

decăzuse spiritul justițiar al Camerei în comparație cu perioada instaurării guvernării liberale, când darea în judecată a fostului minister conservator „a prezentat cel mai mare interes pentru țara aceasta”¹³⁸. Dată fiind presiunea mediatică pe acest subiect și necesitatea „liniștirii” acuzațiilor, se impunea o grabnică susținere a acuzației în fața Curții de Casație și părăsirea tergiversării. Deputatul dădea expresie unor zvonuri potrivit cărora nu s-ar fi găsit șapte deputați care să susțină acuzarea în fața Curții¹³⁹. Drept răspuns, D. Giani reamintea că raportul fusese depus la biroul Camerei și în urma votului se hotărâse ca sesizarea Curții să se facă de către comitetul de acuzare prin biroul Adunării Deputaților. Motivele pentru întârziere țineau de aprecierea oportunității actului respectiv dar și de demisiile unor membri ai comitetului, refuzând astfel să continue procedura în fața înaltei instanțe¹⁴⁰. Printre aceștia se numărau foștii miniștri G. Vernescu și N. Ionescu care, după ieșirea din minister, promovau un discurs cu tentă antiguvernamentală, inclusiv împotriva politicii de amânare urmată de radicali în privința finalizării procesului. Solicitat a face parte din comitet, N. Ionescu critica tergiversarea chestiunii timp de 13 luni, găsind două posibile explicații: „ori am pierdut noțiunile de justiție, ori amicii noștri de la putere au nevoie de acest precedent ca să facă și ei același lucru și să găsească aceeași grație”¹⁴¹. Se pronunța pentru imediata trimitere a „procesului” la Casație, criticând poziția unora care se îndoiau să meargă până la capăt¹⁴². În aceeași notă se exprima și fostul ministru de Interne, pentru care retractările, lungă perioadă de instrucție, l-au convins să refuze statutul de membru al comitetului¹⁴³. Din acel moment, ambii oameni politici vor înceta să mai sprijine acțiunea guvernamentală împotriva foștilor miniștri, în ciuda argumentelor lui Eugeniu Stătescu în favoarea unei reprezentări proporționale a tuturor nuanțelor liberale din Cameră în comitetul de acuzare¹⁴⁴. Motivul eschivării liderului fracționist era dezvăluit chiar de către unul dintre amicii săi politici, A.

¹³⁸ *MO*, nr. 134 din 15/27 iunie 1877, p. 3848.

¹³⁹ *Ibidem*.

¹⁴⁰ *Ibidem*.

¹⁴¹ *Ibidem*, p. 3849.

¹⁴² *Ibidem*.

¹⁴³ *Ibidem*, p. 3850.

¹⁴⁴ Plecând de la observația potrivit căreia „această reprezentațiune națională, oricât s-ar zice, nu se compune numai din deputați care reprezintă ideile *partidului stâng* ci și dintr-un *centru stâng* reprezentat prin deputați persoane eminente, avem un *centru drept*, avem de asemenea reprezentanți ai *partidului fracțiunea liberă și independentă*”, deputatul radical se îndoia „că ar fi bine, că ar fi politic ca comitetul acesta să fie expresiunea numai a uneia din fracțiunile care compun această Cameră, ci ar trebui, pentru ca acest comitet să se poată înfățișa înaintea casațiunei cu toată autoritatea morală ce trebuie să aibă, să fie compus din toate nuanțele politice care compun această Cameră”. Era obligatorie, astfel, prezența lui N. Ionescu și G. Vernescu „cei mai autorizați, mai influenți care reprezentau centrul stâng”, ponderea mai mare a elementelor moderate fiind o garanție „pentru ca să nu se zică că s-a adus în susținerea acuzațiunei, pasiune și sete de răzbunare”. *Ibidem*, p. 3852.

Holban, care declara că „nefiind membru al partidului care a făcut actul acesta, nu poate susține acuzațiunea.”¹⁴⁵

Netrimiterea procesului înaintea Curții de Casație constituia un „joc nedemn” al Guvernului, „tactica fiind evidentă”, susținea principalul jurnal al „dreptei”. Prin toate mijloacele el încerca să prelungească cât mai mult avansarea unei soluții în această chestiune. Constrâns de presiunea mediatică a foilor de opoziție sau chiar liberale, Guvernul, prin deputații săi găsisese un „expedient” prin care, sub aparența de a face ceva, în realitate nu decideau nimic. Alegând pe Nicolae Ionescu și pe George Vernescu pentru a completa comitetul de acuzare, deși aceștia refuzaseră misiunea, Camera părea că dorește să însărcineze Biroul cu înaintarea „procesului” la Înalta Curte. Însă cum demisiile celor doi trebuiau să vină în mod natural, comitetul rămânea descompletat. Nici chiar sugestia lui Petre Grădișteanu de a se autoriza comitetul, cu numărul existent de membri în vederea susținerii acuzării la Înalta Curte, nu fusese admisă. „Nedemnă păpușerie!”, conchideau conservatorii¹⁴⁶. Chiar și prin vehicularea propriei sale demisii, președintele Camerei intenționa să întârzie cât mai mult soluționarea procesului. Pretextul la care recurgea era dezacordul în care intrase cu majoritatea Camerei în privința descompletării comitetului de acuzare prin demisia unui al treilea membru, a lui Eugeniu Stătescu¹⁴⁷. Prin aceasta, C.A. Rosetti dorea să transmită ideea că, în ciuda încercărilor sale, ca președinte, Camera era aceea care nu dorea să înainteze procesul la Curtea de Casație. Publicul, așadar, putea fi foarte ușor manipulat, nu însă și aceia „inițiați în secretele culiselor”, precum redactorii organului de presă conservator. Demisia nu se impunea, întrucât, pentru finalizarea procesului, președintele Camerei însuși, prin intermediul ministrului Justiției, avea competența de a înainta Curții actul de acuzare și instrucția aferentă¹⁴⁸.

Pentru soluționarea cât mai grabnică a procesului foștilor miniștri, oficiosul „Centrului” sugera chiar implicarea Domnitorului care, în virtutea art. 101 din Constituție, putea trimite pe foștii săi consilieri în fața Curții de Casație, întocmai precum fiecare din ambele Adunări. Intervenția Domnitorului se impunea și ca o condiție a restabilirii echilibrului constituțional zdruncinat de „jocurile degradatoare de partide”. El nu putea permite „anarhia și desfrânarea demagogică” sau manopere de natură a paraliza puterea executivă al cărei conducător era¹⁴⁹.

În mijlocul preocupărilor militare, după ce primele trupe românești trecuseră Dunărea la solicitarea Împăratului Alexandru al II-lea, ocupând Nicopole la 17 iulie

¹⁴⁵ **Ibidem**, nr. 135 din 16/28 iunie 1877, p. 3872.

¹⁴⁶ *Timpul*, nr. 125, 2 iunie 1877, p. 3.

¹⁴⁷ Președintele Adunării Deputaților, C.A. Rosetti, era acuzat de opoziție pentru imprimarea la propria sa tipografie a actelor de acuzare împotriva foștilor miniștri conservatori care fusese afișate în toate comunele din țară, însușindu-și astfel fonduri publice în valoare de 10 000 de lei noi. **Ibidem**, nr. 135, 14 iunie 1877, p. 1.

¹⁴⁸ **Ibidem**, nr. 131, 9 iunie 1877, p. 1.

¹⁴⁹ *Pressa*, nr. 119, 19 iunie 1877, p. 1.

1877, Carol I nu neglija nici aspectele politice, el cerându-i lui I.C. Brătianu ca procesul foștilor miniștri să ajungă în fața Curții de Casație, premierul promițându-i acest lucru¹⁵⁰.

Treptat acțiunea politică demarată împotriva foștilor miniștri se va stinge de la sine, acuzarea nefiind susținută în fața instanței supreme. Majoritatea membrilor comitetului de acuzare va demisiona, singurii care își vor păstra respectiva calitate fiind N. Fleva și Anastase Stolojan¹⁵¹. La acest deznodământ au contribuit dezinteresul celorlalte grupări politice de a mai sprijini o acțiune căreia nu-i întrevedeau perspective de finalizare și nici avantaje politice precum și declanșarea Războiului de Independență care a monopolizat întreaga atenție și energie a opiniei publice. Gruparea Brătianu-Rosetti se putea declara satisfăcută, acțiunea anticonservatoare împlinindu-și scopurile pentru care fusese inițiată. Drept urmare, la 26 ianuarie 1878, după terminarea războiului și în atmosfera surescitată de temerile privind soarta Basarabiei, pretinsă de Rusia, la insistențele domnitorului¹⁵², primul-ministru I.C. Brătianu lansa un apel în Adunarea Deputaților în sensul renunțării la acuzarea foștilor miniștri, în numele solidarității pe care o reclama apărarea intereselor naționale românești amenințate de fostul aliat rus¹⁵³.

Retragerea acuzării însă a fost primită cu o profundă indignare de cei care fuseseră victimele ei politice timp de aproape doi ani de zile. Conservatorii considerau că reabilitarea lor nu se putea realiza printr-un simplu vot de clemență al Camerei, o decizie favorabilă pronunțată oficial de Înalta Curte de Casație ar fi fost unica soluție pentru refacerea imaginii și a capitalului lor politic. După cum îi scria Titu Maiorescu lui Iacob Negruzzi la 8 februarie 1878, Lascăr Catargiu, prezent la București, ca un adevărat animator al unor spirite aproape resemnate, organiza frecvente întruniri în vederea adoptării unor acțiuni politice comune, dar și pentru întocmirea unui protest colectiv împotriva retragerii acuzării: „Una din cauzele acestor covârșitoare supărări ale mele este și prezența lui L. Catargi aici care ne adună în toate serile ca să desbatem asupra atitudinii noastre ca partid și ca foști miniștri acușați. În orice cas, vom protesta în contra retragerii acuzării. Însă cum? Unde?”¹⁵⁴ Soluția fu găsită de însuși fostul șef al cabinetului conservator sub forma

¹⁵⁰ **Memoriile Regelui Carol I**, vol. X, București, Editura Tipografiei Ziarului „Universul”, f.a., p. 31.

¹⁵¹ Titu Maiorescu, **op.cit.**, p. 102.

¹⁵² A. Stan, **op.cit.**, p. 128.

¹⁵³ „D-lor, în împrejurările în care ne aflăm, ați declarat cu toții că inimile românilor trebuie să bată, cum zice francezul *à l'unisson*, adică să nu fie decât o singură bătaie de inimă. Prin urmare, stă în mână d-voastră azi, ca să nu fie în țară nici măhniți, nici amărâți. (Aplauze). Eu unul nu m-am amestecat nicidecum la darea în judecată a foștilor miniștri, nu m-am amestecat nici chiar la chestiunile de procedură și nu am luat o singură dată cuvântul; am lăsat ca Adunarea să facă ceea ce voiește. Acum însă cred că niciodată nu a fost moment mai favorabil decât astăzi ca să sfârșim cu această nenorocită chestiune. Oricare ar fi pomirile noastre contra administrațiunii trecute, să le uităm cu toții și eu, în numele intereselor țării, vă propun să vă retrageți acuzațiunea în contra foștilor miniștri”. *Apud* George D. Nicolescu, **op.cit.**, p. 321-322.

¹⁵⁴ I.E. Torouțiu, Gh. Cardaș, **op.cit.**, vol. II, **Junimea**, p. 10.

unei scrisori de protest adresată direct principelui, la 9 februarie 1878. Neascunzându-și dezamăgirea care îl încerca în urma experienței pe care o avusese în calitate de ministru acuzat, amplificată prin nepăsarea domnitorului față de persoana lui, cel care fusese elementul de stabilitate al Tronului în momente dificile, precum acelea din 1871, Lascăr Catargiu realiza o sinteză a evenimentelor politice petrecute sub semnul acuzării foștilor miniștri conservatori¹⁵⁵.

Votul Camerei din 26 ianuarie 1878, prin care se retrăsese acuzația, „în forma și în împrejurările în care a fost dat, după doi ani de procedări neconstituționale ale acestei Adunări, procedări la cari s-au asociat în parte și consilieri ai Măriei tale, nu poate fi privit de către subsemnatul decât ca o adevărată tăgadă de dreptate atât din partea acestei Adunări cât și a Guvernului actual al Măriei Tale care l-a provocat”. Fostul premier amintea Principelui că fusese „primul consilier” al său la venirea acestuia pe Tron și de atunci până în 1871, când fusese chemat la guvernare, nu solicitase niciodată vreo favoare sau funcție. Momentul preluării șefiei ministerului fusese dificil, „liniștea publică era amenințată în adevăr prin o infimă minoritate a populațiunii, dar care se vedea încurajată de apatia neexplicată a poliției de atunci astfel încât Măria Ta era gata a subsemna un act de abdicare și căuta un azil pentru a-și adăposti familia”, precum și „catastrofa Strosberg [sic!] această afacere care datorită iarăși partitului și guvernului de astăzi izbucnise”. Chiar și în acele condiții, el primise totuși mandatul, fiind sprijinit de „partidul conservator” și de „14 membri importanți”¹⁵⁶.

Rezolvarea, chiar sub o formă provizorie, a chestiunii Strousberg fusese una din realizările regimului conservator, într-o manieră care să satisfacă și pretențiile acționarilor germani, precum și interesele țării. Însă, o dată cu schimbarea guvernului, liberalii, „după ce-au întrebuițat pentru dobândirea puterii mijloace revoluționare, pe cari Măria Ta le cunoaște, n-au părăsit aceste deprinderi violente, chiar sosiți la cârma afacerilor”. Darea în judecată a unui guvern din partea Camerei era în principiu, o măsură legală, însă ceea ce era cu adevărat blamabil erau „mijloacele anticonstituționale întrebuițate de această Adunare, cu totul supusă voințelor Guvernului”. Violând art. 102 și art. 104 din Constituție, Camera dăduse comitetului său de acuzare puteri „aproape discreționare”, similare cu ale unui judecător de instrucție¹⁵⁷. În virtutea lor, comitetul de acuzare declanșase o adevărată prigoană împotriva foștilor miniștri, funcționari, particulari, „spărgând case, sechestrând obiecte și arestând”. Domnitorul fusese informat în legătură cu aceste proceduri prin telegramele de protest din teritoriu, iar premierul [Epureanu] demisionase. Prefecții acuzați fuseseră judecați de tribunale corecționale, de jurați, de judecători și achitați în totalitate. Aceasta avusese semnificația unei „judecăți a țării asupra acuzatorilor”. Însă miniștrilor conservatori, guvernul le refuzase

¹⁵⁵ D.A.N.I.C., fond Casa Regală-Oficiale, vol. 1, 1865-1914, Carol I, dosar nr. 2/1878, f. 1.,

¹⁵⁶ *Ibidem*.

¹⁵⁷ *Ibidem*, f. 2.

„satisfacțiunea legitimă a unei instrucțiuni și a unei sentințe judecătorești”. Instrucția fusese terminată doar de comitetul Camerei, iar „printr-o deciziune imorală”, președintele Adunării dispuse să fie publicată în *Monitorul Oficial* și, prin conveniența autorităților administrative din țară, fusese afișată în toate comunele, fără să fi fost vreodată comunicată oficial miniștrilor acuzați.

Însăși teama Camerei și a guvernului liberal de a nu putea dovedi vinovăția conservatorilor în fața instanței, le impusese decizia de a nu înainta acțiunea la Înalta Curte. Acesta era motivul pentru care o parte dintre membrii comitetului de acuzare își dăduseră demisia, iar Adunarea nu avusese interes de a-i determina să-și împlinească mandatul sau să aleagă alții în locul lor. „Prin asemenea purtare ea menținu în timp de doi ani aproape niște cetățeni într-o situațiune care nu este prevăzută de lege, nici cunoscută de istorie: acuzați și nejudecați, atacați și neapărați, amenințați în persoana, în considerațiunea, în drepturile lor și fără nici un mijloc de a obține dreptatea care nu se refuză unui asasin”¹⁵⁸. „În această situațiune, continua Lascăr Catargiu, colegii mei și eu am avut onoarea de a ne adresa către Măria Ta prin petițiunea de la 21 mai 1877, prin care rugam pe Măria Ta, ca uzând de prerogativa ce-i da art. 101 din Constituțiune să trimeată înaintea Înaltei Curți de Justiție pe aceia căroră Măria Ta le-ai făcut onoarea de a le acorda încrederea Măriei Tale în timp de cinci ani, ca să știe și Măria Ta și țara cine sunt criminalii: ei sau adversarii lor”. Trecuseră nouă luni de atunci fără ca Domnitorul să dea curs acestei solicitări, „până când Adunarea în fine prin actul său din 26 ianuarie 1878, încheind cum a început această procedură fără nume, declară pur și simplu acuzațiunea retrasă și procesul sfârșit. Nici onoarea acuzaților, nici Constituțiunea, nici principiurile nestrămutate ale dreptății nu pot fi satisfăcute prin această soluțiune tot așa de arbitrară cum a fost și acuzațiunea”¹⁵⁹.

În finalul scrisorii, fostul prim-ministru sugera chiar o schimbare de guvern în contextul politic dificil, atât intern, cât și extern al României: „Suntem în drept a spera că Măria Ta nu poate tolera mai mult timp o asemenea stare de lucruri care anulează întru toate garanțiile legale ce prezintă țara în afară ca prada unei facțiuni anarhice în niște împrejurări a căror gravitate supremă Măria Ta o înțelege mai bine decât oricine”¹⁶⁰.

Demersul omului politic conservator a rămas fără urmări. Nici o reabilitare pe cale judiciară nu le-a fost îngăduită conservatorilor, după cum nici ușile puterii nu le-au mai fost deschise timp de doisprezece ani. Pe toată durata cât s-a menținut acuzarea, domnitorul s-a mărginit doar la proteste față de continuarea acțiunii împotriva foștilor săi colaboratori și la sugestii pentru finalizarea ei printr-o decizie a Curții de Casație, fără însă să fi putut influența cursul evenimentelor¹⁶¹.

¹⁵⁸ *Ibidem*, f. 3.

¹⁵⁹ *Ibidem*, f. 4.

¹⁶⁰ *Ibidem*.

¹⁶¹ Sorin Liviu Damean, *Carol I al României. 1866-1881*, București, 2000, p. 71.

Necesitatea coordonării activității diplomatice și militare în vederea participării la război îi distrase oarecum atenția de la frământările politice, fără însă a le ignora cu totul. Nu putea să nu intuiască însă mobilul acțiunii liberalilor radicali împotriva foștilor săi colaboratori, după cum nu putea să nu constate efectul ei direct și anume consolidarea poziției unui guvern liberal tare, de război. Interesul politic pentru asigurarea unei stabilități interne și pentru consolidarea cooperării cu un cabinet liberal al cărui popularitate era decisivă în vreme de război, i-a atras Domnitorului consimțământul tacit la sacrificarea conservatorilor.

Procesul politic intentat membrilor fostului guvern conservator în iulie 1876 reprezintă un capitol important al confruntării dintre grupările politice din România în preajma și în timpul Războiului de independență. Inițierea lui într-un context internațional amenințător pentru statul român precum și desfășurarea acestuia pe întreaga perioadă a Războiului de Independență a fost combătută din punct de vedere moral, atât de contemporani cât și de o parte a istoriografiei românești. El este privit ca un eveniment caracteristic al peisajului politic din deceniul opt al secolului al XIX-lea, dominat de permanentul antagonism între grupurile de interese, conduse de lideri care nu au reușit să depășească pasiunile politice și să se ridice, solidar, la înălțimea momentului istoric. Însă, din perspectiva analizei asupra grupărilor politice din epocă, interpretarea exclusiv morală a acțiunii inițiate de liberalii radicali credem că este simplistă.

Inițiativa procesului, dincolo de o serie de manifestări de ordin subiectiv, a fost rezultatul calculului politic al liderilor radicali care, în vederea impunerii formațiunii lor în prim planul vieții politice românești, au recurs, pentru neutralizarea politică a conservatorilor, la această măsură. Prin tergiversarea acțiunii și nefinalizarea ei cu susținerea acuzării în fața Curții de Casație se urmărea menținerea adversarilor politici într-o stare inactivă prelungită, paralizându-le astfel orice inițiativă menită a distrage pe șeful Guvernului de la preocupările privind pregătirile politico-diplomatice în vederea colaborării cu Rusia.

Însă nu doar satisfacerea imediată a imperativelor de ordin național, precum pregătirea momentului obținerii independenței, a stat la baza inițierii acestei acțiuni. În strategia liberal-radicală au precumpănit argumentele în favoarea impunerii predominanței sale în fața tuturor celorlalte grupări, din stânga sau dreapta eșichierului politic, condiție indispensabilă asigurării unei continuități la guvernare care să-i permită implementarea propriului program de organizare internă. Privit din acest unghi, procesul a servit ca un veritabil instrument politic. El a permis, în primă fază, grupării radicale condusă de I.C. Brătianu și C.A. Rosetti să pulverizeze tocmai Coaliția liberală de la Mazar-Pașa și să provoace o criză ministerială care i-a înlesnit accesarea la guvernare. Obținerea acestui prim rezultat a fost facilitată de poziționarea ostilă față de ideea procesului în sine, din rațiuni principiale sau din interes politic, a liberalilor moderați din guvern, Mihail Kogălniceanu și M. Pherekide, în frunte cu primul-ministru Manolache Costache Epureanu.

Manifestată, așadar, sub forma unei confruntări interne pentru supremație în timpul alegerilor pentru Cameră din iunie 1876, dintre moderați și radicali, criza coaliției de guvernământ atingea cote de avarie care îi va aduce implicit disoluția cu prilejul dezbaterilor pe marginea oportunității acuzării și a dării în judecată a foștilor miniștri conservatori. Părăsind formațiunea guvernamentală, liberalii moderați au gravitat totuși în jurul cabinetului radical condus de I.C. Brătianu, Mihail Kogălniceanu, după o scurtă perioadă de opoziție, realăturându-i-se și devenind unul dintre artizanii independenței României. Manolache Costache Epureanu, în schimb, s-a plasat în opoziție reintrând în rândurile conservatorilor. Dintre foștii colaboratori de la Mazar-Pașa, din oportunism politic, doar „fracționiștii” conduși de Nicolae Ionescu au ales continuarea cooperării cu radicalii, devenind, în schimbul portofoliului Externelor, foarte activi susținători ai procesului împotriva conservatorilor. Exigențele de ordin diplomatic vor impune însă sacrificarea neutralistului Ionescu din fruntea ministerului de Externe.

Prin intentarea procesului, conservatorii se vor vedea reduși la statutul de spectatori ai evenimentelor politice, neputând influența cu nimic decizia privind abordarea unei politici active a României în criza balcanică și nici a zădărnici încheierea unei alianțe cu Rusia. Totuși, în opoziție fiind, pot fi sesizate unele încercări de regroupare a lor, prin atragerea lui Mihail Kogălniceanu și a lui Manolache Costache Epureanu, fără succes în cazul celui dintâi, unele proiecte avansând chiar formula unui guvern în frunte cu D. Ghica alături de cei doi oameni politici. Neputându-se organiza în mod eficient, procesul aducându-le serioase probleme de imagine, conservatorii vor asista la consolidarea pozițiilor liberalilor radicali care vor inaugura cea mai lungă guvernare din istoria României.

N. IORGA ȘI MAREA UNIRE (III)¹

Gheorghe A. Știrbăț

N. Iorga and the Great Union (III)

Summary

The period between 1916 and 1918 was the most important stage of Iorga's political activity. The struggle for the achievement of the Romanian national unity was his main objective.

Key words: *Nicolae Iorga, The Great Union, Nationalist Democratic Party, World War I, national policy.*

Cuvinte cheie: *Nicolae Iorga, Marea Unire, Partidul Naționalist Democrat, Primul Război Mondial, politica națională.*

N. Iorga s-a implicat de la debutul său în viața politică în mișcarea națională care avea ca obiectiv unirea tuturor teritoriilor locuite de români cu Patria Mamă.

Marele istoric s-a străduit să coalezze importante forțe mișcării naționale spre efortul comun care să-i asigure triumful. Putem afirma fără putința de a exagera că mișcarea națională se fortifică la începutul secolului al XX-lea prin intermediul lui N. Iorga, numele lui a devenit „un simbol, un întreg program”².

În demersul nostru ne propunem să analizăm activitatea marelui patriot pe tărâmul luptei naționale în perioada 1916-1918, la sfârșitul căreia se va încheia procesul de realizare a Marii Uniri³.

După declanșarea Primului Război Mondial, N. Iorga a împărtășit în totalitate politica expectațiunii armate, politică susținută la Consiliul de Coroană de la Sinaia din 21 iulie/3 august 1914 de I.I.C. Brătianu, șeful guvernului liberal⁴. Istoricul s-a

¹ Articolul de față reprezintă continuarea celui publicat în revista *Carpica*, nr. XXXVII/2008, p. 409-423, intitulat **N. Iorga și Marea Unire (II)**.

² I.T. Ghica, **Politice**, București, Tipografia Profesională Dimitrie C. Ionescu, 1918, p. 23.

³ Pentru activitatea lui N. Iorga pe tărâmul luptei naționale, vezi pe larg în Gheorghe Buzatu, **Activitatea lui N. Iorga pentru desăvârșirea unității de stat. Noi contribuții**, în *AIILAI*, tom IX, 1972; Gheorghe A. Știrbăț, **N. Iorga și Marea Unire (I)**, în *Carpica*, XXXV, 2006; Idem, **N. Iorga și Marea Unire (II)**, în *Carpica*, XXXVII, 2008.

⁴ Constantin Kirilescu, **Istoria războiului pentru întregirea României**, vol. I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 113-116; Florin Constantiniu, **O istorie sinceră a poporului român**, București, Editura Univers Enciclopedic, 2002, p. 255-256; Gheorghe Platon, **Istoria modernă a României**, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1985, p. 454-455; Keith Hitchins, **Istoria României**, vol. II, București, Editura Humanitas, 1996, p. 273; N. Iorga, **Istoria românilor**, vol. X, **Întregitorii**, București, 1939, p. 540.

abținut să participe la acțiunile militanților pentru dezrobirea Transilvaniei în vederea intrării imediate a României în război de partea Antantei, considerând că acestea puteau stânjeni activitatea guvernului, forțându-l să adopte hotărâri pripite. El considera că momentul luării deciziei finale a intrării României în război trebuia bine pregătit. În concepția „apostolului de la Văleni”, „marile izbânzi naționale nu sunt rezultatul numai al entuziasmului popular, ci și al pregătirii integrale și a celui din urmă om și a celui din urmă lucru”⁵.

Atitudinea prudentă a marelui istoric, întemeiată pe argumente solide, nu a fost înțeleasă de toți militanții luptei pentru dezrobirea Transilvaniei. Măhnit de lipsa de înțelegere a celor care erau chemați să gestioneze această situație, Iorga îi va spune lui Onisifor Ghibu: „Mai bine mă făcea Dumnezeu vită între oameni decât om între vite”⁶.

Apreciind atitudinea prudentă a savantului ca „defetistă”, majoritatea susținătorilor săi din „Liga Națională” „s-au retras pe nesimțite, fondând «Federația Unionistă»”⁷.

Părăsit de majoritatea foștilor săi colaboratori, marele patriot a afirmat cu adâncă mâhnire că „nu-i mai rămâne decât să se despartă de țară”⁸. Această afirmație era un strigăt de durere către cei ce erau chemați să lupte pentru menținerea solidarității naționale. N. Iorga nu putea să părăsească țara în aceste momente decisive pentru soarta națiunii române. S-a menținut în continuare în același echilibru care demonstra puternica înțelegere și trăire a momentului istoric.

N. Iorga a participat intens la viața politică atât în calitate de șef de partid, cât și de deputat în Parlamentul țării. În ziua de 14 decembrie 1915, se ridică la tribuna Camerei Deputaților pentru a da un răspuns acelor care îi contestau poziția extrem de rezervată față de intrarea României în război, insistând asupra atitudinii ce trebuia adoptată de oamenii politici și instituțiile statului în acele momente în care solidaritatea națională trebuia să domine interesele de partid.

Șeful Partidului Naționalist Democrat nu s-a ridicat la tribună „să-și arate meșteșugul glasului și figurile pe care le adusese de acasă”, ci a vorbit „nu o intenție, nu o pornire, ci a vorbit adânc și sincer durerea”⁹. A susținut răspicat că guvernul României nu putea face greșeala fatală ca „forțele greu adunate ale României să fie risipite în aventuri lângă un stat a cărei politică internă a fost dominată de tendința scăderii elementului românesc cuprins în el, precum e Austro-Ungaria și lângă un popor pe care fatalitatea l-a opus silinței noastre de dezvoltare”¹⁰. Pentru realizarea

⁵ Pamfil Șeicaru, **N. Iorga**, București, 1990, p. 60.

⁶ Onisifor Ghibu, **Oameni între oameni**, București, Editura Eminescu, 1990, p. 285.

⁷ **Ibidem**, p. 262.

⁸ **Ibidem**, p. 263.

⁹ N. Iorga, **Discursuri parlamentare 1907-1917**, ediție îngrijită de I. Constantinescu, București, Editura Politică, 1981, p. 324.

¹⁰ **Ibidem**, p. 327.

obiectivelor naționale se impunea „ca soarta României să nu fie pusă la cale în cafenele în stradă de te miri cine”¹¹. Evenimentele politico-militare din acea perioadă impuneau unirea tuturor forțelor politice pe o platformă comună pentru ca unitatea națională „să nu fie alterată de luptele dintre partide”¹². Presiunea străzii putea conduce la o stare de iritare generală, determinând guvernul să adopte hotărâri pripite pentru că „nimic nu este mai susceptibil decât mișcarea spontană a mulțimilor și nimic mai condamabil decât mișcarea provocată a acelorași mulțimi”¹³.

Analizând cu metodele specifice istoricului evenimentele politico-militare de la sfârșitul anului 1915, el va afirma că „nici un interes vital românesc nu poate împinge România la războiul de față”, deoarece „echilibrul în Balcani care nu este un interes românesc se află astăzi înglobat în chestiunea generală europeană”¹⁴. Mersul evenimentelor și interesele marilor puteri combatante față de țara noastră a generat acea situație în care „niciodată neamul nostru întreg nu s-a găsit în împrejurări mai extraordinare, mai dureroase decât acela din momentul de față”¹⁵. Această situație a generat o tristețe colectivă dar ea nu trebuie să se transforme „în acea melancolie care secătuieste puterile unui popor, care îl face să-și piardă încrederea în tot ce are la îndemână și tot ce el este în stare a îndeplini”¹⁶. Ieșirea dintr-o astfel de stare nu trebuia realizată prin găsirea unui țap ispășitor în guvern „căci cea mai teribilă acuzare este aceea că cu știință și cu voință el a neglijat interesele esențiale, veșnice ale unei națiuni, pierzând prilejul pe care veacuri l-au pregătit și pe care după părerea lor, cel puțin veacurile ce vor veni nu-l vor aduce înapoi”¹⁷.

N. Iorga nu se transforma într-un apărător al guvernului liberal, el nu nega faptul că situația de fapt era rezultatul politicii defectuoase guvernamentale de ieri și de azi: „Vinovăție este fără îndoială dar aceeaș vinovăție o împart cei care conduc astăzi România cu cei care au condus-o altădată”¹⁸. Pentru depășirea respectivei perioade dificile, în concepția Partidului Naționalist Democrat se impunea renunțarea la interesele individuale, de grup și coalizarea tuturor energiilor politice pe platforma comună a interesului național „ar trebui să ne argumentăm mai puțin, să ne sfâșiem mai puțin, să ne înțelegem mai bine, să culegem din inteligența și inima fiecăruia mai bogat ideia care îndeamnă la fapte mari”¹⁹.

„Apostolul de la Văleni”, care avea în vedere nevoile tuturor românilor, nu putea ignora „durerea neamului românesc rob”²⁰ din ținuturile aflate sub dominație

¹¹ **Ibidem**, p. 328.

¹² **Ibidem**.

¹³ **Ibidem**, p. 327.

¹⁴ **Ibidem**, p. 330.

¹⁵ **Ibidem**, p. 340.

¹⁶ **Ibidem**, p. 339.

¹⁷ **Ibidem**, p. 338.

¹⁸ **Ibidem**, p. 339.

¹⁹ **Ibidem**, p. 342.

²⁰ **Ibidem**.

străină. Marele patriot își exprima speranța că în pofida momentului greu prin care trecea întreg neamul românesc „o să vie vremea când ei împreună cu noi împărțind toată viața noastră politică, țărani aceștia vor drege în acest loc pe cei mai înfumurați dintre reprezentanții în forme europene ai disprețuitoarei protipendade fanariote de odinioară”²¹. Românii din afara granițelor Regatului care, împotriva voinței lor erau trimiși să lupte pe alte fronturi pentru interese străine, trebuiau să găsească o patrie comună primitoare care „să le satisfacă așteptările și nu în locul defunctului «Fanar cu giubea» a venit însă Fanarul european cu redignotă cu aere mari pe care nu-l putem răpune”²².

Cele prezentate mai sus demonstrează faptul că pentru marele istoric găsirea momentului favorabil al intrării României în război de partea taberei învingătoare nu însemna realizarea României de mâine visată de toți românii. Pentru a crea acea stare de încredere națională era nevoie de a se continua politica de reforme promisă încă din 1914 de guvernul liberal: „În zadar am interpellat atrăgând atenția asupra folosului moral pe care l-ar avea un început de legislație după care țărani, viitorii luptători pentru lărgirea patriei, ar fi încredințați că au sub picioare un pământ care e în sfârșit al lor”²³. Deputatul naționalist democrat insista pentru abrogarea articolelor din constituție care împiedicau înfăptuirea reformei agrare.

În concepția marelui savant, realizarea reformei agrare ar fi avut un puternic impact asupra conștiinței tuturor românilor încât „să putem spune soldaților viitorului: veți pleca gospodari neliberi și vă veți întoarce gospodari liberi, din pământul altora ați plecat, în pământul vostru, dacă veți avea zile vă veți întoarce, dacă nu, măcar ai voștri vor stăpâni pământul pe care-l veți fi meritat prin vitejia voastră”²⁴.

Politica de reforme în domeniul social și politic (reforma agrară și votul universal) crează cadrul juridic favorabil înfăptuirii idealului național ce va permite României de mâine să intre cu demnitate în familia statelor naționale al secolului al XX-lea. Atenț la tot ce putea favoriza sau periclita opera de înfăptuire a României Mari, N. Iorga a atras atenția presei să desfășoare o activitate mai constructivă, să evite denigrările, etichetările și exagerările pentru că menirea sa era „să păstreze întreaga sănătate morală a unei națiuni”²⁵, iar opoziției politice mai multă discuție pentru că „în viața politică cea dintâi normă este norma unei perfecte discuțiuni, adică a unui perfect cavalierism”²⁶. El era convins că între guvern și opoziție, în acea perioadă, „nu e deosebire de dorință și de tendințe, ci numai divergențe de modalitate”²⁷. Acest fapt ar fi putut conduce la strângerea tuturor forțelor politice pe

²¹ **Ibidem.**

²² **Ibidem.**

²³ **DAD**, nr. 1, 16 noiembrie 1914, p. 1, ședința din 15 noiembrie 1914.

²⁴ N. Iorga, **Războiul nostru în note zilnice**, vol. I, 1914-1916, Craiova, Editura Ramuri, 1921 p. 24.

²⁵ Idem, **Discursuri parlamentare**, p. 330.

²⁶ **Ibidem.**

²⁷ *Neamul Românesc*, an X, nr. 42, 18 octombrie 1915.

platforma unică a interesului național astfel încât să se facă din „opera generației noastre [...] din sângele care ne așteaptă mâine, opera cea mare care va așeza România în rândurile statelor care se reazămă solid pe prosperitate, pe bună înțelegere, pe principiul de luptă al tuturor”²⁸.

Analizând cu atenție politica generală în raport cu desfășurarea războiului mondial, deputatul naționalist-democrat sublinia că politica de neutralitate adoptată era „doar o prelungire de termeni, nu o renunțare sau o abdicare”²⁹. Era totodată încrezător în guvern că „va fi în stare să păstreze României o neutralitate demnă rezervându-i puterile pentru locul și momentul care care s-ar impune în vecinătatea noastră probleme de transformări politice în care calitatea noastră etnică ne dă dreptul de a ne amesteca”³⁰. Savantul era plin de speranță că acest guvern, prin politica sa echilibrată și fermă ce reprezenta „mâna sigură de sine, o mână neslăbită de discordii și negrăbită de setea de aventuri, cu sprijinul lui Dumnezeu”, va permite generației sale, generației luptătorilor pe tărâmul luptei naționale „din această Românie mică, sfâșiată și mâncată de discordii” să facă „altceva decât contrafacerea modernă a organizației politice fanariote” și anume „un stat național și popular, cuprinzând în aceleași drepturi pe românii din toate clasele și românii din toate țările”³¹.

În această atmosferă tensionată, guvernul de la București a continuat pregătirea diplomatică în vederea participării României la Primul Război Mondial³². Tratatul lungi și anevoioase au fost determinate de politica Marilor Puteri implicate în acest război. Puterile Antantei nu acordau un interes constant României, iar după părerea ministrului român la Berlin, Constantin Diamandi, ele nu doreau dezmembrarea Austro-Ungariei³³. Acestea susțineau o „participare necondiționată” sau eventual „o satisfacere parțială a cererilor României”³⁴.

În toată această perioadă, N. Iorga are o atitudine rezervată față de manifestările prea grăbite ale celor care susțineau intrarea imediată a țării în război de partea Antantei și de susținere a politicii guvernului liberal.

Primul-ministru I.I.C. Brătianu, într-o întâlnire cu ministrul Franței la București, Blondel, a ținut să-i reamintească că România nu își schimbase opțiunile

²⁸ N. Iorga, **Discursuri parlamentare**, p. 348.

²⁹ **Ibidem**.

³⁰ **Ibidem**, p. 327.

³¹ **Ibidem**, p. 346.

³² A se vedea, pe larg în Gh. Platon, **Istoria modernă a României**, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1985, p. 463-468; I. Agrigoroaiei, **Poziția marilor puteri față de România (1914-1918)**, în **Românii în istoria universală**, coordonatori Ion Agrigoroaiei, Gheorghe Buzatu, Vasile Cristian, vol. I, Iași, Editura Universității „A.I. Cuza”, 1986, p. 448-456; C. Kirițescu, **Istoria războiului pentru întregirea națională**, vol. I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 164-197; Victor Atanasiu, Anastasie Iordache, Mircea Iosa, M. Oprea, Paul Oprescu, **România în primul război mondial** (în continuare se va cita **România în primul război mondial**), București, Editura Militară, 1979, p. 85-170.

³³ **România în primul război mondial**, p. 85.

³⁴ Gh. Platon, **op.cit.**, p. 464.

proantantiste, iar momentul intrării în război era condiționat de încheierea pregătirilor militare și asigurarea recunoașterii de către Antanta a legitimității aspirațiilor naționale: „Țin să nu vă înșelați asupra intențiilor mele. Voința mea fermă a fost la începutul războiului de a ieși din neutralitate în favoarea Antantei. Dacă am interzis să mă pronunț deschis, aceasta a fost din cauza necesității pregătirilor militare care trebuiau făcute în așa manieră încât să nu se expună țara la reclamații prea puternice din partea inamicilor noștri. Țara, continua premierul român, nu poate să treacă la acțiune fără să aibă asigurarea recunoașterii depline a legitimității aspirațiilor naționale”³⁵.

În anii neutralității, N. Iorga a jucat un rol important în educația morală, spirituală a societății românești. Începea colaborarea la *Buletinul armatei și marinei*” care avea ca subtitlu „Revista militară de cultură generală și educație națională”. De la primul articol publicat în paginile *Buletinului armatei și marinei*” intitulat **Pentru viitorul război al neamului**, savantul atrăgea atenția guvernului asupra necesității pregătirii armatei la standardele cerute de importanța momentului ce era „să îndeplinească idealul chemării noastre”³⁶. Marele istoric, considerând armata „că este înainte de toate o forță morală”³⁷, insista ca, pe lângă pregătirea militară și înzestrarea cu tehnică și muniție la nivelul cerințelor momentului, să se acorde o atenție deosebită educației naționale a întregii populații care furnizează cadrele active și de rezervă ale acesteia.

Primul-ministru Ion I.C. Brătianu, sesizând importanța deosebită a cărții de istorie bine gândită și scrisă în educația patriotică națională, îi solicita lui N. Iorga să editeze, începând încă din toamna anului 1914, **Istoria armatei române**, în două volume³⁸.

În strânsă legătură cu acțiunile politico-diplomatice ale guvernului pentru pregătirea momentului intrării României în război, savantul a căutat să intensifice activitatea științifică și publicistică prin care să aducă problemele istoriei României la cunoștința cabinetelor țărilor Antantei și nu numai, demonstrând și argumentând justetea cererilor sale³⁹. Între lucrările publicate în această perioadă, un rol important în „argumentația științifică”⁴⁰ a cerințelor noastre teritoriale l-a avut **Istoria românilor din Ardeal și Bucovina**. Lucrarea era rezultatul unui ciclu de prelegeri

³⁵ Eliza Campus, **Din politica externă a României 1913-1947**, București, Editura Politică, 1980, p. 83.

³⁶ Apud Petre Țurlea, **N. Iorga în viața politică a României**, București, Editura Enciclopedică, 1991, p. 101.

³⁷ **Ibidem**.

³⁸ **Ibidem**.

³⁹ Pentru susținerea cauzei naționale, N. Iorga a publicat în anii de început ai războiului, o serie de lucrări cum ar fi: **Legăturile dintre Bucovina și Principatele Române** (1914); **Dreptul la viață al statelor mici. Sârbii, bulgarii și românii în Peninsula Balcanică** (1915); **Istoria românilor din Ardeal și Ungaria**. Petre Țurlea, *op.cit.*, p. 103; Idem, N. Iorga, **O viață pentru poporul românesc**, București, Editura Pro Historia, 2001, p. 72; Barbu Theodorescu, **N. Iorga**, București, Editura Tineretului, 1968, p. 259-262.

⁴⁰ Petre Țurlea, **N. Iorga în viața politică a României**, p. 103.

ținute de marele istoric și publicate sub formă de foileton în *Neamul Românesc*⁴¹. Cartea apărea în 1915 și era dedicată și cumnatului său, Alexandru Bogdan, ofițer român în armata austro-ungară, căzut în 1914 „sub steag străin”. În prefață, marele istoric sublinia că lucrarea reprezenta „un răsunet al gândurilor mele de o viață întreagă”⁴²; a fost scrisă cu convingerea că lupta care se va da pentru salvagardarea idealului nostru național, era o luptă dreaptă ce se va încheia cu bucuria victoriei pentru generațiile de azi și de mâine. Cartea reprezenta epopeea neamului românesc din Transilvania și din Bucovina, era „numai sânge și lacrimi”⁴³. Ea trebuia să argumenteze opiniei publice europene justetea aspirațiilor noastre naționale: „azi, mai ales, cred că e nevoie ca toți să știe că n-am fost nici acolo o plebe fără trecut și fără aspirații, că dacă noi am căzut luptasem și, dacă am răbdut, ne durea totuși că, în fundul celor mai adânci temnițe, peste dărâmăturile edificiului nostru național, am văzut o stea totdeauna aceeași care ne chiamă și astăzi până vor fi oameni care să îndrăznească, simțindu-se tari, a merge după dânsa până la capăt”⁴⁴.

Istoria românilor din Ardeal și Bucovina va fi tradusă de N. Iorga „într-o limbă mai înțeleasă de lume”, în franceză, pentru a putea fi înțeleși mai bine în demersurile noastre pentru desăvârșirea unității politice naționale. Interesul stârnit de această lucrare în România și în țările Antantei a fost unul deosebit. Presa din Marea Britanie, la unison aproape, sublinia importanța ei „pentru a ne aminti istoria nemiloasă a suferințelor îndurate de acest viteaz popor în luptele sale împotriva dominației austriece și ungare”⁴⁵.

La începutul anului 1916, se întetiseră presiunile celor două tabere militare, Antanta și Puterile Centrale, asupra României. Puterile Centrale o acuzau că „neutralitatea este o deghizare”⁴⁶. Ofensiva germană de la Verdun determinase Franța să facă presiuni asupra Rusiei pentru continuarea negocierilor cu guvernul de la București. „Nu există preț pe care noi să nu trebuiască să-l plătim pentru concursul României”, îi comunica Joffre lui Alexeev în telegrama sa din 16 februarie/1 martie 1916⁴⁷.

Reluarea ofensivei ruse, de-a lungul întregului front de sud-est în iunie 1916, sub comanda generalului Brusilov, „avu efectul scânteii ce trebuia să aprindă din nou focul tratativelor care mocnea de vreo lună”⁴⁸. Aristide Briand, primul-ministru al Franței, declara ministrului României la Paris că „ceasul României a sosit”⁴⁹, ea nemaiputând prelungi neutralitatea. În aceeași manieră, primul-ministru francez se

⁴¹ **Ibidem**; Idem, N. Iorga. **O viață pentru neamul românesc**, p. 72.

⁴² Apud Barbu Theodorescu, **op.cit.**, p. 262.

⁴³ **Ibidem**.

⁴⁴ **Ibidem**.

⁴⁵ Apud Petre Țurlea, N. Iorga în **viața politică a României**, p. 103.

⁴⁶ Apud Eliza Campus, **op.cit.**, p. 110.

⁴⁷ Apud C. Nuțu, **România în anii neutralității**, București, Editura Științifică, 1972, p. 284.

⁴⁸ C. Kirilescu, **op.cit.**, p. 181.

⁴⁹ **Ibidem**.

adresa și lui I.I.C. Brătianu: „Dacă România nu profită de ocazie, ea nu va mai avea putința să devină o țară mare prin reunirea tuturor fiilor săi”⁵⁰.

Înfrângerile armatei ruse la Lemberg determina guvernele țărilor Antantei să fie mai conciliante. Se puneau problema încheierii unei convenții militare care să stabilească condițiile participării la operațiunile militare. Convenția militară trebuia completată cu un tratat politic care să stipuleze reîncorporarea Transilvaniei și a Bucovinei la România. Ion I.C. Brătianu sublinia încă faptul că „România intră în război dacă acțiunea ei era în concordanță cu o acțiune efectivă a aliaților și nu cu un gest demonstrativ”⁵¹.

Unele puteri antantiste au avut o acțiune oscilantă față de România. Rusia, prin vocea generalului Alexeev, promotorul unei politici dure față de țara noastră, declara: „Trebuie dat de înțeles românilor că adeziunea României nu este o necesitate absolută pentru puterile aliate. România poate conta pe viitor pe o compensație care ar corespunde exact cu eforturile pe care le va face în acțiunile sale militare”⁵².

Primul-ministru I.I.C. Brătianu a analizat cu atenție fiecare moment al desfășurării războiului și atitudinea puterilor beligerante față de România. Pentru a conferi mai multă greutate tratatelor României cu Antanta, el a încercat, la 24 ianuarie/6 februarie 1915, un acord cu Italia valabil pentru patru luni, „un adevărat pact de asistență” prin care cele două țări se angajau să se ajute reciproc în cazul unei agresiuni din partea Austro-Ungariei. Se contura posibilitatea ca cele două țări să-și părăsească neutralitatea. Italia, însă, va intra în război alături de Antanta fără a avertiza România⁵³.

În vara anului 1916 părea tot mai clar că Antanta își pierduse răbdarea, punând România în fața alternativei „acum ori niciodată”⁵⁴. Tratatul cu statele Triplei Înțelegeri au demarat greu datorită rezervelor premierului Ionel Brătianu față de acceptarea de către acestea a condițiilor militare și politice care să garanteze integritatea teritorială a României, alipirea teritoriilor românești din Austro-Ungaria, respectiv Transilvania și Bucovina și obligațiile militare ale statelor semnatare⁵⁵. După o lună de intense negocieri, la 4/17 august 1916, la ora 11 dimineața, în casa lui Vintilă Brătianu, Ion I.C. Brătianu a semnat tratatul de alianță dintre România și Antanta. Ca urmare a eforturilor diplomatice depuse de România, s-a ajuns la semnarea simultan și în colectiv, a unui tratat care recunoștea drepturile noastre asupra teritoriilor românești din Imperiul Austro-Ungar⁵⁶.

Tratatul fixa cu o deosebită claritate „scopul intrării României în acțiune și

⁵⁰ **Ibidem**, p. 192; C. Nuțu, **op.cit.**, p. 303; I. Agrigoroaiei, **op.cit.**, p. 484.

⁵¹ Apud Gh. Platon, **op.cit.**, p. 464.

⁵² Apud **România în Primul Război Mondial**, p. 121.

⁵³ Eliza Campus, **op.cit.**, p. 62.

⁵⁴ Florin Constantiniu, **op.cit.**, p. 257.

⁵⁵ C. Kirițescu, **op.cit.**, p. 195-199; I. Agrigoroaiei, **op.cit.**, p. 455.

⁵⁶ **Interesele și drepturile României în texte de drept internațional public**, cu un studiu semnat de N. Dașcovici, Iași, 1936, p. 9-15.

caracterul participării la Primul Război Mondial”⁵⁷.

În Consiliul de Coroană din 14/27 august 1916 I.I.C. Brătianu a prezentat în fața reprezentărilor partidelor politice condițiile tratatului cu cele patru Mari Puteri: Franța, Anglia, Rusia și Italia, care au recunoscut drepturile legitime ale României asupra teritoriilor românești din Austro-Ungaria „chiar dacă vom fi bătuți prin faptul că patru din cele mai Mari Puteri ale lumii au recunoscut temeinicia revendicărilor noastre naționale și s-au hotărât într-un act solemn hotarele etnice ale românilor de peste Carpați, cauza românismului va face un pas înainte mai mare și mai însemnat ca oricând [...] și dacă nu azi, mâine vom culege roadele acestei jertfe și acestor afirmări de drepturi”⁵⁸.

Consiliul de Coroană din 14/27 august 1916 trebuia să pună capăt „războiului de pe frontul intern” și să ducă la încetarea divergențelor din interiorul clasei politice românești, la unirea tuturor românilor „pentru a da războiului care trebuia să înceapă pe frontul extern puterea unanimității conștiinței naționale”⁵⁹.

Tratatul semnat la București, după doi ani de migăloase și dificile negocieri prin care România a obținut recunoașterea drepturilor ei naționale legitime asupra provinciilor românești din Dubla Monarhie precum și egalitatea de tratament la viitoarea conferință de pace, a reprezentat unul din cele mai mari succese ale diplomației românești⁶⁰. Succesul tratatelor cu Tripla Înțelegere, „răspunderea, meritul ori vina lungilor negociațiuni și a hotărârilor finale incuibă în întregime conducătorului politic al țării, Brătianu”. El a fost un dârz apărător al intereselor țării, „neînduplecat în convingerile sale”⁶¹.

Lunga perioadă de neutralitate, în timpul căreia primul-ministru român a avut sprijinul puternic al opiniei publice, a fost determinată de „jocul de basculă al evenimentelor” ce se desfășurau pe câmpurile de luptă ale războiului, de greutățile tratatelor cu puterile antantiste dar și de dorința de a da intrării României în marea confruntare, „maxim de efect militar și politic”⁶².

În după-amiaza zilei de 14/27 august 1916, ministrul României la Viena depunea la Ministerul de Externe declarația de război a Regatului României împotriva Austro-Ungariei⁶³. La 28 august, Germania, printr-un act de solidaritate cu aliatul

⁵⁷ I. Agrigoroaiei, **op.cit.**, p. 456.

⁵⁸ **Ibidem**; C. Kirițescu, **op.cit.**, p. 202.

⁵⁹ **Ibidem**, p. 199-200.

⁶⁰ Gh. Platon, **op.cit.**, p. 467.

⁶¹ C. Kirițescu, **op.cit.**, p. 197.

⁶² **Ibidem**.

⁶³ În lipsa ministrului de Externe, ambasadorul României la Viena, Edgar Mavrocordat, a înmănat declarația de război funcționarului de serviciu. Declarația era semnată de ministrul de Externe, Em. Porumbaru care în timpul tratatelor cu puterile antantiste stătuse în umbră. Declarația făcea un rechizitoriu al relațiilor României cu Austro-Ungaria: tratamentul barbar și încercările de distrugere a nemului românesc din Dubla Monarhie. În aceste condiții, România s-a văzut nevoită să-și caute singură să-și salveze interesele de rasă, intrând alături aceia care pot să-i asigure înfăptuirea unității noastre

austro-ungar, declara război României. Astfel, lua sfârșit perioada de neutralitate.

Tratatul încheiat cu puterile Antantei a fost indiscutabil unul din cele mai mari succese ale diplomației românești. Din păcate însă, momentul intrării în război ne-a fost impus de partenerii din alianță. Eram chemați să restabilim o situație și pentru a ne hotărî, eram puși la perete cu amenințarea „acum ori niciodată”⁶⁴.

N. Iorga primea la Vălenii de Munte, „la acea neprevăzută dată de august 1916”, o telegramă „în termeni de o căldură frățească”, prin care era chemat la București pentru a fi anunțat „că în sfârșit intrăm în luptă”⁶⁵. Întâlnirea din cabinetul primului-ministru dintre I.I.C. Brătianu și N. Iorga consfințea încununarea cu succes a colaborării celor două mari personalități care au influențat destinul neamului nostru în perioada neutralității (1914-1916) și nu numai. Ea demonstra tuturor forțelor și personalităților politice din România posibilitatea de a se strânge laolaltă pe platforma comună a intereselor naționale fără a ține cont de concepțiile și angajamentele lor politice. În cabinetul său de lucru, Brătianu, cu înfățișarea sigură care se potrivea cu o astfel de stare de spirit⁶⁶, sublinia marele savant în memoriile sale, îl anunța că războiul reîntregirii neamului începuse când „un potir de sânge și de lacrimi s-a ridicat pentru binecuvântarea cea mai scumpă”⁶⁷.

N. Iorga era convins că războiul de reîntregire națională va fi unul greu și de durată deoarece România avea de luptat cu „o forță militară care se întindea de la Rin la golful Persic”. Ea demonstra prin aceasta justețea revendicărilor sale naționale, de a căror realizare depindea existența sa demnă în Europa și în întreaga lume civilizată: „A sosit un ceas pe care-l așteptam de peste două veacuri pentru care am trăit întreaga noastră viață națională, pentru care am muncit și am scris, am luptat și am gândit. A sosit ceasul în care cerem și noi lumii civilizate, cinstit cu mâna pe armă, cu jertfa a tot ce avem, ceva ce alte neamuri mai fericite au de atâta vreme, unele fără să fi vărsat o picătură de sânge pentru aceasta: dreptul de a trăi pentru noi, dreptul de a nu da nimănui ca robi rodul osteneților noastre”⁶⁸.

„Apostolul de la Vălenii” explica opiniei publice, în paginile ziarului său, *Neamul Românesc*, că pentru realizarea acestui măreț obiectiv național trebuia să luptăm alături de aliații noștri Anglia, Franța, Rusia și Italia deoarece numai împreună puteam învinge forța Puterilor Centrale „ce stă înaintea noastră, a tuturor și caută a ne demoraliza pe rând prin loviturile disperate ale fiarei ce-și caută ieșirea”.

naționale. Pentru aceste motive, România se considera din acel moment în stare de război cu Austro-Ungaria. **Ibidem**, p. 203-204.

⁶⁴ **Ibidem**, p. 193-194; N. Iorga, **Istoria românilor**, vol. X **Întregitorii**, București, Editura Cultura Națională, 1939, p. 361. României i s-a impus intrarea în război din cauza situației de pe frontul de Vest, de la Verdun, pe care nu o putea salva ofensiva lui Brusilov în Galiția.

⁶⁵ N. Iorga, **O viață de om așa cum a fost**, vol. III, București, Editura Minerva, 1981, p. 121.

⁶⁶ **Ibidem**, p. 122.

⁶⁷ **Ibidem**, p. 124; Idem, **Supt trei regi**, București, 1932, p. 210; Idem, **Pagini alese**, vol. II, București, Editura pentru Literatură, 1965, p. 366.

⁶⁸ Idem, **O viață de om așa cum a fost**, vol. III, p. 124.

Atrăgea atenția că lupta va fi lungă și grea în care trebuia să opunem „o rezistență tenace” pentru ca numai „prin suferința pe care toți o purtăm pentru același motiv, prin apărarea însângeraată a fiecărei bucăți de pământ, prin apărarea, prin confundarea în aceeași ruină a stăpânirilor noastre, numai așa vom putea ajunge frați drepti pe acest pământ pe care în sfârșit îl vom iubi cu toții”⁶⁹.

România intra în război într-un moment nefavorabil: s-au încheiat acțiunile militare pe frontul Verdun-Somme, iar ofensiva generalului rus Brusilov a fost stopată pe 17/30 iulie 1916. Armata rusă își consumase practic potențialul militar și uman⁷⁰.

Planul de campanie a României a fost conceput pe două fronturi: unul ofensiv în Transilvania, cu un efectiv de 430.324 de soldați și ofițeri, și unul de apărare în primă fază, în sud prin masarea unei forțe românești de 142.523 de oameni pe linia Cernavodă-Mangalia⁷¹. Armata română începea trecerea Carpaților în noaptea de 14/27 spre 15/28 august 1916 ocupând Brașovul, Toplița, Miercurea-Ciuc, întărindu-se pe o poziție de așteptare în fața Sibiului.

Oprirea ofensivei românești în nord a fost determinată de căderea neașteptată a frontului din sud, în urma căderii Turtucaiei la 6 septembrie 1916, urmată de pierderea orașelor Silistra, Constanța, Cernavodă. Încercările de contraofensivă de la Flămânda, ale generalului Alexandru Averescu, au fost zadarnice. Succesul armatei bulgare se explică prin nerespectarea de către aliați a prevederilor convenției militare din 4/17 august 1916: neînceperea ofensivei generalului Sarraill în momentul trecerii Carpaților de către armata română și neprelurea de către armata rusă a apărării Dobrogei⁷². La aceasta se adaugă lipsurile grave în pregătirea militară și slaba dotare cu armament și muniție.

Bătălia de la Turtucaia a reprezentat „cauza esențială a nenorocirilor și dezastrelor ce-au urmat”⁷³. Dezastrul armatei române de la Dunăre l-a afectat profund pe primul-ministru a cărui „siguranță și stăpânire de sine se pierduse în flăcările Turtucaiei”⁷⁴.

Lunile octombrie și noiembrie au adus armatei române înfrângere după înfrângere. Mareșalul Falkenhayn trecea Dunărea, străpungea apărarea de la Jiu, la mijlocul lunii noiembrie 1916 cucerind Craiova, în timp ce restul forțelor germano-bulgare forțau trecerea fluviului pe la Zimnicea, amenințând direct capitala pe care însă nu a putut-o salva nici bătălia nedecisă de pe Neajlov-Argeș (1-3 decembrie 1916)⁷⁵. Generalul Mackensen intra într-un București părăsit de autorități la 23

⁶⁹ Apud Barbu Theodorescu, **op.cit.**, p. 244-245.

⁷⁰ C. Kirițescu, **op.cit.**, p. 216-218; 231-237. Vlad Georgescu, **Istoria românilor. De la origini până în zilele noastre**, București, Editura Humanitas, 1992, p. 181-183; Keith Hitchins, **op.cit.**, p. 284-286.

⁷¹ Gh. Platon, **op.cit.**, p. 469

⁷² C. Kirițescu, **op.cit.**, p. 309-317.

⁷³ **Ibidem.**

⁷⁴ N. Iorga, **O viață de om**, vol. III, 1981, p. 126.

⁷⁵ Vlad Georgescu, **op.cit.**, p. 182; C. Kirițescu, **op.cit.**, p. 487-512.

noiembrie/6 decembrie 1916, iar la sfârșitul lunii ianuarie 1917 frontul se stabilizează în Moldova de Sud, lăsând trei sferturi de țară în mâinile inamicului⁷⁶.

N. Iorga a analizat cu atenție cauzele eșecului din primele momente ale războiului de reîntregire națională. Fără să își piardă credința în triumful cauzei naționale, marele patriot le-a răspuns tuturor acelor care aruncau întreaga vină a înfrângerii militare pe umerii primului-ministru. Brătianu, sublinia savantul, a fost conștient că „nu sosise acel moment așteptat răbdător de dânsul, al oboselei generale”⁷⁷. Momentul intrării în război ni l-au impus puterile Antantei fără ca acestea să-și fi îndeplinit promisiunile asumate cu fermitate. N. Iorga sublinia că, în particular, nu era vina nimănui, ci „foarte vechi păcate ajunseră acum la o scadență plătită de alții, sutele de mii, milioanele, cu mult sânge nevinovat și arzătoare lacrimi de foc”⁷⁸.

Înainte de intrarea României în război, el atrăgea atenția întregii clase politice românești că marea confruntare urma să fie dificilă și de durată și era necesară pregătirea ei în cele mai mici detalii. O parte însemnată a oamenilor politici români, unii chiar responsabili în mod direct cu pregătirea armatei, nu cântăriseră situația cu luciditatea și exigența necesară în respectivele momente. Mulți dintre aceștia au sperat că se va repeta campania demonstrativă din 1913 „și că venim pentru o seceră în momentul chiar când războiul european se va stinge”⁷⁹.

Intrarea în război, care a dovedit pregătirea superficială a armatei, atât din punct de vedere tactic cât și al dotării tehnice, trebuia să fie în concepția acestora doar o afișare în fața Antantei a legitimității aspirațiilor noastre naționale fără a ne asuma participarea efectivă și de durată până la victoria finală. De asemenea, momentul intrării României în luptă a fost însoțit de o gravă greșeală tactică: „întărirea armatei române mai întâi peste Carpați”⁸⁰.

Generalul Alexandru Averescu insistase ca începutul campaniei militare să se petreacă mai întâi în Dobrogea. Experiența istorică demonstra că „granița Carpaților se poate apăra de la sud și nu de la nord”⁸¹. A învins, în final, sentimentul public format de intensă propagandă pentru invazia Ardealului „unde regele Ferdinand să se încoroneze la Alba-Iulia și să moară pe Câmpia Turzii”⁸².

Marele istoric a constatat că promovarea comandanților nu se realiza după criteriile de competență și moralitate, ci prevalau „preocupații de partid, alegerea oamenilor după conveniență și aprecieri personale”⁸³. Astfel, primul-ministru numea ca adjunct al Statului Major General pe generalul D. Iliescu, „ofițer aplecat către

⁷⁶ *Ibidem*, p. 516-517.

⁷⁷ N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. X, p. 361.

⁷⁸ *Idem*, *Supt trei regi*, p. 213.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 210.

⁸⁰ *Idem*, *Istoria românilor*, p. 361.

⁸¹ *Ibidem*.

⁸² *Ibidem*.

⁸³ *Idem*, *Supt trei regi*, p. 210.

plăcerile vieții chiar și în asemenea momente”, același care, ca secretar general al Ministerului de Război până în momentul intrării României în război, prezidase organizarea și echiparea armatei⁸⁴ și în care I.I.C. Brătianu vedea „acel comandant de mari însușiri”⁸⁵. Încredințarea comandai trupelor românești din Transilvania generalului Crăiniceanu a fost, de asemenea, în concepția marelui patriot, o mare greșală. Acesta, din cauza vârstei înaintate și după o lungă perioadă de absență de la conducerea armatei, nu mai era capabil să observe că „luptătorul de la 1877 nu mai corespundea câtuși de puțin cerințelor din 1916”⁸⁶.

Forța morală a unui comandant a lipsit, și acest lucru a cântărit enorm în mobilizarea unităților în diferite sectoare ale frontului. În momentul declanșării bătăliei de la Turtucaia, din sectorul Turc-Șmil, comandantul cetății, Sebastian Theodorescu, se afla la un club de societate din București unde exclama cu emfază că Turtucaia „c’est notre Verdun”⁸⁷.

Incompetența și lipsa de moralitate a unor comandanți atingea grav moralul armatei care își pierde încrederea în „izbânda și în comandantul ei”. Ordinele, pregătirile și mișcările de trupe făcute sub presiunea momentului provocau nedumeriri și învâlmășeală, inconsistență în pregătirea atacurilor, panică, iar „panica e semnalul premergător al înfrângerii”⁸⁸.

Acesta a fost sumarul complet în cruda lui realitate care a condus la dezastrul de la Turtucaia, a deschis marea tragedie națională din 1916-1917. La Turtucaia, o panică ne bună cuprindea trupele din tranșee care își aruncau armele și o luau la fugă peste Dunăre. Printre șirurile de fugari se afla și un automobil care îl transporta pe generalul Teodorescu „care-și părăsise armata și cetatea”⁸⁹.

Armata română avea nevoie de ofițeri superiori, de comandanți de prestigiu, capabili și cu mare experiență potrivit cu „necesitățile unei astfel de eforturi”⁹⁰. Comandantul „reușitei campanii din 1913”, generalul Averescu, arăta N. Iorga, „nu căpătase o situație potrivită cu meritele sale dovedite, cu calitățile sale de rece stăpânitor de oameni cu privire metalică în figura descarnată”⁹¹.

Marele istoric a sesizat că războiul pentru reîntregirea națională nu începuse în

⁸⁴ C. Kirilescu, **op.cit.**, p. 218.

⁸⁵ N. Iorga, **op.cit.**, p. 211.

⁸⁶ **Ibidem**, p. 216-217.

⁸⁷ C. Kirilescu, **op.cit.**, p. 323.

⁸⁸ **Ibidem**, p. 334.

⁸⁹ La ora 12, un automobil mare trecea în goană printre șirurile fugarilor îndreptându-se spre malul Dunării. În interior se afla comandantul Turtucaiei, generalul Teodorescu, care își părăsise cetatea și armata. Un locotenent de marină îl îmbarcă la bordul vedetei nr. 7 „Locotenent Călinescu”. În acel moment, „un vifor de blestem se ridica din turma soldaților fugari. Comandantul și-a salvat trupul; el poate acum să privească de pe malul românesc sfârșitul tragic al cetății și armata părăsită în voia soartei, lipsită de conducător”. **Ibidem**, p. 334-335.

⁹⁰ N. Iorga, **op.cit.**, p. 212.

⁹¹ **Ibidem**, p. 217.

mijlocul unui entuziasm popular care nu era în firea poporului român trecut prin atâtea încercări de-a lungul istoriei sale, ci „într-o atmosferă de senină acceptare a jertfei ce se prevedea lungă și grea”.⁹² Războiul nu „era pregătit pentru toate suflurile”.⁹³ El constata lipsa mijloacelor tehnice de ducere a războiului modern prin care „în acele timpuri noi se putea câștiga biruința”. Aceste lipsuri vor fi plătite cu „multe vieți omenești care ar fi putut fi cruțate”.⁹⁴

Atent la tot ce putea întârzia sau amâna înfăptuirea marelui nostru ideal național, unirea tuturor teritoriilor românești cu țara, N. Iorga a atras atenția asupra întăririi forței combative a armatei prin acumulări pe plan logistic cât și uman. El aducea la cunoștința factorilor responsabili ai țării, încă din 1913, despre slaba dotare tehnică a armatei: o aviație insuficientă „de nici un folos, aproape inexistentă”, „artileria noastră dată din vechi timpuri” și inferioară celei bulgărești, precum și slaba pregătire a multor ofițeri.⁹⁵ Constatările savantului privind insuficienta dotare tehnică a trupelor erau recunoscute de T. Maiorescu, șeful guvernului conservator în perioada 1912-1913, „fără însă a încerca o îndreptare”.⁹⁶ În privința generalilor indezirabili, ministrul conservator îi răspundea liderului naționalist democrat că „de vor fi inutilizabili, se vor înlocui”, fără însă să conștientizeze că „înlocuind răul ce s-a produs, nu se mai poate drege”.⁹⁷

Un loc important în analiza marelui patriot l-a ocupat operațiunile militare ale armatei române peste Carpați. Au fost eliberate orașele Brașov, Toplița, Sibiu, Miercurea-Ciuc ș.a.⁹⁸ Însă, în urma atacului declanșat de forțele germano-bulgare dinspre sud are loc pierderea pozițiilor de la Turtucaia, ofensiva din Transilvania a fost oprită, o parte din trupe a fost transferată pe frontul de sud, unde a fost declanșată operațiunea de la Flămânda.⁹⁹ Operațiunea Flămânda, „o acțiune militară îndrăznească și bine concepută”¹⁰⁰ de generalul Alexandru Averescu, care trebuia să aibă ca rezultat încercuirea forțelor inamice de la sudul Dobrogei. Operațiunea nu a putut fi desăvârșită deoarece forțele mult sporite ale inamicului au declanșat o puternică ofensivă, fapt ce a dus la înfrângerea rezistenței românești din sudul Transilvaniei și trecătorile Carpaților.¹⁰¹

Succesele rapide ale armatei române la începutul campaniei peste Carpați obținute „asupra unor trupe ungurești de ultimă calitate” și fără „întăriturile germano-austriece” au întreținut „cea mai înșelătoare încredere că greul a fost biruit”, că ea va

⁹² Idem, *Istoria românilor*, vol. X, p. 362-364.

⁹³ *Ibidem*.

⁹⁴ *Ibidem*.

⁹⁵ Idem, *Supt trei regi*, p. 212.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 214.

⁹⁷ *Ibidem*.

⁹⁸ Gh. Platon, *op.cit.*, p. 468-469; C. Kirilescu, *op.cit.*, p. 391-396.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 366-369.

¹⁰⁰ *Ibidem*.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 391-405.

rezista pe Mureș „ca pe malul unei noi Marne”¹⁰². În acele momente de derută în rândurile armatei române, generalul Alexandru Averescu era chemat în Carpați unde o lună și jumătate a apărat „granița carpatică” și a încercat „a reface trupele încolțite și crâmpoșite și în mare parte demoralizate”¹⁰³. Superioritatea inamicului pe toate planurile îl determina pe Averescu să ordone retragerea aliniamntului de apărare de la sudul Carpaților.

N. Iorga sublinia că „numai simțului de ordine, puteri de a impune disciplina a generalului Averescu i se datorește că descinderea de pe înălțimi a micilor pachete de oaste nu s-a făcut în dezordine”¹⁰⁴. Retragerea ordonată a oamenilor și o tehnică de luptă sub comanda atentă a generalului a făcut „că din aceste pâraie răzlețe s-a putut face din nou o armată capabilă nu numai de retragere rânduită către Moldova dar și de o mare bătălie în câmp deschis”¹⁰⁵.

Însoțindu-l pe generalul Tănăsescu într-o inspecție pe care acesta o făcea trupelor române ce luptau pe linia Carpaților, prin pasul Bratocea, N. Iorga constata cea „admirabilă dezordine”¹⁰⁶ inadmisibilă la „o armată pătrunsă în țara dușmanului”¹⁰⁷. Forțele române se deplasau „în grupe mici ca la o excursie”, „podurile și depozitele de hrană nu erau păzite”, încât „nimic nu dăduse impresia acelui instrument de o preziune perfectă sub conducerea veghetoare a unor oameni tăcuți și siguri, de un sever simț de răspundere”¹⁰⁸.

Formele de manifestare ale armatei române chemate să contribuie la înfăptuirea marelui nostru ideal național erau, aprecia liderul naționalist democrat, rezultatul unei „ticăloase închipuiri” că nu va fi nimic, că războiul „e pe sfârșite” și că „o politică dibace a știut să ne cruțe grozavele suferințe”¹⁰⁹. Propaganda triumfalistă a avut darul de a potoli elanul de luptă a unei trupe cu prea mulți rezerviști a căror instrucție „nu mai fusese îmborsătată”, care „nu umbraseră niciodată cu puștile pentru o tragere scurtă”. Din rândul rezerviștilor proveneau unii ofițeri ce comandau diferitele subunități ale armatei și care, deși cu bune intenții, „nu știau nici cum să se învârtă, intelectuali cu câteva luni de veche preparație din care nu se putea face aproape nimic”¹¹⁰.

Generalul Al. Averescu, mâhnit de începutul dezastruos al războiului afirma: „Sunt convins că aceste nenorociri ar fi putut fi evitate. Fără să fi făcut un război

¹⁰² N. Iorga, *Supt trei regi*, p. 231-232.

¹⁰³ *Ibidem*, p. 226; Idem, *Istoria românilor*, vol. X, p. 371-375.

¹⁰⁴ Idem, *Supt trei regi*, p. 231.

¹⁰⁵ *Ibidem*.

¹⁰⁶ Afirmția a fost făcută de generalul francez Berthelot, șeful misiunii militare franceze, trimis în România pentru reorganizarea armatei acesteia. Acesta constata, după primele inspecții făcute armatei române, nu numai slaba dotare cu tehnică de luptă dar și o „admirabilă dezorganizare”. *Ibidem*, p. 232.

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 212.

¹⁰⁸ *Ibidem*.

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 216.

¹¹⁰ *Ibidem*.

strălucit, din cauza nepregătirii noastre, totuși am fi putut face unul onorabil”¹¹¹.

Modesta pregătire dinaintea războiului făcuse ca forțele principale ale armatei române să fie împinse numai de patrulă inamice, iar încercarea generalului Berthelot de a face pe Argeș „o nouă Marnă” s-a transformat într-o mare iluzie.¹¹²

Comandamentul armatei române a încercat o ultimă rezistență pentru salvarea Bucureștiului. Linia de apărare pentru salvarea capitalei a fost stabilită de-a lungul liniei Argeșului, în zona cuprinsă între Argeș și Neajlov. Rezistența înverșunată a trupelor române a fost zădărnicită de forțele armate ale inamicului, germane, austro-ungare, bulgare și turcești, iar planurile de luptă ale diviziei a VIII-a au fost capturate de generalul german Krafft care le va preda comandantului Armatei a IX-a condusă de mareșalul Falkenhayn¹¹³.

Considerațiile marelui istoric cu privire la înzestrarea, pregătirea armatei precum și situația de pe cele două fronturi dovedeau o profundă cunoaștere a contextului militar în care se afla România. Profesiunea de istoric, participarea la campania militară din cel de-al doilea război balcanic, i-au dat posibilitatea să facă comparații și aprecieri pertinente cu privire la evoluția pregătirii și a înzestrării armatei române¹¹⁴. Conștient de complexitatea și durata războiului, el milita pentru o implicare mai puternică a factorilor politici responsabili în pregătirea minuțioasă a forțelor noastre armate.

Războiul pentru reîntregirea națională era dificil, atât prin lungimea frontului de aproximativ 1.200 km, cât și prin faptul că el era un război de mișcare care impunea în permanență o atentă dispersare de forțe dintr-o parte în alta. Pentru realizarea acestei complexe operațiuni militare se impunea o perfectă sincronizare între factorul militar, factorul politic și societate. Dezechilibrul manifestat încă de la începutul ostilităților pe cele două fronturi de luptă s-a încercat a se suplini prin voința și jertfa ostașilor, dar „baioneta poate face altceva decât să apere onoarea unei armate învinse”¹¹⁵. La producerea dezastrului, sesiza N. Iorga, contribuise nu numai armamentul necorespunzător și „informațiile copilărești, superficiale”, ci și starea de spirit a populației¹¹⁶. Atitudinea oficialităților statului, a factorilor responsabili de la toate nivelele au avut darul „să răcească și să dezguste spontanele porniri ale

¹¹¹ Idem, **Istoria românilor**, vol. X, p. 375.

¹¹² **Idem**; C. Kirițescu, **op.cit.**, p. 487-502.

¹¹³ La Rătești, pe Argeș, la sud de Leordeni, un automobil al diviziei a VIII-a care a luptat pe acest front a fost capturat, la 1 decembrie 1916, de un regiment bavarez. În automobil se aflau doi ofițeri de stat major al diviziei, căpitanii Epure și Barcan, iar în caseta de fier a automobilului inamicul a descoperit toată corespondența diviziei și toate ordinele de operațiuni date de comandamentele superioare ce trebuiau distribuite unităților diviziei. C. Kirițescu, **op.cit.**, p. 504; N. Iorga, **Istoria românilor**, vol. X, p. 376.

¹¹⁴ Vezi pe larg Gheorghe Știrbăț, **Nicolae Iorga și Marea Unire (I)** în *Carpica*, nr. XXXV/2006, p. 222-246.

¹¹⁵ N. Iorga, **op.cit.**, p. 218.

¹¹⁶ Idem, **Istoria românilor**, vol. X, p. 377.

inimii”¹¹⁷.

În concepția marelui istoric, respectiva stare de lucruri era rezultatul deceniilor anterioare de insuficientă activitate pentru interesul public, „în care cei de sus, nesimțitori în fața rușinii naționale fuseseră corupți de o politică de ascensiune ușoară, de situații luate cu asalt fără merit și fără muncă”, iar cei de jos „fuseseră lăsați în cel mai adânc întuneric”¹¹⁸.

Înfrângerile au provocat panică în rândurile populației „care pierduse capul cu desăvârșire, căutând zadarnic să interpreteze laconismul unor comunicate capabile de a zăpăci și mințile cele mai zăpăcite”¹¹⁹ întocmite de I.G. Duca.

N. Iorga analizează cu atenție și obiectivitate științifică atitudinea populației Bucureștiului și a întregii zone intrată sub ocupația Puterilor Centrale. Aceasta oferea istoricului ocazia să formuleze concluzii asupra gradului de maturizare a societății civile, a mentalităților colective și a atitudinii autorităților. Pe străzile din capitală și din jurul acesteia „tot ce firescul poate da ca îmbrăcăminte și ca vehicule se îngrămădea într-un haos de babilonie și într-o strălucire de Gomora”¹²⁰. Era spectacolul oferit de protipendada Bucureștiului care se retrăgea în colțul de țară liberă lăsând în urmă „acele milioane pe care natura le-a sortit ca să sprijine greul vieții pentru alții”¹²¹. Reprezentantul acestor „milioane”, Ion, „va păzi casa de nemți și va tâmozi cu dâșii [...] căci are spinare bună și nu moare ghiorlanul cu una cu două”, până când „orele de triumf vor fi gata (și) el se va înfățișa când putem face, conform programului, intrarea triumfală în costumul lui Mihai Viteazul”¹²².

Tabloul oferit de retragerea claselor suprapuse din fața ocupantului îl determina pe N. Iorga să afirme că „pe scena vanităților care s-au retras treptat, o comedie veche și tristă cu depărtate origini fanariote continuă”¹²³. În contrast cu opulența protipendadei bucureștene, „pe strada care nu iubește copii și mame”, se strecurau „bieții flăcăi chemați la recrutare din ținuturile ocupate cu fețele lor galbene ca ceara”, petrecuți de „reci căutături de năcaz zăcut ce se prind în ochii acelor femei sărace care au rămas fără sprijin în colțul lor întroienit de mahala”¹²⁴. Și totuși, această populație lăsată în voia sortii de cei care „nu au putut învăța încă să poarte uniforma griiei și trudei”, care „petrecea zile de îndoială și nopți de spaimă cu felinarele înzăbrănite și ferestrele învelite în hârtie albastră s-a arătat mult superioară acelor care trebuiau s-o îndrume și s-o susție”¹²⁵. Țăranii îmbrăcați în uniforma militară care alcătuia grosul armatei române nu și-au pierdut în totalitate speranțele.

¹¹⁷ Idem, **Supt trei regi**, p. 211.

¹¹⁸ Idem, **Istoria românilor**, vol. X, p. 377.

¹¹⁹ N. Iorga, **O viață de om**, vol. III, p. 128.

¹²⁰ Idem, **Pagini alese**, vol. II, București, Editura pentru Literatură, 1965, p. 376-377.

¹²¹ **Ibidem**.

¹²² **Ibidem**.

¹²³ **Ibidem**, p. 365.

¹²⁴ **Ibidem**, p. 388-389.

¹²⁵ N. Iorga, **O viață de om**, vol. III, p. 128.

Pentru efortul lor pe altarul patriei, „căutau doar în ochii fiecăruia din cei pentru care s-au jertfit o smerită privire de caritate creștină și de frățască recunoștință”¹²⁶.

Înfrângerile din primele luni ale războiului anulau planurile tactice ale armatei române. Ele au afectat totodată și moralul autorităților statului, de la guvern la rege, de parcă „toată siguranța se pierduse în flăcările Turtucaiei”¹²⁷. Primul-ministru Ion I.C. Brătianu, care în acele momente trebuia să coordoneze întreaga strategie de reabilitare a situației, își „pierduse orice siguranță interioară”, „era acum total invizibil”¹²⁸, ceea ce l-a determinat pe N. Iorga să afirme că „niciodată n-am văzut o mai prăpăstioasă cădere de la siguranța supremă la paralizia absolută”¹²⁹. Această scădere a moralului, deși de scurtă durată, când a rămas „continuu închis în casa retragerii sale”¹³⁰ (de la Iași), i-a adus numeroase critici nu numai din partea opoziției, ci chiar și în „propriul partid se ridicau glasuri care făceau dintr-însul marele vinovat care, calculând greșit, adusese pieirea armatei și prăpădul țării”¹³¹.

În primele momente ale dezastrului nostru național, regele, „simbolul viu al națiunii”, „neîncurajat și sprijinit numai de sufletul de oțel al reginei Maria, nezguduită în convingerile ei”¹³², total descumpănit, „însuși apărea numai din fuga automobilului, fără să știe nimeni ce vrea, ce face, ce mai înseamnă”¹³³.

N. Iorga, mâhnit de începutul nefavorabil al războiului, nu și-a pierdut speranța în victoria cauzei noastre naționale deoarece „în acest neam sunt nesfârșite rezerve de energie trecute din generație în generație care apar numai în acele ceasuri grozave”¹³⁴.

Savantul considera că „energia unei societăți e o manifestare de voință”¹³⁵. Societatea reprezintă „un popor sau o tovărășie de popoare”. De aici ideea că „orice se întâmplă într-o societate omenească vine din starea ei de spirit, din fondul cum este alcătuirea ei sufletească în acel moment”. Istoricul susținea că societatea era „ceva sufletește permanent care-i dă caracterul, care-i stabilește valoarea, care-i face mândria sau o îndreaptă spre pieire”. Acest „ceva sufletește” alcătuiește, în concepția lui N. Iorga, „fondul” acelei societăți care „nu poate fi biruit” pentru că el „e zestrea, el e dorul, el e nenorocirea, el e osânda”¹³⁶. Furtunile istoriei îl pot „acoperi pe moment, înșela, înspăimânta, însă el revine și domină tot ce a agonisit societatea”. Marile virtuți acumulate în decursul milenarei ei existențe sunt: măsura, armonia, stăpânirea de sine, respectul pentru sine și pentru alții. Peste acest fond „se aștern stări

¹²⁶ Idem, **Pagini alese**, p. 391-392.

¹²⁷ Idem, **O viață de om**, vol. III, p. 126.

¹²⁸ Idem, **Istoria românilor**, vol. X, p. 377.

¹²⁹ Idem, **Supt trei regi**, p. 229.

¹³⁰ Idem, **Istoria românilor**, vol. X, p. 381.

¹³¹ Idem, **Supt trei regi**, p. 229.

¹³² Idem, **Istoria românilor**, vol. X, p. 378.

¹³³ Idem, **O viață de om**, vol. III, p. 127.

¹³⁴ **Ibidem**, p. 146.

¹³⁵ Idem, **Sfaturi pe întuneric**, București, Editura Militară, 1976, p. 108.

¹³⁶ **Ibidem**, p. 107.

de spirit trecătoare”¹³⁷.

N. Iorga milita, în acele momente dramatice pentru destinul neamului românesc, pentru întărirea solidarității interne. Majoritatea membrilor Partidului Naționalist Democrat, sub directa sa îndrumare, sprijinea politica guvernului liberal și lua atitudine împotriva acelor care încercau să arunce cauzele primelor eșecuri militare asupra primului-ministru Ionel Brătianu. În viziunea istoricului și omului politic, înfrângerile din primele luni ale războiului erau rezultatul perioadei anterioare în care partidele care se perindaseră la guvernare se pierduseră în nesfârșite dispute politicianiste cu o opoziție mai puțin constructivă, ignorând obiectivele de perspectivă ale societății românești.

Analizând activitatea diplomației în perioada intrării României în război, el constata că și aici promovarea în funcții nu se realizase după criterii de competență și devotament pentru slujirea intereselor românești pe plan internațional. Alcătuită din „boieri tineri și bătrâni care țineau mai mult să trăiască în străinătate decât să lucreze în adevăr [...] nu părea că pusese la cale tot ce era necesar”¹³⁸ guvernului pentru adoptarea soluțiilor impuse de imperativul momentului. Cunoscând aceste limite ale personalului diplomatic românesc, primul-ministru I.I.C. Brătianu a făcut și a condus efectiv diplomația României în acea perioadă. Tratatul purtat cu Antanta s-a desfășurat în mare secret, ministrul de Externe, Emanoil Porumbaru a fost informat despre convențiile militare și politice cu Tripla Înțelegere după încheierea acestora.

De la tribuna Camerei Deputaților, în paginile ziarului său *Neamul Românesc*, la diferite reuniuni politice sau științifice, conducătorul naționalist democrat adresa un apel la unitate: „Nu trebuie să ne descurajăm când avem un asemenea popor [...] dacă voțiți izbândă încă [...] sunteți condamnați toți să voțiți. Toți solidari căci nu vă este permis să vă luptați între d-voastră, să vă subminați între dumneavoastră. Trebuie să înlocuiți printr-o muncă înșutită toată neglijarea intereselor diplomatice, militare și morale ale acestei națiuni”¹³⁹. Apelul la unitate al tuturor forțelor politice pe platforma comună a interesului național a fost însoțit de ideea ca numirea într-o funcție ministerială să se facă pe criterii de competență și abilitate. Altfel, întârea savantul, se crea situația „ca ministrul să ajungă în mâinile unui șef atât de compromis printr-o acțiune ce seamănă cu absolută inconștiență”¹⁴⁰.

N. Iorga a lăsat pentru viitorime portretul unor oameni politici și militari care și-au legat destinul de cele ale națiunii în anii războiului. Prin aceasta, precum I.G. Duca, a manifestat „ușurința de a se desprinde în chiar firul acțiunii de prezent și a se transforma în memorialist”¹⁴¹. A reușit, mai presus de măiestria artistică, „să integreze omul în structurile timpului și de a-l privi și înțelege ca pe un individ social,

¹³⁷ **Ibidem.**

¹³⁸ Idem, **Supt trei regi**, p. 214.

¹³⁹ Idem, **Discursuri parlamentare**, vol. I, partea a II-a, 1939-1940, p. 342.

¹⁴⁰ Idem, **O viață de om**, vol. III, p. 128.

¹⁴¹ Valeriu Râpeanu, **Cultură și istorie**, vol. III, București, Cartea Românească, 1985, p. 239.

legat de vremea sa, de viața unei țări pe care a slujit-o sau, deopotrivă, a deservit-o, de clasa căreia a aparținut, de atmosfera morală care l-a format, împotriva căreia a luptat sau căreia i s-a conformat”¹⁴².

Printre actorii vieții politice ai perioadei de care ne ocupăm, care s-au bucurat de o atenție specială din partea marelui patriot, a fost ministrul de Război, Vintilă Brătianu. Acesta a fost descris ca un „excelent administrator, perfect contabil, om de muncă fără preget dar complet lipsit de acel fluid care este necesar la un conducător în mijlocul acestor nenorociri așa de mari și pe neașteptate și pe lângă acestea neavând nici o competență în conducerea tehnică a războiului”¹⁴³.

Căderea Predealului, retragerea în dezordine a soldaților și pribegilor români din Ardeal însoțiți de cirezile lor de vite demonstra că armata română nu mai rezista pe linia Carpaților. În acele momente grele, Vintilă Brătianu fusese și el cuprins „de acel marasm al paraliziei generale”¹⁴⁴, negăsind nici o soluție de îndreptare a situației, însă „nu de la temperamentul lui potolit și migălos se putea căpăta o însuflețire”¹⁴⁵.

Alexandru Averescu era unul din acele „nesfârșite rezerve de energie” care făceau ca „steagul României să fie din nou apărât”¹⁴⁶. Liderul naționalist democrat a manifestat o admirație constantă față de generalul Alexandru Averescu care, până a intra în politică, „îndemnat de cei care aveau nevoie de marele lui prestigiu”, fusese exemplul viu a ceea „ce poate face siguranța rece, calculul netulburat, metoda fără greș”¹⁴⁷. Admirat și detestat în același timp de unii membri ai familiei regale, în special de regina Maria, în momentul crucial pentru destinul neamului românesc, Alexandru Averescu nu a fost văzut „în Iașul unde fierbeau intrigele și cloceau planurile”¹⁴⁸. Împreună cu generalul C. Prezan a asigurat conducerea operativă, pregătirea tactică și logistică în iarna anului 1916 încât „nici o uneltire politică nu s-a putut strecura în acele hotărâtoare săptămâni și de altfel nici în lungile luni care au urmat în cartierul general pe care tot mai mult l-a înconjurat spiritul public și care a ajuns inima României întregite”¹⁴⁹.

În iarna anului 1916-1917, iarna refacerii militare și morale, Franța trimitea, e drept, „prea târziu”, un grup de ofițeri, condus de generalul H. Berthelot, care „știau ce înseamnă războiul [...] teribilul război modern”. Acesta, cu „jovialitatea lui de voios burghez francez”, venea cu bogata experiență militară, amplificată în primii doi ani ai războiului și era „netulburat nici în cele mai grele clipe”. Prin profesionalism și „seriozitate cumpănitoare”, el a exercitat o influență benefică asupra moralului armatei și al societății demonstrându-ne că „este încă puțință de revanșă și de

¹⁴² *Ibidem*, p. 235.

¹⁴³ Idem, *O viață de om*, vol. III, p. 128.

¹⁴⁴ Idem, *Supt trei regi*, p. 232.

¹⁴⁵ Idem, *Istoria românilor*, vol. X, p. 377.

¹⁴⁶ Idem, *O viață de om*, vol. III, p. 128.

¹⁴⁷ *Ibidem*, p. 146.

¹⁴⁸ *Ibidem*.

¹⁴⁹ *Ibidem*, p. 147.

glorie”¹⁵⁰.

Prin descrierea și integrarea personalităților politice ale țării în structurile timpului, Iorga realiza, pentru generațiile viitoare, portretul celor care au lucrat ca oameni ai țării, a căror trudă „unită cu slujirea țării dădea valoare unei vieți”¹⁵¹. Idealul uman al marelui savant a stat „sub semnul valorii morale înțeleasă ca expresie a datoriei pe care individul o are față de popor și societate”¹⁵².

Analiza unora dintre marile personalități ale perioadei, realizată cu toată sobrietatea științifică, îl determina pe George Călineanu să afirme că „N. Iorga trăiește azi dar vede ochiul de mâine, ceea ce îl aruncă peste timp într-o răceală observatoare de mare calitate artistică”¹⁵³.

Situația grea prin care trecea țara, în toamna și iarna anilor 1916-1917, au generat o nouă și puternică campanie de critici la adresa guvernului. N. Iorga s-a menținut pe linia sprijinirii politicii acestuia. El demonstra tuturor contestatarilor că în acele momente nu puteau exista decât două feluri de opoziție: „opoziția meschină care căuta ca guvernul să comită greșeli spre a se folosi de dănele și opoziția loială și patriotică care nu dorește nimic mai mult decât ca fiecare să-și facă datoria”¹⁵⁴.

Marele patriot, adept al confruntării ideilor dintre putere și opoziție, dorea însă o opoziție constructivă care să nu altereze solidaritatea forțelor politice asigurând reușita în războiul de reîntregire națională. N. Iorga atrăgea atenția opiniei publice, tuturor factorilor responsabili din țară, că războiul era „un lucru mare, mare și greu, cel mai mare și cel mai greu lucru ce se poate închipui pentru o societate omenească întreagă”. Această „cercare adâncă” era pentru națiunea română „examenul integral care atrage după sine pedeapsa umilinței și a decăderii”¹⁵⁵.

Recurgând la metodele de observație și analiză specifice istoricului, N. Iorga aprecia că situația disperată în care se găsea țara în toamna anului 1916 nu era numai rezultatul activității executivului liberal, ci al întregii perioade anterioare: „Nu voi aduce nici o învinuire, susținea liderul naționalist democrat, pentru că în părerea mea nu este vorba de greșeli mici, individuale sau aparținând unor grupuri pentru condamnate” ci era „drumul greșit al unui întreg regim care se isprăvește [...] și pe care îl vedem zdrobit sub aspra lovitură a unei fatalități ce vine asupra-ne”¹⁵⁶. Iorga

¹⁵⁰ **Ibidem.**

¹⁵¹ Valeriu Râpeanu, **op.cit.**, p. 118.

¹⁵² **Ibidem**, p. 121.

¹⁵³ Apud Valeriu Râpeanu, **Cultură și istorie**, vol. III, București, Cartea Românească, 1981, p. 239.

¹⁵⁴ N. Iorga, **Discursuri parlamentare**, p. 68. În pofida eforturilor de a scoate România din război prin concentrarea întregului efort pe frontul românesc, după aprecierea lui Ludendorff, „armata română, deși bătută n-a putut fi decimată”. **România în Primul Război Mondial**, p. 226. Situația grea prin care trecea țara generează noi critici la adresa guvernului liberal. Celor care criticau guvernul pentru lipsa de garanții din partea Aliților, primul-ministru I.I.C. Brătianu le răspundea: „Noi am făcut ca omul care se duce cu ceul la bancă și o găsește închisă”. **Ibidem**.

¹⁵⁵ **Ibidem**, p. 70.

¹⁵⁶ **Ibidem**, p. 348.

sublinia că în respectivul moment se impunea unirea tuturor forțelor politice pentru realizarea idealului nostru național deoarece „nu am intrat în acest război cu pretențiunea de a dovedi sub raport militar mai multă forță decât alții”, ci cu hotărârea de „a căpăta dreptul nostru întreg”¹⁵⁷.

În concepția marelui istoric, viitoarea Românie, clădită în granițele ei firești, visată și gândită de toate generațiile, va avea o organizare politică modernă în care „noul regim va înlătura hotărât toate răutățile și toate păcatele trecutului”¹⁵⁸.

Ocupația militară a Munteniei, Dobrogei și a sudului Moldovei de către Puterile Centrale în 1916 nu oferea răgazul unei analize lucide, critice a „vechiului regim”. Dar, concluziona savantul, întrucât după acest teribil eveniment militar „toate regimurile se isprăvesc” și cel al României se găsea „în așteptarea judecății generațiilor viitoare care vor aprecia opera lui”¹⁵⁹.

Moldova devenise „centrul rezistenței românești”, singurul loc de refugiu pentru armata și populația din teritoriul ocupat. Aici, în acest spațiu restrâns, între Jijia, Carpați și Prut s-au stabilit, în afară de armată, și populația, mii de tineri între 16-19 ani, recruții anilor 1917-1920, peste 200.000 de răniți și bolnavi, precum și prizonierii și cetățenii țărilor inamice, în total 1,5 milioane de suflete¹⁶⁰.

Cu toate măsurile inițiale luate de guvern, asprimea iernii, lipsa alimentelor, insuficiența medicamentelor și lipsurile sistemului sanitar provocau populației „suferințe incomensurabile”, conducând la un „greu tribut de victime”. În Iași mureau zilnic între 400-500 de oameni, fapt ce determina ca presa vremii să consemneze că „tifosul exantematic ne-a costat mai mult decât zece bătălii”¹⁶¹.

La Iași își relua activitatea Parlamentul, care își închisese sesiunea de primăvară în luna aprilie 1916. Deschiderea sesiunii parlamentare „așa de mult întârziată”¹⁶² era, după cum afirma N. Iorga, „nu numai o puțință de lămurire a îndoielilor”, un „îndemn pentru miniștrii descurajați și dezorientați”, ci și „un mijloc de a ține vie o conștiință publică prea mult înăbușită”¹⁶³. La 11 decembrie 1916 se constituia un guvern de uniune națională, prin cooptarea în guvernul condus de I.I.C.

¹⁵⁷ *Ibidem*, p. 351.

¹⁵⁸ *Ibidem*, p. 348.

¹⁵⁹ *Ibidem*.

¹⁶⁰ **România în Primul Război Mondial**, p. 226; C. Kirițescu, *op.cit.*, vol. II, **1916-1919**, p. 6-7. I.G. Duca, ministru în guvernul Brătianu, arăta că în vremea ocupației străzile Iașului erau ocupate de refugiați care așteptau ultimele știri, le denaturau, transformând Iașul „într-o mare agora, într-o agora din vremea decadentei”. În acele vremuri triste, sublinia omul politic liberal, alături de „Iașul românesc” erau și „Iașul rusesc”, unde de dimineața până seara treceau trupe rusești splendid echipate urmate de căruțe trase de cai de o rară frumusețe, trupe care „curgeau neîntrerupt și cu pas molatic și cadențat spre front, o impresionantă evocațiune a stepei cu măreția ei infinită și sinistră”. I.G. Duca, **Memorii**, vol. III, **Războiul, partea I (1916-1917)**, București, Editura Machiavelli, 1994, 112-113.

¹⁶¹ Gh. Platon, *op.cit.*, p. 471; C. Kirițescu, *op.cit.*, p. 10-12; I.G. Duca, *op.cit.*, vol. III, partea a II-a, p. 160-161.

¹⁶² N. Iorga, **O viață de om**, vol. III, p. 147.

¹⁶³ *Ibidem*, p. 148.

Brătianu a conservatorilor democrați Take Ionescu, ca ministru fără portofoliu, Barbu Delavrancea și N. Titulescu¹⁶⁴.

Parlamentul de la Iași a sesizat sensul remanierii guvernamentale din 11 decembrie 1916. Cooptarea conservatorilor democrați în noul guvern remaniat al lui Ionel Brătianu, „adversari pe care și-i știa ireductibili”, avea rolul de „a-i imobiliza, refuzându-le orice rol serios căci toate mijloacele de informare și acțiune erau în mâinile lui”¹⁶⁵. Prin această manevră, Brătianu își transforma adversarii politici în parteneri de guvernare, instaurând o perioadă de stabilitate și liniște necesară pentru găsirea soluțiilor de depășire a momentului greu prin care trecea țara.

Remanierarea guvernamentală și crearea guvernului de uniune națională era și dorința regelui Ferdinand I, care „nu voia în asemenea momente obișnuitele clănțăneli de partid”¹⁶⁶, ci stabilitate politică.

În vederea alcătuirii noului guvern de unitate națională, pe care îl dorea „solid și definitiv asigurat”, Brătianu făcea apel și la N. Iorga. Marele istoric considera includerea sa în noua echipă guvernamentală o conlucrare „în vitrină, ca om popular”¹⁶⁷ ce făcea parte din strategia combinațiilor politice de moment. Însă acestea erau incompatibile cu conștiința morală și concepția sa politică, fapt ce l-a determinat să refuze, afirmând că „nu mă pot asocia la răspândirea unei politici contra căreia luptasem de atâția ani de zile”¹⁶⁸.

În mesajul adresat Parlamentului de către regele Ferdinand erau incluse problemele fundamentale ale țării care își așteptau rezolvarea în perioada următoare. La începutul mesajului se preciza că războiul „care sângerează de doi ani” învedera că Austro-Ungaria nu mai poate dăinui și nu mai reprezenta un factor de echilibru în Europa. România se considerase astfel datoare să intervină alături de Puterile Antantei, „prin victoria căroră se va așeza viața europeană prin principiul naționalităților” și pentru care urma să lupte pentru obținerea ei. De asemenea, mesajul îndemna pe toți factorii responsabili ai țării, întreaga populație „să înconjurăm cu dragoste și atenție pe soldații noștri care apără pământul strămoșesc încălcat de dușmani”. Soldatului de rând, țaranului îmbrăcat în uniformă militară, i se transmitea că „luptând pentru unitatea națională, el lupta totodată pentru dezrobirea lui politică și economică. Vitejia sa îi dă drepturi și mai mari asupra pământului pe care-l apără și ne impune mai mult decât oricând datoria ca la sfârșitul războiului să

¹⁶⁴ I.G. Duca, **op.cit.**, vol. III, partea I, p. 118; Gh. Platon, **op.cit.**, Florin Constantiniu, **O istorie sinceră a poporului român**, București, Editura Univers Enciclopedic, 2002, p. 264.

¹⁶⁵ N. Iorga, **op.cit.**, p. 160.

¹⁶⁶ **Ibidem**, p. 161.

¹⁶⁷ **Ibidem**.

¹⁶⁸ **Ibidem**, p. 162. Referindu-se la N. Iorga, în acele momente grele pentru destinul neamului românesc, I.G. Duca relatează că era „într-o stare de spirit excelentă, biciuia pe cei care în asemenea momente se țineau de intrigi meschine”. De asemenea, se ocupa foarte serios de *Neamul Românesc* și era plin de încredere în viitor. Nici preocupările științifice și culturale nu erau abandonate. „Scotocea zilnic prin anticarul Kupferman în căutare de cărți rare din bibliotecile boierilor săraci”. I.G. Duca, **op.cit.**, p. 118.

înfăptuim reformele agrare și electorale pe temeiul cărora această Adunare Constituantă a fost aleasă”¹⁶⁹.

Conținutul mesajului regal a contribuit la ridicarea moralului armatei, de a îmbărbăta și cointeresa pe țăranul îmbrăcat în uniformă militară. Reformele agrară și electorală anunțate din nou prin mesajul Tronului era promisiunea firească că prin vitejia lor se vor întoarce într-o Românie nouă, diferită de aceea pe care o lăsaseră la începutul războiului care le va satisface nu numai interesele economice dar și pe cele politice. Astfel, această „generație a tranșeelor” va constitui un factor activ în viața politică a României postbelice.

În Camera Deputaților, care își ținea ședințele în sala Teatrului Național din Iași, discuțiile au avut caracterul reclamat de însemnătatea momentului¹⁷⁰. Au fost rostite trei importante discursuri de către A.C. Cuza, N. Iorga și I.C. Brătianu. Cel al lui A.C. Cuza a fost unul „de incriminări și reîncriminări, de meschinării [...] de înțepături la adresa evreilor”. A.C. Cuza nu făcea nici o referire la situația din momentul greu al războiului, nu venea cu nici o propunere de luat în seamă pentru ieșirea din criză. „Nici o înțelegere a ceasului istoric pe care îl trăim”¹⁷¹.

Marele istoric, deputat de Iași, „cu capul aplecat pe spate, cu barba-i fluturând” se urca la tribuna Camerei la 14 decembrie 1916, de unde va rosti un discurs despre care va afirma mai târziu că i-a dat prilejul „să exprime tot ce de atâta vreme îmi zăcea în inimă și nu-și putea găsi rostirea în scurtele articole de jurnal”¹⁷². Respectiva cuvântare, afirma mai târziu deputatul din Iași, „care mi-a smuls-o toată maiestatea dureroasă a momentului istoric” și care nu avea nimic cu acele „mizerabile artificii retorice”, a îmbrăcat „în acele cuvinte toată ura contra încălțărilor pământului nostru, tot disprețul față de forța brută [...] toată încrederea, sprijinită pe îndelungata cercetare a unui trecut de atâtea secole, că totuși dreptatea elementară a cauzei noastre nu putea fi zdrobită”¹⁷³. Cu o voce „tremurândă de emoție și cu gesturi de iluminat” ce azvârlea peste Adunare „ca un semănător peste ogoare seminte care cucureau, imagini care minunau”¹⁷⁴, cum afirma I.G. Duca, marele istoric își exprima „tot regretul că am ajuns unde eram prin vremea pierdută, certuri interne trecătoare de pe urma cărora am intrat în războiul cel mai plin de primejdii și fără pregătirea națională și fără indispensabila solidaritate morală”.

Discursul lui N. Iorga a fost „un adevărat delir”, toată sala Camerei „plângea în acele clipe” pentru că el reușise „să îndrepteze gândul și simțirea unui neam întreg crunt lovit de soartă”¹⁷⁵. De la tribună, el atrăgea atenția că momentul greu prin care

¹⁶⁹ *Ibidem*, p.122-123. Apud N. Iorga, *Discursuri parlamentare*, p. 68.

¹⁷⁰ I.G. Duca, *op.cit.*, p. 129.

¹⁷¹ *Ibidem*. I.G. Duca caracteriza discursul rostit de A. C. Cuza ca fiind o sumbră „limbuție de orator”, „un spectacol întristător”.

¹⁷² N. Iorga, *O viață de om*, vol. III, p. 148.

¹⁷³ *Ibidem*.

¹⁷⁴ I.G. Duca, *op.cit.*, p. 130; Valeriu Râpeanu, *op.cit.*, p. 235.

¹⁷⁵ *Ibidem*.

trecea țara, „când străinul este pe pământul nostru”, nu îngăduia să aducă nici una „din învinuirile care s-au spus odată”, „fără un singur interes politic, ci numai cu gândul că s-ar putea atrage atențiunea unei societăți întregi asupra noului pericol către care mergem”¹⁷⁶.

Aceste greșeli care ne aduseseră în situația în care ne găseam în toamna anului 1916 nu aparțineau unei persoane, concluziona vorbitorul, sau „unei grupări care să susțină judecata”, ci constituiau „drumul greșit al unui întreg regim care se isprăvește”¹⁷⁷ prin „căința noastră” și „zdrobit sub aspră lovitură a unei fatalități care vine asupra-ne”¹⁷⁸. În concepția deputatului de Iași, „vechiului regim constituțional” îi lipsiseră „două lucruri: libertatea și autoritatea”. Cele două atribute ale statului constituțional, libertatea și autoritatea se intercondiționează fiindcă nu poate exista „o autoritate pe care să nu o recunoască”, să nu o aclame și nu poate exista libertate pe care „să nu o coordoneze, să nu o întrebuințeze spre un scop folositor poporului, spre o singură țință națională autoritatea”¹⁷⁹.

În toate împrejurările, și mai ales în momentele cruciale pentru destinele națiunii, considera istoricul, se impunea „acel îndemn perpetuu către subordonarea libertății la autoritatea legitimă și respectabilă”¹⁸⁰. Slaba intercondiționare dintre libertate și autoritate din timpul „vechiului regim” afectase gradul de coagulare și întărire a solidarității naționale încât, în fața primejdiei am devenit „firul de nisip, în loc să fim granitul pe care să nu-l poată nimic sfărâma fiindcă ne-a lipsit libertatea care dă numai elementele puterii și fiindcă ne-a lipsit și autoritatea care poate să strângă aceste elemente imposibil de sfărâmat”¹⁸¹.

Parlamentarul de Iași, numit pe bună dreptate „dascăl de optimism”¹⁸², era convins că prin solidaritate vom depăși momentele grele prin care trecea națiunea română. De la începutul războiului, el avertiza factorii responsabili că „asupra noastră se va arunca acest val de foc în veșnică mișcare”¹⁸³. Succesul însă urma să fie obținut cu greu „printr-o rezistență tenace”, „prin suferința pe care noi toți o purtăm pentru același motiv pentru apărarea însângărată a fiecărei bucăți de pământ, prin confundarea în aceeași ruină a stăpânilor noștri; numai așa vom putea ajunge frați drepecți pe acest pământ pe care în sfârșit îl vom iubi cu toții”¹⁸⁴. Istoria noastră este un șir nesfârșit de jertfe și suferințe ale generațiilor trecute pentru realizarea idealurilor noastre, pentru că noi astăzi „suntem ceva numai prin suferințele lor și prin toate puterile noastre, nu suntem altceva decât prin jertfa lor strânsă laolaltă și prefăcută în

¹⁷⁶ N. Iorga, **Discursuri parlamentare**, p. 247-248.

¹⁷⁷ **Ibidem**, p. 348.

¹⁷⁸ **Ibidem**.

¹⁷⁹ **Ibidem**, p. 349.

¹⁸⁰ **Ibidem**.

¹⁸¹ **Ibidem**.

¹⁸² Barbu Theodorescu, **op.cit.**, p. 235.

¹⁸³ N. Iorga, **Ce este războiul nostru**, în *Neamul Românesc*, an XI, nr. 58, 21 septembrie 1918.

¹⁸⁴ **Ibidem**.

energie”¹⁸⁵.

Oratorul nu aducea elemente de noutate în cuvântarea sa, ci doar o reafirmare a crezului său politic și național. A insistat ca, mai presus de interesele individuale și de grup, să se ridice solidaritatea națională, „sentimentul de unitate care să îmbrățișeze o societate de la un capăt la altul. Acest sentiment asigură menținerea unui popor, permite afirmarea lui și dă biruință în toate împrejurările”¹⁸⁶.

Războiul de reîntregire națională era un război al întregului popor, iar „armata noastră, în împrejurările de față reprezintă un popor întreg”¹⁸⁷. În împrejurările respective, întărea oratorul, „în afară de cei care se luptă, de cei care îi ajută, fiecare cu tot ce se poate, în afară de cei care îi întovărășesc, fiecare luptă după suferința lor cu adâncă vibrație a ființei lor întregi, în afară de ei toți nu există popor românesc”¹⁸⁸.

Analizând structura socială a armatei, istoricul constata cu ușurință că aceasta era alcătuită în majoritate din fiii satelor, „partea cea mai vrednică de iubire și partea cea mai puțin îndreptățită”¹⁸⁹. Pentru contribuția lor în războiul de reîntregire națională, regele Ferdinand le-a promis prin mesajul său adresat Parlamentului că „țărâtimea română nu va fi străină de pământul pe care sângele celor mai de aproape alor săi fii l-au sfințit din nou prin sacrificiul lor”¹⁹⁰.

N. Iorga sintetiza că reforma agrară era necesară „pentru a ușura destul de greaua vinovăție pe care o avem cu toții”, dar era și recompensa prin care trebuia să întâmpinăm soldații noștri după eliberarea și întregirea teritoriului național, unde trebuia să oferim „nu numai florile culese din acest pământ ci și pământul însuși pe care îl muncesc”¹⁹¹. El era încrezător în dreptatea istoriei care demonstra că „victoria criminalilor are în ea și sancțiunea ei, ori dacă este om, ori dacă este națiune, cea de pe urmă căutătură a jertfei este cea mai crudă osândă a ucigașului”¹⁹².

Sancțiunea ca rezultat al dreptății istorice face ca ocupanții de astăzi să se bucure doar pentru scurt timp de „țara noastră distrusă până la Milcov”, „de pieirea onestei opere de civilizație pe care am implementat-o în Dobrogea”, „de soldații noștri coborâți în pământul pe care îl înconjură astăzi cu toată caldă lui iubire pârintească”, „de steagurile noastre târâte în noroiul cruzimii lor infame”, „de stăpânirea peste rude, frați, prieteni de aproape care sunt smulse pentru o bucată de vreme nu numai de la ajutorul nostru, dar de la însăși cunoașterea

¹⁸⁵ Idem, **Discursuri parlamentare**, p. 354.

¹⁸⁶ Idem, **Sfaturi pe întunerice**, vol. II, p. 5.

¹⁸⁷ Idem, **Discursuri parlamentare**, p. 352.

¹⁸⁸ **Ibidem**.

¹⁸⁹ **Ibidem**.

¹⁹⁰ **Ibidem**.

¹⁹¹ **Ibidem**, p. 352-353.

¹⁹² **Ibidem**.

suferințelor lor”, dar niciodată „nu trebuie să se bucure că au putut scădea câtuși de puțin energia noastră sufletească”¹⁹³.

Istoria noastră cunoaște suficiente exemple de situații în care poporul român a renăscut ca pasărea Phoenix din propria cenușă. Unul dintre domnitorii Moldovei, Gheorghe Ștefan, căruia tot într-un moment greu, pe la 1650, la Oituz, i s-a sugerat să lase țara și să se ducă “sub jug”, a strigat „decât să plec pentru totdeauna de aici mai bine să mă mănânce câinii pământului acestuia”¹⁹⁴. Pornind de la exemplul de demnitate și eroism al voevodului, marele istoric îndemna la rezistența totală până la capăt: „să ne mănânce câinii pământului acestuia mai curând decât să găsim fericirea, liniștea și binele din grația străinului dușman”¹⁹⁵.

Credința neclintită în victoria finală, jertfa în unitate până la sacrificiul suprem al întregii națiuni, încheia marele istoric, ne va da dreptul „în colțul acesta de lume unde ne-am strâns să păstrăm cu scumpătate sămânța de credință, să vedem la rândul nostru dispărând negura stăpânirii străine și vom putea zice ca Petru Rareș, fiul lui Ștefan, că vom fi iarăși ce am fost și mai mult decât atât”¹⁹⁶.

Cuvântarea lui N. Iorga din 14 decembrie 1916 a demonstrat că în acele momente „ale prăbușirii noastre”, el a rămas „dascălul tuturor de optimism”, care a schițat conturul unei societăți noi dar și al „țării de mâine în hotarele ei naționale”¹⁹⁷.

Puterea și opoziția au recunoscut caracterul de unitate¹⁹⁸ al discursului rostit de N. Iorga, care era nu numai o capodoperă a oratoriei, „ci unul din documentele sufletiste cu valoare emblematică ale anilor războiului pentru unitate națională”¹⁹⁹. Take Ionescu, șeful Partidului Conservator Democrat, intrat de curând în guvernul de uniune națională de la Iași, aprecia cuvântarea marelui istoric, considerând-o un „adevărat imn național”²⁰⁰. Regele Ferdinand, emoționat de cuvintele rostite de Iorga în Parlament, „i-a mulțumit cu efuziune oratorului”²⁰¹.

Discursul rostit de deputatul naționalist democrat în Cameră nu i-a luat prin surprindere pe cei mai mulți cunoscători ai activității sale pe tărâmul luptei naționale. Nichifor Crainic considera discursul istoricului „un poem epic de o întunecată și încununată măreție [...] Cuvântul lui Iorga a fulgerat în bezna dezastrului care devastase inimile, a schimbat dintr-o dată fața acestei lumi

¹⁹³ **Ibidem.**

¹⁹⁴ **Ibidem**, p. 354.

¹⁹⁵ **Ibidem.**

¹⁹⁶ **Ibidem**; Idem, **Pentru întregirea neamului. Cuvântări de război 1915-1917**, Biblioteca „Epopoea Neamului”, Editura „Ancora”, 1925, p. 233-240; Idem, **Pagini alese**, vol. II, p. 449.

¹⁹⁷ Barbu Theodorescu, **op.cit.**, p. 245.

¹⁹⁸ Valeriu Râpeanu, **op.cit.**, p. 234.

¹⁹⁹ **Ibidem.**

²⁰⁰ Apud I. Bitoleanu, **Șefi de partide**, Constanța, Editura Ex Ponta, 2006, p. 267.

²⁰¹ **Ibidem.**

nenorocite”²⁰².

Marele savant a înțeles că în urma dezastrului militar din 1916 trebuia făcut totul pentru ridicarea moralului armatei și al populației. „Pe temeliile lui morale, considera Nichifor Crainic, s-a reorganizat rezistența sufletească și de ce n-am spune-o?, rezistența militară însăși. Din acel moment și până la sfârșitul războiului, N. Iorga a devenit axa morală a războiului”²⁰³. Activitatea desfășurată de „apostolul de la Văleni” în anii războiului a fost apreciată de întreaga comunitate, numele său fiind pe buzele tuturor românilor. Atunci, în acel moment grav, când „națiunea a simțit ideea unui reper și a unui cuvânt de îmbărbătare”, istoricul s-a dovedit „izvor dătător de putere, adevărat titan al neamului”²⁰⁴.

Frumusețea discursului și efectele sale asupra Parlamentului și a întregii societăți românești au fost evidențiate și de I.G. Duca, ministru în cabinetul I.I.C. Brătianu și după remaniere. Ministrul liberal aprecia „mai presus de orice laudă”, că fusese „unul din cele mai mari discursuri ce s-au rostit vreodată de pe tribuna română”²⁰⁵. N. Iorga a știut să exprime „ceea ce era în conștiința fiecăruia, să aprindă flacăra care lăncezea în toate sufletele, să redeștepte prin evocarea gloriei trecutului speranțele naționale cu o intensitate mușcătoare și să plimbe Adunarea, care se târa chinuită prin văgăunile întunecate ale mizeriilor dezastrului bejeniei și restriștei, pe culmile luminoase ale izbânzilor răsplătitoare și ale marilor izbânzi viitoare”²⁰⁶. Aceasta demonstra că marele istoric nu era „un retor de rutină care să-și confecționeze cuvântarea pe geometria artei oratorice”²⁰⁷. El dăduse frâu liber gândirii și simțirii sale profunde reușind prin aceasta „să întrupeze gândul și simțirea unui întreg neam lovit de soartă”²⁰⁸.

Tocmai această manifestare spontană, care examina ceea ce era mai profund în conștiința fiecăruia, recunoștea I.G. Duca că fusese „cea mai puternică senzație oratorică ce mi-a fost dat să resimt”²⁰⁹.

I.G. Duca a primit din partea primului-ministru I.I.C. Brătianu misiunea de a sta mereu aproape de N. Iorga, de a-l atrage spre susținerea politicii guvernului liberal în anii neutralității și ai războiului de întregire națională. Misiunea, care a fost dusă la îndeplinire cu acordul de conștiință al savantului, i-a oferit ministrului liberal posibilitatea să-l cunoască mai îndeaproape, să-i aprecieze uneori calitățile, dar de cele mai multe ori să-i deteste manifestările firii lui capricioase. Aprecierea discursului deputatului naționalist din partea lui I.G. Duca era cu atât mai

²⁰² **Ibidem.**

²⁰³ **Ibidem.**

²⁰⁴ **Ibidem**, p. 267-268.

²⁰⁵ I.G. Duca, **op.cit.**, p. 129-130.

²⁰⁶ **Ibidem.**

²⁰⁷ Ion Constantinescu, **Introducere** la N. Iorga, **Discursuri parlamentare**, p. 69.

²⁰⁸ I.G. Duca, **op.cit.**, p. 130.

²⁰⁹ **Ibidem.** Tudor Vianu, referindu-se la discursul lui N. Iorga, arăta că el emoționase auditoriul, „având un efect răvășitor”. *Apud* Zigu Ornea, **Sfaturi pe întunerice**, în *România literară*, nr. 10/1997.

importantă cu cât ea venea de la un om politic din „generația Marii Uniri care a fost un mare colaborator de oameni epocali de aceia care ca bunele sate ajută și admiră în tăcere”²¹⁰. Prin opera sa memorialistică, de o mare valoare artistică și istorică, Duca a rămas „un păstrător de sentimente”²¹¹.

Ministrul liberal al educației a încercat să compare discursul marelui istoric cu discursul lui I.I.C. Brătianu. Discursul șefului guvernului liberal a fost unul „foarte frumos și foarte interesant”²¹² prin care acesta a încercat să demonteze acuzele de trădare din partea Austro-Ungariei și Germaniei la adresa României și să justifice motivele intrării țării în război de partea Antantei. Primul-ministru a explicat și cauzele înfrângerilor suferite de armata română în primele luni ale războiului, făcând aluzie și la obligațiile aliaților, dar și „o afirmare a credinței noastre în victoria finală cu arătarea temeiurilor pe care se razimă”.

În concepția lui I.G. Duca, istoricii de mâine ar prefera „acest discurs atât de bogat în concepții politice, atât de documentat, atât de practic pe alocurea, discursului lui Iorga”²¹³. Adunarea Deputaților însă, sublinia ministrul liberal, căzută „sub vraja cuvântului lui N. Iorga, îl asculta distrat” pe Brătianu, „cu inima și cu gândul tot la N. Iorga”²¹⁴. Această stare a Adunării, concluziona Duca, era determinată de faptul că „Brătianu se adresa minții, pe când Iorga se adresa sufletului”²¹⁵.

Cuvântările lui N. Iorga aveau darul de a fascina auditoriul, „de a-l capta pentru o idee și a-l însufleți”, putând chiar „să declanșeze mișcări colective”²¹⁶. Această stare de spirit fascinantă era realizată de marele patriot printr-o expunere savantă, „încărcată de acea erudiție ramificată pe toate meridianele gândului”²¹⁷. Cei care au ascultat sau au lecturat discursurile istoricului au simțit forța cuvântului său care răscolea „straturile cele mai adânci ale trecutului și aducea la lumină fața acoperită pe care o releva cu forța unui mag”²¹⁸. Cuvântările liderului naționalist-democrat evidențiau „împietirea organică între o inimă largă și erudiția savantă”, care îi dădeau posibilitatea să se impună „ca un orator al genialelor spontaneități, al definițiilor săpate în marmură dintr-o unică lovitură de daltă”²¹⁹. El aducea în oratoria românească „nu tirania vorbeii” ci „fascinația cuvântului”²²⁰.

Analizând discursurile marelui savant, criticul Șerban Cioculescu afirma, în

²¹⁰ Valeriu Râpeanu, *op.cit.*, p. 239.

²¹¹ *Ibidem*.

²¹² I.G. Duca, *op.cit.*, p. 130.

²¹³ *Ibidem*.

²¹⁴ *Ibidem*.

²¹⁵ *Ibidem*.

²¹⁶ Studiu introductiv la N. Iorga, *Sfaturi pe întuneric*, p. VIII.

²¹⁷ *Ibidem*.

²¹⁸ *Ibidem*.

²¹⁹ *Ibidem*, p. XIX.

²²⁰ *Ibidem*, p. VIII.

1940, că „fascinația cuvântului și a științei d-sale mi-au lăsat impresia unui spectacol intelectual unic”²²¹.

Ionel Brătianu se urca la tribuna Parlamentului la finalul discursului lui N. Iorga și, „dând expresie unui adevărat interes național”²²², cerea deputaților ca respectiva cuvântare, „adevărat imn de credință în victoria finală”²²³, să fie publicată în toate comunele rurale și urbane și răspândită „la toți ostașii care vor găsi acolo în forma cea mai elocință ceea ce trebuia să fie însuflețirea noastră a tuturor în aceste momente”²²⁴.

²²¹ Șerban Cioculescu, **Aspecte literare contemporane**, București, Editura Minerva, 1972, p. 632-635.

²²² N. Iorga, **Discursuri parlamentare**, p. 354.

²²³ Pamfil Șeicaru, **N. Iorga**, București, Editura Clio, 1991, p. 61.

²²⁴ N. Iorga, **op.cit.**, p. 354.

ROMÂNIA ÎN TIMPUL REGIMULUI POLITIC ION ANTONESCU. GUVERNAREA CU LEGIONARI (I). PRIMA LUNĂ (7 SEPTEMBRIE 1940-4 OCTOMBRIE 1940)¹

Laurențiu Stroe

La Roumanie pendant le Régime Politique Ion Antonescu. Le Gouvernement avec les légionnaires (I). Premier mois (7 septembre 1940- 4 octobre 1940) Résumé

L'équipe gouvernementale s'est confrontée à un chaos généralisé. Les préoccupations principales ont visé la réorganisation de l'administration, de l'économie, de l'armée, d'autres institutions. Les problèmes économiques, l'intégration des réfugiés des territoires perdus, l'assurance de l'ordre publiques ont été résolus par le gouvernement, en aboutissant à une stabilisation de la situation interne. Les attaques à l'adresse du nouveau pouvoir n'ont pas manqué, existant même le péril de l'instabilité politique. Gouvernant autoritairement, cherchant rapidement des solutions aux problèmes internes et externes, le gouvernement a dépassé l'étape critique dans la quelle se trouvait l'état.

Mots clé: *état, national, la Légion, réorganisation, austérité.*

Cuvinte-cheie: *stat, național, legionar, restructurare, austeritate.*

La sfârșitul lunii iunie 1940, generalul Ion Antonescu a făcut un gest politic semnificativ, deschizând un drum care, după încheierea unei prime etape, urma să-l propulseze la conducerea guvernului, fiind „investit cu depline puteri pentru conducerea statului român”². Este vorba despre cunoscuta scrisoare, în care Ion Antonescu, adresându-se regelui Carol al II-lea, „se oferea să salveze «ce mai este cu puțință de salvat, din Coroană, din ordine și din granițe»; el cerea suveranului să nu mai asculte de «forțele oculte», care «ne-au adus unde ne găsim»”³.

¹ Cronologia am fixat-o în funcție de datele la care au avut loc ședințele de guvern; iată de ce am început cu reuniunea de la 7 septembrie 1940, chiar înainte de depunerea jurământului de către echipa guvernamentală, care avea să fie definitivată la 14 septembrie. Pentru finalul analizei primei luni de guvernare, am optat pentru data de 4 octombrie 1940, deoarece problematica următorului consiliu de cabinet, de la 8 octombrie 1940, reprezintă începutul proiectatei analize pentru a doua lună a coabitării politice, la guvernare, dintre generalul Ion Antonescu și Mișcarea Legionară (*n.l.s.*).

² *Monitorul oficial*, nr. 205, din septembrie 1940.

³ Ioan Scurtu, **Contribuții la viața politică din România. Evoluția formei de guvernământ în istoria modernă și contemporană**, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 486.

Regele a decis, la 9 iulie 1940, „internarea generalului la mănăstirea Bistrița (Vâlcea). Aici el (generalul Antonescu – *n.L.S.*) a stabilit, prin intermediul lui M. Antonescu, legături cu Wilhelm Fabricius, ministrul Germaniei la București, convenind asupra unui program de acțiune, în eventualitatea că ar ajunge la conducerea țării”⁴. Alt moment important, în drumul pentru preluarea controlului statului de către general, a fost întrevvedereea dintre acesta și liderul național-țărănist Iuliu Maniu, la Ploiești, în ziua de 1 septembrie. Cei doi au căzut de acord să „acționeze pentru detronarea lui Carol al II-lea și formarea unui guvern de uniune națională”⁵.

Au urmat, în intervalul 2-4 septembrie, tratativele duse de generalul Ion Antonescu cu Iuliu Maniu, Constantin I.C. Brătianu și cu Horia Sima⁶, în vederea constituirii unui guvern de coaliție. Maniu și Brătianu au condiționat demararea negocierilor de abdicarea regelui Carol al II-lea, în timp ce Horia Sima, simultan cu negocierile, difuza un manifest, în care regele era etichetat drept dușman principal al Legiunii, cerându-i-se abdicarea. Legionarii forțau nota, tratativele desfășurându-se „pe fondul unor atacuri armate, întreprinse de legionari, împotriva autorităților de stat, a unor unități militare, soldate cu morți și răniți”⁷.

La 4 septembrie, ora 12, „generalul a fost însărcinat oficial (de regele Carol al II-lea – *n.L.S.*) cu constituirea unui nou guvern. Informându-i pe Fabricius și Ghigi asupra misiunii primite și asupra planurilor sale, cei doi l-au «sfătuit», în numele Germaniei și Italiei, să-și asume puteri dictatoriale, să înlăture camarila și să acționeze pentru detronarea regelui”⁸. Antonescu se angaja să accepte ajutorul militar german, pentru asigurarea garanțiilor date de Germania și Italia, prin Arbitrajul de la Viena, cu

⁴ **Ibidem**, p. 486. „În același timp, Carol al II-lea, constatând incapacitatea lui Gigurtu de a stăpâni situația din țară, a decis să-l înlocuiască, cu o persoană capabilă să restabilească ordinea, care să aibă autoritate în armată, să se bucure de încrederea Gărzii de Fier... Persoana care întrunea aceste atribute și care, după opinia sa, îi putea asigura tronul, era generalul Antonescu, la care regele a decis să apeleze”, cf. **Ibidem**, p. 486. Pentru alte detalii, a se vedea, în acest sens și Aurică Simion, **Regimul politic din România în perioada septembrie 1940- ianuarie 1941**, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1976, p. 12-23.

⁵ Ioan Scurtu, **Viața politică din România. De la Marea Unire din 1918 la revoluția de eliberare socială și națională din august 1944**, București, Editura Albatros, 1982, p. 256. Agenții Siguranței l-au filat și i-au solicitat, chiar în casa de la Ploiești, în care se întâlnise cu Iuliu Maniu, să se prezinte urgent la București, pentru a se întâlni cu regele Carol al II-lea. „Discuția dintre Carol și Antonescu s-a derulat într-o atmosferă de tensiune, generalul acuzându-l pe rege că era principalul vinovat de situația dramatică în care ajunsese țara. Totuși, generalul n-a ridicat problema abdicării lui Carol și a acceptat ideea de a constitui un guvern, sub conducerea sa”, cf. idem, **Contribuții...**, p. 487.

⁶ „Horia Sima – șeful unei mișcări... cu rândurile decimate în timpul dictaturii regale, fără un program limpede și fără oameni cu experiență în opera de guvernare, nu inspira suficientă încredere fuhrerului Adolf Hitler. În acele zile (la începutul lunii septembrie 1940- *n.L.S.*) a apărut în primul plan al vieții politice generalul Ion Antonescu. Acesta era cunoscut ca un adversar înverșunat al lui Carol al II-lea...”, cf. idem, **Viața politică... 1918-1944**, p. 255.

⁷ Idem, **Contribuții...**, p. 487. Pentru alte detalii, a se vedea Mihai Fătu, Ion Spălățelu, **Garda de Fier, organizație teroristă de tip fascist**, Ediția a II-a, București, Editura Politică, 1980, p. 261.

⁸ Ioan Scurtu, **Contribuții...**, p. 487.

privire „la integritatea și inviolabilitatea teritoriului statului român, să acționeze pentru adâncirea relațiilor economice româno-germane”⁹. Încântat, Fabricius telegrafia la Berlin, considerând că „în persoana lui (a generalului Antonescu – *n.L.S.*) am găsit un om în fruntea guvernului român, care este ferm hotărât să execute importantele noastre cereri aici”¹⁰.

În aceeași zi, la ora 21, generalul Antonescu i-a cerut regelui Carol al II-lea să-l investească cu puteri depline, precizând că Maniu, Brătianu și Sima condiționau participarea, la un guvern de coaliție, de abdicarea suveranului. În dimineața zilei de 5 septembrie, după îndelungi ezitări, regele a semnat un decret, elaborat de Mihai Antonescu, prin care generalul Ion Antonescu era investit cu puteri depline, pentru conducerea statului român. În aceeași zi, „a fost suspendată Constituția din 27 februarie 1938 și au fost dizolvate Corpurile legiuitoare”¹¹. Evenimentele se succedau cu rapiditate, „în orele imediat următoare I. Antonescu și-a asigurat sprijinul unor adjutanți regali și al comandantului trupelor de gardă (generalul Coroamă), iar generalii devotați lui Carol fie i-a trimis în «misiune», departe de Capitală, fie i-a reținut, sub diferite pretexte, în clădirea Președinției Consiliului de Miniștri, făcându-i inofensivi. În tot acest interval, legionarii se agitău în jurul palatului și trăgeau focuri de armă, pentru a-l intimida pe rege, dar generalul Antonescu nu a intervenit pentru a restabili ordinea, lăsând să se înțeleagă că nu o putea face atâta timp cât Carol era pe tron”¹². Seara, la ora 21,30, generalul i-a cerut regelui să abdice, precizând că, în cazul unui refuz, nu-și asuma răspunderea privind securitatea regelui și a membrilor anturajului acestuia. În pofida acestui avertisment, regelui i s-a dat „timp de gândire, până a doua zi, la 4 dimineața”¹³. În urma unor consultări, cu unii oameni politici și câțiva generali, regele a constatat că era lipsit, în acel moment, de orice sprijin politic real. Doar „generalii Gh. Mihail și Paul Teodorescu au cerut regelui să rămână pe tron, angajându-se să ia măsurile necesare pentru înlăturarea lui I. Antonescu și zdrobirea bandelor legionare”¹⁴. La 6 septembrie, în jurul orei 4 a.m., generalul Antonescu, prin intermediul lt.-col. Elefterescu, a trimis o scrisoare regelui, forțând nota, prin faptul că-i cerea abdicarea, în caz contrar regelui urmând să-i revină răspunderea, gravă, a declanșării unui război civil, care să determine ocupația străină. La ora 6,10 a.m., regele „a semnat actul de abdicare, primind, în schimb, din partea lui

⁹ *Ibidem*, p. 487.

¹⁰ Aurică Simion, *Dictatul de la Viena*, Cluj, Editura Dacia, 1972, p. 223.

¹¹ Ioan Scurtu, *Contribuții...*, p. 488.

¹² *Ibidem*, p. 488.

¹³ *Ibidem*, p. 488.

¹⁴ *Ibidem*, p. 489. „Când i-a cerut lui M. Manoilescu să formeze un nou guvern, acesta a refuzat categoric: «Majestatea Voastră ați abdicat ieri seară, când ați transmis generalului toate prerogativele!». Manoilescu a sugerat ca, înainte de a se lua o decizie, în legătură cu abdicarea, Carol să ceară sfatul Legăției germane; primind mandat din partea regelui, ministrul de Externe român a avut discuții cu Fabricius, după care s-a întors la palat, cu o concluzie fermă: «Majestate, să abdicați!», cf. *Ibidem*, p. 489. Pentru alte detalii, în acest sens, a se vedea și Aurică Simion, *Dictatul de la Viena*, p. 228.

I. Antonescu, asigurarea că va putea părăsi fără riscuri țara, împreună cu entourage-ul său și că îi era permis să ia din bunurile personale tot ce dorește, cu excepția colecției de tablouri ce purta numele lui Carol I”¹⁵.

Câteva ore, mai târziu, principele Mihai a depus jurământul de urcare pe tron, în prezența lui Ion Antonescu, conducătorul statului, a patriarhului Nicodim și a lui D.Gh. Lupu, președintele Curții de Casație și Justiție. Mihai „a depus jurământul într-o formulă nouă, dictată de conducătorul statului: «Jur credință națiunii române. Jur să păzesc cu sfințenie legile statului. Jur să păzesc și să apăr ființa statului și integritatea teritorială a României. Așa să-mi ajute Dumnezeu!». Antonescu însuși avea să declare că, prin schimbarea formulei de jurământ, «am vrut să subliniez că, pe viitor, națiunea va trece întotdeauna în fața regelui»”¹⁶. Astfel, la 6 septembrie 1940 „s-a produs o nouă modificare a formei de guvernământ, în cadrul formei generale monarhice, instituită în 1866. Pentru prima dată în istoria României, se înființase funcția de conducător al statului, care preluase o parte însemnată a prerogativelor regale, exercitând și funcțiile legislative, paralel cu influențarea vădită a atribuțiilor organelor judecătorești. Practic, conducătorul statului devenise principalul om politic al țării...”¹⁷.

În ziua următoare, generalul Ion Antonescu a organizat o ședință de lucru, cu echipa guvernamentală¹⁸. Ședința a început la orele 10,30, cu precizarea generalului

¹⁵ Ioan Scurtu, **Contribuții...**, p. 490. „Odată cu actul de abdicare, Carol al II-lea a semnat și un manifest către țară, în care anunța că a făcut «jertfa» de a trece sarcinile domniei pe seama fiului său. Prin această formulă, Carol lăsa deschisă calea revenirii sale la tron, atunci când împrejurările se vor fi schimbat. Era, fără îndoială, o interpretare personală și iluzorie, deoarece decretul-lege, semnat în aceeași zi de Ion Antonescu, șeful statului și președintele Consiliului de Miniștri, prevedea în mod limpede: «Având în vedere actul de abdicare al M.S. regelui Carol al II-lea din 6 septembrie 1940... Având în vedere că succesiunea la tron în linie coborâtorească directă și legitimă, a M.S. regelui Carol al II-lea de Hohenzollern-Sigmaringen este Măria Sa Marele Voievod Mihai de Alba Iulia», acesta devenea «Mihai I, rege al României». Astfel, problema succesiunii la tron era definitiv rezolvată, fără a mai rămâne vreo posibilitate legală de revenire a lui Carol”, cf. **Ibidem**, p. 490. Pentru alte detalii, în acest sens, a se vedea și A.L. Easterman, **King Carol, Hitler and Lupescu**, London, 1942, p. 9-27.

¹⁶ Ioan Scutu, **Contribuții...**, p. 496-497.

¹⁷ **Ibidem**, p. 497.

¹⁸ Despre componența echipei, care a participat la reuniunea din 7 septembrie, stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri, la care am avut acces, nu dau detalii (*n.L.S.*). „După îndelungi tratative, la 14 septembrie Ion Antonescu a alcătuit, cu concursul direct al lui Fabricius, un guvern în care majoritatea posturilor erau deținute de legionari. În aceeași zi România era declarată «stat național-legionar», iar mișcarea legionară «singura mișcare recunoscută» de noul stat. Ion Antonescu era «conducătorul statului» și «șeful regimului legionar», iar Horia Sima era vicepreședintele Consiliului de Miniștri și «conducătorul mișcării legionare», cf. Ioan Scurtu, **Viața politică... 1918-1944**, p. 257. Din confruntarea stenogramelor ședințelor Consiliului de Miniștri, care au avut loc la 7 și la 18 septembrie, echipa guvernamentală, la 7 septembrie 1940, cuprindea, printre alții: generalul Ion Antonescu, conducătorul statului și președintele Consiliului de Miniștri; la Interne, generalul David Popescu; Petre Logadi, subsecretar de stat la Interne; Mihail Manoilescu, ministrul Afacerilor Străine; ad-interim, la Finanțe, Gh.N. Leon; Ioan D. Enescu și Augustin Bideanu, subsecretari de stat la Finanțe; Ion V. Gruia, ministrul Justiției; Dumitru Caracostea, ministrul Educației Naționale; Radu Budișteanu, ministrul Cultelor și Artelor; Nichifor Crainic, ministrul

că tot ce urma să se discute urma să facă parte din setul instrucțiunilor care, „încet-încet, își vor găsi loc în programul de guvernământ, care va apare într-o bună zi. Până atunci însă, mașina Statului nu trebuia să stea în loc”¹⁹.

În lipsa unui program de guvernare structurat, oficial, conducerea statului urma să se realizeze pe baza unor directive generale, executate cu inteligență și onestitate, pe fondul unei situații de criză. Principalele probleme analizate au vizat situația Ministerului Sănătății²⁰, raporturile cu Palatul, chestiunea evreiască, reorganizarea instituțiilor statului, raportul dintre public și autorități.

În ceea ce privea raporturile executivului cu Palatul, acesta din urmă, preciza generalul Antonescu, „nu se va mai amesteca în nicio problemă a statului, iar acel ministru sau funcționar al statului ce va fi prins de mine (acționând la presiunea/influența Palatului – *n.L.S.*) va fi destituit imediat și sancționat”²¹. Palatul Regal trebuia să constituie un simbol și nu avea dreptul să se amestece în conducerea statului, în condițiile în care generalul Ion Antonescu avea depline puteri în acest domeniu. În calitate de președinte al Consiliului de Miniștri, generalul afirma că nu va abuza de puterile depline, acestea neoprindeu-se la el și mergând „până jos de tot, pe treapta ierarhică și înțeleg prin aceasta că dv., după ce ați primit principiile directe de conducere, să vă ocupați și să executați..., să aveți curajul de a vă lua răspunderea unei acțiuni”²².

Chestiunea evreiască a figurat pe agenda ședinței Consiliului de Miniștri, din 7 septembrie 1940. Antonescu a recomandat prudență în abordarea acesteia, dar a

Propagandei Naționale; general I. Antonescu, ministrul Apărării Naționale; Gh.N. Leon, ad-interim la Agricultură și Domenii; Gh.N. Leon, ministrul Economiei Naționale; Ion Macovei, ministrul Lucrărilor Publice și Comunicațiilor; Stan Ghițescu, ministrul Muncii; Victor Gomoiu, ministrul Sănătății și Ocrotirilor Sociale (*n.L.S.*).

¹⁹ **Stenogramele Ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu. Vol. I (septembrie-decembrie 1940)**, București, Editura Semne, 1997, p. 1.

²⁰ Chiar din startul ședinței, generalul Ion Antonescu sublinia că Ministerul Sănătății „nu a putut să facă niciodată o operă reală, deși multe sunt răcile pe care trebuia să le repare, răcile care au distrus aproape națiunea (sifilis, malarie, alcoolism, lipsa de hrană etc.), pentru că nu știe să se apere. În special alcoolismul face ravagii... Vom lua în această privință măsuri ce vor îngădi posibilitățile de desfrâu ale Națiunii”, cf. **loc.cit.**, p. 1.

²¹ **Loc.cit.**, p. 2. Se avea în vedere și prevenirea unor influențe ale Palatului în rândul ofițerilor, de aceea în Statutul Casei Regale urma să se stabilească termenul de 3 luni, „cât vor sta la Palat aghiotanții regali și apoi se vor schimba; ...cu această măsură nu vor prinde nicio aderență cu Tronul și putem trece cât mai mulți ofițeri pe la Palat”, cf. **idem.**, p. 2.

²² **Idem.**, p. 3. Ion Antonescu a explicat, în ședința Consiliului de Miniștri din 7 septembrie 1940, că membrii executivului și reprezentanții lor în teritoriu trebuie să acționeze, în domeniul de resort gestionat, pentru întărirea instituțiilor statului. În domeniul învățământului, s-a motivat desființarea instituției Străjeriei, care, după părerea lui Antonescu, fusese investită cu puteri care anihilau adevăratul învățământ și școala propriu-zisă. Biserica urma să fie reorganizată, pentru a nu deveni tribună publică sau afacere, cu alte cuvinte trebuiau luate măsuri care să anihileze amestecul preoților în viața politică, traficul de influență în interiorul instituției. Familia a făcut obiectul unei analize, din perspectiva comportamentului soților, dar și al soțiilor, despre care Antonescu, mai în glumă, mai în serios, susținea că se ocupau de intrigi și spionaj (*n.L.S.*).

atenționat că „sunt oameni care cunosc problema și spun că foarte curând statul român poate fi chemat la o acțiune ca să-și recupereze, în parte, rușinea de care este acoperit azi”²³.

Discuțiile au revenit la mecanismul de conducere, centrat pe *deplinele puteri* (s.a.), precizându-se că, în cadrul prerogativelor regale, suveranul semna doar un singur decret, de numire a primului ministru, iar Antonescu își rezerva dreptul de a le semna pe toate celelalte. Până la reorganizarea statului, problemele urmau a fi rezolvate prin decizii²⁴, iar miniștrii urmau a fi informați, în scris, despre ceea ce considera generalul că era necesar în actul guvernării²⁵. Se preconiza reducerea numărului ministerelor, eficientizarea Ministerului Justiției²⁶, epurări în poliție, Siguranța Statului, finanțe publice, Ministerul de Externe, Ministerul Muncii. În privința impozitelor, s-a subliniat necesitatea relansării producției, a creșterii eficienței muncii, pentru a avea posibilitatea de a aduna, cu impozite mult mai mici, sume mult mai mari. Eventualele derapaje din actul guvernării urmau să fie pedepsite, generalul argumentând că „era mult mai ușor ca națiunea să dea jos un prim-ministru și să aleagă altul, decât să dea jos un rege”²⁷. Pentru moment, generalul avertiza echipa ministerială că unele din măsurile luate și propuse ar putea fi considerate incomplete și forțate, dar ele au fost propuse și adoptate în contextul în care, sublinia Antonescu, „nu am avut nimic cugetat și pregătit, căci mă preocupa teribil problema ca nu cumva să mor înainte de a-l da jos pe acest rege (Carol al II-lea – n.a.)”²⁸.

Cât despre relațiile dintre general și miniștri²⁹, aceștia erau avertizați, chiar în

²³ Idem, I, p. 5. Printre altele, într-o manieră alambicată, Antonescu le spunea miniștrilor că este o *problemă mare* (s.n.), care poate fi rezolvată în măsura în care statul va fi capabil să acționeze și să reacționeze adecvat. Cred că avea în vedere o eventuală deteriorare a raporturilor germano-sovietice și rezolvarea problemei evreiești în funcție de modificările contextuale, militare și politice, pe plan european (n.l.s.).

²⁴ Idem, I, p. 7.

²⁵ Idem, p. 8.

²⁶ Antonescu le-a spus miniștrilor că „cetățeanul a pierdut încrederea în rolul pe care trebuia să-l aibă Justiția, în speranțele pe care cel care are dreptate și le pune în casele dreptății... toată lumea la un moment dat, nu a mai avut convingerea că la tribunale se poate găsi justiția”, cf. Idem, p. 9. Primul ministru solicita, chiar din primele momente ale guvernării, să i se dea numele celor care au judecat strâmb, care au judecat la ordin, fiindcă acei magistrați nu mai meritau să rămână în sistem. Generalul reamintea echipei guvernamentale că refuzase să tragă „ieri (6 septembrie 1940 – n.a.), în lumea de pe stradă, care manifesta, deși toată lumea îmi cerea să trag. Este foarte ușor să tragi în mulțime și să omori; ...dar, când faci aceasta, să-ți iei și responsabilitatea gestului, iar nu unul să ordone crima și alții să-și ia răspunderea”, cf. Idem, p. 10.

²⁷ Idem, p. 12.

²⁸ Idem, p. 12-13.

²⁹ Echipa guvernamentală, care avea să capete, după cum am mai precizat, o configurație precisă la 14 septembrie 1940, cuprindea, în acel moment, următoarele persoane: generalul Ion Antonescu, președintele Consiliului de Miniștri; Horia Sima, vicepreședintele Consiliului de Miniștri; Ovidiu Vlădescu, secretar general la Președinția Consiliului de Miniștri; general David Popescu, ministru de Interne, înlocuit la 14 septembrie 1940 cu generalul Constantin Petrovicescu; Petre Logadi, subsecretar de stat la Interne (4 sept.-14 sept. 1940); lt.col. Al. Rîșanu, subsecretar de stat pentru Poliție și Siguranță, din 14 septembrie 1940;

preajma depunerii jurământului, că primul ministru era dispus să primească observațiile lor, dar „recalcitranți nu vor exista sub generalul Antonescu; cel ce este recalcitrant îl consider trădător și trădătorii merg la zid”³⁰.

Următoarea ședință a Consiliului de Miniștri a avut loc la 18 septembrie 1940. La început, generalul a reluat problema directivelor cu caracter general, enunțate în ședința anterioară, precizând că, atunci când va avea timp, le va da formă definitivă și le va transmite miniștrilor. A urmat, pe ordinea de zi, impusă de Ion Antonescu, analiza problemelor cu care se confrunta armata. Generalul C. Pantazi, subsecretar de stat pentru Armata de Uscat, a solicitat un fond de rulment, pentru a cumpăra din timp necesarul de suzistență pentru iarnă, pentru a preveni o eventuală creștere a prețurilor³¹. Ion Antonescu, președintele Consiliului de Miniștri, dar și ministrul Apărării Naționale, a avertizat că o armată de 800.000 de oameni³² nu va putea fi întreținută de stat, pe timpul iernii. Calculul, în opinia generalului, trebuia făcut pe efective mai mici, reduse la minimum necesar³³. O parte din efective, cu toate mijloacele, urma să fie dirijată în agricultură, după un plan riguros, alcătuit împreună cu prefectii și cu Ministerul Agriculturii.

Comandorul Gh. Jienescu, subsecretarul de stat pentru Aer și Marină, a semnalat o problemă a aviației, care, încă din luna mai, nu mai primise nimic din comenzile de armament, contractate în Germania, Franța, Marea Britanie, Belgia. Cu

Mihail Manoilescu, ministrul Afacerilor Străine, înlocuit de la 14 septembrie 1940 de Mihail Sturdza; Gh.N. Leon, ministru de Finanțe, înlocuit de la 14 septembrie 1940 de G. Cretzianu; Ion V. Gruia, ministrul Justiției, înlocuit, la 14 septembrie 1940, de Mihai A. Antonescu; Dumitru Caracostea, ministrul Educației Naționale; Radu Budișteanu, ministrul Cultelor și Artelor; Traian Brăileanu, ministrul Educației Naționale, Cultelor și Artelor, din 14 septembrie 1940; Nichifor Crainic, ministrul Propagandei Naționale, până la 14 septembrie 1940; general Ion Antonescu, ministrul Apărării Naționale, iar secretar general al respectivului minister a fost generalul Ilie Șteflea; Gh.N. Leon, ministru ad-interim la Agricultură și Domenii, din 14 septembrie 1940 ministrul fiind preluat de Nicolae Mareș; Gh.N. Leon, ministrul Economiei Naționale, înlocuit la 10 noiembrie 1940 de Mircea Cancicov; Ion Macovei, ministrul Lucrărilor Publice și Comunicațiilor, înlocuit de la 14 septembrie 1940 de Pompiliu Nicolau, care, la 24 octombrie 1940 a cedat locul lui Ion Protopopescu; Stan Ghițescu, ministrul Muncii; Victor Gomoiu, ministrul Sănătății și Ocrotirilor Sociale; Vasile Iașinschi, din 14 septembrie 1940 ministrul Muncii, Sănătății și al Ocrotirilor Sociale; lt.col. Nicolae Dragomir, ministrul Coordonării și al Statului Major Economic (n.L.S.).

³⁰ Primul ministru a detaliat punctual său de vedere: „Spun aceasta acum, la fel cum îi spuneam altădată regelui Carol al II-lea, anume că tâlharii trebuie puși la zid, lucru care-l supăra peste măsură. *Și tâlhar eu înțeleg că este acela care nu-și face slujba și nu se supune în chip desăvârșit (s.L.S.)*”, cf. Idem, I, p. 13.

³¹ S-a analizat o micșorare ulterioară a fondului de rulment pentru armată, în contextual în care România se îndrepta către o economie dirijată, în care prețurile nu mai aveau să oscileze „după cum voiau anumite cercuri oculte din comerțul românesc”, cf. Idem, p. 16.

³² „...**G-ral I. Antonescu:** Este o armată mobilizată. Ați socotit reducerile?/ **G-ral C. Pantazi:** Am socotit că rămân 800.000, dacă fac reducerile de 25%”, cf. Idem, p. 15-16.

³³ Într-o ședință a Marelui Stat Major, anterioară ședinței Consiliului de Miniștri, de la 18 septembrie 1940, Antonescu ordonase generalului Ioanițiu să înceapă demobilizarea a 30% din efectivele armatei, începând cu data de 16 septembrie. Generalul Pantazi nu era la curent cu stadiul executării acelui ordin, deoarece fusese dat direct, de Antonescu, care nu-l anunțase pe subsecretarul de stat (n.L.S.).

delicatețe, din listă a fost omisă Germania, analizându-se cazul celorlalte trei țări, în care statul român avea sold creditor, de 2 miliarde de lei, în devize. Profesorul Gh.N. Leon, ministrul secretar de stat la Departamentul Economiei Naționale, a explicat că debitorii nu mai erau în situația de a face exportul contractat și au blocat fondul, inclusiv încercarea guvernului român, care a intenționat, prin intermediul Băncii Naționale, „aurul de acolo să-l trimită în America, dar l-au oprit, ne socotesc dușmani”³⁴.

Profesorul Pompiliu Nicolau, ministrul secretar de stat la Departamentul Lucrărilor Publice și Comunicațiilor, a intervenit, propunând o detaliere a problemei materiilor prime, cu referire la problema aluminiului. Profesorul considera că România avea cele mai mari rezerve de bauxită din Europa, iar în iarna care se apropia, Ministerul Economiei putea să studieze problema exploatării, din primăvara anului 1941 aceasta urmând să înceapă³⁵. Ministrul considera că asemenea procedură trebuia să fie aplicată și în cazul depozitelor de cupru. O altă problemă o constituia cauciucul sintetic, România având petrol, materia primă utilizată la producerea cauciucului.

De la probleme economico-financiare, I. Antonescu a deplasat dezbaterile tot în domeniul armatei, considerând că, în acel moment, armata română era neinstruită, ofițerii de rezervă nepregătiți, pentru că „tot banul s-a dus în birocrăție; și în armată, și la ministere, birocrăția a consumat totul, în dezordine; dacă nu ieșim din această situație, printr-o nouă reorganizare a statului, murim”³⁶.

³⁴ „... **G-ral I. Antonescu**: Ce măsuri de represalii avem ?/ **Gh. Leon** : Între dl. Manoilescu și dl. Hoare au fost tratative. Tot conflictul, formal, cel puțin, s-a născut din faptul că au fost șlepurii străine pe Dunăre, pe care le-am sechestrat. Ei ne-au oprit atunci toate vapoarele noastre, care veneau în România și alimentau armata... S-a discutat. Urmează să se ajungă la o înțelegere. Aș vrea ca în această chestiune să vorbească dl. ministru Sturdza. Avem mii de kg de lână care trebuie importate, le aducem din Turcia. Însă, pentru că turcii fac export cu vapoarele engleze, ei ne cer să le dăm garanția că nu vom sechestra vapoarele englezești. Trebuie să le dăm această garanție, pentru că altfel nu ne vine lâna... Anglia nu cere un angajament din partea turcilor, îmi cere mie să dau garanție cuvântul meu.../ **G-ral I. Antonescu**: Din punct de vedere politic, nu există nicio dificultate... Atunci să ridicăm măsura luată de dl. Manoilescu, ca să ne dea drumul la vapoarele noastre, să continuăm schimburile cu Turcia”, cf. Idem, I, p. 18-19.

³⁵ „... **Gh. Leon**: Chestiunea bauxitei a fost discutată de mai multe ori. Dar aceasta este o problemă financiară, nu economică, fiindcă pentru prelucrarea bauxitei se cereau uzine, care presupuneau investiții de aproape un miliard... Nemții și-au luat angajamentul să facă investițiile necesare, nu le-au făcut. Am vorbit cu ministrul Germaniei în această chestiune, mi-a spus că nu pot face investițiile la care s-au angajat, din cauza războiului. Dacă ei nu le pot face, nu le putem face nici noi./ **G-ral I. Antonescu** : Dl. Ministru al Comunicațiilor a dat numai o idee, un exemplu. Dar aceasta nu înseamnă că nu trebuie să facem institutul de cercetări științifice, să-l facem și să-l punem în ordine, să avem toate studiile făcute de acel institut”, cf. Idem, p. 23-24. Institutul de cercetări științifice îl preocupa pe generalul I. Antonescu. El considera că acest for științific trebuia să funcționeze în strânsă legătură cu Consiliul de Stat, toate problemele care urmau să fie cercetate urmau să fie puse în aplicare de organele corespunzătoare ale statului (n.l.s.).

³⁶ Idem, I, p. 24. Generalul Antonescu aprecia că, „dacă suntem atacați, în condițiile de astăzi, Țara Românească se va apăra, ca să piară în condiții de onoare, dar ca să câștige războiul, este exclus. Tot efortul pe care trebuie să-l facem este să evităm războiul și să ne organizăm, să profităm de răgazul de liniște”, cf. Idem, p. 25.

În problema reorganizării armatei, s-a apreciat că numărul diviziilor a fost micșorat la câte se puteau dota cu armament și se instruiău corespunzător cerințelor, de a activa eficient în război. Iată de ce au fost puse în discuție anumite contracte, cu comenzi pentru armată, hotărându-se că „toate contractele care nu s-au putut executa, pentru că nu era licență, pentru că lipseau tehnicienii, pentru că nu existau instalațiile necesare trebuie tăiate... Noi nu mai facem nicio plată pentru niciun contract care nu este necesar”³⁷. Noua organizare a armatei trebuia să corespundă unui stat care pierduse 33% din suprafață și aproape 7 milioane de locuitori, iar armata urma să fie redusă, conform posibilităților de finanțare și întreținere³⁸. La rândul lui, ministrul Afacerilor Interne, generalul C. Petrovicescu, a început raportul cu mențiunea unor „oarecare incidente”³⁹ la frontiera de vest, „cărora opinia publică și lumea de acolo le dă proporții care nu sunt reale, pe care noi, însă, le punem la punct”⁴⁰. În Dobrogea, bulgarii „de la noi erau în stare de agitație”⁴¹, iar pentru normalizarea situației, în zona Constanței, a fost suplimentat, cu o companie, efectivul trupelor de jandarmi.

Ministrul de Interne a adus în discuția Consiliului de Miniștri cazul răspândirii unor manifeste comuniste, în Capitală și în alte orașe. Generalul Antonescu a anunțat echipa guvernamentală că, în urma unui acord cu Horia Sima, la nivel național se vor organiza echipe de legionari și polițiști, care vor prelua operațiunile de prevenire și prindere a comuniștilor, pentru a da un semnal clar pentru „toți cei care caută să facă dezordine în țară; generalul Antonescu nu glumește, am declarat Stat Național-Legionar, cine nu se încadrează în acest regim, este tratat ca atare; îmi trebuie liniște, îmi trebuie ordine, ca să refac țara și nu putem să ne plecăm în fața primilor derbedei care ne amenință”⁴².

Un motiv de îngrijorare îl reprezenta existența unei organizații, încă

³⁷ Idem, p. 28. Au fost considerate oneroase contractele cu „Malaxa” și cu „Franco-Româna”, la ultima fiind plătită suma de 300 de milioane de lei, dar modificându-se contractul privind data de livrare, care fusese stabilită pentru anul 1945 (*n.L.S.*).

³⁸ I. Antonescu stabilea un termen de 20 de zile pentru restructurarea armatei, iar pe miniștri îi anunța că la Marele Stat Major se stabiliseră deja efectivele, urmând a se definitiva schițele, graficele și calculele corespunzătoare dotării armatei, fiind deja anunțată, tot de I. Antonescu, o reducere a cheltuielilor cu aproximativ 10 miliarde lei (*n.a.*).

³⁹ Idem, I, p. 31.

⁴⁰ Idem, p. 31.

⁴¹ „...**G-ral I. Antonescu:** Bulgarii nu vor să se ducă dincolo (în Cadrilater – *n.L.S.*), fiindcă au fost mai mulțumiți aici. Dar aceasta este o problemă gravă pentru statul român, fiindcă nici la Viena nu s-a avut grijă să se hotărască să trecem în Țara Ungurească pe toți ungurii care nu sunt băștinași la noi. Au, probabil, și unii și alții, cuvânt de ordine, fie de la Budapesta, fie de la Sofia, să nu plece de la noi, în țara lor. Sunt un fel de cui al lui Pepelea, element de agitații și, probabil, de pretenții. De aceea trebuie, cu tact și energie, să-i scoatem de la noi, să scoatem acest cui din casa noastră, să ne debarasăm de cât mai mulți bulgari și unguri. Ungurii și bulgarii trebuie să plece în țările lor, să rămână numai cei care locuiesc în județul Tulcea, dintre bulgari. Ceilalți, care vor să rămână, n-o fac decât pentru a fi elemente de agitație. În români n-am pus glonțul, dar în bulgari pun glonțul. Trebuie să curățăm țara aceasta odată de toate elementele străine”, cf. Idem, p. 31-32.

⁴² Idem, p. 32.

neidentificate, care lansa „zvonuri, unul mai fantastic decât altul; că acum 2 zile ne dăduse ultimatum Rusia, că germanii erau la frontiera Moldovei...”⁴³.

Generalul Petrovicescu a continuat informarea, solicitând să se permită autorităților județene, prefectilor, să rechiziționeze locuințe pentru cei care au nevoie, „căci de bunăvoie nu se găsesc locuințe și lumea evacuată suferă”⁴⁴.

A urmat, în cadrul ședinței de guvern, detalierea funcționării departamentului Colonizării și Populației Evacuate, coordonat de subsecretarul de stat Corneliu Georgescu. Toate problemele, de orice ordin, care aveau legătură cu populația evacuată, trebuiau rezolvate de respectivul departament, în cooperare cu celelalte ministere, iar Subsecretariatul de stat al Colonizării și Populației Evacuate era răspunzător, în final, de modalitatea soluționării.

Ședința a continuat, cu propunerea generalului I. Antonescu de a se înființa o comisie de specialitate care să analizeze oportunitatea de a transforma „Palatul Regal, din Calea Victoriei, în Palat Guvernamental”⁴⁵.

La ora 20, ședința Consiliului de Miniștri a fost suspendată pentru 5 minute, interval în care I. Antonescu a primit, în audiență, pe ministrul statului Chile.

Când i-a venit rândul să-și prezinte raportul, N. Mareș, ministrul Agriculturii și Domeniilor, a făcut, pentru început, o estimare a mărimii terenurilor agricole, cu proprietari evrei. Generalul Antonescu, după ce, anterior, se consultase în această problemă cu ministrul Economiei Naționale, a propus, ca soluție provizorie, ca acele terenuri să fie date, în folosință, evacuaților din Basarabia, care erau agricultori. În contul veniturilor, urmau a fi plătiți și ei, dar și proprietarii. Urma, așa cum le-a spus Antonescu, miniștrilor, să se găsească „soluția finanțării și a trecerii definitive a acestor pământuri în proprietatea noastră”⁴⁶.

A urmat analiza altor probleme, cum ar fi mobilizarea tuturor forțelor, inclusiv

⁴³ Generalul I. Antonescu a cerut ca toate acele zvonuri să fie infirmate de Ministerul Afacerilor Interne, pentru a nu fi ținută opinia publică în nesiguranță. Dezmințirile trebuiau date în presă, din 2 în 2 zile, până când populația va căpăta încredere că ceea ce spunea guvernul corespundea realității (*n.L.S.*).

⁴⁴ Idem, I, p. 33. „... **G-ral I. Antonescu:** Trebuie pusă chestiunea refugiaților, pentru că, în provincie, unde de cele mai multe ori nu se gândea nimeni să închirieze, sau dacă o făcea lua 30.000 de lei pe o casă, acum ia 100.000. /**M. Antonescu** (ministrul Justiției- *n.L.S.*): Am primit pe dl. Pop, prim-președinte, fost director al Justiției, în Ardeal, care mi-a spus că, după o rezistență de câteva zile, populația din Sibiu (Clujul avea ca zonă de evacuare Sibiu, iar principiul așezării refugiaților în zone cu același caracter etnic era dificil, datorită rezistenței populației germane- *n.L.S.*) dă tot sprijinul, dacă cererile făcute nu sunt exagerate. / **G-ral I. Antonescu:** Trebuie vorbit și cu dl. Hans Otto Roth, pentru populația germană. Să-l rog, din partea mea, să aibă înțelegerea comunității germane, în această chestiune”, cf. Idem, p. 33-34.

⁴⁵ „... **G-ral I. Antonescu:** S-a pus problema Palatului Reginei Elena și al Regelui, care este încă un copil și nu se pronunță în problemele de stat, fiindcă Palatul Regal din Calea Victoriei se va transforma în Palat Guvernamental. Ministerul Domeniilor va însărcina o comisiune de funcționari arhitecți, care să studieze repartizarea. Păstrăm numai Sala Tronului și un mic salonaș, de solemnități mari. Restul Palatului... se transformă în Palat Guvernamental. Terminăm și Ministerul de Interne, pentru ca toată administrația statului să fie la un loc, să scăpăm de plaga chirii... Această operă se va înfăptui, probabil, în aprilie viitor”, cf. Idem, p. 45.

⁴⁶ Idem, p. 45-46.

a armatei, pentru efectuarea lucrărilor agricole, organizarea transportului lemnului, necesare populației, situația rezervelor de grâu, „ca să nu ne surprindă evenimentele și să nu mai putem face față cererilor populației”⁴⁷.

Nu a fost omisă discutarea, în sedință de guvern, a problemelor Educației Naționale, Cultelor și Artelor. Ministrul de resort, profesorul Traian Brăileanu, a exprimat anumite îndoieli, privind modalitatea în care va coopera, cu Horia Sima, în vederea reorganizării Străzii Țării, dar a fost întrerupt, cu brutalitate, de I. Antonescu, care se pusese de acord, anterior, cu Horia Sima, în această problemă⁴⁸.

Brăileanu a prezentat situația Ministerului Educației, explicând că reorganizarea vizase suprimarea unui minister plin, cel al Cultelor și Artelor și două subsecretariate, de la Instrucție. Comprimarea, justificată prin micșorarea teritoriului și scăderea veniturilor statului, a sporit însă numărul și dificultatea problemelor cu care se confrunta ministerul. Dacă acesta rezolvase, în linii mari, problemele în legătură cu corpul didactic primar și secundar, refugiat din Basarabia și Bucovina, au intervenit alte probleme, care, împreună cu cele legate de adaptarea la noul regim, al Statului Național-Legionar, au făcut sarcina ministrului Educației Naționale „extrem de grea”⁴⁹. Brăileanu a atras atenția asupra necesității de a rezolva problema școlilor superioare din Cernăuți, Chișinău și Cluj, propunând mutarea Facultății de Teologie din Cernăuți la Suceava, iar întreaga Universitate din Cluj să fie mutată la Sibiu. În acest caz, ar fi trebuit ca Școala de Ofițeri de la Sibiu să fie mutată la Arad, acolo existând „condițiile cele mai bune”⁵⁰. În cazul Facultății de Agronomie de la Chișinău, a fost abandonat proiectul de a fi mutată la Craiova, deoarece doar 8 dintre profesorii facultății s-au refugiat în România, ceilalți, inclusiv personalul auxiliar „au rămas la Chișinău”⁵¹. Academia de Comerț, din Cluj, urma să fie amplasată la Brașov, cheltuielile cu mutarea și întreținerea asumându-și-le Camera de Comerț din localitate. O altă parte a intervenției ministrului Educației a reprezentat-o un set de propuneri legislative, privind reorganizarea ministerului, alcătuirea unui regulament pentru reglarea cumulului în învățământ, eliminarea tuturor profesorilor evrei din învățământul public, reglementarea învățământului particular evreiesc, autorizarea ministerului de a demite din funcție directorii, inspectorii, decanii, rectorii a căror rămânere în funcție ar „primejdi buna funcționare a învățământului și ar da prilej la

⁴⁷ Idem, p. 50.

⁴⁸ „... **G-ral I. Antonescu:** Straja Țării, cu premilitarii și legionarii, vor intra sub o direcție unică, sub un comandament unic... Am discutat problema cu dl. Horia Sima. Suntem de acord. Am dat în această privință anumite dispoziții. Straja nu mai iese afară din cadrul școlii, ceea ce până acum a produs anarhie în școală. Școala predomină, iar Straja Țării i se pune la dispoziție. Straja Țării se ocupă de educația fizică, patriotică, sportivă și morală, numai în anumite zile pe săptămână, în 2 după-amieze.../ **Tr. Brăileanu:** Din punct de vedere tehnic, mă voi înțelege cu dl. Horia Sima. Dacă mă voi înțelege.../ **G-ral I. Antonescu:** Nu «dacă»! Trebuie să te înțelegi!”, cf. Idem, p. 51.

⁴⁹ Idem, p. 51-52.

⁵⁰ Idem, p. 52.

⁵¹ Idem.

conflicte, sabotând activitatea profesională”⁵², desființarea Școlilor Normale și organizarea pregătirii pedagogice, a profesorilor, în universități. Ministrul a încheiat raportul, semnalând insuficiența fondurilor pentru profesorii refugiați, necesitatea ca anumite autorități și instituții să elibereze anumite cămine studențești, ocupate, urgentarea preluării patrimoniului Străzii Țării, de Ministerul Educației. Generalul Ion Antonescu a atras atenția ministrului Brăileanu că „se afla în imposibilitatea de a duce Universitatea din Cluj la Sibiu”⁵³. Soluția propusă de general era mutarea universității la Alba-Iulia, pe moment doar Rectoratul și Facultatea de Drept, iar din primăvara anului 1941 să se construiască o universitate nouă, Antonescu fiind decis să asigure, la Alba-Iulia, „tot ceea ce este necesar”⁵⁴. Despre căminele studențești, Antonescu a cerut să se găsească locuri de plasare și organizare a căminelor, să nu ajungă studenții să cerșească și să se apuce de rele, iar locații existau, în primul rând cele ale Străzii Țării, inclusiv „locuința domnului Sidorovici... și ale altor domni”⁵⁵. A urmat un set de dispoziții cu privire la activitatea și salarizarea preoților, „care să nu facă din datoria lor un mijloc de îmbogățire”⁵⁶.

Ședința s-a încheiat, cu ordinul generalului de a se lua măsuri drastice, pentru a preveni infiltrarea în România a evreilor, ungarilor, bulgarilor, din teritoriile cedate. Urmau să fie primiți doar românii care fugeau din cauza persecuțiilor⁵⁷. Antonescu s-a despărțit de miniștri, reamintindu-le că el lucra prin directive scrise, iar „dacă spune cineva, din ordinul meu, să faceți ceva, să-l dați afară și pe mâna poliției, eu spun în scris”⁵⁸.

La 21 septembrie, 1940, ora 10,15 au început lucrările unui nou Consiliu de Cabinet, la care a fost chemat, în mod special, Alex. Constant, subsecretat de stat la Presă și Propagandă. Anterior, acesta primise de la general instrucțiuni precise, privind modul cum să coordoneze activitatea presei, „pentru toate problemele pe care vrem să le prevenim, să ducem în privința lor o campanie perseverentă, iar nu un ziar să atace aceste probleme din proprie inițiativă”⁵⁹. Opinia publică, considera I. Antonescu, trebuia pregătită să înțeleagă măsurile guvernului, printr-o propagandă susținută de toate jurnalele. Generalul a precizat că el va da directive subsecretarului de stat Constant să atace problemele de stat, importante, cu două-trei luni înainte; „simt că se pune ceva la cale, la Berlin sau la Londra, o campanie evreiască la

⁵² Idem, p. 53.

⁵³ Idem, p. 54.

⁵⁴ Idem.

⁵⁵ Idem, p. 55.

⁵⁶ Idem

⁵⁷ „**G-ral I. Antonescu:** Urmăriți și executarea, nu numai să dați ordine. Tot ceea ce spun aici trece la execuție, se urmărește execuția și mi se spune dacă s-a executat sau nu. Eu țin minte totul, am o memorie de drac. Se poate întâmpla să întreb, peste 3 luni, ce s-a făcut cu o problemă și contolez executarea”, cf. Idem, p. 58.

⁵⁸ Idem, p. 59.

⁵⁹ Idem, p. 67-68.

Washington, imediat încep să atac problema în presă, iar în ședința de luni vă voi da câteva probleme de acestea”⁶⁰. Problemele semnalate de presă trebuiau centralizate și repartizate ministerelor de resort, iar la fiecare articol cu caracter critic, la adresa guvernului, să fie dat un răspuns, un comunicat oficial, pentru a nu se induce opiniei publice „curentul că noi (guvernul – *n.L.S.*) suntem vinovați într-o chestiune oarecare”⁶¹. Presa trebuia curățită de analfabeți și elemente necinstite, care, de regulă, trăiau din șantaj și denaturarea unor fapte, cărora le dădeau caracter senzațional, prin subiectele de presă. Subsecretarul de stat Constant convocase, la 20 septembrie, deci cu o zi înaintea consiliului de cabinet, pe toți directorii ziarelor din Capitală și le comunicase toate principiile pe care le fixase, cu generalul Antonescu, într-o întrevvedere de lucru, anterioară.

A urmat „punerea la punct a unei chestiuni cu domnul Sima”⁶². Antonescu s-a referit, cu privire la acest aspect, la Statul Național-Legionar, precizând că el era șeful regimului legionar, iar Horia Sima comanda Mișcarea Legionară. Înțelegerea dintre cei doi era că toată partea politică o făcea Mișcarea, dar în guvernare „partidul nu se amestecă; nu se amestecă decât domnul Horia Sima, prin raporturile directe pe care le am cu domnia sa și împreună căutăm să dirijăm statul în direcția cutare sau cutare – cădem sau nu cădem de acord;... până acum am căzut de acord în toate problemele și, cu siguranță, tot așa se va întâmpla și de aici înainte”⁶³. Mișcarea Legionară nu trebuia să se amestece în activitatea ministerelor, iar anumite sugestii, privind problemele guvernării, venite din partea lui Horia Sima, erau acceptate în unanimitate de echipa guvernamentală sau erau respinse. Legionarii nu mai puteau să intre oricând în ministere, „cum s-a întâmplat la început; a fost o perioadă romantică, explicabilă, un tineret comprimat până la refuz, care, atunci când i s-a dat drumul, a sărit în sus și a pocnit pe mulți. Acum însă intrăm în ordine și în legalitate”⁶⁴.

Decretele urmau să fie semnate de generalul Antonescu, după ce erau vizate de ministrul Justiției, Mihai Antonescu, pentru a nu genera procese în dauna statului.

În privința contactului cu Legațiile străine, printr-un ordin circular, din seara de 20 septembrie, 1940, se stabilea, ca persoana de contact, pentru problemele Mișcării Legionare, să fie Horia Sima; pentru politica generală a statului, Mihai Antonescu; pentru chestiunile externe, M. Sturdza; pentru problemele economice, prof. Gh. Leon, ministrul Economiei și lt.col. N. Dragomir, ministrul Coordonării; pentru presă și propagandă, Alex. Constant.

Generalul Antonescu a pus în discuția Consiliului de Cabinet o altă problemă, generată de agitațiile unor oameni politici. Unii dintre aceștia, amenințați, prin anchetele în curs, în care erau implicați, să-și piardă averile enorme, acumulate în

⁶⁰ Idem, p. 68.

⁶¹ Idem.

⁶² Idem, p. 71.

⁶³ Idem.

⁶⁴ Idem, p. 72.

calitate de membri ai diferitelor consilii de administrație, comisii, ș.a, considerau că regimul politic trebuia lichidat, printr-o lovitură de stat, înainte de finalizarea anchetelor sau de extinderea acestora.

Altă urgență, asupra căreia Antonescu i-a prevenit pe miniștri că o enunță pentru a treia oară, după care v-a trece la sancțiuni, o reprezenta asigurarea aprovizionării populației cu porumb, grâu, sare, petrol, lemne, tutun, ulei, motorină, articole care „să nu fie speculate, așa cum se speculau până acum, de jidani”⁶⁵. Consiliul a luat sfârșit cu analiza problemei minoritarilor din aparatul de stat, eliminarea totală a acestora urmând a fi realizată progresiv „și nu prin măsuri violente, care să creeze o situație grea”⁶⁶.

Consiliului de Cabinet, de la 27 septembrie 1940, a început cu raportul ministrului Afacerilor Străine. Acesta semnala că URSS contesta granița de est a României, pretinzând că, în regiunea canalului Chilia, granița trebuia deplasată cu o paralelă spre sud, ceea ce reprezenta „aproape o șeptime din debitul de apă al canalului; inconvenientul ar fi că ni s-ar surpa orice utilizare practică a canalului Chilia și... din situația pe care o câștigă prin această nouă graniță, prin deplasarea cu 5 km mai la sud, ar fi în stare (U.R.S.S. – *n.L.S.*) să ne astupe portul Sulina”⁶⁷. Cu o zi înaintea ședinței, militarii sovietici, în zonă, trăseseră „focuri de tun, nu numai de armă, să captureze o șalupă românească”⁶⁸. Există și problema unui număr de peste 20.000 de români, din Basarabia, care doreau să se întoarcă în țară. În schimbul acestora, partea sovietică cerea, pe baza unei liste, predarea a 250 de comuniști, aflați în detenție, în România, sub pretextul că aceștia erau de origine din Basarabia sau din nordul Bucovinei.

În ceea ce privește relațiile cu Ungaria, generalul Antonescu a anunțat membrii cabinetului că au scăzut, în intensitate, atrocitățile comise la adresa populației românești, în partea Transilvaniei, cedată Ungariei. Diminuarea violențelor a fost determinată, cel puțin așa credea Antonescu, de intervențiile lui Valer Pop la Budapesta, „cât și a intervențiilor directe la Berlin și la Roma și la miniștrii Germaniei și Italiei, la București”⁶⁹. Guvernul de la Budapesta a atribuit violențele, comise la adresa românilor, unor organizații extremiste și a promis că va lua măsuri, pentru a ține sub control situația. Pe linia normalizării, în teritoriul cedat din Transilvania fuseseră deschise 2 consulate românești, guvernul român mai solicitase încă unul, iar guvernul Ungariei, la rândul lui, ceruse deschiderea unui consulat la Iași. Interesantă este afirmația generalului Antonescu, cu privire la faptul că, în acel moment, se trata, încă, la Budapesta, delimitarea frontierei româno-ungare.

Punctul nevralgic, pentru România, rămânea, totuși, agresivitatea U.R.S.S.,

⁶⁵ Idem, p. 74.

⁶⁶ Idem, p. 75.

⁶⁷ Idem, p. 95.

⁶⁸ Idem.

⁶⁹ Idem, p. 96.

Antonescu explicând membrilor cabinetului că U.R.S.S. încerca două manevre, de amploare. Prima era aceea de a pătrunde în Comisia Internațională a Dunării, adică în regimul internațional al Dunării, până la Bratislava. Generalul reamintea că „sub regimul trecut Comisia Europeană îngăduia Rusiei să vină numai până la Brăila; chestiunea aceasta a început în 1856, în urma Tratatului de la Paris, trecând prin diferite faze, corespunzătoare pozițiilor internaționale pe care le-a avut Rusia, față de Europa”⁷⁰. A doua manevră era intenția de a lua statului român, cu desăvârșire, „posibilitatea de a mai naviga pe canalul Chilia; dacă ieșim din canalul Chilia, atunci și ieșirea, la Marea Neagră, a țării noastre, este aproape compromisă”⁷¹. Antonescu, înainte de expunerea ministrului de Externe, era la curent cu incidentele de frontieră, provocate de partea sovietică. El a informat miniștrii despre o șalupă militară, sovietică, izgonită cu focuri de armă, în zona Tulcea, menționând și alte incidente, cum ar fi cazul vaporului comercial „Giurgiu”, atacat în timp ce se deplasa pe canalul Chilia. Generalul ordonase ministrului de Externe să facă demersuri și proteste la Moscova, fusese alertat Berlinul, iar pe plan militar se luaseră măsuri de apărare, prin colaborarea Marinei cu Corpul II de Armată, care avea răspunderea militară în Dobrogea.

Mihai Antonescu, ministrul Justiției, a informat despre alte complicații, la granița româno-sovietică, din nordul Bucovinei. Procurorul general îi semnalase ministrului că, în zona respectivă, linia provizorie de frontieră despărțea proprietățile agricole rurale și „cei care au rămas colaborau chiar ei la schimbarea granițelor, alături de ceea ce se făcea de trupele rusești, fiindcă acești agricultori voiau să-și apere sau să nu-și apere proprietatea, după cum sunt dincolo sau dincoace de frontieră”⁷². Agricultorii mutau țăruii de frontieră, generând incidente, fapt cunoscut deja de generalul Antonescu, care a cerut generalului C. Petrovicescu, ministrul de Interne, să rezolve cât mai repede problema aprovizionării, pentru că, susținea el, „nemulțumirile sunt provocate de lipsa de aprovizionare, care se datorează și faptului că pământul arabil este trecut la ruși...; avem o soluție să întărim granițele cât mai mult, cu elemente de la Jandarmerie și de la Siguranță, ca să împiedicăm pe țărani să facă operațiunea aceea”⁷³.

Ministrul Justiției a adus în discuție și alte probleme, cum ar fi grupurile de suspecti, agenți bolșevici, cei mai mulți evrei, care treceau granița cu URSS, în ambele sensuri, o listă cu asemenea elemente fiind înaintată Siguranței, pentru cercetări, deși generalul Antonescu sugera „arestări fără zgomot”⁷⁴.

Procurorul general semnalase, cu data de 15 septembrie, că în zona Bucovinei era o accentuată lipsă de alimente, „lipsea mălaiul, lipsea făina de grâu, era o

⁷⁰ Idem.

⁷¹ Idem.

⁷² Idem, p. 98.

⁷³ Idem.

⁷⁴ Idem, p. 99.

scumpete excesivă, populația nu reușea să-și procure aceste articole indispensabile”⁷⁵.

Un alt semnal de alarmă era tras de M. Antonescu, cu privire la situația refugiaților⁷⁶, care nu trebuiau să devină agenți ai distrugerii statului român. Ministrul propunea să li se acorde un sprijin financiar consistent, solicitând, de urgență, o ședință de guvern, în care să se abordeze doar chestiunea refugiaților. Fiecare ministru urma să prezinte modalități de soluționare a problemei, specifice domeniului de resort, dar și în colaborare cu alte ministere.

De la problema ajutorării refugiaților, Consiliul de Cabinet a trecut la o altă problemă, privind atacurile la adresa unor oameni politici. Generalul Antonescu s-a referit la atacurile, dintr-o anumită parte a presei, având ca țintă pe Nicolae Iorga. Chiar dacă, așa cum a ținut să sublinieze, nu avea nimic care „să-l unească cu dl. Iorga”⁷⁷, pe care îl detesta, pentru conținutul unor articole din *Neamul Românesc*, „înainte, (de venirea la putere a generalului Antonescu și a legionarilor- n.L.S.), bineînțeles”⁷⁸, Antonescu a declarat/ordonat: „...nu vreau ca oameni care au adus servicii neamului românesc să fie astfel atacați, trebuie să avem o presă civilizată, nu suntem un stat de sălbatici, ca să se spună că dl. Iorga are o barbă de patru metri... Calificative ca acestea la adresa unui om bătrân nu tolerez”⁷⁹. Horia Sima, vicepreședintele Consiliului de Miniștri, lider al Mișcării Legionare, a intervenit în discuție, precizând că unul dintre ziarele care au publicat asemenea atacuri era *Porunca Vremii*, de coloratură legionară, dar generalul Antonescu a ignorat, aparent, observația, continuând să discute problema cu ministrul Justiției. Era o chestiune de

⁷⁵ Idem

⁷⁶ Ministrul Justiției era iritat, printre altele, de o întâlnire cu delegația avocaților din Basarabia. Aceștia au cerut un ajutor de 5.000.000 de lei, care urmau să fie utilizați, printre altele, și pentru a aduce în România un grup de 100 de avocați. De asemenea, avocații basarabeni au pretins să fie încadrați la Baroul de București, să li se găsească de lucru în întreprinderile bucureștene. Pentru fiecare avocat era solicitată acordarea unui fond de instalare, în valoare de aproximativ 200.000 de lei. Uniunea Avocaților din România, la care s-a adăugat Baroul Ilfov, au trimis ministrului un protest, deoarece de peste un deceniu, la București, Baroul selectase cu exigență avocații și, în consecință, nu era potrivit să fie scoși avocați care lucrau în sistem, în Capitală, pentru a fi înlocuiți cu avocați basarabeni, refugiați. Rezervele ministrului Justiției, față de pretențiile basarabenilor și un potențial conflict, între avocați din București și cei din Basarabia, au nemulțumit toate părțile implicate. Avocatul Brânză, liderul basarabenilor, a invocat o promisiune, a fostului ministru de Externe, Mihail Manoilescu. Acesta, pretindea avocatul, promisesse suma de 3 miliarde de lei, pe care guvernul României urma să-i dea refugiaților. La argumentele ministrului Justiției, cu privire la răsturnarea totală a echilibrului financiar al țării, în cazul unei asemenea alocări, ca și la consecințele politico-militare, avocatul Brânză s-a dovedit insensibil (n.L.S.). „**G-ral I. Antonescu:** ...A venit la mine o delegație de basarabeni, ca să le dau despăgubiri pentru tot ce au pierdut în Basarabia. Eu sunt foarte dornic să le dau, dar cu o singură condiție, să-mi dea și posibilitatea să o fac, să-mi arate fondurile, căci altfel nu o pot face... Nu pot să mă angajez ca dl. Manoilescu, căci eu n-am miliarde. Eu am miliarde deficit la buget, deci nu mă pot angaja să le dau... Dacă încep cu avocații, trebuie să dau și țărânului, căci și acesta și-a pierdut pământul pe care l-a avut. Când voi începe a aluneca pe panta aceasta, nu mă mai pot opri. Deci, nu-mi iau niciun angajament, în această privință”, cf. Idem, p. 102-103.

⁷⁷ Idem, p. 118.

⁷⁸ Idem.

⁷⁹ Idem.

ordine internă, susținea generalul, ca presa să semnaleze obiectiv faptele, în caz contrar urma „să se confişte jurnalul şi să se dea un comunicat pentru ce s-a confiscat”⁸⁰. Ion Antonescu avea, în acest sens, pregătite „directive, pe care urma să le dea Presei”⁸¹.

A intervenit în discuție prof. Gh. Leon, ministrul Economiei Naționale, care a informat Consiliul de Cabinet despre deplasarea, la Berlin, a unei echipe de experți, în legătură cu chestiunea societăților petroliere din România⁸².

Generalul a analizat, în continuarea lucrărilor Consiliului, problema introducerii sistemului grădinariei la sate, precizând că ordonase ministrului Agriculturii să găsească terenurile de cultură, pentru a asigura fiecărei comune o grădină de zarzavat, „unde să se lucreze în obște;... aş vrea ca din primăvara viitoare să înceapă, aceasta este operă legionară”⁸³.

Enervant era, pentru I. Antonescu, printre altele, și modul în care i se prezenta corespondența, de la ministere. De fapt, documentele erau doar numerotate, dar generalul voia să aibă, pe fiecare dintre ele, adnotări privind „istoricul acelei chestiuni”⁸⁴, precizând, însă, că nu trebuiau notele marginale să se transforme în referate, așa cum a sugerat lt.col. N. Dragomir, ministrul Coordonării și al Statului Major Economic.

În încheierea ședinței, s-a discutat despre necesitatea unor acțiuni care să contracareze propaganda ostilă regimului, prin înființarea unui Birou Politic și de Presă⁸⁵.

Presante s-au dovedit, pentru echipa guvernamentală, problemele Capitalei. Iată de ce, la lucrările Consiliului de Cabinet, de la 1 octombrie 1940, a fost convocat I.Gh. Vântu, primarul general, pentru a prezenta un raport asupra situației Capitalei. Acesta a precizat că se confrunta cu două probleme dificile, organizarea

⁸⁰ Idem.

⁸¹ Idem.

⁸² „**Gh. Leon:** A plecat o comisie la Berlin și a stat de vorbă cu dl. Hitler. A pus chestiunea societăților petroliere, ce facem cu ele, cumpărăm acțiuni? Au spus-o în consiliul de miniștri domnii Manoilescu și Gigurtu. Atunci Hitler a spus (*de ce – n.L.S.*) vă interesează chestia acțiunilor, atâta vreme cât aceste întreprinderi se află în Țara Românească și, prin măsuri legislative, dispuneți de producție, de distribuție, de circulație?/ **G-ral I. Antonescu:** Asta spun eu, deocamdată, nu vreau să las să treacă în mâinile altora, nu vreau să spun cuvântul, să rămână în mâini românești. Deocamdată le blochez (vânzările de acțiuni, la societățile petroliere- *n.L.S.*). Asta e tot ce pot să fac, alții au bani și cumpără tot, noi n-avem posibilitatea, le blochez deocamdată. Toată lumea cumpără acum, noi scăpăm de o plagă și dăm de altă plagă”, cf. Idem.

⁸³ Idem.

⁸⁴ Idem, p. 119.

⁸⁵ „**G-ral I. Antonescu:** O altă chestie, noi trebuie să organizăm o contra-propagandă comunistă, prin Presă, de aceea ar trebui să înființăm un birou politic și de presă. Dar ar trebui să se ocupe și dl. Sima. Am vorbit deja cu Cosmovici, ar trebui vorbit și lui Constant, să facem o contra-propagandă, să apară în jurnale oricât de multe studii, documente, de doctrină. Sunt multe regiuni unde se face propagandă. Așa, la Brașov, ungurii fac propagandă pentru alipirea Brașovului la unguri. Prin urmare, trebuie făcut acest lucru, printr-un birou de presă, la Președinția Consiliului. Am aici și alt punct, declarațiile d-lui Giurăscu etc., atacurile la adresa Regelui. Nu mai apar, nimeni nu se mai ocupă de el”, cf. Idem, p. 119.

aprovizionării și organizarea asistenței sociale. Primarul general s-a referit la necesitatea punerii la punct a unui mecanism de control al prețurilor, la problemele cârnii și a lemnelor⁸⁶.

În privința asistenței sociale, primarul general prezentase, anterior ședinței, atât generalului Antonescu, cât și lui Horia Sima, proiectul de organizare. Dacă până atunci populației sărace i se distribuise doar pâine, urmau a fi distribuite alimente de iarnă, „în cantități mici, 50-60 kg de cartofi, alte zarzavaturi, câteva kg de ulei”⁸⁷. Generalul Antonescu a avut anumite rezerve, față de repartizarea alimentelor, susținând că, până la organizarea sistemului Asistenței Legionare, trebuiau organizate cantine ale săracilor⁸⁸. Apropierea iernii și amplificarea nevoilor populației sărace urmau să fie speculate de adversarii politici ai regimului, care, pentru moment, lansau tot felul de zvonuri, „dovadă fiind și manifestele comuniste, care au început să fie aruncate în cutiile de scrisori”⁸⁹, ajungând chiar și în pachetele de țigări. Asemenea manifestări urmau să fie combătute, după cum susținea generalul Antonescu, prin aplicarea prevederilor unei legi speciale, care urma să fie curând adoptată, prin care „vom da maximum de pedeapsă, pentru cei care continuă opera de distrugere a statului”⁹⁰.

A urmat o analiză a problemei refugiaților, generalul C. Petrovicescu, ministrul

⁸⁶ „*I.Gh. Vântur*: ...chestiunea cârnii – situația este foarte îngrijorătoare, nu numai pentru motivul că Bucureștiul nu este înzestrat cu un târg de vite, absolut necesar aprovizionării, dar și pentru motivul că nu avem nici măcar un abator cu frigorifice, care să dea posibilitatea organizării unei rezerve necesare, care să fie întrebuințată într-un răstimp mai îndelungat... În privința alimentelor, nu a existat control. Prețurile legumelor erau ridicate, nu numai datorită situației grele prin care trecem, dar și pentru că existau intermediari la periferia orașului, care acaparau toate cantitățile, sau le luau în locație directă și stabileau prețurile în mod arbitrar. Problemă gravă a fost și problema lemnului. Depozitele din Capitală, până acum trei zile, nu aveau niciun lemn, pentru că nu era organizată o aprovizionare. În urma măsurilor pe care le-ați ordonat dv., domnule general, s-a organizat această aprovizionare și astăzi avem centre de aprovizionare... Am stabilit un control al acestor prețuri. În această privință, m-am prezentat d-lui vicepreședinte al Consiliului și l-am rugat să binevoiască să dispună să avem și echipe de legionari la dispoziție, pentru a face acest control. În special la carne este absolut necesar, noi avem foarte mari dificultăți cu carnea. Am discutat și la Ministerul Economiei această chestiune și am ajuns la concluzia că trebuie să se organizeze o societate de stat, care să constituie bazele aprovizionării la carne și să hotărască o distribuție rațională, calculând rezervele pe care le avem, pentru că astăzi se taie fără control și *măcelarii angroșiști urcă prețurile după poftele lor, pentru că cea mai mare parte din ei sunt jidani (s.a.)*”, cf. Idem, p. 120-121.

⁸⁷ Idem, p. 121.

⁸⁸ Generalul a intervenit, în timpul expunerii primarului general, cu fermitate, explicând că „trebuie cantine, unde să vină să mănânce, nu trebuie dat nimic, pentru că cine este în mizerie mare este un nenorocit, care caută alinarea în băutură; îi dai haine, lemne, alimente, se duce cu ele și le vinde... Oamenii aceștia sunt viciați. Trebuie reeducarea lor... Până la începerea reeducării lor..., trebuie să fim de acord să organizăm cantine, în care ei să mănânce. Acolo trebuie să aduci medici, doritori de muncă și cinstiți, care să-i vadă, căci mulți din ei sunt bolnavi de sifilis, angină difterică, scarlatină și alte boli molipsitoare”, cf. Idem.

⁸⁹ Idem, p. 122.

⁹⁰ Idem.

de Interne, prezentând un raport despre situația acestora. Generalul Antonescu era îngrijorat, în special, de persoanele care se refugiaseră în Capitală. El a cerut să fie luate măsuri, în urma cărora persoanele în cauză să fie scoase din București, unde constituiseră „vulcani comuniști”. Trebuiau îndepărtați refugiații și din centrele industriale importante și dispersați în țară, „la lucrări de cale ferată și altele”⁹¹. Subsecretarul de stat pentru Colonizare și Populație Evacuată, C. Georgescu, a readus în atenția Cabinetului situația avocaților refugiați. Generalul Antonescu a propus ca, încă din acea zi, ministrul Justiției să facă un decret, potrivit căruia avocații evrei să aibă drept de a pleda doar în procesele conaționalilor lor. Altă propunere, tot a generalului, era ca „în toate Contencioasele existente, avocații să fie doar români, iar a treia măsură este plasarea tuturor avocaților și a celorlalte profesii liberale în locurile rămase libere, prin eliminarea evreilor; deocamdată, am dat principiile”⁹².

Vladimir Dumitrescu, secretar general la Departamentul Cultelor și Artelor, a solicitat soluționarea cazului celor 800 de preoți refugiați, pentru care a propus „să se creeze o serie de parohii noi, unde să fie numiți”⁹³.

Ministrul de Interne a atras atenția asupra unui presupus sabotaj, la Moreni, cazul fiind anchetat de armată, Siguranță, Serviciul Secret⁹⁴. Generalul Antonescu a recomandat măsuri energice pentru soluționarea urgentă a cazului.

Consiliul de Cabinet a continuat, prin dezbaterile unor probleme, prezentate de V. Iașinski, ministrul Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale. Iașinski a prezentat textul unui decret, prin care medicii „să-și poată căpăta gradațiile (doar cei care erau funcționari și medici – *n.L.S.*), de care până acum erau lipsiți”⁹⁵. Pentru că era o problemă care ținea de Ministerul de Finanțe, în cazul în care ministrul Muncii ar fi întâmpinat opoziție, generalul Antonescu a promis că va interveni pentru alocarea fondurilor.

S-a dezbătut, probabil urmare a unei înțelegeri anterioare, între generalul Antonescu și Horia Sima, problema reprimirii, „în serviciile particulare, a legionarilor dați afară, în timpul regimului politic trecut”⁹⁶, iar o comisie de anchetă militară, de la Marele Stat Major, urma, chiar în ziua următoare, să se deplaseze la cazarma Regimentului 3 Olt, pentru a lămuri cazul comandantului, colonelul Zenescu, cel care, se pare, rupsese afișele cu proclamațiile generalului Antonescu.

Consiliul a luat sfârșit cu analiza situației românilor, refugiați din „Ardealul

⁹¹ Idem, p. 128.

⁹² Idem, p. 129.

⁹³ Idem, p. 131.

⁹⁴ „*G-ral C. Petrovicescu*: Vă aduc la cunoștință că s-a întâmplat un incendiu la un batal de păcură la Moreni, se bănuiește că focul a fost pus de o mână criminală. Se fac cercetări și au fost înștiințate și Marele Stat Major, Direcția Generală a Poliției de Siguranță și Serviciul Secret. Două sute de vagoane de reziduuri de țigete au ars”, cf. Idem, p. 132.

⁹⁵ Idem, p. 133.

⁹⁶ Idem.

ocupat, care au fost alungați de pe proprietățile cu care fuseseră împrăștiți”⁹⁷, generalul I. Antonescu cerând ferm să se protesteze, nu numai la Budapesta, ci în toată Europa, față de sistemul practicat de unguri. În finalul reuniunii, pe picior de plecare, generalul a reluat problema răspândirii manifestelor comuniste, anunțând deja conținutul unui decret în această privință. Cei care erau prinși difuzând manifeste urmau să fie judecați, în cel mult 24 de ore, iar pedeapsa se ridica la 5 ani de închisoare.

În următorul Consiliu, generalul Antonescu a prezentat miniștrilor hărțile cu care „ungurii au obținut (o parte a Transilvaniei, prin – *n.L.S.*) Arbitrajul de la Viena”⁹⁸, subliniind că aceleași hărți, pe care zonele de locuire românească să fie marcate, pentru a ieși în evidență, cu roșu, vor demonstra nedreptatea făcută României.

S-a trecut la discutarea unor probleme economice, ajungându-se la concluzia că, în domeniul economic, orice măsură adoptată implica pregătirea opiniei publice, lămurirea acesteia, în prealabil: „arătând rațiunea pentru care luăm o anumită măsură, numai atunci măsura va fi primită de public așa cum trebuie”⁹⁹. În acest sens, trebuia să se implice Ministerul Propagandei, chiar generalul Antonescu, prin intervenții radiofonice, Mișcarea Legionară – prin mijloacele proprii de propagandă, ministerele de resort.

Opinia publică trebuia informată că prețurile urmau să fie stabilizate, după care era necesară fixarea unui raport între prețurile industriale și cele agricole, pentru echilibrul financiar și cel social, în stat, „dar și pentru echilibrul politic, în raport cu celelalte state”¹⁰⁰. Toate ramurile economice trebuiau să reducă cheltuielile administrative, să facă economii severe, deoarece guvernul nu avea posibilitatea să acopere deficitele¹⁰¹.

În acel moment, pentru nevoile populației, statul nu avea la dispoziție decât 60% cantitatea de ulei, necesară consumului intern. Lt.col. N. Dragomir, ministrul Coordonării și al Statului Major Economic negociase cu partea germană să „ne lase necesarul”¹⁰² de ulei, pentru a preveni unele manifestări populare, de nemulțumire,

⁹⁷ Idem

⁹⁸ Idem, p. 134. „*G-ral I. Antonescu*: Aceste hărți au apărut pe străzile Vienei, două ceasuri după ce se dăduse deja Arbitrajul cu noua frontieră, ceea ce înseamnă că Arbitrajul era hotărât dinainte. Dar chiar aceste hărți arată nedreptatea elocventă care s-a făcut Țării Românești. Ei au însemnat cu o culoare ștersă, mov, toate satele românești și au făcut cu roșu, ca să ia ochii, tot ce este unguresc. De asemenea, au făcut cu culoare galbenă satele nemțești, așa încât ele se pierd în roșu și apar tot ca ceva unguresc... Am cerut să se reproducă aceste hărți, care ne vor servi la o propagandă făcută chiar pe baza lor. Bineînțeles, acum am făcut cu roșu tot ce este românesc și cu o culoare ștersă tot ce este unguresc. Iată toată masa românească, care a fost nedreptățită! Așa pregătim, încetul cu încetul, o propagandă în această privință”, cf. Idem, p. 134-135.

⁹⁹ Idem, p. 135.

¹⁰⁰ Idem

¹⁰¹ Idem, p. 136.

¹⁰² Idem. „*Lt.col. N. Dragomir*: Am început un aranjament... Am convenit cu germanii să ne lase

față de noul regim.

Ministrul Agriculturii, ca și generalul Antonescu erau preocupați de perioada de însămânțări, considerată o adevărată bătălie a ogoarelor, pentru care guvernul era pregătit să mobilizeze toate forțele disponibile, „ieșind la lucru cu legionarii și cu toată lumea, fiindcă nu mai erau decât două săptămâni”¹⁰³ pentru finalizarea lucrărilor.

În vederea aprovizionării populației cu lemne, prof. Pompiliu Nicolau, ministrul Lucrărilor Publice, a prezentat „un impediment (constituit datorită – *n.L.S.*) blocării rampelor, în care s-au descărcat lemnele, din cauză că în anumite centre, cum era Timișoara, camioanele și căruțele erau rechiziționate pentru armată, iar lemnele nu se puteau transporta în oraș”¹⁰⁴. Gărilor urmau să fie deblocate cu ajutorul armatei, folosindu-se, dintre camioanele rechiziționate de aceasta, doar cele care nu fuseseră repartizate la muncile agricole.

Sedinta a continuat, prezentându-se problema aprovizionării cu carne a populației Capitalei, constituirea, la nivel național, a rezervelor de sare, sodă, var, săpun¹⁰⁵.

Analizând situația Crucii Roșii, scutită de impozite către stat, cât și a organizației „Ajutorul Legionar”, pentru care se propusese scutirea de impozite, generalul Antonescu a respins neimpozitarea, motivând că „mai bine dăm un ajutor decât să scutim; să nu avem aerul că creăm ceva privilegiat în stat, am pus Palatul la impozite, astăzi Regele își pune timbrul pe scrisori, plătește benzina ca și noi, prin urmare nu pot să fac lucruri din acestea”¹⁰⁶. Pentru a nu-l nemulțumi pe Horia Sima, generalul a precizat că „Ajutorul Legionar” trebuia să se încadreze în stat, ca orice altă instituție, „însă noi avem posibilitatea de a ajuta, dându-i sub formă de ajutor cotă parte din impozite, să vedem cât are nevoie, în această privință”¹⁰⁷, Horia Sima fiind de acord cu varianta propusă.

În problema contractelor de stat, generalul Antonescu a ordonat să se dea un comunicat al guvernului, în care să se precizeze că „pentru contractele trecute, fiindcă multe dintre ele s-au dovedit oneroase, să nu se plătească decât până la procentul de 80%, ca statul să rămână cu acoperirea de 20%, , care urmează a se achita furnizorului numai în cazul când ancheta va constata că el a fost corect și statul n-a fost frustrat; iar

necesarul, așa că, astăzi, cantitatea de 3800 de vagoane, consumație strict necesară nouă, ne este asigurată”, cf. Idem.

¹⁰³ Idem.

¹⁰⁴ Idem, p. 139.

¹⁰⁵ „**Lt.-col. N. Dragomir**: Pentru aprovizionarea cu carne a Capitalei, am pus bazele unei mari societăți, care va începe să funcționeze. De asemenea, în regiunile lipsite, am luat măsuri ca, în zece zile, să fie în toată țara rezerve de sare, pe 45 de zile, de asemenea sodă și var. În fine, problema săpunului a fost rezolvată prin prima experiență industrială care s-a făcut, pentru un vagon de săpun, în baza invenției d-lui prof. Pamfil. Acest săpun va fi mult mai ieftin și în cantități îndestulătoare, mergând și la export”, cf. Idem, p. 145-146.

¹⁰⁶ Idem, p. 146.

¹⁰⁷ Idem.

pe viitor, tot ceea ce se angajează se plătește integral”¹⁰⁸. Problema nu a fost rezolvată, pe moment, generalul solicitând miniștrilor să se consulte, pentru a ajunge la o soluție echilibrată. Reorganizarea ministerelor, salarizarea anumitor categorii de bugetari, executările silite decurgând din Legea Conversiunii¹⁰⁹, eliminarea fondurilor pentru ziariștii acreditați pe lângă diferite ministere, întreruperea plăților pentru cei care fuseseră distinși cu diferite ordine și medalii – iată probleme care urmau să fie rezolvate ulterior.

Sedința s-a încheiat cu anunțul făcut de generalul Ion Antonescu, cu privire la normalizarea situației din „Banat, Sibiu și regiunile nemțești de prin Ardeal”¹¹⁰, zone în care etnicii germani făcuseră „fel de fel de năzbâtii, organizaseră gărzi, se opuneau la rechiziții și așa mai departe”¹¹¹. Antonescu a precizat că asemenea acte, de nesupunere civică, au fost determinate de o neînțelegere, produsă de un ordin al fostului prim-ministru Gigurtu, „ca să nu răspundă când li se cer rechiziții”¹¹².

Următoarea reuniune a Consiliului de Cabinet, de la 4 septembrie 1940, a început cu analiza unui fapt care provocase mari agitații, în țară. Un decret-lege, cu privire la punerea sub anchetă „a principalilor autori ai crimelor politice care s-au comis”¹¹³, a fost publicat în presă, dar cuvântul *principali* (s.a.) a fost omis. S-au produs, după publicarea decretului, o serie de *agitații* (s.L.S.), pentru că, în afara acțiunilor *autorilor principali* (s.a.), fuseseră comise „la periferie, o mulțime de acte extralegale, ale legionarilor, contra jandarmilor, prefectilor; intenția mea (a generalului Antonescu- n. L.S.) a fost să vizez numai pe autorii de sus, nu pot merge la infinit până jos, fiindcă înseamnă să fac rău țării”¹¹⁴. În categoria celor care intrau în vizorul comisiilor de anchetă nu trebuiau incluși, așa cum a detaliat generalul Antonescu, coloneii care fuseseră prefecti, la fel unii dintre comandanții legionari. Cu toate acestea, ei figurau pe tabloul principal al comisiilor de anchetă, dar situația urma să fie modificată, la ordinul generalului, de ministrul de Interne, generalul C. Petrovicescu, supervizat de Horia Sima.

A intervenit și ministrul Justiției, Mihai Antonescu, precizând că, în cadrul unei anchete preliminare, a Justiției militare, au fost audiați 96 de ofițeri superiori,

¹⁰⁸ Idem, p. 147. Anchete, tehnice și judiciare, se desfășurau, controlând gestiunea fondurilor publice, inclusiv la Palatul Regal și la Prefectura Poliției Capitalei (n.L.S.).

¹⁰⁹ „G. Cretzianu (ministru Finanelor- n.L.S.): Am și dat ordin organelor fiscale să suspende executările. Se pune însă chestiunea celor care sunt puși acum în fața plății ratelor restante. Ar urma ca tot ce a fost de plată pe 1940 să se eșaloneze, pe restul anilor de conversie... Să chemăm și Banca Națională, ca să găsim o formulă de comun acord”, cf. Idem, p. 151.

¹¹⁰ Idem, p. 152.

¹¹¹ Idem.

¹¹² „G-ral Ion Antonescu: ...Ordinul primului-ministru! A crezut că salvează granițele. Abia aseară s-a rezolvat problema, s-a numit un nou Gauleiter german, cu care am discutat problema, a înțeles și a dat ordin în consecință. Voi da un comunicat în această privință, ca nici în cazărmi să nu se mai brutalizeze nemții”, cf. Idem.

¹¹³ Idem, p. 153.

¹¹⁴ Idem.

doar pentru informații, pe baza cărora urmau să se facă cercetări, privitoare la alte persoane.

După această intervenție, echipei guvernamentale i s-a expus o problemă delicată, de politică externă, analizată, chiar în dimineața aceea, de generalul Antonescu, cu ministrul Afacerilor Străine, M. Sturdza. În Ardealul ocupat de unguri continuau atrocitățile față de populația românească, chiar dacă, de la Roma și Berlin se făcuseră presiuni (așa susținea generalul Antonescu – *n.L.S.*) pentru încetarea acestor violențe. Ministrul Afacerilor Străine primise ordin, de la generalul Ion Antonescu, să facă noi demersuri la Berlin, la Roma și la Legația Ungariei, „să-l cheme pe domnul Bardossy și să i se spună că trecem la represalii dacă nu încetează”¹¹⁵. Represaliile propuse de generalul Antonescu constau în internarea, în „tabere de concentrare”¹¹⁶, a liderilor maghiari, aflați pe teritoriul României, „întrebuințarea unor mijloace severe contra lor, până când atrocitățile, din partea Transilvaniei, cedată Ungariei, vor înceta”¹¹⁷. La acestea se adăuga „suspendarea tuturor gazetelor ungurești din Transilvania”¹¹⁸.

A urmat, pe ordinea de zi a reuniunii Consiliului de Cabinet, detalierea organizării Asistenței Legionare, în primul rând în centrele industriale, în care începeau, după afirmațiile generalului Antonescu, mișcări comuniste¹¹⁹.

¹¹⁵ Idem, p. 154. În acel moment, Bardossy nu se afla la Legație, fiind la Budapesta. Ministrul Afacerilor Străine, M. Sturdza a discutat cu însărcinatul cu afaceri al Ungariei, la București. În consiliul de cabinet, M. Sturdza susținea că, în timpul discuției, însărcinatul cu afaceri, al Ungariei, a fost timid, rușinat și a exprimat speranța că lucrurile se vor aranja (*n.L.S.*).

¹¹⁶ Idem.

¹¹⁷ Idem.

¹¹⁸ Idem. „**G-ral I. Antonescu:** ...La Ministerul de Interne să se pregătească niște lagăre, deoarece, dacă vor continua așa, voi trece la represalii... Dl. Valer Pop vine mâine aici tot pentru această chestiune, fiindcă domnia sa spune că situația este foarte gravă. În același timp, pentru că propaganda nu funcționează cum trebuie, vă rog să strângeți toate datele, asupra acestor atrocități, la Ministerul de Interne./ **M. Sturdza:** Avem un dosar legat, iar pe măsură ce ne sosesc alte cazuri, facem alte dosare./ **G-ral I. Antonescu:** Dosarul nu-l citește nimeni. Trebuie să facem un grafic de schingiuri, morți, coloniști care sunt alungați. Trebuie prezentat ceva grafic, pe diferite categorii de samavolnicii... Trebuie prezentate în mod ingenios, fiindcă nici germanii, nici alții nu au timp să citească dosare, acestea vă servesc dvs., pentru a concretiza sub formă de grafice această chestiune”, cf. Idem, p. 154-155. Anterior acestui consiliului de cabinet, generalul Antonescu primise un raport de la Valer Pop, cu privire la atmosfera politică de la Budapesta și modul în care încercase, în conformitate cu instrucțiunile primite de la general, să obțină, de la guvernul Ungariei, ca minoritatea românească din această țară să aibă același statut ca minoritatea germană. Tratatările cu guvernul de la Budapesta nu au dat rezultatele așteptate, pentru că guvernul Ungariei pretindea că în România nu exista un regim politic stabil, că nu exista o constituție și nu se putea încheia un acord bilateral, pe considerentul că nu existau garanții constituționale privind respectarea drepturilor etnicilor maghiari din România (*n.L.S.*).

¹¹⁹ „**G-ral I. Antonescu:** Domnilor, sunt o serie de conflicte de muncă, care încep să apară... Eu nu mă sperii, fiindcă știu că, de câte ori s-a schimbat regimul, muncitorii au profitat ca să facă presiuni și să facă ceva. Mijlocul este greva, conflictul de muncă. Nu ne intimidăm, dar nu este mai puțin adevărat că, în cazul nostru special, sunt împinși de cei care au capitalurile la spate sau de interese străine, ca Sovietele”, cf. Idem, p. 157.

S-a discutat, după aceea, pe marginea unui anunț, făcut tot de generalul Antonescu, privind venirea, în scurt timp, în România, a patru escadrile germane, de aviație și a unei divizii germane, motomecanizate. Era necesar să funcționeze propaganda, pentru a pregăti opinia publică cu privire la această prezență militară germană în țară¹²⁰.

Revenind la tensiunile româno-ungare, generalul Antonescu afirma că ungurii intenționau să demonstreze că tot Ardealul era al lor, iar oficialitățile din Ungaria pretindeau că, prin Arbitrajul de la Viena, li se făcuse o nedreptate. Guvernului României i se reproșa, chiar de primul ministru, „tăcerea”, la asemenea atacuri din partea oficialităților de la Budapesta. M. Sturdza a intervenit, reamintind generalului că „avem cuvânt de ordine să tăcem”, dar i s-a precizat că ordinul nu viza ignorarea apărării, prin intermediul propagandei oficiale, a drepturilor statului român asupra Transilvaniei¹²¹.

Generalul Antonescu a cerut ministrului de Finanțe să-i prezinte situație detaliată a soldurilor, creditor și debitor, ale statului român pe plan extern¹²².

Tot la propunerea generalului, Consiliul de Cabinet a reluat dezbaterea problemelor privind aprovizionarea populației, popularizarea măsurilor luate de guvern, situația transporturilor pe căile ferate, situația funcționarilor refugiați și introducerea în comerț a elementelor legionare, tinere, mai ales în Moldova, „să luăm din mâinile jidanilor comerțul pe care îl exercită astăzi”¹²³. Această ultimă intenție,

¹²⁰ „**G-ral I. Antonescu:** Domnilor, trebuie să începem propaganda, în ceea ce privește venirea germanilor aici. Dvs. știți că... eu am tratat, fiindcă am vrut să consolidez poziția României față de Axă, am vrut să tai rușilor orice veleități de cucerire a Moldovei și de prezență în Dobrogea, prin prezența germanilor la noi. Am tratat și am ajuns la un sfârșit favorabil... Cu prezența diviziei motorizate în Țara Românească, cred că tăiem, ungurilor și rușilor, orice îndoială că germanii sunt cu noi”, cf. Idem, p. 159.

¹²¹ „**G-ral I. Antonescu:** Trebuie să atacăm această problemă, pentru că avem drepturi istorice și entice. Națiunea noastră a fost așezată pe principiul naționalităților. S-a făcut o nedreptate României și prin *Quo vadis* (articol publicat în *Pester Lloyd*, în care se susținea că Ungaria fusese nedreptățită prin Arbitrajul de la Viena, deoarece guvernul de la Budapesta pretindea că întreaga Transilvanie ar fi trebuit să-i fie atribuită – *n.L.S.*) vor ca această nedreptate (făcută României, prin atribuirea, în cadrul Arbitrajului de la Viena, unei părți din Transilvania Ungariei- *n.L.S.*) să fie și mai mare. Ei joacă pe coroana Sfântului Ștefan, eu pe coroana de laur a lui Traian și pe martiriul lui Decebal. Dar toate acestea trebuie arătate...”, cf. Idem.

¹²² Generalul Antonescu știa, deja, în momentul solicitării, adresată ministrului de Finanțe, că plățile de armament către Germania erau aproape la zi, la fel și cele către Italia și Marea Britanie. Generalul era îngrijorat de faptul că văzuse un decret, semnat de Gh. Tătărescu, cu privire la o posibilă scoatere a aurului de la Banca Națională. Chiar dacă nu fusese pusă în practică această acțiune, generalul pretindea că existase un plan, conform căruia aurul din Banca Națională să fie scos și transportat, aerian, acolo unde s-ar fi aflat fostul rege Carol al II-lea și un presupus guvern românesc, în exil (*n.L.S.*). „**G-ral I. Antonescu:** Domnii Tilea, Franasovici – nu sunt încă sigur – și Pangal se agită. Dl. Pangal s-a întâlnit cu regele Carol la San Sebastian.../ **M. Sturdza:** Decretul îl recheamă, la 15 octombrie./ **G-ral I. Antonescu:** Era destinat să facă parte din guvernul din străinătate al regelui Carol. A fost un schimb de telegrame cu dl. Gafencu, în care spunea că este chemat de dl. Tilea la Paris, să formeze guvernul... Trebuie să facem un decret-lege, în care să spunem că toți cei care sunt în străinătate și se agită contra ordinii de stat actuale în Țara Românească, vor fi considerați ca făcând acte de înaltă trădare...”, cf. Idem, p. 164.

¹²³ Idem, p. 167.

exprimată la finalul reuniunii, urma să se aplice chiar din prima lună a anului 1941.

Se încheia, astfel, la 4 octombrie 1940, aproape o lună de coabitare politică, dintre generalul Antonescu și Mișcarea Legionară. Guvernul României funcționa, era preocupat să rezolve problemele interne și externe, generalul Antonescu fiind permanent informat despre ceea ce putea periclita noul regim politic. Rezolvările găsite erau, de fapt, ordine precise, emise de general, după consultări, fie cu miniștrii de resort, fie cu alți tehnocrați. Horia Sima, ca și ceilalți miniștri legionari, erau prudenți, aparent limitându-se la aspecte tehnice ale guvernării, fără a neglija promovarea intereselor Mișcării Legionare, dar în limite rezonabile, pentru a nu ajunge la un dezacord, fățiș, cu generalul Antonescu.

LIGA OPERELOR SOCIALE* ȘI ÎNFIINȚAREA CĂMINELOR DE COPII ÎN JUDEȚUL BACĂU

Elena Ungureanu

The Social Works League and the setting up of nurseries for children Summary

According to the law 5213 from October 29, 1944, The Social Works League replaced the old Council of Patronage of the Social Works which was set up in 1942 along the Chairmanship of the council of ministers and which in 1944 was subordinated to the Department of Labour, Health and Social Protection.

The mission of the Patronage Committees from every county, town or village was to help with money, food and clothes either poor people or the families of those who were called to arms as well as widows and orphans of war. Thus, in Bacau county the Patronage Committee organized in 1942, 1943 and 1944: 'Soldiers' family day', 'Soldier's gift' and 'War orphans' day'. In the summer of 1943, the Committee succeeded in the setting up of the first 13 nurseries for the children aged 3 to 5 in Bacau, Moinesti and Targu Ocna as well as in other ten rural places. Although the financial problems or problems related to the food supply for these nurseries, the Committee gained a valuable experience which was of great use in the following years.

Key words: *The Social Works League, Bacău county, education, orphans of war.*

Cuvinte cheie: *Liga Operelor Sociale, județul Bacău, education, orfani de război.*

În anul 1942, prin Legea nr. 838, s-a înființat *Consiliul de Patronaj al Operelor Sociale*, ca un organism ce urma să funcționeze pe lângă Președinția Consiliului de Miniștri¹ și care, conform Legii nr. 459/15 sept. 1944, a trecut la Departamentul Muncii, Sănătății și Ocrotirii Sociale, sub conducerea unui Comisar al Guvernului², cu noua denumire de **Liga Operelor Sociale**.

La nivelul fiecărui județ, comune și localități urbane, funcționa câte un **Comitet de Patronaj al Operelor Sociale** care avea misiunea să adune fonduri, alimente și îmbrăcăminte de la populație, de la școli de toate gradele, de la instituții și

* În 1942, la înființare, **Liga Operelor Sociale** (L.O.S.) s-a numit Consiliul de Patronaj al Operelor Sociale, denumire care a fost schimbată prin Legea 543/ 29 oct. 1944. Avea comitete de patronaj în fiecare județ, oraș și comună (A.N. Bacău, **fond L.O.S. Bacău**, dosar 2/ 1945-1946, f. 100, 105).

¹ ANBacău, **fond Liga Operelor Sociale**, dosar 2/ 1945-1946, f. 100-105. Vezi Elena Ungureanu, **Istoria învățământului preșcolar din județul Bacău**, Iași, Editura PIM, 2009, p. 239-248.

² *MO*, nr. 213/ 16 sept. 1944.

întreprinderi pentru ca să ajute persoanele nevoiașe, familiile celor mobilizați pe front, precum și vădulele și orfanii de război. Fiecare localitate era împărțită pe circumscripții conduse de preoți, la care erau repartizate și cadrele didactice de la școlile din acea zonă.

Conform dispozițiilor, periodic, la anumite date, în școli se organizau colecte, coordonate de inspectoratul școlar al județului. Astfel, prin Adresa nr. 6.762/14 aprilie 1943, Inspectoratul Școlar al Județului Bacău făcea cunoscut directorilor de școli primare și de grădini de copii că toate cadrele didactice din orașul Bacău erau convocate pentru a hotărî componența echipelor de *colectare a fondurilor*, acțiune ce urma să se desfășoare în ziua de 18 aprilie 1943, numită **Ziua familiei ostașilor** sau **Darul ostașului**³, iar prin Adresa nr. 5.605/ 9 sept. 1943 cadrele didactice erau convocate în cele șapte parohii din oraș (Sfântul Nicolae, Sfântul Ioan, Precista, Sfinții Împărați Constantin și Elena, Buna Vestire, Cartierul C.F.R., precum și Cartierul Podul de Fier și Șerbănești) ca să aleagă persoanele necesare formării echipelor de colectă generală din ziua de 14 septembrie 1943, numită **Ziua orfanilor de război**.

Prezența era obligatorie, iar lipsa nemotivată atrăgea „sanctiunea pentru refuz de serviciu legalmente datorat”, avertiza în adresă **lt.col. C. Ionescu**, prefectul județului⁴. Această dispoziție avea la bază și Adresa nr. 281.461/15 ian. 1943 a Direcției învățământului primar din Ministerul Culturii Naționale, transmisă inspectoratelor școlare din toată țara pentru ca toți „învățătorii din toate școlile să aibă grijă de existența copiilor săraci și a celor orfani de război și pentru îmbrăcăminte și încălțăminte necesară copiilor din categoria menționată”. Prin aceasta se urmărea *ajutorarea familiilor nevoiașe* ca să-i poată trimite la școală pe copii, respectând astfel obligativitatea școlarizării, conform Dispoziției Președinției Consiliului de Miniștri nr. 1.257/1942⁵.

Totodată, școlile raportau inspectoratului școlar la sfârșitul anului școlar 1942-1943 măsurile luate de școală pentru îndeplinirea obligațiilor amintite, precum și pentru participarea cadrelor didactice la colectele întreprinse de comitetele de patronaj, în conformitate cu Ordinul I.S.J. nr. 9.851/12 iunie 1943. Astfel, **Zoe Dospinescu** de la Școala de Copii Mici Nr. 3 Bacău informa că a realizat trei serbări școlare, că a participat la trei colecte organizate de comitetul de patronaj în zilele de 1 nov. 1942, 2 dec. 1942 și 18 iunie 1943, că a trimis ostașilor de pe front obiecte în valoare de 940 lei, iar ostașilor răniți li s-au transmis obiecte în valoare de 5.800 lei. De asemenea, copiii de la școala pe care o conducea au contribuit cu suma de 800 lei pentru Darul ostașului, iar pentru Palatul Invalizilor din București au donat suma de 1.742 lei⁶.

³ ANBacău, **fond Inspectoratul Școlar al județului Bacău**, dosar 37/ 1943, f. 49 dosar 38/ 1943, f. 21, 22, 51.

⁴ **Ibidem**, dosar 37/ 1943, f. 49, 55-56, 184.

⁵ **Ibidem**, dosar 39/1943, f. 4.

⁶ **Ibidem**, dosar 3/1943, f. 12.

Asemenea rapoarte au înaintat și alte școli de copii mici, respectiv Nr. 4, 5 și 6 din orașul Bacău, cea din Moinești⁷, ca și cele din Asău, Lăloaia și Șupan-Lăloaia, Faraoani și Valea Mare-Faraoani, Parincea, Nr. 1 și 2 din Răcăciuni, cea din Fundu-Răcăciuni, precum și cele din Fundeni, Secuieni și Săucești⁸. Directoarea **Telezna Grosu** de la Școala de Copii Mici Săucești a raportat inspectoratului școlar că unitatea pe care o conducea a dat împreună cu școala primară șapte serbări, că personal a organizat patru colecte, că a trimis ostașilor de pe front obiecte în valoare de 5.000 lei, iar pentru Palatul Invalizilor a expediat suma de 600 lei⁹. Așa cum rezultă dintr-un raport al județului către București, au fost organizate de Inspectoratul Școlar Județean cinci colecte în anul 1942, cinci în 1943 și două în anul 1944¹⁰.

Comitetul de Patronaj al Operelor Sociale din județul Bacău acționa și pentru strângerea plantelor medicinale, adresându-se și Inspectoratului Școlar pentru a delega câte un subinspector și un cadru didactic de științele naturale, pentru fiecare plasă, care să se ocupe de primirea plantelor medicinale de la școli și de predarea lor mai departe. Această sarcină era stabilită chiar prin Ordinul Ministerului Culturii Naționale nr. 260.560/ 1942, reactualizată prin Ordinul nr. 101.368/ 1943, precizând că acțiunea de strângere a plantelor medicinale „nu este simbolică, ci, în aceste vremuri istorice, ea este menită să îndeplinească o nevoie națională”. În vacanță, subinspectorii urmăreau în școlile din plasele de care răspundeau, pe lângă alte obiective stabilite, și acțiunea de colectare și păstrare a plantelor medicinale, urmând ca activitatea în această direcție să fie notată în statul lor personal¹¹.

O altă sarcină care revenea Inspectoratului Școlar era *aprobarea repartizării în școli și personalului* din respectiva instituție (doar celor care aveau salariul sub 7.000 de lei pe lună) *a obiectelor de îmbrăcăminte și de încălțăminte primite de la Ligă*. De exemplu, în anul 1943 s-a aprobat, contra cost, câte o pereche de pantofi, în valoare de câte 2.000 de lei, pentru **Ciucescu Ioan** și pentru **Fecioru Elena**, salariați la inspectorat¹².

Cota repartizată pentru 1.000 de cadre didactice era de 100 de perechi de bocanci, 100 perechi de pantofi de damă, 100 perechi de ghetete pentru copii și 100 pentru bărbați, așa cum rezultă din Ordinul-circular nr. 20.685/27 nov. 1943 al Inspectoratului, precizându-se că stocurile pentru bărbați și femei erau epuizate¹³.

Conform Ordinului Inspectoratului Școlar nr. 6.260/ 6 aprilie 1943, școlile aveau datoria să raporteze dacă au solicitat și dacă au primit îmbrăcăminte și încălțăminte pentru copiii săraci. De aceea, Școala de Copii Mici Nr. 5 Bacău aducea la cunoștință faptul că a cerut primăriei să intervină ca să i se dea încălțăminte și

⁷ **Ibidem**, f. 9, 112, 36.

⁸ **Ibidem**, f. 18, 49, 147, 168, 167, 96, 13, 103, 151, 121, 56.

⁹ **Ibidem**, f. 56.

¹⁰ A.N. Bacău, **fond Liga Operelor Sociale**, dosar 3/1945-1946, f. 2, 10.

¹¹ **Ibidem**, f. 1; **Ibidem**, dosar 37/1943, f. 71-72.

¹² A.N. Bacău, **fond Inspectoratul Școlar al județului Bacău**, dosar 37/1943, f. 91-92.

¹³ **Ibidem**, dosar 39/1943, f. 108.

îmbrăcăminte pentru 6 copii săraci ai căror părinți erau mobilizați, dar nu a primit nici un răspuns, la fel ca și alte școli primare. Din cauza fondurilor mici și a solicitărilor numeroase, deseori ajutorul se rezuma la câteva perechi de opinci, așa cum raportau școlile primare din Sănduleni (3 perechi de opinci), Plopu – Dărmănești (5 perechi) și Târgu – Valea Rea (4 perechi)¹⁴.

Pentru *procurarea și confecționarea materialelor didactice necesare copiilor săraci* din orașul și din județul Bacău a fost necesară intervenția șefului Inspectoratului Școlar, prof. **Ion Tudorache**, care, la data de 18 mai 1943 a cerut președintelui Comitetului de Patronaj al Județului Bacău un fond de 30.000 lei. Cererea a fost analizată în ședința din 21 iunie 1943, dar Comitetul a aprobat, drept subvenție, doar suma de 10.000 lei, primind delegație pentru ridicarea banilor subinspectorul școlar **Vasile Șerbescu**¹⁵.

Georgeta Mircea Cancicov

Unele activități erau inițiate și organizate personal de membrii comitetului. Astfel, aceștia au expediat școlilor primare *Îndreptarul pentru organizarea și funcționarea cantinei școlare*, editat în anul 1942 de către Ministerul Culturii Naționale și Ministerul Sănătății, în care se prevedea „recunoașterea cantinei școlare ca instituție de stat” a cărei activitate era apreciată ca o „mare răspundere luată asupra sa, cu adâncă înțelegere de către Consiliul de Patronaj al Operelor Sociale, care este organul tutelar”. De asemenea, au întocmit *Lista cu cei 72 de eroi-învățători din județul Bacău* care au murit pe câmpul de luptă în cel de-al Doilea Război Mondial, fiind expediată în școli cu recomandarea de a li se comemora faptele, aducându-se un pios omagiu pentru suprema lor jertfă¹⁶.

Membrii Comitetului Județean de Patronaj au inițiat și acțiuni pentru *strângere de fonduri*. Astfel, în 28 martie 1943 au organizat la Cercul Militar din Bacău o Reuniune prietenească, la care era invitat să participe și întreg corpul didactic din școlile primare, iar în luna iulie același an, sub conducerea cunoscutei **scriitoare Georgeta Mircea Cancicov**, *președintă a Consiliului de Patronaj din Moldova și Basarabia*, au început lucrările pentru *organizarea Expoziției de păpuși și lucru manual* cu vânzare de obiecte, executate de membre colaboratoare ale comitetului cu scopul „măririi fondurilor de asistență și ocrotire a orfanilor de război, a copiilor invalizilor de război și ai celor mobilizați pe front”. Intenționând să *confecționeze pălării de damă*, Comitetul a solicitat, la 29 iulie 1943, școlilor primare să lucreze cu elevii, sub îndrumarea învățătoarelor, „împletituri frumoase în 3 și în 6 fire din paie de

¹⁴ **Ibidem**, dosar 37/1943, f. 58, 94, 97, 100.

¹⁵ **Ibidem**, f. 123, 157-158.

¹⁶ ANBacău, **fond Școala Generală Nr. 5 Bacău**, dosar 1/1942, f. 91, 256.

grâu și de ovăz, care vor fi strânse sub formă de gheme și trimise comitetului de patronaj”¹⁷.

Pe primul loc în activitatea **Consiliului de Patronaj al Operelor Sociale** se situa *ocrotirea copiilor*, pentru care, prin Adresa nr. 1.820/12 aprilie 1943, a expediat inspectoratelor școlare din toată țara instrucțiuni cu privire la **înființarea căminelor de zi** prevăzute în Legea învățământului primar din anul 1939, aprobată de ministrul Petre Andrei. În aceste instituții, mai ales din mediul rural și din cartierele muncitorești, copiii preșcolari urmau să beneficieze, zilnic, timp de 10-12 ore, cât părinții lor erau la lucru, de educație, hrană și odihnă. Importanța acestora era întărită prin aceea că ofereau posibilitate „mamelor împovărate de copii mici să-i încredințeze unui cămin adăpostitor, în care primesc hrană și educațiune în timpul zilei (...)”. Acestea pot avea un rol binefăcător și în mediul rural în perioadele în care muncile agricole sunt în toi, iar femeile lucrează la câmp, deopotrivă cu bărbații”¹⁸.

Luată ca model din alte țări, *aceste cămine de zi* fuseseră experimentate în perioada interbelică și în țara noastră, la inițiativa profesoarei **Izabela Sadoveanu**, mai întâi în București, apoi în Arad, Timișoara și în județul Sibiu. În amintita adresă se mai specifica că în mediul rural acestea trebuie să aibă un caracter sezonier și trecător, urmând a se înființa numai pe durata muncilor agricole și numai după ce se încheiau cursurile școlare.

Căminele de zi pot să funcționeze și pe lângă școlile primare, în localuri ferite de praf și zgomot, înconjurate de verdeață. Se recomanda folosirea unui mobilier simplu, jocuri cât mai multe în aer liber, dejunul și gustările să fie servite pe mese de lemn, iar pentru odihna de după amiază să se folosească paturi comune pe care fiecare copil să-și așternă o scoarță sau un alt așternut adus de acasă.

Întrucât căminele de zi urmau să-și înceapă activitatea la 1 aprilie 1943, Consiliul de Patronaj a solicitat inspectoratelor școlare să comunice urgent tabelul cu comunele în care ar existau condiții pentru funcționarea acestora, una din cerințe fiind și posibilitatea instalării cantinei în școală, unde să se poată pregăti copiilor o masă consistentă și adaptată fiecărei regiuni. Conducătoarele căminelor de zi urmau să fie desemnate de minister, cu acordul conducerii centrale a consiliului de patronaj.

Prevederile adresei cu privire la înființarea căminelor de zi au fost aduse la cunoștința tuturor școlilor primare și grădiniilor de copii din orașul și județul Bacău prin Circulara Inspectoratului Școlar Bacău cu nr. 7.952/17 mai 1943¹⁹.

La rândul său, **Prefectura Bacău** a expediat o adresă către toate primăriile prin care acestea erau informate despre înființarea căminelor de zi în fiecare comună, dându-le dispoziții pentru a lua imediat măsuri de organizare, de dotare cu mobilier și de aprovizionare a cantinei, cerând ca „la fiecare școală unde funcționează asemenea cămine” să se pună „o pancartă cu următorul cuprins: *Căminul de Zi din*

¹⁷ **Ibidem**, f. 142, 292.

¹⁸ ANBacău, **fond Inspectoratul Școlar al județului Bacău**, dosar 39/1943, f. 30.

¹⁹ **Ibidem**.

comuna...²⁰.

Pe de altă parte, **Ministerul Culturii Naționale și Cultelor**, prin Inspectoratul Școlar al Regiunii Iași, a transmis Inspectoratului Școlar al Județului Bacău Ordinul nr. 102.771/ 1943 privitor la organizarea căminelor de zi și Instrucțiunile Ministerului Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale, pentru a fi puse imediat în aplicare, stabilind ca în fiecare localitate propusă, căminul de zi să fie deschis la data de 16 iunie 1943²¹.

Inspectoratul Școlar Județean Bacău a întocmit tabelul cu căminele de zi și cu cele două propuneri de învățătoare pe care l-a înaintat Prefecturii, conform Ordinului circular nr. 10.914/ 30 iunie 1943, prin care Ministerul Sănătății și Ocrotirilor Sociale, de acord cu M.C.N. și cu Consiliul de Patronaj al Operelor Sociale a luat hotărârea să utilizeze la aceste cămine de zi atât învățătoare de igienă și de gospodărie, pregătite prin cursurile speciale care au avut loc în anul școlar 1941-1942, cum și conducătoare de grădini de copii existente în comune.

S-a stabilit ca ambele categorii de cadre didactice angajate în această acțiune, pe lângă salariul lunar, să primească și o indemnizație specială din partea Consiliului de Patronaj, iar la sfârșitul activității, respectiv la 4 sept. 1943, să li se elibereze o diplomă specială pentru activitatea depusă²².

Conducătoarelor propuse pentru a conduce căminele de zi li s-au solicitat declarații scrise prin care acceptă conducerea acestora în perioada de vară și li s-au oferit instrucțiuni privind minimul de inventar necesar pentru funcționarea căminelor și modul de organizare și de aprovizionare cu produse alimentare a cantinei, având ca ajutoare la pregătirea mesei două eleve extrașcolare – tinere între 14-18 ani, absolvente de școală primară care frecventau cursul primar superior agricol gospodăresc pentru dezvoltarea îndemânării practice și pentru pregătirea viitorilor gospodari rurali (vezi Legea învățământului din 27 mai 1939, cu privire la activitatea fetelor din ciclul superior de 3 ani al școlii primare) și alte două, pentru supravegherea copiilor²³.

Au fost urgent chemate la Inspectorat Școlar Județean cele care întârziaseră cu deschiderea căminelor de zi și s-au luat măsuri pentru găsirea spațiului necesar în orașul Bacău²⁴, astfel că la 16 iunie 1943, în județul Bacău erau pregătite 13 cămine de zi pentru începerea activității (vezi *tabelul din anexă*) dintre care 3 în localități urbane (Bacău, Moinești și Tg. Ocna), celelalte 10 fiind în mediul rural²⁵.

O intervenție specială s-a făcut din partea inginerului Nicolau, directorul Fabricii „Letea” din comuna Domnița Maria care a solicitat Ministerului Culturii Naționale doi soți învățători, care au și fost numiți: soția, pentru conducerea căminului

²⁰ **Ibidem**, dosar 37/1943, f. 132.

²¹ **Ibidem**, f. 128.

²² **Ibidem**, f. 131; **Ibidem**, dosar 39/1943, f 70.

²³ **Ibidem**, dosar 37/1943, f. 129-132.

²⁴ ANBacău, **fond Școala Generală Nr. 5 Bacău**, dosar 1/1942, f. 285, 290.

²⁵ ANBacău, **fond Inspectoratul Școlar Județean Bacău**, dosar 37/1943, f. 131-140, 142, 157.

de zi, și soțul, pentru conducerea Căminului de Ucenici al fabricii, oferindu-le, „pe lângă salariu, casă, lumină, lemne și întreținere gratuită, cu drept de avansare acordată corpului didactic și cu drept de pensie”.

Pentru rezolvarea acestei probleme a fost necesară intervenția Comitetului de Patronaj la Inspectoratul Școlar Bacău. Așa cum rezultă și din tabel, cei numiți de minister erau soții **Matilda și Vasile Acatrinei**, care funcționau la Școala Primară și la Grădina de Copii din comuna Domnița Maria din județ²⁶.

Din tabelul înaintat de Inspectoratul Școlar Județean la minister reiese că aceste cămine de zi au funcționat în localul școlilor primare, cu excepția a două, unul aflat în orașul Moinești și altul în comuna Domnița Maria, care aveau spațiul necesar în localul grădinii de copii.

Căminele de zi au fost controlate și îndrumate de către inspectorii școlari care au încheiat și procese-verbale de constatare. Astfel inspectorul de control **Nicolae Focșa** a constatat, la 6 august 1943, o activitate exemplară la *Căminul de Zi Racova*, condus de **Adela Șentea**, consemnând că din cei 38 de copii înscriși erau prezenți 24 și că „întreaga conducere, și din punct de vedere didactic și educativ, și din punct de vedere administrativ, o are d-na Șentea, ajutată de eleve extrașcolare.

Masa copiilor, constând dintr-o mâncare caldă la ora 12, lapte – dimineața și o gustare la ora 16, se pregătește la școală de către elevele extrașcolare, sub supravegherea d-nei Șentea. Alimentele sunt procurate de către Primăria Racova din fondurile Comitetului de Patronaj Local și sunt înregistrate de d-na Șentea în registrele ce s-au dat în acest scop de către comitet”. În încheiere, inspectorul de control i-a acordat calificativul **Foarte bine**²⁷.

Același calificativ au primit **Lupu Lucreția** de la *Lunca-Moinești*, în 16 iulie 1943, **Filip Aglaia** și **Zaharescu Margareta** de la *Bacău*, în data de 19 iulie 1943²⁸. Și subinspectorul **Mihai Borcea**, în 23 iulie, a acordat tot **Foarte bine** pentru activitatea desfășurată de **Matilda Acatrinei** la Căminul de Zi din comuna *Domnița Maria*²⁹.

În această activitate, unele conducătoare s-au confruntat cu foarte mari greutăți din cauză că fondurile Comitetului de Patronaj erau insuficiente pentru întreținerea căminelor de zi, iar populația era foarte săracă. De reținut sunt aspectele prezentate de **Lucia Perelighiu**. Aceasta a fost detașată de la Comănești la *Tg. Ocna* pentru a organiza căminul de zi. Ea raporta că în decursul a două luni și jumătate a depus toate eforturile ca să organizeze cât mai bine activitatea, chiar „fără concursul bănesc al nimănui”. S-a servit la 30 de copii o singură masă pe zi, s-au dat două pâini dimineața și două la ora patru, la tot atâția copii.

De asemenea, s-au făcut periodic măsurătorile copiilor pentru a urmări

²⁶ **Ibidem**, f. 141, 131.

²⁷ **Ibidem**, f. 168-169.

²⁸ **Ibidem**, dosar 33/1943, f. 30.

²⁹ **Ibidem**, dosar 37/1943, f. 165.

dezvoltarea lor, s-a făcut baie regulat în râul Trotuș, s-a făcut deparazitarea copiilor cu ajutorul sanitarului și s-au realizat și câteva vizite în familiile unor copii, constatând „marea sărăcie și lipsă în care trăiesc unii, majoritatea fiind orfani”, propunând, în continuare, ajutorarea lor³⁰.

Cu toate greutățile întâmpinate, conducătoarea a obținut rezultate bune în conducerea căminului, primind calificativul **Foarte bine** de la inspectorul șef **Ion Tudorache** de la Inspectoratul Școlar al Județului Bacău, în urma controlului efectuat în 27 iulie 1943. Ea a fost nevoită să procure din banii săi material didactic în valoare de 2.734 lei, să angajeze, pentru a face economii, numai o singură supraveghetoare, dar căreia la 1 sept. încă nu-i plătise salariul.

Aceste situații au determinat-o pe **Lucia Perelighiu** ca în 3 și în 6 sept. 1943, la încheierea activității, ca să se adreseze Inspectoratului Școlar, astfel: „Am înființat și am condus acest cămin fără concursul nimănui, fiind nevoită a face împrumuturi ce astăzi trebuie să le acopăr din modestul meu salariu”.

După ce a informat despre activitatea prestată și despre „marea sărăcie în care trăiesc acum unii copii care, în majoritate, fiind orfani, au nevoie de ajutor”, învățătoarea și-a încheiat astfel raportul său: „Era de dorit să se țină de cuvânt, ținând seamă că salariul meu modest nu-mi permitea să fac atâtea cheltuieli inutile cu încălțăminte, casa și masa într-o stațiune balneară, în timpul războiului. Vă rugăm interveniți a ne da și nouă satisfacția ce o merităm”. Se referea la indemnizația lunară de 10.000 lei promisă de Consiliul de Patronaj la încheierea activității și, care din lipsă de fonduri, întârziase plata³¹.

În situații asemănătoare se aflau și alte directoare de cămine de zi care nu primiseră niciun ajutor de la comitetele de patronaj locale, din lipsă de fonduri.

Inspectoratul Școlar Județean a venit doar cu precizări privind atribuțiile ce revin factorilor de răspundere. Astfel, prin Ordinul circular nr. 11.989/12 iulie 1943 se preciza că „organizarea, dotarea cu mobilier și alimentarea cantinelor de la căminele de zi cad în sarcina exclusivă a primăriilor și a comitetelor de patronaj. Conducătoarele se ocupă numai cu supravegherea și educația copiilor, de la intrarea în cămin și până la concedierea lor”. Referitor la activitatea de control a subinspectorilor școlari în căminele de zi, se preciza că aceștia „vor consemna în registrul de inspecții toate constatările și propunerile cu privire la: organizare, dotare și funcționare”³².

În scopul îmbunătățirii activității în acest domeniu, **Eufrosina Manoliu**, inspectoare școlară pentru grădini de copii la Inspectoratul Școlar al Regiunii Iași, a expediat Inspectoratului Școlar al Județului Bacău Ordinul circular nr. 6.355/1943 cu privire la educarea copilașilor și la executarea programului de grădiniță, precizând că fiind timp de vară, copiii vor fi ținuti în aer liber și se va executa cu ei un program de

³⁰ **Ibidem**, f. 182.

³¹ **Ibidem**, f. 181, 183.

³² **Ibidem**, dosar 39/1943, f. 76.

grădiniță, urmărind formarea „bunelor deprinderi de igienă, de curățenie și de bună purtare, politețea și, mai ales, în timpul mesei, va fi supravegheată ținuta, felul cum mănâncă și cum se comportă”. În curtea căminului trebuia să se amenajeze un loc cu nisip pentru jocuri și băi de soare, iar la umbră, sub copaci, urmau a se face exerciții de observare în natură a unor insecte, păsări, pomi, flori etc., urmate de activități de desen, jocuri, cântece, ocupații manuale, modelaj executat din lut ³³.

În activitatea căminelor de zi au apărut și unele disfuncționalități care au generat conflicte între personalul didactic și cel de îngrijire, între directoare și primării, între factorii de patronaj local și forul de conducere județean.

În concluzie, faptul că, din cele 13 cămine de zi înființate, au funcționat în vara anului 1943 un număr de 10 – așa cum raportase la sfârșitul anului școlar 1942-1943 inspectorul șef Ion Tudorache –, acesta constituia un argument al necesității acestor instituții pentru ocrotirea și educarea copiilor mici în anotimpul vara, precum și o dovadă a modului conștiințios în care învățătoarele de la școlile de copii mici, detașate la căminele de zi, s-au achingat de sarcina încredințată, dovedind competență în rezolvarea problemelor educative și administrative, preocupare, dăruire și răspundere profesională pentru bunul mers al acestor instituții.

Școala de Copii Mici Ferdinand, azi comuna Nicolae Bălcescu. 1940. Învățătoare, Maria Grosu.

Cu toate greutățile constatate, **Prefectura Bacău** a dispus ca asemenea cămine să funcționeze în fiecare sat, iar **Inspectoratul Școlar Județean** a hotărât ca în mediul rural „școlile de copii mici să activeze în cursul verii, urmând a avea vacanță iarnă, deoarece în acest anotimp frecvența copiilor este aproape inexistentă”, apreciind că în acest mod „se pot organiza cu succes căminele de zi, în timpul verii”³⁴. Astfel, experiența

înregistrată în acel an școlar a fost valorificată în anii următori printr-o mai bună organizare a activității, în care o importantă contribuție au avut-o învățătoarele de la școlile de copii mici, precum și printr-o mai strânsă colaborare a acestora cu factorii implicați în activitatea de ocrotire a copiilor.

Comitetul Județean de Patronaj al Operelor Sociale Bacău mai avea însă o sarcină foarte grea pentru că, începând din martie 1944, în conformitate cu dispozițiile de la nivel central, acestuia îi revenea și *obligatia de a alimenta spitalele de campanie din spatele frontului* (aflat, atunci, pe linia Iași-Chișinău), *spitalele din zona internă, cantinele înființate pentru hrănirea refugiaților pe traseul Bacău-Roman și Bacău-*

³³ **Ibidem**, dosar 37/ 1943, f. 170-171.

³⁴ **Ibidem**, dosar 33/ 1943, f. 7-8.

*Neamț, precum și ajutorarea populației nevoiașe din orașul și județul Bacău*³⁵. Pentru copiii nevoiași din Bacău, Comitetul *organizase în 1944 o colonie de vară la Slănic-Băi**, cu importante fonduri cheltuite pentru lenjerie, veselă și întreținere³⁶.

De asemenea, avea mari cheltuieli pentru *amenajarea Castelului „Știrbei”* de la Dărmănești, pe care îl avea în administrare. Prin Ordinul telefonic al Prefecturii din data de 3 august 1944, acesta fusese rechiziționat de Primăria comunei Dărmănești în vederea transferării Orfelinatlui de la Tg. Ocna la Dărmănești³⁷. În același timp trebuia să vină și în *ajutorul „sinistraților din Cartierul Șerbănești – Bacău*, cu gospodării arse de trupele germane în retragerea lor la 23 august 1944, făcând uz de bombe incendiare”, în urma cărora au rămas 45 de locuințe distruse și 200 de locuitori fără acoperiș deasupra capului³⁸.

Situația se complicase și mai mult din cauză că membrii Comitetului Județean de Patronaj, plecați în refugiu după ruperea Frontului Iași-Chișinău, nu se întorseseră nici în luna noiembrie 1944, așa cum rezultă din adresa către Prefectura Bacău a prof. **Toma Mihăilescu**, primarul orașului și membru în Liga Operelor Sociale (noua titlatură a Consiliului de Patronaj al Operelor Sociale, primită prin Legea nr. 543/ 29 oct. 1944). Astfel, deși vechiul organism purta această nouă denumire, totuși activitatea îi era paralizată deoarece membrii săi nu erau în localitate, respectiv fostul prefect – ca președinte al comitetului, fostul primar al Bacăului ca șef al Serviciului Administrativ al comitetului, preotul Bujor, doctorul Pastia, d-na Herțanu, iar ca funcționari, contabilul Ohanesian, gestionara Verginia Pațel, precum și alți membri; singura care se afla în localitate era **d-na Florescu**³⁹.

Pentru reînceperea activității, avocatul **Dionisie D. Ionescu** – noul prefect al Bacăului – a dispus la 28 nov. 1944 ca primarul orașului să finalizeze „întocmirea lucrărilor de predare a întregii gestiuni ce privește pe fostul Comitet Județean de Patronaj, asigurându-se adunarea și conservarea bunurilor ce aparțin acestei instituții”⁴⁰.

În anul 1945, **Liga Operelor Sociale Bacău** desfășoară o mai susținută activitate pentru ocrotirea copiilor. Se actualizează toate informațiile, se aduce la zi corespondența și se întocmesc rapoarte de activitate la nivelul județului și al fiecărei comune. *Orfelinatul Tg. Ocna* își încetează activitatea la 1 oct. 1945, mutându-se la Dărmănești. Prefectul Bacăului, **Dionisie D. Ionescu** face intervenții la Ministerul Afacerilor Interne pentru „a dispune să se facă cercetările necesare pentru regăsirea copiilor” evacuați de nemți în anul 1944 în Germania. De asemenea, se întocmise un

³⁵ ANBacău, **fond Liga Operelor Sociale**, dosar 2/ 1945-1946, f. 97.

* Colonia de vară Slănic-Băi – Tg. Ocna a fost evacuată de către nemți la 23 august 1944 și dusă în Germania, cu toată zestrea materială (ANBacău, fond **L.O.S.**, dosar 2/ 1945-1946, f. 38-40).

³⁶ **Ibidem**, f. 38-39.

³⁷ **Ibidem**, f. 41-56.

³⁸ **Ibidem**, f. 67.

³⁹ **Ibidem**, f. 111.

⁴⁰ **Ibidem**, f. 105.

*raport de constatare a situației sinistraților din Cartierul Șerbănești – Bacău*⁴¹.

După consfătuirea cu toți factorii județeni din cadrul Ligii Operelor Sociale, **dr. Gheorghe Alexandrescu**, medicul-șef al *Serviciului Sanitar al Județului Bacău*, la 15 martie 1945 adresează prefectului (care era și președintele ligii județene) *un raport* privind măsurile ce se impun pentru punerea în funcțiune a cantinelor căminelor de zi și a dispensarelor de puericultură (pentru copii de 0-3 ani) din județ, la care anexează *o circulară* către toate comunele, în scopul pregătirii funcționării căminelor de zi, precum și *un tablou de materiale* necesare activității acestor instituții pentru asigurarea asistenței copiilor preșcolari în vârstă de 3-5 ani⁴².

În raport face și mențiunea că ar fi necesar câte un cămin de zi în fiecare din cele 86 de comune sau măcar câte unul în fiecare circumscripție, adică încă 22 de cămine de zi pe lângă cele 2 care s-au menținut în anul 1944. Pentru acestea face și calculul inventarului necesar celor 660 de copii ce ar trebui să frecventeze căminele ce urmau a se înființa (22 cămine x 30 copii), astfel: câte 660 paturi individuale, farfurii, linguri, ulcele, căni, halate tip și câte 22 mese lungi, cratițe etc., precum și numărul necesar de femei de serviciu. Pentru hrana copiilor era prevăzut meniul zilnic în valoare de 262 lei pe zi de copil, ceea ce însemna un cost total de 5.187.600 lei pentru subzistența unui număr de 660 de copii, pe timp de 30 de zile.

Lipsurile materiale cu care se confrunta și județul Bacău în anii de după război, adâncite de seceta din anii 1946-1947, au frânat realizarea proiectelor întreprinse de Liga Operelor Sociale privind înființarea și dotarea căminelor de zi în comunele județului. În anul 1947, an greu de secetă, au intervenit alte organisme, unele atunci înființate, având drept scop salvarea copiilor și ajutorarea regiunilor înfometate. Astfel, s-a înființat **Comitetul Național de Protecția Copilului** care solicita sprijinul elevilor din școli pentru acțiunea de colectare a alimentelor și a ajutoarelor pentru elevii săraci⁴³ și **Comitetul Național pentru Ocrotirea Mamei și Copilului** care a înființat centre de distribuie a laptelui în fiecare comună și oraș, asigurând zilnic câte o cană cu lapte copiilor din școli primare, grădini de copii și dispensare⁴⁴. Totodată, a distribuit timbrele „Ocrotire mamei și copilului”, de 5 lei bucata, cu scopul de a strânge fonduri pentru copii⁴⁵.

În noul context politic de după 6 martie 1945, femeile din România au acționat pentru redresarea țării după război, pregătind și Congresul care s-a desfășurat la București în 1946, prilej cu care s-a constituit **Federația Democrată a Femeilor din România** care și-a propus să cuprindă toate asociațiile feminine democratice din țară⁴⁶.

Următorul pas s-a produs în zilele de 14-16 februarie 1948, când s-a constituit

⁴¹ **Ibidem**, dosar 2 și 3/ 1945-1946.

⁴² **Ibidem**, dosar 2/ 1945-1946, f. 86-91.

⁴³ ANBacău, **fond Inspectoratul Școlar al județului Bacău**, dosar 27/ 1948, f. 58.

⁴⁴ **Ibidem**, dosar 36/ 1947, f. 53.

⁴⁵ **Ibidem**, dosar 26/ 1948, f. 1-22.

⁴⁶ ANBacău, **fond SONFR Bârlad**, dosar 6/ 1945-1946, f. 1, 20-21, 49.

organizația unică de femei, numită Uniunea Femeilor Democrate din România⁴⁷, iar femeile din județul Bacău, membre ale acestei organizații, au acționat în continuare pentru a crea condiții mai bune copiilor lor în instituțiile preșcolare, respectiv grădinițe și cămine de copii, al căror număr va fi tot mai mare după aplicarea prevederilor Legii învățământului din 3 aug. 1948.

⁴⁷ C.C. Giurescu, **Istoria României în date**, București, Editura Enciclopedică Română, 1971, p. 397.

A.N. Bacău, fond **ISJ Bacău**, dosar 37/1943, f. 129
Tabel nominal cu căminele de zi înființate în anul 1943

Nr. crt.	Localitatea	Localul în care funcționează căminul de zi	Nr. de copii înscrși	Numele și prenumele învățătoarei de copii mici	Numele și prenumele învățătoarei de igienă și menaj	Observații	
						Localitatea în care este titulară învățătoarea de copii mici	Sursa de documentare
0.	Bacău	Șc. Primară Nr. 5 Fete	44	Zaharescu Margareta	Filip Aglaia	Galbeni – Ferdinand	A.N. Bacău, Fond ISJ Bacău, d. 37/1943, f. 167
1.	Domnița Maria	Școala de Copii Mici	32	Acatrinei Matilda	Apăvăloaie Valeria		
2.	Răcăciuni	Șc. Primară Mixtă Nr. I	28	Huțu Maria	Cârjeu Adela	Locuiește în comună, la 2 ½ km de Șc. Mixtă Nr. 1	Ibidem, f. 113
3.	Valea Rea	Școala Primară Mixtă	-	Ciocoiu Elena	Frunză Elena	Somușca, com. Cleja	Ibidem, f. 135
4.	Solonț	Școala Primară Mixtă	22	Popa Aurelia	Cucu Matilda		
5.	Dărmănești	Șc. Primară de Fete	30	Pruteanu Elena	Zamfirescu Rozalia		
6.	Racova	Școala Primară Mixtă	38	Sentea Adela	Drăgușanu Ecaterina		
7.	Gârleni	Școala Primară Mixtă	24	Todirașcu Silvia	Boldescu Elena		
8.	Buhoci	Școala Primară Mixtă	24	Ioan Ecaterina	Iliescu Elena	Mărgineni	Ibidem, f. 173-174
9.	Onești	Școala Primară Mixtă	24	Tomnuc Elisabeta	Ghioldum Agurița		
10.	Moinești	Școala de Copii Mici	30	Teodorescu Ecaterina	Iordănescu Olimpia		
11.	Lunca-Moinești	Școala Primară Mixtă	21	Lupu Lucreția	Iordănescu Olimpia		
12.	Tg. Ocna	Șc. Primară de Băieți Nr. 1	32	Perilighiu Lucia	Obreja Adela	Comănești	Ibidem, f. 175
Total copii			349				

PREMISELE DECOLONIZĂRII TERITORIULUI CONGO BELGIAN

Viorel Cruceanu

Les prémisses de la décolonisation de le territoire Congo belge

Rezumé

L'immense territoire du milieu de l'Afrique a été „le chef-d'oeuvre” du colonialisme belge. Transformé initialement en propriété privée du roi Léopold II, avec l'inventable nom de „L'État Indépendant de Congo”, il a été cédé, comme un bien de patrimoine de l'État belge. La Belgique a eu l'ambition de transformer le Congo dans une colonie modèle. Ses efforts se sont limités à une politique sociale avancée (urbanisation, droits salariaux pour les ouvriers, des programmes sanitaires et éducationnels minimaux), mais qui a porté l'accablant paternalisme. Le manque d'un cadre institutionnel local et d'une élite cultivée véritable a conduit vers une décolonisation chaotique. La rivalité entre des personnes (Kasavubu vs. Lumumba), ainsi que l'émergence du tribalisme (les fédéralistes vs. les unitaristes), l'externalisation des contradictions idéologiques ont fait que, immédiatement, après l'indépendance (le 30 juin 1960), le Congo soit pris dans l'avalanche des crises spécifiques de la „Guerre Froide”.

Mots clé: Léopold II, „L'État Libre Congo”, „kimbanguisme”, indépendance

Cuvinte cheie: Léopold al II-lea, „Statul Liber Congo”, „kimbanguisme”, independență

Imensul teritoriu din mijlocul Africii a fost inițial proprietatea privată a regelui Léopold al II-lea (1865-1909), purtând neverosimilul nume de „Statul Liber Congo”. Cupid și avid de câștig, regele belgian a impus populațiilor locale un regim de exterminare, fapt ce a provocat un declin demografic estimat la 10.000.000 de persoane. Comportamentul scandalos al bătrânului monarh a iritat pe contemporani. Supus presiunii elitelor politice din SUA, Marea Britanie sau Franța, dar și al opiniei publice din regat, Léopold al II-lea s-a văzut obligat la un artificiu: cedarea „proprietății” sale, statului belgian, sub formă de colonie (act oficializat prin „Charta Colonială” din 18 octombrie 1908).

Statul belgian a făcut eforturi serioase pentru a estompa amintirea penibilă a domniei lui Léopold al II-lea. În acest sens, metropola a manifestat o lăudabilă preocupare privind ameliorarea situației sociale a autohtonilor. Un rol aparte a revenit misiunilor creștine, catolice și protestante, care au jucat un rol însemnat în ridicarea nivelului de educație al autohtonilor. Faptul a permis emergența unei elite locale, puțin numeroase, alcătuită, la începuturi, mai ales din clerici. Formați în spiritul dogmei universale creștine, unii clerici africani și-au propus să revalorizeze și tradițiile lor spirituale. Printre aceștia s-a aflat și Simon Kimbangu (născut în 1889, la Nkamba, în plină țară bakongo), convins că avea menirea „să întemeieze în

Africa o mișcare religioasă cu spirit evlavios mai profund”¹. Astfel, dulgherul evanghelist din Nkamba a pus bazele „**Bisericii lui Iisus Christos pe pământ**” (21 martie 1921). Fidel spiritului Evangheliei, el a încercat „să descopere o formă africană, specifică, de creștinism”², bazată pe fuziunea valorilor creștine, cu valorile vechilor culte locale. Prin urmare, Kimbangu tindea spre un sincretism religios ce ar fi condus, pe plan spiritual, la reabilitarea negrilor. Propovăduind egalitatea între fiii lui Dumnezeu, indiferent de culoarea pielii, o asemenea construcție religioasă se îndrepta, în modul cel mai clar, spre „o contestare a ordinii coloniale”³. De altfel, Simon Kimbangu se considera „un emisar al lui Dumnezeu trimis să-i salveze pe africani de stăpânirea colonială”⁴. Iată de ce, el îi îndemna pe etnicii bakongo să refuze plata impozitelor și să nu se mai supună sistemului muncii obligatorii⁵. Era un îndemn împotriva ordinii prestabilite, motiv pentru care „mișcarea sa capătă rapid aspectul unei revendicări politice”⁶. Depășirea cadrului religios, cu toate consecințele sale, ne este explicată de marele istoric congolez, Elikia M'Bokolo: «regatul lui Dumnezeu», propovăduit de Kimbangu, se identifica, în realitate, cu „plecarea europenilor” și restabilirea „unui regat kongo independent”⁷. În șase luni de apostolat, Kimbangu a dobândit un mare prestigiu, fiind adulat cu adjective precum „**Ngunza**” („Profetul”) sau „**Mvuluzi**” („Salvatorul”)⁸. Așadar, biserica kimbanguistă a devenit „locul construcției sociale, culturale, morale și politice”⁹ a lumii bakongo.

Afirmarea spontană și viguroasă a kimbanguismului a determinat reacția autorităților belgiene: pe 14 septembrie 1921, Kimbangu a fost arestat iar biserica sa interzisă. A urmat condamnarea la moarte a „Profetului” și deportarea sa în Katanga (unde a murit în 1951, după 30 de ani de detenție). Represiunea a lovit pe scară largă biserică kimbanguistă: 37.000 de adepți au fost osândiți sau exilați¹⁰. În ciuda determinării stăpânilor europeni, mișcarea a reușit să supraviețuiască prin numeroase „societăți secrete”¹¹. În anii care au urmat, aceste societăți „s-au răspândit cu o uimitoare viteză în întreg bazinul Congoului inferior”¹², alimentând

¹ E. Jefferson Murphy, **Istoria civilizației africane**, vol. 2, București, Editura Minerva, 1981, p. 271.

² J.O. Sagay, D.A. Wilson, **Africa. A Modern History (1800-1975)**, New York, APC, 1980, p. 387.

³ E. M'Bokolo, **Afrique Noire. Histoire et Civilisations**, tome II, Paris, Hatier-Aupelf, 1992, p. 419; vezi și O. Luțaș, **Zodia leopardului**, București, Editura Albatros, 1985, p. 51.

⁴ A. Adu Boahen, **African Perspectives on Colonialism**, Baltimore and London, The Johns Hopkins University Press, 1990, p. 88.

⁵ Vezi A. Filimon, **Istoria Africii. Prelegeri (II)**, Iași, Editura Universității „A.I. Cuza”, 1999, p. 97; O. Luțaș, **op.cit.**, p. 51.

⁶ E. M'Bokolo, **op.cit.**, tome II, p. 419.

⁷ **Ibidem.**

⁸ **Ibidem.**

⁹ **Ibidem.**

¹⁰ **Ibidem.**, p. 420.

¹¹ J.O. Sagay, D.A. Wilson, **op.cit.**, p. 387.

¹² A. Adu Boahen, **op.cit.**, p. 88.

un anticolonialism tot mai vehement. Mișcarea a fost legalizată în 1956 și „a continuat să activeze până în zilele noastre, miile de adepți venerându-l pe Kimbangu ca pe un profet de-o seamă cu Christos”¹³. Ea a marcat profund mentalul colectiv, E. M'Bokolo insistând pe mesajul istoric: „Simon Kimbangu a jucat un rol major în conștientizarea in justițiilor colonialismului și în formularea unei revendicări clare: eliberarea de sub stăpânirea colonială”¹⁴.

Un fenomen similar s-a produs și în Katanga unde, în 1923, Tomo Nyirenda a pus bazele bisericii Kitawala. Adepții săi insistau pe ideea egalității rasiale. Ei invocau Biblia, care «nu face nici o deosebire între albi și negri (...). Numai în Congo, guvernul consideră că nativii sunt sclavi. Noi ne-am săturat de așa ceva și, prin urmare, noul Dumnezeu al doctrinei kitawaliste este aici să ne ajute...»¹⁵. Liderul mișcării, T. Nyirenda, avea o viziune mai largă, cererile sale încadrându-se între minimal («egalitatea raselor») și maximal («Africa pentru africani») ¹⁶. În foarte scurtă vreme, biserica Kitawala s-a extins și în câteva posesiuni engleze (Rhodesia de Nord, Nyassaland și Tanganyika), dobândind o audiență regională. Amploarea mișcării îngrijora ambele puteri coloniale. Urmărit de belgieni, Nyirenda s-a refugiat, în 1926, în Rhodesia de Nord. Numai că, și englezii îl considerau drept un „element subversiv”; de aceea, el a fost arestat și, în cele din urmă, executat. Însă, ca și în cazul kimbanguismului, „eliminarea profetului a grăbit și mai mult extinderea mișcării”¹⁷ (la sfârșitul anilor '30, aderenții săi se numărau cu miile). Așa se explică de ce adepții Kitawala s-au aflat printre organizatorii boicotului de la Elisabethville (1931) și ai grevelor din unitățile miniere de la Jadotville (1936)¹⁸.

Cele două manifestări mesianice, caracteristice anilor interbelici, au reprezentat preludiul mișcării naționale din Congo belgian. Apoi, în perioada celui de-al doilea război mondial s-a înregistrat reacția „poporului mărunt”¹⁹: greve, răzvrătiri, insurecții țărănești. Cunosător avizat al realităților din țara sa, istoricul E. M'Bokolo desemnează aceste acțiuni cu sintagma „radicalism spontan și violent”²⁰. După 1945, când continentul negru cunoaște „o fierbere a spiritelor de o rară intensitate”²¹, în Congo belgian se naște cu adevărat mișcarea națională, promovată de „o elită cu revendicări legaliste”²². Dar, mai mult decât în oricare altă țară africană, această mișcare va fi adânc marcată de factorul etnic și de factorul

¹³ E. Jefferson Murphy, **op.cit.**, vol. 2, p. 272.

¹⁴ E. M'Bokolo, **op.cit.**, tome II, p. 419.

¹⁵ J.O. Sagay, D.A. Wilson, **op.cit.**, p. 387.

¹⁶ A. Adu Boahen, **op.cit.**, p. 88.

¹⁷ **Ibidem**, p. 89.

¹⁸ **Ibidem**.

¹⁹ E. M'Bokolo, **Le Continent convoité**, Paris-Montréal, Etudes Vivantes, 1980, p. 147.

²⁰ **Ibidem**.

²¹ Idem, **Afrique Noire...**, tome II, p. 458.

²² Idem, **Le Continent...**, p. 147.

regional.

În primul deceniu de după cel de-al doilea război mondial, în Congo belgian nu a existat „o presiune naționalistă”. Prin urmare belgienii, care se considerau „cei mai buni colonizatori”, erau convinși „că vor putea menține colonia lor, sub o tutelă paternalistă, vigilentă și pașnică, timp de decenii bune, chiar secole”²³. Singurul element demn de luat în seamă l-a reprezentat apariția de asociații culturale întemeiate de „evoluați” (africanii ce absolviseră școli misionare). Cea mai reprezentativă dintre ele se va dovedi „**Alianța Bakongo**” (**Abako**), cu rădăcini în kimbanguism, creată în 1950 de Edouard Nzeza Landu. Abako își propunea să militeze pentru „unificarea, conservarea și expansiunea limbii kikongo”²⁴ (limbă vorbită pe cursul inferior al Congo). Ea era, deci, „o simplă asociație de apărare culturală”²⁵ a acestei limbi, confruntată cu „expansiunea lingala” (limbă vorbită pe cursul Congoului mijlociu), devenită „limba comerțului fluvial”, dar și „limba Forței Publice”²⁶. În primii săi ani, asociația se limita la un cerc restrâns de numai 200 de persoane. Lucrurile s-au schimbat din martie 1954, odată cu alegerea ca președinte a lui Joseph Kasavubu. Noul lider începe politizarea Abako, pe care-l implementează și în zonele rurale. Treptat, asociația se metamorfozează în partid politic, impunându-se ca „unul din principalii vectori pe calea spre independența Congo belgian”²⁷. Kasavubu era o figură foarte interesantă: un „om scurt, dar masiv, a cărui figură impasibilă și privire ascunsă de lentilele groase ale ochelarilor îl transformau într-o persoană enigmatică”²⁸. Din această cauză era numit „taciturnul” și impresiona prin „calmul său de mandarin”²⁹ (aluzie la presupusa origine chineză a bunicului său). Pasivitatea de care dădea dovadă conducea spre părerea, eronată, conform căreia Kasavubu nu proba „nicio ambiție personală”³⁰. Alegația este amendată de marele africanist Philippe Decraene, care constată că președintele Abako „ascundea, sub o aparență flegmatică, un gust pronunțat pentru putere și ambiții ce-l făceau să fie prea puțin scrupulos în privința mijloacelor politice folosite”³¹. Ei bine, acest om destinat unui rol național de prim-plan, era tributar apartenenței sale etnice. Împreună cu abatele Fulbert Youlou, din Congo francez, Kasavubu „împărtășea dorința de reconstituire a fostului regat Kongo”³² (triburile bakongo erau răspândite pe trei teritorii: Congo belgian, Congo francez și

²³ M. Michel, *Décolonisation et émergence du tiers monde*, Paris, Edit. Hachette Supérieur, 2008, p. 222.

²⁴ E. Sik, *The History of Black Africa*, Budapest, Akademiai Kiado, vol. 4, 1974, p. 293-294.

²⁵ E. M'Bokolo, *Afrique Noire...*, tome II, p. 473.

²⁶ *Ibidem*, p. 474.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ Vezi **Joseph Kasavubu, le président oublié**, în *Le Monde* – 2, 3 janvier 2009, p. 61.

²⁹ P. de Vos, *Vie et mort de Lumumba*, Paris, Calmann Levy, 1961, p. 179.

³⁰ *Ibidem*, p. 64.

³¹ ... **le président oublié**, p. 61.

³² O. Guitard, *Bandoung et le réveil des peuples colonisés*, Paris, PUF, 1969, p. 93.

Angola portugheză). Iată de ce, până la urmă, Abako „a lăsat Congoului belgian o apăsătoare moștenire, cea a unei voințe separatiste ce va ipoteca, pe termen lung, viața tânărului stat”³³.

În 1954, după patru ani de guvernare de dreapta (social-creștină), la conducerea Belgiei a venit un guvern de coaliție, alcătuit din socialiști și liberali, condus de Achille van Acker. Prezența socialiștilor în cabinetul de la Bruxelles avea să permită o anumită relaxare a politicii coloniale belgiene. Această relaxare a fost probată de două importante evenimente, derulate pe parcursul anului 1955: vizita regelui Baudouin I în Congo belgian, respectiv elaborarea Planului Van Bilsen.

Voiajul regelui s-a desfășurat pe parcursul a trei săptămâni, în iunie 1955. Baudouin, care avea 25 de ani, a făcut o bună impresie, africanii numindu-l, afectuos, „**Bwana Kitoko**” („**Tânărul cel Frumos**”)³⁴. Într-un miting ținut pe stadionul din Léopoldville, în fața a 100.000 de oameni, monarhul avea să declare că «Belgia și Congo formează o singură națiune»³⁵. El preconiza atragerea „evoluțiilor” la actul guvernării coloniei, fapt ce ar fi permis realizarea «unei adevărate comunități belgo-congoleze»³⁶. Cuvintele regelui erau întărite de ministrul coloniilor, liberalul Auguste Buisseret ce afirma că «Belgia și Congo reprezintă unul și același stat; teritoriile Belgiei și Congo alcătuiesc împreună teritoriul național»³⁷. Atitudinea oficialilor belgieni semăna, surprinzător de mult, cu doctrina colonială salazaristă, care vorbea tot de o „comunitate națională”, bazată pe „spiritualizarea” distanțelor geografice.

Totuși, în laboratoarele politicii de la Bruxelles nu se dorea copierea modelului portughez. Iată de ce, în decembrie 1955, a fost elaborat faimosul „Plan Van Bilsen” (după numele șefului de cabinet al ministrului educației), ce stabilea un termen de 30 de ani, pentru decolonizarea „Africii belgiene”. Pentru belgieni, planul părea temerar, mai ales că referirile la decolonizare lipseau din limbajul oficial. Petru africani, planul se plasa în afara realității, fiind „foarte moderat, în raport cu evoluția Africii din acea epocă”³⁸. Astfel, spre exemplu, în Africa de Vest, teritoriul Coasta de Aur (Ghana), dobândise autonomia în 1954; la rândul lor, posesiunile franceze vecine se bucurau de un statut de semi-autonomie (însoțit de acordarea votului universal în 1956). Mai mult, în perioada 18-24 aprilie 1955, s-a desfășurat Conferința de la Bandung, ce reunea pentru prima dată, la nivel mondial, tinerele state independente din Asia și Africa. Așadar, în îndepărtata stațiune balneară indoneziană, se asista la „intrarea bruscă, imprevizibilă și dezordonată în scenă, a celor obscuri, fără ifose și fără un loc precis pe eșichierul planetei (...), o

³³ E. M'Bokolo, *Afrique Noire...*, tome II, p. 475.

³⁴ Baudouin Ier. *Profession: roi des Belges*, în *Le Point*, no. 980, 29 juin 1991, p. 85.

³⁵ E. M'Bokolo, *Afrique Noire...*, tome II, p. 454.

³⁶ V. Opluštil, *Evolution de l'Afrique depuis la deuxième guerre mondiale*, Praha, SPN, 1970, p. 39.

³⁷ *Ibidem*, p. 38 (subsol).

³⁸ E. M'Bokolo, *Afrique Noire...*, tome II, p. 454.

masă enormă de bărbați și femei de culoare, uniți în voința lor comună de a se elibera de «lumea albă», de umilințele și durerile suferite, și determinați să-și realizeze aspirațiile, împreună»³⁹. Aceste noi realități nu puteau rămâne fără ecou, în mijlocul Africii. Așa se face că, anul 1956 a marcat „sfârșitul pasivității politice a coloniștilor din Congo belgian”⁴⁰. Prima reacție a reprezentat-o publicarea „**Manifestului Conștiinței africane**”, redactat de Joseph Iléo, un „evoluat” din Léopoldville. Documentul se dorea o replică la „Planul Van Bilsen” și are o importantă semnificație: „pentru prima dată se cerea o evoluție progresivă spre independență”⁴¹. Manifestul avea două exigențe:

- «Dorim să fim congolezi civilizați și nu europeni cu pielea neagră»;
- «Nu dorim sub nici o formă integrarea Congo în statul belgian unitar»⁴².

Totuși, Manifestul lua în considerare masiva prezență a albilor în Congo. De aceea, el vorbește de «o națiune congoleză», alcătuită «din africani și europeni»⁴³, de o «societate originală», fondată pe «sinteza fructuoasă dintre europenitate și africanitate»⁴⁴. Intuind că lucrurile nu se vor așeza ușor, „**Manifestul Conștiinței africane**” le cerea europenilor, patetic, «să fie înainte de toate cetățeni congolezi [și] să caute, împreună cu noi, binele marii comunități congoleze»⁴⁵.

Autorul manifestului, Joseph Iléo, era de origine bangala, populație aflată într-o rivalitate tradițională cu etnicii bakongo. Prin urmare, la 23 august 1956, s-a produs replica Abako, ce a lansat un „**Contramaniest**”. Documentul preciza că «poporul congolez este decis să-și hotărască singur destinele»⁴⁶, cerându-se «recunoașterea și proclamarea imediată [«**aujourd'hui même**», în text – **nota ns.**] a independenței Congo»⁴⁷. Rezultate dintr-o rivalitate etnică, cele două manifeste dovedeau, totuși, maturizarea conștiințelor. Supuși unei presiuni în creștere, belgienii au organizat alegerile municipale din 8 decembrie 1957 (în primele trei aglomerări urbane: Léopoldville, Elisabethville și Jadotville), ce au marcat „prima participare a congolezilor”⁴⁸ la o consultare electorală. Alegerile din capitală au fost câștigate, cu o zdrobitoare majoritate, de Abako, iar liderul său, Joseph Kasavubu, a devenit primul magistrat al orașului. Victoria din Léopoldville îi conferea lui

³⁹ J. Bertoin, **Bandoung. Le congrès des «damnés de la Terre»**, în *Jeune Afrique L'Intelligent*, no. 2311, du 24 au 30 avril 2005, p. 17; vezi amănunte în M. Michel, **op.cit.**, p. 157-161.

⁴⁰ B. Verhaegen, **Patrice Lumumba (1925-1961) martyr d'une Afrique nouvelle**, în *Les Africains*, tome II, Paris, Editions JA, 1977, p. 207.

⁴¹ P. de Vos, **op.cit.**, p. 57.

⁴² **Ibidem**.

⁴³ Vezi fragmente din Manifest, în E. M'Bokolo, **Afrique Noire...**, tome II, p. 463.

⁴⁴ **Ibidem**, p. 462.

⁴⁵ **Ibidem**, p. 463.

⁴⁶ P. de Vos, **op.cit.**, p. 59.

⁴⁷ **Ibidem**; vezi și B. Verhaegen, **op.cit.**, 207; M. Comevin, **Histoire de l'Afrique contemporaine de la deuxième guerre mondiale à nos jours**, Paris, Payot, 1972, p. 225.

⁴⁸ M. Comevin, **op.cit.**, p. 224.

Kasavabu calitatea de „lider” al populației africane din Congo belgian. Numai că, poziția sa se vedea amenințată de mai tânărul și dinamicul Patrice Lumumba. Dar, cine era noua stea politică, în ascensiune?

Patrice Emery Lumumba s-a născut la 2 iulie 1925, într-o familie săracă din Katakombé, un sătuc din nordul provinciei Kasai. Deși extrem de inteligent, datorită limitelor impuse autohtonilor, educația lui s-a redus la studii secundare. Interesant este faptul că tatăl său dorea să-l orienteze spre cariera ecleziastică, în timp ce unchiul său (gradat în „Forța Publică”) voia să-l facă soldat. Tânărul Patrice nu avea, însă, „nici vocație religioasă, nici vocația armelor”⁴⁹. După o școală de infirmieri, el s-a angajat, la 18 ani, ca slujbaș la societatea minieră Symiaf-Simétain, din Kindu, în provincia Kivu (est). După câteva luni, a ajuns funcționar PTT, la Stanleyville (reședința „Provinciei Orientale”). Acum se dovedește un adevărat autodidact; un apropiat al său spunea că „era mereu în compania unei cărți”⁵⁰. Lecturile sale cuprindeau nume ca Molière, Rousseau, Churchill, dar mai ales Voltaire și Victor Hugo, „care au făcut să se nască în el aspirațiile de justiție socială”⁵¹. Remarcat de superiori, în iulie 1947 este trimis la Léopoldville, unde urmează cursuri de contabilitate. În capitală, el primește „o primă inițiere politică”⁵², având contacte inclusiv cu Kasavubu, față de care dezvoltă „o admirație nemărginită”⁵³. După reîntoarcerea la Stanleyville, Lumumba este tot mai prezent în viața publică. Așa se face că, la mijlocul anilor '50, el „devenise, incontestabil, figura cea mai eminentă a elitei africane”⁵⁴ din „Provincia Orientală”. După un deceniu de muncă în sistemul PTT, Lumumba părăsește Stanleyville pentru Léopoldville, în iunie 1957. Aici, el se angajează ca director de vânzări al societății „Bracongo” (ce patrona cea mai vastă rețea de braserii, din colonie). În această calitate, tânărul Patrice „străbate țara în lung și în lat”⁵⁵, înțelegând mai bine problemele vastului Congo. Iată de ce, el și-a dezvoltat o concepție națională autentică, mai presus de clivajele etnice și interesele regionale. Treptat, omul „înalț și zvelt, elegant, cu o îngrijită cărare a părului și cu nelipsiții ochelari de vedere”⁵⁶, se impune în peisajul cosmopolit din Léopoldville. Împreună cu alți doi „evoluati”, ce se bucurau de notorietate, Joseph Iléo și Cyrille Adoula, la 5 octombrie 1958, pune bazele partidului „**Le Mouvement National Congolais**” (MNC). Formațiunea, heteroclită, regrupa sindicaliști, liberali, socialiști și democrat-creștini.

⁴⁹ P. de Vos, *op.cit.*, p. 16.

⁵⁰ B. Verhaegen, *op.cit.*, p. 198.

⁵¹ Vezi **Patrice Lumumba, héros fondateur**, în *Le Monde* – 2, 3 janvier 2009, p. 62; vezi și P. de Vos, *op.cit.*, p. 17.

⁵² B. Verhaegen, *op.cit.*, p. 199.

⁵³ P. de Vos, *op.cit.*, p. 64.

⁵⁴ B. Verhaegen, *op.cit.*, p. 202.

⁵⁵ **Patrice...**, p. 62.

⁵⁶ Vezi dosarul „**Qu'avez-vous fait de vos 50 ans**” 11. R.D. Congo, în *Jeune Afrique*, no. 2581, du 27 juin au 3 juillet 2010, p. 26.

Ea nu avea o doctrină proprie, motiv pentru care promova revendicări generale precum: eliminarea tuturor formelor de discriminare, creșterea salariilor, industrializarea țării, separarea bisericii de stat⁵⁷ etc. În schimb, MNC se dorea un autentic partid național, opându-se tendințelor de «balcanizare»⁵⁸ a Congoului. Nu întâmplător, partidul reunea lideri din cele patru puncte cardinale: Lumumba era din est, Iléo, un bangala din nord, Adoula, un bakongo din vest, iar Albert Kalondji, provenea din sud (Kasaï).

Tot în anul 1958, s-au produs două evenimente externe ce și-au pus amprenta asupra evoluției ulterioare a Congo belgian. Primul asemenea eveniment l-a reprezentat turneul african al premierului (în acel moment!) Franței, generalul Charles de Gaulle. Pe 24 august 1958, acesta s-a oprit la Brazzaville. Referindu-se la proiectul său de constituire a unei „Comunități franco-africane”, generalul de Gaulle avea să declare, în capitala Congoului francez, că orice colonie franceză are și o alternativă: părăsirea Comunității și proclamarea independenței (pas urmat doar de Guinea, la 2 octombrie 1958). Or, distanța care separă Brazzaville de Léopoldville este de numai cinci kilometri. Prin urmare, cuvintele lui de Gaulle au avut „un ecou remarcabil în Congo belgian”⁵⁹. Sub imperiul acestora, J. Kasavubu, în contrast cu moderația „vărului” său Fulbert Youlou din Congo francez, se lasă furat de retorica radicală și cere «independența imediată și totală»⁶⁰ a țării sale.

Al doilea moment determinant l-a reprezentat „**All-African People's Conference**” de la Accra, din 5-13 decembrie 1958. La conferință au participat peste 200 delegați, reprezentând 50 de partide, organizații sindicale și mișcări de tineret, din țările aflate, în continuare, sub regim colonial⁶¹. Pe lista participanților se aflau nume sonore, precum Hastings Banda (Nyassaland), Kenneth Kaunda (Rhodesia de Nord), Tom Mboya (Kenya), prințul Louis Rwagasore (Burundi), iar din partea Congo belgian, Patrice Lumumba (autoritățile au interzis, în ultimul moment, și deplasarea lui Kasavubu). Proaspătul premier al Ghanei (devenită independentă la 6 martie 1957), dr. Kwame Nkrumah, îi saluta pe cei prezenți cu următoarele cuvinte: «De acum înainte nimeni nu va mai putea domina Africa»⁶². Prezența la Accra „îl va marca profund”⁶³ pe Lumumba. Liderul ghanez devine „idolul său”⁶⁴, fapt reflectat și în discursul rostit la conferință. Astfel, el se dovedea un adept al panafricanismului, atunci când declara: «În ciuda frontierelor care ne separă, în ciuda deosebirilor etnice, noi avem aceeași conștiință, același suflet neliniștit, aceeași grijă și dorință de a face din continentul african, un continent liber

⁵⁷ Patrice..., p. 62.

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ P. de Vos, *op.cit.*, p. 67; vezi și M. Michel, *op.cit.*, p. 222.

⁶⁰ M. Comevin, *op.cit.*, p. 225.

⁶¹ O. Guitard, *op.cit.*, p. 93.

⁶² Ibidem, p. 85.

⁶³ P. de Vos, *op.cit.*, p. 70.

⁶⁴ Ibidem, p. 63.

și fericit, eliberat de teamă și neliniște, de orice dominație colonială»⁶⁵. Apoi, referindu-se la situația din Congo belgian, expunerea sa a căpătat accente polemice: «Dorim să ne slujim țara cu credință și devotament. Libertatea este idealul pentru care, în toate timpurile, de-a lungul secolelor, oamenii au știut să lupte și să moară (...). **Istoria a demonstrat că niciodată independența nu se dăruiește pe un platou de argint. Ea se cucerește prin luptă [subl.ns.]**»⁶⁶. Pe bună dreptate s-a afirmat că, după momentul Accra, gândirea sa, influențată de Nkrumah, s-a transformat într-un „amestec de radicalism politic și de panafricanism voluntarist”⁶⁷. În scurtă vreme și opinia publică din Congo a sesizat schimbarea. La 28 decembrie 1958, el a organizat un miting la Léopoldville la care cerea «independența totală și unitatea țării»⁶⁸. Această cerință era justificată în modul cel mai logic: «Independența nu este un cadou al Belgiei, ci un drept fundamental al poporului congolez»⁶⁹.

Nici nu se stinsese ecoul vorbelor lui Lumumba când, la 4 ianuarie 1959, Abako a convocat un miting la Léopoldville, la care au participat 30.000 de oameni. Numai că, autoritățile belgiene nu au autorizat întrunirea. Forțele de ordine au deschis focul, încercând să disperseze mulțimea. Represiunea nu și-a atins scopul; din contră, ea a declanșat revolta populației bakongo. Au urmat trei zile de incidente încheiate, conform cifrelor oficiale, cu 42 de morți (toți, civili africani, inclusiv femei și copii), și câteva sute de răniți⁷⁰ (330 africani și 49 europeni). Pe 7 ianuarie, calmul a revenit. A doua zi, Kasavubu a fost arestat și deportat în Belgia (ianuarie-mai 1959), iar apoi Abako interzis (12 ianuarie). Belgienii, surprinși de evenimente, au înțeles, conform senatorului Henri Rolin, că „într-o mare parte din Congo, autoritatea belgiană nu mai era respectată”⁷¹, zilele liniștite din „ținutul zânelor” fiind de domeniul trecutului. Spre cinstea sa, regele Baudouin I, deși profund conservator, a înțeles că lucrurile se schimbă. Prin urmare, la 13 ianuarie, într-un discurs radio-difuzat, suveranul belgian și-a anunțat hotărârea de a acompania «pe congolezi pe calea dobândirii independenței, în prosperitate și pace, dar fără o precipitare nejustificată»⁷². Independența devenea, în ochii monarhului, «un scop grandios și falnic», care să angajeze pe toți «compatrioții belgieni și congolezi (...), cu credință și generozitate»⁷³.

⁶⁵ Vezi *Lumea*, nr. 22, 27 mai 1965, p. 24; vezi și P. de Vos, *op.cit.*, p. 70-71; B. Verhaegen, *op.cit.*, p. 214.

⁶⁶ *Lumea*, nr. 22/ 1965, p. 24.

⁶⁷ E. M'Bokolo, *Afrique Noire...*, tome II, p. 463.

⁶⁸ B. Verhaegen, *op.cit.*, p. 214.

⁶⁹ M. Comevin, *op.cit.*, p. 226.

⁷⁰ *Le Monde* – 2, 3 janvier 2009, p. 59; vezi și M. Comevin, *op.cit.*, p. 226; E. Sik, *op.cit.*, vol. 4, p. 301.

⁷¹ **La dure voie de la décolonisation**, în *Le Monde* – 2, 3 janvier 2009, p. 57; M. Michel, *op.cit.*, p. 222.

⁷² **La dure voie...**, p. 56; vezi și J.B. Duroselle, A. Kaspi, *Istoria relațiilor internaționale. 1948 – până în zilele noastre*, vol. II, București, Editura Științelor Sociale și Politice, 2006, p. 163.

⁷³ **La dure voie...**, p. 56.

Schimbarea de atitudine a Belgiei i-a determinat pe istorici să afirme că revolta de la Léopoldville a reprezentat „un eveniment major în decolonizarea Africii belgiene”⁷⁴. De asemenea, pe bună dreptate, acele zile sângeroase au rămas, în memoria colectivă, ca «zilele martirilor independenței»⁷⁵.

Cuvântarea regelui ar fi putut inaugura un proces coerent al decolonizării Africii belgiene. Din nefericire, oficialitățile belgiene și-au făcut un adevărat program din sintagma «fără o precipitare nejustificată». Așa se face că, în următoarele 10 luni, nu s-a întreprins nimic. Dezamăgit de această paralizie, Patrice Lumumba a convocat, în octombrie 1959, la Stanleyville, o conferință a MNC. El a profitat de ocazie pentru a condamna tergiversările belgienilor și pentru a cere «independența, în acest moment»⁷⁶. Inspirându-se din „acțiunea pozitivă” (1950) a lui Nkrumah în Coasta de Aur (alimentată, la rândul ei de „nonviolența” lui Mahatma Gandhi), Lumumba a cerut adeptilor săi „încetarea colaborării cu administrația colonială” și declanșarea unei mișcări de „nesupunere civilă”⁷⁷. Acțiunea a fost pornită imediat. S-au produs dezordini (înregistrându-se 20 de morți și zeci de răniți), ce au oferit pretextul arestării liderului MNC. În consecință, către sfârșitul anului 1959, impasul era total în Congo belgian. Pe acest fond, metropola și-a schimbat brusc poziția: ea a fost cuprinsă de „o grabă dezastruoasă”⁷⁸, care a condus la „cele mai teribile consecințe”⁷⁹, pentru imensa colonie africană.

Dar, până vom vedea despre ce este vorba, să spunem că, în perioada 1958-1960, în Congo belgian au apărut circa 120 de partide politice. Explicabil, dacă avem în vedere că teritoriul Congoului „era de mărimea Europei occidentale și era populat de peste 200 de triburi (...), ce vorbeau nu mai puțin de 400 de idiomuri”⁸⁰. Prin urmare, marea majoritate a respectivelor partide aveau o audiență redusă, reprezentând interese partizane locale. Faptul este cu atât mai evident, cu cât, chiar liderii naționali purtau povara „intereselor tribale și regionale”⁸¹. Cel mai ilustrativ era cazul lui Joseph Kasavubu, care-și anunțase intenția de a crea o „Republică democratică și socială a Kongo central”⁸². Lui i s-a alăturat, la jumătatea anului 1959, Moïse Tschombé, fondatorul „**Confédération des associations tribales du Katanga**” (Conakat), ce milita pentru „transformarea Congoului într-un stat federal”⁸³. Singurul „partid interetnic”⁸⁴, apărător al tezelor unității și ostil

⁷⁴ M. Comevin, *op.cit.*, p. 226.

⁷⁵ *Ibidem*; vezi și J. Ganiage, H. Deschamps, O. Guitard, *L'Afrique au XXe siècle*, Paris, Sirey, 1966, p. 457.

⁷⁶ E. Sik, *op.cit.*, vol. 4, p. 303.

⁷⁷ *Ibidem*.

⁷⁸ J.O. Sagay, D.A. Wilson, *op.cit.*, p. 387.

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ *La dure voie...*, în *Le Monde* – 2, 3 janvier 2009, p. 58.

⁸¹ J.O. Sagay, D.A. Wilson, *op.cit.*, p. 389.

⁸² P. de Vos, *op.cit.*, p. 135.

⁸³ Cf. *Lumea*, nr. 29, 13 iul. 1967, p. 14.

federalismului”⁸⁵ era MNC, condus de Lumumba. Numai că, atitudinea tot mai radicală a liderului său a determinat sciziunea elementelor moderate, Joseph Iléo, Cyrille Adoula și Albert Kalondji, care vor constitui un partid disident, MNC-K (K de la Kalondji); în iulie 1959, după numai o lună, Iléo și Adoula s-au separat și de Kalondji. Plecărilor nu au afectat prestigiul MNC, dar l-au privat, la vârf, de câteva elemente extrem de valoroase (în special Iléo și Adoula). Caracteristicile tribale și frământările din sânul tinerelor partide politice dovedeau că societatea congoleză nu se maturizase și că elita locală nu era pregătită să-și asume responsabilitățile guvernării. Totuși, Belgia se simțea rănită în orgoliul său, după incidentele de la Léopoldville și Stanleyville. De acum înainte, ea se va lăsa pradă precipitării și, la 20 ianuarie 1960, convoacă „**Conferința Mesei Rotunde**” de la Bruxelles, consacrată decolonizării Congo belgian. Întâlnirea a durat o lună: 20 ianuarie-20 februarie. La ea au participat 44 de delegați congolezi; lipsea doar Lumumba, arestat pe 31 octombrie și condamnat la șase luni închisoare. Pentru a nu altera reprezentativitatea Conferinței, liderul MNC a fost eliberat, ajungând la Bruxelles pe 26 ianuarie.

De la început, în cadrul „**Mesei Rotunde**” s-au conturat două tendințe: **federaliștii** și **unitariștii**. Primii erau reprezentați de Kasavubu și Tschombé. Kasavubu se dorea conciliant: el a renunțat la ideea independenței separate a etnicilor bakongo și, în schimb, solicita „o formulă federativă, analogă celei a Nigeriei”⁸⁶. La rândul său, Tschombé, ce provenea din „familia regală a tribului lunda”⁸⁷, insista pentru o largă autonomie a provinciei Katanga, în cadrul „unei confederații congoleze”⁸⁸. Unitariștii aveau ca lider de necontestat pe Patrice Lumumba. El și-a asigurat sprijinul reprezentanților etniilor minoritare, printre care Antoine Gizenga, președintele „**Partidului Solidarității Africane**” (PSA). Interesant este faptul că, acestui curent i s-au raliat și belgienii care „nu dorea împărțirea Congo într-un număr mic de state federale”⁸⁹. Chiar înainte de convocarea „**Mesei Rotunde**”, Ministrul coloniilor a pus în circulație o broșură în care erau respinse tendințele centrifuge. Iată un fragment, extrem de sugestiv: «În momentul în care capătă contur statul democratic Congo, în unele medii autohtone și-au făcut apariția o serie de tendințe. Este vorba de aceleași tendințe retrograde care s-au manifestat și în alte țări africane, recent constituite. Sub acoperirea federalismului, ele reprezintă o ultimă tresărire a vechiului spirit tribal care, de-a lungul secolelor, a împiedicat afirmarea conștiinței naționale în Africa. Guvernul belgian consideră că acceptarea acestor revendicări ar compromite unitatea

⁸⁴ D.G. Lavroff, *Les partis politiques en Afrique Noire*, Paris, PUF, 1970, p. 23.

⁸⁵ P. de Vos, *op.cit.*, p. 130-131.

⁸⁶ P. Bertaux, *L'Afrique de la préhistoire à l'époque contemporaine*, Paris, Bordas, 1973, p. 296.

⁸⁷ *Lumea*, nr. 13, 26 mart. 1964, p. 28.

⁸⁸ D.G. Lavroff, *Les partis politiques en Afrique Noire*, Paris, PUF, 1970, p. 23.

⁸⁹ J.O. Sagay, D.A. Wilson, *op.cit.*, p. 389.

Congoului și ar atrage țara pe calea periculoasă a regresului, în urma căruia poporul congolez se va fărâmița într-un nou mozaic de triburi”⁹⁰. Să mai spunem că, autoritățile belgiene au trecut peste neînțelegerile dintre politicienii congolezi și au stabilit, în mod unilateral, data independenței pentru 30 iunie. De asemenea, după sfârșitul „**Mesei Rotunde**”, ele au trecut la redactarea „**Legii Fundamentale**” a Republicii Congo, publicată în ziua de 19 mai. Această lege „concilia în modul cel mai abil aspirațiile unitariștilor și ale federaliștilor”⁹¹. Astfel, Constituția prevedea un Parlament bicameral central: Camera era aleasă prin vot universal, iar Senatul era desemnat, indirect, de către Adunările provinciale. Se consfințea statutul unitar al statului congolez, dar provinciile erau dotate cu adunări și guverne proprii⁹². La o privire atentă se putea constata că „viitorul stat era dotat cu instituții centrale, fără a fi însă monolitic”⁹³. Liderii celor două curente, Kasavabu și Lumumba, au acceptat acest compromis, pe baza căruia au fost organizate alegerile legislative de la 20 mai 1960. Cele 137 de locuri ale Camerei erau disputate de o puzderie de partide, motiv pentru care vom analiza doar performanța formațiunilor mai importante: Astfel, MNC a obținut 36 de locuri: 21 în Provincia Orientală, 6 în Kivu, 6 în Kasai, 2 în Provincia Ecuatorială și doar un loc la Léopoldville. Această zestre a fost îmbogățită de aliați: 13 locuri obținute de A. Gizenga la Léopoldville, 8 deputați din Katanga aduși de partidul Balubakat (ostil tezelor federaliste ale lui Tschombé), plus alte 5 locuri furnizate de etniile mici din Kasai. Prin urmare, lumumbiștii dețineau majoritatea în Cameră, cu 62 de deputați din 137⁹⁴. Partidele cu bază etnică, n-au obținut rezultatele scontate: doar 12 locuri au revenit Abako la Léopoldville (din 26 mandate puse în joc), în timp ce Conakat al lui Tschombé și-a adjudecat 7 deputați în Katanga, iar MNC-K (Kalondji) s-a prezentat ceva mai bine, cu 8 locuri în Kasai. Rezultate bune a obținut surprinzătorul „**Partid Național al Progresului**” (PNP), susținut de administrația colonială, cu 14 mandate în 4 provincii⁹⁵.

Conform regulilor constituționale, liderul MNC a primit sarcina formării guvernului. A rezultat un cabinet heteroclit, alcătuit din 21 de miniștri, ce proveneau din 10 partide. Consecvent concepțiilor sale ce transgresau barierele etnice, Lumumba a cooptat în guvern chiar membri ai Abako și Conakat. În aceste circumstanțe, pe 24 iunie 1960, echipa sa a fost validată, fără probleme, de Parlament: ea a obținut 54% din voturile Camerei și 71, 5% din cele ale Senatului⁹⁶. Formarea guvernului a fost precedată de încheierea unui acord politic între

⁹⁰ **La dure voie...**, în *Le Monde* – 2, 3 janvier 2009, p. 58.

⁹¹ **Ibidem**.

⁹² J. Ganiage, H. Deschamps, O. Guitard, **op.cit.**, p. 458; vezi și **Terre e Popoli del Mondo, Africa**, vol. 9, Novara, Istituto Geografico De Agostini, 2001, p. 339.

⁹³ Cf. **La dure voie...**, în *Le Monde* – 2, 3 janvier 2009, p. 58.

⁹⁴ P. de Vos, **op.cit.**, p. 178-179; vezi și E. Sik, **op.cit.**, vol 4, p. 315; B. Verhaegen, **op.cit.**, p. 217.

⁹⁵ E. Sik, **op.cit.**, vol. 4, p. 315.

⁹⁶ V. Opluștil, **op.cit.**, p. 126.

Lumumba și Kasavubu. De fapt, înțelegerea reglementa modul de exercitare a puterii executive. Conform „**Legii Fundamentale**”, Congo devenea o republică parlamentară. Puterea legislativă revenea Parlamentului, în timp ce puterea executivă era împărțită între primul ministru (cu atribuțiuni sporite, datorită votului popular) și președinte (cu prerogative limitate, fiind ales indirect, de corpurile reprezentative). În aceeași zi de 24 iunie, Kasavubu a fost desemnat președinte, cu 159 voturi, față de cele 43 ale contracandidatului Jean Bolikango. Așa cum s-a dovedit în scurt timp, sistemul nu era funcțional. Lumumba a inițiat acest compromis din dorința „de a trece pragul independenței cu aparența unității naționale”⁹⁷. În intimitatea sa, el „intenționa să doteze Congo cu un regim prezidențial, considerând că oputere bicefală nu se potrivea unei țări subdezvoltate, în plin proces al decolonizării”⁹⁸. Totuși, „compromisul istoric” Lumumba-Kasavabu a permis proclamarea independenței, la data stabilită, 30 iunie 1960. Era începutul unui drum, lung și sinuos, menit să conducă la dobândirea unei indentități naționale, proces aflat în plină osmoză chiar și în zilele noastre.

⁹⁷ **La dure voie...**, în *Le Monde* – 2, 3 janvier 2009, p. 59.

⁹⁸ **Ibidem.**

DONAȚIA PREOTULUI VASILE HEISU, PUNCT DE PORNIRE AL SECȚIEI DE ETNOGRAFIE DE LA COMPLEXUL MUZEAL „IULIAN ANTONESCU” BACĂU

Feodosia Rotaru

Anul acesta se împlinesc 4 decenii de când instituția noastră a primit una din cele mai importante donații făcute de un colecționar particular. Mai precis, pe 16 iunie 1971, aflat pe patul de moarte, preotul Vasile Heisu (1911-1971), paroh al bisericii cu hramul „Sfântul Nicolae” din satul Răcăciuni, comuna Răcăciuni, județul Bacău, dona Muzeului județean Bacău, condus la vremea respectivă de reputatul istoric Iulian Antonescu, o colecție impresionantă de piese, de diferite categorii, adunată pe parcursul mai multor decenii.

Născut în satul Băsești din com. Pârjol în anul 1911, într-o familie cu mai mulți copii, copilul de atunci și-a urmat vocația, ajungând un stimat și iubit paroh în comuna Răcăciuni.

Din însemnarile preotului, care se găsesc în registrul de inventar al pieselor de artă medievală și din cel destinat icoanelor, aflăm că în anii 1950-1952, preotul V. Heisu a condus lucrările de restaurare la biserica din Borzești, „care stătea ruinată și părăsită de 57 de ani”.

Om cu vocație de ctitor, preotul V. Heisu a făcut eforturi deosebite și a reușit să restaureze biserica „Sfântul Nicolae” din Răcăciuni. Lăcașul de cult, unde a fost preot timp de mai multe decenii, era construit de vornicul Vasile Sturza și de soția sa Ecaterina, înainte de anul 1843. Dacă în anul 1943 fusese restaurată turla bisericii, dărmată la cutremurul din anul 1940, în perioada anilor 1957-1959, sub îndrumarea preotului V. Heisu s-a restaurat întreaga biserică. Atunci, a fost înlocuit acoperișul, au fost răzuiți pereții până la cărămidă și, pe noua tencuială, s-a executat pictură în stil bizantin.

Rămas văduv încă de tânăr, preotul și-a concentrat întreaga energie pentru constituirea unei valoroase colecții care cuprinde piese arheologice (piese preistorice și medievale), carte veche românească, icoane pictate, icoane sculptate (tehnica basoreliefului) și obiecte de cult, obiecte etnografice (piese de port popular, textile de interior, unelte, obiecte casnice, mobilier, fotografii vechi etc.).

Intuind valoarea istorică și artistică a unor piese precum discuri ceramice medievale, fragmente ceramice smălțuite, olane, fragmente de teracotă și fragmente de cărămizi cu inițialele meșterilor, aflate la biserica din Borzești, preotul le-a colecționat. Fragmente din catapeteasma bisericii din Răcăciuni precum și icoane pe lemn provenite din aceeași biserică, dar și de la diferite persoane din Borzești, din Răcăuți și Răcăciuni, întregesc colecția de icoane donate muzeului nostru. În colecția

donată sunt incluse un număr de 7 icoane sculptate, datate la anul 1641, cumpărate de la un locuitor din comuna Răcăciuni. Icoanele provenite din apusul Europei sau din Transilvania, despre care colecționarul crede că ar putea fi fragmente din piese de mobilier care au aparținut inițial boierului Farmache din Răcăciuni.

Dacă piesele arheologice, icoanele și cărțile vechi, multe din ele foarte valoroase, au îmbogățit colecțiile secțiilor de istorie-arheologie, ale secției de artă și ale bibliotecii instituției, piesele etnografice au constituit punctul de pornire al unei noi secții în cadrul instituției muzeale bacăuane – secția de etnografie.

Din relatările d-lui Viorel Căpitanu, fost muzeograf și director al instituției în perioada când s-a făcut donația și apoi s-a deschis expoziția etnografică de la Răcăciuni, rezultă că preotul era interesat de istorie în general și de istorie națională și locală în special. Avea lecturi solide care cuprindeau cărți fundamentale scrise de marii istorici români. Citise **Getica** lui V. Pârvan, pe care o considera o carte de capătâi. Dealtfel, în registrul de piese arheologice, preotul notează caracteristici ale uneltelor preistorice așa cum sunt ele descrise în lucrarea marelui istoric.

Din documentele și caietele sale, aflate în prezent la biblioteca muzeului, tragem concluzia că în august-septembrie 1957 el a participat la cursurile de îndrumători de muzee de artă și monumente feudale. Cursul era organizat de Ministerul Învățământului și Culturii – Departamentul Culturii – Direcția Artelor Plastice, Muzeelor și Monumentelor pentru instruirea îndrumătorilor de muzee și monumente istorice mănăstirești și bisericești. Tematica cursului era axată pe probleme de muzeografie, de istorie a artei feudale, de istoria artelor plastice după 1900, metode și mijloace de popularizare.

De altfel, printre documentele olografe, păstrate la instituția noastră, se află caiete cu conspecte ale preotului din lucrări consacrate de artă medievală și artă plastică românească în general. Conspectele rămase dovedesc că studiase articole de specialitate în care se vorbește despre modul de constituire a unei colecții, despre cum se organizează o expoziție, despre felul cum se stabilește circuitul de vizitare într-un muzeu etc. Din însemnările preotului amintim și pe cele referitoare la modul cum se alcătuește o fișă de obiect și ce informații trebuie să cuprindă ea. Registrele de evidență, pe care le-a alcătuit, cuprind informații care dacă nu ar fi fost notate cu mîgălă de către el s-ar fi pierdut pentru totdeauna. Cu siguranță că prezența la cursurile amintite mai sus i-a permis să ordoneze piesele și să le fișeze după principii științifice. Studiind notițele sale, dar și informațiile din registrele de evidență ale colecțiilor precum și fișele de obiect alcătuite tuturor pieselor donate, putem concluziona că acest pasionat colecționar a făcut foarte mult pentru muzeografia românească, deși numele său este încă puțin cunoscut la nivel național. S-a demonstrat încă odată că pasiunea învinge orice obstacole!

Între documentele rămase de la preotul Vasile Heisu găsim și tematica unui muzeu care urma să fie realizat, probabil, în casa parohială (sau poate în alt spațiu), în trei săli care urmau să fie organizate astfel: o sală închinată domnitorului moldovean

Gheorghe Ștefan (1653-1658), originar din Răcăciuni, unde să se arate rolul acestuia în istoria Moldovei și legăturile lui cu satul natal; o sală închinată logofătului Vasile Sturza, logofăt al Țării de jos în timpul lui Grigore Alexandru Ghica și rolul avut de acesta în actul Unirii Principatelor Române, precum și ca ministru în primul cabinet alcătuit de domnitorul Alexandru Ioan Cuza; o sală în care să fie expuse colecțiile de ceramică, sculptură, pictură, numismatică și artă populară.

Din satele de pe Valea Siretului mijlociu, au fost colecționate majoritatea pieselor care alcătuiesc colecția de piese de etnografie și de artă populară. Ea cuprinde un număr de 700 de obiecte. Din colecție fac parte piese de port popular – cămăși femeiești din bumbac și borangic, catrințe din lână cu alesături, fuste crețe, marama din borangic, basmale din bumbac cu decor din mărgelă, bete, cămăși bărbătești, cioareci și brâie, textile de interior – ștergere, scoarțe, lăicere, obiecte de uz gospodăresc, unelte etc. Cea mai mare parte a colecției este formată din piese de port popular colecționate din satele Orbeni, Pîncești, Răcăciuni, Parava, Valea Seacă și Corbasca, localități situate în sudul județului Bacău, de o parte și de alta a Siretului. La baza constituirii colecției a stat o concepție științifică, dată probabil și de cursurile de muzeografie urmate de preot, despre care am amintit deja. Mă refer la faptul că el a urmărit să colecționeze o gamă variată de piese, precum și serii de obiecte care să ilustreze evoluția în timp a diferitelor categorii. Constituirea unor serii cu care poate fi ilustrată evoluția în timp a diferitelor piese de port a crescut mult valoarea științifică a acestei donații. Modul cum a fost alcătuită colecția lasă să se întrevadă intenția preotului ca aceste valori etnografice să poată fi folosite într-un viitor mai mult sau mai puțin apropiat în scop științific la elaborarea unor studii de valoare. Acest fapt a fost remarcat de cercetătoarea Georgeta Stoica într-un articol publicat încă din anul 1970 în revista *Carpica*, intitulat **Colecția de artă populară V. Heisu**.

Dacă din punct de vedere economic satele din Valea Siretului de la sud de Bacău erau profilate pe culturi agricole precum cereale, plante tehnice, legume și creșterea animalelor, era firesc ca materiile prime aflate la îndemâna locuitorilor să permită o puternică dezvoltare a industriei casnice țărănești. Industria casnică țărănească, dezvoltată aici de timpuriu, a creat valori artistice care dovedesc un fin rafinament stilistic și cromatic.

Pentru prima dată piesele etnografice din această colecție au fost incluse într-o expoziție de artă populară deschisă la sediul Muzeului județean, în localul secției de istorie din strada Karl Marx nr. 23, actualmente strada Nicolae Titulescu nr. 23. Cu această ocazie instituția a tipărit un catalog cu imagini din expoziție. Catalogul, realizat de muzeograful Vasile Florea și Viorel Căpitanu și cu ilustrația lui Georgel Bandrabur, păstrat și astăzi în arhiva instituției, ne arată ce piese au fost expuse, dar și modul cum acestea au fost grupate și etalate. Stângăcia modului de etalare nu știrbește cu nimic valoarea exponatelor incluse în selecția făcută cu această ocazie.

Luând în considerație valoarea artistică și vechimea pieselor de port popular și a textilelor de interior aflate în colecție, precum și disponibilitatea autorităților locale

aflate la acea vreme la conducerea comunei Răcăciuni, s-a luat inițiativa organizării unei expoziții etnografice în sediul Primăriei. În anul următor, 1972, personalul muzeului a trecut la organizarea expoziției, după ce în prealabil fusese angajat un muzeograf pentru specialitatea etnografie.

Primăria din Răcăciuni a cedat o suprafață de 170 m.p. (un hol și șase camere) în care s-a organizat expoziția de artă populară. La momentul respectiv, colectivul desemnat din partea instituției noastre să realizeze expoziția a beneficiat de sfaturile și îndrumarea d-nei Georgeta Stoica de la Direcția Muzeelor București, dar și de cele ale regretatei Lucia Stroiescu de la Muzeul din Suceava. Din partea muzeului băcăuan colectivul care a lucrat la organizarea expoziției a fost condus de muzeograful Dorinel Ichim.

Piese de port popular, dar și textilele de interior au fost expuse în vitrine-nișă montate direct pe pereții sălilor. Acest sistem de expunere, folosit la mai multe muzee din județul Suceava, s-a dovedit în timp ca fiind eficient, având avantajul unei bune vizionări a pieselor, dar și acela de a le conserva în perfectă stare. De altfel, în afara desprăfuirilor periodice ale pieselor, în cei 40 de ani de la deschiderea expoziției, o singură dată, acum aproape 10 ani, piesele au fost scoase din vitrine, a fost schimbat sistemul de etalare (inițial piesele de port erau prinse cu bolduri sau bătute în cuie, iar acum s-au cusut cheițe la fiecare piesă pentru a nu mai fi tensionate și a nu mai rugini) iar o parte din ele (ștergare, marame, cămăși femeiești și bărbățești, poale, ițari, batiste de cap) au fost curățate conform normelor de restaurare în vigoare. Nu toate piesele donate au fost expuse în această expoziție. O parte din ele sunt la Răcăciuni în depozitul-birou al conservatoarei care are în gestiune expoziția. O altă parte a pieselor se află în depozitele secției de etnografie de la Bacău.

Aproape 200 de piese, din toate categoriile incluse în colecția etnografică, sunt expuse în prezent în expoziția permanentă a secției de etnografie deschisă în anul 2005 la sediul central al Complexului Muzeal „Iulian Antonescu” din Bacău. Ele au permis întregirea tematicii cu obiecte unicate în expoziția noastră permanentă.

Dacă este să facem câteva referiri la expoziția de la Răcăciuni am aminti doar faptul că în hol sunt expuse o scoarță cu motivul „hora”, lucrată în tehnica chilimului, o scoarță cu decor geometric în „roate” (romb cu conturul în trepte), un lăicer cu motivul „în val” sau „unda apei”. Din categoria textilelor de interior sunt expuse și ștergare decorative – ștergare de culme, ștergare de perete (care se puneau la icoană sau de jur împrejurul pereților), cu ornamente geometrice, fitomorfe, avimorfe, zoomorfe, antropomorfe etc.

Piese de port popular au fost grupate de organizatori după criteriul teritorial al provenienței. Ansamblurile de costume rezultate au fost prezentate astfel încât să poată fi urmărită evoluția lor în timp. Din punct de vedere cronologic piesele din colecție acoperă sfârșitul secolului al XIX-lea până la mijlocul secolului al XX-lea. Toate costumele expuse se încadrează în categoria costumului de sărbătoare, știut fiind că astfel de haine fiind purtate doar cu ocazia unor zile de sărbătoare sau a unor

ceremonialuri se păstrau o lungă perioadă de timp .

Nu ne-am propus să facem o prezentare în detaliu a pieselor expuse deoarece s-au mai scris articole pe această temă și am risca să ne repetăm.

Un fapt rămâne de necontestat. Donația preotului Vasile Heisu (1911-1971) este punctul de pornire al unor preocupări care au continuat la Bacău în deceniile care au urmat, preocupări materializate prin campanii de teren care au dus la îmbogățirea prin donații și achiziții a colecțiilor secției de etnografie, care în prezent are în gestiune un număr de 4.363 piese.

Cercetările ulterioare ale muzeografilor s-au materializat prin numeroase studii și cărți de specialitate. Pe parcursul celor patru decenii care s-au scurs de când preotul Vasile Heisu a făcut această donație, la Bacău s-au deschis mai multe expoziții cu caracter permanent. Cu toate acestea, abia în anul 2005 la Bacău s-a vernisat actuala expoziție permanentă „Din tezaurul etnografic și de artă populară al județului Bacău”, deschisă la etajul trei al Complexului Muzeal „Iulian Antonescu”.

Rămâne ca o datorie de onoare pentru generațiile actuale și viitoare de specialiști ai muzeului nostru să cinstească munca și memoria celui care a fost neobositul colecționar- preot Vasile Heisu.

Foto 1. Preotul Vasile Heisu la masa de lucru , martie 1962.

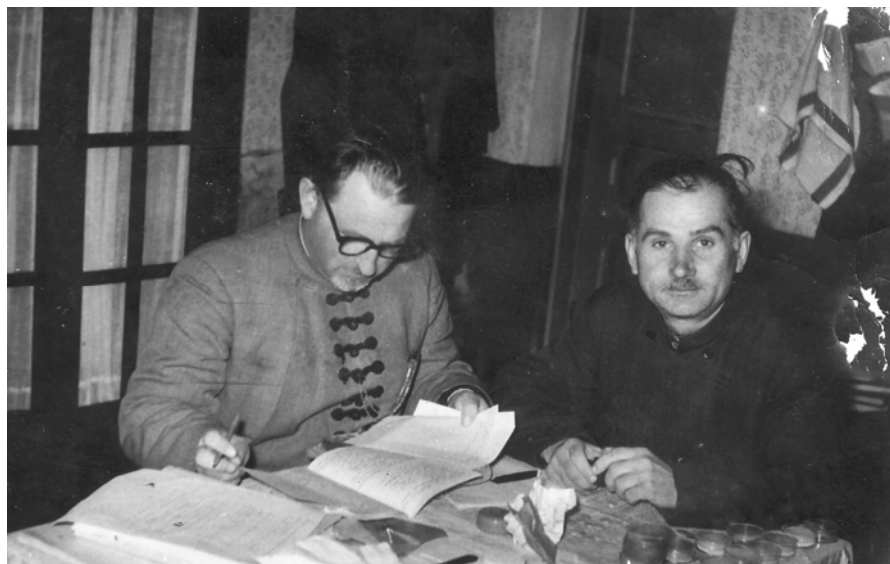
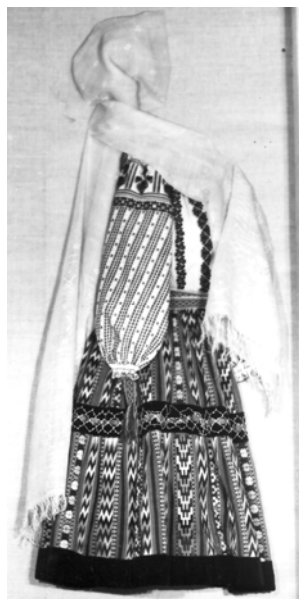

Foto 2. Preoții Vasile Heisu și Victor Nicolau din Răcăciuni, lucrând la inventarierea colecției de numismatică, martie 1962.

Suman șărăduit

Costum femeiesc

Costum femeiesc

Costum de mire

Piese din Colecția „Preot Vasile Heisu”

MUZEUL „ALEXANDRU IOAN CUZA,, RUGINOASA – PORȚI SPRE CUNOAȘTERE

Simona Ionescu

Motto:

Muzeele, cea mai desăvârșită expresie
a culturii unei țări.

(Al. Tzigara-Samurcaș)

Scurt istoric

Palatul de la Ruginoasa, actualmente Muzeul Memorial „Al.I. Cuza”, a fost construit, pe locul vechilor curți boierești, între anii 1800-1811, de către logofătul Săndulache Sturza, care a construit și biserica moșiei, anexele gospodărești, cât și parcul considerat „imens” de către contemporani.

Stilul inițial a fost neoclasic (păstrat de capela reședinței), stil care se impusese cu predilecție în arhitectura civilă din Moldova acelor timpuri. Clădirea, care pastrează și astăzi caracteristicile stilului neogotic, inspirat de romantismul german, este de formă pătrată, cu un etaj, fiecare din fațade având aceleași elemente: peroane largi, balcoane sprijinite pe lespezi de piatră.

Asemănarea frapantă cu Palatul de la Miclăușeni, jud. Iași, nu este întâmplătoare, acesta fiind contruit de o altă ramură a familiei Sturza.

Potrivit modei apusene, a fost adus la Ruginoasa un grădinar neamț (Mehler), care s-a ocupat de amenajarea unui frumos parc cu alei largi și vegetație exotică.

Planurile Palatului și ale Bisericii au fost realizate de către arhitectul vienez Johan Freiwald, într-o arhitectură neoclasică, la modă în acea perioadă în Moldova. După cum rezultă dintr-o serie de situații privind veniturile și cheltuielile moșiei de la Ruginoasa, Săndulache Sturza a încredințat reconstrucția vechii case boierești cunoscutului arhitect Johan Freiwald, menționat într-o „samă” întocmită pe lunile noiembrie-decembrie 1804, că a primit banii necesari călătoriei sale în Moldova. Tot el a fost însărcinat și cu angajarea unor meșteri sau „fabricanți” nemți pentru fabrica de postav, căci odată cu lucrările de reconstrucție ale curții boierești, au fost pornite și cele de fundare a unei „fabrici” de postav¹, despre care până în prezent se cunosc foarte puține date. Vistiernicul Sandu, tatăl logofătului Costache Sturza, va înființa, în 1805, o manufactură de postav la Ruginoasa². Săndulache Sturza, fără a neglija ridicarea clădirii palatului, a reușit să aducă în stare de funcționare „fabrica” de

¹ DJANIași, **Colecția Documente**, pachet 536, nr. 1; 3.

² Costin Merișcă, **Castelul Miclăușeni în cultura română**, Iași, Editura Cronica, 1966, p. 36.

postav, pe care o aproviziona cu lână din Moldova³.

În apropierea castelului a fost construită, tot de către Sturzești, la 1811, biserica în stil neoclasic, ce servea de capelă a curții, având la intrare coloane cu capiteli ionic⁴.

În interior nu se mai păstrează în pictură originală decât cei 4 evangheliști, zugrăviți pe pandativii de la baza turlei.

În pronaos se află cripta familiei Sturza. Astăzi deasupra ei se află o raclă de lemn în care sunt osemintele celor doi copii ai familiei Cuza: Dimitrie (care s-a sinucis la Ruginoasa) și Alexandru (mort în Spania, în timpul călătoriei de nuntă).

De asemenea, potrivit ultimei sale dorințe, domnitorul A.I. Cuza a fost înmormântat la Ruginoasa, acolo unde își regăsise pentru scurtă vreme liniștea sufletească alături de doamna Elena. Din cauza celui de-al doilea război mondial, osemintele domnitorului au fost duse la Curtea de Argeș și de acolo la biserica Trei Ierarhi din Iași.

În anul 1847, moștenitorul Costache Sturdza „preface casa de la Ruginoasa, după stilul gotic” (neogotic), arhitect fiind Johan Brandel.

În 1862, urmare a unor probleme financiare, Sturzeștii vând moșia și curtea de la Ruginoasa domnitorului Alexandru Ioan Cuza. Devenit pentru scurt timp reședința primului domnitor al Principatelor Unite, Alexandru Ioan I, Palatul de la Ruginoasa – comparativ cu alte construcții din Moldova ridicate în aceeași epocă – ocupă un loc cu totul aparte atât din punct de vedere istoric, cât și arhitectural⁵.

Aici, în palatul boieresc și mai apoi domnesc, s-au petrecut o serie de evenimente importante din istoria țării, între care trebuie să amintim crearea unui centru de susținere și luptă a revoluționarilor români de la 1848, a elementelor unioniste și plămădirea unora din îndrăznețele reforme din anii domniei lui Alexandru Ioan Cuza. La acestea trebuie adăugate legătura domnitorului față de moșia și palatul de la Ruginoasa, precum și afecțiunea lui pentru oamenii de aici⁶.

După 1909, Ruginoasa, tot din motive financiare și în concordanță cu unele clauze testamentare, revine Spitalului „Caritatea” din Iași.

În 1944, în timpul celui de-al doilea război mondial, palatul este bombardat și distrus parțial, rămânând în ruine o perioadă de peste două decenii, timp în care clădirea s-a degradat accentuat.

În 1968, Ministerul Culturii și Consiliul Regional Iași, au inițiat o acțiune de consolidare-restaurare și amenajare a palatului, în muzeu, în memoria primului

³ Adrian Macovei, **Unele precizări privitoare la Palatul de la Ruginoasa**, în *AIIAI*, XI, 1974. Se menționează cumpărarea a 1291 ocale „lână pentru postav” cu 1549 lei 8 parale.

⁴ **Ibidem**, p. 282. În 1818, numai pentru pictarea catapetesmei bisericii din Ruginoasa, „zugravul” *Balomir* a încasat suma de 5.000 lei. Același meșter avea să picteze și interiorul bisericii și e posibil să fi realizat și un portret al vistiernicului, pictat pe o scândură din lemn de tei.

⁵ **Ibidem**, p. 281.

⁶ Constantin C. Giurescu, **Viața și opera lui Cuza Vodă**, București, Editura Științifică, 1970, p. 228, 288, 324, 351, 453, 460, 462.

domnitor al Unirii – Al.I. Cuza. Șef de proiect, inițial, a fost arhitectul Ilie Costinescu, continuat apoi de arhitectul Ovidiu Alexievici, până la terminarea lucrărilor. Lucrările de restaurare s-au desfășurat în perioada 1969-1979.

În 1982, s-a amenajat Muzeul Memorial „Al.I. Cuza”, cu multă trudă din partea specialiștilor din cadrul Complexului Național Muzeal „Moldova” Iași, inaugurarea noului muzeu fiind tacită, istoricii venind la Ruginoasa doar ca să deschidă o expoziție permanentă⁷.

Reamenajarea Memorialului „Alexandru Ioan Cuza”.

Documentele privind interioarele monumentelor noastre de cultură sunt, în general, rare sau de o fidelitate discutabilă. Împrejurări nefericite ne-au lăsat, în multe cazuri, numai ziduri ruinate sau transformate.

În demersurile noastre de a reconstitui atmosfera de altădata trebuie să ținem seama de: specificul muzeului nostru – „Casă memorială”, de minimum de informații documentare despre localitate, clădire și oamenii ce s-au perindat pe aici, de estetica circuitului muzeal și logica lui, de reconstituirea atmosferei de epocă.

Astfel, monumentul este asociat cu figura centrală a Unirii Principatelor, Alexandru Ioan Cuza, căci palatul domnesc de la Ruginoasa, palat care deși a fost pentru puține răstimpuri reședința domnitorului, a reprezentat, fără îndoială, locul său predilect de retragere și de odihnă, iar după exil și moartea sa, i-a adăpostit, ani întregi, familia.

Un document deascoverit oferă tocmai pentru acest moment posibilități neașteptate de reconstituire exactă a interiorului în condiții ideale, mergând până la cel mai mărunț detaliu. Dincolo de interesul istoric sau muzeistic, toți cei preocupați de cunoașterea cadrului material în care s-a mișcat o parte din societatea noastră în primii ani după Unire și în general în a doua jumătate a secolului trecut, gustul sau predilecțiile ei în domeniul artei decorative, pot găsi în documentul amintit, mai mult decât simple sugestii⁸.

Documentul este un deviz (în limba franceză) din 1863, privind executarea unei comenzi de mobilă pentru castelul Ruginoasa, deviz întocmit de firma *P. Mazaroz Ribailier, Sculpteur-Dessinateur. Ameublements artistiques*, din Paris, Boulevard des Filles du Calvaire 20 (Fabrique et magasins, 4 et 6, Rue Ternaux-Popincourt).

Devizul este intitulat **Commande de son Altesse, la Princesse Alexandre Couza, Pour etre expedie a sa Residence de Roujinossa pres Tzutzora sur le Pruth, par Galatz**. Este format din 12 file mari, cuprinzând descrierea amănunțită a fiecărei piese din mobilierul comandat, însoțită de schițe pe calc și de eșantioane din stofă pentru draperiile unora dintre încăperi.

⁷ Cf. Boris Crăciun, **Cuza la Ruginoasa**, Iași, Editura Porțile Orientului, 2002, p. 134.

⁸ Cf. Virgil Căndea, **Un interior din vremea Unirii Principatelor**, în *Studii și cercetări de Istoria Artei*, nr. 1, 1963, p. 222.

Din cuprinsul documentului, coroborat cu alte documente (corespondența dintre Baligot de Bezne, secretarul particular al lui Cuza, și Ioan Alecsandri, pastrată tot în Biblioteca Academiei Române), reiese că spre sfârșitul anului 1863 (devizul e datat 19 noiembrie al acelui an), Elena Cuza, soția domnitorului, a comandat firmei sus amintite din Paris o importantă garnitură din mobilă de lemn de stejar și nuc, în valoare de 61.909 franci (plus un extras de 9.722,65 fr.), pe care fabricantul P. Mazaroz Ribailier trebuia să o expedieze din Paris între 15 martie și 1 aprilie 1864 pe Dunăre, prin Ratisbona și Galați, de unde, până la Țuțora, pe Prut, și de acolo la Ruginoasa, mobilele urmau să fie transportate cu mijloace furnizate de domnitor. În suma de mai sus era cuprins, de asemenea, lustruitul mobilei din apartamentul din Paris al familiei Cuza și transportarea întregii comenzi în țară. Mazaroz Ribailier se mai obliga să trimită la Ruginoasa un lucrător pentru despachetarea și montarea mobilei, cu cheltuiala cumpărătorului, iar cu plata și recepția întregii comenzi era împuternicit «Monsieur Alessandri, 174 rue de Rivoli»⁹.

Al doilea act este din 1865, intitulat: **Inventaire de tous les meubles et autres objets trouvant dans le palais de Roudzinoassa**, document ce a aparținut Elenei Cuza, din dorința căreia s-a și scris¹⁰.

Caracteristici: Manuscrisul are 36 file, numerotate, dimensiuni 36/21cm., în limba franceză, frumos caligrafiat, cerneală maro; toate filele sunt ornamentate cu un dublu chenar liniar, în cerneală maro, prima filă are în colțuri și patru ornamente geometrice cadrând litera „E”; ultima filă poartă un sigiliu rotund, în ceară roșie, deteriorat, fără agendă, pe care se observă, neclar, motive vegetale. Documentul datează din perioada următoare anului 1864 – dată când palatul este deja mobilat și efectiv locuit de familia domnitorului Alexandru Ioan Cuza¹¹.

Muzeul de la Ruginoasa, oferă vizitatorilor piese de mare valoare, aflate în gestiune sau în custodie: **fotografii**, cu A.I. Cuza; Elena Cuza; Napoleon I; Nicolae Pisoschi; **veselă și tacâmuri, sfeșnice**: pahare din cristal de *Baccarat*, cu cifrul AIC, sfeșnice din metal comun argintat, cu monograma familiei Cuza – comandate special la Paris, pentru Ruginoasa, sosieră din porțelan, cu cifru AIC; farfurii porțelan, cu cifru și coroană; suporturi pentru tacâmuri; linguri; furculițe; cuțite, cu mânerul argintat și sigla Cuza; farfurii, porțelan de *Sevres*, sigla Cuza, deviza: *Toți în unu*; **presa vremii** – ziare: *Patria*-Iași, 8 ianuarie 1859; *Progresul*-10 mai 1865; *Steaua Dunării*-2 ianuarie 1860; *Evenimentul*-25 decembrie 1901, 9 iunie 1900, 8 iunie 1900; **documente**: *cerere* – prin care Elena Cuza arată ce avere posedă după moartea lui Alexandru Ioan Cuza, *proces verbal* – prin care Elena Cuza este recunoscută tutore fiilor Alexandru și Dimitrie; acte vânzare terenuri, împrumut, contestatii și hotărâri judecătorești, testamente; **cărți cu semnificație deosebită**: „Voiajul lui A.I.

⁹ Cf. **Ibidem**, p. 224.

¹⁰ Maria Huminiuc-Teclean, **Un inventar original al palatului domnesc de la Ruginoasa-Iași**, în *Cercetări Istorice* (serie nouă), vol. XII-XIII, Iași, 1981-1982, p. 635.

¹¹ **Ibidem**.

Cuza la sultan”, „Dezvoltarea drepturilor Principatelor Moldo-Valahiei în urma tratatului de la Paris”, „Trei convorbiri cu Napoleon”, „Trecerea în rezervă a lui A.I.I. Cuza”, „Epistola Marelui Vizir” – adresată domnitorului românilor, „Lettre de Prince Cousa”; **mapă** – „Azilul Elena Doamna”-București; **oglinzi**-din cristal *venețian*, **obiecte de lux și obiecte de uz cotidian** – sticlute pentru parfum, tăvițe pentru farduri, poșete cu zale argintate, mănuși piele căprioară, evantaie, paftale, scrumiere.

Noua abordare tematică aduce un stil inovativ prin aceea că se vor urmări întocmai aceste acte (documente) găsite la arhivă, și muzeul va mai cuprinde pe lângă sălile cu expoziție liberă și o sală multimedia cu infotach-uri ce vor fi folosite la sipozioanele ce se vor desfășura în muzeu.

Palatul de la Ruginoasa este un punct turistic important și foarte vizitat, nu numai prin ceea ce a însemnat cândva familia Cuza, cât și pentru ceea ce înseamnă astăzi pentru noi: un pios loc de pelerinaj, luminat de amintirea celui care a fost Alexandru Ioan Cuza, simbol viu al Unirii din 1859. Orice comunitate își croiește drumul raportându-se la trecut, cu repere sigure, cu valori incontestabile.

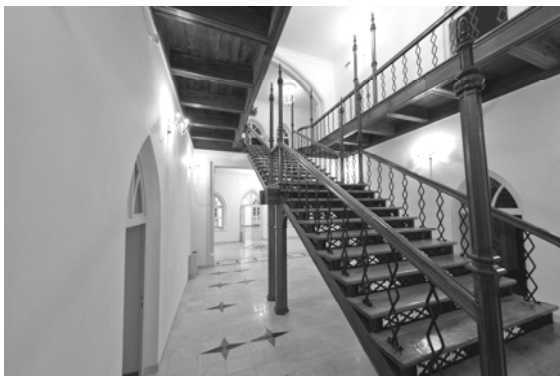

Poarta principală de intrare

Imagine de ansamblu a Palatului „Al.I. Cuza”

**Imagine din interior-scara
principală**

**Palatul „Al.I.
Cuza” luminat
seara**

CU PRIVIRE LA PROBLEMA EDITĂRII UNUI „LEXICON NUMISMATIC PENTRU MOLDOVA (1359-1859)” (II)¹

Viorel M. Butnariu

On the editing of a „Moldavian numismatic lexicon (1359-1859)” (II)

Summary

For the research of the numismatic finds identified on the territory of Moldavia – country whose history is delimited by the beginning of the Golden Horde’s decline, together with the change of the local dynastic lineage by Bogdan who founded the voievodate of Moldavia, and, respectively, the union of the two Romanian principalities at mid 19th century – the specialist must use specific investigation means, such as numismatic text books, treatises and studies, usual determinators and collection catalogues, dictionaries and thematic lexicons. These work instruments were elaborated on the basis of the repertoire of numerous discoveries and the study of great numismatic collections from abroad.

Unfortunately, Romanian historiography has been increasingly facing the need of a *Repertoire of Numismatic Finds* in the last decades. Whatever the epoch or the collections in which they are preserved, ancient, Byzantine, medieval or modern emissions are waiting for being published in a *Corpus*, which has not exceeded the project phase since almost half a century.

Another absolutely necessary work instrument, in the form of a general encyclopedia, which would cover the whole numismatic spectrum of Romania, is The Romanian Numismatic Encyclopedia. This project was started decades ago by renowned specialists, who designed a plan, compiled a glossary and distributed the terms to each author. Like the *Corpus*, this encyclopedia has not evolved from the project phase. Throughout the years, the individual effort of several distinguished authors, although it proved to be beneficial, led to results which may rather assure a stimulating effect on those interested in such a topic. Undoubtedly, this is a regrettable situation caused not by the lack of sources, or by people’s unawareness as for their availability, but rather by the approach manner – such sources being especially dedicated to ancient coins – and also the communication manner of the available data – only rarely in international languages. Fortunately, time has brought about a considerable increase of the monetary finds, whose systematical valorization lead to the dissemination of the specialized knowledge and the increase of the people interested in numismatics.

As for us, our opinion is that both projects may become viable, as long as the current conditions are understood by those willing to implement such projects. First of all, one should take into account that the numismatic material of the great collections is currently being studied, and, recent discoveries which have only lately entered the numismatic collections of museums, are almost unknown or even not at all known.

For easily understandable reasons, during the last two decades we have narrowed down

¹ Prima parte în *AIIAI*, XLVIII, 2011 (mss).

the investigation of the monetary finds to those identified on the territory of Moldavia, whose past is told, to a great extent, by two separate histories. Starting on this road, we considered it would be useful for everyone to refer to the same past on the basis of the same sources. This is how, in 1991, we started checking the determination of several published hoards, an initiative which opened the way to a durable and successful collaboration with numismatics specialists in Bucharest and Chisinau. When the collaboration was at its beginning, a volume was published, presenting 41 hoards in a new light. Since 2000, this group focused on the research and publication of the entire numismatic material – from Antiquity to contemporary times – in every single public collection. This is how the series *Corpus Nummorum Moldaviae* was published, with the collaboration of other specialists from research institutions and local museums. On the basis of the acquired experience, on a different occasion we showed that such a long-term project required a sustained effort and was conditioned both by local management's understanding and the financial support of the local authorities. These things had already been gained. This was already an accomplished fact, confirmed later on by the two volumes which followed within the series. Following the same pre-established structure, written in an international language, these volumes were exhaustively valorizing the collections of two museums in of Moldavia.

We have good reasons to state that whatever the manner of approaching the numismatic material – according to historical or administrative regions, to large public collections studied entirely or partially – the results obtained so far correspond to decisive steps the Romanian numismatic research has undertaken so far on the way of the elaboration of a *CORPUS NUMMORUM*, consisting until now in a set of „Repertoires of Numismatic Finds”. Closely related to other sources, the numismatic material provides specialists multiple possibilities of evaluating the monetary systems of each epoch, the nature of the commercial relations, the evolution of prices, the typology of decorative items and of vessels, as well as of noticing the importance of the monetary policy in the deployment of the forces in the east and south regions of Europe. At the same time, a solid and diversified database was created, useful in the elaboration of treatises, syntheses and encyclopedias.

In order to point out the connection between the „Repertoire of Numismatic Finds” and the „Numismatic Lexicon”, we should stress that both volumes are work instruments elaborated starting from the available numismatic sources. In other words, the numismatic glossary is meant to provide detailed knowledge on the monetary material which it summarizes and, also, to explain its terminology. This is why hoards remain the main source of the treatise, where they have to be shortly described in an annex.

Taking into consideration the immensity of the numismatic material, its particularities (historical epochs and regions), as well as our educational background and professional training, we tried to elaborate a project of a Numismatic Lexicon for the historical region of Moldavia (since its founding until the union to Walachia). In elaborating it, we took into account the variety of sources, the multitude of the pieces of information and the contribution of certain specialists. For this reason we grouped the data we provide in categories of terms, according to the case, specifying also the lexical variant.

[I] **Laic and ecclesiastic sovereignties.** In the Middle Ages and the Old Regime, considering the vassal relations between states, with certain exceptions, one can speak of sovereign authorities. In the broad sense, the term expresses the juridical relations between the laic fields – such as free cities, principalities, counties, duchies and baronies – and the

ecclesiastic ones – archbishoprics, bishoprics, abbeys and monasteries – and also between these and the supreme authority. Like everywhere in that age, the belonging of a territory to the Crown must be construed in relation with the subjects, and less with their confession or ethnicity.

[II] Issuer **laic and ecclesiastic authorities**, for which we preferred the official denomination in the epoch, without the Latinate form or any other translation. In order to achieve a unitary presentation, *capacity* of the issuer is specified, according to the case, specifying the date when he was nominated/ elected/ crowned, and the location where the event took place, including the extinction date, followed by the *lineage* – nephews, sons, brothers (and step brothers, according to the case), father – and the main *measures* initiated in monetary field.

[III] The **nominal value** or the name of each coin designates its value by metal, weight, module and type. In the “Repertoire of Numismatic Finds” they are presented in ascending order, while in the “Numismatic Lexicon”, they are alphabetically sorted. Wherever a same nominal acknowledged multiple names, references are made for each variant. For example, it is recommended that each entry should be accompanied by an image with reference to the source).

[IV] The **mints** where the coins were made. Each emission carries information as for the location of the buildings with the equipment, workers and corresponding administration, by the specification of the name of the mint (usually in the exergue), by letters, monograms or symbols, by the legend type or distinct heraldic reproductions. As much as possible, we provide, in order, the *location* of the workshop in the epoch, and the current name, the *period* when it was functional and the *nominal values* struck here.

[V] **Concepts and notions** contain the basic elements and general ideas in this domain. By the multitude of forms and endless addresses, constituent data form a complex message determined by the nature of the studied phenomenon.

[VI] **Specific legislation**, by which the issuing authority guaranteed the own emissions – technical characteristics, symbols, legends – and determined severe punishment for fraudulent or abusing deeds regarding the coin.

[VII] **Mentions in chronicles and documents** form a «*mass medium*» *sui generis*, a complementary source of coin knowledge under various popular names and expressions.

[VIII] **Obituaria** refers to those specialists who, by the scientific interest in medieval and modern Moldavian numismatics, decisively contributed to a better knowledge of the Romanians’ history.

For a better understanding, there are presented a few entries belonging to the categories specified above, each accompanied by the main bibliography.

Translated by Coralia Costaș

Keywords: numismatic lexicon, laic and ecclesiastic sovereignties, laic and ecclesiastic authorities, mints, specific legislation, numismatists’ gallery.

Cuvinte cheie: lexicon numismatic, suveranități laice și eclesiastice, autorități laice și eclesiastice, ateliere, legislație specifică, obituaria

Prezentăm, în continuare, materiale din proiectul de Lexicon numismatic pentru Moldova istorică de la întemeiere până la unirea cu Țara Românească pentru care am considerat judicios să grupăm datele pe care le oferim pe categorii de termeni, după caz, cu precizarea variantelor lexicale.

[I] **Suveranități laice și eclesiastice.** În evul mediu și în Vechiul Regim, ținând seama de legăturile vasalice dintre state, cu unele excepții se poate vorbi de autorități suverane. În sens larg, termenul exprimă raporturile juridice dintre domenii laice – asemenea orașelor libere, principatelor, comitatelor, ducatelor sau baronatelor –, și eclesiastice – arhiepiscopate, episcopate, abații și mănăstiri –, precum și dintre acestea și autoritatea supremă reprezentată, după caz, de rege, de împărat sau de Înalțul Pontif. Ca pretutindeni în epocă, chiar dacă mozaicul politic-administrativ și pluralismul etno-confesional au făcut dovada unui particularism local, apartenența unui teritoriu la Coroană trebuie înțeleasă în raport cu supușii, mai puțin cu etnia ori confesiunea acestora.

[II] **Autorități laice și eclesiastice** emitente pentru care am preferat denumirea oficială din epocă, fără forma latinizată sau în altă traducere. În stabilirea vocii de bază am ținut seama de *calitatea* emitentului, potrivit surselor numismatice, cu precizarea datei când a fost propus/ ales/ încoronat, și a locului unde s-a produs evenimentul, inclusiv al decesului, apoi *filiația* – nepot, fiu, frate (vitreg, după caz), tată –, *nominaluri*, *sistemul monetar* în care au fost emise, *atelier* și *măsurile* principale inițiate în plan monetar. La autoritățile la care numele nu apare în voce se precizează anii de domnie în paranteze.

[III] **Nominaluri** sau denumire sub care este cunoscută fiecare emisiune și desemnează valoarea ei prin metal, greutate, modul, tip. Se precizează cărei categorii de monedă aparține, după emitent și metal, de cine a fost lansată prima dată în circulație. Acolo unde același nominal a cunoscut și alte denumiri, se fac precizări la fiecare variantă. Pentru exemplificare, este recomandat ca fiecare voce să fie însoțită de ilustrație cu precizarea sursei.

[IV] **Ateliere** sau monetării unde au fost fabricate monedele; de regulă poartă numele localității în care a funcționat. Fiecare emisiune poate oferi informații despre locația unde au funcționat clădirile cu utilajul, personalul și administrația corespunzătoare prin înscrierea numelui centrului de batere (în majoritatea cazurilor, în exergă), prin litere, monograme ori simboluri, prin tipul de legendă sau reproduceri heraldice distincte. Pe cât posibil, prezentăm în ordine *localizarea* atelierului în epocă și denumirea actuală, *perioada* de funcționare și *nominalurile* bătute aici.

[V] **Concepte, noțiuni** cuprind elemente de bază și idei generale din domeniu. Prin multitudinea de forme de exprimare și adrese nesfârșite, datele constitutive alcătuiesc un mesaj complex determinat de natura fenomenului studiat.

[VI] **Legislație specifică** prin care autoritatea emitentă a garantat propriile emisiuni - în caracteristicile tehnice, simboluri, legende – și a prevăzut sancțiuni drastice pentru actele de fraudă și abuz privitoare la monedă.

[VII] **Mențiuni în cronici și documente** alcătuiesc un «*mass medium*» *sui generis*, o sursă complementară de cunoaștere a monedelor sub denumiri și expresii populare diverse.

[VIII] **Obituaria** se referă la specialiștii care, prin interesul științific manifestat pentru domeniul numismatiei medievale și moderne a Țării Moldovei, au contribuit decisiv la o mai bună cunoaștere a istoriei românilor.

În continuare, pentru o mai bună lămurire, prezentăm selectiv câteva voci care aparțin categoriilor precizate, fiecare însoțită de bibliografia principală.

I. Ferenc Habsburg-Lotharingiai (magh.) [II], * **Franz II. von Habsburg-Lothringen**.

II. Ferdinánd Habsburg (magh.) [II], * **Ferdinand II. von Habsburg**.

III. Ferdinánd Habsburg (magh.) [II], * **Ferdinand III. von Habsburg**.

IV. Ferdinánd Habsburg (magh.) [II], * **Ferdinand IV. von Habsburg**.

V. Ferdinánd Habsburg-Lotharingiai (magh.), [II], * **Ferdinand I. Karl Leopold Joseph Franz Marchlin von Habsburg-Lothringen**.

8 parale [III], piesă otomană de argint (2,70 g). Emisă de Mahmud I la Gence și Bağdat, a fost destinată regiunilor orientale.

Vilcu, *Moneda otomană (1687-1807)*, p. 107.

16 parale [III], piesă otomană de argint (5,40 g). Emisă de Mahmud I la Gence, Kars și Tiflis, a fost destinată regiunilor orientale.

Vilcu, *Moneda otomană (1687-1807)*, p. 107.

A

Abdülhamid I [II], sultan (A.H. 1187-1203 / 21 ian. 1774 – decedat la 7 apr. 1789). § Fiul lui Ahmed III, frate vitreg cu Mustafa III, tatăl lui Mustafa IV și Mahmud II. ♦ A emis monede de: cupru (mangır), argint (akçe, para, yarım beşlik, beşlik, onluk, yirmilik, zolta, kuruş, altmışlık) și aur (altın, zer-i mahbub). § Ateliere: Bağdat, Cezayir, Islâmbol / Kostantiniye, Mısır, Trablusgarp, Tunus, Van. ♦ După înlăturarea emirului egiptean rebel, Ali Bey, în vara 1773, zer-i mahbubul cairot a revenit la vechiul tip de avers și revers. Din 1774, s-a trecut la devalorizarea masivă a emisiunilor de argint cu cca 20% a greutateii brute. § Altmışlıkul a fost emis începând cu anul 3 al domniei și a avut o evoluție oscilantă din punct de vedere metrologic. § În ultimul an de domnie a fost pus în circulație ikilikul. ♦ Domnia sa se încadrează în finalul perioadei de dezvoltare a sistemului monetar otoman modern.

Pere, nr. 649-689; Vilcu, *Moneda otomană (1687-1807)*, p. 127-138.

Ahmed II [II], sultan (A.H. 1002-1106 / 22 iun. 1691 – decedat la 6 febr. 1695, Edirne). § Fiul lui Ibrahim I, frate vitreg cu Mehmed IV și Süleyman II, tatăl lui Mustafa II și Ahmed III. ♦ A emis monede de: cupru (mangır), argint (akçe, para, yarım zolta, zolta) și aur (altın, la

Kostantininiye, Mısır). § Ateliere: Brussa, Kostantininiye, Mısır. ♦ După ascensiunea în tron, a fost sistată primirea mangirilor la visterie, apoi a încetat definitiv producerea acestora. § Numărul atelierelor care au bătut monede de aur a fost restrâns la două: Kostantininiye și Mısır.

Pere, nr. 474-480; Vilcu, *Moneda otomană (1687-1807)*, p. 47, 59, 60, 67, 68.

Ahmed III [II], sultan (A.H. 1115-1143/ 28 dec. 1703 – detronat la 2 oct. 1730). § Fiul lui Ahmed II, fratele vitreg al lui Mustafa II, tatăl lui Mustafa III și Abdülhamid I. ♦ A emis monede de cupru (mangır), argint (akçe, para, beşlik, onluk, yarım zolta, yirmilik, zolta, kuruş) și aur (altın, eshrefî, 2 eshrefî, yarım zer-i mahbub, zer-i mahbub, yarım zeri Istanbul, zeri Istanbul, zincirli). § Ateliere: Cezayir, Islâmbol/ Kostantiniye, Mısır, Revan, Tebriz, Tiflis, Tunus, Van. ♦ Sub domnia sa a avut loc cristalizarea noului sistem monetar otoman prin diversificarea gamei nominalurilor de argint (sunt lansate beşlikul, 8 dirhemi, yirmilikul și kuruşul având tuğraua sultanului pe avers) și de aur (apar specii noi, cu tuğraua sultanului pe avers: zer-i mahbub, cel mai probabil la sfârșitul domniei, zeri Istanbul și zincirli cu aceeași legendă ca zeri Istanbul dar cu un titlu mai scăzut).

Pere, nr. 498-539; *Śłownik władców Europy*, s.v. **Ahmed III**; Vilcu, *Moneda otomană (1687-1807)*, p. 57-60, 71-99, 269.

Albertus (lat.) [II], * **Albrecht I. von Brandenburg-Ansbach I.**

Albrecht I. von Brandenburg-Ansbach I. (lat. *Albertus*) [II], ultimul mare maestru al Ordinului cavalerilor teutoni (1511-1525) și primul duce de Prusia (10 febr. 1525 – decedat la 20 mai 1568). § Fiul lui Frederick I. von Sachsen, margraf de Brandenburg-Ansbach și mare maestru al Ordinului Teuton (1498-1510), tatăl lui Albrecht II. Friedrich von Hohenzollern-Ansbach I. ♦ În calitate de mare maestru al Ordinului cavalerilor teutoni a emis monede de argint (Groschen, 8 Groschen sau ¼ Taler, 16 Groschen sau ½ Taler, Taler) și florini de aur. § După 1525, în calitate de duce ereditar al Prusiei a bătut numai piese de argint (Pfennig, Schilling, Groschen, Dreigroschen, Sechsgroschen) § Ateliere: Königsberg, Thorn.

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 544; W. Schwinkowski, în *ZfN*, 27, 1908, p. 185-377; Engel, Serrure, *Traité* (reprint 1964), p. 1331; W. Hubatsch, *Albrecht von Brandenburg-Ansbach*, Köln-Berlin, 1960; Craig, *Germanic Coinages*, s.v. **Teutonic Order**; Mey, *European Crown*, nr. 1081; Davenport, *East Baltic Regional Coinage*, p. 92-94, nr. 288-293; *Gold Coins*, p. 319-320, nr. 3374-3375.

Alexandru cel Bătrân (rom.) [II] * **Alexandru I cel Bun.**

Alexandru I cel Bun (rom.: *Alexandru cel Bătrân*) [II], voievod, domn al Țării Moldovei (23 apr. 1400 - decedat la 31 decembrie 1431/ 1 ian. 1432). § Fiul lui Roman I, frate vitreg cu Ștefan I și Iuga, tatăl lui Iliaș, Ștefan II și Alexandru II. ♦ A emis jumătăți de groși (AE, AR), groși (AE, AR) și dubli groși (AR). § După capul de bour, elementele care însoțesc scutul și legende, emisiunile monetare au fost încadrate în trei faze. Monedele din primii ani de domnie, 1400-1408, prezintă cap de bou cu coarnele recurbate însoțit de atribute și legenda S ALEXANDER sau S ALEXANDRV (av.), respectiv, scut despicat cu fascii și flori de crin cu legenda S MOLDAVIENS (rv.). În faza a doua, de tranziție, 1408-1409, elementele heraldice rămân aceleași dar cu textul legendelor schimbat: + MONE ALEXANDRI sau + MONE ALEXANDRU (av.), respectiv, + WD MOLDAVIENSIS sau + WD MOLDAVIENS (rv.). A

treia, 1409-1431, cuprinde emisiunile cele mai numeroase, cu multiple variante, având capul de bour cu coarnele convergente însoțit de atribute și legenda + MONE ALEXANDRI (av.), respectiv, scutul însoțit de legenda + WD MOLDAVIENSIS (rv.).

Oct. Iliescu, Gr. Foit, în *ArhMold*, V, 1967, p. 145-167; *MBR*, p. 58-64, nr. 352-461; Oct. Iliescu, în *Rdl*, S.N., XI, 2000, 1-2, p. 59-95.

Alexandru II/ Alexăndrel [II], voievod, domn al Țării Moldovei (înainte de 23 martie 1449 – 12 oct. 1449, febr. 1452 - aug. 1454, înainte de 8 febr. 1455-25 mai 1455). § Fiul lui Alexandru I, frate vitreg cu Iliaș și Ștefan II ♦ A bătut groși și jumătăți de groși. § Emisiunile sale se împart, după tipul scutului de pe revers și legende, în două tipuri. I (groși și jumătăți de groși din AE și Bi): scut mobilat cu o coroană deschisă cu trei fleuroane și legenda MONETA•ALESA (av. și rv.). II (groși și jumătăți de groși din Bi și AR): scut despicaț (fascii, flori de crin), deasupra M, legenda ΓΡΟΙΙΤΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ (av.), respectiv, ΒΟΕΒΟΛΓ (rv.).

Oct. Iliescu, în *SCB*, I, 1955, p. 309-314; *MBR*, p. 74-75, nr. 565-576.

Amberg, Ammenberg [IV], localitate situată în Marele Ducat al Bavariei; astăzi municipiu din districtul Unterallgäu în Bavaria, Germania. ♦ Atelierul municipal a funcționat în anii 1621-1627 și 1763-1794.

W.R.O.Hahn, *Typenkatalog der Münzen der Bayerischen Herzöge und Kurfürsten 1500-1805*, Braunschweig, 1971; *SCWC 1701-1800*, p. 267.

Ansbach [IV], localitate situată în pricipatul de Ansbach care aparținea de Münzkreise Franconia; astăzi capitală a regiunii guvernamentale Mittelfranken-Bavaria, Germania. ♦ Orașul a fost stăpânit de conții de Oettingen până în 1331 când cetățenii bogați din Nürnberg au luat conducerea. A rămas sediul ramurii protestante francone de Hohenzollern care în 1415 a accedat la conducerea margraviatului de Brandenburg și, în 1525, la aceea a ducatului de Prusia. ♦ A fost unul dintre atelierele principale și permanente ale prinților de Hohenzollern-Brandenburg în Franconia.

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 317.

aslan kuruş (turc.) [III], * **kuruş**.

Augsburger Münzordnung [VI]. Edict promulgat de împărat la 19 august 1559 prin care s-a asigurat în Imperiu un sistem monetar relativ unitar pentru câțiva ani. Reichsguldiner devenea Guldentaler, pentru care era stabilită valoarea de 60 Kreuzer și 24,62 g. (22,91 g. argint fin) cu submultipli de 30, 10, 5, 2½ și 1 Kreuzer. Odată cu reducerea titlului la speciile de argint, erau repetate prescripțiile stabilite în 1551, doar că numele lui Ferdinand I. îl înlocuia pe al împăratului. § Calculația monedei de aur, Dukat, se făcea prin raportarea la marca de Köln din care se băteau 67 Dukat cu titlul de 986 ‰ (3,49 g, din care 3,44 g AV).

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 124-125; Mey, *European Crown*, p. 10.

Augsburger Reichsbeschluß [VI]. Edict imperial redactat la 28 iulie 1551 după hotărârile adoptate în dieta de la Augsburg. Florinul de aur renan rămânea doar monedă de calcul (= 60 Kreuzer) și se interzicea baterea talerului. Guldengroschen, creat prin Ordonanța monetară de la Eßlingen, devenea Reichsguldiner (guldenul de argint imperial) care urca la 72 Kreuzer (31,5 g., din care 27,65 g. argint fin) și căpăta submultipli de 36, 20, 12, 10, 6, 3 și 1 Kreuzer.

Vulturul imperial de pe avers trebuia să poarte Reichsapfel cu indicarea în cifre a numărului de Kreuzer cât valora emisiunea și legenda circulară CAROL V IMP AVG G F DECRETO. Potrivit noului sistem, erau autorizăți să emită nominaluri mari numai posesorii de mine, cele mai numeose state trebuind să-și restrângă activitatea doar la baterea vechilor piese locale.

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 122; Mey, *European Crown*, p. 10.

B

Bogdan II [II], voievod, domn al Țării Moldovei (12 oct. 1449 - asasinat la 17 oct. 1451, Reuseni). § Fiul lui Alexandru I *cel Bun*, tatăl lui Ștefan III *cel Mare*. ♦ A emis groși din argint și bilon având cap de bour cu coarne convergente însoțit de atribute și legenda BOGDAN VOIEVODA (av.), respectiv, scut mobilat cu buzdugan și spadă, deasupra siglă, și legenda WD MOLDAVIENSI (rv.).

MBR, p. 75-76, nr. 577-584.

Brieg (lat.: *Civitas Altae Ripae*, pol.: *Brzeg*) [I], ducat în Silezia Inferioară; astăzi localitate în voievodatul Opole, Polonia. ♦ A fost creat în 1311 în urma desprinderii din ducatul de Lignitz; în 1329 ducele s-a declarat vasal regelui Boemiei. În calitate de moștenitori ai coroanei Boemiei, Habsburgii austrieci au anexat ducatul în 1526. După stingerea ultimului Piast, în 1675, domeniul a intrat sub administrația directă a Vienei. A fost anexat definitiv de Prusia în 1742. ♦ În 1505, Vladislav Jagellonský, rege al Boemiei (1471-1516), a confirmat lui Georg I von Brieg & Lüben (1495-1521) dreptul de a bate monedă. § Monedele au fost bătute în atelierul municipal.

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 374; SCWC 1601-1700, p. 818-839.

Brzeg (pol.) [I], * **Brieg**.

C

Carnovia (lat.) [I], * **Jägerndorf**.

cedid eshrefi (rom.: *noul aşrafî*) [III], emisiune otomană de aur ce avea pe avers, pentru prima dată, tuğraua sultanului; reversul rămânea destinat vechii formule. ♦ A fost lansat de Mustafa II la Kostantiniye, Mısır, Edirne și Izmir. A circulat în paralel cu vechiul tip de altun, ce a păstrat standardele tradiționale metrologice și iconografice, de care se deosebește prin legenda de pe avers. Ahmed III l-a emis în număr mare cu denominarea *eshrefi* la Kostantiniye, Gence, Revan, Tebriz, Tiflis, Mısır. § Producerea sa a încetat sub Mahmud I.

Vîlcu, *Moneda otomană* (1687-1807), p. 47, 74-75.

cervoneț olandez (rom.) [III], * **lobanciki**.

Christian Friedrich Karl Alexander von Brandenburg-Ansbach II. [II], margraf al principatelor de Ansbach și Bayreuth (3 aug. 1757 / 1769 – abdică la 10 ian. 1791). § Fiul lui Karl Wilhelm Friedrich von Brandenburg-Ansbach II. (1723-1757). ♦ Pentru Ansbach a emis nominaluri de bilon (Pfennig, Kreuzer), de argint (Kreuzer, Taler, EIN REICHS THALER, ZEHEN EINE FEINE MARCK), de aur (Dukat).

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 317-318; Craig, *Germanic Coinages*, s.v. **Brandenburg**.

Brandenburg in Franconia; Davenport, *German Talers 1700-1800*, nr. 1989-2028; *Gold Coins*, p. 217, nr. 356-365; *SCWC 1701-1800*, p. 279-288.

Christoph II. [II], conte de Mansfeld & Schrapelau – linia de mijloc (1558-29 Aug. 1591, Dresda). § Fiul și succesorul lui Gebhard VII. (1486-1558), tatăl lui Heinrich II. (1591-1601) și al lui Gotthelf Wilhelm (1591-1594). ♦ A emis Groschen, Taler. § Atelier: Mansfeld.

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 307; Otto Tonnau, *Münzwesen und Münzen der Grafschaft Mansfeld*, Prag, 1937; Craig, *Germanic Coinages*, s.v. **Mansfeld, Counts - Mittelort Mansfeld and Schrapelau**; Mey, *European Crown*, nr. 676-677; Davenport, *European Crowns. 1484-1600*, p. 233-234, nr. 8661-8664.

Civitas Altae Ripae (lat.) [I], * **Brieg**.

Convenția monetară generală a țărilor confederate pentru vamă și comerț (rom.) [VI], * **Zollverein**.

E

episcopatus herbipolitanus (lat.) [I], * **Würzburg**.

episcopatus wiceburgensis (lat.) [I], * **Würzburg**.

esedi kuruş (turc.) [III], * **kuruş**.

eshrefi [III], monedă de aur (3,41 g) emisă de sultanul mameluc Ashraf Bârsbei (1422-1438) la Mısır în A.H. 825/ 1425. Din 1517, când stăpânirea mamelucă din Egipt a fost înlocuită cu cea otomană, a devenit echivalentul altınului.

Schrötter, *Wörterbuch*, s.v. **Ashrafi, Sherifi**.

F

Ferdinand I. Karl Leopold Joseph Franz Marchlin **von Habsburg-Lothringen**, împărat al Imperiului Austriei (încoronat la 2 martie 1835 – abdică la 2 dec. 1848), rege al Ungariei și Croației (*V. Ferdinánd Habsburg-Lotharingiai/ Ferdinand V. Habsburški-Lorraine* încoronat la 28 sept. 1835, Preßburg), rege al Boemiei (*Ferdinand V. Habsburský Lorraine*, încoronat la 7 sept. 1836, Praga). § Fiul și succesorul lui Franz I. von Habsburg-Lothringen. ♦ A emis nominaluri de: argint (3 Kreuzer, 5 Kreuzer, 10 Kreuzer, 20 Kreuzer, ½ Taler, Taler) și aur (Dukat, 4 Dukat) în sistemul monetar 8 Heller = 4 Pfennig = 1 Kreuzer; 60 Kreuzer = 1 Florin (Gulden); 2 Florin = 1 Species Taler sau Konventionstaler. § Ateliere: Karlsburg, Kremnitz, Mailand, Nagybánya, Praga, Venedig, Wien.

Herinek, *Österreichische Münzprägungen 1740-1969*, p. 237-251; *Gold Coins*, p. 106, nr. 480-483, p. 371, nr. 222-226; *SCWC 1801-1900*, p. 82-95.

Ferdinand II. Habsburški (croat) [II], * **Ferdinand II. von Habsburg**.

Ferdinand II. Habsburský (ceh.) [II], * **Ferdinand II. von Habsburg**.

Ferdinand II. von Habsburg [II], împărat al Imperiului Sacru Roman de Națiune Germană (ales la 26 aug./ încoronat la 9 sept. 1619, Frankfurt am Main – decedat la 15 febr. 1637, Wien), arhiduce al Austriei Inferioare și Stiriei (*Ferdinand III.*, 1590), rege al Boemiei (*Ferdinand II. Habsburský* – ales la 5 iun./ încoronat la 29 iun. 1617, Praga), rege al Ungariei și Croației (*II. Ferdinánd Habsburg/ Ferdinand II. Habsburški* – încoronat la 1 iul. 1618, Preßburg). § Nepotul lui Ferdinand I. von Habsburg, fiul lui Karl II. von Steiermark, tatăl lui Ferdinand III. von Habsburg. ♦ A emis nominaluri de: billon (Pfennig, 2 Pfennig), argint (Pfennig, 2 Pfennig, ¼ Kreuzer, ½ Kreuzer, Kreuzer, 2 Kreuzer, 3 Kreuzer, VI Kreuzer, 10 Kreuzer, 12 Kreuzer, 15 Kreuzer, 24 Kreuzer, 30 Kreuzer, 48 Kreuzer, 60 Kreuzer, 75 Kreuzer, 150 Kreuzer, Taler, 2 Taler, 3 Taler, ¾ Taler, 4 Taler, 5 Taler, 12½ Taler) și aur (Dukat, 2 Dukat, 3 Dukat, 4 Dukat, 5 Dukat, 6 Dukat, 7 Dukat, 8 Dukat, 9 Dukat, 10 Dukat, 12 Dukat, 15 Dukat, 20 Dukat). ♦ Ateliere: Breslau, Brünn, Ensisheim, Fürth, Glatz, Glogau, Graz, Hall, Joachimstal, Klagenfurt, Kremnitz, Kutenberg, Nagybánya, Neisse, Nicolsburg, Olmütz, Oppeln, Praga, Preßburg, Ratibor, Salzburg, St. Pölten, St. Veit, Sagan, Troppau, Wien.

Herinek, *Österreichische Münzprägungen 1592-1657*, p. 10-437; *Śłownik władców Europy*, s.v. **Ferdynand II**; *SCWC 1601-1700*, p. 30-81; *Gold Coins*, p. 99-100, nr. 121-177, p. 138, nr. 37-42, p. 365, nr. 91-99.

Ferdinand III. Habsburški (croat) [II], * **Ferdinand III. von Habsburg**.

Ferdinand III. Habsburský (ceh.) [II], * **Ferdinand III. von Habsburg**.

Ferdinand III. von Habsburg [II], împărat al Imperiului Sacru Roman de Națiune Germană (încoronat la 15 febr. 1637 – decedat la 2 apr. 1657, Graz), rege roman (ales la 22 dec. / încoronat la 30 dec. 1636, Regensburg), arhiduce al Austriei Inferioare și Stiriei (*Ferdinand IV.*, 1637), rege al Ungariei și Croației (*III. Ferdinánd Habsburg/ Ferdinand III. Habsburški* – încoronat la 8 dec. 1625, Sopron – 1647, 1654-1657), rege al Boemiei (*Ferdinand III. Habsburský* – încoronat la 21 nov. 1627, Praga). § Fiul și succesorul lui Ferdinand II. von Habsburg, tatăl lui Leopold I. von Habsburg. ♦ A emis nominaluri de: billon (Pfennig, 2 Pfennig), argint (Pfennig, 2 Pfennig, Kreuzer, 3 Kreuzer, ¼ Taler, ½ Taler, Taler, 2 Taler, 3 Taler, 4 Taler, și aur (Dukat, 2 Dukat, 4 Dukat, 5 Dukat, 6 Dukat, 7 Dukat, 8 Dukat, 9 Dukat, 10 Dukat, 12 Dukat). § Ateliere: Breslau, Brünn, Glatz, Graz, Hall, Joachimstal, Kremnitz, Kutenberg, Nagybánya, Olmütz, Praga, Salzburg, St. Veit, Sagan, Teschen, Wien.

Herinek, *Österreichische Münzprägungen 1592-1657*, p. 465-480, 483-655; *Śłownik władców Europy*, s.v. **Ferdynand III**; *SCWC 1601-1700*, p. 30-81; *Gold Coins*, p. 100-101, nr. 188-239, 138-139, nr. 43-46, p. 366, nr. 106-117.

Ferdinand IV. Habsburški (croat) [II], * **Ferdinand IV. von Habsburg**.

Ferdinand IV. Habsburský (ceh.) [II], * **Ferdinand IV. von Habsburg**.

Ferdinand V. Habsburški-Lorraine (croat) [II], * **Ferdinand I.** Karl Leopold Joseph Franz Marchlin **von Habsburg-Lothringen**.

Ferdinand V. Habsburský Lorraine (ceh.) [II], * **Ferdinand I.** Karl Leopold Joseph Franz

Marchlin **von Habsburg-Lothringen**.

Francisc II / I Habsburg-Lorena (lat.) [II], * **Franz II. von Habsburg-Lothringen**.

Franjo II. Habsburški Lorraine (croat) [II], * **Franz II. von Habsburg-Lothringen**.

Frankfurt am Main [I]. Oraș liber imperial care aparținea de Münzkreise Rinul de Sus; astăzi în regiunea administrativă Darmstadt, statul federal Hessa, Germania. § Prin Bula de Aur din 1356 a devenit sediul electoral pentru împărați. ♦ Dreptul de a bate monede a fost primit în 1428; confirmat în 1555, a rămas în vigoare până în 1866 când orașul a fost anexat de Prusia. § Monedele au fost bătute în atelierul municipal.

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 200; Craig, *Germanic Coinages*, s.v. **Frankfurt am Main**, *Free City*; Davenport, *German Talers 1700-1800*, nr. 2215-2229; Davenport, *German Talers 1600-1700*, nr. 5280-5300; Mey, *European Crown*, nr. 274-280; *Gold Coins*, p. 236-240, nr. 936-1027.

František II. Habsburský Lorraine (ceh.) [II], * **Franz II. von Habsburg-Lothringen**.

František Jozsef (ceh.) [II], * **Franz Joseph I. von Habsburg-Lothringen**.

Franz II. von Habsburg-Lothringen (lat.: *Francisc II/ I Habsburg-Lorena*) [II], împărat ereditar al Austriei (încoronat la 1 martie 1792-14 aug. 1804) și împărat german (încoronat la 1 martie 1792-6 aug. 1806); **I. von Habsburg-Lothringen**, împărat ereditar al Austriei (6 aug. 1806 – decedat la 2 martie 1835); arhiduce al Austriei (*Franz I.*, 12 febr. 1768 - 1 martie 1792), rege al Ungariei și Croației (*I. Ferenc Habsburg-Lotharingiai/ Franjo II. Habsburški Lorraine* – încoronat la 6 iun. 1792-1835), rege al Boemiei (*František II. Habsburský Lorraine* – încoronat la 9 aug. 1792-1835). § Fiul și succesorul lui Leopold II. von Habsburg-Lothringen, tatăl lui Ferdinand I. von Habsburg-Lothringen. ♦ În calitatea de împărat ereditar al Austriei și împărat german (FRANZ II.) a emis nominaluri de: cupru ($\frac{1}{4}$ Kreuzer, 3 Kreuzer, 6 Kreuzer, 7 Kreuzer), billon (Kreuzer), argint (3 Kreuzer, 6 Kreuzer, 10 Kreuzer, 20 Kreuzer, $\frac{1}{2}$ Taler, Taler) și aur (Dukat, 2 Dukat, 4 Dukat). Ca împărat al Austriei (FRANZ I.) a emis nominaluri de: cupru (3 Kreuzer, 6 Kreuzer, 7 Kreuzer), argint (3 Kreuzer, 6 Kreuzer, 10 Kreuzer, 20 Kreuzer, $\frac{1}{2}$ Taler, Taler) și aur (Dukat, 2 Dukat, 4 Dukat). § Sistemul monetar avea la bază calculația 8 Heller = 4 Pfennig = 1 Kreuzer; 60 Kreuzer = 1 Florin (Gulden); 2 Florin = 1 Speciestaler sau Konventionstaler. § Ateliere: Agram, Arad, Brüssel, Cataro, Hall, Karlsburg, Kremnitz, Mailand, Mantua, Nagybánya, Orawicza, Palmanova, Praga, Salzburg, Schmöllnitz, Venedig, Wien, Zamósk, Zara.

Davenport, *European Crowns. 1700-1800*, nr. 1176-1180; Herinek, *Österreichische Münzprägungen 1740-1969*, p. 186-232; *Śłownik władców Europy*, s.v. **Franciszek II (I)**; *Gold Coins*, p. 106, nr. 457-479, p. 370, nr. 209-221; *SCWC 1701-1800*, p. 38-50; *SCWC 1801-1900*, p. 82-95.

H

Hamburg [I], oraș imperial care aparținea de Münzkreise Saxonia Inferioară; astăzi oraș-stat în Germania. ♦ În 1241, împreună cu Lübeck, a pus bazele Ligii Hanseatice. În 1510, formal, a devenit oraș liber al Imperiului. § A încheiat alianțe monetare cu Lübeck și Wismar în 1379, cu Rostock, Stralsund și Lüneburg în 1381, care au condus la crearea Schilling-ului în 1432. ♦ Dreptul de a bate monedă de aur i-a fost acordat în 1435. § Din 1553 a emis o serie numeroasă

și variată de monede de argint și de aur (Dukat). În 1572 a decis să respecte prevederile ordonanței monetare imperiale de la 1559 și a emis în conformitate cu Augsburger Münzordnung; talerii au pe revers acvila imperială. § Contrar prevederilor adoptate la Zinna, în 1725 orașul a adoptat un sistem monetar propriu. § Monedele au fost bătute în atelierul local.

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 281-282; Craig, *Germanic Coinages*, s.v. **Hamburg, Free City**; Engel, Serrure, *Traité* (reprint 1964), p. 1293-1294; Davenport, *German Talers 1700-1800*, nr. 2281-2285; Davenport, *German Talers 1600-1700*, nr. 5357-5374; Mey, *European Crown*, nr. 311-331; Davenport, *German Talers 1500-1600*, nr. A9214-9228; *SCWC 1601-1700*, p. 504-513; *SCWC 1701-1800*, p. 383-388; *Gold Coins*, p. 243-244, nr. 1084-1142; *SCWC 1801-1900*, p. 419-422.

Hameln, Hamlin (lat.: *Quern-Hamel*) [I], oraș care aparținea de Münzkreise Saxonia Inferioară; astăzi în Saxonia Inferioară, Germania. ♦ A primit dreptul de a bate monede la sfârșitul secolului al XV-lea și l-a păstrat până în 1672. Mariengroschen emiși de oraș imitau pe cei bătuți de Goslar. § Monedele au fost bătute în atelierul municipal.

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 285; Craig, *Germanic Coinages*, s.v. **Hameln (Hamlin, Quernhameln), City**; Davenport, *German Talers 1600-1700*, nr. 5375-5386; Mey, *European Crown*, nr. 332-339; Davenport, *German Talers 1500-1600*, nr. 9229-9235; *Gold Coins*, p. 244, nr. 1143-1144b.

I

Ioan I Iacob Heraclide (rom.: *Despot Vodă*) [II], voievod, domn al Țării Moldovei (18 nov. 1561 – asasinat la 5 nov. 1563, Suceava). ♦ A emis diverse nominaluri de: aramă – obol sau mangâr (1562, 1563) –, argint – denar (1562, 1563), ¼ taler sau ort (1563), taler (1562, 1563) și aur (ducat în 1563).

I. Țabrea, în *CNA*, XV, 1940, 119-120, p. 289; I. Țabrea, în *SCN*, V, 1971, p. 161-177; *MBR*, p. 88-90, nr. 785-798.

Ibrahim [II], sultan (A.H. 1049-1058 / 9 febr. 1640 – decedat la 12 aug. 1648). § Fiul lui Ahmed I, fratele vitreg lui Osman II și Murad IV, tatăl lui Mehmed IV, Süleyman II și Ahmed II. ♦ A emis monede de: cupru (mangır), argint (akçe, para, beşlik, onluk, dirhem) aur (altın). § Ateliere: Bagdat, Cezayir, Dimaşk, Diyarbakır, Kostantaniye, Mısır, Trablus, Tunus. ♦ La începutul domniei a lansat un nominal de argint nou, beşlik, emis la Kostantaniye și Diyarbakır.

Pere, nr. 427-442; Vilcu, *Moneda otomană (1687-1807)*, p. 50, 62.

J

Jan Lucemburský (germ.: *Johann der Blinde von Luxemburg*, luxemburg: *Jang de Blannen*) [II], rege al Boemiei (1310 – decedat la 26 aug. 1346, Crécy), conte de Luxemburg (*Jang de Blannen*, 1309), rege al Poloniei (*Jan Luksemburski*, 1310-1335). § Fiul lui Henric VII. von Luxemburg (1312-1313), tatăl lui Karel I Lucemburský. ♦ A emis weißpfennig, sterling de tip englez, parvus și groși (pražský groše) cu leul de Boemia pe revers. § Pražský groše (cca 3,8 g) păstrează coroana cu legenda circulară pe două rânduri + IOANES PRIMVS/ DEI GRATIA REX BOEMIE (av.) și leul de Boemia cu legenda GROSSI PRAGENSES (rv.). § Ateliere: Kutná Hora, Praga.

Jarmila Hásková, *Pražské groše (1300-1526)*.

Jang de Blannen (luxemburg) [II] * **Jan Lucemburský**.

Johann der Blinde von Luxemburg (germ.) [II] * **Jan Lucemburský**.

K

kara kuruş (turc.) [III], * **kuruş**.

Karel I Lucemburský [II], conte de Luxemburg, rege al Boemiei (*Karel/ Karl* – ales la 26 aug. 1346/ încoronat la 2 sept. 1347, Praga – decedat la 29 nov. 1378, Praga), rege al Romanilor (*Karl* – ales la 11 iul./ încoronat la 26 nov. 1347, Bonn; din nou, ales la 17 iun./ încoronat la 25 iul. 1349, Aachen), rege al Burgundiei (încoronat la 4 iul. 1365, Besançon), împărat al Imperiului Sacru Romano-German (*Karl IV. von Luxemburg* – ales la 11 iul. 1346 și 17 iun. 1349/ încoronat la 5 apr. 1355, Roma), rege al Italiei (*Carlo* – încoronat la 6 ian. 1355, Milano). § Fiul și succesorul lui Jan Lucemburský, tatăl lui Václav IV Lucemburský. ♦ *Pražský groše* (28 mm) prezintă coroana cu legenda circulară pe două rânduri + KAROLVS D - EI GRATIA / DEI GRATIA REX BOEMIE (av.) și leul de Boemia cu legenda GROSSI PRAGENSES (rv.).

Jarmila Hásková, *Pražské groše (1300-1526)*.

Konventionsfuß [VI]. În 1747, după pierderea Sileziei, Habsburgii austrieci au renunțat la Leipziger Münzfuß, sistem monetar adoptat la 1690 în reuniunea de la Torgau, când talerul devenea o monedă de cont și era emis la valori de 2/3, 1/3 și 1/6. Trei ani mai târziu, la 1750, Austria a adoptat noul sistem monetar, numit ulterior Konventionsfuß pe baza înțelegerii încheiate cu landurile Bavariei, la 20 septembrie 1753. În 1754, la Convenție a aderat zona franconă, orașul liber Nürnberg și ducatul Württemberg. Moneda de bază a noului sistem era reprezentată de piesele de un gulden, de doi guldeni, precum și cele de 10 și 20 Kreuzer.

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 129; Schrötter, *Wörterbuch*, s.v. **Konventionsfuß**; Fengler, Gierow, Unger, *Lexikon Numismatik*, s.v. **Konventionsfuß**.

kuruş (rom.: 40 parale, piastru, taler) [III]. Monedă turcească de argint, echivalentă cu talerul, lansată în domnia lui Ahmed III. § În prima jumătate a secolului al XVIII-lea și-a consolidat poziția de unitate de cont principală și de prim mijloc de schimb în Rumelia, Anatolia și Siria. În provinciile îndepărtate a devenit o monedă principală abia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. § Deprecierea kuruşului s-a datorat cheltuielilor de război: sub Ahmed III, de la cca 26,5 g (60% AR), la 25,5 g; sub Mahmud I, cca 24,5 - 23, 5 g; sub Mustafa III, 19 g; sub Abdülhamid I, la 1780, cca 18 g; în primul an al domniei lui Selim III, 12,5 g - 13 g., sub Mahmud II Adli, anii 1828-1832, conținutul de argint a scăzut cu 79%, de la 2,32 g la 0,53 g. § Prin raportare valorică, monedele mari ale statelor creștine erau denumite *esedi kuruş*, *aslan kuruş* (olandeze), *riyal kuruş* (spaniole), *kara kuruş* (germane).

MJBotoșani, inv. 2.398

Pamuk, *Sistemul monetar otoman*, p. 274-275; Vilcu, *Moneda otomană (1687-1807)*, p. 79-83, 103-105, 120, 134, 143.

L

lobanciki (rom.: *cervoneț olandez*, rus.: *лобанчики*) [III], monede rusești de aur (3,44 g, 940‰), emise de la 1735, care imitau dukaat met de ridder (3,49 g) lansat de Provinciile Unite în 1583. Au fost denumite oficial “cervoneț”, iar în popor “pucicovii” (de la mănunchiul de săgeți ținut cu mâna stângă), „arapcik” (pentru aspectul straniu al ostașului, asemănat cu un arab) sau „lobancik” (după tunsoarea cavalerului). § Conform registrelor Cancelariei de Stat, din 1735 apar regulat notițe despre cheltuielile efectuate în cervoneți olandezi. În anii 1735-1867, în Rusia au fost bătuți 28.041.127 lobanciki, neincluzând astfel de emisiuni în valoare de 79.637.000 ruble retopite de Pavel I Petrovich. Din 1850, când Regatul Olandei nu a emis dukaat met de ridder, la Sankt Petersburg au fost bătuți lobanciki cu milesimul 1849. Baterea lor a încetat în 1868. § Unii numismați le-au considerat falsuri monetare, dar s-a încercat stabilirea unor trăsături particulare pentru a le delimita de ducații olandezi. § Au circulat pe piața internă, dar principala destinație a fost în Orient.

C.A. Розанов, în *Труды отдела нумизматики*, I, Ленинград, Государственного Эрмитажа, 1945, p. 145-161; В.В. Уздеников, *Монеты России 1700-1917. Russian Coins*, Москва, Финансы и статистика, 1986, p. 370, 494-496.

M

Mahmud I, sultan [II] (A.H. 1143-1168 / 2 oct. 1730 - decedat la 13 dec. 1754, Istanbul). § Fiul lui Mustafa II, fratele vitreg al lui Osman III. ♦ A emis monede de: cupru (mangır), argint (akçe, para, beşlik, onluk, yirmilik, kuruş) și aur (altın, yarım cedit Istanbul, cedit Istanbul/ findık, zincirli, yarım zer-i mahbub, zer-i mahbub). § Ateliere: Bitlis, Cezayir, Gence, Gümüşhane, Islâmbol/ Kostantiniye, Kars, Mısır, Trablusgarp, Tunus, Van. ♦ A inaugurat perioada de dezvoltare a sistemului monetar otoman modern. În timpul său a încetat emiterea de zolota și eshrefi. Kuruşul înregistrează, progresiv, o ușoară scădere a greutateii brute (de la 26,5 g la 23,5 g) pentru susținerea efortului de război. A emis piese noi, 8 și 16 parale, destinate regiunilor orientale.

Pere, nr. 540-584; Vilcu, *Moneda otomană (1687-1807)*, p. 99-110.

Mansfeld [I], comitat care aparținea de Münzkreise Saxonia Superioară; astăzi localitate în districtul Mansfeld-Südharz, landul federal Saxonia-Anhalt, Germania. ♦ Primii taleri au fost emiși în 1521, primii florini de aur în 1597. § Principalul atelier monetar funcționa la Eisleben. Conții liniei Hinterort au deschis o officină la Hettstädt, a cărei funcționare a fost interzisă de conducerea Münzkreise în 1572.

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 305-307; Engel, Serrure, *Traité* (reprint 1964), p. 1261-1262; Otto Torna, *Münzwesen und Münzen der Grafschaft Mansfeld*, Prag, 1937; Craig, *Germanic Coinages*, s.v. **Mansfeld, Counts**; Mey, *European Crown*, p. 176-193, nr. 619-690; Davenport, *German Secular Talers 1600-1700*, nr. 6915-7021; Davenport, *German Talers 1500-1600*, nr. 9469-9537.

Maximilian III. Joseph Karl Johann Leopold Ferdinand Nepomuk Alexander von Wittelsbach [II], principe elector, duce de Bayern (1745 – decedat la 30 dec. 1777, München).

§ Fiul și succesorul lui Karl Albrecht duce de Bayern (1726–1745) și împărat al Imperiului Sacru Roman de Națiune Germană (*Karl VII. von Wittelsbach*, 1742–1745). ♦ A emis nominaluri de: cupru (Heller, Pfennig), bilon (Kreuzer), argint (Kreuzer, Groschen, Konventionstaler) și aur (Dukat). § Ateliere monetare: Amberg, München.

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 331; Craig, *Germanic Coinages*, s.v. **Bavaria, Upper Bavaria; Gold Coins**, p. 212, nr. 242–249; *SCWC 1701–1800*, p. 267–278.

Mehmed II el-Fatih [II], sultan (A.H. 846–849, 855–886/ 1444–sept. 1445, 3 febr. 1451–decedat la 3 mai 1481, Gebze). § Fiul și succesorul lui Murad II, tatăl lui Bayezid II. ♦ A emis monede de: cupru (mangır), argint (akçe) și aur (altın, la Kostantaniye). § Ateliere: Amasya, Ayaslık, Brussa, Edirne, Konya, Kostantaniye, Novar, Serez, Tire, Üsküp. ♦ Piese de argint se repartizează în patru grupe tipologice care, prin divizarea ultimei dintre ele, corespund la cinci grupe cronologice (A.H. 885, 865, 875, 885, 886). § Pe la 1477/1478 a fost lansată producția de piese de aur otomane propriu-zise, cu legendă arabă, altânii.

Pere, nr. 79–99; Nicolae, *Moneda otomană (1451–1512)*, p. 34–36, 70, 71, 73.

Mehmed III [II], sultan (A.H. 1003–1012/ 27 ian. 1595 – decedat la 22 dec. 1603, Istanbul). § Fiul și succesorul lui Murad III, tatăl lui Ahmed I și Mustafa I. ♦ A emis monede de: cupru (mangır), argint (akçe, dirhem) și aur (altın). § Ateliere: Amasya, Ankara, Bağdat, Banaluka (inaugurat acum), Belgrad, Bosna / Saray, Brussa, Canca, Cezayir, Dimasık, Diyarbakır, Edirne, Filibe, Gence, Halep, Karatova, Kastamonu, Konya, Kostantaniye, Mardin, Mısır, Nahcivan, Novabırda, Ohri, Sakız, Selanik, Siroz, Sidrekıpsı, Sivas, Tebriz, Tire, Tokat, Tunus, Üsküp, Van, Yenişehir. ♦ Au fost emise mai multe tipuri de akçe, clasificate de specialiști în patru grupe notate A, B, C și D. § Instabilitatea monetară a atins cote maxime în 1600.

Pere, nr. 311–343; *Slownik władców Europy*, s.v. **Mehmed III**; Boldureanu, *Moneda otomană (1512–1603)*, p. 48, 49.

Mehmed IV Avcı [II], sultan (A.H. 1058–1099/ 8 aug. 1648 – detronat la 8 nov. 1687). § Fiul și succesorul lui Ibrahim I, frate vitreg cu Süleyman II și Ahmed II, tatăl lui Mustafa II și Ahmed III. ♦ A emis monede de: cupru (mangır, cu un spor substanțial în a doua jumătate a domniei), argint (akçe, para, dirhem, beşlik) și aur (altın). § Ateliere: Belgrad, Bağdat, Cezayir, Dimasık, Halep, Kostantaniye, Mısır, Trablusgarp, Tunus, Van. ♦ În 1659, greutatea brută a sultaninului a fost ajustată de la 3,517 g al 3,490 g. În 1686, a importat din Franța mașini moderne de batere a monedelor. ♦

Pere, nr. 443–462; Vilcu, *Moneda otomană (1687–1807)*, p. 43, 62–63.

Miksa Habsburg (magh.) [II], * **Maximilian II. von Habsburg**.

Murad III [II], sultan (A.H. 982–1003/ 12 dec. 1574 – decedat la 15/ 16 ian. 1595, Constantinopol). § Fiul și succesorul lui Selim II, tatăl lui Mehmed III. ♦ A emis monede de: cupru (mangır), argint (akçe, dirhem) și aur (altın). § Ateliere: Amasya, Bağdat, Belgrad, Belikesir, Brussa, Canca, Çaniçe, Cezayir, Dimasık, Diyarbakır, Edirne, Erzurum, Filibe, Halep, Inegöl, Karatova, Koçaniye, Konya, Kostantaniye, Manisa, Mısır, Musul, Nahcivan, Nakış, Novabırda, Sakız, Selanik, Serez/ Siroz, Sidrekıpsı, Sivas, Sreberniçe, Tebriz, Trablus, Tunus, Üsküp. ♦ Au fost închise minele de argint din Serbia și Bosnaia. Pe fondul crizei extracției miniere, al dereglării pieței aurului și al ineficienței controlului monetărilor, în anii

1584-1586 a avut loc „marea devalorizare a asprului” prin reducerea oficială a greutateii acestuia de la 0,682 g la 0,384 g. Cronologia și tipologia emisiunilor de argint (akçe) și altinilor a rămas puțin studiată.

Pere, nr. 259-310; E. Nicolae, în *TezChişinău*, p. 64; *Ślownik władców Europy*, s.v. **Murad III**; Boldureanu, *Moneda otomană (1512-1603)*, p. 31, 46-48.

Murad IV Gazi [II], sultan (A.H. 1032-1049/ 10 sept. 1623 – decedat la 8 febr. 1640, Constantinopol). § Fiul lui Ahmed I, frate vitreg cu Osman II și Ibrahim I. ♦ A emis monede de cupru (mangır), argint (akçe, para, onluk) și aur (altın). § Ateliere: Belgrad, Canca, Cezayır, Diyarbakır, Edirne, Erzurum, Halep, Kıbrıs, Konya, Kostantaniye, Karatova, Mısır, Niğbolu, Novabırda, Saray, Selanik, Sidrekıpsı, Sofya, Tire, Tokat, Trablus, Tunus, Üsküp, Van, Yenişehir.

Pere, nr. 409-426; *Ślownik władców Europy*, s.v. **Murad IV**; Vilcu, *Moneda otomană (1687-1807)*, p. 50, 61.

Mustafa I Deli [II], sultan (A.H. 1026-1027, 1031-1032/ 22 nov. 1617 – detronat la 26 febr. 1618, 20 mai 1622 – detronat la 10 sept. 1623). § Fiul lui Mehmed III, frate vitreg cu Ahmed I, tatăl lui Mahmud I și Osman III. ♦ A bătut monede de cupru (mangır), argint (akçe, onluk în a doua domnie) și aur (altın, la Dimasık, Mısır, Kostantaniye). § Ateliere: Belgrad, Brussa, Canca, Dimasık, Kostantaniye, Mısır, Ruha?, Tokat, Yenişehir.

Pere, nr. 376-390; Vilcu, *Moneda otomană (1687-1807)*, p. 50, 61.

Mustafa II Gazi [II], sultan (A.H. 1106-1115 / 6 febr. 1695 – abdică la 8 dec. 1703). § Fiul lui Mehmed IV, fratele vitreg al lui Ahmed III. ♦ A bătut monede de argint (para, yarım zolta, zolta) și de aur (altın). § Ateliere: Edirne, Erzurum, İzmir, Kostantiniye, Mısır. ♦ Din 1697, a lansat cedit-eshrefi, emisiune de aur care poartă, pentru prima dată, tuğraua sultanului pe avers. Nu este lămurită problema dacă a reluat emisiiunile din metal comun, nici despre o eventuală emiterie de akçe. § În vremea lui a fost introdus un sistem de sigle-litere (işaret harfler), încă nedeșluit.

Pere, nr. 481-497; Ibrahim und Cevriye Artuk, în *ACIN*, II, p. 989-996, pl. 110-112; S. Lachman, în *ANSMN*, 19, 1974, p. 199-224; E. Nicolae, în *TezChişinău*, p. 66; Vilcu, *Moneda otomană (1687-1807)*, p. 47, 60, 69.

Mustafa III [II], sultan (1171-1187 A.H./ 30 oct. 1757 – decedat la 21 ian. 1774, Istanbul). § Fiul lui Ahmed III, frate vitreg cu Abdülhamid I, tatăl lui Selim III. ♦ A emis monede de: cupru (mangır), argint (para, beşlik, onluk, yarım zolta, yirmilik, zolta, kuruş, altmışlık) și aur (çeyrek altın, yarım altın, altın, zer-i mahbub, findık, yarım zeri mahbub, başka tarzda zeri mahbub). § Ateliere: Cezayır, Halep, Hizan, Islâmbol / Kostantiniye, Mısır, Trablusgarp, Tunus. ♦ În primul an de domnie, sistemul de sigle-litere și ornamente, care apăreau pe monedele otomane din prima jumătate a secolului al XVIII-lea, a fost înlocuit, mai întâi, la Islâmbol, cu anul de batere; apoi, a fost lansat altmışlıkul și reappare zolta. După anul 6, sistemul siglelor-litere a fost abandonat și de atelierul egiptean. A continuat deprecierea greutateii brute a kuruşului. § Începând cu anul 10 de domnie a fost înscris anul Hegirei corespunzător, adică 1181, ș.a.m.d. până în anul 17, respectiv, 1187. ♦ Domnia sa se încadrează în perioada de dezvoltare a sistemului monetar otoman modern.

Pere, nr. 605-648; E. Nicolae, în *Tezaure Chişinău*, p. 66; Vilcu, *Moneda otomană (1687-1807)*,

p. 113-126.

N

noul aşrafi (rom.) [III], * **cedid eshrefi**.

O

Ordinul Cavalerilor Teutoni [I]. A fost fondat în timpul celei de a treia cruciade, mai târziu decât alte ordine mari religioase, Templierii şi Ospitalierii, spre deosebire de care a rămas în exclusivitate germanic. ♦ Începuturile se găsesc în 1143, când negustori originari din Lübeck şi Bremen au fondat *Teutonicorum Domus*. La asediul oraşului Accra, în 1190, ordinul german a organizat un spital de campanie unde erau cazaţi pelerinii şi cruciaţii germani care nu puteau vorbi nici limba franceză, şi nici latina. În septembrie 1198, la sugestia episcopului Konrad de Mainz, frăţia monahală germană a fost transformată într-o structură alcătuită din cavaleri şi ajutoare, *Ordo domus Sanctae Mariae Teutonicorum* sau *Deutscher Orden*, ordin de călugări dedicat în principal atribuţiilor militare. § În timpul celui de-al patrulea *hospitalis magister*, Hermann von Salza (1210-1239), creşte importanţa Ordinului, îndeosebi după confirmarea din partea papei (1232). După colonizarea lor în sud-estul Regatului Ungariei (Ţara Bârsei, 1211-1225), cavalerii teutoni s-au stabilit în regiunea Chełmno concedată de cneazul Kornad de Mazovia. La 26 martie 1226, împăratul a confirmat prin „Bula de Aur” donaţia şi acorda Ordinului, ca feud, toate teritoriile pe care avea să le cucerească de la păgâni. § În secolul al XIV-lea Ordinul german şi-a impus hegemonia în regiune. Din 1309, odată cu mutarea sediului principal al Ordinului de la Veneţia în spaţiul cucerit de la pruşii, a luat sfârşit „Misiunea spadei”, de convertire şi expansiune, şi s-a pregătit formarea statului monastic, proces încheiat prin alungarea brandenburghezilor din Danzig şi Pommern (1313). Noul stat, cu capitala la Marienburg, avea în componenţă trei provincii – Prusia (din 1225), Livonia (din 1237, când şi-a subordonat Ordinul cavalerilor gladiferi), „spaţiul german” – şi era condus de marele maestru ales pe viaţă. Împăcarea cu Polonia prin semnarea tratatului de la Kalisz (1343) şi înfrângerea litaunienilor la Rudau (1370) au constituit acum principalele succese. § A urmat etapa când înfăptuirea uniunii dinastice polono-lituaniene şi escaladarea conflictului cu Arhiepiscopatul de Riga au subminat relaţiile Ordinului monahal german cu Sfântul Scaun. Consolidarea Coroanei polone, care a manifestat tendinţe clare de impunere a dominaţiei la frontierele sale cu Ordinul şi realizarea ieşirii la Marea Baltică, a făcut conflictul de neînlaturat. § În secolul al XV-lea s-a intrat într-un declin ireversibil, deschis de confruntarea militară cu Uniunea polono-lituaniană, care i-a adus datorii de război uriaşe, iar revolta oraşelor Danzig, Marienburg şi Toruń, care s-au supus Coroanei polone, i-au provocat pierderi teritoriale apreciabile – regiunea Chełmno, Pommerania orientală cu portul Danzig, oraşele Elbing şi Marienburg. Capitala a fost mutată la Königsberg. Redeschiderea războiului cu Polonia (decembrie 1519-1521) a decis soarta Ordinului. După un armistiţiu de patru ani, Ordinul Cavalerilor Teutoni a fost secularizat, devenind ducatul de Prusia, iar marele maestru a devenit primul duce ereditar vasal regelui polon; sediul principal al Ordinului a fost mutat la Mergentheim, în Suabia. ♦ Seria primelor emisiuni a fost lansată în 1370 de Winrich von Kniprode (1351-1382). Pentru a înlocui groşii de Praga şi de Cracovia, care circulau liber în statele Ordinului, marele maestru a creat un sistem monetar propriu bazat pe nominaluri noi: Denar sau Pfennig = 1/720 Mark; Vierchen sau 4 Denar = 1/180 Mark; Schilling sau 3 Pfennig = 1/60 Mark; Halbskoter = 1/45 Mark. Numele emitentului apare numai pe Schilling care devine moneda de argint de bază. § Primele piese de aur, Dukat, au fost bătute de Heinrich

Reuß von Plauen (1410-1413) după modelul celor ungurești. § Primele emisiuni cu milesim datează din anii 1513-1520. § Ateliere: Thorn; Danzig, Albing.

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 544; Engel, Serrure, *Traité (reprint 1964)*, p. 1329-1333; Craig, *Germanic Coinages*, p. 187; Davenport, *East Baltic Regional Coinage*, p. 85-94.

Osman II Genç [II], sultan (A.H. 1027-1031/ 26 febr. 1618 – asasinat la 20 mai 1622). § Fiul lui Ahmed I, fratele vitreg al lui Murad IV și al lui Ibrahim I. ♦ A bătut monede de: cupru (mangır), argint (akçe, medin, onluk) și aur (altın). § Ateliere: Belgrad, Brussa, Canca, Dimaşk, Diyarbakır, Edirne, Halep, Konya, Kostantiniye, Mısır, Ohri, Siroz, Sofya, Tire, Tokat, Van, Yenişehir. ♦ A încercat o reformă monetară prin lansarea în circulație a unei noi emisiuni de argint, onluk (10 akçe).

Pere, nr. 391-408; Vilcu, *Moneda otomană (1687-1807)*, p. 49, 61.

Osman III [II], sultan (A.H. 1168-1171/ 13 dec. 1754 – decedat la 30 oct. 1757, Istanbul). § Fiul lui Mustafa III, frate vitreg cu Mahmud I. ♦ Emisiunile sale cuprind piese de cupru (mangır), argint (akçe, para, beşlik, onluk, yirmilik, kuruş) și aur (altın, findık, zer-i mahbub). § Ateliere: Cezayir, Islâmbol / Kostantiniye, Mısır, Trablusgarp. § Scurta sa domnie se încadrează în perioada de dezvoltare a sistemului monetar otoman modern.

Pere, nr. 585-604; Vilcu, *Moneda otomană (1687-1807)*, p. 110-113.

P

Petru I [III], voievod, domn al Țării Moldovei (cca. 1375 - cca. 1391). § Nepotul lui Bogdan, fiul Margaretei, frate cu Roman I (1391-1394). ♦ Monedele sale de argint, groși, prezintă cap de bour cu atribute și coarnele recurbate, însoțit de legenda circulară +SIMPETRI WOIWOD (av.), respectiv, scut despicat (fascii și flori de crin, de la două la șapte) cu legenda circulară SIMOLDAVIENSIS (rv:). ♦ A fost primul emitent de groși de argint în Moldova.

MIMIași, inv. 5.276

N. Docan, în *AARMSI*, s. II, t. XXX, 1906-1907, p. 117-182; *MBR*, p. 43-57, nr. 1-350.

Q

Quern-Hameln (lat.) [I], * **Hameln, Hamlin**.

R

Radu Mihnea/ Mihnea III [II], voievod, domn al Țării Românești (26 ian. 1658-nov. 1659). § De origine albanez, pe nume Givân Bey, s-a botezat Mihail Radu odată cu ceremonialul ungerii ca domn. ♦ A emis monede de cupru având pe avers efigia sa, milesimul 16-58 și legenda + IOMICHAEL•RAD(u)•D(ei)•G(ratia)•V(a)L(achia) •TR(ansalpinæ •PR(inceps), pe revers acvila imperială și legenda + SI DEVS NOBISCVM OVIS CON(tra) NO(s).

G. Severeanu, în *BSNR*, XVIII, 1923, 45-48, p. 48-60; *MBR*, p. 33-34, nr. 274-281.

riyal (arab) [III], monedă arabă de argint, larg răspândită în Maghreb, Libia, Tunisia și Algeria. Echivalentă cu talerul german sau piastrul spaniol, era superioară kuruşului față de care a avut o evoluție independentă. Creată ca unitate de calcul și nominal nou în 1714 când, Hussayn Ben Ali a interzis utilizarea realului spaniol în tranzacțiile interne în Tunisia. Avea tuğraua sultanului pe avers. A înregistrat o depreciere, atât prin scăderea greutateii brute, cât și a conținutului de argint (1725: 22,2 g, din care 14,4 g AR; 1766: 14,8 g, din care 5,8 g AR; 1825: 11,5 g, din care 3,3 g AR; 1847: 3,15 g, din care 2,6 g AR).

Schrötter, *Wörterbuch*, s.v. **Riyal**; Fengler, Gierow, Unger, *Lexikon Numismatik*, s.v. **Riyal**; Pamuk, *A monetary History*, p. 179, 180.

riyal kuruş (turc.) [III], * **kuruş**.

Rudolf Habsburg (magh.) [II], * **Rudolf II. von Habsburg**.

Rudolf II. Habsburški (croat) [II], * **Rudolf II. von Habsburg**.

Rudolf II. Habsburský (ceh.) [II], * **Rudolf II. von Habsburg**.

S

Sankt Veit an der Glan (lat.: *Sanctus Vitus*) [IV], capitala ducatului Carinthia, între 1335-1518; astăzi în statul federal Carinthia, Austria. ♦ A fost un oraș comercial important situat pe ruta Veneția-Viena numită, după 1361, și „drumul fierului”. ♦ Cele mai vechi emisiuni locale sunt denarii de tip Friesach din vremea ducelui Hermann (1161-1181). § După cca. două secole de activitate, sub presiunea concurenței pfennigilor bătuți la Viena, atelierul a fost închis. Și-a reluat activitatea în 1515, dar înființarea monetăriei de la Klagenfurt a dus la închiderea sa în 1529. Redeschis în 1622, a funcționat până în 1720 când a fost închis definitiv. Între 1720-1747, în locul fostei monetării a funcționat un oficiu pentru schimbarea metalelor nobile.

Probst-Ohstorff, *Die St. Veiter Münzstätte*, 140 p. + 27 pl.

Schleisien (germ.) [I], * **Silezia**.

Schwabach [IV], localitate situată în principatul de Ansbach care aparținea de Münzkreise Franconia; astăzi în reg. administrativă Mittelfranken-Bavaria, Germania. ♦ A fost unul dintre atelierele principale și permanente ale prinților de Hohenzollern-Brandenburg în Franconia. § Între 1750-1752 a fost sediul atelierelor oficiale ale Cercului (Kreismünzstätte).

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 317; Mey, *European Crown*, p. 27, nr. 60-81; *SCWC 1701-1800*, p. 279; *SCWC 1601-1700*, p. 352.

Selim I Yavuz [II], sultan (A.H. 918-926/ 25 apr. 1512 – decedat la 21 sept. 1520, Edirne). § Fiul și succesorul lui Bayezid II, tatăl lui Süleyman I. ♦ A emis monede de: cupru (mangır), argint (akçe, dirhem) și aur (altın). § Ateliere: Amasya, Ankara, Brussa, Dimaşk, Diyarbakır, Edirne, Gelibolu, Halep, Harburt, Hısın, Hizan, Karatova, Kastamonu, Konya, Kostantaniye, Larende, Mardin, Mısır, Müküş, Musul, Nakış, Ruha, Serez, Tire, Üsküp. ♦ Emisiunile de argint, akçe, se ordonează cronologic în trei grupe: 1512 – aug. 1514, 1514-1517, 1518-1520; primii dirhemi datează din 1515-1516.

Pere, nr. 111-154; M. Maxim, în *CN*, V, 1983, p. 136; E. Nicolae, în *AIIAI*, XXV/2, 1988, p. 554-557; *Słownik władców Europy*, s.v. **Selim I Groźny**; Boldureanu, *Moneda otomană (1512-1603)*, p. 42, 43, 51, 58.

Selim II Sarı [II], sultan (A.H. 974-982/ 29 sept. 1566-decedat la 15 dec. 1574). § Fiul și succesorul lui Süleyman I, tatăl lui Murad III. ♦ A emis monede de: cupru (mangır), argint (akçe, dirhem) și aur (altın). § Ateliere: Amasya, Ardanuç, Ardanuç, Bağdat, Belgrad, Canca, Çaniçe, Cezayir, Diyarbakır, Dimaşk, Halep, Koçaniye, Kostantaniye, Mısır, Nakış, Novabırda, Sakız, Sidrekıpsı, Siroz, Trablus, Tunus. ♦ Greutatea medie a akçelei este 0,618 g, iar raportul altın-akçe este 1:60. Cronologia și tipologia emisiunilor de argint (akçe) și altinilor rămâne incertă.

Pere, nr. 226-258; *Słownik władców Europy*, s.v. **Selim II Blondyn**; Boldureanu, *Moneda otomană (1512-1603)*, p. 31.

Selim III [III], sultan (A.H. 1203-1222/ 7 apr. 1789 – detronat la 29 mai 1807). § Fiul lui Mustafa III. ♦ A emis monede de: cupru (mangır), argint (akçe, para, yarım beşlik, beşlik, onluk, çifte zolta, yirmilik, zolta, kurus, altmışlık, ikilik, yüzlük) și aur (yarım altın, çeyrek altın, altın, çeyrek zer-i mabhub, zer-i mabhub, çeyrek findık, yarım findık, findık, 1½ findık). § Ateliere: Cezayir, Islâmbol, Mısır, Trablusgarp, Tunus. ♦ Pentru prima dată, zer-i mabhubul înregistrează o depreciere cu 7,5% (de la 2,60 g la 2,40 g, cel mai probabil în 1791/1792), findıkul ajunge la 2,93 g. La fel, piesele de argint au suferit o devalorizare semnificativă. § În primul an de domnie a fost emis yüzlülük. ♦ Domnia sa se încadrează în faza de declin a sistemului monetar otoman modern.

Pere, nr. 690-722; S. Lachman, în „The Numismatic circular”, vol. 84, nr. 3, martie 1976; Vilcu, *Moneda otomană (1687-1807)*, p. 138-148.

Silezia (germ.: *Schleisien*) [I], regiune situată între Polonia și Boemia. ♦ Din punct de vedere geografic, este alcătuită din două regiuni: SILEZIA SUPERIOARĂ cuprindea ducatele de Teschen, Oppeln, Racibor, Jägerndorf și orașul Auschwitz; SILEZIA INFERIOARĂ avea în componență episcopatul de Breslau, ducatele de Liegnitz, Brieg, Wohlau, Münsterberg și Oels, comitatul de Glatz și orașul Schweidnitz. ♦ În 1327, ducatele din zonă s-au recunoscut vasale Boemiei care le-a încorporat în 1357. Din 1526, a intrat sub conducerea directă a Casei de Habsburg. În 1740, Prusia a emis pretenții asupra Jägerndorf, Liegnitz, Brieg și Wohlau. Prin pacea de la Breslau (1742), Prusia a primit în stăpânire toată Silezia, cu excepția ducatelor de Teschen, Jägerndorf, Troppau și Neise.

F. Friedensburg F., *Schleisiens Münzgeschichte in Mittelalter, Breslau, 1877-1878*; idem, *Schleisiens Münzgeschichte in Mittelalter*, II, Breslau, 1888; idem, *Schleisiens Neuere Münzgeschichte in Mittelalter*, Breslau, 1899; idem, *Münzkunde und Geldgeschichte der Einzelstaaten des Mittelalters und der Neueren Zeit*, Muenich-Berlin, 1926; Craig, *Germanic Coinages*, s.v. **Silezia, Dukes; Gold Coins**, p. 311-316, nr. 3109-3288.

Steiermark (germ.) [I], * **Stiria**.

Süleyman I Kanuni [II], sultan (A.H. 926-974/ 30 sept. 1520 – decedat la 6/ 7 sept. 1566, Szigetvár). § Fiul și succesorul lui Selim I, tatăl lui Selim II. ♦ A emis monede de: cupru (mangır), argint (akçe, dirhem) și aur (altın). § Ateliere: Amasya, Bağdat, Belgrad, Brussa, Canca, Cerbe, Cezayir, Dimaşk, Diyarbakır, Edirne, Halep, Koçaniye, Kostantaniye, Kratoa,

Mardin, Mısır, Mudava, Müküş, Musul, Nakış, Novar / Novabırda, Ruha, Sidrekipsi, Siroz, Sreberniçe, Tebriz, Üsküp, Zebid. ♦ Emisiunile de argint și de aur se ordonează, cu perioade și ani jubiliari, în trei grupe datate 1520-1541, 1541-1555, 1555-1566.

Pere, nr. 155-225; *Slownik władców Europy*, s.v. **Sulejman I (II) Wspaniały**; Srećković, *Akches*, III, 245 p; Boldureanu, *Moneda otomană (1512-1603)*, p. 30, 31, 43-45, 54-56.

Süleyman II [II], sultan (A.H. 1099-1102/ 8 nov. 1687 – decedat la 23 iun. 1691, Edirne). § Fiul lui Ibrahim I, frate vitreg cu Mehmed IV și Ahmed II. ♦ A emis monede de cupru (mangir), argint (akçe, yarım zolta, zolta) și aur (altın). § Ateliere: Kostantiniye, Mısır, Saray, Trablusgarp, Tunus, Van. ♦ Din 1688, s-a încercat a impune mangirul ca moneda principală prin emiterea în cantități nelimitate și acceptarea acestuia la încasările visteriei centrale, o treime din orice sumă. Până în prezent nu au fost semnalate parale. Sultaninul a fost emis în conformitate cu standardele mai vechi prin respectarea tipologiei, greutateii și titlului. Reforma sistemului monetar otoman s-a concretizat prin emiterea unei piese de argint de valoare ridicată, zolta.

Pere, nr. 463-473; E. Nicolae, în *TezChișinău*, p. 64; Vilcu, *Moneda otomană (1687-1807)*, p. 47, 71.

§

Ștefan I cel Bătrân [II], voievod, domn al Țării Moldovei (1394 – decedat ante 28 nov. 1399). § Fiul și urmașul lui Roman I (1391-1394), frate cu Iuga și frate vitreg cu Alexandru cel Bun. ♦ A bătut groși de argint: cap de bour cu aribute și coarnele recurbate cu legenda +STEPAN•WOIWOD (av.), respectiv, scut despicat (fascii și două flori de crin) și legenda + MONETAX MOLDAX (rv.).

MBR, p. 57-58, nr. 351-351b.

V

Václav II Přemysl (lat.: *Wenceslaus II Premyslid*, pol.: *Wacław II Czeski*) [II], rege al Boemiei (1378-21 iun. 1305), duce de Kraków (1291-1305), rege al (*Wacław II Czeski*, 1305-1306). § Fiul și succesorul lui Ottokar II cel Mare (1253-1278), tatăl lui Václav III Přemysl. ♦ În 1298 a fost descoperit minereu de argint la Kutná Hora. Odată cu instituirea monopolului regal asupra minei, au fost emiși groși: după 1298, la Kutná Hora (cca 3,71 g), de la 1300, la Praga (cca 3,79 g). Pe avers, coroana cu legenda circulară pe două rânduri + WENCESLAVS•SEC VNDVS/ DEI GRATIA REX BOEMIE, pe revers, leul de Boemia cu legenda GROSSI PRAGENSES (rv.). § Ateliere: Kutná Hora, Praga.

Jarmila Hásková, *Pražske groše (1300-1526)*.

Václav IV Lucemburský [II], rege al Boemiei (29 nov. 1378, Praga-16 aug. 1419, Praga), principe elector, margraf de Brandenburg (2 oct. 1373/ 1378), rege roman (*Wenzel I*, 10 iun./ 6 iul. 1376, Aachen, 1378-1400), duce de Luxemburg (*Wenzel II*, 7 dec. 1383-1388, 1411-1412). § Fiul și succesorul lui Karel IV Lucemburský, fratele lui Zikmund I Lucemburský. ♦ Pražský groše (27 mm) prezintă coroana cu legenda circulară pe două rânduri + WENCESLAVS TERCIVS / DEI GRATIA REX BOEMIE (av.) și leul de Boemia cu legenda GROSSI PRAGENSES (rv.).

Jarmila Hásková, *Pražske groše (1300-1526)*.

W

Würzburg (lat.: *episcopatus wiceburgensis*, *episcopatus herbipolitanus*) [I], episcopat întemeiat în secolul al VIII-lea de Sf. Bonifacius și aparținea de Münzkreise Franconia; astăzi localitate în Franconia Inferioară, Germania. ♦ Între 1806 și 1814, districtul electoral a aparținut arhiducelui Ferdinand, mare duce de Toscana-Salzburg. ♦ După primele emisiuni de aur din vremea episcopului Gerard (1372-1400), seria continuă sub Lorenz von Bibra (1495-1519), din 1506, și se încheie la Ferdinand, mare duce (1806-1814). § Primii taleri au apărut în 1523, sub Konrad III. von Thüngen (1519-1540). Activitatea monetară a încetat în 1803 când episcopatul a fost secularizat și domeniul a fost anexat Bavariei. ♦ Monedele au fost bătute în atelierul local.

Engel, Serrure, *Traité* (1897), p. 315; Craig, *Germanic Coinages*, s.v. **Wuerzburg, Bishopric**; Davenport, *German Talers 1700-1800*, nr. 2880-2915; Davenport, *German Talers 1600-1700*, nr. 5965-5994; *Gold Coins*, p. 329-333, nr. 3617-3743.

Y

yüzlük (rom.: 100 parale) [III], emisiune otomană de argint (cca 32,50 g) introdusă în circulație în primul an al domniei lui Selim III. A fost destinată, în principal, susținerii efortului de război. Greutatea monedei, cca 31 g (700 ‰ AR), a rămas stabilă în cei 16 ani de domnie a lui Selim III și în timpul urmașului său, Mustafa IV.

MJBotoșani, inv. 2.751

Vilcu, *Moneda otomană (1687-1807)*, p.141, 253-255.

Z

zer-i mahbub [III], piesă otomană de aur, cântărea 2,55-2,60 g. Emisă prima dată, cel mai probabil, la sfârșitul domniei lui Ahmed III la Islâmbol. S-a deosebit de altun, atât prin standardele de batere, cât și prin legendele diferite, având tuğraua sultanului pe avers. Succesul acestui nominal a determinat autoritățile otomane să dispună emiterea lui și la Mısır, din 1736. Dacă sub Osman III a fost bătut la Islâmbol și Mısır, în vremea lui Mustafa III a devenit un nominal cu mare impact pe piața nord-africană, fiind preluat și de centrele de la Cezayir și Tunus, și chiar cea mai populară monedă de aur din Imperiu.

Vilcu, *Moneda otomană (1687-1807)*, p. 74, 103, 111, 114-116.

zincirli [III], piesă otomană de aur, cu aceeași greutate (cca 3,5 g.) și legendă ca și zeri Istanbul,

dar cu un titlul mai scăzut (între emisiunile de Islâmbol și Mısır era o diferență valorică de 15-20%). Emisă prima dată în vremea domniei lui Ahmed III, apoi de Mahmud I

Vilcu, *Moneda otomană (1687-1807)*, p. 73, 76, 102.

Zollverein (rom.: *Convenția monetară generală a țărilor confederate pentru vamă și comerț*) [VI]. La 25 august 1837, Bavaria, Württemberg, Hessa-Darmstadt și orașul liber Frankfurt am Main au semnat la München o convenție monetară la care au aderat, un an mai târziu, Hessa-Homburg și două principate de Hohenzollern. Aceste state au adoptat sistemul 24½ florini = 24½ guldenfuß, conform căruia 24½ trebuia să corespundă mărcii prusiene de 233 grammes .855, ceea ce însemna adoptarea unei măsuri comune: baterea de florini sau *Vereinsgulden* și jumătăți de florini de argint; statele contractante își recunoșteau reciproc dreptul de control; pentru monedele divizionare de 6 și de 3 Kreuzer, fiecare stat era liber să aleagă proporțiile de aliaj. § Convenția de la 1837 a fost un pas pe calea înfăptuirii uniunii generale, denumită „Zollverein”, încheiată la Dresda (30 iulie 1838) și ratificată la 7 ianuarie 1839. Regatul Prusiei și Regatul Bavariei, la care s-au asociat state din sud, au stabilit ca etalon unic marca (Mark) de 233 g .855 acceptată în Prusia și în statele din sud (art. 1); pe această bază comună, baterea monedelor de către statele contractante va fi reglată astfel: acolo unde monedele de calcul sunt talerul și Groschen, dintr-o marcă de argint fin se vor bate 14 taleri; acolo unde monedele de cont sunt florinul și Kreuzer, din aceeași marcă de argint fin se vor bate 24½ florini; un taler devenea echivalent cu 1¼ florini, florinul echivalent cu 4/7 taler (art. 2); cele două sisteme monetare existente, 14 *Thalerfuß* (Regatul Prusiei, Regatul de Saxa, Principatul electoral de Hessa, Marele Ducat de Saxa-Weimar-Eisenach, Ducatul de Saxe-Meiningen, Ducatul de Gotha, partea inferioară a Principatelor de Schwarzburg-Rudolstadt și de Schwarzburg-Sondershausen, Reuss) și 24½ *Guldenfuß* (Regatul Bavariei, Regatul de Saxa, Regatul de Württemberg, Marele Ducat de Baden, Marele Ducat de Hessa, Ducatul de Saxa-Weimar, Principatul de Coburg, Ducatul de Nassau, partea superioară a Principatului de Schwarzbourg-Rudolstadt, orașul liber Frankfurt) erau echivalente (art. 3); adoptarea unor măsuri de uniformizare în ce privește emisiunile va fi lăsată la decizia fiecărui grup de state (art. 4); pentru a facilita relațiile dintre cele două grupe de state, se va bate o monedă de uniune, *Vereinsmünze*, în proporție de 7 piese dintr-o marcă de argint fin, astfel că aceasta va echivala atât cu 2 taleri, cât și cu 3½ florini și va fi primită la toate plățile publice și private (art. 7); titlul monedei de uniune a fost fixat la 9/10 argint și 1/10 cupru, cu o toleranță de 3‰, și diametrul de 41 mm; pe revers va fi indicată cantitatea de argint fin cuprinsă de fiecare piesă (VII EINE FEINE MARK), valoarea în taleri și în florini (2 THALER, 3½ GULDEN) și denumirea explicită VEREINSMÜNZE (art. 8); Convenția rămânea valabilă până la sfârșitul anului 1858, dată de la care, dacă nu va fi denunțată, va fi prelungită în mod tacit câte cinci ani (art. 18). § La Convenția de la 1838 statele germane au aderat succesiv, fie formal, fie tacit, astfel că, exceptând orașele libere Hamburg, Lübeck și Bremen, Ducatul de Holstein și Principatul de Liechtenstein, toate au adoptat unul din cele două sisteme monetare. § Convenția de la 1838 a rămas în vigoare până la 24 ianuarie 1857

Engel, Serrure, *Traité* (1899), p. 645-650.

zolta/ zolota (rom.: 30 parale) [III], prima emisiune otomană de argint cu valoare ridicată (cca 19,5 g), echivalentă metrologic celor din Europa Centrală și de Vest numite florin de argint sau gulden sau 28 Stüber/ 28 stuivers. A fost lansată de Süleyman II în ultimii doi ani de domnie. Emiterea acestui nominal a încetat după 1730, în vremea lui Ahmed III; sub Mustafa III

reapare cu denominarea otuzluk (cca 14,5 g).

Vîlcu, *Moneda otomană (1687-1807)*, p. 58, 71, 219-221, 244-246.

лобанчики (rus.) [III], * **lobanciki**.

BIBLIOGRAFIE - Abrevieri BIBLIOGRAPHY – abbreviations

- ARTUK Ibrahim und Cevriye, **Die Münzen des osmanischen Sultan Mustafa II.**, în *ACIN*, II, p. 989-996, pl. 110-112.
- BOLDUREANU Anuța, **Moneda otomană în Moldova (1512-1603)**, 159 p. – Teză de doctor în științe istorice, Chișinău, 2005, 159 p. (mss) [Anuța Boldureanu, *Moneda otomană (1512-1603)*].
- BUZDUGAN C., LUCHIAN O., OPRESCU C., **Monede și bancnote românești**, București, Editura Sport-Turism, 1977, 429 p. [*MBR, Moldova*].
- CRAIG William D., **Germanic Coinages (Charlemagne through Wilhelm II)**, Mountain View, (reprint) 1954, 242 p. [Craig, *Germanic Coinages*].
- DAVENPORT John S., **German Talers 1700-1800**, Hewitt Brothers, Chicago, Galesburg, Illinois, 1958, 416 p. [Davenport, *German Talers 1700-1800*].
- DAVENPORT John S., **German Church and City Talers 1600-1700**, Second Edition, Hewitt Printing Corp., Chicago, Galesburg, Illinois, 1975, 353 p. [Davenport, *German Church and City Talers 1600-1700*].
- DAVENPORT John S., *German Talers 1500-1600*, Frankfurt am Main, Numismatischer Verlag P. N. Schulten, 1977, 422 p. [Davenport, *German Talers 1500-1600*].
- DAVENPORT John S., **East Baltic Regional Coinage. A.D. 1425-1581**, Dallas, Numismatics International, Texas, (reprint), 1996, 99 p. [Davenport, *East Baltic Regional Coinage*].
- DOCAN N., **Notițe despre monedele lui Petru Mușat**, în *AARMSI*, s. II, t. XXX (1906-1907), 1907, p. 117-182.
- ENGEL Arthur, SERRURE Raymond, **Traité de numismatique moderne et contemporaine. Première partie. Epoque moderne (XVIe-XVIIIe siècles)**, Paris, Ernest Leroux, 1897, 611 p. [Engel, Serrure, *Traité (1897)*].
- ENGEL Arthur, SERRURE Raymond, **Traité de numismatique moderne et contemporaine. Deuxième partie. Epoque contemporaine (XVIIIe-XIXe siècles)**, Paris, Ernest Leroux, 1899, 180 p. [Engel, Serrure, *Traité (1899)*].
- ENGEL Arthur, SERRURE Raymond, **Traité de numismatique du Moyen Age. Tome troisième. Depuis l'apparition du gros d'argent jusqu'à la création du thaler**, Bologna, Arnaldo Forni (reprint), 1964, 1459 p. [Engel, Serrure, *Traité (reprint 1964)*].
- FENGLER H., GIEROW G., UNGER W., **Transpress Lexikon für Numismatik**, Berlin, Verlag für Verkehrswesen, 1976, 432 p. [Fengler, Gierow, Unger, *Lexikon Numismatik*].
- FREY Albert R., **Dictionary of numismatic names with a glossary of numismatic terms in English, French, German, Italian, Swedish**, ed. a 2a, New York, 1947.
- FRIEDENSBURG F., **Schleisiens Münzgeschichte in Mittelalter**, Breslau, 1877-1878.
- FRIEDENSBURG F., **Schleisiens Münzgeschichte in Mittelalter**, II, Breslau, 1888.
- FRIEDENSBURG F., **Schleisiens Neuere Münzgeschichte in Mittelalter**, Breslau, 1899.
- FRIEDENSBURG F., **Münzkunde und Geldgeschichte der Einzelstaaten des Mittelalters und**

- der Neueren Zeit**, Muenich-Berlin, 1926.
- GEBHART H., **Die deutschen Münzen des Mittelalters und der Neuzeit**, Berlin, Richard Carl Schmidt & Co, 1929, 172 p.
- GEYER R., **Zur österreichischen Münzpolitik 1524-1790**, în *NumZf*, Neue Folge, Band 26, Wien, 1933, p. 73-108.
- HAHN W.R.O., **Typenkatalog der Münzen der Bayerischen Herzöge und Kurfürsten 1500-1805**, Braunschweig, 1971.
- HÁSKOVÁ Jarmila, **Pražské groše (1300-1526)**, în *České, Moravské a Slezské mince 10.-20. století*. Praha, Národní Muzeum v Praze „Chaurova Sbirk”, III, 1991 [Jarmila Hásková, *Pražské groše (1300-1526)*].
- HERINEK Ludwig, **Österreichische Münzprägungen von 1740-1969**, Wien, Münzhandlung Herinek, 1970, 378 p. [Herinek, *Österreichische Münzprägungen 1740-1969*].
- HERINEK Ludwig, **Österreichische Münzprägungen Ferdinand II. und Ferdinand III. Als Erzherzog und Kaiser von 1592-1657**, Wien, 1984, 666 p. [Herinek, *Österreichische Münzprägungen 1592-1657*].
- HUBATSCH W., **Albrecht von Brandenburg-Ansbach**, Köln-Berlin, 1960.
- ILIESCU Oct., **Un vechi tezaur de monede moldovenesti, rămas necunoscut**, în *SCB*, I, 1955, p. 309-314.
- ILIESCU Oct., FOIT Gr., **Un tezaur de monede moldovenesti din prima jumătate a secolului al XV-lea descoperit la Suceava**, în *ArhMold*, V, 1967, p. 145-167.
- ILIESCU Oct., **Problema realizării unui repertoriu al descoperirilor monetare în România**, în *BSNR*, XLII-XLVI (1948-1972), 96-120, p. 63-69.
- ILIESCU Oct., **Istoria monetei în România. Glosar numismatic**, în *SMIM*, XIX, 2001, p. 299-314
- ILIESCU Oct., **Istoria monetei în România (c. 1500 î.e.n.-2000). Cronologie-Bibliografie-Glosar**. București, Colecția Biblioteca Bancii Naționale, nr. 30, Editura Enciclopedică, București, 2002, 168 p. + 4 hărți.
- LACHMAN S., **The Initial Letters on Ottoman Coins of the Eighteenth Century**, în *ANSMN*, 19, 1974, p. 199-224.
- LACHMAN S., **The silver coinage of Selim III**, în *The Numismatic circular*, vol. 84, nr. 3, martie 1976.
- MAXIM M., **O luptă monetară în sec. al XVI-lea: padișahî contra aspru**, în *CN*, V, 1983, p. 129-152.
- MEY Jean de, **European Crown size coins and their multiples. Vol. I Germany, 1486-1599**, Amsterdam, Mevius & Hirschhorn Int. B. V., 1975, 336 p. [Mey, *European Crown*].
- NICOLAE E., **Recenzie la Slobodan Srećković, Osmanlijski novac kovan na tlu Jugoslavije**, Beograd, 1987, 206 p., în *AIJAI*, XXV/2, 1988, p. 554-557.
- NICOLAE E., **Moneda otomană în Țările Române în perioada 1451-1512**, Chișinău, Editura ARC, 2003, 125 p.
- PAMUK Şevket, **Sistemul monetar otoman în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, în 130 de ani de la crearea sistemului monetar românesc modern**, București, Editura Enciclopedică, 1997, p. 267-290.
- PAMUK Şevket, **A Monetary History of the Ottoman Empire**, Cambridge University Press, 2000, 276 p.
- PERE Nuri, **Osmanlılarda Madeni Paralarî**, Istanbul, 1968, 310 p. + XCVI pl. [Pere].

- PROBSZT-OHSTORFF G., **Die St. Veiter Münzstätte in Mittelalter und Neuzeit** (herausgegeben von Ingeborg U. Rauber-Zimmer), Klagenfurt, 1981, 140 p. + 27 pl. [Probszt-Ohstorff, *Die St. Veiter Münzstätte*].
- RENTZMANN W., **Numismatisches Legenden-Lexicon des Mittelalters und der Neuzeit. I. Alphabetisch-chronologische Tabellen der Münzherren und Verzeichniss der auf Münzen vorkommenden Heiligen; II. Ergänzungen der auf Münzen vorkommenden Titel-Abbrüviaturen und Verzeichniss der den Münzen aufgeprägten Länder- und Städtenamen**, Berlin, Verlag von R. Wegener, 1865-1866, 191 + 247 p.
- RENTZMANN W., **Nachtrag zum Numismatischen Legenden-Lexicon des Mittelalters und der Neuzeit**, Commisionverlag von L. Steinthal, Berlin, 1878, 46 p.
- RENTZMANN W., **Numismatisches Wappen-Lexicon des Mittelalters und Neuzeit**, Berlin, Druck und Verlag von Hermann Veit, 1876 (reprint Halle 1924, Osnabrück 1967, Berlin 1980), 313 p. + 35 Tafeln.
- SCHWINKOWSKI W., **Das Geldwesen in Preussen unter Herzog Albrecht (1525-1568)**, in *ZfN*, 27, 1908, p. 185-377.
- SEVEREANU G., **Monetele lui Dabija Vodă (1661-1665) și ale lui Mihnea Vodă Radu (1658-1660). Variații inedite**, in *BSNR*, XVIII, 1923, 45-48, p. 48-60.
- TORNAU Otto, **Münzwesen und Münzen der Grafschaft Mansfeld**, Prag, 1937.
- ȚABREA Ilie, **Monetele lui Despot Vodă**, in *CNA*, XV, 1940, 119-120, p. 289.
- ȚABREA Ilie, **Monedele lui Despot Vodă în luminile ultimelor cercetări**, in *SCN*, V, 1971, p. 161-177.
- VÎLCU A., **Moneda otomană în țările române în perioada 1687-1807**, Brăila, Muzeul Brăilei - Editura Istros, 2009, 381 p + XI pl. [Vîlcu, *Moneda otomană (1687-1807)*].
- Gold Coins of the World. From Ancient Times to the Present. Seventh Edition. An Illustrated Standard atalogue with Valuations**, by L. Friedberg and Ira S. Friedberg, New Jersey, Clifton, 2003, 732 p. [*Gold Coins*].
- Słownik władców Europy nomożytej i najnowszej**, Redaktor serii: Ryszard Wrykpod, redakcja Macieja Serwańskiego i Józefa Dobosza, Poznań, Wydawnictwo Poznańskie, 1998, 436 p. [*Słownik władców Europy*].
- Standard Catalog of World Coins. 1701-1800**, 4th Official Edition, Iola, Editor Colin R. Bruce II, Krause Publications, 2007, 1283 p. [*SCWC 1701-1800*].
- Standard Catalog of World Coins. Seventeenth Century 1601-1700**, 4th Official Edition, Iola, Editor Colin R. Bruce II, Krause Publications, 2008, 1439 p. [*SCWC 1601-1700*].
- Standard Catalog of World Coins. 1801-1900**, 6th Official Edition, Iola, Editor George Cuhaj, Krause Publications, 2009, 1296 p. [*SCWC 1801-1900*].
- Tezaure din muzeele orașului Chișinău. Secolele XVI-XVIII** (coord. Viorel M. Butnariu), Chișinău, Editura Universitas, 1994, 130 p. + XXXVI pl. [*Tez Chișinău*].
- Wörterbuch der Münzkunde** (herausgegeben von Friedrich Frhr. v. Schrötter), Berlin - Leipzig, Verlag von Walter de Gruyter & Co, 1930, 777 p. + 28 Tafel. [*Schrötter, Wörterbuch*].
- РОЗАНОВ С.А., **Золотые «лобанчики»**, in „Труды отдела нумизматики“, I, Ленинград, Государственного Эрмитажа, 1945, p. 145-161.
- УЗДЕНИКОВ В.В., **Монеты России 1700-1917. Russian Coins**, Москва, Финансы и статистика, 1986, 500 p.

Alte abrevieri - Other abbreviations

ACIN	= Actes du IX ^{ème} Congrès International de Numismatique, Berne, septembre 1979, Luxemburg
AARMSI	= Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorice, București
AIIAI	= Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”, Iași
ANSMN	= <i>The American Numismatic Society, Museum Notes</i> , New York
ArhMold	= Arheologia Moldovei, Institutul de Istorie și Arheologie, Iași
BSNR	= Buletinul Societății Numismatice Române, București
CN	= Cercetări numismatice, Muzeul Național de Istorie a României, București
CNA	= Cronica numismatică și arheologică, București
NumZf	= Numismatische Zeitschrift, Wien
SCB	= Studii și cercetări de bibliologie, București
SCN	= Studii și cercetări de numismatică, București

**GETO-DACII DINTRE CARPAȚI ȘI NISTRU (SECOLELE II A.CHR.-II P.CHR.),
VOLUMUL I, EDITORI S. SANIE, T. ELENA MARIN (EDITURA
UNIVERSITĂȚII „AL.I. CUZA” IAȘI, 2011, 636 P. + 6 HĂRȚI)**

O inițiativă interesantă și demnă de semnalat au avut-o editorii Silviu Sanie și Tamalia Elena Marin prin lansarea primului volum din seria **Geto-dacii dintre Carpați și Nistru (secolele II a.Chr.-II p.Chr.)**, o colecție de articole privind istoria și arheologia geto-dacilor din respectivul areal geografic. Această apariție vine într-un moment în care Antichitatea și implicit cultura geto-dacică cunoaște un regres din punct de vedere al interesului specialiștilor din Moldova, credem un motiv de îngrijorare, comparativ cu alte perioade istorice și culturi materiale, considerate mai spectaculoase, cum ar fi Neoliticul, respectiv cultura Cucuteni.

Garanția acestui volum pentru calitatea conținutului este dată atât de semnăturile unor foarte buni specialiști în domeniu, consacrați în timp prin cercetări arheologice și studii/monografii de specialitate, cât și de colecția **Scripta Archaeologica et Historica Dacoromaniae** (editor Victor Spinei), sub egida căreia apar cărțile editurii amintite. Un rol financiar deosebit în apariția cărții l-a avut și **Autoritatea Națională pentru Cercetare Științifică**. De asemenea, volumul a beneficiat de doi referenți științifici de seamă, prof.univ.dr. Virgil Mihăilescu-Bîrliba și prof.univ.dr. Octavian Bounegru. Totodată, majoritatea autorilor nu au uitat de discipolii lor și au dedicat volumul memoriei profesorilor Radu Vulpe și Nicolae Gostar, două personalități marcante ale arheologiei românești.

Regretul nostru se reflectă în lista autorilor, unde vedem pentru ultima oară numele unor autori de prestigiu (Șeiva Sanie, Bucur Mitrea), care au onorat prin studiile și articolele lor istoria civilizației geto-dacice, motiv de a ne opri pentru un moment de reculegere în cinstea contribuției lor și a le spune un simplu și respectuos *Rămas Bun!*

Structura acestui prim volum, din istoria geto-dacilor dintre Carpați și Nistru, conține o serie de 13 articole științifice, precedate de un **Cuvânt Înainte** (p. 9-12) și o **Introducere** (p. 13-17) semnate de S. Sanie, practic principalul inițiator al colecției de față, și finalizată cu câteva **Considerații finale** (p. 622-629) ale aceluiași editor. **Rezumatul** în limba engleză (p. 633-636), atât de necesar unei asemenea realizări colective, asigură circulația internațională a volumului.

Cuvântul Înainte are meritul de a sublinia, o dată în plus, importanța activității științifice a celor doi profesori și totodată arheologi de renume, R. Vulpe și N. Gostar, la îmbunătățirea patrimoniului național românesc, prin cercetările făcute în timp și prin „zestrea informațională” lăsată moștenire generațiilor următoare. Ambii arheologi au condus o parte dintre săpăturile desfășurate în cetățile și așezările geto-dacice incluse în acest volum. De asemenea, S. Sanie prezintă succint conținutul cărții, menționând autorii și temele abordate de aceștia.

Introducerea are menirea de a ne familiariza cu contribuția adusă de izvoarele scrise și nescrise la cunoașterea istoriei și civilizației geto-dacice. Totodată, sunt subliniate cele mai importante scrieri antice, dar și lucrări contemporane bazate pe surse literare și epigrafice antice, privind evenimentele perioadei respective. Editorul nu a uitat să menționeze și cele mai reprezentative cercetări arheologice în domeniu, care au deschis calea cunoașterii și interpretării culturii materiale din secolele II a.Chr.-II p.Chr.

În privința conținutului propriu-zis al cărții se poate observa o împărțire pe două

registre, unul general și altul strict, oarecum tematic. Înainte de toate, primul articol conține repertoriul descoperirilor geto-dacice din spațiul carpato-nistrean, extrem de util și necesar unei lucrări de o asemenea anvergură. Urmează cele patru cetăți geto-dacice (Brad, Răcățau, Poiana, Barboși), dar și a altor situri de marcă (Bâta Doamnei și Dumbrava), iar volumul continuă cu viața economică a geto-dacilor de la răsărit de Carpați, implicit comerțul și circulația monetară a vremii.

Autorii acestui prim articol, S. Sanie și Tamalia-Elena Marin, **Așezările geto-dacice din spațiul carpato-nistrean (sec. II a.Chr.-II p.Chr.)** (p. 18-45) consemnează numărul redus de așezări, datate între anii 50 a. Chr.-50 p. Chr., de pe teritoriul județelor Suceava și Botoșani (p. 18). De asemenea, confirmă lipsa unei monografii arheologice (până în anii 1990)¹ din spațiul pruto-nistrean, pentru perioada locuirii geto-dacice din epoca regilor Burebista – Decebal (p. 18) și concentrarea eforturilor cercetării doar în privința sarmaților și a slavilor timpurii.

Conform corpusului descoperirilor, în momentul cercetărilor actuale, se observă o creștere progresivă, etapizată, a numărului vestigiilor (punctelor) găsite îndeosebi între Carpați și Prut, de la 54 în 1981² la 164 în prezent, deși totalul punctelor se ridică la 233 identificate în 197 de localități (în volumul de față), însă sigure sunt doar 164 de așezări, întrucât autorii atrag atenția asupra unor puncte, cu așezări Latene, care nu beneficiază de elemente sigure de datare (p. 39) pentru „epoca clasică” (secolele I a. Chr.-I p. Chr.). În atare condiții, totalul descoperirilor (233) poate fi împărțit în două categorii: **situri sigur datate** (149 puncte găsite în 137 localități, maxim cu două puncte pe localitate, doar o singură excepție, la Nănești-Parincea, jud. Bacău, unde s-au descoperit trei puncte) și **situri mai puțin sigur datate** (84 puncte găsite în 60 localități, cu maxim două-trei puncte pe localitate, o singură excepție, la Ivănești, jud. Vaslui, unde s-au descoperit patru puncte).

După repertorierea așezărilor din spațiul menționat, începe seria articolelor dedicate davelor de pe Siret, oarecum în sensul invers poziționării cetăților pe cursul de vărsare al râului. De la început, trebuie specificat că fiind vorba de un volum colectiv informațiile și materialul grafic este selectiv și restrâns, permițând includerea mai multor articole și implicit autori; în cazul ultimilor, semnalăm un ușor „monopol pozitiv”, din punct de vedere cantitativ și totodată calitativ, al cercetătorului dr. Vasile Ursachi, fondatorul Muzeului de Istorie din Roman, care este singurul prezent cu trei articole.

Unele dintre articole sunt inedite, însă majoritatea conțin informații cunoscute specialiștilor și din alte articole sau monografii de specialitate unde au beneficiat de un spațiu mai larg.

Mai bine de jumătate din conținutul cărții (circa 340 p.) este dedicat cetăților geto-dacice din Moldova, după cum urmează: S. Sanie, Șeiva Sanie, **Cetățuia geto-dacică de la Galați-Barboși** (p. 46-161); V. Ursachi, **Fortificații dacice pe valea Siretului** (p. 162-186); Silvia Teodor, **Cetatea geto-dacică de la Poiana** (p. 187-277); V. Ursachi, **Cetatea dacică de la Răcățau** (p. 278-323) și V. Ursachi, **Cetatea dacică de la Brad** (p. 324-385), dintre care cel mai amplu articol este primul.

Cunoscută prin intermediul articolelor din literatura de specialitate, precum cele din

¹ Abia după căderea regimului sovietic apare prima monografie de acest gen, semnată de O. Munteanu, **Autohtoni în spațiul pruto-nistrean în secolele II a.Chr.-I p.Chr.**

² S. Sanie, **Civilizația romană la est de Carpați și romanitatea pe teritoriul Moldovei (sec. II î.e.n.-III e.n.)**, Iași, 1981.

Arheologia Moldovei, cetatea de la Barboși a dispus de un spațiu mai mare pentru menționarea poziției geografice, a istoricului cercetărilor, stratigrafia sitului, complexele închise (fortificații, locuințe, gropi, sanctuar) și inventarul arheologic (ceramica modelată la mână sau la roată; piese de metal – unelte, arme, podoabe; tezaure și monede izolate; importuri elenistice și romane).

Cercetările arheologice sistematice din cetățile de pe malul Siretului au permis o scurtă sinteză privind rolul fortificațiilor zonei răsăritene a Daciei preromane. Acest subiect este cunoscut specialiștilor și din alte articole, scrise de V. Ursachi singur sau în colaborare cu V. Căpitanu, precum cele publicate în *Memoria Antiquitatis* și *Carpica*, unde accentul a fost pus îndeosebi pe daveale de la Brad-Zargidava și Răcățau-Tamasidava.

Studiul dedicat cetății de la Poiana-Piroboridava este o sinteză a informațiilor deja știute din articolele publicate în *Arheologia Moldovei* sau din monografia închinată acestei dave³. Prin parcurgerea textului observăm intenția autorului de a sublinia importanța amplasării geografice a cetății, sistemul de apărare, stratigrafia, complexele de locuire, artefactele (unelte, arme și alte obiecte din metal, lut, piatră, os; accesorii vestimentare și de podoabe; ceramica lucrată la mână sau la roată, recipientele pictate și de import; vasele de sticlă și descoperirile monetare) și aspecte privind ritul și ritualul funerar.

Cetatea de la Răcățau a beneficiat de câteva articole de specialitate, semnate de cei care au condus săpăturile, V. Ursachi și V. Căpitanu, care au prezentat separat aspectele legate de viața cotidiană a locuitorilor cetății, publicate în *Carpica*, *Memoria Antiquitatis*, *Arheologia Moldovei* etc. Din păcate, ne lipsește la momentul actual o monografie dedicată davei de la Răcățau, care să reunească toate rezultatele campaniilor arheologice și să pună în evidență artefactele, îndeosebi importurile romane.

Cetatea de la Brad a format subiectul multor studii de arheologie apărute în *Carpica*, *Memoria Antiquitatis*, *Arheologia Moldovei* și în alte reviste de specialitate, iar o parte a cercetărilor au fost valorificate și într-o monografie⁴, teza de doctorat a cercetătorului V. Ursachi. Conținutul articolului de față este structurat pe mai multe obiective, precum locuințe, sanctuare, anexe și gropi, sistemul de fortificații, inventarul așezării (unelte din metal, piatră, os; obiecte diverse din lut, os; arme și piese de harnașament; ceramica modelată la mână sau la roată – vasele pictate și importurile; monede) și aspecte legate de viața spirituală a geto-dacilor din cetate.

După seria articolelor dedicate cetăților de pe Siret, volumul continuă cu alte două situri importante pentru istoria geto-dacilor din Moldova, cercetate printre alții de S. Sanie, care le-a valorificat temeinic: S. Sanie, **Cetatea dacică de la Bâta Doamnei – Piatra Neamț** (p. 386-392) și S. Sanie, Șeiva Sanie, **Așezarea de la Dumbrava (com. Ciurea, jud. Iași)** (p. 393-424).

Vestigiile descoperite prin cercetările de la Bâta Doamnei au trezit interesul arheologilor români, iar articolele de specialitate din *Memoria Antiquitatis* (semnate de regretatul A. Buzilă) sau din alte reviste de arheologie au satisfăcut curiozitatea informațională privind importanța cetății. De asemenea, stațiunea este cunoscută și pentru importante artefacte medievale, publicate de C. Scorpan în *Dacia* și *Memoria Antiquitatis*.

Rezumându-se doar la perioada dacică din istoria cetății, autorul a evidențiat stratigrafia, sistemul de apărare și complexele (locuințe, sanctuare), subliniind importanța

³ R. Vulpe, Silvia Teodor, **Piroboridava. Așezarea geto-dacică de la Poiana**, București, 2003.

⁴ V. Ursachi, **Zargidava. Cetatea dacică de la Brad**, București, 1995.

existenței cetății la est de Carpați.

Schimbând registrul de până acum, firul cărții se continuă cu așezarea și necropola de la Dumbrava, jud. Iași. O parte din descoperirile respective ne sunt cunoscute din articolul publicat, alături de Șeiva Sanie, în *Cercetări Istorice* și care ne convinge de importanța acestui sit. De această dată, autorii insistă mai mult asupra stratigrafiei, complexelor închise (bordeie, locuințe de suprafață, gropi) și inventarului (ceramica lucrată la mână sau la roată, locală și de import; obiecte diverse din lut – fusaiole, greutăți, lustruitoare; obiecte din metal – unelte, arme, piese vestimentare), iar spre final, pe baza artefactelor, indică principalele ocupații ale locuitorilor așezării din primele două secole p.Chr.

Pentru a dezvălui cât mai multe aspecte din viața cotidiană a comunităților geto-dacice, de la răsărit de Carpați, editorii volumului au mers și pe câteva articole tematice, care reflectă situația economică din secolele II a.Chr.-II p.Chr.

Cel de-al doilea editor al cărții, Tamilia Elena-Marin, semnează articolul **Viața economică a dacilor din spațiul est-carpatic** (p. 425-444), care reunește foarte multe artefacte, din diverse situri antice, cu scopul dovedirii principalelor îndeletniciri ale geto-dacilor din arealul geografic amintit. Astfel, sunt punctate ocupații precum agricultura, creșterea animalelor, viticultura, pescuitul, metalurgia, prelucrarea lemnului, olăritul, torsul și țesutul. Realizat cu mîlgă și sârguință, articolul este foarte bine conceput și argumentat.

Printre ocupațiile geto-dacilor s-a numărat și comerțul, localnicii practicând pe lângă un comerț intern și unul extern. Astfel, prin articolul său, **Amforele din spațiul est-carpatic** (p. 445-472), A. Opaît prezintă sugestiv principalele tipuri și subtipuri de amfore care au circulat la est de Carpați și au permis desfășurarea unui comerț intens în lumea daco-romană.

Întrucât fibulele sunt un accesoriu vestimentar extrem de important și des întâlnit în lumea geto-dacică, articolul semnat de Alexander Rubel, **Fibulele din teritoriul dintre Carpați și Prut în secolele II a.Chr.-II p.Chr.** (p. 473-547) este foarte bine venit și util specialiștilor. Autorul l-a structurat foarte bine, după câteva observații introductive urmează un subcapitol interesant privind interpretarea etnică a fibulei, menționează tipologia și formele, după care se rezumă doar la fibulele întâlnite în spațiul dintre Carpați și Prut, informații completate la final cu un catalog al descoperirilor, complet realizat, întins pe 65 de pagini, cuprinzând 665 de tipuri, dintre care, mai bine de jumătate (346 tipuri, p. 515-547) provin din inventarul cetății *Piroboridava* (Poiana-Galați).

Penultimul articol al volumului include o categorie de vase rare și extrem de puțin păstrate în timp, datorită fragilității materialului de fabricație și anume sticla. Autorii, C. Chiriac și S. P. Boțan și-au îndreptat atenția spre **Vasele de sticlă din așezările dacice de la est de Carpați** (p. 548-574). Prezența acestor recipiente diferă de la o cetate la alta și starea lor de conservare este îndeosebi precară, majoritatea fiind fragmentare. Autorii descriu principalele tipuri de vase din sticlă (21 în total) descoperite în siturile geto-dacilor de la răsărit de Carpați. Și acest articol, asemenea celor anterioare, dispune de o ilustrație foarte bună și sugestivă.

Textul care încheie grupul celor 13 articole ale primului volum, din seria dedicată geto-dacilor, dintre Carpați și Nistru, argumentează intensă circulație monetară existentă în cetățile de pe Siret, cu accent pe dava de la Poiana-Galați. Așadar, ultimul articol scris de regretatul B. Mitrea are în vedere **Monedele descoperite în cetățuia geto-dacă de la Poiana** (p. 575-621). Pe lângă interpretările arheologice și istorice, în cuprinsul său găsim și câteva anexe cu cataloagele necesare descoperirilor monetare, precum *catalogul descoperirilor monetare izolate de la Poiana* (anexa 1, p. 581-599), *tezaurile monetare descoperite la Poiana* (anexa

2, p. 599-616), *obiectele paramonetare găsite la Poiana* (anexa 3, p. 616), *descoperiri monetare nesigure de la Poiana* (anexa 4, p. 616-618) și *descoperiri monetare din împrejurimile stațiunii Poiana* (p. 618-619).

La urmă, volumul dispune de câteva **Considerații finale** aparținând editorului S. Sanie, unul dintre autorii articolelor, care relevă succint datele arheologice oferite de vestigiile descoperite de-a lungul secolului XX în teritoriul specificat. Toate materialele publicate în volum sunt sumar descrise. De asemenea, înaintea rezumatului în limba engleză se află o hartă (p. 632) cu cartarea tuturor așezărilor geto-dacice, identificate până acum, în spațiul dintre Carpați și Nistru.

Ca o mică scăpare sau așa au dorit editorii, la urmă se află o listă a localităților și cele șase hărți reprezentând răspândirea tipurilor de fibule descrise și analizate în articolul semnat de Alexander Rubel. Totuși, credem că era mai util și normal ca această anexă să fi fost adăugată după articolul amintit (p. 473-547).

Reunirea acestor articole într-un singur volum are meritul de a fi la dispoziția specialiștilor și a reprezenta un ușor instrument de lucru. Deși nu poate avea un conținut unitar, volumul se remarcă printr-o sinteză a culturii materiale geto-dacice, din spațiul carpato-nistrean, a intervalului de timp corespunzător secolelor II a.Chr.-II p.Chr. Așteptăm cu un real interes și celelalte volume ale seriei care să strângă toate materialele existente pentru perioada și spațiul respectiv.

În altă ordine de idei, cartea este lăudabilă și prin faptul că este singurul proiect reușit privind o sinteză a culturii materiale geto-dacice, de la est de Carpați, pentru care felicităm colectivul de autori și editori, dorindu-le succes pe mai departe.

George Dan Hânceanu

*

**D. PROTASE, *ORIZONTURI DACO-ROMANE*, VOL. III,
CLUJ-NAPOCA, EDITURA NAPOCA STAR, 2011, 399 p.**

După cum se știe, Prof.univ.dr. Dumitru Protase, Membru de Onoare al Academiei Române, reputat specialist al istoriei Daciei romane, cu preocupări științifice inevitabile și în problematica Daciei preromane și postromane, pe lângă numeroasele sale monografii și lucrări de sinteză, a publicat în țară și în străinătate, de-a lungul a peste șase decenii de activitate rodnică, pe ogorul arheologiei și istoriografiei românești, numeroase studii, articole, recenzii și note, răspândite într-un mare număr de publicații, unele fiind azi greu accesibile îndeosebi tinerilor cercetători. Din dorința de a facilita accesul la aceste contribuții, care sunt fragmente complementare ale operei sale, domnul profesor D. Protase a luat cu ani în urmă hotărârea, salutată de toți cei interesați de problematica abordată în aceste articole, note și recenzii, de a face o selecție, înmănunchiată până acum în trei volume. În 1995 a apărut primul volum din **Orizonturi daco-romane** (cf. scurta noastră prezentare din *Monitorul de Bacău*, nr. 125, din 28 mai 1996, p. 6A), iar în 2005 a apărut al doilea volum (cf. prezentarea noastră din *Zargidava*, V, 2006, p.246-248).

Iată că la începutul anului 2011, a apărut al III-lea volum din **Orizonturi daco-**

romane, la care ne referim în cele ce urmează.

Înainte de a zăbovi asupra conținutului volumului III din **Orizonturi daco-romane**, ne permitem câteva remarci.

În primul rând, prin titlul comun, structura și conținutul celor trei volume există o firească și evidentă continuitate. Toate cele trei volume sunt structurate în următoarele capitole: I. **Dacia independentă**, II. **Dacia romană**, III. **Dacia postromană** și IV. **Varia**. Fiecare din cele trei volume au în jur de 400 p. ; în toate extensia capitolelor este aceeași, ponderea cea mai mare, în mod firesc, reflectând preocupările cercetătorului D. Protase, o are cap. II, Dacia romană.

Al treilea volum din **Orizonturi daco-romane**, apărut la Cluj-Napoca, la Editura Napoca Star, 2011, însumează 399 p.

Primul capitol **Dacia independentă**, cuprinde un singur articol (publicat în *Archaeologia Polona*, XIV, 1973, p. 123-129), tratând o temă incitantă, fiind intitulată **Ubt en die Geto-Daker den griechisch-romischen branch der charonsmunzez**.

Al doilea capitol consacrat **Daciei romane**, cel mai consistent, înserează diverse aspecte ale istoriei și culturii din provincia romană Dacia, făcându-se apel la rezultatele cercetărilor arheologice din așezări, castre, necropole, precum și la descoperiri de tezaure monetare, inscripții, monumente funerare etc. Aspecte importante sunt prezentate și în capitolul III. **Dacia postromană**, tratând diverse aspecte ale istoriei fostei provincii Dacia până la slavi.

În ultimul capitol **Varia** sunt cuprinse mai multe articole publicate în reviste de cultură precum: *Tribuna*, *Academica*, *Vatra*, *Ateneu* etc., volume ocazionale sau texte inedite precum alocuțiunea de la Universitatea „Vasile Goldiș” din Arad, rostită la 5 mai 2006, cu prilejul decernării titlului de Doctor Honoris Causa.

Citind și ultimul volum apărut, din **Orizonturi daco-romane**, ne consolidăm convingerea că această bogată recoltă, înmănunchiată în cele trei volume apărute până acum, întregesc, într-un mod fericit, bogata operă a arheologului și istoricului D. Protase.

Ar mai fi de remarcat un fapt peste care nu putem trece. Fiecare din cele trei volume din **Orizonturi daco-romane** a apărut într-un moment aniversar important din viața arheologului și istoricului D. Protase (născut la 1 februarie 1926). Astfel, primul volum a fost publicat în preajma aniversării a 70 de ani de viață a distinsului cărturar, al doilea a văzut lumina tiparului cu prilejul împlinirii a 80 de ani de viață, iar acum, al treilea volum a apărut în anul în care, prof.univ.dr. D. Protase a împlinit 85 de ani de viață, dovedindu-se foarte activ în câmpul istoriografiei românești.

Cu aproape jumătate de secol în urmă, regretatul profesor N. Corivan, specialist în istoria modernă a României, primul meu șef de catedră la Institutul Pedagogic de 3 ani din Iași, îmi mărturisea, că vârsta este o problemă de autosugestie. Sunt mulți oameni care de la 50-60 de ani par bătrâni și se manifestă ca atare. Sunt însă și oameni, care după 75-80 de ani de viață rămân tineri, fiind adevărate modele de viață și muncă. Între acești fericți se numără și distinsul prof.univ.dr. D. Protase. Dovedind un cult al muncii de sorginte pârvaniană, arheologul și istoricul D. Protase se dovedește a fi încă tânăr și foarte activ în câmpul cercetării științifice. Fiind în anul aniversării a 85 ani de viață, îi dorim ani mulți, multă sănătate, putere de muncă și noi realizări în slujba muzei Clio.

Ioan Mitrea

*

D.GH. TEODOR, *UN CENTRU MEȘTEȘUGĂRESC DIN EVUL MEDIU TIMPURIU. CERCETĂRILE ARHEOLOGICE DE LA LOZNA-BOTOȘANI* (EDITURA ISTROS, BRĂILA, 2011, 200 P.)

De curând, a apărut cel de-al XV-lea volum din colecția *Bibliotheca Archaeologica Moldaviae*, semnat D.Gh. Teodor, *Un centru meșteșugăresc din Evul Mediu timpuriu. Cercetările arheologice de la Lozna-Botoșani*. Tipărită sub egida Academiei Române-Filiala Iași, cartea a fost îngrijită de prof.univ.dr. V. Spinei și cercetătorul dr. V. Mihăilescu-Bîrliba.

Monografia este rezultatul unor ample și îndelungate săpături arheologice inițiate în anul 1963, întrerupte, apoi reluate din 1979 și finalizate în 1989 cu cercetarea completă a așezării medievale timpurii, întinsă pe o suprafață de peste 3 ha. Datat în perioada secolelor VII/VIII-IX, situl este poziționat în apropierea localității Dersca, unde a fost identificată și cercetată, de același autor⁵, o așezare fortificată, de tip horodiște, datată tot în intervalul secolelor amintite. Așadar, conform vestigiilor arheologice se pare că zona respectivă, prin condițiile geografice propice stabilirii și desfășurării unei vieți cotidiene sigure, a fost preferată de comunitățile vechi românești.

Autorul și-a structurat simplu și eficient conținutul lucrării, descoperirile arheologice fiind descrise și analizate arheologic pe parcursul a două capitole: *Complexele de locuire, atelierile și anexele gospodărești* (p. 15-40) și *Inventarul complexelor de locuire și meșteșugărești* (p. 41-58), precedate de o *Introducere* (p. 9-14), care menționează pe scurt perioada de cercetare a sitului și rezultatele obținute, încheindu-se cu *Considerațiile finale* ale autorului (p. 59-75) privind importanța vestigiilor și artefactelor de la Lozna, atât pentru patrimoniul național românesc cât și pentru cel european. Un *rezumat în franceză*, pentru text și planșe (p. 77-82, 195-200), însoțește cartea pentru un circuit internațional normal unei lucrări de specialitate, iar *ilustrația* (p. 85-194) cuprinde hărți, planuri, profile, fotografii și desene (111 figuri). De menționat alternanța fotografiilor și desenelor, astfel încât să ușureze munca arheologilor și să argumenteze descoperirile arheologice (spre exemplu, preferința autorului de a situa, în același loc, desenul și fotografia complexului de locuire sau artefactului respectiv, comparativ cu cei care renunță la fotografii, preferând doar desenele sau invers, plasează desenele la început și fotografiile la urmă, fapt ce îngreunează munca specialiștilor).

D.Gh. Teodor descrie pe parcursul unui capitol cele 40 de locuințe, parțial adâncite (arheologul preferând termenii de semi-îngropate – p.10 ori semi-adâncite – p. 39, considerați incorecți, în ultima vreme, ca definiție a respectivului tip de locuință), descoperite în așezarea de la Lozna, urmate de o scurtă anexă, destinată vestigiilor cu rol gospodăresc și meșteșugăresc, precum groapa-atelier A, cele 8 cuptoare de uz casnic și meșteșugăresc, iar la final sunt descrise sumar 10 gropi menajere.

În cazul locuințelor, autorul a observat gruparea unora, în anumite zone, de câte două-trei și mai rar patru case, aliniate în două-trei șiruri distincte, pe direcția nord-est sud-vest, considerând ordonarea unor posibile criterii de familie (p. 38). În privința sistemului de

⁵ D.Gh. Teodor, *Les établissements fortifiés des régions est-carpatiques de la Roumanie aux VIIIe-XIe siècles de notre ère*, în *SA*, XXVI, 1, 1978, p. 69-72, fig. 4, 5/4; Idem, *Așezarea întărită medievală timpurie de la Dersca-Botoșani*, în *Hierasus*, XI, 2001, p.107-129, pl. 1-9.

construcție, acesta este comun și similar celui întâlnit la majoritatea complexelor de locuire din perioada Evului Mediu timpuriu. Suprapunerile de locuințe (în trei cazuri) sunt argumentate ca etape de refacere, reparație iar orientarea diferită a caselor și a vetrelor/cuptoarelor din interior este pusă pe seama existenței a două faze de locuire, petrecute la scurt timp, motiv ce nu a permis observarea unor diferențe (p. 39). Surprinde numărul redus al locuințelor de suprafață (doar una, L19), deși suntem într-o perioadă în care clima era mai caldă, în raport cu perioadele anterioare. Lipsesc gropile de provizii, de obicei foarte răspândite în așezările medievale și nu numai, iar autorul crede în prezența lor în afara zonei locuibile (p. 40).

D.Gh. Teodor atribuie gropii găsită în prelungirea secțiunii I, pe baza dovezilor arheologice (o lamă de cuțit, un vârf de săgeată cu aripioare, un fragment de creuzet din lut, bucăți de zgură din fier, bobite din bronz) rol de atelier (p. 36), destinat reducerii minereului de mlaștină-limonit.

În latura estică a sitului au fost găsite atelierele destinate reducerii minereului de limonit și prelucrării metalelor. Prezența în număr mare a cuptoarelor și atelierelor este explicată (p. 11-12) prin depunerile de limonit (bogate în oxizi de fier) existente în turbăria aflată în apropiere, la aproximativ 1km distanță de așezare, de unde și materia primă (minereul de mlaștină) redusă în ateliere special amenajate în acest scop. Totuși, dintre cele opt instalații de foc doar două (notate, cuptoarele 2 și 6) au avut acest rol, restul fiind folosite, conform autorului, la coptul pâinii, fiertul mâncării și nu în ultimul rând pentru arderea ceramicii modelată la mână. Se pare că aveau în dotare și bolți din lut nepăstrate cu trecerea timpului. Interesante sunt și interpretările arheologice care sugerează, potrivit amplasării între case a cuptoarelor, adâncimea mică și numărul lor redus față de locuințe, folosirea instalațiilor respective doar în timpul sezonelor mai calde și de către mai multe familii (p. 38).

Pe lângă aceste cuptoare și implicit materialul rezultat, destinat producerii de obiecte vestimentare și de podoabă, s-au identificat și alte instalații de foc, unelte, tipare (în locuințe-atelier sau simple locuințe) utilizate la modelarea lutului (ceramică, fusaiole), prelucrarea osului, cornului, pieilor de animale și obiectelor vestimentare. Toate dovezile arheologice confirmă faptul că Lozna a fost un complex de ateliere, cu multiple activități economice în secolele VII/VIII-IX (p. 12). De altfel, întreaga organizare a sitului cu locuințele ordonate pe șiruri, plasarea cuptoarelor casnice și meșteșugărești în locul lăsat liber, dintre case, la care se adaugă atelierele de la marginea așezării, denotă existența unei comunități autohtone cu principii social-economice bine stabilite.

Așa cum era firesc, descrierea inventarului arheologic este rezervată unui alt capitol, întrucât cantitatea impresionantă de obiecte, de o gamă și utilitate variată, necesita un spațiu separat de cel al complexelor închise. Deși menționate, la prezentarea celor 40 de locuințe, artefactele au fost reluate și exemplar descrise și comparate cu alte piese similare din spațiul românesc. Potrivit autorului, în situl de la Lozna s-au descoperit obiecte din lut (vase, fusaiole, creuzete), os (străpungătoare, spatule, ace, mănere, fluieri) piatră (cute), metal (unelte, arme), piese vestimentare și de podoabă (cataramă din fier, mărgelă din sticlă, aplică din aramă, o brățară torsionată din bronz) precum și obiecte de cult (idoli antropomorfi și zoomorfi, rondele, ultimele numite pâinișoare și folosite, potrivit teoriei acceptată de autor, la ritualuri de protejare a recoltelor – p. 46). Similar altor așezări și la Lozna domină ceramica modelată la mână (70-80% din total) sau la roată, găsită de regulă în stare fragmentară și având aceleași tipuri specifice perioadei: vase borcan, tipsii, castroane făcute la mână și uneori decorate cu alveole sau creștături, iar pentru categoria recipientelor lucrate la roată reprezentative sunt oalele, ornamentate cu linii orizontale, vâlvrite, oblice, în zig-zag, realizate prin lustruire ori incizie. Deosebite sunt fragmentele de vase borcan modelate la mână și ornamentate cu cercuri incizate

(p. 165-fig. 82/1, 8; 166-fig. 83/3, 7, 8, 12).

În cazul obiectelor din metal, așa cum era de prevăzut, cele mai multe sunt unelte casnice și meșteșugărești (lame de cuțite, dornuri, dălți, cuie), la care se adaugă cele necesare altor activități, agricultură, prelucrarea lemnului, pescuit (o teslă, seceri, un otic de plug, lame de topor, sule, cârlige), dar și arme (vârfuri de sulițe și de săgeți). Atrage atenția un cuțit special, fabricat din fier, prevăzut la unul din capete cu un ornament sub forma unor volute (p. 44, 116-fig. 33/1, 120-fig. 37/2).

Potrivit dovezilor arheologice (șapte tipare, două creuzete și un lingou), în situl de la Lozna nu se făceau doar unelte casnice, ci și obiecte de podoabă ori vestimentare. Interesant este tiparul pentru turnat pandantivele de tip lunulă (p. 45, 124-fig. 41/1). De asemenea, impresionează numărul mare de fusaiole (peste 120 exemplare, diverse ca forme și decorații – p. 45), fapt ce denotă practicarea intensă a torsului de către localnici, acțiune dublată, probabil (lipsă dovezi) și de țesut. Numărul mare al străpungătoarelor din os (peste 80 exemplare – p. 47) a sugerat autorului și posibila lor utilizare la fixarea blănurilor sau pieilor la uscat ori la prinderea materialelor respective pentru căptușirea, izolarea părții superioare a locuințelor.

De apreciat sunt și recipientele fragmentare din sticlă (p. 49, 121-fig. 38) întrucât puține se păstrează în timp. Tot la capitolul piese deosebite pot fi menționate crucea-pendantiv din os (p. 49, 122-fig. 39/2), fusaiola din lut, cutiuța, astragalul și străpungătorul din os, ce au incizate litera X (posibile cruci, p. 49, 122-fig. 39/1, 4, 138-fig. 55/5, 13), de unde și ipoteza propusă de D.Gh. Teodor privind posibilitatea existenței unor creștini în așezarea de la Lozna (p. 49).

Considerațiile finale sintetizează întreaga informație și integrează rezultatele cercetărilor arheologice de la Lozna-Botoșani în gama vestigiilor Evului Mediu timpuriu din Moldova și din restul teritoriului românesc.

Așezarea de la Lozna se numără printre puținele situri din Moldova cercetate exhaustiv, pentru intervalul de timp specific veacurilor VIII-IX, alăturându-se celor descoperite în județele Suceava, Neamț, Iași și Vaslui. De asemenea, în preajma stațiunii s-a găsit și un cimitir de incinerare, în parte distrus de lucrările agricole și săpat doar parțial, cu morminte aparținând unei etape anterioare sitului de la Lozna și anume secolelor VI-VII, fapt ce indică o continuitate de locuire pe terasa pârâului Bahna (Turbărie).

Descoperirile medievale timpurii ale acestei stațiuni au constituit și o verigă de legătură între cultura romanică de tip *Costișa-Botoșana-Hansca* (secolele VI-VII) și cultura veche românească de tip *Dridu* (secolele X-XI), fiind un aspect cultural intermediar, desfășurat între sfârșitul secolului VII și veacul IX, denumit convențional *Lozna-Suceava-Drumul Național*⁶, iar ulterior mai corect și semnificativ *Lozna-Borniș*⁷, deoarece rezultatele din ultima stațiune au fost mai consistente comparativ cu cele de la Suceava.

Evident, strângerea rezultatelor de la Lozna în volumul actual este un alt succes al autorului, așa cum au fost și monografiile anterioare, însă mai important este faptul că peste ani vor fi cunoscute, apreciate și folosite de generațiile viitoare, reprezentând un instrument de lucru, bine pus la punct, pentru arheologii preocupați de vestigiile mileniului I p.Chr.

George Dan Hânceanu

⁶ Idem, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V-XI. Contribuții arheologice și istorice la problema formării poporului român*, Iași, Editura Junimea, 1978, p. 88.

⁷ Idem, *Regiunile carpato-nistrene în secolele V-X d.Hr.*, în *Spațiul nord-est carpatic în mileniul întunecat* (coord. V. Spinei), Iași, 1997, p. 98-101.

*

ISTORIE ȘI TRADIȚIE ÎN SPAȚIUL ROMÂNESC: COLECȚIE DE STUDII. HRANA – ÎNTRE NECESITATE ȘI ARTĂ LA ROMÂNI ȘI MINORITĂȚI (COORD. SULTANA AVRAM), VOL. VIII, SIBIU, EDITURA TECHNO MEDIA, 2011, 324 p.

O temă care incită și prezintă un mare interes și în perioada actuală, astăzi, când *criza* care ne bate permanent la ușă, lasă urme profunde atât pe corpuri, cât și în suflete.

În fosta Capitală Europeană a Culturii – Sibiu, *tradiția* este la ea acasă. Aici, la Facultatea de Istorie și Patrimoniu „Nicolae Lupu” a Universității sibiene, o doamnă conferențiar ține la cote ridicate profesionalismul în etnografia, antropologia culturală și etnologia din țara noastră.

An de an conferențiarul Sultana Avram este cea care organizează *Sesiunea Națională, cu participare internațională, „Zilele Antropologiei Românești”* – eveniment universitar și cultural care a ajuns la cea de-a XVIII-a ediție. Prin organizarea manifestării se reușește cumulara preocupărilor și eforturilor intelectuale ale multor cercetători, atât din interiorul, cât și din afara granițelor României.

Datorită caracterului interdisciplinar, cea care organizează manifestarea se bazează și pe ajutorul altor instituții academice (asociații culturale, muzee, biblioteci, direcții de cultură), cu ajutorul cărora realizează vizite la muzee, vernisaje expoziționale, workshop-uri, lansări de carte sau excursii de documentare. În urma acestor activități și a susținerii comunicărilor de către participanți este, astfel, editat și publicat anual un volum colectiv (ajuns la numărul opt), care poartă titlul generic *Istorie și tradiție în spațiul românesc*.

Hrana – între necesitate și artă, la români și minorități reprezintă, în fapt, subtitlul volumului apărut, și în acest an, la Editura Techno Media din Sibiu. Aici sunt tipărite mare parte din comunicările prezentate în iunie 2010 – sesiune la care au participat și reprezentanți ai românilor din afara teritoriului național.

Temele diverse, asupra cărora cei care semnează articolele și studiile, și-au orientat eforturile, s-au reflectat prin surprinderea elementelor de simbolistică din alimentația religioasă, dar și a felului cum se procură, se prepară și se consumă alimentele casnice, prin “gastronomia laică”. Perspectivile diferite au reușit să fie puse în prim-plan, prin prezentarea particularităților alimentare ale comunităților din timpurile preistorice și până în perioada contemporană. Cum multiculturalitatea a permis o nuanțare a anumitor comunități, câțiva dintre participanți au reliefat și numeroase aspecte ale alimentației la minoritățile din zona Balcanilor.

Un volum de articole și studii nu fără o anumită importanță, cu toate că părerile critice față de cuvântul scris sunt, mai mult sau mai puțin, constructive. Dar de textele care deja au fost publicate, are cine să aibă grijă. Critica este binevenită...

Prin demersurile pe care, mai mult ca sigur, dorește să le aibă în vedere și în viitor, prin editarea și publicarea unor astfel de volume necesare etnografiei, antropologiei sau etnologiei românești – Sultana Avram rămâne un reper pentru viața științifică de la noi, cu toată *criza* din viața de zi cu zi.

Dimitrie-Ovidiu Boldur

*

ELENA UNGUREANU, *MĂRTURII ICONOGRAFICE DESPRE ÎNVĂȚĂMÂNTUL PREȘCOLAR BĂCĂUAN*, IASI, EDITURA PIM, 2009, 180 P, 68 ANEXE ȘI 739 FOTOGRAFII

Lucrarea autoarei se constituie, în fapt, într-un album care cuprinde fotografii grupate în 10 capitole. Structura lucrării respectă timpii istorici, urmărind o cronologie a momentelor reprezentative pentru educația preșcolară.

În primul capitolul este prezentată, pe scurt, activitatea lui Spiru Haret, reformatorul învățământului românesc modern, cel care a înființat „grădini de copii” sau „școli de copii mici” – fotografiile inserate aici surprinzând perioada 1909-1910. Obiectivul „aparaturii foto” se apropie și reflectă în imagini și momentul istoric marcat de personalitatea Elenei Cancicov, originară din Bacău, fost inspector, ale cărei merite majore constau în legalizarea grădinițelor de copii.

În capitolul al doilea este prezentată activitatea cadrelor didactice, a promoțiilor de educatoare, profesori, inspectori ai Inspectoratului Județean Bacău, precum și contribuția metodiștilor învățământului preșcolar. Sunt ilustrate atât personalități, dar sunt remarcate și persoane cu aport deosebit în învățământul preșcolar bacăuan: profesoarele Eleonora Pop, Rodica Șovar și Viorica Preda sau universitarii care s-au ocupat de perfecționarea cadrelor didactice: conf.univ.dr. Ioan Dănilă, conf.univ.dr. Constanța Dumitriu, conf.univ.dr. Gheorghe Dumitriu, conf.univ.dr. Venera Cojocariu ș.a.

Imaginile în alb-negru și color ne aduc în memorie rolul metodiștilor care au îndrumat activitatea a zeci de generații didactice: profesoara Elena Ungureanu și educatoarele Olga Mihai, Elena Grosu sau Maria Popa.

Multe fotografii prezintă importanța educatoarelor din mediul rural, cu înființarea primelor grădinițe, din anii 1925-1935, continuând cu cele din anii '50-'60 și ajungând până în zilele noastre – oameni devotați, trup și suflet, învățământului preșcolar. Este evidențiat, astfel, rolul absolventelor Școlii Normale din Iași – 1927, și, apoi al celor de la Școala Normală din Bacău (anii '50). Ani și ani de-a rândul, promoție după promoție, sunt reprezentate în fotografii de arhivă, din deceniile șase-opt ale secolului trecut. Sunt remarcați și profesorii cu merite deosebite în conducerea ISJ Bacău, precum inspectori generali ca: profesorii Ioan Popoviciu, Lucian Agachi, Vasile Baltă, Ghiorghe Iorga și Ovidiu-Relu Cojocaru. De învățământul preșcolar s-au preocupat, în toată această perioadă, inspectori precum: profesoara Elena Ungureanu și educatoarele Aurelia Filimon, Olga Mihai, Maria Atodiresei-Cojocaru, Teodora Crupenschi, Isadora Radu sau Luminița Cojocaru.

Din capitolul al treilea, autoarea, fiind cadru didactic în învățământul preșcolar, a avut în vedere trecerea în revistă a evenimentelor și episoadelor importante din viața și activitatea copiilor preșcolari, de-a lungul timpului ilustrat. Copiii au participat la concursurile epocilor trecute și prezente: „Cântarea României” (perioada comunistă) sau „Micul Prinț” (perioada democrației actuale), fiind angrenați în organizarea de excursii, drumeții sau serbări.

Educatoarele, interesate la rândul-le de munca de perfecționare, au participat la comisii și cercuri pedagogice – fapt observat, de altfel, prin implicarea, alături de copii, în activitățile de observare, de lectură după imagini, în jocurile de creație, gimnastică și multe altele.

Capitolul al șaptelea al lucrării redă câteva aspecte ale activității din instituțiile de

învățământ preșcolar cu statut de grădinițe, argumentul fiind acela că un învățământ de calitate trebuie să aibă și un spațiu adecvat. Primăriile și Consiliile Locale s-au implicat, au construit sau au reabilitat spații utile grădinițelor, pentru a oferi condițiile necesare activităților specifice cu preșcolari. În acest sens pot fi enumerate îmbunătățirile aduse la sediile grădinițelor de la: „Confecția”, „Partizanul”, „Proletarul”, „Avicola”, dar și la multitudinea de grădinițe din mediul rural. Este de remarcat faptul că, după anul 1989, în municipiul Bacău, s-au construit și grădinițe noi, cum ar fi Grădinițele „Lizuca” și „Crai nou”.

Parcursul pașilor „de la grădiniță... la școală”, precum și contribuțiile băcăuane la domeniile cercetării și inovării, sau imaginile care încearcă să prezinte problemele de actualitate ale învățământului din județul Bacău – nu fac decât să completească conținutul de ansamblu al lucrării asupra căreia ne-am aplecat atenția.

Autoarea cărții reușește, printr-un efort de documentare și structurare a imaginilor alese, în reflectarea momentelor din evoluția cronologică a acestei ramuri a învățământului românesc, să parcurgă cu acribie temporală toate etapele învățământului preșcolar județean. În acest demers de documentare, pentru a intra în posesia unor documente autentice, a unor fotografii cu caracter personal, cu siguranță, a intrat în legătură cu multe persoane și personalități locale.

Suntem convinși că această lucrare este pe măsura energiilor și a eforturilor investite, rezultatul nefiind altul decât o împlinire profesională și morală, vis-a-vis de profesia de educator.

Jana Țarlungă

*

***MUZEEL DIN ROMÂNIA ÎNTRE CLASIC ȘI MODERN.
PROIECTE MUZEALE (1990-2010), EDITURA CETATEA DE SCAUN,
TÂRGOVIȘTE, 2011, 174 P.***

Apărută sub egida Muzeului Național de Istorie a României, lucrarea amintită constituie catalogul expoziției organizate în perioada 30 iunie-25 septembrie 2011 la București, cu scopul evidențierii și promovării celor mai importante proiecte muzeale românești din ultimele două decenii.

În prefața intitulată „Argument pentru o nouă muzeologie”, dr. Ernest Oberländer-Târnoveanu expune pe scurt obiectivele și structura expoziției, a cărei diversitate tematică constituie un argument solid pentru progresele înregistrate în acest domeniu în perioada postdecembristă.

Principalele secțiuni tematice ale expoziției au fost: istoria, arheologia, arta, istoria naturală, etnografia, conservarea și restaurarea, iar proiectele muzeale au aparținut unui număr de 19 de instituții de profil. Astfel, au participat: Muzeul Național al Unirii Alba Iulia, Muzeul Județean Argeș, Muzeul de Mineralogie Baia Mare,

Muzeul de Etnografie Braşov, Muzeul Brăilei, Muzeul Naţional de Istorie Naturală „Grigore Antipa” Bucureşti, Muzeul Naţional al Satului „Dimitrie Gusti” Bucureşti, Muzeul Naţional al Țăranului Român Bucureşti, Muzeul de Istorie Naţională şi Arheologie Constanţa, Muzeul de Istorie Galaţi, Muzeul Viticulturii şi Pomiculturii Goleşti, Complexul Muzeal Moldova (Muzeul Unirii Iaşi), Complexul Muzeal Judeţean Neamţ, Muzeul Judeţean Satu Mare, Muzeul de Artă Comparată Sângeorz-Băi, Complexul Naţional Muzeal „Astra” Sibiu, Muzeul Naţional Brukental Sibiu, Institutul de Ceretări Eco-Muzeale Tulcea, Muzeul Judeţean de Istorie şi Artă Zalău, la care se adaugă şi Universitatea de Arhitectură şi Urbanism „Ion Mincu” Bucureşti.

Tot în partea introductivă a catalogului, prof.univ.dr. Ioan Opriş punctează câteva aspecte care evidenţiază trecerea de la clasic spre modern în muzeologie, de la „uniformizarea expoziţională de tip didacticist” la înnoirile spectaculoase care răspund exigenţelor publicului vizitator, dar şi specialiştilor deopotrivă. De asemenea, este pus accentul şi pe necesitatea rulării patrimoniului muzeal atât în cadrul expoziţiilor temporare cât şi a celor permanente.

Sunt subliniate noi tendinţe care ţin de restructurarea muzeală şi de dinamizarea unor sectoare (etnografie, artă, memorialistică); interesul crescut pentru conservare şi restaurare, tehnologizarea sau retehnologizarea atât de necesară unei bune promovări şi comunicări etc. Toate aceste elemente de noutate arată că activitatea muzeală românească poate constitui o mişcare culturală consistentă, care poate fi conectată cu muzeografia mondială.

În ceea ce priveşte secţiunile catalogului, proiectele expoziţionale cu tematică istorică şi arheologică ocupă ponderea cea mai însemnată. Fără să intrăm în detalii, semnalăm aici câteva intervenţii care aduc în prim plan activităţi de reorganizare a unor expoziţii permanente, dar şi înfiinţarea unor noi muzee (vezi spre exemplu Muzeul de Artă Eneolitică Cucuteni Piatra Neamţ şi Muzeul Cetatea Neamţ).

Următoarea secţiune cuprinde două proiecte muzeale care promovează expoziţii de artă contemporană şi comparată ce îl provoacă pe vizitator la dialog şi contemplare.

A treia secţiune a catalogului este rezervată etnografiei, iar proiectele prezentate aparţin unor instituţii de profil, cu o activitate îndelungată în cercetarea şi valorificarea patrimoniului material tradiţional. Accentul este pus pe conceperea unor noi expoziţii permanente sau activităţi de conservare şi restaurare care să pună în valoare diferitele mărturii etnografice deţinute de cele mai importante muzee de acest fel.

În paginile alocate istoriei naturale pot fi regăsite diverse aspecte expoziţionale, întâlnite în muzee cu tradiţie, cu profil general, dar şi în instituţii nou create, axate doar pe un anumit domeniu, cum ar fi mineralogia sau biodiversitatea Deltei Dunării.

Un segment important, indispensabil activităţii muzeale, este cel dedicat conservării şi restaurării patrimoniului mobil şi imobil, iar în paginile acestui catalog se regăsesc doar câteva exemple de proiecte de acest fel, centrate pe domenii diferite, de la carte veche la clădiri cu valoare istorică.

În încheiere, remarcăm buna structurare a volumului şi calitatea grafică superioară care permit cunoaşterea celor mai importante proiecte muzeale din România, desfăşurate sau perfecţionate în ultimii douăzeci de ani, deşi suntem convinşi că mai există astfel de împliniri care merită promovate şi care contribuie la o reclădire a muzeografiei naţionale.

Roxana Diaconu

*

***ICOANA PE STICLĂ... TIMP DE CREDINȚĂ ÎN SPAȚIUL TRANSILVANIEI –
CATALOG, SIBIU, EDITURA “ATRA MUSEUM”, 2011, 40 P.***

Apărută sub egida Consiliului Județean Sibiu, a Complexului Național Muzeal ASTRA și a Muzeului Civilizației Transilvane ASTRA, lucrarea prezintă un număr de 33 de icoane pictate pe sticlă, care aparțin „Colecției de icoane – obiecte de cult” a Muzeului ASTRA. Parte din colecția amintită a fost, astfel, valorificată atât prin editarea acestui catalog, cât și în urma colaborării cu Institutul Cultural Român din Budapesta – prin organizarea unei expoziții internaționale, sub cupola „Sălii Oratorium” a Muzeului de Istorie din Budapesta, în primăvara anului 2011. Ambele evenimente, editorial și expozițional, au purtat “pecetea” plină de inspirație a muzeografului Ada Maria Popa.

Valeriu Ion Olaru, directorul general al Complexului Muzeal sibian, în *Cuvântul introductiv* al lucrării, evidențiază faptul că expoziția ilustrează „în mod simbolic, prin cele 33 de icoane pe sticlă, comunitatea religioasă din sânul familiei tradiționale românești”. Nu trebuie uitat că „mica parte din tezaurul de valori ale Muzeului ASTRA” a fost constituită, alături de majoritatea obiectelor de patrimoniu, în decenii de cercetare și de studiu pe “terenul fertil” al Transilvaniei, iar prin achizițiile și donațiile realizate la timpul oportun, colecțiile patrimoniale muzeale sibiene au căpătat o consistență și o valoare inestimabilă, fiind găsite „de căutători la răscrucea drumurilor, în spațiul și timpul vremelnice al istoriei”.

Astfel, în centrele de pictură de pe Valea Sebeșului, din Țările Făgărașului și Oltului, din Șcheii Brașovului, din Nicula-Cluj sau din Mărginimea Sibiului, talente artistice precum: Savu Moga din Arpașu de Sus, Matei Purcariu Țimforea din Cârțișoara, Pavel Zamfir Zugravu din Laz sau Costea din Lancrăm au creat, de-a lungul timpului, adevăratele „bijuterii ale artei religioase țărănești”. Zonele respective au fost adevărate oaze de ingeniozitate tehnică, de îndemănare și de creație populară, fiind meritul colegilor sibiieni că au știut cum să găsească și să colecționeze aceste piese de patrimoniu aflate sub „colbul vremurilor”.

Autoarea inserează în posfața lucrării o mărturie a modului cum ar trebui să ne apropiem de icoane, cu „emoție, cu mirarea născută din nedumerire și admirație, și (să – s. n.) ne lăsăm invadați de frumusețea tăcută a sfinților, de umbra luminoasă a celor neînțelese cu mintea noastră omenească, dar care toate ne cheamă să intrăm într-a le trăi, firesc cu bucuria într-o comuniune...” – cuvinte simple, care exprimă, în fond, „timpul de nemăsurat, dar în Veșnic, în care regăsim libertatea comunicării cu Dumnezeu-scul Cer...”.

Ada Maria Popa menționează că „fântâna de spiritualitate românească”, reprezentată de icoanele pe sticlă, și-a tras izvoarele de inspirație din icoanele pictate pe lemn, deși „pictura pe sticlă avea uneori *libertatea* ieșirii din literele erminiilor (bizantine – s. n.), iconarul luându-și îndrăzneala imaginației artistice”. Icoanele vechi, „încadrate de rame simple [...] asemenea unor îngrădiri de arii de pământ sau morminte”, erau un „blazon de *aristocrație* de veche cultură și civilizație, o emblemă identitară, un chivot de credință”.

Chivotul de credință este reflectat editorial prin însăși numărul icoanelor selectate (33), dar și prin calitatea hârtiei tipografice sau a clarității imaginilor. Căci numai astfel reprezentările religioase pot fi rememorate, astăzi, „cu un dor autentic, în scenografii moderne (editoriale și – s. n.) expoziționale”. Viziune pe care *inspirația fără margini* a muzeografilor sibieni, cu siguranță, a reușit să o pună în valoare.

Dimitrie-Ovidiu Boldur

IN MEMORIAM

PROFESORUL LIVIU MĂRGHITAN (20 DECEMBRIE 1937 – 13 IANUARIE 2011)

MOTTO: „Cei vii pomenesc pe cei morți. E o datorie, pe care muritorii și-au statornicit-o, dintru însuși începutul gândului despre moarte”.

(V. Pârvan)

Liviu Mărghitan (1937-2011) remain in the history of Romanian science and culture as an important archaeologist, curator and historian of broad cultural horizon. Distinguished specialist in Dacian and Daco-Roman archeology. Member of CRIFST made important papers on archeology history, historiography, Romanian culture and science.

Key words: Liviu Mărghitan, Dacian Archaeology, curator, historiography.

Cuvinte cheie: Liviu Mărghitan, arheologie dacică, curator, istoric.

Foto: Istoricul Liviu Mărghitan
(20 decembrie 1937 – 13 ianuarie 2011)

Încetării din viață, câteva ore mai înainte, a colegului de breaslă și prietenului meu, arheologul, muzeograful, istoricul și omul de larg orizont cultural Liviu Mărghitan.

Moire s-a grăbit tăindu-i firul vieții pe neașteptate. Tragicul eveniment mă obligă, de acum înainte, când vorbesc despre Liviu Mărghitan să folosesc doar timpul trecut al verbului „a fi”.

Se apropia de frumoasa vârstă de 75 de ani și dovedea o putere de muncă impresionantă. Avea în diverse faze de lucru câteva proiecte, care vizau elaborarea unor studii și cărți ce urmau a întregi buchetul contribuțiilor sale, îndeosebi în domeniul arheologiei și istoriografiei, care să-l reprezinte, cum se cuvine, la frumoasa aniversare ce o aștepta cu înfrigurare. Dar timpul n-a mai avut răbdare. S-a întâmplat ca în ziua de 13 ianuarie a.c. să primesc, telefonic, trista veste a

L-am cunoscut pe Liviu Mărghită cu aproape jumătate de secol în urmă. După terminarea facultății, el la Cluj-Napoca, iar eu la Iași, lucrând amândoi în domeniul arheologiei și muzeografiei, ne-am întâlnit deseori la anualele sesiuni de „rapoarte arheologice”, sau alte manifestări științifice organizate de diferite muzee din țară, de la București la Iași și Suceava; de la Vaslui la Cluj-Napoca și Oradea, sau de la Craiova și Timișoara la Constanța și Tulcea. În ultimii ani ne-am întâlnit îndeosebi la sesiunile muzeului din Vaslui. Am colaborat la elaborarea a două cărți de popularizare a valorilor academice din județele Bacău și Neamț. Așa se face că l-am cunoscut relativ bine pe omul, arheologul, muzeograful și istoricul care a slujit cu pasiune și har în templul lui Clio.

Liviu Mărghită s-a născut în Arad la 20 decembrie 1937, în familia lui Livius și Ileana Mărghită. Familia maistrului cazangiu Livius Mărghită s-a îngrijit de creșterea și educația unicului său fiu. De la cinci ani citea, iar școala primară a început-o cu clasa a doua deoarece, în 1944 războiul ajunsese și în Arad, drept urmare desfășurarea anului școlar 1944-1945 a devenit imposibilă.

După clasele primare și gimnaziale, a urmat clasele liceale la o școală medie renumită în Arad (azi Colegiul Național „Moise Nicoară”).

Între anii 1957-1962 a urmat cursurile Facultății de Istorie-Filozofie din cadrul Universității Victor Babeș (azi Universitatea Babeș-Bolyai) din Cluj.

La absolvire, alături de alți șapte colegi, între care și distinsul arheolog de azi al civilizației dacice, I. Glodariu, a obținut diploma de specialitate în arheologie, disciplină fascinantă pe care a slujit-o toată viața.

În anii studenției a beneficiat de învățăturile unor mari profesori ai universității clujene, între care amintim pe C. Daicoviciu, I.I. Russu, M. Macrea, K. Horedt, Camil Mureșan, Șt. Pascu, Fr. Pall și mulți alții până la mai tinerii universitari de atunci, Dumitru Protase și regretatul H. Daicoviciu.

După absolvirea facultății, bornele drumului profesional-științific al lui Liviu Mărghită au fost Liceul teoretic Nădlac, Muzeul Regional Arad, Muzeul Regional Hunedoara (azi Muzeul Civilizației Dacice și Romane din Deva), Muzeul Național de Istorie a României, Editura Academiei și Ministerul Culturii. Toate aceste borne sunt legate de un fir trainic și rodnic – pasiunea lui Liviu Mărghită pentru arheologie, muzeografie și, în general, pentru istoriografia românească.

Peste tot unde a lucrat, Liviu Mărghită s-a dovedit a fi un profesionist bine pregătit, un om conștiincios, ordonat, profund, tenace, bun coleg, respectuos și respectat. Până în ultimele zile de viață a dovedit un cult al muncii, în sens pârvanian, pe care nu l-am întâlnit la mulți contemporani. La muzeele din Arad și Deva a efectuat importante cercetări arheologice și a avut o bogată activitate muzeografică. La Muzeul Național de Istoria României a fost cooptat în întâiul eșalon al membrilor fondatori. Împreună cu istoricul și arheologul Constantin Petolescu a organizat tematic, în mod exemplar, secția Lapidariu,

care a rămas, aproape neschimbată, până azi. La Editura Academiei a îngrijit apariția unor importante monografii și lucrări de sinteză, îmbogățind istoriografia noastră. La Ministerul Culturii și Cultelor a îndrumat activitatea culturală din mai multe județe. În ultimii ani, în calitate de membru titular al „Diviziei de Istoria Științei” a Comitetului Român pentru Istoria și Filosofia Științei și Tehnicii al Academiei Române, a elaborat numeroase lucrări cu privire la contribuția unor mari personalități la dezvoltarea științei și tehnicii din România.

Indiferent de locul în care a lucrat, o permanență a muncii sale a fost cercetarea științifică, elaborarea unor articole, studii, monografii etc. A fost un împătimit al scrisului în domeniul istoriei, având ca obiectiv central epoca dacică și daco-romană. A publicat primul articol, într-un ziar local, în 1963, și primul studiu de arheologie într-o revistă națională în 1965. A scris până în ultimele zile ale vieții sale, adică aproape jumătate de secol, dând dovadă de o tenacitate, hărnicie și o disciplină a muncii zilnice exemplare.

A publicat, ca autor sau în colaborare, peste 50 de monografii, lucrări de sinteză, ghiduri (de muzee și monumente istorice), albume, calendare, pliante etc. Se adaugă peste 200 de studii, articole și recenzii, publicate în aproape 40 de reviste de specialitate, și mai mult de 400 de articole de popularizare, pe teme de arheologie, istorie, istoria științei etc. publicate în peste 75 de periodice de cultură și cotidiane.

Dintre lucrările sale de arheologie, des citate, menționăm, în ordinea apariției, studiile monografice **Banatul în lumina arheologiei, în trei volume** (vol. I 1979, vol. II 1980 și vol. III 1985) și **Repertoriul tezaurelor daco-getice din argint (descoperite în sec. XIX-XX)**, (Arad, 2007).

Largul său orizont cultural l-a împins și spre alte domenii ale istoriografiei și culturii românești, amintim în acest sens cărțile sale despre: iluministul Moise Nicoară, Dimitrie Țichindeal și monografia Aurel Vlaicu. În ultimii ani a publicat, ca autor sau coautor, mai multe volume consacrate membrilor Academiei Române din diverse județe ale țării. Remarcăm, în acest context, buna noastră colaborare în realizarea cărților **Membrii Academiei Române din județul Bacău** (2008) și **Membrii Academiei Române din județul Neamț** (2009).

Despre viața și îndeosebi despre activitatea științifică a lui Liviu Mărghitan au scris, cu diverse prilejuri, numeroși istorici, publiciști etc., între care menționăm pe regretații Hadrian Daicoviciu, Cristian Vlădescu, Radu Florescu și I. H. Crișan, precum și distinșii Florin Constantiniu, Adriana Rusu-Pescaru, Sever Dumitrașcu, Ștefan Negrea, Iulian Negrilă, Maria Razba etc. sau publiciști de la diverse cotidiane și periodice culturale.

Pentru bogata sa activitate științifică a fost distins cu diferite premii, titluri, diplome etc, menționând aici și acum: medaliile „50 de ani de la Marea

Unire"; „Fondator al Muzeului Național”; „Medalia Eminescu a Centrului Cultural Român din Budapesta”; „80 de ani de la Marea Unire”; „Premiul Academic Universitar” pe 2001, acordat de Universitatea de Vest „Vasile Goldiș”; titlul de membru titular al Diviziei de Istoria Științei a Academiei Române; „Premiul de excelență pentru știință”, pe 2007, acordat de Consiliul Județean Arad. În 2007 colegii de la Muzeul Județean Arad i-au dedicat volumul **Istoricul Liviu Mărghitan la a 70-a aniversare**. Și enumerarea ar putea continua, lista rămâne deschisă...

Acum la despărțirea dureroasă trebuie să spunem că cea mai mare recunoștință din partea noastră și a celor de după noi este să-i păstrăm o vie și permanentă amintire, să-i prețuim cum se cuvine munca, tenacitatea-i exemplară, profesionalismul și omenia.

SIT TIBI TERRA LEVIS!

Ioan Mitrea

Ori ce corespondență se va adresa Complexului Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău, str. 9 Mai, nr. 7, Bacău, județul Bacău, cod 600037: muzeuistorie_bacau@yahoo.com

Toute correspondance sera envoyé a l'adresse: Complexul Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău, str. 9 Mai, nr. 7, Bacău, județul Bacău, cod 600037: muzeuistorie_bacau@yahoo.com

Please send any mail to the following address: Complexul Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău, str. 9 Mai, nr. 7, Bacău, județul Bacău, cod 600037: muzeuistorie_bacau@yahoo.com

Ricten Sie bitte jedwelche Korrespondenz an die Adresse: Complexul Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău, str. 9 Mai, nr. 7, Bacău, județul Bacău, cod 600037: muzeuistorie_bacau@yahoo.com

În atenția colaboratorilor:

***Carpica** acceptă spre publicare studii, articole, recenzii și note bibliografice (maxim 30 de pagini, format A5). În cazul studiilor ce depășesc 30 p., autorii sunt rugați să procede la împărțirea textului astfel încât să poată fi publicat în numere consecutive ale revistei.*

Toate materialele vor fi prezentate pe suport electronic, în Times New Roman, 11, notele la subsol, în Time New Roman, 9, introduse automat. Eventualele ilustrații vor fi trimise în format jpg/jpeg fără a fi intercalate în text. Textele vor fi însoțite de un rezumat într-o limbă de largă circulație și vor respecta normele de publicare ale Academiei Române.

Redacția își rezervă dreptul de a accepta publicarea materialului și de a planifica apariția acestuia. Materialele nepublicate nu vor fi returnate autorului. Termenul limită de predare a materialelor este 15 august, pentru a putea fi publicate în volumul respectiv.

Redacția nu răspunde pentru opiniile exprimate de autorii studiilor sau articolelor, întreaga responsabilitate revenind acestora.

CARPICA

Publicație a Complexului Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău

CARPICA

Revue du Complexe de Musées „Iulian” Antonescu” de Bacău

<http://www.cimec.ro> / <http://cmiabc.ro>

ISSN 1013-4182

9 771013 418205

www.rovimed.com

<http://www.cimec.ro> / <http://cmiabc.ro>